DAVIES: MOSZKVAI JELENTÉS

A Szovjetúnió vezetői annyira értékelték Davies munkásságának és elsősorban művének jelentőségét a szovjetnép és az angolszász népek közötti megértés, megbecsülés és baráti kapcsolat kiépítése terén, hogy Daviest most, amikor kezdenek igazán megérni ennek a szövetségnek a gyümölcsei, tüntették ki a legnagyobb szovjetrenddel,

a Lenin-renddel

Davies nagykövet könyve, amely az angolszász közvéleményt egy amerikai szemléleté. vel, de egy bölcs és tapasztalt ember higgadtságával és tárgyilagosságával és egy kitűnő elbeszélő megelevenítő erejével megismertette ezzel az új világgal, a Szovjetúnió világával. talán jobban hozzásegítette a szövetségeseket a győzelemhez, mint egy megnyert ütközet. Ezért küldte Truman elnök éppen Daviest Londonba, hogy bölcsessége és tárgyilagossága a szövetségeseket nagy mértékben hozzásegítse a béke megnyeréséhez. Olyan férfiút kellett Londonba küldenie, aki tökéletesen ismeri a szovjet viszonyokat, s így tájékozottságával hozzájárulhat ahhoz, hogy a függő kérdések tisztázódjanak. Davies „Moszkvai jelentés"-ének egyik legérdekesebb részlete az, ahol a vezető angol államférfiakkal folytatott beszélgetéseiről közli jelentéseit — ezeket az államférfiakat szinte ő világosította fel a Szovjetúnió igazi erejéről és valóságos viszonyairól. Ezért van nagy történelmi és emberi jelentősége ennek a könyvnek és ezért küldte Truman elnök Daviest, a „Moszkvai jelentés" szerzőjét Londonba.

DAVIES: MOSZKVAI JELENTÉS

Ennek a világhírű könyvnek, az USA moszkvai nagykövete hiteles diplomáciai jelentéseinek kiadását sok egyéb mellett az a körülmény is időszerűvé teszi, hogy Truman, az Egyesült Államok elnöke, Daviest különleges megbizatással éppen akkor küldte Churchillhez Londonba, amikor a nagyhatalmak és szövetségeseik a háború győzelmes befejezése után a békét is meg akarják nyerni. Miért választotta Truman erre a döntő jelentőségű küldetésre a sok rendelkezésre álló kiváló politikus és diplomata közül Roosevelt Moszkvai nagykövetét? Az egykori moszkvai nagykövet 1937-től 1939-ig a legnehezebb viszonyok között a legnagyobb sikerrel, szinte világtörténelmi eredményességgel oldotta meg feladatát. Ennek a moszkvai küldetésnek, amely valósággal új utat tört a leghatalmasabb nemzetek kölcsönös megértésének, irodalmi leszűrődése a **Moszkvai jelentés.** Davies könyve azért támasztott valósággal forradalmat nemcsak az angolszász világban, hanem mindenütt, ahol a viszonyok lehetővé tették az utóbbi években a könyv megjelenését, mert a szó szoros értelmében felfedezte a Szovjetúniót az európai közvélemény számára. Joseph Davies mint öntudatos amerikai kapitalista és individualista, mint az amerikai vagyonos réteg reprezentánsa, jött Moszkvába — és ennek ellenére tárgyilagos, hű, amellett dramatikusan közvetlen képet adott erről az új világról. Davies könyvének éppen az adja meg különös varázsát, hogy szerzője az igazán tehetséges és bátor amerikaiak frissességével, közvetlenségével szemléli és becsületes, olykor szinte a saját előítéleteivel is vívódó őszinteséggel tárja fel ezt a számára is idegen világot.

al 70/-
+ 30/-

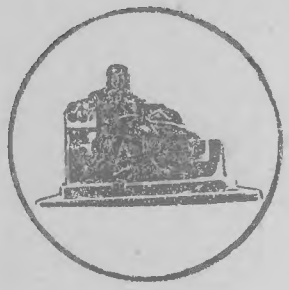

A mű eredeti címe:
„MISSION TO MOSCOW"

A címlap HÁMORI GYÖRGY munkája

Copyright 1945 by Anonymus, Budapest.

JOSEPH E. DAVIES

MOSZKVAI JELENTÉS

FORDÍTOTTA
JUHÁSZ VILMOS

ANONYMUS
1945

Anonymus Irodalmi és Művészeti Intézet kiadása,
Budapest, VII., Somogyi Béla-út 25. Felelős kiadó: Pap Miklós

Általános Nyomda és Grafikai Intézet Budapest, VI., Nagymező-u. 3.
(A nyomdáért felel: Rácz István.)

Két asszonynak ajánlom:
anyámnak és feleségemnek

A kiadó — az olvasóhoz

Amikor Davies könyve megjelent, a németek a Volga mentén Sztalingrádot ostromolták, a moszkvai ünnepélyes bevonulásra készülődtek, s Hitler és Ribbentrop nem győzték bizonygatni, hogy a szovjetállam és a Vörös Hadsereg már voltaképpen megsemmisült. Nagyon sokan kételkedtek akkor abban, hogy a Szovjetúnió elég erős lesz-e helytállani a fasizmus elleni sorsdöntő küzdelemben. E kétkedés forrása elsősorban a tájékozatlanság volt: a szovjetállam és társadalom s általában az orosz állapotok nemismerése.

Ebben az időpontban jelent meg a kapitalista körökben is köztiszteletben álló, „beérkezett" és „hivatalos" amerikai személyiség, J. E. Davies, volt moszkvai nagykövet, befolyásos politikus és pénzembernek a világ közvéleményéhez intézett „jelentése" moszkvai élményeiről és oroszországi kutatásairól. Davies, az öntudatos kapitalista és individualista a gyanakvó amerikai és európai közvélemény számára a szó szoros értelmében felfedezte a Szovjetúniót. Amikor a nemzetiszocializmus szennyes retorikája már elparentálta a Szovjetúniót és vele együtt a kommunista társadalmi és gazdasági rendet, akkor az öntudatos amerikai kapitalista tárgyilagosan bebizonyította, hogy ez a rendszer szilárd, erőteljes és életképes; a nagyvonalú amerikai üzletember józanságával és tárgyilagosságával feltárta hasonlóan kapitalista és individualista olvasói előtt azt az egészen más, számára is merőben új és meglepő világot, amelyet orosz földön megismert.

A „Mission to Moscow" hatása éppen azért volt szinte példa nélkül álló, valóban történelmi jelentőségű, mert kapitalista és individualista számolt be kapitalistáknak és individualistáknak egy egészen más alapokra felépített, forradalmi állami, társadalmi és gazdasági rendszerről.

Az amerikai és európai közvéleményt mélységesen meglepték Davies jelentései. A nagy szovjetpörök világszerte a rendszer belső gyengesége jelének értelmezték. Davies bebizonyította, hogy ezek a pörök rendkívül megerősítették a rendszert és megjósolta,

hogy a Szovjetunióban az „ötödik hadoszlop" minden bomlasztó kísérlete csődöt fog mondani, a fasizmussal megküzdő Oroszországnak nem lesznek Quislingjei. A jóslat beteljesedett és helytállónak bizonyult Daviesnek sok egyéb, a látottak és átéltek józan mérlegelése alapján levont következtetése is. Az események igazolták, hogy az orosz világ nem olyan, amilyennek az európai és amerikai társadalom bizonyos része szerette volna látni, hanem olyan, amilyennek Davies látta és leírta. Talán egyetlen szellemi alkotást sem igazoltak olyan világosan és félreérthetetenül az események, mint a „Mission to Moscow"-t.

A jelentések, naplók, levelek varázsának egyik fő oka, hogy mindig megérződik rajtuk az élmény közvetlensége, a pillanatok benyomásainak szinte érzéki frissesége. A jelentések nagy része a „szigorúan bizalmas" megkülönböztetéssel volt ellátva. Ezt az állandóan ismétlődő jelzést, valamint a levél- és jelentésforma egyéb, szakadatlanul visszatérő kellékeit többnyire elhagytuk, mert zavarták az előadás folyamatosságát.

Az olvasó így is kiérzi minden egyes sorból, hogy közvetlen dokumentumokat kap kézhez, egy új világrend „felfedezésének" hiteles anyagát. A dokumentumok közvetlenségéből viszont olykor az következik, hogy egy-egy színfolt túlságosan rikító, s egy-egy állítás vagy még inkább feltevés, ma már időszerűtlen. Ezeket igyekeztünk kihagyni, s ezzel közelebb kerülni a szerző szempontjaihoz és a könyv céljához.

Davies műve ma, amikor szemléletének helyessége teljesen beigazolódott, talán még érdekesebb és meggyőzőbb, mint megjelenése időpontjában. Elmondhatjuk, hogy ezt a könyvet csak most, lehet igazán megérteni és értékelni, amikor a nagy küzdelem a demokrácia és a fasizmus között már végleg eldőlt. Amikor a washingtoni külügyminisztérium megengedte, hogy Davies „szigorúan bizalmas" jelentései és a beavatottak szűk és zárt körének szóló beszámolói az amerikai és az európai közvélemény széles rétegei elé kerüljenek, valóban a népek és kultúrák kölcsönös megértésének ügyét mozdította elő. Ennek a törekvésnek a jegyében adjuk Davies bizalmas jelentéseit a tudás élményére vagy a megismerés kötelességének teljesítésére vágyó magyar olvasók kezébe.

A szerző — az olvasóhoz

Könyvem az alábbi anyagot öleli fel: A külügyminisztériumhoz intézett hivatalos jelentéseim, melyeket vagy a moszkvai, vagy a bruxellesi követségről küldtem, vagy azokról a helyekről, ahol különleges küldetésben tartózkodtam; hivataltársaimhoz, vagy barátaimhoz intézett személyes leveleim; egy naptárkönyvecske szabad lapjaira írott bejegyzéseim: pontosan vezetett hivatalos naplóm kivonatai; végül különleges emlékiratok, amelyek azzal a céllal készültek, hogy a szövegben előforduló tényeket magyarázzák vagy kiegészítsék.

A hivatalos jelentések nem igényelnek különösebb magyarázatot, nagy többségükben a külső események tárgyilagos megfogalmazásai. Itt mondok köszönetet a külügyminisztériumnak, hogy közérdekből megengedte felhasználásukat. Ezek a hivatalos jelentések megszerkesztésük idején kialakult véleményeim és ítéleteim tükrözései. Olykor egy-egy ismétlést kihagytam. Naplójegyzeteimet eredetileg a legnagyobb rövidséggel fogalmaztam meg és titkos írással vetettem papírra; az a szándék vezetett, hogy az eseményekre és személyiségekre való visszaemlékezéshez szükséges támpontot nyujtsák, de ugyanakkor avatatlanok számára a lehető legkevesebb felvilágosítást adják. Néhány ilyen naplójegyzetet, amint az a szövegből is látható, az előadás világossága kedvéért kibővítettem, a legtöbbet azonban meghagytam eredeti tömörségében. Ott, ahol fedeznem kellett értesülésem egy-egy forrását vagy más személyiséget, a személynév megjelölése helyett gondolatjelet alkalmaztam. A kiegészítő jegyzetek és emlékiratok világosan elárulják az olvasónak keletkezésük időpontját. Ezektől az alkalmi jegyzetektől eltekintve a könyv nem tartalmaz utólagos megállapításokat.

A jelentések anyaga, mint első kézből való forrás, hasznára lehet a kutatónak, s általában az alaposabban érdeklődő olvasónak, de élményeim és benyomásaim közlésének szabad folyását akadályozná; ezért ezeket a jelentéseket a függelékben találja az olvasó. A rendelkezésemre álló nagy anyag kiválogatásáért Yay Franklin Caster barátomnak rendkívül hálás vagyok. Diplomáciai tapasztalatai, valamint biztos szerkesztői ítélete nagy segítségemre volt. Hasonlóképpen köszönettel tartozom Spencer Williamsnak; széleskörű ismereteinek, főként pedig a Szovjetúnióban szerzett személyes tapasztalatainak nagyon sokat köszönhetek. Különös elismeréssel tartozom barátomnak és volt titkáromnak, Stanley Richardsonnak, akinek ragyogó képességei és hűséges szorgalma nagy segítségemre volt naplójegyzeteim összeállításában és kiegészítésében. Végezetül meg kell emlékeznem arról, hogy mennyit köszönhetek munkám megírásában feleségem ösztönzésének, lelkesedésének és finom ítéletének.

Hogyan kerültem Moszkvába?

Emlékszem a dátumra, mert anyánk születésnapja volt: 1936 augusztus 25-e. Adirondaksban pihentem, ott hívott fel telefonon régi barátom „Stewe" Early, a Fehér Ház titkára, hogy az elnök beszélni kíván velem. Azonnal Washingtonba siettem. Az elnök hivatalszobájában fogadott. A felszolgált lunch közben közölte velem, hogy külföldi diplomáciai megbízatásom ügyében akar velem beszélni.

Régi ismerősök vagyunk. Baráti kapcsolatunk Wilson elnökségének korszakára nyúlik vissza. Akkor még mind a ketten fiatalok voltunk és már a Wilson elnökségét megelőző években, majd pedig Wilson korában a demokratapárton belül kibontakozó haladó mozgalomnak szenteltük munkásságunkat. Munka után rendszerint együtt golfoztunk és azonos politikai álláspontunk társadalmilag is közel hozott bennünket egymáshoz. Már akkor felismertem benne a kivételes egyéniséget. Wilson elnökségének első éveiben ugyanannak a klubnak voltunk a tagjai, a „Községtanács klubjának". A klub összejövetelein havonta kétszer találkoztunk. Ez a klub nagyjában hasonló színezetű volt, mint később a világszerte elhíresedett „Kis kabinet". Ebben a jólmegtermett magas fiatalemberben már akkor mindannyian a jövő nagy, haladó szellemű, szabadelvű politikusát láttuk és mindnyájan elnökjelöltsége mellett törtünk lándzsát. Később ezzel a csoporttal, főleg pedig Louis Hower és több más vezető politikussal együtt minden politikai kampányban az ő megválasztása érdekében buzgólkodtam. Barátságunk az elmult évek folyamán mindjobban megszilárdult.

Barátságunk szálait méginkább egymáshozfűzte anyáink egymásiránti szeretete és becsülése. Madame Roosevelt szemmelláthatóan jobban kedvelt, mint fia többi barátját. Ez a nagyszerű, csodálatos asszony azóta is minden alkalmat megragadott, hogy valami kisebbnagyobb ajándékkal kedveskedjen gyermekeimnek. Mikor a Wassar Collegen tanultak, boldoggá tette őket a hydepark teáira szóló meghívásaival. Az én anyám pedig éppen úgy Roosevelt rajongó hívei közé szegődött, mint

én magam és baráti köröm. A fiatal tengerészeti alállamtitkár barátaim közül már akkor kedvence volt és nem kételkedett benne, hogy választottja egykor az Egyesült Államok elnöke lesz. Roosevelt elnöksége első éveiben nem egyszer rábeszélt, hogy lépjek be legszűkebb munkatársai és tanácsadói táborába. De én akkor már nagyon összeforrottam hivatásommal és pályámat nem tudtam feladni.

Lunch közben a közös multról és a jelen égető kérdéseiről beszélgettünk. Az elnök ekkor közölte velem, hogy az államtitkár beleegyezésével (ő csak Cordell-nek nevezte) alkalmazni kíván a diplomáciai testület keretében. Meg akarta tudni tőlem, hogy szívesen fogadnám-e megbízatásomat. Ezt feleltem: „Igen, Oroszországban vagy Németországban." Ezt a két országot tartottam a lázbeteg Európa hőmérőjének. Jellemző a felelete: ő is „borzasztóan" szeretné Oroszországot megismerni, még pedig éppen a mai körülmények között. Akkor halt meg Jesse Strauss párisi nagykövetünk. Nyíltan megmondtam, hogy sem én, sem feleségem számos okból semmiesetre sem mennénk Párisba. Roosevelt azt felelte, hogy a berlini nagykövetség most nem szabad, de rövidesen felszabadul, mert Dodd nagykövet boldogtalan Berlinben, kétségbeesett üzeneteket küld haza és rövidesen hivatalosan is felmentését fogja kérni. Ő és Cordell elhatározták, hogy Oroszországba fogok menni, de készüljek fel rá, hogy egy éven belül Berlinbe helyeznek át, mert végeredményben arra jelölt ki, hogy ezen a legkritikusabb ponton képviseljem Amerika érdekeit. Örömmel hallja, hogy németül beszélek. Oroszország magatartása — folytatta — dönti el majd elsősorban Európa számára a háború és béke kérdését és az oroszországi helyzettel és annak világpolitikailag kényes pontjaival személyes tapasztalataim alapján akar megismerkedni. Moszkvai benyomásaim későbbi berlini őrhelyem betöltésénél is nagy hasznomra lesznek. A német helyzettől függ majd, — vélte Roosevelt — hogy világbéke lesz-e vagy világháború. Ha a béke fenntartásának lehetőségét nem is látja valami túlságosan rózsásnak, mégis mindent meg kell tenni az új, nagy európai háború kitörésének megakadályozására, ha ez még egyáltalán lehetséges. Az Egyesült Államok számára is életbevágóan fontos, hogy ne törjön ki új világháború. Az elnök kifejtette azt a véleményét, hogy a válságnak ezen a pontján minden Németországtól függ, helyesebben, egyetlen embertől, Hitlertől. Minden attól függ, hogy Hitler békét akar-e, mint ahogy annyiszor hangoztatja, vagy pedig hódításra törekszik? Az utóbbi esetben semmit sem lehet

tenni az új világháború megakadályozására. Ha azonban Hitler békeakarása őszinte, akkor Németország számíthat minden békeszerető nemzet közreműködésére a könnyen háborúra vezető gazdasági vagy egyéb nehézségek elsimításában. A nyersanyagok tervszerű felosztása, politikai biztonság, leszerelés — mindez nélkülözhetetlen, hogy a világot ne nyelje el az új háború özönvize s hogy ne legyenek kénytelenek az embermilliók elszenvedni azt a mérhetetlenül sok rosszat, amely az új háború kitörése esetén az összes népeket az eljövendő távoli nemzedékekig sújtani fogja. Az elnök, kijelentése szerint, szilárdan hisz benne, hogy képzettségem és tapasztalataim feljogosítanak a béke megőrzésében, illetve megalapozásában való közreműködésre, tudniillik amennyire már a béke fenntartható és megalapozható. Az egymással farkasszemet néző két tábor egyformán önmagát nyilvánítja ki a világbéke hívének és jó szellemének és azzal gyanusítja ellenfelét, hogy az hatalmi terjeszkedés révén újabb előnyöket, vagy éppen világuralmat akar biztosítani magának a többiek rovására. Mindkettő az őszinteség hiányát veti a másik szemére, de a bonyolult hátsógondolatok és a sok rosszhiszeműség és gyanakvás ellenére is van szándékaiknak egy egyszerű próbaköve, — akár a békét, akár pedig a háborút akarják — mégpedig a lefegyverzés kérdésében követett magatartásuk. Az elnök szerint ennek a kérdésnek nyugodt és tárgyilagos felismerését nagyon megnehezítette és megnehezíti még ma is a technikai részletkérdések állandó kihangsúlyozása és az a nemrég hozott javaslat, amelynek értelmében bizonyos háborús fegyverek gyártását és használatát nemzetközileg fokozatosan korlátozni kell. Az elnök azután kifejtette saját világbéketervét: a világbékét csak az összes nemzetek olyan megegyezése tudná elhárítani, amely megtiltja a katona vállán nem hordozható, nehezebb fegyverek előállítását. Talán egy ilyen leszerelési egyezmény, amelyben egyúttal gondoskodás történne arról, hogy minden állam részese legyen a világ nyersanyagkészletének, — fenn tudná tartani a békét. Terve megvalósulása esetén az egyes nemzeti hadseregek állományát a rendőrségek jelenlegi létszámának színvonalára lehetne csökkenteni és egyetlen nemzetet sem fenyegethetnének szomszédai katonai hatalommal és fegyveres erőszakkal. Az elnök azt kívánta, hogy gondolatait közöljem új állomáshelyem felelős tényezőivel és az európai helyzetet elsősorban a világbéke megvalósításának szempontjából tanulmányozzam. Mindenesetre ilymódon talán próbát lehetne tenni, hogy Hitler

magatartása valóban őszinte-e és hogy a békét tényleg meg akarja-e óvni?

Az elnök azután ismét rátért arra, hogy európai küldetésem előkészítésével kapcsolatban semmiképpen sem feledkezzem meg véglegesen berlini állomáshelyemről, amelyet egy éven belül be fogok tölteni. Nagyon fontosnak ítéli azonban, hogy a közbeeső időt Moszkvában töltsem. Ezután Roosevelt Wilson koráról kezdett beszélni, fiatalkori fegyverbarátságunk éveiről, a „régi jó időkről". Közölte velem, hogy Cordell szívből egyetért moszkvai követségemmel és nagyon örül, hogy ilymódon munkatársa leszek. Végül pedig részletesen átbeszéltük az egész európai helyzetet, természetesen Németországot és Oroszországot is beleértve.

Így kerültem Moszkvába.

Ennyit küldetésemről. Úgy érzem azonban, hogy az olvasó joggal felteheti azt a kérdést, hogy egyáltalán miért jelent meg ez a könyv? Eredetileg valóban nem szándékoztam könyvet írni moszkvai küldetésemről. Azonban az idők megváltoztak. Oroszország ma gigászi harcot vív félelmetes ellenfelével, a hitleri Németországgal és ennek a küzdelemnek a kimenetele dönti el, hogy a Föld népei békés világközösséget alkothatnak-e, vagy minden olyan értéknek elpusztítása után, amiért élnünk érdemes, az anarchiának leszünk-e kiszolgáltatva?

A Szovjetúnió még nemrég Hitlerrel kötött szövetséget. Ma azonban az orosz férfiak és nők milliói, akiknek lakóhelyét a barátnak álcázott ellenség megtámadta, a legnagyobb vitézséggel küzdenek és halnak meg egy olyan ügyért, amely nemcsak az ő ügyük, hanem Európa és az egész emberiség ügye. Ezek a hősiesen küzdő milliók most a mi szövetségeseink.

Az amerikai közvélemény szenvedélyek és indulatok fűtötte előítéletek rabja volt a Szovjetunióról kialakult véleménye megformálásában. Ezek az előítéletek, amelyek túlnyomórészt hamis értesülésekből keletkeztek, még ma is többnyire uralkodnak közvéleményünk felett. Könyvem megírásával elsősorban azt a célt tűztem magam elé, hogy eloszlassam ezeket az előítéleteket. Remélem, hogy a könyvemben összegyűjtött anyag pontosabb és hívebb képet fog adni a Szovjetúnió kormányáról, annak vezetőiről és az orosz népről, mint azoknak az értesüléseknek egyrésze, amelyek alapján közvéleményünk előítéleteit megalkotta.

Szükségesnek látom még, hogy az olvasóval néhány adatot közöljek társadalmi helyzetemről, környezetemről.

elveimről és politikai álláspontomról. Csak ezeknek az adatoknak a birtokában tudja az olvasó szándékaimat és ítéleteimet, a tényekről és azok jelentőségéről kialakult nézeteimet helyesen elbírálni és ellenőrizni.

Sztalin úrnak, Kalinin elnöknek és több más orosz vezető államférfinak nyiltan megmondtam, hogy nem vagyok kommunista, még szabatosabban megfogalmazva: kifejezetten és határozottan nem-kommunista vagyok. Kapitalistának neveznek. Büszke vagyok erre a meghatározásra, de azt hiszem, hogy helyesebb az „individualista" mint a „kapitalista" elnevezés. A kapitalizmus nem kiindulópontja, hanem eredménye az individualista társadalmi rendnek és nem jelent egyebet, mint azt, hogy tulajdonjogainkhoz ragaszkodunk egy olyan társadalmi rendszerben, amely mindnyájunknak megengedi, hogy egyéni képességeit a szabad verseny szabályainak megtartásával tulajdonszerzésre használja fel. Az individualizmusnak a próbaköve azonban nem a tulajdon. Sokkal inkább a gondolatszabadság és az érvényesülés és tulajdonszerzés egyforma lehetősége mindenki számára. A kapitalizmus csupán külső héja az individualizmusnak. Valóban egy ilyen individualista rendszer lelki szülötte vagyok, még pedig egy olyan kormányzat alatt és egy olyan állami és társadalmi rend keretein belül, amely az eddig fennálló rendszerek közül talán a legjobb az egyszerű emberre nézve.

Gyermekéveimet a Középnyugaton töltöttem, Wisconsin egyetemén tanultam. Politikailag mindig a haladás híve voltam, meggyőződéses követője Woodrow Wilsonnak és Franklin D. Roosevelt New-Dealjének.

Anyám mélyen lelkembe plántálta a keresztény hitet. Élő keresztény hitem alapján minden fenntartás nélkül kelyeselhetem a kommunizmusnak olyanfajta értelmezését, hogy elméletileg mind kommunisták vagyunk, akik Krisztusban és Krisztus tanításában hiszünk és ezért mindig helyt kell állanunk a szabadság és testvériség ügyéért. Másrészt éppoly szilárd meggyőződésem, hogy ameddig az emberi természet nem változik meg gyökeresen, addig a kommunizmus nehezen fog érvényesülni a földön. A kommunizmus még legalább egy vagy két emberöltőn keresztül nem fog megvalósulni és teljes diadalt csak akkor aratható, amikor az emberek elég fejlettek lesznek ahhoz, hogy egy önzetlen társadalom szabad tagjaiként mindnyájan csupán a munka öröme kedvéért dolgozzanak. A fejlődés, az evolució meggyőződéses híve vagyok és általában nem helyeslem a revolúciót, a forradalmat, jól-

lehet elismerem, hogy az utóbbi néha szükségszerű és elkerülhetetlen. Azt hiszem, hogy a mi rendszerünk, amely a fejlődésen alapul, az egyszerű embernek a lehető legtöbbet adja, eredményeit esetleg lassabban éri el, de talán annál biztosabban.

Ezzel a meggyőződéssel mentem Moszkvába és élményeim meggyőződésemen nem változtattak.

*Mégis orosz földön sok olyat láttam és tanultam, amit eddig még nem tudtam; olyan erők hatását és megnyilvánulását tanulmányozhattam, amelyek a jövőben kétségtelenül messzemenően át fogják alakítani a társadalmi és politikai állapotokat. Tapasztalataim alapján csak megerősödött az a hitem, hogy a kereszténység elpusztíthatatlan és hogy a mi amerikai kormányformánk és világszemléletünk a legáldásosabb.**

---

* *Kivonat Davies nagykövetnek 1938 június 9-én a moszkvai követség törzskarához intézett búcsúbeszédéből:*

Minden alkalommal, mikor Európából hazámba visszatérek, köszönetet mondok Istennek, akinek hitét és szeretetét anyám plántálta belém, hogy őseim másfél évszázaddal ezelőtt bátran és önbizalommal telten dacolni merészeltek a vadonnal, kiváncloroltak az Egyesült Államokba s ezzel az áldozattal lehetővé tették gyermekeinnek és unokáimnak, hogy demokratikus államban, emberekhez méltó körülmények között éljenek. Mindenkor, amikor visszatérek Európából, mélyen átérzem, hogy milyen áldott és boldog az amerikai nép. Nem egy olyan jognak a részesei vagyunk, amelyeket sok európai állam polgárai nélkülöznek.

A személyes szabadság jogának
A szabad véleménynyilvánítás jogának.
A szabad és független országgyűlés jogának.
A gondolatszabadság jogának.
A vallásszabadság jogának.

Törvényeink személyes szabadságunkat, életünket, tulajdonunkat még saját kormányunkkal szemben is védik.

Minden amerikai polgár király a maga várában.

Szabadságainkat és életünket törvények oltalmazzák és ezek a törvények megszabják, hogy az állam csak azokat a tetteseket ítélheti el, akiknek bűnösségét minden kétséget kizáróan meg lehetett állapítani.

Mit adna ma Európa sokmillió férfia és asszonya, ha ennek a törvényadta alapvető jogunknak részese lehetne.

Férfi és nő emberi méltósága, az élet és szabadság szentsége, az emberi szellem becsülete — ezek a kultúra legnemesebb és legmagasabbrendű vívmányai. S ezekben a vívmányokban nagyobb mértékben részesülnek az Egyesült Államok polgárai, mint a föld bármely más államának alattvalói. Nagyon keveset számít az, hogy a fasiszta államok minő anyagi vagy társadalmi jótéteményeket nyujtanak néhányezer gyermeknek vagy aggnak, ha ezeket a jótéteményeket az egész közösség személyi vagy politikai szabadsága árán kell megvásárolni, — mert ennek akkor megfizethetetlenül nagy ára van.

Mikor Oroszországba indultam, megfogadtam, hogy nem viszek magammal utipodgyászként előítéleteket s hogy érzékeim éberségére mindig ügyelni fogok. A külügyminisztériumnak küldött jelentéseim, hazaírt leveleim, naplójegyzeteim benyomásaimnak becsületes leszűrődései. Leveleim és feljegyzéseim azokat a pillanatnyi élményeket tükrözik, amelyeket helyzetek, személyiségekkel való találkozások és események keltettek bennem. Mindig igyekeztem hű maradni ahhoz az elhatározásomhoz, hogy igazságosan kell mérlegelnem és tárgyilagosan ítélnem. Elégtétellel állapíthatom meg, hogy Kalinin elnök elutazásomkor nagyjában ezekkel a szavakkal búcsúzott el tőlem: „Sajnáljuk, hogy eltávozik tőlünk. Ha nem is ért Ön egyet hitünkkel és politikai eszményeinkkel, mégis meg kellett győződnünk róla, hogy őszintén meg akarja ismerni és el is ismeri eredményeinket. Jóindulatának és jóhiszeműségének legszebb tanujelét adta azzal, hogy a rosszat, amit tapasztalt, nekünk mondta meg, a jót pedig ellenségeinknek."

Egy régi francia filozófus mondta: „Ha igazán megismertél egy embert, úgy többé már nem gyűlölheted." Nekem abban a szerencsében volt részem, hogy megismerhettem a Szovjetúnió vezetőit: kétségtelenül mindannyi tehetséges, erősakaratú és erőskezű férfiú. Nézeteim egy és más pontban kétségtelenül eltérnek az övékétől, de én is feltételezem azt róluk, amit megkívánok, hogy feltételezzenek rólam az emberek: becsületes meggyőződést és tiszta szándékot. Ezek az emberek őszintén hiszik, hogy helyesen cselekszenek. Tapasztalataim alapján nem kételkedem benne, hogy saját biztonságuk érdekében is mind eszményi, mind pedig gyakorlati okokból a béke hívei. Mélységes tisztelet és vonzalom fejlődött ki bennem az orosz nép iránt. Megszerettem és becsülöm nagyszerű képzelőtehetségét és tiszta hitét; mindkettő visszatükröződik irodalmában, zenéjében és művészetében. Ezek a szellemi erők megnyilvánulnak az egyszerű népnek arra irányuló törekvésében, hogy kedvezőbb életfeltételeket szerezzen magának és közösségének és ez a nép az áldozatkészség és az ügyért való odaadás legsúlyosabb próbáit is kiállotta az elmult években.

Moszkvából való elutazásomkor jelentést szerkesztettem ezzel a címmel: „A Szovjetúnió rövid ismertetése."

Jelentésemben megkíséreltem a tények tárgyilagos és szenvedélymentes összeállítását, amelyek a jelenlegi kivételes helyzethez vezettek; felsorakoztattam benne mind a kedvező, mind pedig a kedvezőtlen tényeket és

kizárólag csak a tárgyilagosság szempontja vezetett. A tényekből nem vontam le erőszakos következtetéseket. Célom az volt ezzel a könyvvel, hogy ennek a rövid jelentésnek kiegészítése és kiszélesítése legyen Amerika polgárai és a világ polgárai számára.

Az olvasó csak úgy tudja felmérni és megítélni könyvem adatainak és ítéleteinek helyességét, ha szem előtt tartja azt, amit életkörülményeimről szükségesnek véltem közölni.

Washington D. C., 1941 október 1.

JOSEPH E. DAVIES

Első rész

A KÜLDETÉS KEZDETE

1936 november 16–1937 március 30

ELŐKÉSZÜLETEK — UTAZÁS

NAPLÓ *Washington, 1936 november 23.*

Esküt tettem az államtitkár hivatalában sok régi barátom jelenlétében. Különösen örültem annak, hogy a gyerekek és Majorie is velem lehettek.

NAPLÓ *Washington, 1936 december 14.*

A Szovjetkövetségen Trojanovszki követ és felesége dinnert ad a tiszteletemre. A jól megrendezett, szép ünnepség nekem és Majorienek is örömet okozott.

NAPLÓ *Washington, 1936 december 15.*

Ma Sumner Wellessel megbeszéltem a Szovjetunió helyzetét. Hosszú és sokoldalú diplomáciai tapasztalattal rendelkezik. Tanácsai ezekben a napokban, amikor a külügyi hivatalban a szovjetoroszországi helyzetet tanulmányoztam, nagy segítségemre voltak. Az amerikai érdekek istápolásán és az amerikai polgárok védelmén kívül a következő kivételes ügyek elintézése a célja moszkvai küldetésemnek.

Először is tárgyalásokat kell folytatnom a szovjetkormánnyal, a jövő évben lejáró kereskedelmi szerződés megújítására. Ez a szerződés megszabja a Szovjetunió amerikai bevásárlásait. Ebben a kérdésben már az elnök és Litvinov folytattak tárgyalásokat, melyek lezáródtak a Szovjetúniónak az Egyesült Államok által történt elismerésével. A szovjetkormány megtagadta azoknak a régi cári időkből való kötelezettségeknek teljesítését, amelyek a mi álláspontunk szerint a szovjetkormányt kötelező érvénnyel még ma is fennállanak; a szovjetkormánynak ki kell elégítenie az amerikai állampolgárok által támasztott követeléseket. E követelések kielégítésének megtagadásából meglehetősen sok keserűség származott. A japán-kínai helyzet rendkívül feszült. Európában új világháború kitörése fenyeget, ennélfogva

rendkívül fontos, hogy a Szovjetúnióval helyreállítsuk a barátságos kapcsolatokat és az együttműködést, ha ez önérzetünk feláldozása nélkül lehetséges. Egy másik feladat, melynek teljesítését nagyon a szívemre kötötték, a Szovjetúnió politikai, gazdasági és katonai erejének és hatalmának, valamint az orosz-német viszony alakulásának megvizsgálása.

Kétségtelen, hogy nagyon izgalmas hónapok állnak előttem, rendkívül izgató feladat, az általános európai helyzet megismerése, a Szovjetúnió Németországhoz, Franciaországhoz és Angliához fűződő viszonyának és az európai béke válságának közvetlen közelről való megfigyelése.

NAPLÓ *Washington, 1936 december 30.*

Régi barátainkból alakult bizottság a Mayflower hotelben búcsúdinnert rendezett a tiszteletünkre, amelyen Homer Cummings főállamügyész elnökölt. A rendezőbizottság, öreg barátommal, Homerrel az élén, szép munkát végzett. Igen előkelő társaság gyült egybe, köztük a kormányzat legtöbb vezető egyénisége, pártállásra való tekintet nélkül. Ez a figyelmesség valóban meghatott.

Nem fontos, de örvendetes következménye kinevezésemnek, hogy régi barátaim ilyen lelkesen kimutatták érzelmeiket. Hasonlóképpen nagyon jól sikerült az a dinner, amelyet régi munkatársaim, a Szövetségi Kereskedelmi Bizottság vezetői adtak búcsúztatásomra; ezen a búcsúlakomán azok is résztvettek, akik velem együtt működtek, mikor Wilson elnöksége idején a kereskedelmi társulatok biztosa voltam.

Ezenkívül New Yorkban egy baráti csoport összeesküvést szőtt, hogy dinnert adjon a Ritzben tiszteletünkre. A meghívás egész váratlanul jött és a figyelem nagyon megörvendeztetett. Különösen meglepett, hogy a washingtoni nagyok közül oly sokan jöttek el New Yorkba: Jim Byrnes és Jim Farley, Bill Mc. Adoo, Patt Harrison, Alban Barclay, Frank Murphy, Jesse Jones és a jó öreg Steve Early. Kipróbált régi barátok, akik ilymódon fejezték ki ragaszkodásukat. A szónokok nagylelkű túlzásokra ragadtatták magukat, mégis sokat jelentett nekem ez az emlékezetes este. Közvetlenül elutazásom előtt az amerikai-orosz kereskedelmi kamara adott dinnert, amelyen oroszországi küldetésem szempontjából sok értékes tapasztalatra tettem szert.

NAPLÓ *Washington, 1937 január 2.*

A Fehér Házban lejátszódó ünnepélyes fogadtatásom előtt az Elnök és Mrs. Roosevelt Marjoriet és engem családias dinnerre hívott meg. Szinte az egész család jelen volt, az elnök szokatlanul élénken társalgott.

Dinner után az elnökkel dolgozószobájába vonultunk vissza, a második emelet nevezetes ovális szobájába, ahol az elnök küldetésem végső utasításait adta meg. Az elnök azt tanácsolta, hogy tekintettel a köztünk és a szovjetkormány között még folyamatban lévő tárgyalásokra, barátságos magatartást tanusítsak, amíg csak fel nem bomlik a diplomáciai viszony a két állam között. Önérzetesen hangsúlyozzam azonban tartózkodásomat és ebből tűnjék ki, hogy az elnök és az államtitkár mély csalódást éreznek amiatt, hogy a szovjetkormány nem kívánja teljesíteni az amerikai polgárokkal szemben fennálló követeléseket. Azt az álláspontot foglaljuk el, hogy mi nem törekszünk többé új tárgyalásokra; a következő lépés szükségképpen a szovjetkormányé — a tárgyalások folytatása nekik fontosabb, mint nekünk. Meg kell várni, hogy mi fog történni. Az elnök megjegyezte, hogy nagy szolgálatot tennék neki azzal, ha a lehagyobb erőfeszítést fejteném ki minden fontos és figyelemreméltó értesülésnek első kézből való megszerzésére, főként pedig, ha saját tapasztalataimat állandóan közölném, mégpedig elsősorban arról tudósítsam, hogy mind katonai, mind gazdasági szempontból milyen erősnek ítélem meg a Szovjetunió jelenlegi kormányzatát. Nem kevésbbé fontos annak a megfigyelése is, hogy milyen magatartást tanusítana az orosz kormány egy európai háború esetén.

Elmondtam az elnöknek Moore bíró javaslatát, hogy Dodd további évre Berlinben maradjon, egészen addig, amíg én kerülök a helyére. Az elnök rögtön határozott nem-mel válaszolt és ragaszkodott eredeti tervéhez.

NAPI JEGYZET *Washington, 1937 január 3.*

Trojanovszki követtel beszélgettem. Lehetségesnek vélte, hogy moszkvai tartózkodásom kezdetén a Szovjetunió hivatalos képviselői bizonyos mértékben tartózkodó magatartást fognak tanusítani. Ez azoknak az ellentéteknek és félreértéseknek a következménye lesz, amelyek az utóbbi időben megzavarták az Egyesült Államok és a Szovjet viszonyát. Biztosított azonban arról, hogy e félreértések ellenére fogadtatásom nagyon szivélyes lesz. Kor-

mánya — mondotta — ismeri kapitalista meggyőződésemet, foglalkozásomat, üzleti tevékenységemet és azt is tudják, hogy Wilson elnöksége alatt kormánymegbízásból a Szövetségi Kereskedelmi Bizottság élén állottam. Tisztában vannak tehát munkásságommal és bíznak benne, hogy az oroszországi helyzetet és az ezzel kapcsolatos problémákat tárgyilagosan és előítéletektől mentesen fogom szemügyre venni. Azt feleltem, hogy helyesen ítélik meg álláspontomat. Nyitott szemmel megyek Moszkvába. Trojanovszki azután azt a reményét fejezte ki, hogy az a kis vihar, amelyet a két állam közötti megoldatlan kérdések keltettek, hamarosan lehiggad, mindkét fél megértő közeledése következtében. Közöltem Trojanovszkival, hogy magammal viszem Moszkvába az elnök és külügyi államtitkár határozott utasításait. Úgy érzem azonban, hogy a szovjetkormány nagy hibát követ el, ha az adósság kérdésének felvetése kapcsán az Egyesült Államok elnökében és kormányunkban megrendülne a szovjetorosz ígéretek becsületességébe és őszinteségébe vetett bizalma.

NAPLÓ *Washington, 1937 január 4.*

Saito nagykövet és felesége a japán nagykövetségen hivatalos dinnert adtak tiszteletünkre. Saito régi barátom, gyakran golfoztunk együtt. A meghívás szép gesztusa nagyon megörvendeztetett, de el is képesztett, mert Japán és Moszkva között jelenleg annyira elmérgesedett a viszony, hogy képviselői alig beszélnek egymással. Ezért elhatároztam, hogy félreteszek minden diplomáciai ügyeskedést és Saitot nyíltan megkérdezem, hogy meghívásával kapcsolatban nem kell-e bonyodalmaktól tartani? „A megoldás egyszerű — felelte — kérdezzük meg kollegánkat, a Szovjet nagykövetet és Madame Trojanovszkit." Orosz részről semmiféle kifogás nem merült fel és így problémámat egy nagyon kellemes este oldotta meg. Feketénél a nemzetközi helyzetet beszéltük meg és felvetődött az a gondolat, hogy egy nemzetközi „Burning Tree" golfklubszövetséget kellene alakítani a nemzetközi Rotary Club mintájára. Ugyanis a Burning Tree-ben golfoztam állandóan együtt Saitoval. Ő sem tagadta, hogy a szövetségben az első hely a washingtoni Burning Tree-t illetné meg. Azonban az alapítási terv majdnem megdőlt azon a kérdésen, hogy a második hely a tokiói vagy a moszkvai Burning Tree-t fogja-e megilletni, — a vita eldöntését a Népszövetséghez utaltuk.

NAPLÓ *A tengeren, 1937 január 5.*

Felkeresett régi barátom Owen D. Young, a General Electric Company igazgatóságának elnöke, hogy néhány órán át Oroszországról csevegjünk. A General Electric Company sok millió dollárra rúgó üzleteket kötött az Amtorg-gal, a szovjetkormány hiatalos gazdasági képviseletével. Megtudtam tőle, hogy a szovjetkormány hitelképességét New York és egyáltalán államunk bank és üzleti körei szokatlanul nagyra értékelik. A szovjetkormány pénzügyi kötelezettségeit a legkínosabb pontossággal, sőt már az esedékesség napja előtt is teljesíti. A G. E. C. és a szovjetkormány üzleti összeköttetéseik során, amikor sok millio forgott kockán és 10—15 éves határidőre szerződtek, a szovjetényezők a legnagyobb lelkiismerettel és pontossággal tettek eleget fizetési kötelezettségeiknek és ígéreteiket betűszerint megtartották. Kitűnő bizonyítványt adott tehát róluk, ami az ígéretek megtartását illeti — szeges ellentétben azokkal az üzleti életen kívülálló, politikai előítéletektől vezetett személyiségekkel, akikkel a Szovjetunióról beszéltem.

Marjorie, Ekay Ellen Knight Davies, a Vassar College hallgatónője és én éjfélkor az „Európa" fedélzetén Bréma felé vettük utunkat. Walter Duranty is a fedélzeten van.

NAPLÓ *Berlin, 1937 január 14.*

Megérkeztünk Berlinbe. Azonnal hivatalos látogatást tettem Dodd nagykövetnél.

NAPLÓ *Berlin, 1937 január 15.*

Szurec, a berlini szovjetnagykövet rendkívül szeretetreméltóan fogadott és mind irántam, mind törzskarom iránt kivételes figyelemességet tanusított. Megemlítette, hogy nyomatékos utasítást kapott Moszkvából: minden tőle telhetőt tegyen meg kellemes és élvezetes utazásunk érdekében. Hozzátette, hogy a moszkvai külügyi népbiztosság (Litvinov) és a Kreml (Sztalin) félreérthetetlenül súlyt vet arra, hogy az új amerikai diplomáciai képviseletnek a legudvariasabb bánásmódban legyen része és utasításai szerint meg kell tenni mindent, hogy a multból eredő feszültség semmiképen sem befolyásolja az új nagykövet és a szovjetkormány közti jóviszony kibontakozását. Nagyon jól esett ez a felvilágosítás.

NAPLÓ *Berlin, 1937 január 16.*

Pár napig itt maradunk, hogy kipihenjük magunkat. A nagykövet és Mrs. Dodd nagyon kellemes lunch-öt adtak tiszteletünkre. Az estét dr. Schacht, egykori washingtoni német nagykövet, Németország legnagyobb pénzügyi tekintélye és neje, Lipski lengyel követ, Szurec orosz nagykövet és Madame Szurec, továbbá régi osztálytársam és wisconsini egyetemi évekből való barátom, Louis Lochner jelenléte nagyon meghitt együttlétté avatta.

Fárasztóan hosszú beszélgetést folytattam a Wilhelmstrasse orosz osztályának főnökével. Meglepetésemre azt állította, hogy Oroszország belső viszonyainak megszilárdulásába és Sztalin kormányzatának erősségébe vetett bizalmam tüzetesebb vizsgálatra szorul. Teljesen tévesnek minősítette értesüléseimet. Szerinte, Sztalin nem ül biztosan nyeregben. Úgy vélte, hogy Oroszországban valószínűleg a forradalmi mozgalmak és nyugtalanságok szövevényét fogom észlelni, amelyek rövidesen nyiltan kitörhetnek.

A lunch-ön dr. Schacht-tal megbeszéltem, hogy fel fogom keresni a Birodalmi Bankban. Úgy rendezte, hogy senki se zavarhassa meg beszélgetésünket és jó két órát töltöttünk együtt. Keserűen emlegette, hogy Anglia és Franciaország Németország gazdasági problémái iránt nagyon kevés megértést tanusítanak; szerinte nem egészen fair a két állam gazdaságpolitikája német viszonylatban.

Az elnök személyéről Schacht a legnagyobb csodálattal nyilatkozott.

NAPLÓ *Berlin, 1937 január 17.*

Tea az orosz nagykövetségen. Megtekintettem Szurec úr szép orosz festményeit. A tea valójában pompás lakoma volt.

Különösen szépek a régi orosz mesterek havas tájai. A nagykövetségi épület még a régi cári világ hagyományait őrzi és rendkívül díszes, tágas helyiségei fejedelmi pompát tükröznek.

A nagykövet öreg forradalmár és intellektuel, nagyon tehetséges és érdekes ember. Kikisértek bennünket a vonathoz; viharos, hideg éjszaka volt. A vonatnál nagy tolongás támadt, percek alatt be kellett szállni, de mi bejutottunk és elrobogtunk.

Nagyon jellemző a náci álláspontra, az alábbi érdekes megjegyzés, amelyet a tegnapi ujságban találtam:

„Korszakalkotó fordulat előtt állunk, a politikai és társadalmi ideológiák teljes átalakulása előtt. A demokráciáknak vége. A demokráciák tudatosan vagy öntudatlanul ma már csupán fertőző gócok, bacillushordozók és a bolsevizmus ügynökei. Ők állnak az egyik parton, mi a másikon, szükségképpen ellenségei vagyunk egymásnak és azok is akarunk maradni. A jövő a tömegek hitvallásáé: a kollektív államé. A mi politikai eszményünk a „rocher de bronze".

Ennél velősebben, világosabban, tömörebben, de egyúttal fenyegetőbben nem lehet megfogalmazni a mai Németországnak, a Harmadik Birodalomnak a világgal szemben követett magatartását. Félek, hogy ez a szinte vakmerő nyiltsággal kihangsúlyozott álláspont sokkal inkább hódító szellemre vall, mint a békés megértés vágyára.

NAPLÓ *A vonatban, 1937 január 18.*

Lengyelországon utazunk át — hideg, komor ország, a tájat valami komor melancholia üli meg. John Cudahy üdvözöl bennünket a varsói pályaudvaron. Úgy látszik szereti állomáshelyét, amin némileg csodálkozom. A vonat tiszta, de hideg és igénytelen, az étkezőkocsi és a hálókocsi sem túl kényelmes.

A Szovjetúnió határán, valamivel később.

Loy Henderson követségi tanácsos Negoreloje határvárosig jön elibénk. Mindenkitől csak jót hallok róla, személyes jellemvonásairól éppen úgy, mint diplomáciai képességeiről. Az a benyomásom, hogy feltünően szerény és nyilvánvalóan igen tehetséges és sokoldalú. Máris rokonszenvezem vele és nem kételkedem benne, hogy jól ki fogunk jönni egymással. Szegény Henderson tegnap este evett valamit, ami megártott neki — itt mindennaposak a súlyosabb vagy könnyebb emésztési zavarok. A rosszullét leverte a lábáról, mégis, amennyire lehetett jól tartotta magát.

MEGÉRKEZÉS MOSZKVÁBA

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 január 19.*

Moszkva városa valóban meglepetés. Természetesen szép, régi város — de nem annyira történeti patinája kapott meg, mint inkább az utcák élénk élete, a sok új, modern építkezés és az emberek feltűnő jólöltözöttsége. Kétségtelen, hogy itt a kormányzat különösen erős iramot diktál és a világvárosi fejlődés óriási léptekkel halad előre.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 19.*

Ma reggel érkeztünk. Mindnyájunkat a legnagyobb mértékben kellemesen lepett meg a követségi épület, az úgynevezett Spazzo-ház monumentális szépsége. Huddre úr, a követség postafőnöke szerint talán a legszebb európai követségi épület. A ház előtti teret — Moszkvában szokatlan látvány — csinos kis park díszíti. Valamivel messzebb szép, régi templom, amelynek tragikus pusztulása fájdalmat kelt bennünk. Most számos, sokgyermekes család lakik benne és nem kétséges, hogy hamarosan az enyészet áldozata lesz. A templom és a Spazzo-ház között régi kis palota áll, amely valamikor elragadóan szép lehetett. Nyilván egy orosz birtokos-nemes városi háza, de itt is szembetűnő a teljes gondozatlanság és leromlottság; most munkás- és katonacsaládoknak szolgál hajlékul.

Megbízólevelem átadása a külügyi népbiztosságon

Litvinov Genfben tárgyal és csak pár nap mulva fog Moszkvába érkezni. Az előzetes megegyezés értelmében megbízólevelemet első helyettesének, Kresztinszkinek nyujtom át. Kresztinszkinél tett látogatásom után második helyettesét, Sztomonjakov urat keresem fel, aki sokkal kedvezőbb benyomást tett rám mint Kresztinszki.

Kresztinszki rövidlátó emberke, pápaszeme professzori külsőt kölcsönöz neki, az arca egészen sajátságos.

ELSŐ BENYOMÁSOK

DAVIES JELENTÉSE
AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK

Moszkva, 1937 január 19.

Sir, —

Van szerencsém jelenteni Önnek, hogy az Egyesült Államokból való elutazásom előtt több beszélgetést folytattam Trojanovszki úrral, a washingtoni szovjet nagykövettel. Összejöveteleink a társasági együttlét kötetlen formájában történtek. Egy alkalommal Trojanovszki megjegyezte — „tisztán egyéni véleménye", mint mondotta —, hogy félti moszkvai tartózkodásom első heteit vagy hónapjait, mert a moszkvai hivatalos körök a szőnyegen levő megoldatlan kérdések miatt, talán hűvösen fognak fogadni. Ezek az ellentétek meglehetősen elmérgesedtek Litvinov úr, külügyi népbiztos és Bullitt nagykövet tárgyalásai folyamán. Trojanovszki aggályára természetesen azt feleltem, hogy teljes mértékben megértem azt a csalódást, amely Bullitt nagykövetet érte a szovjetkormány részéről, amikor azoknak az amerikai igényeknek kielégítését kívánta, amelyek beváltása véleményem szerint egyszerűen kötelességteljesítés. Nem mentem bele a kérdés részletesebb megvitatásába, hanem azt a reményemet fejeztem ki, hogy küldetésem bárcsak megjavítaná a két állam egymásközti viszonyát.

Trojanovszki követ egy alkalommal úgy nyilatkozott előttem, hogy véleménye szerint ezt a vitaanyagot békésen le lehetne zárni, ha néhány alapvető pont tisztázása sikerülne. Ez alkalommal őszintén és merészen érintettem azt a számomra is sajnálatos tényt, hogy egy kivételesen nagy ember, az Egyesült Államok elnöke, a szovjetkormány képviselőivel elvileg megegyezett egy nagyvonalú egyezmény megkötésében — olyan egyezmény megkötésében, amelynek megfogalmazása minden kétséget kizáróan világos volt — és hogy ez az egyezmény sajnos, még sem valósult meg s ennek folytán olyan helyzet állt elő, amely másodrangú, lényegtelen kérdésekben támadt félreértések miatt még jobban összekuszálódott.

Ezután nem mentem bele a részletekbe, csupán az

eddigi sikertelenség feletti sajnálatomat fejeztem ki, egyben pedig céloztam arra, hogy ez az ügy az Egyesült Államok közvéleménye részéről megértéssel és rokonszenvvel találkozzék. A jelenlegi bonyolult nemzetközi helyzetben nem lehet közömbös a szovjet kormányzat számára ilyen megértő közhangulat kialakítása.

Azt hiszem, hogy eddigi benyomásaim meglehetősen jellemzőek a szovjetkormánynak az adóssági kérdésben tanusított magatartására. Ezeken a megbeszéléseken többnyire csak a meghallgató fél szerepét játszottam, kivéve a Trojanovszkival folytatott tárgyalást.

Berlinben a Wilhelmstrassén több eszmecserét folytattam. Ezeknek a beszélgetéseknek nem volt hivatalos szinezete. A beszélgetések tárgyáról már beszámoltam egy rejtjeles levélben, amelyben doktor Schacht mondanivalóit is közöltem.

Berlint éjjel tizenegy órakor hagytuk el, s másnap este Negorelojébe, az orosz határra érkeztünk. A német vonat elsőosztályú kocsijai most rosszabb állapotban voltak, mint még pár év előtt a német vasúti kocsik. Az orosz határállomáson a vonathoz csatolt hálókocsik, amelyeken Moszkváig utaztunk, sokkal jobbak, makulátlan tiszták és a kiszolgálás kitűnő. A vasúti töltést durván zúzott kőből emelték. Az orosz határállomás épületét, amely a vámhivatalt is magában foglalja, nyilván nemrég emelték; tiszta, lakályos és impozáns. A hivatalnokok udvariasak, gyakorlottak és feladatukat kétségtelenül buzgón és lelkiismeretesen töltötték be. Loy Henderson a határig elénk jött és bizonyára az ő bejelentésére készítették elő, nagyon figyelmesen, fogadtatásunkat. Másnap 11.30-kor a fehérorosz pályaudvaron megérkeztünk Moszkvába. Azokban a falvakban, amelyeken átutaztunk, mindenütt új épületeket láthattunk. A pályaudvarokon tartózkodó emberek szemmelláthatólag melegen öltöztek, lényegében úgy, mint az Egyesült Államok középnyugati vidékének lakossága. A pályaudvarról Barkof úr, a külügyi népbiztosság protokollfőnöke hozott el bennünket autóján a nagykövetségre (a Spazzo-ház), amelyet immár lakható állapotban találtunk. Bullit nagykövet elutazása óta üresen, elhanyagoltan állt.

Barkof úr, a külügyi népbiztosság protokollfőnöke, megérkezésünkkor közölte velem, hogy Litvinov úr genfi távolléte folytán Kresztinszki úr, a külügyek helyettes népbiztosa, örömmel fogadna délután 3 órakor.

Mr. Hendersonnak, a követség első tanácsosának kíséretében a megbeszélt időpontban megjelentem Kresztinszki úrnál és ott találtam Neymann urat, a külügyi népbiztosság harmadik, nyugati politikai osztályának — ahol az amerikai ügyeket intézik — vezetőjét is. Tolmácsoltam a külügyi népbiztosságnak és Kresztinszki úrnak az államtitkár üdvözletét. Átadtam a megbízólevelek másolatait és egy írást, amelyben kihallgatást kértem Kalinin úrtól, elődöm visszahívólevelének és saját megbízólevelemnek átnyujtására. Azt felelte nekem, hogy a Szovjetúnió kongresszusának most folyó ülésszaka, valamint a Szovjetúnió központi végrehajtóbizottságának párhuzamos ülésezése Kalinin úr idejét ugyan teljesen igénybe veszi, de mégis reméli, hogy Kalinin január 23-án vagy 25-én fogadhat. Azt feleltem, hogy sietségre nincsen ok és nem kívánok Kalinin úrnak, akit a most lejátszódó fontos politikai események teljesen igénybevesznek, semmiféle alkalmatlanságot okozni.

Mr. Henderson és Neymann úr kíséretében mindjárt látogatást tettem Sztomonjakov úrnál, a külügyi népbiztos második helyettesénél. Sztomonjakov úr sajátosan a Távolkelet, Közelkelet és Kelet-Európa ügyeinek előadója. Ő is nagyon szivélyesen fogadott.

A Szovjetúnió kongresszusának január 21-én zárult az ülésszaka. Kérésemre Barkof úr lehetővé tette, hogy a záróülésen résztvehessünk. Az ott szerzett benyomásaimról szóló jelentést a legközelebbi postazsákkal küldöm.

Nem zárhatom le beszámolómat anélkül, hogy ne fejezzem ki elismerésemet azért az értékes és hathatós segítségért, amelyben követségünk egész törzskara részesített. Kitűnő emberek, tehetségesek és odaadók.

Fogadja, Sir, tiszteletteljes üdvözletemet.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 20.*

Az előző nap izgalmai és fáradalmai után sokáig aludtam. Üdvözlő sürgönyt küldtem az elnöknek. Az egész délután hivatali helységeim berendezésével, a papirok átnézésével és munkám előkészítésével telt el.

Este a követségen dinnert adtunk az ujságírók és feleségeik számára. Az asszonyok igen vonzók, érdekes típusok. Mrs. Joe Barnes mély benyomást tett rám. Csendes, tartózkodó, de nagyon határozott véleményei vannak, s ezekért életmódjával helytáll — ami tudvalevőleg nagy

ritkaság. Azt állítják, hogy sokkal radikálisabb, mint az ura. Kedvem támadt, hogy kikérdezzem Oroszországról. Nyilvánvaló, hogy a nagyon józanul gondolkozó Demaree Bess és okos, finom asszonykája született konzervatívok, mint ahogy a lelkes és fanatikus Barnes-házaspár született redikális. Mind Barnes, mind Bess, rendkívül tehetséges, emelkedett szellemű ember, de szempontjaik alaptermészetüknél fogva ellentétesek. Devels és a Nutter-házaspár sem szélsőséges konzervatívok, sem radikálisak, intelligensek és buzgók. Nagyon sajnálom, hogy Joe Phillips elmegy. Jól ismeri Oroszországot, átadta a kollektív gazdaságokról, a kolchoszokról szóló tanulmányának jegyzeteit. melyeket az elmult évben ukrajnai útjai során vetett papírra. Ezek a jegyzetek nagyon értékes leszűrődései egy rendkívül tehetséges megfigyelő és ujságíró vizsgálódásainak. Phillips jegyzetei igen tanulságos képet adnak a szovjetkormány legmerészebb, legforradalmibb gazdasági kísérletéről. Oroszországról folytatott vitánk élénk és viharos volt. Ily módon közvetlenül megismerkedhettem a legégetőbb kérdésekkel és ez a továbbiakban nagy segítségemre volt.

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 január 20.*

Híven a diplomáciai etiketthez, bemutatkozó látogatást tettem a brit nagykövetnél, Chilston-nél. A követség gyönyörűen fekszik a Moszkva folyó partján, pontosan a Kreml-lel szemben, tekintélyes öreg palotában. A nagykövet nagyon barátságosan és szivélyesen fogadott. Az a benyomásom róla, hogy megbízható, egészséges nézeteket valló ember. Már jelentős diplomáciai karrier áll mögötte. Moszkva előtt Bécsben és Budapesten képviselte őfelsége kormányát.

Véleménye szerint az orosz kormány szilárdan ül a nyeregben, azonban az európai helyzet egyáltalán nem rózsás és a béke fenntartásának kilátása mind reménytelenebb. Biztosított róla, hogy látogatásom mindenkor megörvendezteti. Megköszöntem neki és hozzátettem, hogy érzésem szerint nem szükséges, hogy az Egyesült Államok és Nagybritannia formális egyezményt kössön egymással; érdekeik amúgyis mindég párhuzamosan fognak haladni, mert alapjában véve mindkét nép politikai, jogi, erkölcsi és vallási ideáljai azonosak. Hála közös nyelvünknek és intézményeink közeli hasonlatosságának, a félreértés veszélye nagyon csekély közöttünk.

DAVIES NAGYKÖVET LEVELE
HONORABLE MARVIN MC. INTYRE-NEK *Berlin, 1937 január 20.*

Kedves Mac!

Moszkva szép régi város. A Kreml impozáns és nagyszabású, 30—40 láb magas téglafal veszi körül. Párkányát mozaikszerűen kirakott színes kövecskék díszítik; a kőfal nyílásai védőbástyák lőréseire emlékeztetnek. A hatalmas építkezés egy része keleti elemekkel kevert feudális francia stílust tükröz. Legfelül három templom kupoláin és minaretjein csillag és félhold díszlik, továbbá sarló és kalapács, mely ezeknek a szertelen díszítő tornyocskáknak egészen sajátságos színezetet kölcsönöz.

Követségi orvosunk, dr. Bunkley összeállította azoknak az ételeknek a jegyzékét, amelyeknek a fogyasztását a diplomáciai dinnereken kerülni kell.

Addig amíg a hosszabb ittartózkodás nem immunizálja szervezetünket:

Forralatlan vízevezetéki vizet nem szabad inni.

Tejet és tejfelt tilos fogyasztani.

Tejtermékek (fagylalt, vaj stb.) fogyasztását kerülni.

Nyers zöldségféléket semmi esetre se fogyasszunk.

Konzervfőzelékekkel ne éljünk.

A szokatlan és általában az át nem sült húsféléket kerüljük.

Kolbászt semilyen alakban ne fogyasszunk.

A halfogyasztásban legyünk elővigyázatosak. (Két okból is: a hal könnyen romlik, továbbá a hal pántlikagilisztája Európaszerte nagyon elterjedt).

Ne együnk töltött halat.

Legmegbízhatóbb az étkezés a brit nagykövetségen.

Második helyen a francia követség konyhája áll.

Sok a fertőzött élelmiszer, és ha szigorúan követni akarnók az orvosi utasításokat, nagyon kevés fogyasztható élelmiszer maradna. Éppen ezért hasznosnak bizonyult Bullit tanácsa, hogy hozzunk magunkkal minél nagyobb élelmiszerkészletet.

Az idő csodálatos, a levegő éles, tiszta és nyugodt, a hó oly friss és tiszta, mint a levegő, és a napfényben opálosan csillog a hótakaró.

Szívélyes üdvözlet baráti körünknek.

Hála a külügyi népbiztosság előzékenységének, ¾1 órakor meglátogathattuk a kongresszus ülését. Velem volt Marjoire és szűkebb munkatársaim. Barkov úr külügyminisztériumi protokollfőnök vezetett bennünket. A díszpáholyban ültünk. Nem mindennapi élmény volt. A nagyterem új és impozáns. Háromezer helyet foglalnak el a küldöttek. Vagy negyven főnyi elnökség (férfi és nő) a pódiumon. A beszédeket hangszórók közvetítik. Estefelé nagy sétát tettem a Kreml körül.

DAVIES NAGYKÖVET LEVELE
HONORABLE STEPHEN EARLY-NEK *Moszkva, 1937 január 25.*

Kedves Stewe!

Nagy szerencsénk, hogy még idejekorán megérkeztünk, mert így jelen lehettünk az alkotmányozó gyűlés, a Szovjetúnió legfelső, valójában egyetlen autonóm állami testületének záróülésén. A gyűlést a Kremlben tartották meg. A 27 méter széles, nagyon magas ülésterem könnyen befogadta a többezer delegátust és nézőt. A terem egyik oldalán, körülbelül másodemeletnyi magasságban a diplomatapáholyok sorakoznak. A szembenlévő oldal falát igen nagy, nemesen kiképzett, két és fél méter széles, 9—10 méter magas ablakok törik meg. A terem végében három méter magas dobogó állt, amelyen mintegy ötven állami vezető személyiség foglalt helyet. Kalinin elnök vezette az ülést. Közvetlenül az elnökség dobogója alatt külön szónoki emelvényt állítottak fel; innen tartották a szónokok beszédeiket.

Valamivel alacsonyabban állt a három gyorsíróra berendezett gyorsíróasztal. Az oldalhajókban számtalan fényképésznek, ujságírónak és a magnéziumfelvételek készítésére szolgáló eszközöknek szorítottak helyet. Lépten-nyomon mikrofónok. A terem középső részét széksorok foglalták el. Minden szék hátára felcsapható íróasztalt erősítettek. A templom középhajójára emlékeztető csarnokteremben vagy 2800 delegátus ült, kezükben az alkotmány nyomtatott szövegével, mögöttük a karzaton talán ezer néző.

Az impozáns látvány megkapott bennünket. Az embertípusokat órákig lehetett volna tanulmányozni. Számos jellegzetesen mongol arcot vettem észre köztük. A terem középső részén helyet foglaló delegátusok több-

nyire fiatalok voltak, s ha nem is tartoztak az intellektuális réteghez, arcuk intelligenciáról és felvilágosultságról tanuskodott. A delegátusoknak mintegy 25%-a nő; szép számmal akadt köztük paraszti külsejű férfi és nő; több katonai és tengerész egyenruhás delegátust is láttunk. A női delegátusok közül sok jelent meg fehér kendőben, mások tarka, élénkszínű gyapjúköntöst viseltek. Némelyiken meglátszott, hogy haját mesterségesen hullámosította. Általában igen gondosan öltözködtek és külsejük önbecsülést árult el. Mindannyian nagy buzgalommal tanulmányozták a nyomtatott alkotmányszöveget, minthogy egymás után szólították fel őket a cikkelyek feletti szavazásra. A dobogón helyet foglaló vezető személyiségek mind az intellektuális típushoz tartoztak.

Minden cikkely feletti szavazás előtt három szónok beszélt, 2 férfi és egy nő, mind 40-en aluliak, szemmellátható an erős egyéniségek, többnyire jó szónokok, akik igen ügyesen és tehetségesen aknázták ki a drámai előadási mód lehetőségeit és fáradozásukat többnyire harsány tapsvihar jutalmazta.

A kaukázusi delegációt nő vezette. Festői hatást keltett a kozákok egyenruhája. A nőknek talán egyharmada népviseletben jelent meg; a csillogó selyemszoknyák, fehér derekak, festői fejkendők lenyűgöző, színpompás hatást keltettek. Mintha csak egy drámai színjáték utolsó felvonása előtt lebbent volna fel a függöny. Egy újabb szónok — 28—30 éves fiatalember — hosszú knickebokerben lépett az emelvényre, sportemberre való, éles vonású arca volt, szavait szinte áttüzesítette a szónoki szenvedély. Egy nagy ifjúsági szövetség élén állott és beszéde előtt nagyszerű jelenet játszódott le. A terem hátterében, külön emelvényen a karzat előtt 8 kürtös állt égszínkék egyenruhában, miközben megfujták ezüst kürtjüket, vagy 400 ifjú vonult be különböző egyenruhákban, zászlókkal és egyéb jelvényekkel, fiúk és leányok egyformán délcegen, katonás szabatossággal mozogtak. Felvonulásuk után vigyázba merevedtek. A hadsereg összes fegyvernemeit képviselték a vegyivédelmi különítményekig és ejtőernyősökig. Nagy érdeklődést keltett egy fiatalember, aki rekordot teremtett az ejtőernyős ugrásban. A zászlók lengetése közben kezdett rá a szónok tüzes és mégis fegyelmezett beszédére. Azután a hadsereg képviselői, kürtszó és lelkes kiáltások közepette, kivonultak. Ez a kis jelenet az ügyes drámai rendezés iskolapéldája lehetett volna.

Az alkotmány feletti szavazás cikkelyenként történt és pedig kézfelemeléssel. A minden egyes delegátusnak kiosztott piros kártya „igen"-t jelentett. A szavazás befejezése után, a vezető személyiségek megéljenzése és megtapsolása között, zárult a gyűlés. Ezután még egy hatásos epilógus következett. Egy kis csoport a háttérben rákezdett a kommunista himnusz éneklésére. Egyre több hang csatlakozott hozzá. Karmester nélkül is tökéletes összhangban csendült fel az ének. A jellemzően orosz dallam panaszos moll csengése lágyan hömpölygött. A himnusz több strófáját énekelték el. A méltóságteljesen elnyujtott fájdalmas ritmus ellentétben állt a Marseillaise harcias ütemével. A szlávok ösztönösen kiváló énekesek, a hangok egy begyakorolt nagyszerű zenekar hangszereinek módjára csendültek fel, tisztán meg lehetett különböztetni a tenor és althangokat. Ez az epizód nagy hatást gyakorolt rám és az igazi erő és komoly belső hit benyomását keltette. Ezután a gyűlés résztvevői felkeltek és mindenki özönlött a kijárat felé.

Mondták nekem, hogy az ilyen kiválóan megrendezett gyűléseknek hangsúlyozottan nevelő hatásuk is van és elvárják a delegátustól, hogy szűkebb hazájába visszatérve, a népnek részletesen beszámoljon a látottakról.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 23.*

Diplomáciai körökben nagy az izgalom amiatt, hogy a bolsevista párt tagjainak egy javarészt fiatalabbakból álló csoportját a Szovjetúnió legfelsőbb bírósága elé idézték. A „Radek-perről" van szó. Radek igen ismert, népszerű, tehetséges közíró, akinek sok barátja van külföldön. A tárgyalást ma kezdték meg és a „Nemzeti Csarnok"-ban tartják, amely értesülésem szerint a cári uralom alatt a moszkovita nemesség fényűző, exkluzív klubja volt. Déli 12 órakor mentem Henderson kíséretében a törvényszéki tárgyalásra. Különleges intézkedés biztosított helyet a diplomáciai testület tagjai számára. A tárgyalás 3 óráig tartott és ekkor este 6 óráig felfüggesztették. Ezt az esti ülést is végighallgattam 6 órától fél 11-ig. A tárgyalás menetét a legnagyobb érdeklődéssel követtem. Az ujságírók az esti ülés elnapolása után még eljöttek velem egy kis vendéglőbe sörre és vajaskenyérre. Szinte lelkesen igyekeztek tájékoztatni a helyzetről.

KALININ, A SZOVJETUNIÓ ELNÖKE

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 25.*

A protokoll előírásainak betartásával a követség egész törzskara elkísér a Kremlbe, megbízólevelem átadására. Az elnöknek bemutattam egész kíséretemet, mielőtt még megbeszélésünkre dolgozószobájába visszavonultunk volna. A ceremónia befejezése után törzskarommal nagyon jó lunch-re tértünk haza, melyet Marjorie rendezett; pillanatfelvételeket készítettem a nagy ebédlőben a csoportról. Kaviár, mindenütt kaviár! Más egyebet nem tudtunk felhajszolni. Így mondták legalább is, mikor az asztalnál felhozták — a beszéd tárgyát értem, nem a kaviárt.

HONORABLE
FRANKLIN D. ROOSEVELTNEK *Moszkva, 1937 január 25.*

Kedves Elnök Uram!

Szerencsére itt eltörölték azt a szokást, hogy a megbízólevelek átadása alkalmával beszédet kell tartani. Húszperces közvetlen beszélgetést folytattam Kalininnal. Szívélyesen üdvözölt. Mikor megemlítettem, hogy Ön személyesen beszélt róla, kért, hogy viszonzásul tolmácsoljam Önnek üdvözletét. „Nagyon nagy ember", mondta Kalinin.

Kalinin kijelentette, hogy hite szerint a két állam között minden vitás kérdést rendezni lehetne. Kertelés nélkül válaszoltam, hogy ezt őszintén reméltem és nézetem szerint ennek a legcsekélyebb akadálya sem lenne, ha a problémát orosz részről is azzal a nagyvonalúsággal rendeznék, mint amellyel az Egyesült Államok elnöke az egyezmény megkötését javasolja. Közöltem, hogy ha kívánja, készségesen visszatérek erre a tárgyra Litvinov hazaérkezése után. Ezzel az volt a szándékom, — és úgy gondolom, sikerült ki is fejeznem — hogy az oroszoknak megmagyarázzam: a következő lépés az övék, számunkra az egész kérdésnek nincs nagy jelentősége. Kalinin megelégedését fejezte ki afelett, hogy hivatali képzettségem

ítéletemnek tárgyilgosságot és függetlenséget biztosít, tekintet nélkül azokra az ellenséges indulatú megnyilatkozásokra, amiket esetleg moszkvai diplomáciai körökben lallhatnék.

Most megvárom Litvinov visszatérését, hogy lássam, felveti-e az adósság kérdését. Nem engedem magamat eltéríteni attól a vonaltól, amelyet Ön, Elnököm kijelölt nekem.

DAVIES NAGYKÖVET JELENTÉSE AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK *Moszkva, 1937 január 25.*

Sir

Van szerencsém Önnek megbízólevelem Kalinin elnöknek való átadásáról a következőket jelenteni.

Kiderült, hogy eltörölték azt a szokást, hogy ez alkalommal hivatalos beszédeket váltsanak.

Az elnök, Kalinin úr, íróasztala mögött ült és, Kresztinszki úrral szemben jelölte ki székemet, míg a tolmács, Neymann úr közöttünk foglalt helyet. Kívülük még jelen volt Umschlicht úr, a Szovjetúnió központi végrehajtó bizottságának titkára, Kazkevics úr, a Nemzetiségek Tanácsa végrehajtó bizottságának titkára.

Kalinin elnök cigarettával kínált meg és én az orosz „szpasziba" szóval köszöntem meg, ami derültséget keltett. Előadtam, hogy szükségét érzem hálám kifejezésének azért az udvariasságért és előzékenységért, amelyet irántam, családom és törzskarom iránt a határon és mindenütt útközben tanusítottak, és amely Moszkvába való megérkezésünket kellemessé és örvendetessé tette. Majd pedig átnyujtottam megbízólevelemet, valamint elődöm visszahívó levelét.

Ezután rátértem arra, hogy kormányom Mr. Hull államtitkár útján üdvözletét és szivélyes jókivánságait küldi Kalinin úrnak; elutazásom előtt beszéltem Roosevelt elnökkel, aki személyesen nagy megbecsüléssel nyilatkozott Kalinin úrról.

Kalinin úr örömének adott kifejezést, hogy nagy elnökünk említette őt és úgy vélte, hogy az államaink között fennforgó vitás kérdések mindkét fél megelégedésére elintézhetők. Mire én félreérthetetlenül azt válaszoltam, hogy magam is ezt remélem, sőt egészen bizonyosra veszem s a megegyezésnek a legcsekélyebb akadálya sem lenne, ha orosz részről ugyanazon emelkedett felfogás érvényesülne a vitás kérdésben, mint amelyben Roosevelt

elnök a Litvinovval kötött egyezményre vonatkozó javaslatait megtette.

Megjegyeztem még, hogy nem vagyok hivatásos diplomata s talán éppen ezért mindig a közvetlen és nyilt magatartásnak és tárgyalásmódnak vagyok a híve. Kalinin úr erre azt válaszolta, hogy kormánya a közvéleményre és a teljes nyilvánosságra támaszkodik s a Szovjetúnió minden vezető embere ellensége az elködösítés és titkolózás módszereinek. Kormányom abban a szerencsés helyzetben van — mondottam —, hogy kedvező elzárkózottságában és hála a nagy távolságoknak, amelyek megvédik minden más állam részéről érhető fenyegetésektől, természetszerűleg a közvetlenség és a szókimondás híve lehet, míg az Európában szokásos diplomáciai módszereket nyilván a nemzeti sérelmek és nemzeti becsvágyak kényszerűségei befolyásolják. Kalinin azt felelte, hogy Oroszország nem fél külső támadástól, mert biztos benne, hogy hadserege és népe elég erős ahhoz, hogy megvédje magát.

Majd azt a reményét fejezte ki, hogy a látottak és tapasztaltak kedvező benyomást fognak gyakorolni rám. Kijelentettem, hogy Moszkva szépsége máris megkapott, de különösen mély hatást tett rám a mindenütt látható alkotó tevékenység, a haladás ritmusa, amely főleg az új építkezésekből csendül ki. Nagyon megörvendeztetett az utca népének igen kedvező általános képe, jó és meleg ruháik, valamint nyilvánvaló fanatikus munkakedvük és szorgalmuk.

Kalinin elnök hangsúlyozta, hogy valóban igen jelentős előrehaladást tesznek. Az ipari termelés egyre nő és a nép szükségleteit olyan gyorsan elégítik ki, amint csak lehetséges. A kereslet azonban oly nagy, hogy mindent felemésztő lánghoz hasonlatos, amely a termékeket azonnal elemészti, amikor azokat a szükséget szenvedő nép részére előállítják.

Azután megjegyezte: elégtétellel állapítjuk meg, hogy olyan amerikai nagykövet jött Moszkvába, aki hála képzettségének, az állapotokat elfogulatlanul szemléli és nem formál elhamarkodott ítéleteket, hanem vár mindaddig, amíg minden tényt tárgyilagosan mérlegelhet és méltányolhat.

Kalinin ezután arra célzott, hogy kormánya körében bizonyos előítélet alakult ki azon diplomaták iránt, akik első lelkesedésükben szertelenül áradoznak és rokonszenvüket és barátságukat nem győzik eléggé hangoztatni, viszont nem egyszer kellemesen csalódtak olyanok-

ban, akik az első közeledés alkalmával tartózkodásról, sőt olykor hűvösségről tettek tanuságot. Felületes, pillanatnyi benyomások hatása alatt alkotott vélemények mindig igazságtalanok. Ezt egy példával világította meg. Az idegen látogató bizonyára észrevenne néhány részeget Moszkva utcáin; milyen egyoldalú és elhamarkodott lenne az ítélete, ha ebből azt következtetné, hogy az oroszok általában iszákosak. Kifejezte azt a reményét, hogy az Egyesült Államok új moszkvai követe törekedni fog arra, hogy minél többet lásson és megfigyeljen abból, ami Oroszországban most történik, főkép pedig abból, amit a nép javára tesznek és mindent, amit látott és tapasztalt, tárgyilagosan fogja mérlegelni.

Azt feleltem erre, hogy jómagam egy individuális és kapitalista társadalmi rendszer szülötte vagyok. Szerény kezdetekből dolgoztam fel magam egészen addig, hogy most az Egyesült Államokat Moszkvában képviselhetem. Egész életemben szorgalmasnak, tevékenynek kellett lennem, mindig az egyszerű néppel rokonszenveztem és tudom azt, hogy kormányom is így érez és így gondolkodik és biztosíthatom, hogy szándékaim is nyiltszemű megfigyelésre és gondosan mérlegelt következtetésre késztetnek, nem pedig elködösítésre és félremagyarázásokra. Ennélfogva kormányomnak megfigyeléseimről híven fogok beszámolni. Ezt teljes határozottsággal merem állítani, mert ez nemcsak feltett szándékom, hanem egyaránt következik sokévi tapasztalataimból és abból a komoly és nehéz munkából, amellyel képzettségemet megszereztem.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 25.*

Kalinin elnök a Kremlben lakik. Mind a városzoba mind pedig dolgozószobája, ahova vezettek, rendesen, de egyszerűen van berendezve. Az elnök nyiltszívű férfi benyomását kelti. Tekintete komoly, modora egyszerű, jóságos és nyilván nagyon népszerű a szovjetlakosság körében. Érthető, hiszen pályáját egy vasöntöde munkásaként kezdte. Mindent egybevetve, barátságos indulatú, jó ember és kétségtelenül tehetséges a maga egyszerű módján.

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 január 26.*

M. Reynaud miniszterelnök a külföldi sajtó képviselői előtt tett bejelentései érdekesen tükrözik az Európa hadierejére vonatkozó adatok francia megvilágítását.

A gyorsasági tényező, mondta Reynaud, minden eddigi számítást áthúzott és lényegesen megváltoztatja az erőviszonyokat. Németországnak 2000 repülőgépe van. Olaszországnak 1900, Franciaországnak csak 1300. Egy francia bombázó repülőgépre 2 német gép esik és párszáz francia tankkal szemben Németországnak és Oroszországnak sokezer harckocsija van. Úgy látom, hogy Európában mindenki elkerülhetetlennek hiszi az új világháborút, de csak Németország és Oroszország veszi komolyan.

Fő hírforrásom egy rövidhullámú rádió volt, melyet naponta hallgattam és a leadásokról jegyzeteket készítettem, hogy az európai politika alakulását állandóan áttekinthessem. Miután naptáram üres oldalai nem nyujtottak elég helyet, szokásommá vált, hogy a fontos és érdekes események részletes előadására külön naplójegyzetet vezessek.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 27.*

Délelőtt 11 órakor meglátogattam Sigemicu japáni nagykövetet. Sigemicu béna, de nagytehetségű, szellemileg rendkívül mozgékony férfi. Megemlítette a „sanghai-i incidens"-t, ahol egyik lábát elveszítette és a segítséget, melyben Nelson Johnson amerikai nagykövet részesítette.

Délután 4-től 5-ig Marjorievel a Kreml körül sétáltunk. Megtekintettük egy múzeum Rembrandt kiállítását. A csodálatos mesternek több mint 50 képét láttuk, köztük a Tékozló fiút és Krisztus születését. A tárlat kivételes esztétikai élménnyel ajándékozott meg bennünket. A Tretjakov képcsarnokot is megnéztük. Geraszin páratlanul megragadó óriási vásznaiban soká gyönyörködtünk, különösen nagyhatású a „Lenin parancsa". Szurikov csataképei is lenyűgöztek (Katonák az Alpokban). Grabov, Juan és Siskin havas tájképeiből az orosz vidék lelke szólt hozzánk. Egy művészeti szalonban, amely bizományba átvett képeket állít ki, modern szovjetművészek rendkívüli érdekes, forradalmian új festményeit láttam.

Ezen a napon szinte zsúfolódtak az új benyomások.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 28.*

Megkezdtem bemutatkozó körutamat. Kína, Németország, Perzsia, Nagybritannia követeit látogattam meg. A török követ lunch-öt adott a tiszteletünkre. Ezután Marjorievel újra a városba mentünk egy műkereske-

dése, modern orosz festők egy másik tárlatára. Érdekes két órát töltöttünk ott. Néhány lenyűgözően eredeti és tárgyuknál fogva is érdekes olajfestményt vettünk (havas tájképek, forradalmi képek, stb.). Ezeket a képeket besoroztam abba a gyüjteménybe, amelyet a wisconsini egyetemnek szándékozom ajándékozni.

Kivonat Davies nagykövet leveléből, amelyet 1937 március 9-én La Folette kormányzóhoz intézett abból az alkalomból, hogy a róla elnevezett gyüjteményt az egyetemnek ajándékozta.

Kedves Phil

Amióta Oroszországban vagyok, egy gondolat fészkelte be magát az agyamba és erre nézve szeretném tanácsodat kikérni.

Az orosz festészet a művészet történetében egészen kivételes helyet foglal el képzeletének erejével, bensőségével és színpompájával. Nagy általánosságban talán meg lehet állapitani, hogy más művészeti iskolák bizonyos finomságait nem éri utól, ennek ellenére az oroszok a festészet terén is igen nagyot alkottak. Jómagamat mindig jobban érdekelt a kép témája, az ábrázolt tárgy és ennek a szemlélő érzékeire gyakorolt hatása, mint a technika.

Ennélfogva megvásároltam néhány orosz festményt, többnyire eredetit és egynémely kimagasló alkotás másolatát. Ismeretes, hogy Oroszországban a művészek az államnak dolgoznak, de a hatóságok megengedték, hogy némely esetben maguk a művészek készítsenek másodpéldányt számomra. Olyan gyüjteményt szándékoztam összeállítani, amely bizonyos teljességgel bemutatja az ország népességének tevékenységét és életmódját, a föld népét, a gyári munkásokat, a katonákat, a forradalmi nép tüntetéseit, a nagy „gabonagyárak" létesítését, Oroszország távoli területeinek életét stb. Az a gondolat vezetett, hogy a wisconsini egyetem számára nem lenne érdektelen, ha ilyen gyüjtemény kerülne birtokába, ajándékozás útján. A képgyüjtemény valószínűleg magában foglal néhány kivételesen jó munkát, de jórésze, szigorúan művészeti szempontból, valószínűleg nem tartozik a kimagasló alkotásokhoz. Azonban ez utóbbiak is híven és tanulságosan tükrözik az orosz életet.

A gyüjteményben szereplő összes ikonok viszont mestermunkák a maguk nemében, kivételes műbecsük van és semmi más művészeti stílussal nem vethetők egybe. Kiválogatásukról a legkiválóbb ikon-szakértő gondoskodott, aki a szovjetkormány alkalmazottja és a Tretjakov-múzeumhoz van beosztva. Az ikonfestészet különböző korszakainak jellemző típusait gyüjtöttük egybe.

Kivonat La Folette kormányzó 1937 május 20-án kelt átiratából a gyüjtemény-alapítás elfogadása ügyében:

Davies nagykövet adománya nemes és nagyszívű cselekedet, amely egyetemünknek nagy gyarapodására szolgált. Egyetemünk Davies nagykövet adományával nagyértékű művészeti gyüjteményre tett szert. Az adomány értékét még növeli az adományozó személyéhez fűződő bensőséges kapcsolatunk.

A MOSZKVAI PER

NAPLÓ *Moszkva, 1937 január 29.*

Délelőtt 11 órakor . . . . . követ keresett fel. A pompás öregúr a Radek-per kihatásairól beszélt. Nem kételkedik a vádlottak bűnösségében.

12 órakor . . . . . nagykövet látogatott meg. Az orosz gazdasági fejlődésről és általában az aranyfedezet kérdéséről folytattunk eszmecserét. Ő a Radek-perrel kapcsolatban elhangzott hivatalos nyilatkozat állításait bizonyos kritikával fogadja, de úgy véli, hogy egészbevéve, mégis igazat mondanak.

A Radek-per tárgyalásának utolsó napja. A tárgyalást egy órakor nyitották meg. Radek, Szokolnyikov, Szikinszkij, Szerebrijakov és a többi vádlott utolsó védőbeszédét hallgattam. A tárgyalást három órakor elnapolták.

4 órakor Madame Litvinov teán látott vendégül Marjorievel és E. K.val.

1/4 6-kor látogatást tettem a török követségen.

1/2 6-kor a perzsa követségen.

9 órakor este holtfáradtan dőltem az ágyba.

Megérkezésünk idején madame Litvinov nem volt Moszkvában. Kósza hirek keringtek, hogy „likvidálták" — eltűnt, stb., stb. Éppen akkor, amikor ezek a hirek a legvadabbul burjánzottak, kaptuk kézhez madame Litvinov meghívóját teára a Spiridonovka házba. Régi kis palota, ahol a kormány ad hivatalos fogadtatásokat. Madame Litvinov az angol nők egy bájos típusának szeretetreméltó kiegyensúlyozottságával üdvözölt bennünket. Éppen az Uralból tért vissza, ahol a Basic English-t, a leegyszerűsített angol nyelvet tanította, amelynek nagy híve és terjesztője. Bája és szelleme senkire sem téveszti el hatását, jóllehet nem sokat ad külsejére. Keze vörös és repedezett. Testvérhuga régi barátomnak, Sir Sidney Lowenak, akivel a világháború alatt érintkeztem Washingtonban, Litvinovval Londonban ismerkedett meg és nőül ment hozzá.

DAVIES NAGYKÖVET JELENTÉSE AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK A RADEK HAZAÁRULÁSI PERRŐL

Moszkva. 1937 február
Szigorúan bizalmas

Sir

A nemrég lezajlott Trockij—Radek hazaárulási perről és a kövéleményre gyakorolt hatásáról van szerencsém az alábbiakat közölni:

A közvetlen politikai háttér:

A pör Kirov 1934-ben történt meggyilkolásából keletkezett. Kirov a Sztalin-kormány kimagasló vezető egyénisége volt, a leningrádi kerületi szovjet főtitkára, meggyilkolása akkor nagy szenzációt keltett. A külügyminisztériumhoz azidőben érkezett jelentésekből ki lehetett olvasni, hogy ez az esemény a moszkvai kormány vezető személyiségeinek nagy nyugtalanságot és aggodalmat okozott; maga Sztalin, Vorosilov hadügyi népbiztos és több mas kormányférfi azonnal a bűntett helyére sietett, nyilván a Sztalin-kormány ellen irányuló kiterjedt összeesküvéstől tartottak. Összefüggésben állt a Kirov elleni merénylettel az 1936 augusztus 19-től 24-ig Moszkvában lefolytatott Kamenyev—Zinovjev-per, amelynek tizenhat vádlottját találták bűnösnek és agyonlőtték őket. Végeredményben erre a forrásra megy vissza a jelenlegi per is, az akkor elhangzott leleplezésekre és a hírek szerint azóta talált terhelő bizonyítékokra.

A mostani pernek tizenhét vádlottja volt, köztük öt, vagy hat politikai vezéregyéniség. A többiek különböző típusú és hivatású férfiak, mérnökök vagy kalandorok, mindenesetre politikailag súlytalan egyének, a vádirat szerint egyszerű eszközök akiket kémkedésre, szabotázsra, terrorcselekményekre használtak fel. A vádirat a büntető törvénykönyv különböző paragrafusaira támaszkodott s a vád hazaárulásról, kémkedésről, szabotázsról és általános terrorista tevékenységről szólt.

A büntető törvénykönyv

A vád a törvények szabatos meghatározásain, a tilalmakon és a vétkesek ellen kiróható büntetéseken alapszik. A törvények és rendeletek 1927 január 1-e óta vannak érvényben. A tettestárs éppen annyira bűnös és ép olyan mértékben felelősségre vonható, mint a főbűnös. Még a szervezett politikai tevékenységben való részvétel is, melynek célja ily cselekedet elkövetése, ugyanazzal a bünte-

téssel jár, mint amelyet a törvény a tulajdonképpeni bűntettre szab ki. A büntető törvényalkotás legfőbb célkitűzése az állam védelme és sérthetetlensége. Az államellenes bűntettek büntetései sokkal szigorúbbak, mint azoké, amelyeket a tulajdon, vagy polgári személyek élete ellen követtek el. A becsvágyból, zsugoriságból, gyűlölködésből, irígységből, vagy hasonló okokból elkövetett gyilkosság legmagasabb büntetése tízévi börtön, míg az állam tulajdona elleni bűncselekmény legmagasabb büntetése halál. A büntető törvénykönyv másik sajátossága, mely kihat a mostani perre is, a büntetések visszaható ereje. Például Radek vallomásából a következő derül ki: 1935-ben beismerte, hogy miután az év folyamán egyre jobban belekeveredett olyan magatartásba, amely végül is a kormány megdöntésére szőtt összeesküvéssé fajult, az időközben megváltozott viszonyok az ő nézeteit is megváltoztatták s ennek folytán elhatározta, hogy „minden gonosz indulatot száműz szívéből", de már addig oly messze ment el, hogy a legsúlyosabb büntetést érdemelte ki.

Egyéb értesülések a körülmények ismeretéhez

Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy Sztalin volt az, aki 1929-ben Trockij számüzetése után kidolgozta az ötéves tervet, amely ugyanúgy vonatkozik az iparosításra, mint a mezőgazdaság kollektív átalakításának tervére. 1931-ben és 1932-ben a terv nagy áldozatokat követelt a lakosságtól. Az állapotok azóta kétségtelenül lényegesen javultak. A terv gyümölcsei csak 1934 óta kezdenek érlelődni. El kell ismernünk, és minden elfogulatlan orosz és külföldi el is ismeri, hogy Sztalin kormányzata 1935-ben lényegesen erősebb volt, mint 1931-ben. A helyzet félreérthetetlen javulását gyakran hangsúlyozzák a fővádlottak is, hogy ezzel igazolják pálfordulásukat és magyarázatát adják annak a megbánásnak, amely őket a beismeréshez vezette.

Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagyni az érdekes per megítélésénél azt sem, hogy ezeknek a férfiaknak, tehát az összes vádlottaknak is vallásos hite a kommunizmus és bármilyen ellentét is válassza el őket azoktól, akik most uralmon vannak, fanatikusan ragaszkodnak a kommunizmus eszméjéhez és rendszeréhez.

Buzgó hallgatója voltam a hat napig tartó törvényszéki tárgyalásnak. Megrendítő emberi tragédiák tárultak fel előttem. Az ülést a moszkvai nemesi klub feltűnően hosszú, magas dísztermében tartották, a terem

középső részének széksorait zsúfolásig megtöltötték a munkáshallgatók. A közönség minden tárgyaláson kicserélődött, a közép néhány széksorát kivéve, amelyeket belföldi és külföldi tudósítóknak, valamint a diplomáciai testület tagjainak tartottak fenn. Azt mondják, hogy a tárgyalást hallgató, egymást felváltó különböző munkáscsoportoknak határozott megbízásuk van, hogy szervezeteiknek minél részletesebben beszámoljanak a hallottakról.

Az elnökhöz 1937 február 4-én intézett levél kivonata

A délután 4 és 6 óra közötti szünetben szándékosan felkerestem üzleteket és egyéb nyilvános helyiségeket. Mindenütt sok ember gyülekezett össze, akiknek egy-egy alkalmi szónok a per lefolyását és a vádlottak bűntetteit ecsetelte. Úgy hallottam, hogy az egész országban ez történik. A rádió meghosszabbította leadásait, hogy a perrel kivételes részletességgel foglalkozhasson. Ez a nagyszerű propaganda elhatol Szibéria vagy akár a Kalmükföld legtávolabbi községébe is. A páratlan propaganda-organizációnak legalsó egysége, az úgynevezett sejt, három párttagból áll. Ezek irányítják a maguk szűk körzetében a tömegek meggyőződését. Jim Farley, ha idejönne, sokat tanulhatna.

A tárgyalást három egyenruhás bíró vezeti, annak a katonai testületnek a tagjai, amelynek a hatáskörébe az államellenes perek tartoznak. Ez a testület a legfelsőbb bíróság keretébe tartozik. Ülésein azon az ötlábnyi magas dobogón vannak, amelyen a vádlottak egész tragédiája lejátszódik. A dobogón egy pavillonféle építmény is áll. Itt állították fel a tanuk padsorait és a védők asztalait. A bírák emelvényétől jobbra ültek a vádlottak egyszerű farácsok mögött. A vádlottak helye az amerikai bírósági tárgyaló termekben az esküdtek padjára emlékeztet. A vádlottak négyen ültek egy sorban, arccal az elnök felé fordulva. 30 percenként egy-egy tiszt vezetésével 4—4 katona vonult be, leváltották az eddigi őrséget és körülállták a vádlottak padját és annak csak a pavillon felé eső oldalát hagyták szabadon. A pavillonnal szemben ült a dobogón az államügyész és két-két alügyész, egyikük egyenruhában. A tárgyalás naponta 12 órakor kezdődött, félórás ebédszünettel 4 óráig tartott. Sokszor 4 óra után is folytatták a tárgyalást és csak este 10-kor napolták el.

A tárgyalás a vádirat ismertetésével kezdődött, melyet az elnök olvasott fel. A vádirat hosszasan fel-

sorolta azokat a bűntetteket, melyeket a vádlottak elkövettek, kiterjeszkedett a részletekre és alaposan teli volt tüzdelve bizonyítékokkal. A vádiratnak az az állandóan hangsúlyozott megállapítása, hogy a vád minden pontját okmányszerű írásbeli bizonyítékok erősítik meg, az ujságírók és diplomáciai megfigyelők körében bizonyos szenzációt keltett. Nagyon nehéz lett volna megállapítani, hogy a per folyamán előkerült okmányok megegyeztek-e a vádirattal vagy sem, mert az okmányok nagyrészét nem olvasták fel, a vádirat szerint többnyire azért, mert a vádlottak megsemmisítették azokat; más esetekben csak a tanukihallgatások alkalmával emlékeztek meg ezekről az okmányokról, de arra hivatkozva nem olvasták fel őket, hogy érdemleges vizsgálatuk a katonai bíróság különleges feladata.

Az elnök felszólítására a vádlottak sorban felemelkedtek helyükről és bűnösnek jelentették ki magukat. A vádlottak padja előtt ügyesen elhelyezett mikrofonok sorakoztak. Az ügyész előtt jegyzetek álltak, — úgylátszik írásbeli beismerő vallomások —, az ügyész aránylag kevés kérdést tett fel. Minden vádlott sorjában előadta bűnlajstromát. Az ügyész a pert rendkívül nyugodtan, szinte csodálatraméltó mérséklettel vezette.

A vádlottak megjelenése semmiképpen sem volt feltűnő. Mindannyian jóltápláltaknak látszottak és fizikailag semmiféle fogyatékosságuk nem volt. Az első napokban úgy tünt, mintha némi kíváncsiságot tanusítottak volna a tömeg iránt s bár mindig megőrizték komolyságukat, nem tettek aggodalmas és megfélemlített benyomást. Azonban minél tovább fejlődött a per, annál nyilvánvalóbbá vált önmaguk előtt is kétségbeejtő helyzetük. Most már arcukat gyakran kezükbe temették vagy szinte veszendő arckifejezéssel a rácsra támasztották. Általában feszülten figyelték vádlott társaik vallomását, szemmelláthatóan a vallomások sok részlete meglepte őket.

A fővádlottak vallomásához

A per fővádlottai: Jatakov, Radek, Szokolnyikov, Szerebriakov és Muralov. Először Jatakov vallomására került sor; ahogy a mikrofon előtt állt és a pavillonon keresztül az ügyészre nézett, egyetemi tanár benyomását keltette, aki éppen diákhallgatósága előtt szakelőadását tartja. a nehézipar helyettes népbiztosi tisztjét töltötte be és az ötéves terv sikerével jelentős szerepet tulajdonított közreműködésének. Hír szerint régi polgári családból

származik, amelynek a gyáriparban jó neve volt. Nyugodtan és szenvedélymentesen ecsetelte saját bűnös tevékenységének történetét. Előadását, akár csak a többiekét is, az ügyész többször félbeszakította, hogy az egyik vagy másik vádlottat felszólítsa a vallomás éppen most elhangzott állításához való állásfoglalásra. Ezek a rövid kiegészítő vallomások olykor kérdésessé tették, máshol megerősítették az önkéntes bűnvallomás hitelét. Mindez a vádlottak részéről a legnagyobb, szinte félelmetes természetességgel történt. Például megfigyeltem, hogy amikor Szerebrijakovot, egy öreg vasutast, az elnök felszólította arra, hogy egy különösen borzasztó bűntettet önkéntesen megerősítsen, ezt lakonikus tömörséggel megtette. Utána gondtalanul leült és egyet ásított.

Radek, akire másodiknak került a sor, egészen más embertípus. Alacsony emberke, de áthatóan csillogó, agresszív személyiség, aki vallomása folyamán az egész tárgyalóteremre rányomta bélyegét. Paraszti egyszerűséggel öltözködött és külseje elhanyagoltságát burjánzó szakálla még jobban kihangsúlyozta. Magatartása körülbelül azt fejezte ki, hogy egészen termeszetesen és szükségszerűen ő a politikai összeesküvés felbujtója és ha személyesen nem is vett részt mindazoknak a gonosztetteknek az elkövetésében, amelyek az összeesküvéssel kapcsolatosak, de mindenről tudott és kertelés nélkül kész ezért vállalni a felelősséget. Állandóan hangsúlyozta viszont, hogy ezek a bűnözések „emberi gyarlóságok" és elkövetésüket azzal igyekezett igazolni, hogy politikai színezetűek és ő és cinkostársai olyan ügyért cselekedtek így, amelyben fanatikusan hisznek. Többször élesen összetűzött az elnökkel és ezekből a párviadalokból rendszerint ő került ki győztesen. Vallomásának minden részlete ragyogóan eleven és éles szellemét tükrözte. A bíráihoz intézett zárószavaiban főként arra emlékeztette őket, hogy ő fedte fel a Trockij-féle összeesküvést és ezzel arra célzott, hogy nélküle sohasem kerültek volna napfényre azok a bűnök, amelyeket a kormányzat most felderíteni igyekszik.

Szerebrijakov rablásainak és gyilkosságainak végeláthatatlan sorát fedte fel és angyalian szelíd arckifejezéssel tárta fel egyik szörnytettét a másik után. Fellépése arra vallott, hogy sorsával leszámolt.

Szokolnyikov, a Szovjetúnió egykori londoni nagykövete és külügyi népbiztosa ismét egészen más fából volt faragva: kerek arc, magas homlok, feltűnően sötét bőr-

szín. Ő is szenvtelenül, szinte a szemlélő tárgyilagosságával, logikusan, világosan vázolta azokat az okokat, amelyek őt és társait arra késztették, hogy titkon összeszűrjék a levet Németországgal és Japánnal. Saját vallomása szerint ezt azért tették, mert csak így láttak reményt arra, hogy az orosz nép helyzetét megjavítsák, mert a Sztalin-kormány olyan erős volt, hogy semmiféle tömegmozgalom sem tudta volna belülről megbuktatni. Történelmi párhuzamok alapján azt remélték, hogy a rendszer megbuktatása csak külső hatalmak közreműködésével lehetséges, amely után a győztesek, elsősorban a németek közreműködésével a jelenlegi kormányzatot és rendszert talán meg lehetett volna semmisíteni.

Muralov megjelenése katonásan hatott. Kecskeszakálla, bozontos ősz haja és éles, de mégis finom vonásai, kétméteres, hatalmas alakja vezérkari tiszt külsejére emlékeztetett. Nyakig gombolt, fekete, orosz inget hordott. Sohasem vesztette el férfias méltóságát és öntudatát. A hadseregben egy időben Moszkvában vezető tisztséget töltött be.

Megnyerő természetességgel adta elő azokat az okokat, amelyek Trockij támogatására késztették, aki legrégibb és legjobb barátja volt. Kijelentette, hogy Trockij nagy ember volt akkor, amikor „mások törpéknek mutatkoztak". Megrendítő hatást keltett, amikor megmagyarázta, miért tagadta meg először a vallomást, hogy azután tagadását mégis visszavonja, — mindez nagyon valószerűen és egyáltalán nem megrendezetten hatott. Tagadta, hogy bármi nyomást gyakaroltak volna reá; azt vallotta, hogy saját lelki gyengesége folytán riadt vissza nyolc hónapon át a beismeréstől, mert elfogatása, amely kezdetben mélyen felháborította, teljesen csökönyössé és önfejűvé tette. Először azt határozta, hogy inkább hős módjára hal meg és ily módon szolgálja közös ügyüket. De ahogy végezetül az egész összeesküvést áttekintve, arra a következtetésre jutott, hogy a Sztalin-kormány oly sokat tett az orosz népért s olyan nagyot alkotott, hogy be kellett látnia eddigi szándéka és magatartása merő tévedését és most kötelességének érzi, hogy beismerő vallomással is könnyítsen lelkiismeretén — a többi vádlott is mind részletes beismerő vallomást tett bűnéről s az önvádban mindannyian megegyeztek, jóllehet egyéniségük és alkatuk nagyon különbözött.

Az összes vádlott egymást túlszárnyaló buzgalommal vallotta be bűneit, egyiket a másik után — szinte halmozták magukra a bűncselekményeket és vallomásuk

minden szakasza refrain-szerű „mea maxima culpá"-val végződött. Az ügyésznek alig kellett szembesítést indítványoznia. Egy esetben meg éppen figyelmeztetnie kellett a vádlottat, hogy maradjon a tárgynál és vallomását ne ékesítse járulékos bűntettek ecsetelésével. Egyáltalán még lehetett állapítani, hogy az ügyész tartózkodott minden megfélemlítési kísérlettől, amire egyébként nyilván semmi szükség sem volt.

A vallomások lezáródása után az ügyész hosszú beszédet intézett a törvényszékhez; a bizonyítékokból indult ugyan ki, de messze túllépte a per kereteit, hosszadalmas történelmi fejtegetésekbe bocsátkozott. Tudós, bölcs, de a tulajdonképeni tárgytól olykor eltérő előadást tartott voltaképeni vádbeszéd helyett.

A vádlottak zárószavai

Jatakov vádlott végszavaiban nem kért kegyelmet, hasonlóképen Sesztov sem, aki a per folyamán elhangzott vallomások, legfőkép pedig saját vallomása szerint, főmozgatója volt néhány egészen szörnyű bűntett elkövetésének. Ellenkezőleg, maga Sesztov jelentette ki, hogy megérdemli és kívánja a halált. Radek szintén nem kért kegyelmet, csak közvetve utalt ennek a lehetőségére, úgyszintén Muralov is. Szokolnyikov kegyelmet kért, de nagyon méltóságteljes módon, tartózkodva minden megalázkodástól. A kisebb vádlottak mind nyomatékosan kegyelmet kértek.

A védőbeszédek befejezése után a törvényszék visszavonult és öt óra múlva kihirdette az ítéletet.

A törvényszéki ítélet

Az ítélet az összes vádlottakat bűnösöknek minősítette és büntetésüket a bűntett mérve szerint szabta meg. Jatakov és Szerebrijakov, mint a Trockij-féle szovjetellenes szervezet tagjai, akik ennek központjával hazaárulást, kémkedést, destruktív és terrorista cselekményeket követtek el, a legmagasabb büntetésre ítéltettek, vagyis agyonlövetésre. Ugyanezen büntetés sujtott le még 11 másik vádlottra, köztük Muralovra, akik egészen súlyos államellenes bűntetteket szerveztek s ezeket nagyobbára maguk hajtották végre. A két fővádlott, Radek és Szokolnyikov, mint a szovjetellenes Trockij-szervezet központi intézőbizottságának tagjai, ennek a klikknek a bűncselekményeiért közösen felelősek, de személyesen nem részesek a gaztettek elkövetésében s végrehajtásá-

ban s ezért büntetésük 10 évi börtön. Ugyancsak 10—10 évi börtönt kapott két másik vádlott, Arnold és Sztroilov. Az ítélet elrendelte az elítéltek minden tulajdonának elkobzását és a börtönre ítéltek politikai jogainak öt évre való felfüggesztését. Radek és Szokolnyikov aránylag enyhe büntetése általános meglepetést keltett.

Általános megjegyzések

Nyugati szemszögből nézve, a legcsodálatosabb az volt az egész perben, hogy azt megtartották. Az összes vádlottak a legnyíltabb és leghatározottabb vallomást tették saját bűnösségükről, a törvényszék egyetlen tennivalója tehát abból állott, hogy meghallgassa és átvegye az esetleges kegyelmi kérvényeket, összegezze a per folyamán elhangzott önvádak anyagát és elítélje a vádlottakat. Ehelyett azonban egy hatnapos pert folytattak le, miközben az államügyész minden lehető bizonyító anyagot összehordott — a mi álláspontunk szerint meglehetősen felesleges eljárás. A hatóságok előtt nyilván két célkitűzés lebegett.

Az egyik célkitűzés félreérthetetlenül kitűnt a per anyagából és tárgyalásmódjából: tudniillik a per drámai elemeinek propagandacélokra való érthető felhasználása. Ilymódon el akarták rémíteni a Szovjetunión belül esetleg még lappangó összeesküvőket, árulókat és felbujtókat, másodszor lehetetlenné akarták tenni Trockijt a külföldi baloldaliak szemében, harmadszor pedig, mintegy a veszély felidézésével a nemzeti közhangulatot akarták, az eddiginél is erősebben összekovácsolni. A per anyaga mintegy rámutatott arra, hogy a kormányt támogatni kell, mert a külső ellenség, a belső árulókon, cselszövőkön, defétistákon keresztül mindig résen áll, hogy a forradalom eredményeit és Oroszországot megsemmisítse. Ez a külső ellenség Németország és Japán. Említettük már, hogy a per magvát, a vallomásokban napvilágra kerülő szörnyűségeket minden módon bevitték a köztudatba, az ujságok hasábjait nemcsak a vallomásokról szóló jelentések töltötték be, hanem a vádlottak egyéniségének, személyiségének, működésének és céljainak rendkívüli éles és kíméletlen jellemzése. A rádió ugyancsak a szokott leadási időt meghaladó propaganda előadásokkal állott ugyanezeknek a célkitűzéseknek a szolgálatában.

Azonban félreérthetetlen volt a peres eljárásnak az a célkitűzése is, hogy a vádlottak beismerésének önkén-

tességéről a nagyközönség a nyílt törvényszéki tárgyaláson teljes meggyőződést szerezzen. Ha a pert titkos tárgyaláson folytatják le, vagy egyszerűen közlik a vádlottak írásos, saját aláírásukkal hitelesített vallomásait, akkor azok bizonyítóerejét a nagyközönség esetleg kétségbevonta volna. Igy azonban, tekintettel a százaktól és ezrektől nyílt törvényszéki tárgyaláson végighallgatott önvallomásokra, nem lehetett vitázni a vádlottak beismerésének érvénye és önkéntessége felett.

Nem egy olyan ismerősömmel beszéltem, aki végighallgatta az előző politikai pereket és a Radek-pert is és ezek úgyszólván egybehangzóan azt állapították meg, hogy a jelenlegi per az előzőktől abban különbözött, hogy ezúttal a bűnösök jóval nagyobb egyöntetűséggel tettek önvallomást, a régebbi tárgyalásokon elhangzott vallomásoknál jóval nagyobb mértékben erősítették meg és támasztották alá egymás vallomásait. Az érdektelen hallgatók, a külföldiek is, nem kételkedtek benne, hogy a pör valóban egy szovjetkormány elleni összeesküvést derített fel.

Tolmácsom segítségével figyelemmel kísértem a vallomásokat. Be kell ismernem, hogy kételkedtem a vádlottak szavahihetőségében. A beismerések egyöntetűsége, a vizsgálati fogság hosszúsága, feltételezhető keménysége, kényszereszközök alkalmazásának lehetősége — nemcsak a foglyokkal, hanem családtagjaikkal szemben is —, mindez kétséget támasztott bennem, hogy vallomásaikat valóban megbízhatóaknak és valóban önkénteseknek fogadhatom-e el. Azonban a pör anyagának tárgyilagos vizsgálata és az előző perekkel való összehasonlítása szinte akaratom ellenére a vizsgálati módszerek iránti gyanakvásom fenntartásával mégis arra a következtetésre vezetett, hogy az állam szerveinek sikerült bebizonyítaniuk a vádat, legalább is vitán felül áll, hogy kiterjedt összeesküvést és titkos cselszövényeket szőttek a szovjet kormány, annak politikai vezérei és a fennálló törvények ellen. Véleményem szerint a vádlottak tényleg elkövették azokat a bűntetteket, amelyekkel a vádirat vádolta őket s amelyekkel önmagukat vádolták, s ezek a bűntettek megérdemlik a megtorlást. Mégis nem hallgathatom el azt a megállapításomat, amely a per tanuságai alapján elhatalmasodott bennem, hogy a perben szereplő emberek lelki alkata és a per folyamán alkalmazott módszerek a mienkétől annyira különbözők, hogy a per lefolyására és a vádlottak szerepének tisztá-

zására a mi mértékünket alig lehet alkalmazni. Ámde, miután tudatában vagyok annak. hogy az emberi természet lényegében mindenütt ugyanaz, le kell szögeznem azt a benyomásomat, hogy a vallomások általában szavahihetők voltak s hogy a per folyamán nem mutatkozott semmi különösebb jele a részrehajlásnak és torzításnak. Ha a pör egész anyagát és lefolyását kitalálták és megrendezték volna, úgy ehhez egy Shakespeare teremtő zsenialitására és egy Belasco rendezői művészetére lett volna szükség. A történelmi háttér és a miliő is kétségtelenül alátámasztotta a vallomások hitelét. Szokolnyikov és Radek előadásának logikája, cselekedeteik önigazolása teljesen meggyőzően hatott. A részletek, melyek egyes eseményekre vonatkoztak s itt-ott, amint az a vádlottak keltette hatásból is kiderült, egyszermásszor az ügyészt és a vádlottakat is meglepték, annyira megerősítették akaratlanul a vád lényegét. Mély benyomást tett rám a vádlottak önvallomásának előadásmódja is, valamint a bíróság előtt tanusított magatartásuk. Nagy hatást tett rám éles logikájuk, és szinte kétségbeesett nyíltságuk. Muralov, az öreg generális, teljesen megrendített. Szavait áthatotta katonás lényének belső méltósága és egyenessége. Zárószavaiban ezt mondta:

„Visszautasítom a jogsegélyt s ugyanúgy visszautasítom azt a jogot is, hogy saját magam védekezzem, mert tudom, hogy csak jó fegyverekkel lehet támadni és védekezni. Nem védhetem magam jó fegyverekkel. Senkit sem okolok érte; csak magamat vádolhatom. Ez az én szerencsétlenségem, ez az én romlásom..."

A másodrendű vádlottak, akik nyilván csak a fő tettesek eszközei voltak, túlságosan belementek a részletekbe és nem egyszer azt a benyomást keltették, hogy elsőízben adják elő az elmondottakat. Ez az indokolatlan részletesség s egyéb olyan jelenségek, amelyeket megfigyeltem, megerősítették azt a hitemet, hogy a vallomásokat maguk a vádlottak, a célon messze túlmenő szolgalelkűséggel túlontúl felcicomázták. De a per bonyolult mintázatán kétségtelenül végigfutott az igazság vörös fonala, az uralmon levő kormányzat megbuktatásának, véleményem szerint elvitathatatlan célkitűzése.

Mindazt egybevetve, ami a vádlottak ellen és mellett szól, nem tudok elképzelni olyan törvényszéket, bármely állami berendezkedés mellett, amely nem arra az eredményre jutott volna, hogy a vádlottak megszegték a tör-

vényt. A vádirat kétségtelenül a törvény paragrafusain alapult.

A pert az itteni diplomáciai testület úgyszólván minden tagjával megvitattam s talán egyetlenegynek a kivételével mind azon a véleményen voltak, hogy a tárgyalás kétségtelenül a kormányzat megbuktatására irányuló összeesküvésről rántotta le a leplet.

Annál kevésbbé alakult ki egységes vélemény a diplomáciai testület körében a vádiratban lefektetett ama megállapításáról, hogy Trockij a jelenlegi orosz kormányzat megbuktatására megegyezett Németországgal és Japánnal. Szokolnyikov és Radek kétségtelenül oly liggadtan és nyugodtan adták elő ezt a tervet, hogy vallomásuk a diplomáciai testület nem egy tagjára nem tévesztette el hatását. Ezek arra utaltak, hogy ez az elgondolás némileg egyezik Lenin 1917-ben követett magatartásával, mikor részben a katonai vezetők segítségével ragadta magához a hatalmat, vagy a német szociáldemokrácia felemelkedésével a háború romjain. Mások a vallomások eme részében erősen kételkednek, de megegyeznek abban, hogy az államhatalomnak sikerült bebizonyítania a kormány elleni összeesküvés vádját.

Érzelmileg csak azt mondhatom, hogy a per ép oly borzalmas hatást gyakorolt reám, mint amilyen megragadó élményt jelentett számomra az alkotmányos gyűlés nagyvonalú ünnepélyessége.

A Radek-per óta nem szünetelnek a hírek az intellektuelek és közéleti emberek tömeges elfogatásáról Oroszország minden részében. Azt vetik a szemükre, hogy részesei Trockij összeesküvésének. Vad és alaptalan rémhírek keringenek arról is, hogy elfogták Lenin özvegyét, továbbá a forradalom egyik marsallját, a helyettes honvédelmi népbiztost és más, vezető állású embereket. Meg kell állapítanom, hogy a még ezeknél is szilajabb rémhírek többnyire külföldi forrásokból erednek, így többek között az a kacsa, hogy Vorosilov, a hadügyi népbiztos Moszkva ellen vonul, hogy Litvinovot börtönbe vetették és hasonlók. Ezek az állítások egytől-egyig alaptalanok. Azt az érdekes állítást hallottam, hogy az orosz forradalom kezdetén Lenin és a többi intellektuális forradalmi vezér megegyezett egymás közt, hogy okulni fognak a francia forradalom példáján és gondoskodnak arról, hogy egymás közti ellentéteik ne váljanak az ellenforradalom melegágyává. Az eredeti vezetők közül azonban még csak

Sztalin, Kalinin és Vorosilov van hatalmon. A többi számüzött vagy halott.

Mind az itteni diplomáciai testület, mind az amerikai ujságírók csoportja szilárdan hiszi, hogy Sztalin erősen és biztosan tartja kezében a birodalom kormányzásának gyeplőjét, és azt nehéz, sőt úgyszólván lehetetlen lesz tőle elragadni. A perről szerzett benyomásaimat összefoglalva, meg szeretném még állapítani, hogy felfedte előttem a Szovjetúnió politikai rendszerének és szervezetének nagyvonalúságát, de egyúttal félelmetességét is.

DAVIES NAGYKÖVET JELENTÉSE
AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
VLADIMIR ROMNE ÜGYÉBEN

Moszkva. 1937 február.
Szigorúan bizalmas

Sir!

Engedje meg, hogy beszámoljak a Radek-féle hazaárulási per egyik epizódjáról, a jelentést kérem az aktákhoz csatolni, hogy alkalomadtán visszatérhessünk rá.

A tárgyalás idején Mr. Walter Duranty, a New York Times levelezője tengerentúli távirattal jött hozzám, melyet az Egyesült Államok egy ujságírócsoportja küldött. A távirat a következőképen hangzott:

„A washingtoni ujságíróegyesület minden tagja nagy aggodalommal olvassa kollégájuk, az Izvesztijánál dolgozó Vladimir Romne elfogatásának hírét Romne-al való érintkezésünk folyamán, őt mint a Szovjetúnió őszinte, lelkes hívét és védelmezőjét ismertük meg. Egyetlen egyszer sem tapasztaltuk nála a jelenlegi orosz kormány iránti hűség legcsekélyebb hiányát. Többet tett Sztalin kormányzatának népszerűsítéséért hazánkban, mint a Szovjetúnió bármely más követe. Reméljük, hogy e tanuságtételt a bírák megerősítik, és önt, Davies követ felkérjük egyúttal a közbenjárás átadására."

Romne vallomásának meghallgatására a legnagyobb figyelmet szenteltem. A per befejeztével megvilágosodott előttem, hogy ildomtalan lett volna, ha én legalábbis abban az időben, hivatalos minőségemben erről tudomást vennék. Az itteni amerikai ujságírók egyhangúlag helyeselték és korrektnek minősítették eljárásomat.

Mellékeltem egy személyes és bizalmas levél másolatát, amelyet Mr. Arthur Crocknak, a New York Times szerkesztőjének küldtem a helyzet megvilágítására.

Kedves Arthur!

Walter Duranty megmutatta nekem azt a táviratot, melyet a kongresszusnál dolgozó újságírók egyesületétől kapott Romne kínos helyzetének ügyében, számos aláírással, melyek között a tied természetesen megörvendeztetett.

Romne sorsa nagyon megrendített és ügyének alakulását a legnagyobb érdeklődéssel és aggodalommal kísértem. Éppen aznap, mikor táviratotok megérkezett, Romne megtette vallomását, amely a per folyamán elhangzott megrendítő önvallomások és önvádak sorában is egészen kivételes helyet foglalt el. Anélkül, hogy az államügyész unszolta volna és hogy keresztkérdésekkel kelepcébe csalták volna, világosan, egyszerűen, szinte természetesen előadta az összeesküvésben való részvételének történetét. Radek bizalmas barátjának leplezte le önmagát. Előadta, hogy Radeknek köszönhette állását és aprólékos részletességgel beszélte el, milyen módon vállalta a közvetítő szerepét Radek, Trockij és Trockij fia, Szenov között, amennyiben leveleket vitt és hozott — német könyvek kötésébe varrtan. Azt állította, hogy kezdettől fogva Trockij híve volt, és Szenovval folytatott beszélgetése után, 1931-ben vagy 1932-ben belépett Trockij szervezetébe. Éppen ezeken a leveleken, melyekre Romne és más vádlottak hivatkoztak, épült fel a vád. A vád szerint ez a levelezés bizonyította be kétségbevonhatatlanul, hogy Trockij a vádlottak közreműködésével, szabotázs, terror és orvgyilkosság útján a jelenlegi kormány megbuktatását tervezte. Hasonlóképen a levelezésen alapult az a vád is, hogy defetista mozgalmat szerveztek a nép között, és hogy Japán és Németország aktív támogatásával, német és japán kémek közreműködésével igyekeztek Oroszország ellen hamarosan felidézni a háborút. Főként Németországra számítottak, hogy a Szovjetúnió szétzúzása és Ukrajnának Németország javára történő átengedése, valamint távolkeleti területekről és Szachalin olajmezőiről Japán javára való lemondás árán, az összeesküvők az új, kisebb szovjetállamban hatalomra jutnak.

A vádirat a Szovjetúnió törvényeinek sorozatos megsértését állapítja meg és a Radek-perben leleplezett mozgalomról azt állítja, hogy ez tipikus terrorisztikus ellenforradalomnak készült. A szerencsétlen Romne azt is ki-

jelentette, hogy az összeesküvés érdekében kormányszerveket is felhasznált, így például a Trockijjal való összeköttetés fenntartására a Tass távirati irodát.

A szegény ördög teljesen leszedte önmagáról a keresztvizet. Csak azzal védekezett, hogy 1934 óta, amikor az Egyesült Államokba ment, minden további közösséget megszüntetett az összeesküvőkkel. Ilyen körülmények között nem is gondolhattam arra, hogy a pörben segítségére siessek. Szívesen megtettem volna mindent, ami erőmből telik, hogy a szegény fiún segítsek, különösképen azért is, mert nektek odahaza sorsa annyira a szíveteken fekszik. Végeredményben azonban a Szovjet unió polgára, ismerte a Szovjet törvényeit s nyílt szemmel ment bele abba, amit ő maga is vállalt aztán a tanuk és a vádlottak padján. Ez természetesen kizárólag orosz ügy és minden beavatkozás részemről, főként, ha kérésemet visszautasítják, kormányomnak kellemetlenséget, sőt esetleg komoly nehézségeket okozhatna. Valóban a fennforgó körülmények közt az ilyen beavatkozási kísérlet, legalábbis ildomtalan lenne. Mindjárt a tárgyalások befejezése után fogadtam sajtótudósítóinkat, köztük Durantyt, Deuelt, Nuttert és Besst követségi lakosztályomon egy kis frissitőre. Az egész helyzetet alaposan átbeszéltük. Egyhangúan helyeselték fent vázolt álláspontomat.

Az itteni külföldi sajtótudósítók körében az a vélemény uralkodik, hogy a vádlottak általában, — mindegy, hogy mi indította őket erre a rendkívüli beismerésözönre — legalábbis részben a valót vallották; a per lefolyása az ujságírók szerint is kétségtelenül bebizonyitotta, hogy Trockij egy kiterjedt összeesküvés feje volt, amely a kormány megbuktatását tervezte. Megismétlése ez a francia forradalom egyes mozzanatainak.

Egyénileg nagyon érdekes tapasztalatokra és élményekre tettem szert a per végighallgatása folyamán; ott voltam az összes tárgyalásokon. Mindenesetre meg kellett állapítanom, hogy a mi angolszász szemléletünk egészen más előfeltételeken alapszik, mint az a gondolkodás és az a világfelfogás, amely a per folyamán megnyilatkozott. Mindezt személyesen és bizalmasan írom Neked, nem hivatalos minőségben.*

---

* Arthur Knock barátomhoz intézett levelemben mitsem szóltam arról, hogy nem hivatalosan mégis közbe szándékozom lépni a szovjetkormánynál, mert még nem tisztáztam, hogy az ilyen közbenjárás megengedhető-e. Henderson most is, mint általában minden esetben, hű segítőnek mutatkozott. Megtárgyaltam vele a kérdést és ő arra a véleményre hajlott, hogy nem vétek a diplomácia törvényei

Délután 1 órakor ..... nagykövet látogatott meg. Nagyon elkeseredett a szovjetrendszer ellen. A Radek-perről, amely ezen a héten a diplomáciai testület szenzációja, úgy vélekedett, hogy megrendezett színjáték és a régi bolsevisták egymás elleni belső harca. Azt állítja, hogy a beismeréseket mind fenyegetésekkel és rendőri fogásokkal kényszerítették ki. Ezt a véleményét egy nagyon különös történet elbeszélésével igyekezett alátámasztani. Ukrajnában kémkedés miatt elfogtak egy lengyel állampolgárt. Miután a lengyel kormánynak nem

---

ellen, ha egy ilyen személyes ügyben az illetékes hivatalnokokkal óvatosan tárgyalásba kezdek. Mindaddig nem lehet kellemetlen következménye közbenjárásomnak, amíg egészen nyilvánvaló, hogy nem hivatalos minőségben teszem. Ezért a látogatások előzetes bejelentése után felkerestem Kalinin elnököt, Molotov miniszterelnököt és Litvinov külügyminisztert. „Nem kétséges — jelentettem ki a Szovjetúnió vezető személyeiségeinek — a diplomáciai képviseleteknek az Egyesült Államokban és Moszkvában az a feladatuk, hogy elősegítsék mindkét részéről a jobb megértést és a bensőségesebb baráti viszony kialakulását". Ez okból — folytattam — merészkedem személyesen és teljesen nem-hivatalos minőségben megmagyarázni, mily kívánatos lenne a két állam baráti közeledése és megértése szempontjából a Romne-affér komoly megvizsgálása. Azután hosszabb előadásba kezdtem az amerikai ujságírók képességeiről, jelleméről, tekintélyéről és a közvéleményre gyakorolt kivételes hatásáról. Az amerikai közvéleményre egészen kétségtelenül mély és nagyon áldásos hatást tenne, ha a szovjetkormány a Romne-ügyben legalább azt tekintetbe venné, hogy washingtoni tartózkodása alatt kormánya iránt hűséges és kifogástalan magatartást tanusított. Molotov közbenjárásomat meglepő szívélyesen fogadta, kijelentette, hogy értékelni tudja érveimet s hogy valóban Romne bűnösségének megállapításánál figyelembe kell venni az ilynemű bizonyítékokat. Megköszönte jóakaratomat és közölte, hogy lényegében egyetért javaslataimmal. Másrészt azonban sajnos „a sajtó urai" Washingtonban sok mindenről nincsenek és nem is lehetnek oly jól értesülve, mint ahogy ezek a tények itt Moszkvában ismeretesek. Ezért reméli, hogy az ítélet végrehajtását elhalasztják addig, amíg minden tény napvilágra nem kerül. Kormánya csak akkor fog dönteni, ha majd az egész helyzetet gondosan áttekintheti. Ha még akkor is kételyei lesznek, az amerikai ujságírók felfelvilágosítására nagy súlyt fog vetni. Midőn elbúcsúztam Molotovtól, az volt az érzésem, hogy Romne érdekében minden megtörténik majd, ami csak megtörténhet. Természetesen a szerencsétlen elvesztette a saját lába alól a talajt, amikor nyilt tárgyaláson ennyire leplezetlen és részletes beismerést tett.

Mindenesetre perét nem tárgyalták nyilvánosan. Azóta értesültem róla, hogy az ország belsejébe küldték kényszermunkára. Umanszkij nagykövet, akivel később ügyéről beszéltem, azt mondta, hogy az orosz ujságírót amerikai kollégáinak közbenjárása mentette meg és hozzátette: „Romne aktái nagyon rossz színben tüntették fel tevékenységét".

sikerült elérni szabadonbocsátását, állítólag két magasrangú szovjet képviselőt tartóztatott le. A vége, természetesen, fogolykicserélés a határon. A lengyel kihallgatása után súlyosan megbetegedett és megfigyelés végett felvették a varsói klinikára. Az orvosi szakértők állítólag arra a következtetésre jutottak, hogy atropint vagy más hasonló narkotikumot kevertek az ételébe, hogy akaraterejét gyengítsék. A követ szerint a per folyamán elhangzott vallomásoknak ez az egyik magyarázata. A magam részéről a legnagyobb mértékben kételkedem a követ elbeszélésének és következtetéseinek valóságában és helyességében — a történet, amit elmondott, reám teljesen valószínűtlen benyomást tett.*

Ez a Szovjetunió iránt határozottan ellenséges érzelmeket tanusító követ azt is állította, hogy Romne beismerésének másik oka, hogy feleségét rábeszélte arra: térjen vissza gyermekével Oroszországba és az afeletti aggodalom, hogy övéit bánthatják, vette rá Romnet arra, hogy belemenjen a tragikus játékba. Ő maga is hozzátette azonban, hogy ez puszta feltételezés.

A Vörös-téren, a Radek-per ítéletének kihirdetése alkalmából továbbra is gyakoriak a tömegmegmozdulások. Ma este szokatlan színjáték játszódott le: sokezer lelkes férfi és nő felvonulása, akik tüzesen adtak kifejezést megelégedésüknek afelett, hogy az árulókat felfedezték és megbüntették.

---

* Nem sokkal később egy szomszédállam másik diplomatája egy vitában az atropin-történetről azt a megjegyzést tette, hogy az teljesen valószínűtlen és kizárólag előítélettől és ellenségeskedéstől fütött koholmány. Bruce Lockhardtnak, a kitűnő tollú brit ügyvivőnek elbeszélését hozta fel, aki Lenin-ellenes merényletbe keveredett, a G. P. U. elfogatta és az ellene alkalmazott bánásmódot tisztességesnek és emberségesnek írta le; ez a diplomata arra is utalt, hogy a jeleulegi per vádlottjai határozottan tagadták, hogy vallomásuk kicsikarására kényszerrendszabályokat alkalmaztak volna ellenük.

A szovjetkormány mindkét nagy tisztogatási perének tárgyalási szövegét kiadta angol fordításban. A külügyi népbiztosság engedélyével mindkét kiadványból vásároltam 50—60 példányt és ezeket megküldtem különböző barátaimnak az Egyesült Államokba. Az olvasót érdekelheti, hogy később két kiváló barátom — az egyik Charles Warren, aki az Egyesült Államok legfelsőbb bíróságáról írt újabban feltűnést keltett könyvet, a másik Seth W. Richardson államügyész Hoover elnöksége idején, mondta nekem, hogy szorgalmasan áttanulmányozták a jelentéseket és mindegyikük arra a következtetésre jutott, hogy a bizonyítékok alapján a bíróságnak szükségszerűen meg kellett állapítania a vádlottak bűnösségét.

DAVIES NAGYKÖVET LEVELE
JAMES BIRNES SZENÁTORHOZ

Moszkva, 1937 február 18.

Kedves Jim!

A Radek-féle hazaárulási per alapvető jellemvonása, hogy az egyén jogait teljesen alávetették az államérdeknek. Ez a jogi eljárás azon az elméleten alapszik, hogy a vádlottnak az állam iránti kötelessége, hogy vallomást tegyen, miután sikerült ellene felhozni a kétségtelen bizonyítékokat. A vádlottak a hosszú vizsgálati fogság után teljesen szenvtelenül, szinte hideg tárgyilagossággal számoltak be bűnösségükről és úgyszólván kiszínezték bűnlajstromuk egymásután felsorakoztatott adatait, valósággal halmozva önmagukra a vádakat. Azonban itt á diplomaták és sajtó képviselőinek túlnyomó többsége arra a meggyőződésre jutott, hogy tárgyilagos mérlegelés esetén a kormány vádjának jogosságát el kell ismerni és félreérthetetlenül bebizonyosult, hogy a jelenlegi kormány ellen kiterjedt összeesküvést terveztek.*

* Egy év mulva a Bucharin-perben a törvényszéki tárgyalás legmegrázóbb jelenete a vádlott zárszava volt — valóban Bucharin „utolsó szava". A vallomások értékéről beszélt. A börtön könyvtárában megtalálta és elolvasta Feuchtwangernek a Radek-perről írott könyvét. Sorban végigment a különböző magyarázatokon és elméleteken, amelyeket Feuchtwanger az önvallomások indítékainak megértésére felhoz és mindezeket hamisaknak minősítette. Közéjük tartozott a kábítószerekről szóló állítás is.

A NÉMET TÁMADÁS VESZEDELME

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁG OSZTÁLYFŐNÖKÉVEL
FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSRŐL

Moszkva, 1937 február 2.

Február 1-ének délutánján Mr. Henderson főtitkár kíséretében bizalmas látogatást tettem a külügyi népbiztosságon Neymann úrnál, a harmadik nyugati politikai osztály főnökénél. Beszélgetésünk folyamán lényegében a következőket mondtam neki:

Mély benyomást tett rám mindaz, amit a Szovjetunióban láttam és tapasztaltam. Rendkívüli élmény, hogy mint kísérli meg a Szovjetunió 5—6 év alatt annak az elérését, aminek szintén gyors iramú végrehajtásához az Egyesült Államokban is több nemzedék munkájára volt szükség.

Főképen ipari kérdések iránt érdeklődtem és remélem, hogy a közeljövőben körútat tehetek majd az iparvidékeken és szemlélője lehetek a jelenleg folyó munkának. Saját szememmel szeretném látni az elért eredményeket, a folyamatban levő munkákat és a jövő előkészületek fokozatosan kibontakozó körvonalait. Különösen szívesen ismerkednék meg az orosz nehézipar helyzetével és továbbfejlesztési munkálataival. Pár év előtt Amerika nehéziparát tanulmányoztam és az eredményeket kétkötetes munkában foglaltam össze, amely ma is mértékadó ezen a téren. Természetesen érdekemben áll az Egyesült Államok és Szovjetunió kereskedelmi kapcsolatának a kimélyítése; nagyon rokonszenvezek kormányának ama törekvésével, hogy iparosítsa a Birodalmat és emelje a lakosság életszínvonalát. Hozzáteszem, hogy most sem érzem magam vérbeli diplomatának. Jogász vagyok, közgazda és üzletember és inkább ebben a minőségemben beszélek, mint a diplomata álláspontjáról. Hiszen az Egyesült Államok földrajzilag oly kedvezően fekszik, hogy meglehetősen csekély szüksége van nemzetközi diplomáciára, úgy ahogyan azt Európában közönségesen értik. Mindössze az a vágyunk, hogy békében éljünk más államokkal és előmozdítsuk a világbékét.

Szivesen látogatnám meg a közel jövőben Leningrádot, valamint a nagy ukrajnai ipartelepeket. Már érdeklődtem utazási lehetőség iránt és a közlekedési népbiztosság nagyon előzékeny magatartást tanusított.

Neymann úr ezt válaszolta: a szovjetkormány megnyugvással veszi tudomásul, hogy személyes tapasztalataim alapján kívánok képet alkotni az ország fejlődéséről és biztosított arról, hogy az orosz hatóságok minden lehetőt meg fognak tenni ennek megkönnyítésére. Beszélni fog óhajomról az illetékes népbiztosokkal és talán meg is tudja majd nevezni azokat a nagy gyártelepeket, amelyek engem különösen érdekelhetnek. Azután megemlítette, hogy tudomása szerint figyelmesen végighallgattam a pert és hálásan fogadná, ha benyomásaimat közölném vele. Azt feleltem erre, hogy ez a per egyike volt életem legérdekesebb élményeinek; magam is egy időben ügyvédi gyakorlatot folytattam az Egyesült Államokban s a tárgyalások alkalmat adtak arra, hogy a Szovjetúnió peres eljárását összehasonlítsam az Egyesült Államokéval. Ügyvédi tapasztalataim alapján ítélve és tárgyilagosan szemlélve mindazt, ami előttem lejátszódott, az az érzésem, hogy az érvényben levő törvények és a fennálló jogi rendszer keretén belül a kormánynak sikerült igazolnia vádját. Azonban az eljárás felmutatott olyan lélektani és egyéb természetű mozzanatokat is, amelyeket, megvallom, nem tudok kellő tárgyilagossággal mérlegelni, mert eddigi tapasztalataimtól és élményeimtől idegenek.

Neymann úr azt válaszolta, hogy számára a per legérdekesebb sajátossága az volt, hogy Németország taktikáját oly kérlelhetetlenül leleplezte. Megbízható forrásokból nemrég megtudta, hogy Németország azokat a háborúkat, amelyekbe belesodródhat, helyesebben belekényszerítheti a világot, két csoportba osztja: külső és félig belső háborúkra. A megkülönböztetés azon alapszik, hogy a nácivezérek és a katonai szakértők véleménye szerint Németország 1938 előtt nincs kellően felkészülve arra, hogy tisztára külső háborút folytasson, amikor egy német részről intézett támadás a megtámadott államban nem vált ki belső felkelést. De nem sok veszéllyel kockáztathat meg egy félig külső háborút, tehát olyat, melynél a német támadás az államon belül polgárháborút eredményezhet. Spanyolország és Csehszlovákia azoknak az államoknak a sorába tartozik, amelyekbe egy ily félig külső háború lehetséges lenne és a per

lelepleztе Németországnak azt a reményét, hogy Trockij közreműködésével sikerül majd szétrobbantani a szovjet-orosz egységet és ily módon a Szovjetúniót is az aránylag könnyen megtámadható országokhoz lehet majd számítani.

Neymann úr a további eszmecserék során megjegyezte, hogy a szovjet kormány ipari és gazdasági testületeinek egyes tagjaitól értesült azokról a jelentésekről, amelyeket annakidején, mint a kereskedelmi társaságok biztosa és a szövetségi kereskedelmi bizottság elnöke, megfogalmaztam. Kijelentette, hogy ezeket a jelentéseket az orosz illetékes körök igen kedvezően ítélik meg. Azt feleltem, hogy örömömre szolgál, ha egy sor jelentésemet rendelkezésükre bocsáthatom, amennyiben esetleg némi fontosságuk lenne az iparfejlesztés feladatainak és kérdéseinek szempontjából.*

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 2.*

Déli 12 órakor . . . . . nagykövet látogatott meg. Többször járt az USA-ban és Washingtonban. Véleménye a perről: a vádlottak bűnösök. Hosszabb eszmecserét folytatott a kominternről. Délután 4 órakor Jenkins amerikai mérnök keresett fel. Vasbádoggyárat épít a Don-medencében. Érdekesen ismerteti a Donyecvidék iparát és a Cooper-erőművet, amely második legnagyobb a világon az amerikai Boulder-erőmű után. Leírja a nemrég épített aluminiumgyárat, vasbádoggyárat és több más ottani gyártelepet. Nagyra értékeli az orosz mérnökök intelligenciáját.

Délután ¼6-kor meglátogatjuk a külügyi népbiztosságot. Megérkezésünkről és Kalinin elnöknél való fogadtatásunkról készített rövid filmet, továbbá egy forradalmi tartalmú drámai filmjátékot mutattak be.

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 február 3.*

A francia kamara 14 milliárd francia frankot szavazott meg az elkövetkező 3 évre a nemzeti védelem további fejlesztésére.

Kirívó az ellentét Franciaország és Oroszország

* Néhány hét mulva az orosz ipari és kereskedelmi testületek rendelkezésére bocsájthattam ezeknek a jelentéseknek teljes sorozatát. Ezek a jelentések az acél, épületfa, szén, mezőgazdasági gépek stb. termelésére vonatkoznak.

fegyverkezésének iráma között. Két számról köteteket lehetne beszélni. Franciaország a nemzeti védelem céljaira mintegy 200 millió dollárt szavaz meg 1938-ra, 1939-re és 1940-re. Oroszország fegyverkezési költségvetése aranyvalutában 1938-ra mintegy tizszer annyi.

NAPLÓ *1937 február 5.*

Déli 12 órakor . . . . . nagykövet látogatása. Beszélgetés közben bizalmasan közli, hogy véleménye szerint a vádlottak bűnösök.

Délután 5.30. Schulenburg gróf német nagykövet látogatása. Életvidám, kellemes úriember, finom, lehiggadt, mégis jellegzetesen német modorú arisztokrata. A perről beszél és a fogságba vetett németek kínos helyzetéről. A német nagykövetség személyzete a legcsekélyebb érintkezést sem tarthatja fenn a foglyokkal. Ezt a legszigorúbban tiltják és ellenőrzik. Vagy 40—50 német szenved fogságot. Tegnap is 3 németet tartóztattak le. A németek ellen foganatosított intézkedések sok gondot adnak neki. A Németország magatartásával kapcsolatos állítólagos intrikák megemlítésénél gúnyosan nevetett.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOS ÚRRAL
FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSRŐL *Moszkva, 1937 február 6.*

Sir,

van szerencsém jelenteni, hogy ez év február 4-én felkerestem Maxim Litvinov külügyi népbiztost. A beszélgetést azzal kezdtem, hogy Litvinov úrnak, mint a külügyi népbiztosság vezetőjének tolmácsoltam az Egyesült Államok elnöke és Mr. Hull üdvözletét. Litvinov azt felelte, hogy Roosevelt elnök személyisége kitörülhetetlenül vésődött be emlékezetébe; hite szerint „nagyon nagy ember" és két irányban is azonosak az ideáljai a szovjet kormány célkitűzéseivel. Roosevelt is a szovjet kormányhoz hasonlóan emberséges intézkedésekkel a széles néprétegek helyzetét igyekszik emelni és a világbékét iparkodik minden eszközzel elősegíteni. Litvinov Mr. Hull államtitkár iránt is nagy csodálatot tanusított, különösen hangsúlyozta délamerikai fáradozásainak jelentőségét. Azt feleltem, hogy nézetem szerint a külügyi népbiztos mindkét irányban helyesen értelmezte az elnök magatartását, amely teljesen megfelel az amerikai nép álláspontjának is. Hozzátettem, hogy csak a módszerekben van, úgylát-

szik, különbség a mi álláspontunk és a szovjetrendszeré között, amennyiben a mi népünk és kormanyzatunk többre becsüli az evolúciót, mint a revolúciót és attól tartunk, hogy a haladás túlságos meggyorsítását célzó intézkedések is inkább gátolják, mintsem előmozdítják a széles néprétegek sorsának javulását. Hozzátettem még, hogy nálunk sokan az elnök egyes intezkedéseit is így magyarázzák. Felhasználtam ezt az alkalmat annak a kijelentésére, hogy Litvinov úr feltétlen számíthat rokonszenvemre, amelyet kormánya nagyszerű gazdasági célkitüzései és szabadságtörekvései iránt érzek. Tudom, hogy a szovjet kormány milyen csodálatos erőfeszítéssel igyekszik a népnek jobb életfeltételeket és nagyobb szabadságot teremteni. A külügyi népbiztos és kormánya biztosak lehetnek, hogy amennyire személyes magatartásomon múlik, a tények, állapotok, törekvések és erők vizsgálatában és ecsetelésében a legteljesebb tárgyilagosságra törekszem. Hála földrajzi helyzetünknek, európai értelemben nincsenek diplomáciai kérdéseink és semmi különös ok sem forog fenn, amiért kettős játékot űzzünk.

Ezen a ponton Litvinov úr a beszélgetést az USA külkereskedelmi érdekeire terelte. Megjegyeztem, hogy kormányom szolgálatában hat éven át tanulmányoztam szakértőként az amerikai külkereskedelmet és arra a felismerésre jutottam, hogy az Egyesült Államok külpiaca a legnagyobb a világon és a külkereskedelem számunkra azért különösen fontos, mert hozzásegít bennünket belső gazdasági tevékenységünk kiegyensúlyozásához. De hála nagy gazdagságunknak és roppant belföldi piacunknak, teljesen függetleníteni tudjuk magunkat a külkereskedelmi érdekektől és ennélfogva az soha nem válhatik nemzeti politikánk döntő tényezőjévé, másrészt külkereskedelmünket természetesen támogatni kívánjuk és minden megengedhető módon elősegítenénk működését, csak éppen nem játssza nálunk azt az életfontosságú szerepet, mint amelyet a kedvezőtlenebb gazdasági helyzetben levő európai nemzeteknél betölt. Litvinov úr véleménye szerint az USA végeredményben mégsem olyan elszigetelt világgazdasági téren s a kölcsönhatások és összefüggések a világkereskedelemben annyira kiépülnek, hogy egyre kevesebb a lehetősége a teljes elszigetelődésnek. Célzott rá, hogy ellentétbe keveredhetünk Japánnal és a csendesóceáni helyzet alakulása mellett nem bízhatunk szilárdan abban, hogy távoltarthatjuk magunkat a világpolitikától. Azt feleltem, hogy szerencsére Japán, többi

szomszédunkhoz hasonlóan jól tudja, hogy mi semmit sem akarunk abból, ami az övé, a Csendes óceán, a Rocky Mountains és saját fegyveres erőnk tökéletesen elég védelem ahhoz, hogy nyugodtan higyjünk a viszonyok további békés alakulásában. Ami Dél-Amerikát illeti, a demokratikus gondolat szilárdan megvetette a lábát a latinamerikai világban és az elnök, valamint az államtitkár és a nyugati félteke főbb államainak kormányai között teljes az egyetértés abban a törekvésben, hogy közös érdekeinket békés úton védjék meg. Hull államtitkár egyik legnagyobb teljesítménye éppen az, hogy a két Amerika nemzetei között jelenleg talán nagyobb a kölcsönös bizalom és a gyakorlati összműködés, mint bármikor azelőtt.

Megkérdeztem Litvinov urat, mi a véleménye a jelenlegi európai helyzetről. Megnyugtatónak találja-e? „Sajnos, egyáltalán nem" — felelte — s a továbbiakban meglehetősen élesen kijelentette, érthetetlen, hogy miért „szemezik" Anglia és Franciaország egyre Hitlerrel; miért bocsátanak útra egyre-másra jegyzeteket és kérdéseket, ami csak felkavarja a német kérdést, kiemeli Hitler jelentőségét és addig táplálja hiúságát, mígnem Európa mindenható uralkodójának hiszi majd magát. Hitler politikája nem változott azóta, hogy a Mein Kampf-ban nyiltan feltárta hódításvágyát s világuralmi követeléseit. Nem érti, Nagy-Britannia miért nem látja be azt, hogy ha egyszer Hitler uralkodik Európa felett, a brit szigeteket is el fogja nyelni. Nyilvánvalóan nagyon nyugtalanította, hogy mint fog végződni a világválság, ha nem kerül sor a Franciaország, Anglia és Németország közötti ellentétek elintézésére. Én részemről nem nyilatkoztam az európai béke fenntartásának kérdéseiről és a német problémák megoldásának lehetőségéről, mert Litvinov kitörését saját megjegyzéseimtől teljes érintetlenül és befolyásmentesen akartam hallani.

Beszélgetésünk befejeztével köszönetet mondtam Litvinav úrnak azért a kitüntető szívélyességért, amelyet a külügyi népbiztosság irántunk, megérkezésünk percétől egészen a jelen pillanatig tanusított. Azt felelte, boldog, hogy némiképen kimutathatta figyelmességét és nagyon sajnálja, hogy genfi távolléte folytán, személyesen nem fogadhatott bennünket. Elutazása előtt elrendelte, hogy mindenben a legteljesebb mértékben rendelkezésünkre álljanak, mert ilymódon is ki akarja fejezni, menynyire örül ő és kormánytársai annak, hogy nem szűkkörű diplomatát neveztek ki a moszkvai nagykövet

tisztre, hiszen ismeretes előttük eddigi pályafutásom, mely biztosítéka annak, hogy jelentéseimben nagymérvű tárgyilagosság és a megfontolatlan könnyelmű ítéletektől való tartózkodás fog megnyilvánulni és híven fogok beszámolni arról, amit meg akarnak alkotni, vagy már sikerült is végrehajtaniuk Nem mulasztottam el azt sem, hogy megköszönjem a követségem hivatalnokai iránt tanusított előzékenységet.

NAPLÓ *1937 február 5.*

A délelőtt jelentések megfogalmazásával telt el.

Déli tizenkét órakor . . . . . követ keresett fel. Kifejtette, hogy a per mögött háromféle szándék rejtőzik. Először belföldi propaganda, másodszor külföldi propaganda, harmadszor a háborútól való félelem felszítása azzal a célzattal, hogy a felkorbácsolt közhangulat a Szovjetúnió kormányát erősítse.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ OROSZ ADÓSSÁGOK ÉS HITELEK
KÉRDÉSÉRŐL

Moszkva, 1937 február 18.

Sir,

Rosengolts külkereskedelmi népbiztos február 5-én lunchre hívott meg bennünket falusi lakába. Meglepetésünkre ott találtuk Vorosilov marsall hadügyi népbiztost, továbbá Mikojánt, az élelmiszerellátás népbiztosát, Visinszkij főügyészt, aki a Radek-pert vezette és Roszoffot, a newyorki Amtorg új főnökét. Lunch után feketénél és cigarettánál Rosengolts volt az, aki szinte leplezetlen szándékossággal a Szovjetúnió kereskedelméről folyó tárgyalást az adósság kérdésére terelte. Úgy nyilatkozott, hogy a fennálló nézeteltérések elsímulnak, ha a kérdést gyakorlati alapon igyekszünk eldönteni. Kormánya semmiféle erkölcsi kötelezettséget nem hajlandó elismerni Kerenszkij adósságának megfizetésére, de ennek ellenére nagyon reméli, hogy ez az ominózus ügy végre nyugvópontra juthat. Kormánya számára rendkívül kínos minden külső adósság, de mégis Nagybritanniával és Franciaországgal szemben sikerült modus vivendit találni azon az alapon, hogy élesen különválasztják az adósság kérdését a hitel problémájától. Úgy vélte, hogy mindazok az ellentétek, amelyeknek forrása országaink egymástól eltérő politikai és társadalmi szemlélete, könnyen kiküszöbölhetők lehetnének, ha mindkét részről

őszinte a mégegyezés vágya és azt kérdezte, van-e tervem az ügy végleges megoldására. Azt válaszoltam, hogy semmiféle utasításom sincs kormányomtól az adósságkérdés rendezésére, sőt arra sem, hogy ezirányban javaslatot tegyek. Azt javasolta, hogy a tárgyalást Roszoff, az Amtorg főnöke közvetítésével indítsuk el, aki magánemberként volt jelen, lehetőleg a külügyi hivatalok kikapcsolásával. Azt feleltem, hogy kormányom nevében nem nyilatkozhatom, de szívesen folytatok erről az államtitkárral eszmecserét. Azonban szeretnék valamivel többet tudni az urak elgondolásáról; hogyan képzelik, hogy az egész ügy nemhivatalos tárgyalások útján is rendezhető? Azt felelte erre, hogy véleménye szerint Roszoffra kellene bízni a helyzet megvizsgálását; júliusban várható visszatérésekor azután beszámolhatna arról, hogy menynyire jutott az adósságok kérdésének tanulmányozásával. Nekem személyesen — feleltem — semmi meggondolásom sincs Roszoff ilyen irányú működése ellen, ha felettesei így kívánnák. Rosengolts kiemelte Anglia előzékeny magatartását, melyet a Szovjetúnió fizetési készségének elismerésével és az adósságok ügyének a kölcsönügylettől való elválasztásával tanusított. Azt szegeztem ellene, hogy nem vagyok hivatásos diplomata és ezért nem tudom tisztán, hogy elsőrangú kötelességem-e ebben az ügyben Litvinov úrral és a külügyi népbiztossággal megbeszéléseket folytatni, de amennyiben az urak mint a Szovjetúnió felelős tényezői kapcsolódnának be a tárgyalásokba, úgy nyiltan beszélnék velük, már csak azért is, mert a tárgyat ők vetették fel. El kell ismernem, hogy mindkét ország államférfiainak bizonyos nehézségekkel kell megküzdeniök, ezeket a nehézségeket nem a kölcsönös jóakarat hiánya hozta létre, hanem olyan erők, amelyek függetlenek a józan emberi értelemtől. Egyfelől például a Johnson-féle törvény az Egyesült Államokban. Részletesen elmagyaráztam nekik a törvény rendelkezéseit s rámutattam arra, hogy mennyire zavarba jutna Oroszország, ha kötelezve lenne, hogy minden hitelezőjét ugyanúgy kezelje, mint az USA-t. Másfelől viszont nem tagadhatom, hogy személyes meggyőződésem szerint a velünk szemben fennálló adóssági kötelezettség különösen fontos. Ezen a vonalon ugyanis nagy a különbség Oroszországnak Angliához és Franciaországhoz, avagy mihozzánk fűződő viszonya között. A hitelező nemzetek egyenlő elbánásának kötelezettsége éppen annyira fennállott a Litvinov-egyezmény megkötése előtt, mint ahogy

fennáll most is és semmiképen sem lehet eltagadni, hogy az Egyesült Államok elnöke nagylelkűségtől és önzetlen jóindulattól vezérelt tervet dolgozott ki, amely abban az időben lényegesen könnyített a szovjet kormány helyzetén. Ennek az alapján kötötték meg a két ország államférfiai egy „Gentlemen Agreement"-t, az ő részükről a tények teljes ismeretében és az egyezmény jelentőségének tudatában. Én magam figyelmesen átolvastam az Agreement-t, amelyben szó van arról, hogy az orosz kormány vagy az orosz állampolgárok részéről milyen feltételek mellett vehető fel kölcsön. A tartozás anyagi része, amely mintegy 200 millió dollárra rúg, nemzeti jövedelemünk mellett körülbelül akkora, mint egy nagy falon a légyköpés. Nekünk a tartozás elvi része jelent sokat; mi csak azt mérlegeljük nagyon komolyan, hogy kormányunk bizalmát biztosítani akarják-e a vállalt kötelezettségek megtartásával. Nekünk nincsenek támadókedvű szomszédaink, akik békénket katonai intézedésekkel fenyegetnék. Ezzel szemben közvéleményünket teljesen áthatják a humanista és demokratikus eszmények s egy demokratikus nép rokonszenve valamikor Oroszország számára is felbecsülhetetlen értéket fog jelenteni. Nagy barátja vagyok — folytattam — az orosz nép tevékeny humanizmusának és szabadságtörekvéseinek. De éppen ezért nem hallgathatom el, hogy nagyon károsan befolyásolná kölcsönös megértésünket és közeledésünket, ha felhő árnyékolná be azt a bizalmat, amelyet kormányom Oroszország vezető államféfiainak megbízhatóságába és jóindulatába vetett. Szerény véleményem szerint ma nincs a földkerekségen még egy államvezetés, amely az orosz nép nagyszerű szabadságtörekvéseivel annyira rokonszenvezne, mint Roosevelt elnök és Hull államtitkár. A pénzkölcsönök és üzleti megfontolások teljesen lényegtelenek, a kérdés elvi jelentőségéhez viszonyítva.

Itt Vorosilov marsall szólt közbe: A kérdéses pénzösszeg valóban csekély; nagyvonalú megoldást kell találni. Egészen biztos, hogy van egy járható út. Nagyra értékeli az Egyesült Államok vezetőinek nagyvonalúságát és okfejtésemben sok meggyőző érvet talált. Azután megemlítette, hogy jóbarátja Bullitt nagykövetnek, de azt hiszi, hogy Bullitt közvetítése csak akadályokat állított a megegyezés útjába. Rögtön félreérthetetlen határozottsággal megállapítottam, hogy nagy tisztelője vagyok Bullitt nagykövetnek, akit erős jellemű, egyenes embernek ismerek, az őszinte, közvetlen módszerek hívének és aki

abból a meggyőződésből indul ki, hogy a becsületbeli kötelezettségeket abban a szellemben kell teljesíteni, amelylyel egykor vállalták őket s e kötelezettségek megtartása független a változó politikai helyzetektől. Rosengolts megjegyezte, hogy értesülése szerint a washingtoni külügyminisztériumban meglehetősen komoly ellenzék igyekszik megakadályozni egy Oroszországgal kötendő egyezmény kidolgozását. Ez esetben tudni szeretné, hogy ez az értesülése megfelel-e a valóságnak. Azt a felvilágosítást adtam, hogy erről semmi tudomásom nincsen és nem is tartom valószínűnek. Mégis lehetséges, hogy a külügyminisztérium „alsóbb régióiban" vannak ilyen elemek, mint ahogy az sem lehetetlen, hogy a moszkvai külügyi népbiztosság „alsóbb régióiban" akadnak olyan emberek, akik az amerikai kormánynak, mint a gyűlölt társadalmi rend megtestesítőjének, esküdt ellenségei. Határozottan állíthatom azonban, hogy ez sem az elnökre, sem pedig Hull államtitkárra, vagy bármely más amerikai vezető államférfira nem vonatkozhatik. Minden ilyen szándék a legteljesebb mértékben távol áll mind Moore bírótól, az én ügyosztályom főnökétől, mind pedig tőlem. Végül még egyszer határozottan leszögeztem, hogy az adósság kérdésének szőnyegrehozására nincs is megbízásom, ellenkezőleg, kormányomnak az a véleménye, hogy az elvállalt kötelezettségek értelmében a szovjet kormány dolga, hogy újra felvegye a fonalat. Rajtuk áll; én a magam részéről lelkes híve vagyok minden megegyezésnek, s rendelkezésükre állok, ha közeledő lépéseket akarnak tenni s én ezen az úton hasznukra lehetek. Nagyon szívesen a külügyminisztérium elé terjesztem Rosszoff úr javaslatait és várom további előterjesztéseit ebben az ügyben.

A beszélgetés eredményét a következőkben foglalom össze: A kormány vezető személyiségei, akikkel beszélgettem, a tényeket első kézből ismerik; tisztában vannak álláspontunkkal, amelynek az a lényege, hogy mindkét fél, a tények teljes ismeretében, becsületes egyezményt kötött, de ezt az ő részükről nem teljesítették. Belátják, hogy számunkra az ügy anyagi része viszonylag alárendelt jelentőségű, de országuknak elsőrendű érdeke, hogy elhárítsák ezt az amerikai közvéleményt nagymértékben befolyásoló akadályt a kölcsönös megértés útjából. Ugy látom, felismerték, hogy a kezdeményező lépéseket nekik kell megtenniük.

ÉRTÉKES TAPASZTALATOK

DAVIES NAGYKÖVET LEVELE
HONORABLE STEPHEN EARLYNEK *1937 február 10.*

Kedves Steve!

Az ügyek szokatlanul gyors ütemben haladnak itt előre. Két hete vagyok Moszkvában és az események oly rohamosan torlódnak, hogy a két hét két hónapnak tűnik.

A külkereskedelmi népbiztos luncheegyike volt legkülönösebb és legérdekesebb oroszországi élményeimnek. Tiszta, hideg napon a Sztalin-úton a fehér tájon át. A Sztalin-út közel 50 méter széles aszfaltozott országút s az Oroszországot átszelő monumentális hadiút egyrésze.

Kétoldalt mérföldekre erdő szegélyezte az utat, egyfelől fehértörzsű nyírfák, másfelől pedig zöld fenyők, a bokrokat az út mentén mindenütt kiirtották. Szétszórtan az erdő fái között törpebirtokok, jól karbantartott kis majorságok, barátságos, zöldrefestett kerítéssel. A nyárilakhoz jól gondozott, kedves, kanyargó út vezetett. A nagy, kényelmes ház ablakaiból csodálatos kilátás tárult minden irányban a hófedte tájra; a tetszetős, gondosan kidolgozott bútorok némileg szigorú és rideg stílusa a modern német iparművészeti ízlésre emlékeztetett.

Visszamenet Sztalin nyaralója előtt jöttünk el. Ezt is magas, zöldre festett kerítés vette körül s néhány katona állt őrt körülötte. Sztalin nehezen megközelíthető, de remélem, hogy elutazásom előtt láthatom.

A népbiztosok aránylag jól, de amerikai fogalmak szerint mégis szerényen és igénytelenül élnek. Vagy a Kremlben laknak, amely hatalmas fallal körülvett valóságos város a városban, a cári udvar egykor szép, régi palotáival és templomokkal, vagy Moszkva körüli nyárilakukba járnak ki autón, vgy pedig a nyárilak, úgynevezett dácsa és a Kreml között váltogatják tartózkodási helyüket.

Vorosilov kivételesen mély benyomást tett rám; általában meg kell állapítanom, hogy a népbiztosok mindegyike rendkívül érdekes egyéniség. Vorosilov 54 éves, de 36-nak látszik. Középtermetű, de igazi katona típus, aki-

ből szokatlan méltóság és erő árad. Meggyőződtem róla, hogy nagyeszű férfi, aki egy helyzet lényegét azonnal a legélesebben felismeri és nem akad fenn jelentéktelen mellékkörülményeken.

A főállamügyész mintegy 60 éves, nagyon emlékeztetett engem Homer Cunningra; ahhoz a nyugodt, szenvedélytelen intellektuális típushoz tartozik, amelyet tehetsége és bölcsessége képessé tett arra, hogy mintegy felülről szemlélje a gyarló emberi dolgokat. A hazaárulási pert olymódon vezette, hogy bennem, mint jogászban, csak nagyrabecsülést és csodálatot keltett.

Mikojan élelmezési népbiztos kifejezett délorosz, georgiai típus, Sztalin szűkebb honfitársa, alacsony emberke, élesen kiugró orral, erős pofacsontokkal, erőteljes állal, fürge, mint egy vívótőr.

Rosengolts 54 év körüli férfi. Külseje egyáltalán nem zsidós, atlétai termet, feltűnően szép, kifejező szeme van. Szenvedélyes asztali teniszjátékos, valószínűleg azért is, hogy karcsú maradjon. Ő az egész külkereskedelem irányítója és szinte szuverénül uralkodik ezen a hatalmas, monopolisztikus gépezeten. A legtöbbet dolgozó emberek egyike a Szovjetunióban, jóindulatú és szolgálatkész embernek látom.

Mindezek a vezető férfiak nagy csodálói Roosevelt elnöknek, bámulatos, hogy milyen pontosan ismerik az elnök teljesítményeit és munkásságát. Mind kérdésekkel halmoztak el, minden rendkívül érdekelte őket, ami csak személyére munkájára és módszerére vonatkozik és nem egyszer adtak hangot véleményüknek, hogy a világ összes kormányférfiai közül a legnagyobb egyéniség.

Mindenfelől azt hallom, hogy Sztalin nagyon egyszerű, puritán ember, legjellemzőbb vonása, egyetlen célra összpontosított akaratereje és páratlan munkabírása. A hatalmas birodalom szervezetét keményen tartja a kezében. Egyéni tisztességét ellenfelei sem vonják kétségbe, tiszta életet él s egész élete egybeforrott a szocialista állam kiépítésének és kommunista társadalmi rend végleges megvalósításának roppant feladatával. Nagy személyes varázsa van, az a született poltikai vezéregyéniség, aki mindig a legnagyobb hatást tudja gyakorolni mind környezetére és munkatársaira, mind pedig a nagy tömegekre.

A délelőtt sietős munkával telt el. Jelentések és levelek megfogalmazásával a diplomáciai postazsák számára.

Délben a litván követet látogattam meg; finom, előkelő modorú öreg úr. Vele is a perről beszéltünk. Kijelentette: kétségtelen, hogy a vádlottak vezetői voltak egy kiterjedt összeesküvésnek. Sztalin azonban feltétlen ura a helyzetnek és a kormány szorosan kezében tartja a gyeplőt. Vorosilov Moszkva ellen vonulásának ostoba meséjéről is beszéltünk, amely az oroszellenes külföldi sajtóban bukkant fel és a hasonló alaptalan és együgyű mende-mondákról, többek között Lenin özvegyének állítólagos elfogatásáról. Azután általában az oroszországi állapotokról folytattunk eszmecserét; úgy vélte, hogy a Szovjetunió belső politikai és gazdasági helyzete nagyon erősen megszilárdult és az elkövetkező években még további rohamos fejlődés várható.

Egy órakor a finn követet látogattam meg.

Londonnal folytattam távbeszélgetést. A külföldi sajtóban felbukkant kósza hírek kapcsán London is azt kérdezte, hogy helytálló-e Vorosilov Moszkva ellen vonulásának híre. Egyébként a litván követhez kérdést intéztem az atropin-történetről is. Az öreg úr nem hisz benne. Részletesen kitért a vádlottak feltűnő beismerésének különböző magyarázataira. Egyáltalán nem hisz közvetlen testi kínzások alkalmazásában. Általában nagyrabecsüli a rendszert.

LEVÉL MILLARD TYDINGS SZENÁTORNAK

Moszkva, 1937 február 6.

A diplomáciai etikett megköveteli, hogy a testület tagjai sok időt fordítsanak egymás meglátogatására és viszontlátogatásokra. Ez nagyon terhes elfoglaltság is lehet, de én úgy találtam, hogy nagyon érdekes és hogy ilymódon igen értékes tapasztalatokra és benyomásokra tettem szert. Ezeknek az eszmecseréknek sok fontos értesülést köszönhetek. A követek legnagyobb része érdekes egyéniség és feltűnt nekem, hogy mennyi köztük a komoly tehetség. Nem egy közülök gazdag tapasztalatokkal rendelkezik s a dolgokat többnyire helyesen ítélik meg. Természetesen nem kell Önnek mondanom, hogy

általános szólamokat kivéve, többet hallgattam, mint amennyit beszéltem.

Estéimet többnyire követségi törzskarom tagjaival töltöm, akik szakértők különböző területeken: úgy érzem, hogy máris meglehetősen át tudom tekinteni a helyzetet és olyan távlatra tettem szert, amely segítségemre van abban, hogy az egyes tényeket helyesen ítéljem meg s ne legyek a rabja sem pillanatnyi hangulatoknak, sem külső befolyásoknak.

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 február 9.*

Nagyon érdekes beszélgetést folytattam Afganisztán nagykövetével. Ő a diplomáciai testület dékánja, minthogy ő van itt a legrégebben. (Lady Chilston, a brit nagykövet felsége, bájos, ragyogó, nagyszerű megjelenésű, kulturált nő, mondta pajkos szemhunyorítással, hogy „a moszkvai hivatalos szezón Afganisztán nagykövetének diner-jével kezdődik".) Multkoriban tiszteletünkre adott remekül elkészített dinert. A nagykövet, aki Oxfordban akadémiai fokozatot szerzett és a királyi ház tagja, tehetséges és rendkívül szeretetreméltó férfi. Szoros baráti kapcsolatot tart fenn a Szovjetúnió zenészeivel és művészeivel; a tiszteletünkre adott estélyen több kiváló művész volt jelen; az estély egyik fénypontja az értékes műsorú hangverseny volt.

A per felett keletkezett vitában a nagykövet megjegyezte, hogy az orosz büntetőtörvénykönyv, amely a Code Napoleonon alapszik, nem nyujtja a vádlottnak azt a védelmet, amelyet az orosz magánjog is általában megad. Azután elmagyarázta nekem, hogy országa ősi mohamedán törvényei milyen módon gondoskodnak a vádlottak védelméről. Véleménye szerint semmi sem oly fontos forrása az emberi méltóságnak és a személyes szabadságnak, mint az a védelem, amelyet az ország törvényei nyujtanak az egyénnek a hatalmasok üldözései ellen. Szerinte a civilizáció fokát leginkább azzal a mértékkel lehet mérni, hogy a bűnnel vádolt egyént az állam milyen védelemben részesíti, még akkor is, ha a bűncselekményt az állam ellenében követte el. Részletes fejtegetésbe bocsátkozott a vádlott ama jogáról, hogy megtagadhatja a sajátmagát terhelő vallomást és mindenkor igénye van arra, hogy a bíróság feltételezze, illetve lehetségesnek tartsa ártatlanságát. Ezek olyan elvek, — mondta — me-

lyeket országa törvényrendszere már évszázadok óta biztosít.

Egyáltalán nem tagadta, hogy a szovjetrendszer nagy eredményeket ért el és a tömegek helyzetét lényegesen megjavította. Hozzátette azonban, hogy az emberiség sok évezredes multjából azt a tanulságot kell leszürni, hogy személyes becsvágy nélkül nem sokat érhetünk el. Az emberi természet még nem ért el arra a magaslatra — és valószínűleg soha sem fog eljutni oda, hogy egyszerűen a munka kedvéért dolgozzon és ne serkentse a munka több vagy kevesebb ellenértéke. A munka és a haladás hajtóereje, a személyes érdek és így lesz ez még nagyon sokáig. Ennek a bölcs és finomérzésű embernek tisztult, leszűrődött őszintesége és bölcsesége mély hatást tett rám. Lehetséges, — mondotta még — hogy a kísérlet nagyon jól fog végződni, de azt hiszem, csak akkor, ha engedményeket tesznek majd az emberi természet alapvető hajlamainak s ezeket nem fogják erőszakosan elnyomni. A szovjetrendszer előreláthatóan nagy előrehaladást jelent a fejlődés lépcsőjén, a végleges ítéletet majd csak az idő fogja kialakítani.

NAPLÓ

Moszkva, 1937 február 10.

Déli tizenkét órakor konferencia . . . . . követtel. Hat éve van Moszkvában. Nagyon olvasott ember. Ő sem kételkedik az összeesküvés létezésében és a vádlottak bűnösségében. Nem szabad arról elfelejtkezni, — mondotta — hogy a vádlottak ifjúságuk óta, egyetemi éveiktől Oroszországba való végleges visszatérésükig a földalatti összeesküvések szellemi légkörében éltek.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A FINN KÜLÜGYMINISZTER
MOSZKVAI LÁTOGATÁSÁRÓL

Moszkva, 1937 február 10.

Sir,

van szerencsém dr. R. Holsti finn külügyminiszter most lezajlott moszkvai látogatásáról a következőket jelenteni:

A látogatás jelentőségét és célját nagyon különbözőképp ítélik itt meg, mindenesetre sok találgatásra adott itt alkalmat. Az orosz és a finn kormányok régebben megnemtámadási szerződést kötöttek, amely még érvényben van. A látogatással kapcsolatban azt találgatják, hogy

vajjon az egyezményt nem szándékoznak-e kölcsönös megsegítési katonai paktummá kiszélesíteni? Az itteni diplomaták nagyrészének az a véleménye, hogy csupán kereskedelmi kérdésekkel foglalkozó barátságos eszmecseréről van szó, valószínűnek látszik azonban, hogy a tárgyalások hátterében finn részről az a gondolat húzódik meg, hogy megértesse az aggodalmaskodó skandináv államokkal: a Németországgal kötött megállapodásról szóló hírek, miszerint német támadás esetén az út a Baltikumon át vezetne, alaptalanok.

A látogatás főoka Finnországnak az az elhatározása, hogy mind Németország, mind Oroszország irányában semleges magatartást tanusítson és csatlakozzon a skandináv blokkhoz, amely Norvégiából, Svédországból és Dániából áll. Az utolsó hat hét folyamán számos nemhivatalos megbeszélés folyt Finnország és a skandináv államok képviselői között azzal a céllal, hogy kipuhatolják, nem lehetne-e Finnországot teljesjogú tag gyanánt felvenni ebbe a skandináv-blokkba. A skandináv államok értésére adták Finnországnak, hogy mielőtt velük szorosabb szövetségre lépne, a Szovjetúniót kell meggyőznie semlegességéről. Dr. Holsti látogatását ebben az irányban megtett pozitív lépésnek tekintik.

Dr. Holsti, akit meghívtam a nagykövetségre, kijelentette, hogy kormányának irányzata szigorúan demokratikus, a béke megőrzésének mély vágya vezeti és ragaszkodik a Népszövetséghez. Dr. Holsti rendkívül finom, csiszolt jelenség, őszinte híve a demokratikus eszményeknek. Résztvett az amerikai-finn adósságrendezési egyezmény megkötésének befejezésénél és a finn részről eszközlendő fizetések végrehajtásának előkészítésénél. Egyidőben a Leland-egyetemen adott elő; hivatására ujságíró.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 11.*

A belga követ, de Tellier, már régóta állomásozik Moszkvában. Ma nagyon élvezetesen elbeszélgettem vele. Tapasztalt, tehetséges, tanult, éleseszű ember, jó ismerője Európának. Nézete szerint a per vádlottai bűnösek. A Szovjetunió vezetőségének külpolitikai téren a Komintern a gyengéje. A Radek-per tárgyalása szerinte szorosan összefügg a Szovjetunió nagy nemzetközi propagandaszervének, a Kominternnek nemzetközi poziciójával.

„Howardnak" mondotta de Tellier „igen jó gondolata támadt a Sztalinnal folytatott beszélgetés alkalmával." —

„Howard? Kire gondol?" — „Természetesen az Önök nagy szerkesztőjére és közírójára, Roy Howardra." — „Ismeri Roy Howardt?" — „Nem is voltam Moszkvában, amikor Sztalinnál járt, de mindent számon tartok, ami ezekkel a dolgokkal összefügg és Roy Howard Sztalinnal való beszélgetése alkalmával, úgy ahogy azt a sajtóban előadta, kétségtelenül fején találta a szöget."

Roy Howard megemlíti, hogy Hitler esetleg szívesen szövetkezne Sztalinnal, ha ez megigérné, hogy lemond a németországi propagandáról. Sztalin Roy Howard szerint gyakorlatias realista és nacionalista, nem pedig internacionalista, mint Trockij. Fel lehet tételezni, hogy Sztalin a Kominternt esetleg átmenetileg eltörli, ha ezzel egyideig fenntarthatja a békét. A Komintern csak annyiban bír számára jelentőséggel, amennyiben esetleg szerves része a katonai védelemnek. Sztalinnak az a politikája, hogy a Szovjetúnió fejlődésének biztosítására jelenleg a békét megőrizze.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 12.*

Délután félötkor filmbemutatóval egybekötött teadélutánra hívtam meg az angol, olasz, török és kínai nagykövetet, követségük személyzetével együtt. A film — San Francisco — nagy hatást tett a meghívottakra.*

Ebéd után Marjorievel sétát tettünk a hóviharban, a mellénk rendelt ifjú G. P. U. emberektől kísérve. Az „Arbat"-on, vagyis a főutcán öt ajakruzzsal és parfümmel megrakott drogériát láttunk és három virágüzletet, mindezt öt háztömbön belül, a nagykövetség közelében.**

---

* Mikor Bullitt nagykövet a Spazzo-házat nagykövetségnek rendezte be, a nagytermek egyikét filmbemutatások céljaira szerelte fel. Ez hatásos módja volt annak, hogy mind a diplomáciai testülettel, mind a kormányhivatalnokokkal összeköttetést tartson fent. Will Hays továbbra is készségesen résztvett ebben a munkában és új filmeket bocsátott a rendelkezésünkre. A filmeket futár hozza magával Svédországból. Ahányszor filmbemutatót tartunk, „nyilt házunk" van, mind az egész amerikai kolónia, mind a diplomáciai testület számára. A kolónia nagyrabecsüli ezeket a bemutatókat, valóságos honi intézménnyé váltak. Sok Szovjetoroszországban élő amerikainak nagy örömet szerzett és a missziót lényegesen hozzásegítette összeköttetések kiépítéséhez.

** Mrs. Daviessel gyakran beszélgettem ezekről a virág- és parfümüzletekről. Ékesszóló bizonyítékai annak, hogy a mai kormánytól mennyire távol állanak a merev gazdasági dogmák. Olyan virágüzleteket láttunk, amelyeknek az állam a tulajdonosa és a

LEVÉL KEY PITTMANN SZENÁTORNAK

Moszkva, 1937 február 17.

Moszkva nagyjából nem különbözik a többi európai nagyvárostól, vörös és zöld közlekedési fényjelekkel, nagy trolleybuszokkal, automobilokkal, teherkocsikkal és a nagyvárosi utcai élet egyéb kellékeivel. Az utcákon rengeteg járókelő, a vidékiek munkára áradtak be a nagy gyártelepekbe, elsősorban az automobilgyárakba, — Moszkva az orosz automobilgyártás centruma — úgyhogy a város lakossága rövid idő alatt egymillió-volcszázezerről négymillióra növekedett. Nagy azonban a lakáshiány, s ennek folytán a túlzsúfoltság, de az utcákon nem látni a szegénység jeleit, olyan mértékben sem, mint a nyugati nagyvárosokban. Az emberek egészségi állapota nyilvánvalóan nagyon kielégítő.

NAPI JEGYZET

Moszkva, 1937 február 18.

A német sajtó hírei alapján ítélve, az Egyház és a nácik közti szakítás komoly természetű.

Faulhaber bíboros müncheni hitszónoklataiban számos példát hozott fel arra, hogy a Hitler egyenes kezdeményezésére Rómával kötött konkordátumot a nemzetiszocialista uralom mennyire megsértette. Ennek ellenére — mondta — a katolikusok lelkiismeretesen tartsák magukat az egyezményhez, miután azt a becsületes együttműködés zálogaként aláírták.

Hitler nyilvánvalóan azon igyekszik, hogy kiirtsa a vallást, amely akadálya totális hatalma megvalósításá-

---

virágkosarakat aranyértékben 2—15 dollárért adják el. 15 dollár egy nem minőségi munkás kétheti munkadíja. Egy olyan árucikk, amely az emberi természet ősi ösztönét fejezi ki, most itt is kapitalista profitot eredményez. A biológiai ösztön a Szovjetunióban is arra készteti a fiatalembereket, hogy szívük hölgyének minél értékesebb ajándékokkal, elsősorban virággal kedveskedjenek. A virág azt fejezi ki, hogy ajándékozója az érdemesebb és kiválóbb, mert a virág drága és csak akkor veheti meg, ha szépen keres. Ezért minél többet kell lehetőleg keresnie. Így kapcsolódik be a profit-motívum a nemek közti játékba, éppen az a profit-motívum, amelyet a kommunizmus száműzni akart. A kommunizmus tulajdonképpeni lényege az osztálynélküli állam. Ezek az árucikkek azonban profit hajszolására aknáznak ki egy nagyon primitív emberi ösztönt, ilyen módon valószínűleg hozzájárulnak új osztályok keletkezéséhez. Ennek a profitvágynak pedig az állami kereskedelem válik a haszonélvezőjévé, amelynek árucikke ez esetben az ösztön serkentője.

nak. Ez nem valami jó fényt vet jövőbeli szándékaira. Félek, hogy Hitlert elsodorják azok a szilaj erők, melyeket ő engedett szabadjára. A kereszténységellenes nemzetiszocialista filozófia, valamint a vallásüldözés politikája kevés reményt hagy arra nézve, hogy az európai békeállapot fenntartható.*

LEVÉL BARÁTOMNAK,
HONORABLE PAT HARRISONNAK

Moszkva, 1937 február 18.

Kedves Pat!

Az itteni helyzet nagyon meglepett. Az idejövetelem előkészítésére elolvasott könyveknek — és elolvastam úgyszólván mindent, amihez csak hozzáférhettem — az a hibájuk, hogy túl szélsőségesek egyik vagy másik irányban. Az igazság, mint mindig, középütt van.

Kétségtelen, hogy az emberi természet itt is ugyanolyannak mutatkozik, mint mindenütt és mindenkor a világon. Legalábbis minden jel erre mutat. A közhivatalnokok általában elég jól élnek. Családtagjaiknak megvan a nyárilakuk vagy családi házuk. Sok munkás az átlagosnál többet keres, hála az akkordmunka bevezetésének, ami az ipari termelés meggyorsítását szolgálja. Az utcán a luxusboltok hosszú sorát lehet látni, pompás virágüzleteket s fényűző drogériákat, amelyek kizárólag parfőmöt, körömlakkot és hasonló kozmetikai cikkeket árusítanak. Az örök biológiai ösztön sarkalja mind a férfit, mind a

* Egész moszkvai tartózkodásom alatt a legnagyobb érdeklődéssel kísértem figyelemmel az európai fejlődést, különös tekintettel Németország belső helyzetére és az európai béke megőrzésének lehetőségére, amely utóbbi természetesen szorosan összefügg az elsősorban ebben érdekelt európai hatalmak megegyezésének lehetőségével. Minden attól függ, hogy mi Hitler és a NSDAP szándéka, akár tudatosan törnek céljuk felé, akár pedig az elszabadított erő sodrába vetik magukat. Hitler magatartása a vallási kérdésben valóságos szélkakasa a rendszernek, mert akaratlanul is bizonyos mértékig elárulja azt, hogy a Führer nagyobb távlatokban mit forgat az agyában. Nem lehet valódi békére számítani, ha a luteránus és katolikus németek tízezreit üldözik vallásos meggyőződésük miatt. Azonfelül a vallásüldözés lázmérője annak, hogy milyen messze akar elmenni a NSDAP a faji fölény eszméjének elterjesztésében, amelyhez egy új német vallás is tartozik, Wagner Richard germán mitoszaira és Hitler világnézetére alapítva, az erőszaknak, a háborúnak és általában a nyers erőnek istenítésével, nemkülönben az altruista erények, az emberbaráti szeretet, a béke, az emberiesség és a jóság lenézésével, sőt megvetésével. Ezért kísértem fokozott figyelemmel a németországi különböző üldözések híreit.

nőt, hogy minél több pénzt keressenek és luxuscikkekkel láthassák el magukat. A kormányzat bizonyos mértékben a nacionalizmushoz kanyarodik át, dicsőíti a hazát; éppen olyan lelkesedéssel éneklik a nemzeti himnuszt, mint bármely nacionalista és kapitalista államban. A világforradalom eszméje a nemzeti öntudat kibontakozása mellett másodrendű érdekkel bír. Ugyanazok a régismert jelenségek, melyek a francia forradalmat jellemezték, itt is megnyilvánulnak, azzal a lényeges különbséggel, hogy az ütem lassú és a vonalvezetés szilárdabb és egyenletesebb. De arról a nagy különbségről se feledkezzünk meg, hogy a francia forradalomban a bürokrácia és a hadsereg a burzsoával egyesülve ragadta magához a hatalmat a munkásság ellenében. Itt a bürokráciát vaskötelékek fűzik az ipari munkássághoz. A hadsereg erős és sziklaszilárdan hiszi, hogy Németország vagy Japán, vagy mindkettő ellen is megvédheti a birodalom polgárait. Nagymennyiségű aranyat bányásznak és ezt felhalmozzák. A két utolsó évben a fizetési és külkereskedelmi mérleg nagyon kedvezően alakult. Aranyat nem visznek ki többé. Úgy értesülök, hogy a hadseregben ugyanannyi időt fordítanak politikai, kommunisztikus oktatásra, mint katonai és technikai kiképzésre. Nyiltan elismerik, hogy az emberi természet egy nemzedék alatt végrehajtandó átalakítását tűzték ki célul. Nagyratörő munka!

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 19.*

Konferencia-megbeszélést tartottam Coulondre francia nagykövettel. Hosszan megtárgyaltuk a Komintern szerepét. Coulondre hangsúlyozta, hogy a Szovjetúnió számára katonai szükségesség, hogy ezen a téren engedményeket tegyen. Az a véleménye, hogy a per megkönnyítheti Oroszországnak, hogy bizonyos mértékben elhatárolja magát a Kominterntől, mert Trockij magához fogja vonzani külföldön a szélső radikálisokat. Ezek Sztalin ellen fognak majd frontot alakítani.

A legutóbbi franciaországi választások megmutatták, hogy a kommunista párt híveinek 40%-a jobbfelé tolódott el és a szociáldemokratákhoz közeledett. Érzése szerint a Szovjetúnió becsületes játszmát játszott Franciaországgal szemben amióta a két állam közötti egyezményt aláírták, ami szerinte tanubizonysága a vezető államférfiak megbízhatóságának.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK AZ AMERIKAI-OROSZ KAPCSOLATOKROL

Moszkva, 1937 február 19.
Szigorúan bizalmas!

Sir!

Van szerencsém önnek Litvinov úr, külügyi népbiztossal február 15-én folytatott beszélgetésről jelentést tenni. A beszélgetésre alkalmat az a lunch szolgáltatott, amelyre Litvinov urat egész törzskarával együtt meghívtam, — ama hivatalos lunch viszonzásául, amelyet tiszteletünkre a külügyi népbiztosság megérkezésünkkor rendezett.

Beszélgetésünk folyamán Litvinov érintette Runcimannek az elnöknél tett látogatását és nyiltan megkérdezte, hogy a megbeszélés tárgya a Németországnak nyujtandó gazdasági segítség volt-e? Azt feleltem, hogy én sem tudok arról többet, mint ami a sajtóban megjelent.

Nem leplezte felindultságát és keserűen panaszolta, hogy Franciaország és Anglia egyáltalán tárgyalásokba bocsátkozott Németországgal. Azt feleltem, hogy a tényállás közelebbi ismerete nélkül is az a meggyőződésem, hogy mind az elnök, mind az államtitkár belemennek egy olyan tervezetbe, amelynek célja normális kereskedelmi kapcsolatok biztosítása vagy helyreállítása lenne, valamint az európai helyzet megszilárdítása a béke megőrzése jegyében. De ép oly kevéssé kételkedem benne, hogy elfogadható biztosítékokat kívánnának a tartós megoldásra, még pedig olyanokat, amelyek nemcsak gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokra szorítkoznának, hanem kiterjeszkednének az egyidejű kölcsönös leszerelésre is. Feltettem még azt a személyes kérdést is, hogy Litvinov nem lát-e halvány béketapogatódzást Hitler ama fogalmazásában, amely különbséget tesz az orosz nép és az orosz kormány között. Ez a halk jeladás talán alkalmat szolgáltathatna egy orosz kormányférfiú olyértelmű nyilatkozatára, hogy Oroszország kötelezné magát a németországi propaganda feladására, ha Németország lemond arról, hogy propagálja politikai hitvallását orosz földön. Nyiltan kimondtam azt a nézetemet, hogy ez a kijelentés Hitlert megfosztaná Oroszország ellen alkalmazott főérvétől, amelyet állandóan belekalapál népe fejébe. Litvinov határozottan nemet mondott: Németország csak hódításra gondol és súlyos hiba lenne Hitler jelentőségét még jobban felduzzasztani azzal, hogy orosz részről is

olyan tárgyalásokba bocsátkoznának vele, mint amilyeneket a jelek szerint Franciaország és Anglia terveznek. Ebben az összefüggésben azt is szeretném megemlíteni, hogy néhány, hosszú idő óta itt időző diplomata véleményét igyekeztem nagyon óvatosan kitudni arra nézve, hogy véleményük szerint elképzelhető-e egyáltalán megegyezés Németország és Oroszország között. Az az általános vélemény alakult ki, hogy mindkét fél elhárítaná az útból a nehézségeket, ha ebből előny származna.

Litvinov egy másik alapvetően fontos ügyet is szóvá tett: az amerikai semlegességi törvény kérdését. Kiemelte, hogy a semlegességi törvények valóban hatásos védekezések a háborúban való részvétel ellen, de a jelenlegi világpolitikai helyzetben alkalmazásuk nem a békét mozdítaná elő, hanem fokozná a háborús veszélyt. Ezt nyilvánvalóan mutatja az aktuális spanyol válság is. Azt feleltem, hogy amennyire én meg tudom ítélni, az amerikai nép túlnyomó többsége valamely formában ragaszkodik a semlegességi törvényhez, még pedig két, egymással összefüggő okból. Először is az amerikai közvélemény meggyőződéses pacifista, vagyis minden lehetséges eszközzel meg kívánja őrizni a békét, másodszor az a vágy tölti be, hogy az Egyesült Államok semmiképpen sem sodortassék be a háborúba. Nem tanulmányoztam a kongresszus két házának a semlegességi törvényről folytatott vitáját, nem ismerem a felmerült javaslatokat, de az elnök és az államtitkár kétségtelenül nagy figyelmet szentel ennek a kérdésnek és bizonyos, hogy a kormány rendelkezik annyi szabadsággal, amennyi a törvény gyakorlati végrehajtásával összeegyeztethető.

A nagykövetség törzskarának jelentése

Február 17-én a nagykövet a szovjet kormány egy képviselőjét, „báró" Steigert látta vendégül, akinek az a híre, hogy a Kreml bizalmasa. Jelen volt: Mr. Henderson és mr. Kennan is.*

---

* Visszapillantva mélységesen megdöbbentő Steiger közléseinek feltűnő pontossága. Személyiségét Moszkvában titokzatosság övezte. Az a látszata, hogy hivatalos állása — a Kultúrhivatal főnöke — csak valóságos feladatainak leplezésére szolgál. Lényegében nyilván az összekötő szerepét töltötte be a Kreml és a Diplomáciai Testület között és feladata főként abban állott, hogy a Kreml és a Diplomáciai Testület között lehetővé tegye a kapcsolatok kiépítését a

Mikor dr. Holsti finn külügyminiszter minapi látogatása került szóba, a nagykövet vendége kijelentette, hogy a látogatás jelentőségét sem alábecsülni, sem túlbecsülni nem szabad. Finn részről az adott alkalmat a látogatásra, hogy a közelgő választásokra való tekintettel gyengíteni kellett azokat a bíráló hangokat, amelyek a kormányt németparát politikával vádolták. A svéd kormány támogatta a látogatás gondolatát. Arra a kérdésre, hogy a finn nép hogyan reagál a kormány állítólagos németbarátságára, a vendég azt felelte, hogy ebben inkább békevágy, mint orosz barátság játszott közre, mert az Oroszország iránti ellenszenv — legyen akár a cári vagy Szovjetoroszország — még mindig meglehetősen erős Finnországban, helyesebben a finn középosztályban.

Ezután Lengyelországra terelődött a beszélgetés és a vendég kijelentette, hogy a lengyel vezető réteg külpolitikai orientációja csak abban egyértelmű, hogy egyöntetűen oroszellenes. A lengyel kormány külpolitikailag annyira sarokba szorítva érzi magát, hogy nem tud sem a franciabarát, sem pedig a németbarát magatartás mellett dönteni. Hozzátette, hogy ez a habozás az orosz-lengyel kapcsolatokat is kedvezőtlenül befolyásolta és hogy a bukaresti csehszlovák követ könyvet hozott nyilvánosságra Csehszlovákia külügyminiszterének előszavával. A könyv egyes kitételei Lengyelországban nagyon megerősítették egy szovjet-csehszlovák paktum gyanúját.

Ezután megint Németországra került a szó és a nagykövet vendége úgy vélte, hogy Németország minden agresszív cselekedete jelenleg, vagy a jövőben, csak a német népre fog végzetes következményekkel járni. Ez különösen áll minden esetleges kelet felé irányuló terjeszkedési kísérletre. Németország csak két úton támadhatja

---

külügyi népbiztosság hivatalos útjának megkerülésével. „Báró" Steigernek nevezték.

Lunch után félrevontam és bizalmasan megkérdeztem, miképpen maradhatott a helyén, tekintve a tisztogatási műveletet. Kifejezésteljesen vonta a vállát.

Steigert nem csalta meg előérzete. Valamivel később, egy este a kormány az új Opera megnyitó előadására hívott meg bennünket a császári páholyba. Steiger is a meghívottak között volt. Előadás után Steiger Ekay lányomat, miss Wells Stanleyt és Joan Richardsont tánccal egybekötött frissítőre hívta a Hotel Metropole helyiségébe. Ők beszélték el, hogy kevéssel éjfél előtt, mikor mindnyájan az asztal körül ültek, két civilruhás ember állt Steiger háta mögé és az egyik megkopogtatta a vállát. Velük ment, miután kimentette magát; azt mondotta, hamar visszatér. Sohasem jött vissza és azóta sem látták.

meg Oroszországot. Az egyik Litvánia és a balti államokon, a másik Csehszlovákián és Románián át vezet. Mindkét esetben az arcvonal túl messze fog eltávolodni a kiindulási pontoktól és túl szűk lesz a betörési kapu. Amellett a német hadsereg gépezete még nem épült ki eléggé nagy akciókra. A repülőgépek túl lassúak és a tankok még túl könnyűek. Egyelőre Németország terjeszkedési hajlamai több kilátással kecsegtetnek Ausztria, Magyarország és Jugoszlávia felé. Főleg Jugoszlávia fog sajátságos gazdasági függésbe kerülni Németországtól. Németország Jugoszláviának előzetes bevásárlások ellenértékeként oly nagy összeggel tartozik, hogy ezt csak árukkal tudja törleszteni és ennek révén Németország hosszú ideig magának biztosította a jugoszláv behozatalt. Ami Németország gazdasági helyzetét illeti, a vendég úgy vélekedett, hogy Hitler minden nehézség nélkül kitarthat még 1—2 évig, akkor is, ha a külföld gazdaságilag teljesen elszigeteli. Az angolok belemennének abba, hogy Németországnak visszaadjanak gyarmatokat — csak éppen az övéket nem.

Az amerikai-orosz viszonyról a nagykövetség vendége úgy nyilatkozott, hogy nyugodt és türelmes magatartás esetén minden „all right" fog menni.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 18.*

. . . . . követ látogatott meg. Természetesen a perről beszélgettünk. Ő sem kételkedik egy messze szétágazó összeesküvés létezésében és a vádlottak bűnösségében. — Az európai békéről az a véleménye, hogy egy nagyon kritikus esztendő kezdetén vagyunk.

Nem a spanyol válság a fenyegető, hanem Németország és Hitler, akit az emberiség elleni kétségbeesett merényletbe kergetnek és aki, ha már háborút kell viselnie, addig kell ezt tennie, még mielőtt Anglia felkészült volna.

A Szovjetúnió, Steiger véleménye szerint, mindennél jobban vágyik a békére és ezért talán még egy Hitlerrel kötendő egyezmény nagy árát is megfizetné. Figyelemreméltó szempont ez, ha meggondoljuk, milyen éles jelenleg az ellentét a Szovjetúnió és Németország között.

Déli 12 órakor konferencián vettem részt a Kremlben Molotovval és Litvinovval. Az alkalmat felhasználtam arra, hogy nemhivatalosan szóvá tegyem a washingtoni ujságírók igazolását Romne washingtoni tartózkodása

idején a Szovjetúnió kormánya iránt tanusított lojalitásáról.

Este 8.30-kor diner a német nagykövetségen. Schulenburg gróf katonai attaséja, von Köstrich tábornok, Oroszországban született, a híres balti német nemesség sarja, apja nagybirtokos. Érdekes megállapításokat tett a Vörös Hadsereg erejéről. Azt hiszi, hogy idővel az orosz kormány meg fogja oldani termelési problémáit.

Érdekes adatokat hallottam „báró" Steiger multjáról. Atyja ukrajnai német bevándorló volt, családjának megengedték, hogy Svájcba távozzon, de a fiút mintegy túszként visszatartották.

Feketénél kertelés nélkül megkérdeztem Köstrich tábornokot, hogy mi a véleménye az orosz hadsereg katonai értékéről. Nem diplomtához illő nyílt kérdésemre ezt felelte: az orosz hadsereg emberanyaga általában kitűnő; erős, bátor, fegyelmezett katonák. A gépesített erők jól működnek, de Köstrich véleménye szerint, nem olyan jól mint a németek. A szállító- és felderítőgépek jók, de bombázóik nehezek. A német attasé természetesen úgy véli, hogy mindent egybevetve, az orosz hadsereg nem mérkőzhetik a némettel — számbeli fölényétől eltekintve. Ám az orosz repülők csodálatosak — jobb pilótákat el sem lehet képzelni. Az orosz ejtőernyősök elsőrangúak, az utolsó orosz hadgyakorlatokon a szemlélők tanui lehettek annak a látványosságnak, hogy egész ezredeket tettek le teljes felszereléssel légi úton több mérfölddel a képzeletbeli ellenséges arcvonal mögött.

JELENTÉS FRANKLIN D. ROOSEVELTNEK A HÁBORÚS ADÓSSÁGOK KÉRDÉSÉRŐL

Moszkva, 1937 február 25.

Kedves Elnök úr!

Legutóbbi levelem óta kétszer találkoztam Litvinovval. Etikettszerűen hivatalos látogatásra bejelentettem magam Molotovnál, a kormány elnökénél. Meglepetésemre ott találtam Litvinovot. A konvencionális udvariaskodások után Molotov kijelentette, hogy kormánya reméli, miszerint a kölcsönös megértés szellemében tovább fejleszthetők a kormányaink közti kapcsolatok. Azt hiszi, hogy a függőben lévő kérdések elintézhetők lesznek, ha megkíséreljük gyakorlati megoldásukat. Erre nyíltan és világosan kijelentettem, hogy ezt magam is remélem s

újból emlékeztettem őt arra a tényre, hogy az USA elnöke nagy vonalakban már rámutatott egy tervezetre, melyet eddig még nem valósítottak meg. Az USA elnöke igen sokban hozzájárult a kapcsolatok megjavításához azzal, hogy a Szovjetúniót elismerte s ilymódon egy nagy, liberális-demokrata szellemű népcsoportot befolyásolt. Mindenesetre mindkét ország előtt egy nagy közös cél lebeg: a világbéke megóvása. Személyszerint úgy érzem, hogy igen káros lenne, különösen orosz szempontból, ha olyan helyzet állna elő, amely rossz fényt vetne az USA elnökének és kormányának az orosz kormányzat élén álló férfiak jóakaratába vetett bizalmára. Molotov még egyszer kifejezte ama meggyőződését, hogy az ügy gyakorlati úton tisztázható. Az a nézete, mondotta, hogy feladatomnak egyik része éppen ennek a kérdésnek a megoldása. Kijelentettem, hogy erre különleges utasításokat nem kaptam, — ez a folyó ügyekhez tartozik; készen vagyok azonban Litvinovval megbeszélést folytatni, ha megvan az óhaj annak az elvi alapnak a kidolgozására, mely mindkét félre nézve kielégítő lenne s tökéletesen helyreállítaná a bizalmat s a kölcsönös tiszteletet, mely ennek az ügynek s a két kormány között való megtárgyalásánál nélkülözhetetlen.

Litvinov egyáltalán nem elegyedett bele a beszélgetésbe, kivéve egyszer, midőn megkérdezte, mikor szándékszom visszatérni az iparvidékre tervezett látogatásomról. Hozzáfűzte, hogy igen örülne, ha kijönnék hozzá lunchre a nyaralójába; gyanítom, hogy tüzetesebb megbeszélést tervez. Az Ön felfogásának megfelelően előadtam nekik, hogy a dolog nagyobb jelentőségű számukra, mint a miénkre s hogy a legközelebbi lépést nekik kell megtenniök.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
MOLOTOV NÉPBIZTOSNÁL TETT
HIVATALOS LÁTOGATÁSRÓL

Moszkva, 1937 február 26.

Sir!

Van szerencsém jelenteni, hogy az itteni etikettnek megfelelően tiszteletemet tettem Molotov népbiztosnál, a Népbiztosok Tanácsa elnökénél, a Kremlben lévő hivatalában. Meglepetésemre jelen volt Litvinov külügyi népbiztos, valamint Neymann úr, a külügyek amerikai osztályának elnöke, aki tolmácsként vett részt.

Kijelentettem az uraknak, hogy elhoztam az USA elnökének és államtitkárának üdvözletét. Molotov azt mondta, hogy reméli, a két kormány közti kapcsolatok a kölcsönös megértés szellemében fejlődnek tovább. Egyes kérdésekre nézve már megegyezés történt, de még egy és más függőben maradt. Azt hiszi, hogy ezek az ügyek mindkét fél megelégedésére megoldhatók lesznek. Úgy véli, hogy kormányom is e kérdés megoldása végett küldött ide. Sajnálná, ha ezeket a nézeteltéréseket nem lehetne áthidalni és kifejezte azt a meggyőződését, hogy a kérdés gyakorlati megvizsgálása révén minden elintézhető. Világosan kijelentettem, hogy őszintén remélem ugyanezt; mindig sajnálatosnak találtam, ha egy nagy vonásokban kidolgozott egyezmény megkötése után zavar támad s ez mindkét fél elégedetlenkedésére vezet. A civilizációra s a világbékére nézve nagy jelentőséggel bírna, ha az amerikai és az orosz nép s kormányaik között kölcsönös bizalom uralkodnék. Molotov igazat adott nekem s kifejezte bizakodását, hogy az ügyet gyakorlati úton tisztázni lehet. Feltételezte, hogy küldetésemnek ez egyik feladata. Megjegyeztem, hogy erre semmi különleges utasítást nem kaptam s hogy ez a kérdés az én napi munkámnak egyik része. Az ügynek ránk nézve nincs komoly jelentősége, mégis igen előnyös lenne, ha létrejönne egy mindkét felet kielégítő megoldás s a kölcsönös bizalom ilymódon tökéletesen helyreállana. Kijelentettem még, hogy rendelkezésre állok a kérdésnek Litvinovval való megbeszélésére, mihelyt ez neki megfelel.

Molotov megelégedését fejezte ki, hogy olyan ember képviseli az USA-t, aki üzleti és jogi tapasztalatok birtokában megszokta, hogy alapos mérlegelés után ítéljen. Kifejezte még érdeklődését és elismerését afölött, hogy meg akarom tekinteni az ország ipari vállalatait.

DAVIES NAGYKÖVET LEVELE
MR. MARVIN MC. INTYRE-NEK *1937 február 19.*

Kedves Mac!

Mintha távol lennénk a nagyvilágtól. Minden hír, amit az angol sajtó révén tudunk, legalább háromnapos. A napihíreket illetően hírforrásunk a londoni rövidhullámú rádió. Ez — ami Amerikát illeti — igen szűkszavú. Amerikai ujságok tíznaponként érkeznek futárcsomagban. Minden egyéb tekintetben rá vagyok utalva az orosz sajtóra s az angolul megjelenő moszkvai *Daily*

News-re, amely propagandaanyaggal van tele s csak kevés külföldi hírt tartalmaz.

Legutóbb Marjoriet és engem az egész személyzettel együtt elvezettek a Kremlbe. Ez egy 15. századbeli falakkal körülvett külön város; a városban a falak 15—20 méterre emelkednek az utca fölé. Moszkva közepén fekszik egy négyzetmérföldön. A falakon belül pompás cári épületeket találunk, tágas udvarokat és előkelő sugárutakat. A három főbejárat sűrűn meg van rakva katonákkal. A Kreml főleg népbiztosságok, más közhivatalok és ülések céljaira szolgál. Ide tartozik három nagy templom, olyanok, mint a székesegyházak, de aranyozott kupoláikkal mecsetekre emlékeztetnek. A külügyi népbiztosság előzékenységének jóvoltából mindenhová elvezettek minket. Egy impozáns épületet múzeummá alakítottak át. Igen figyelemreméltó. Címerpajzsokat és páncélokat tartalmaz a keresztes hadjáratok korából. Cári ruhák és udvari öltönyök, koronaékszerek, papi ruhák, ikonok és illusztrált templomi bibliák, ezüst asztali edény és udvari porcellán, udvari hintó, nyeregszerszám, fegyverzetek — mindez és még több öt évszázadra visszamenően. A koronaékszerek meglepőek. A cári család és a papság öltönyei, az ikonok, a miseruhák, a könyvtáblák, a kardok markolatai, sőt a nyergek is gazdagon fel vannak ékesítve gyönggyel és számtalan smaragddal, rubinnal, zafirral, gyémánttal. Igazi látványosság. Az első teremben zászlók vannak kifeszítve különböző felírásokkal: „A kapitalizmus foglyainak", „A fasizmus áldozatainak", „Oroszország munkásai üdvözletüket küldik a világ dolgozóinak". Mindhárom csoportba tartozónak éreztem magam s olybá vettem, hogy az üdvözlet nekem is szól.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 20.*

Déli 12 órakor látogatás a . . . . . követnél. Rendkívül érdekes ember.

Nagy dícsérettel beszélt Frank Simonds könyvéről: „A béke ára". A legcsekélyebb bizalma sincs semmi olyan megbeszéléshez, amely Németország részéről indulna ki az európai békét illetően. Hitler szovjetellenes támadásai ellenére is lehetőnek látja egy szövetség megkötését Németország és Oroszország között, ha ez Hitler szándékainak hasznos volna és Oroszország érdekei úgy követelnék.

LENINGRÁD ÉS AZ IPARVIDÉK

LEVÉL RAHEL O'FOON-NAK

1937 február 25.

Kedves Rahel!

Leningrád csodálatos élmény volt. Igaz, hogy az elképzelhető legkedvezőbb körülmények között láttuk.

Az egész várost fehér hótakaró födte s azon a napon nagy hópelyhek hullottak. Maga a város csodaszép látványt nyujt lovasszobraival, melyek a különböző tereket, parkokat és hidakat díszítik. Leningrád úgyszólván szigetváros. Főutcája igen hosszú s mintegy 30—45 méter széles. Meglepetésünkre a kirakatok szépek és ragyogók s telisteli mindenféle áruval, amelyek, mint mondták, az utóbbi év folyamán érkeztek ide.

Az Eremitage

Több órát töltöttünk az Eremitage-ban és a Téli Palotában. Mindkét épület nyilt körtéren fekszik, melyet átmérőként metszenek; köröskörül épületek, középütt egy miniatűr diadalív. A palota másik oldalán folyik a Néva. A Téli Palota hatalmas, igen mutatós építmény, vörös téglából épült s gazdagon díszítve. Pompás épület az Eremitage is, melyet Nagy Katalin emeltetett műkincseinek megőrzésére. Híd köti össze a Téli Palotával; túlsó oldalán ugyancsak híd vezet különböző, később emelt épületekhez. Az Eremitage kezdettől fogva a művészeti tárgyak kincses kamrája volt. Most valószínűleg még inkább az, miután az egész Téli Palota is képzőművészeti múzeummá alakult át.

A művészeti kincsek

Számtalan terem van itt, tele értékes műemlékekkel, az antik, görög és római kerámika egész kollekciói, szobrok, festmények, kámeák s így tovább. Sok teremben a fal és a mennyezet különböző árnyalatú márványból készült, melyek hatalmas márványoszlopokon nyugszanak. Itt találjuk Rembrandt, Andrea del Sarto, Reynolds, Van Dyck képeinek nagy gyüjteményeit s mindezt a legősibb időktől a huszadik század művészetéig országok és művészi korszakok szerint csoportosítva.

Leonardo da Vinci *Madonna Litta*-ja — kicsiny, mintegy 15 négyzethüvelyknyi festmény, a legnagyobb szépségek közé tartozik, amiket valaha láttam. Michelangelo *Guggoló fiú* c. festménye sokáig emlékezetemben marad. A legnagyobb élmény azonban az a három kincseskamra, melyet lakattal és retesszel zárnak el a közönség elől. Az igazgató vezetett ide s a legérdekesebb tárgyakat mutatta meg. Ezek közé tartozik az antik ékszereket tartalmazó híres szkíta gyüjtemény, órák, kámeák, Nagy Péter, Katalin és más orosz uralkodók korából való díszes fegyverek és nyergek. A Krim-félszigeten kiásott antik tárgyak fogalmat nyujtanak a görög kereskedők életéről, vannak itt dísztárgyak, melyeket az ókor uralkodóinak sírjaiban találtak. Láttunk rendkívül szép arany fülbevalókat. Hosszúságuk mintegy 2½ hüvelyk s filigrán figurákkal vannak díszítve. Mikroszkóp alatt felfedezhetők rajtuk lovak és kocsivezetők kimetszett alakjai, — mindez igen szép és finom kidolgozásban. Azt mondták, hogy a modern kézművesség nem ismer semmi olyan eszközt, amely ilyen finom munka elvégzésére alkalmas lenne.

A képgyüjteményben s a múzeumban sok időt töltöttünk. Ott láttuk Rjepinnek, az utolsó cár idejében élő igen híres festőnek egy pompás gyüjteményét. Tolsztojról, Lisztről és Rubinsteinről készült portréi kimagasló művészi tehetségről tanuskodnak.

A Szent Izsák székesegyház

Gépkocsin jártuk a várost s megálltunk a Szent Izsák székesegyház csodálatos épülete előtt, melynek építését mintegy száz évvel ezelőtt fejezték be. A szentek és apostolok képei, az oltár, a falak és a mennyezet bolthajtásai igen szépek. Közelebbi megtekintés után meglepődve láttuk, hogy csodálatos finomságú mozaikmunkával állunk szemben. A székesegyház hasonló benyomást kelt, mint a Szent Péter templom. Igen impozánsak az egy tömbből készült vörös gránitoszlopok s általában az egész külső és belső kép. A lapis lazuli és malachit díszítések szembetűnően gazdagok és szépek.

Nagy benyomást kelt Nagy Péter masszív bronz lovasszobra, mely a Néva felé tekint a nagy térről a székesegyház és a folyó között. Egy parkban áll, ahol a régi szenátus és az egykori admiralitás palotái vannak, mind fehérre és sárgára festve. A folyó tulsó oldalán állanak az egykori Szentpétervár régi szép egyetemi épületei.

Az ipartelepek

Meg sem kísérlem, hogy bemutassam Neked a leningrádi ipari kerületeket, melyeket meglátogattam, vagy leírjam a gyártelepeket. Sok új épület igen imponált nekem munkáslakásaival. A régi híres porcellángyárban az igazgató szeretetreméltósága révén három teakészletet fognak készíteni nekünk, — mindegyik gyermektek számára egyet — régi híres készletek másolatait, melyek remélhetően örömet okoznak Nektek. Minden egyes darab kézzel festett s a mintát beleégetik a szép porcellánba. Minden darab hátán felirat, melyet nekem, mint amerikai követnek készítenek. Három hónap múlva kész lesz. Igen örültem az alkalomnak, mert ez csodálatosan szép ajándék lesz gyermekeiteknek.

Művészek és műtermek

Igen érdekes élményért vagyunk hálásak az „Iparművészet" igazgatójának. Minden modern művész az államnak dolgozik s többnyire azzal foglalkozik, hogy forradalmi jeleneteket fest, vagy képeket az orosz nép életéből. E festmények kifejező erejűek és színűek. A műtermek egy nagy házban találhatók, ahol a művészek dolgoznak és laknak. Igen érdekes. Megnéztük, hogyan festenek föl a hatalmas vászonfelületekre történelmi eseményeket.

A leningrádi balett

Vasárnap este operát hallgattunk a régi szép operaházban, kedden pedig megnéztük a balettet. A közönség egészen olyan, mint amilyet Keithnél találnánk. Nincs estélyi ruha, de mindenki ünneplőben van, melyen látni a jó megjelenésre szánt igyekezetet, főleg a nők hajdíszén.

Heteken keresztül ünnepelték az egész országban Puskin halálának százéves fordulóját. Az orosz népnek Puskin annyit jelent, mint az angolszász világnak Byron és Shakespeare együtt. Liberális világszemléletű volt s egy nemesi nőt vett feleségül, aki, mint állítják, a cár szeretője lett. Állítólagos párbajban halt meg, mely valójában titkos merénylet lett volna. Mind az opera, mind a balett Puskin műveiből vette a tárgyát, a zene a nagy Csajkovszki szerzeménye. Az opera címe *Anyégin Eugén* — két előkelő fiatalember romantikus története, kiknek barátsága egy félreértés folytán megszakad, s egy szerelmi konfliktusé, mely halálos párbajra vezet. — Az

egész mintegy megérzése Puskin tulajdon halálának, melyet ilymódon, sajátságosan, maga írt meg. A színpadi hatás, a rendezés és a színészi játék rendkívül szép volt, az ének jó, de nem feltűnő.

Ellenben a *Karácsonyéj* című balett minden tekintetben a legnagyobb és legszebb volt, amit e nemben valaha láttam.

Tartalma egy kis leány álma a karácsonyfa előtt, melyen a bábuk életrekelnek és táncolnak, a katonák ütközetet vívnak a patkányokkal s a mesebeli herceg megmenti a kis leányt és így tovább. Vlanov, a jelenkor leghíresebb ballerinája és Szergejev rendkívül jók voltak s elérték egy Pavlovna vagy egy Fokin színvonalát.

Egyes jelenetek szépsége egymagában is érvényesült. A második jelenetnél 30—40 gyermek, kik az előző jelenetben táncoltak, jött le a zenekarhoz s tiszta szoprán-hangon énekelték Csajkovszki *Tündértánc* című melódiáját, mialatt a színpadon 40 vagy 50 fehérbe öltözött táncosnő lejtett táncot a hulldogáló hóban, mely szép fehér hátteret adott a jelenetnek. Hatásos volt és megindító.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 február 26.*

Előkészületek a Don-medencébe való utazáshoz; úti cél Charkov, Dnyepropetrovszk és a nagy vízierőmű. Délután 5 óra 20 perckor Marjorieval autón kimentem a pályaudvarra.

Étkező- és hálókocsit is kaptunk az utazótársaság részére, melyhez a Moszkvában lévő amerikai tudósítók is tartoznak.

BIZALMAS JELENTÉS
FRANKLIN D. ROOSEVELTNEK

Moszkva, 1937 március 5.

Elnök úr!

Legutóbbi jelentésem óta tíz napi körutat tettem az országban, hogy meglátogassam az ipari vidékeket — Leningrádot, Charkovot, a nagy erőművek területét és a Don medence erőművét, — amelyek a moszkvai iaprvidékkel együtt a szovjet-nehézipar 70—80%-át alkotják. Meg akartam ismerni fölszerelésüket, személyzetüket, ezek életföltételeit és a mozgatóerőket, hogy az itteni rendkívüli állapotokat vázolhassam és kellőképpen megismertethessem Önnel.

A legközelebbi futárcsomaggal terjedelmes jelentést küldök a külügyminisztériumnak. Azt hiszem, hogy ennek lesz valamelyes értéke.

Megfigyeléseim élénken idézik föl előttem az Ön beszélgetését Litvinovval, amikor arról volt szó, hová halad Oroszország s egyben megerősítik az akkor mondottakat. Amit itt hét év leforgása alatt a nehézipar terén alkottak, páratlan. Mintha „tíz mérföld hosszú vászonra üstökös csóvájából készült ecsettel festettek volna". Mind a tervezés, mind a kivitelezés rendkívüli. Hat esztendő alatt kopár sikságok alakultak át ipari vidékekké. A gyártelepek és a gépfölszerelések, amiket láttam, elsőrendűek — a legjava képességű kapitalista mérnökök eredményeit mutatják be. A gyárak vezetői többnyire 35 év körüliek. Komoly, tudni vágyó emberek, — az a benyomásom, hogy jól képzettek és alaposak. A munkások átlag 25%-a nő. E vállalatok személyzetének mintegy 25%-a a már üzemben lévő gyárak munkásaiból toborzódik, a többi parasztszármazású. Ez utóbbiakat a gyárak építkezésénél foglalkoztatják, s este a szükséges munkafogásokat tanulják, hogy a gyár üzembehelyezése után a gépeknél dolgozhassanak. Minden ilyen üzemben vannak laboratóriumok, technikai könyvtárak és esti tanfolyamok. Az üzemvezetés költségeit grafikonok ábrázolják, amelyekből percnyi pontossággal le lehet olvasni a gépek menetét és kezelését. Minden gyárnak van gyermekkertje, bölcsődével a gyöngélkedő anyák részére, munkásklubok, éttermek s egyéb szociális intézmények a munkásság számára. Az átlagbér havonta 250 rubel.

De a kommunista elvet a valóságban és a gyakorlatban lényegesen módosították. „Mindenki képességei szerint és mindenkinek szükségletei szerint" — erről nincs többé szó. Mindenki azt kapja, amiért megdolgozott. A profit és az egyéni érdek a legfőbb indíték. Fölülről lefelé jutalmakkal és pótdíjakkal serkentik az embereket átlagon fölüli teljesítményekre a termelés fokozása végett. Ez egyformán vonatkozik az üzemvezetőkre, a mérnökökre és a munkásokra. A gyártól elvárják, hogy átlagban 5—30%-os nyereséget hajtson s ezt a központi kormányzatnak adják át. Úgy találják, hogy a rendszer nélkülözhetetlen a siker elérésére. Szocialista vállalkozás a profit és a magánérdek kapitalista elvének alapján s erre az útra rá kellett lépni, hogy az egész működhessék.

Természetesen sok a kifogásolni való. Azt mondják, hogy a lustább és kevésbbé rátermett munkások között

nagy az elégedetlenség amiatt, hogy az ügyesebb munkások több bért kapnak.

A nagy láthatatlan tényező, mely viszonylag minden nehézséget áthidal, — az ország mérhetetlen gazdasága s a feltétlen hatalom, amelyet a vezetők gyakorolnak. Kétségtelenül nagy a pazarlás és nagy hibákat csinálnak, de az ország erőforrásaihoz viszonyítva apró részletek, amelyek az összkép hatalmas méretében elvesznek.

Általánosságban az én egyéni nézetemet az itteni diplomáciai kar nézete is megerősíti: ha számítani lehet még 5—6 békeévre, ez az ipari terv rendkívüli eredményeket fog létrehozni.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK AZ IPARI TERÜLETEKEN TETT LEGUTÓBBI LÁTOGATÁSRÓL

Moszkva, 1937 március 12.

Sir!

Tisztelettel benyujtom Önnek jelentésemet azokkal a megfigyelésekkel kapcsolatban, melyeket legutóbbi látogatásom kapcsán tettem a Szovjetúnió egyes ipari vidékein.

Ha a Szovjetúnióban működő erőket meg akarjuk érteni és helyesen mérlegelni, szükséges, hogy ne bízzuk magunkat egészen a hivatalos hírforrásokra. Ezek ugyan igen bőségesek, de a dolog természeténél fogva erősen propaganda színezetűek s igen sok tényt elhallgatnak, melyek nélkülözhetetlenek a helyzet alapos megértéséhez.

Ezt tartottam szem előtt, mihelyt áttekintést nyertem a Szovjetúnió különböző területeiről s örültem, hogy a hatóságoktól térképet szerezhettem, melyen az egyes kerületek fel voltak tüntetve, az ott található természeti kincsekkel s ezekből előállított árucikkek gyártási módjával.

Az volt a tervem, hogy személyesen meglátogatom Leningrád vidékét, ahol nagy textil- és porcellángyárak vannak s természetesen egyéb iparágak is, melyek inkább valamelyik északi kikötőben nyerhettek volna elhelyezést, a szovjet azonban a háborús veszély miatt nem akarta ezeket áthelyezni. Útitervembe fölvettem még az ukrajnai Don-medencét, és Dnyepropetrovszk területét, mivel ott 400 km körzetben szén és vas lelőhelyek vannak s ezek központjában fekszik a dnyeprogeszi erőmű, mely, mint mondják, a Boulder-erőmű mellett a világ leg-

nagyobb enemű alkotása. Ezen a területen a Szovjetúnió szenének kb. 78%-át termelik, amiből 50% koksz kerül ki s a nyersvasnak mintegy 60%-át. Itt van az ország kohóinak mintegy 55%-a.

A dnyeprogeszi vízierőmű, melyet Cooper ezredes épített, fiókállomásaival együtt 1935-ben 587.000 kilowatt áramot szolgáltatott. Egy éven belül valószínűleg kétszeresére emelkedik ez a teljesítmény. Az öt főturbinát még néggyel egészítik ki, melyeket a Szovjetúnióban állítottak elő. Ezen a vidéken még három nagy vízierőművet állítanak fel, melyeknek terveit most dolgozzák ki; ezek a rendelkezésre álló villamos erőt még inkább megsokszorozzák.

Az ötéves terv egyik legmeglepőbb eredménye volt a nagy gyárvállalatok tervezése és felállítása ezen a vidéken, melyből területe csupán a Donyec-medence szénvidékének területe 81.475 km². Itt vannak a legnagyobb vaskohóművek, gyárak, ahol nehéz gépeket és turbinákat állítanak elő, aluminium-feldolgozó üzemek, traktorgyárak és kémiai művek, mezőgazdasági gépgyárak s egyéb ipartelepek. A gyártelepek felállítása, a munkások kiképzése és a termelés megindítása 6—7 év alatt zajlott le; egyes ilyen üzemek 40.000 férfit és nőt is foglalkoztatnak. Azonkívül ezen a vidéken található egész Oroszország legjobban megművelhető területének egy része.

Mikor itt ismeretessé vált utazási szándékom, az amerikai ujságírók megkértek, hogy elkísérhessenek, azzal az indokolással, hogy ez a legkedvezőbb alkalom ezeknek az üzemeknek a megismerésére. Kijelentettem, hogy szívesen veszem kíséretüket, ha a szovjet hatóságok nem emelnek kifogást.

Leányom, egy titkár és négy ujságíró — Charles Nutter, az *Associated Press*, Norman *Deuel*, a *United Press*, Demaree Bess, a *Christian Science Monitor*, Joseph Phillips, a *New York Herald Tribune* munkatársa — s a követségről Mr. Gordon és Mr. Schiffer kíséretében 1937 február 26-án, pénteken Charkovba indultunk hatnapos körútra.

Meglátogattuk a kerület öt városát és legnagyobb gyártelepeit, köztük egy hernyótalpas-járműveket előállító telepet (12.000 alkalmazott és munkás), egy elektromos turbina-telepet (38.000 főnyi személyzet); továbbá a dnyeprogeszi erőművet, egy aluminiumgyárat (3000 munkás), mely a legnagyobb e nemben az egész világon, a

zaporozsjei vasérc- és acél-műveket (35.000 ember), egy vashengerművet (13.000 munkás), egy kórházat (18 orvos, 120 betegápoló nővér), bölcsődéket és gyermekkerteket; a Szovjetúnió legnagyobb mezőgazdasági gépgyárát (16.000 főnyi személyzet), ahol vetőgépet, boronát, ekét és kombinált arató- és cséplőgépet állítanak elő. Végül az „Ifjú Pionirok" első házát, egy 280 szobás intézetet, ahol az iskolásgyermekeket (27.000) a rendes tanórákon kívül kézműves tevékenységre szoktatják, hogy megvessék az alapját a tudományos és művészeti munkának, a repülési és közlekedési kiképzésnek (320 főnyi tanerő). Az ilyenfajta intézmények a Szovjetúnió legérdekesebb vívmányai közé tartoznak s minden nagyobb központban megtalálhatók, híven Sztalin amaz ideájához, mely szerint a legértékesebb állami tőke az ifjúság agyveleje. A gyermekek és ifjak természetes hajlamait ezen az úton bátorítják s minden lehető módon elősegítik, hogy a rejtett képességeket napvilágra hozzák.

Az utazás igen mély benyomást keltő volt.

Az összterv

Az alapul szolgáló terv mélyen megragadott: mind a tervezés merészsége, mind pedig az energikus kivitelezés. A zaporozsjei kerület, ahol most több óriásüzem s egy 150.000 lakosú város terül el, öt évvel ezelőtt még füves síkság volt. A külföld és a Szovjetúnió legjobb mérnökeinek együttes tanácskozása után az építést, mint hallottam, nagyrészt tanulatlan munkások végezték el. Az építkezések alatt a munkások kötelesek voltak esti technikai kurzusokat látogatni, ahol a gépek kezelését tanulták. Egy-egy gyár szakmunkásainak száma, kiket az ország más hasonló üzemeiből hozattak, az egész munkásság 25%-ára rúgott.

Az épület és a fölszerelés rendszerint a legmodernebb. Az építkezési vállalatokat, melyek főleg amerikai, de német, francia és angol cégekből is kerültek ki, minden egyes esetben olyan jól választották meg, hogy az építkezés legjobb és legújabb technikai és tudományos módszerei érvényesülhettek.

Szembetűnő, hogy mindenütt, ahol a gyártási folyamat ezt lehetővé tette, akár az egyes osztályokon, akár az egész üzemben, a legjobb gyártási módszernek a futószalag-rendszer alkalmazása bizonyult. Ezekből az üzemekből két benyomás minden mást felülmul: mily nagyméretű a nők foglalkoztatása a gépeknél (átlagban 25%), —

s a munkások átlagos fiatal kora. Átlagban 60—80%-a 30 év alatti s csak egy kis percent haladja meg a 40 évet.

Az üzemvezető személyzet

Jó benyomást keltett — s ennek az összes ujságírók is kifejezést adtak — a jói kiválogatott üzemvezetői típus. Ezek nagyrészt 35 év körüli férfiak. Közülük egy volt 40 s egy másik 45 éves. Mindnyájan okleveles mérnökök és technikusok; kiképzésüket Oroszországban kapták, azonban külföldön tett utazásokkal és technikai tanulmányokkal tökéletesítették. Mindnyájan komoly, tanulni vágyó, tudományt kedvelő embereknek látszottak, föllépésük nyugodt, de fojtott energiákról tanuskodó. Minden gyárban s minden könyvtárban, olvasóteremben és esti tanfolyamon van egy-egy nagy képzett technikusi gárda. A könyvtárakban technikai folyóiratokat találunk sok országból s volt egy-egy általános érdekű könyvtár és több szerződtetett hivatásos fordító.

Bérek, teljesítmény, haszon

Az átlagbér általánosságban 200—250 rubel havonta. Az étkezdében jó, kiadós ebéd kapható két rubelért. A gyári lakások bére a családok s a lakások nagysága szerint váltakozik, de nem lehet nagyobb, mint a havi fizetés 15%-a. Az ú. n. „roham"-előmunkások magasabb bért kapnak, mint a munkásság többi része. A sztachanovisták (egymással versenyző akkord-munkások) 800—2000 rubelt keresnek havonta. A munkásból akkor lesz sztachanovista, ha teljesítményével eléri azt a maximumot, amit a gépéből kihozhat. Ugyanez vonatkozik a mérnökökre és a technikai vezetőkre; igazgatók és vezető alkalmazottak 1500—2000 rubelt keresnek havonta.

Mindenütt megállapítják a teljesítmény átlagát s a béreket jutalmakkal növelik, — a termelőképesség méreteinek megfelelően. Ez vonatkozik a gyári vezetésre is. A termelési költségeket, az általános kiadásokat, a teljesítmények lehetőségeit s egyéb hasonló tényezőket igen érdekes, közérthető grafikonok ábrázolják. A vezetőség számos könyvet vezet az évenként beálló változásokról s a statisztika általában minden évre vonatkozóan tényleges javulásról tanuskodik.

Általában minden gyár önellátó egység. Az igazgató megállapodik a nehézipari népbiztossal egy esztendő várható termelési nagysága felől. A gyártmányok viszonteladási árát rendszerint a nehézipari népbiztos állapítja

meg, olykor közvetlenül határozzák meg. Az ár megállapítása úgy történik, hogy a termelési költséghez hozzáadnak 5—10%-os nyereséget (egy esetben 30%-osat). A többlet egy részét, melynek nagyságát előre megállapítják, az életföltételek javítására fordítják, gyermekkertekre, bölcsődékre, könyvtárakra, stb., mindezt az igazgató mérlegelése szerint, aki a „vezetőségi alapot" jutalmak, pótlékok stb. formájában a mérnökök és egyéb alkalmazottak között, vagy más módon, legjobb belátása szerint elosztja.

Ezen az általános képen bizonyára számos módosítást kell tenni, mivel ezeket a felvilágosításokat az általam meglátogatott néhány elszórt gyártól kaptam s a kép nyilván nem érvényes az ország egész iparára. Mégis az a benyomásom, hogy az alapelv általánosságban mindenütt érvényesül. A gyártelepek kibővítését az állam pénzeli. Az elhasználódás általában az üzemi költségek közt szerepel.

A kommunista-szocialista elv

Kétségtelen, hogy a jelenlegi kormányzati vezetők belátták, hogy a szükségletek szerinti elosztás elvét föl kell adni s helyébe a munkateljesítményhez mért juttatás gyakorlatát kell bevezetni. Az egyéni nyereségre való ösztönzés rányomta bélyegét az egész rendszerre. Előbb a „roham"-munkásosztagokat állítottak fel, most pedig az állam minden lehető propagandeszközt fölhasznál a sztachanovista mozgalom kiszélesítésére. Az egész vonalon díjakkal jutalmazzák a munkásokat a külön munkáért. A haszon indítékát mindenütt tekintetbe veszik.

Föltételezve, hogy nem fenyeget az európai háború közvetlen veszélye (sok gyár hír szerint áttért a hadianyagtermelésre, példa erre a hernyótalpas járművek gyártása), igazat kell adnom a moszkvai diplomáciai testület körében uralkodó általános meggyőződésnek, hogy a legközelebbi 5—6 éven belül mérhetetlen haladás várható gazdasági téren, — föltéve természetesen azt is, hogy nem következik be ellenforradalmi megmozdulásból eredő polgárháború.

A legfőbb tényező, mely ezt a fejlődést biztosítani látszik, az ország mérhetetlen gazdagságában és föl nem tárt természeti kincseiben rejlik. Legalább egy nemzedéken át tág terület nyílik a feltörekvő ifjúság számára. Az ország önmagát is el tudja látni. Hatalmas mennyiségben termel minden évben mezőgazdasági és ásványi termékeket s még hosszú évekig nem szorul behozatalra és kivi-

telre. Nagymennyiségű aranyat termel. Nyilván sok pazarlás történik a bürokrácia, a renyheség, a munkásság tanulatlansága és a gépek elavultsága következtében; mindazonáltal a tiszta nyereség elég nagy ahhoz, hogy az államot s ezen át a lakosságot gazdagítsa. A hiányok eltűnnek a pozitív eredmények tömegében. Dnyepropetrovszk városában a mult évben 16 nagy iskola épült, mindegyik 25—30 teremmel, a helyi ipar nyereségéből, melynek fölöslegét átadták a városi hatóságnak.

Felmerülhet az a kérdés, hogy ha Oroszország belebonyolódnék egy európai háborús konfliktusba, a hátország ipara kibírna-e egy hosszú háborút. Én magam azok után, amit ezen a vidéken láttam, azt hiszem, hogy nagyobb mértékben bírná el, mint hiszik.

Néhány esetben a munkások részéről szabotázs formájában jelentkezik a reakció az akkordmunka s a sztachanovisták tempófokozása ellen.

Ha a most uralkodó irányzat, mely az elvégzett munka mennyisége és minősége szerint állapítja meg a javadalmazást, továbbra is érvényesül s az életszínvonal állandóan emelkedik, úgy a Szovjetunióban hamarosan nem lesz többé „osztálynélküli" társadalom. Ha a fizetésekben további különbségek mutatkoznak s ha a jelenlegi ütemben emelkedik egyes csoportok számára a javadalmazás, úgy a jövedelmi különbségek következtében kifejezett osztályellentétek fognak kialakulni. Az emberi természet most is olyan, mint régen.*

NAPLÓ *Dnyepropetrovszk, 1937 február 28.*

Figyelemreméltó élményben volt részem. A legnagyobb műkereskedésben megláttam egy csodálatosan szép olajfestményt. Elhatároztam, hogy megszerzem wisconsini gyüjteményem számára. Az üzletvezető azt állitotta, hogy a kép egy híres olasz művész munkája. Az ára igen magas volt, de megvettem s a képet hálókocsinkba hozattam. Este észrevettük, hogy egy izgatott csoport áll kocsink körül s fölfedeztük, hogy ezek a G. P. U., a titkos állam-

* E sürgöny mellé leírásokat mellékeltem, melyek jelentéseket tartalmaztak az általam meglátogatott gyárakról, s gyorsírói följegyzéseket a különböző üzemvezetőkkel folytatott beszélgetéseimről. Ezek terjedelmesek és szakszerűek voltak. Hogy e tudósítások tartalmáról részletes és mégis tömör képet adjak, memorandumot dolgoztam ki s a gyorsírói följegyzéseket is röviden összefoglaltam s megmagyaráztam. (L. Függelék.)

rendőrség — jóbarátunk — emberei voltak, akik magukkal hozták az üzletvezetőt. Kényszerítették, hogy velük jöjjön s visszaadja a kép árát, beismerve, hogy csalt s a kép nem eredeti. Szívélyesen köszönetet mondtam nekik s csak a legnagyobb fáradsággal tudtam őket lebeszélni arról, hogy nehéz büntetéssel sujtsak a szegény ördögöt.

Ámbár köztem és köztük semmiféle érintkezés és kapcsolat nincs, mégis az a tény, hogy naponként látjuk egymást s „jóreggelt" vagy „jóestét" köszönünk egymásnak, egyfajta barátságot eredményezett. Kétségtelen, hogy komolyan és állandóan gondoskodnak védelmünkről. Meggyőződésem, hogy a titkosrendőrség óvóintézkedéseinek fő oka valóban a mi védelmünk. Nem is olyan régen történt, hogy összeesküvők, akik tettükkel diplomáciai konfliktust és a szovjet kormánynak nehézségeket akartak okozni, bombát dobtak a német követre s egy másik diplomáciai hivatalnoknak a karjába lőttek.

UJSÁGHIR *Dnyepropetrovszk, 1937 február 28.*

A legújabb hírek szerint dr. Niemöller tudatta híveivel Dahlemben, hogy társa, Weissler február 19-én meghalt a koncentrációs táborban; a titkosrendőrség állítása szerint felakasztotta magát. A világ ezt sohasem fogja elhinni. Az európai béke kilátásai, mely Hitler és a nácik Németországának közreműködésével jönne létre, igen rosszak.

A KOLLEKTÍV BIZTONSÁG

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 4.*

Diner az olasz követségen. Feketekávénál vita a Pártban állítólag uralkodó nézeteltérésekről az alkotmány egyes paragrafusai miatt. Sztalin, mint mondják, az alkotmány liberálisabb kezelése mellett foglalt állást, jóllehet ez esetleg veszélyeztethetné hatalmát és a Párt uralmát.

Amikor a háborús veszélyre került szó, a belga követ úgy vélekedett, hogy az európai béke egyensúlyát Anglia tartja fenn s Németország körülhízelgi Angliát. Ha Németország a háborúban keres kiutat, úgy első támadása Csehszlovákián keresztül történnék. Akkor Franciaországnak döntenie kellene, hogy Csehszlovákia segítségére siet-e, ahogy ezt szerződésbeli kötelezettségei előírják, vagy nem s ez Anglia magatartásától függ. Angliának csak akkor lenne kötelessége Franciaország megsegítése, ha ez utóbbit támadás érné s nem akkor, ha Franciaország volna a támadó. Igy beszélt a követ. Hozzáfűzte még, hogy Németország valószínűleg megegyezést keresne Oroszországgal.

Igen határozottak a nézetei. Talán igaza van.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A SPANYOLORSZÁGI HELYZETRŐL

Moszkva, 1937 március 26

Sir!

Megbeszélésünkhöz híven az USA-ba való elutazásom előtt tisztelgő látogatást tettem Litvinov külügyi népbiztosnál. Elmondtam neki, hogy rövid tartózkodásra haza utazom és júniusban visszatérek.

Megkérdeztem, hogyan fejlődik a helyzet Spanyolországban. A köztársasági erők szempontjából nagyon jól, felelte; az európai béke szempontjából majdnem olyan jól. Attól tart, hogy az olasz csapatok visszaverése újabb

csapatok küldésére készteti Mussolinit, hogy helyreállítsa presztizsét. Ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy a Londonban székelő Nemzetközi Bizottságnak nagy nehézségei vannak. A helyzet igen rossz. Egy német indítvány következtében az önkénteseknek Spanyolországból való kiürítését mérlegelik. Erre Grandi föltételül szabta, hogy a kérdés megvitatása előtt vizsgálják meg a spanyol kormány aranyszállítmányának kérdését s miután a többi kormány megadta hozzájárulását, Grandi bejelentette, hogy az olasz kormány többé nem vitatkozik a spanyolországi önkéntesek kiürítésének kérdéséről.

A spanyol ügyek kétségbeejtő kilátásairól tett megjegyzésére kijelentettem, hogy igen természetes, hogy Mussolini helyre akarja állítani tekintélyét, mielőtt további tárgyalásokba belemenne; mégis a helyzet igen gyorsan megváltozhat Spanyolországban, mivel két héttel ezelőtt a spanyol követ közölte velem, hogy kormánya komolyan mérlegeli az Olaszországnak szóló hadüzenet lehetőségét. Ez akkor igen leverően hatott rám, a köztársasági csapatok visszaverése miatt. Most a helyzet két hét leforgása alatt eléggé megváltozott s lehetséges, hogy a konfliktussal fenyegető feszültség hamarosan lényegesen enyhül. Litvinov elismerte ezt a lehetőséget, de megismételte ama szilárd meggyőződését, hogy ha az olaszok utánpótlást küldenek Spanyolországba, az európai béke válsága komollyá válik. Nagyon nyomatékosan kijelentette, hogy abban az esetben, ha a demokratikus hatalmak világosan értésére adnák Olaszországnak, hogy ilyen eljárást nem tűrnek, akkor Mussolini meghátrálna, mert Olaszország nem akar európai háborút. Belső viszonyai nem jók, sem gazdasági, sem politikai tekintetben s Olaszország nem elég erős egy európai háborúhoz. Ellenvetésemre, hogy a demokratikus hatalmak, köztük Anglia is, nem foglalhatnak el szilárd álláspontot, amíg nincsenek készen a fegyverkezéssel, Litvinov kijelentette, hogy sem Németország, sem Olaszország nem fejezték be háborús előkészületeiket. Mikor kifejezést adtam meglepetésemnek, hogy Németország még nincs katonailag fölkészülve, viszonzásul azt mondta, hogy biztos értesüléseik szerint Németország még katonailag nem ütőképes, nem is beszélve gazdasági helyzetéről. Ezekután megjegyeztem, hogy hallottam, miszerint a Szovjetúniót aggasztja, hogy Anglia és Franciaország esetleg békét kötnek Németországgal és Olaszországgal Nyugat-Európában s Oroszországot magára hagyják Németország ellenében. Nagyon határozottan kijelentette, hogy véleménye szerint ez nem következik be.

Ezekután azt mondtam, hogy Európa helyzete alapjában véve egyszerű s nehezen tudom megérteni, az európai államférfiak miért nem tudják kieszközölni, hogy Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és Oroszország egyességre lépjenek Európa területi sérthetetlenségének megóvására és kereskedelmi egyezménnyel biztosítsák Németországnak nyersanyag ellátását, mely fedezné életszükségletét. Ez megszabadítaná Európa és az egész világ népeit a nyomasztó fegyverkezési terhektől s egy katasztrofális háború félelmétől. Litvinov habozás nélkül válaszolt: „Hiszi Ön, hogy Hitler belemenne ilyesmibe?" — Nem tudom, feleltem; de nézetem szerint még vannak Németországban jelentékeny és befolyásos körök a felelős férfiak között, melyek szívesen foglalkoznának ezzel a gondolattal. Litvinov elismerte, hogy ez lehetséges; Schacht ilyen típus. De nem tudja elképzelni, hogy ezek a körök föllépjetnének Hitler s a Németországban uralkodó politikai és katonai erők ellen. Kijelentette, hogy az európai béke fenntartásának egyetlen reménye az európai demokráciák azonnali, határozott bejelentése, hogy a béke ügyéért tömörültek; Franciaországot, Oroszországot és Csehszlovákiát nevezte meg. Hozzátette, hogy ha az USA csatlakoznék egy ilyen nyilatkozathoz, úgy ez nemcsak az európai, hanem a világbéke érdekében is jelentős cselekedet lenne s megoldaná a japán kérdést is. Azt feleltem, hogy nincsenek komoly aggodalmaink Japán miatt s népünk általában ellene van, hogy az európai viszálykodásba beavatkozzék s belebonyolóljék. Másrészt személyileg teljesen biztos vagyok benne, hogy mind az USA elnöke, mind az államtitkár minden tőlük telhetőt hajlandók megtenni a béke ügyéért s készek lesznek hozzájárulni ahhoz, amily mértékben ez összeegyeztethető hagyományos politikánkkal, mihelyt az idő megérett rá. De hangoztattam, hogy ezzel csupán személyes nézetemet fejeztem ki.

Litvinov vette most át a szót s kijelentette, hogy szívesen ragadja meg az alkalmat, hogy információkat közöljön velem, melyek talán némi értékkel fognak bírni az USA-ban s a következőket mondta:

A legutóbbi flottaleszerelési egyezmény megkötése után a Szovjetúnió megkezdte tárgyalásait Nagy-Britanniával meghatározott kaliberű ágyúkkal fölszerelt cirkálók s egyéb haditengerészeti egységek építése tárgyában. Oroszország azt indítványozta, hogy vegyenek fel az egyezménybe egy határozatot, melynek értelmében a

Szovjetúnió cirkálókból stb. minimális mennyiséget építhet föl, mint a résztvevő államok egyike. Anglia Németországgal s más államokkal tárgyalást folytatott s megegyeztek abban, hogy a Szovjetúnió hét cirkálót építhet, míg Németország jogát három cirkáló építésére korlátozták. A Szovjetúniótól nem követelték, hogy flottaprogramját közölje Japánnal. Erre Németország fölvetette a kérdést, nem volna-e lehetséges a kvótáját 5-re emelni, míg a Szovjetúnió részesedését 10-ben állapítanák meg. A Szovjetúnió lényegében hozzájárult ehhez a javaslathoz. Az ügy még függőben van, de megvan a kilátás, hogy kedvezően intézik el.

Litvinov kifejezte ama meggyőződését, hogy ittlétem három hónapja alatt több ismeretet és tudást gyüjtöttem Oroszországról, mint bármely más követ két év leforgása alatt. Viszonzásul azt feleltem, hogy csupán a tényekre szoktam bízni magam, mielőtt ítéletet alkotnék, melyet fölötteseimmel közlök. Benyomásaim érdekelték. Röviden megmondtam neki, hogy a Szovjetúnió tevékenysége, vezetőségének ereje s a nehézségek leküzdése igen imponáló. Az az érzésem, hogy a Szovjetúnió jelenleg őszintén óhajtja a békét, hogy csak a jövő mutatja meg a kísérletek eredményeit s hogy véleményem szerint a tömegek életszínvonalának emelkedésére a mi rendszerünk a legalkalmasabb s a demokratikus fejlődés útja jobb, mint az orosz forradalmi kísérlet.

A beszélgetés azzal végződött, hogy üdvözletét küldte az USA elnökének s az államtitkárnak s jókívánságait tolmácsolta elutazásom alkalmából.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 9.*

Harison, a varsói követség egyik másodtitkára, néhány nap óta itt van. Igen képzett ember. Nézetei érdekesek. Lengyelország, mondotta, háború esetén félelmetes csávába kerül. Mégis azt hiszi, hogy a kormány inkább németbarát s így szovjetellenes. A nagybirtokosok a városi burzsoáziával közösen gyakorolják a hatalmat. A balti blokk, — Észtország, Lettország, Litvánia — kétségbeejtő helyzetben van. Mesterségesen teremtett államok, melyeket a régi Oroszország népeinek együtteséből szakítottak ki s egy európai háború esetén minden valószínűség szerint megsemmisülnek, legalábbis egy időre. Litvánia, mondta, oroszbarát. Észtországnak jelentős

német lakossága van még a Hanza-városok idejéből. Észtország és Lettország két veszélyes, hatalmas ellenfél: a Szovjetúnió és Németország között keresik a járható utat. Elismerte, hogy a kisantant összeomlás előtt áll. A magyar kisebbségek jelenléte Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában s e kicsiny államok nagyon is önző problémái arra bírták Hitlert, hogy szorgosan dolgozzék szétforgácsolásukon, mialatt soviniszta érdekeiket egymás ellen játssza ki.

Vélekedése szerint Finnország a legvilágosabb probléma az orosz külügyi népbiztosságon, miután függetlenségét épp oly elszántsággal védi Németországgal, mint Oroszországgal szemben.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 11.*

Az új észt követ, Koznik ezredes, érdekes típus. Jól megértjük egymást németül. Orosz, Leningrádban nőtt fel s a bukott cár egyik ezredében volt tiszt. A régi cári tisztek ama csoportjához tartozott, mely Észtországban fegyverrel küzdött a bolsevisták ellen és részt vett az észt állam felállításában. Még fiatal ember, igen vonzó, társaságbeli egyéniség s különösen jó értesülései vannak Oroszországról.

Az a benyomása, hogy ez az év igen kritikus lesz Oroszországra nézve. A politikai elégedetlenség kétségtelenül igen erősen jelentkezik, legtöbbnyire a régi bolsevisták versengése révén. A kormányban helyet foglaló férfiak inkább a bolsevizmus kezdeti korszakának makacs és szívós forradalmár-típusai, mint intellektuellek, akiknek vezére Trockij. Sztalin szerinte erős, tehetséges és gyakorlatias egyéniség, egészséges emberismerettel, sőt bölcsességgel. Molotov nem mindennapi ember, nagy szellemi képességekkel és sok okossággal. Sztalin hatalmát kétségtelenül megszilárdította a hadsereg fölötti uralma Vorosilovon keresztül, akinek lojalitása vitán felüli s a titkosrendőrség kézbentartása. Úgylátszik ott fenn tudatában vannak a kormányzatot fenyegető veszélynek s szilárdan készen állnak, hogy a rendszer védelmére erőteljes rendszabályokat hozzanak.

Mindent egybevéve az a nyilvánvaló benyomásom, hogy a peremállamok valamennyien gondosan óvakodnak attól, hogy a két „erős fickó" valamelyikét is megsértsék jobbról vagy balról.

Egy másik diplomata, a ..... követ, tegnap igen tanulságos megjegyzést tett előttem. A pörről beszélgettünk s ő kijelentette, hogy a vádlottak kétségtelenül bűnösök; mindnyájan, akik a tárgyalásokon jelen voltunk, ebben megegyezünk. Ellenben a sajtótudósítások szerint a külföld, úgylátszik, azt hiszi, hogy a pör csupán színjáték; ő azonban jól tudja, hogy korántsem az s jó volna, ha ezt a külföld is tudomásul venné.

VALLÁS ÉS ALKOTMÁNY

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 14.*

Marjorie luncheon van Molotovné asszonynál. Igen érdekes társaság volt jelen, — népbiztosok feleségei — akik mint technikusok, orvosnők, gyárvezetők és hasonlók tevékenykednek.

Madame Molotov, a tanács elnökének neje, a kabinet egyik tagja; azelőtt halászati népbiztos volt, most a kozmetikai ipar biztosa. Nem mindennapi asszony. Az a mód és hozzáértés, amellyel ezeket az elegáns illatszerüzleteket és szépségszalónokat előteremtette, nagy szervezői képességről tanuskodik. Ő s a többi, mind komoly állású asszony, — mérnökök, orvosnők stb. — nagyon érdeklődtek Marjorie iránt, főleg azért, mert oly komolyan foglalkozik tárgyi kérdésekkel s maga is „dolgozó" nő. Az ilyenfajta női összejövetel, mint megtudtam, egészen új dolog a Szovjetunióban. Ezért megkértem Marjorie-t, hogy diktálja le nekem friss emlékezetből tapasztalatait:

Aznap, amikor meglátogattuk az illatszer- és krémgyárat (egyiket a négynek, melyeket Molotovné vezet), Madame Molotov meghívott minket lunchre. Meghívását örömmel fogadtuk. A megbeszélt napon elutaztunk s egy órai út után a Rublova-erdőségek felé, nagy villák mellett, megpillantottuk a zöld sövényt, az őrtálló katonákat. A kaput kinyitották s mikor bent voltunk a házban, még több őrt láttunk.

A ház nagy, modern, de semmiképpen sem palota, sem kivülről, sem belülről, hanem teljesen egyszerű. Jóízléssel, de korántsem tökéletes kényelemmel van berendezve, ámbár mindenképpen arányos. Bejárati hall, széles lépcsők, öltöző szobák, stb. Tágas lakószobák. Sem fényképek, sem apró terítők. Nagy ebédlő, kitámasztható ablakszárnyakkal. Az asztalt alpesi ibolya díszíti, személyenként legalább három szál.

Mme Molotov jobbján ültem, utánam következett Mrs. Kennan, a követségi titkár felesége, Miss Wells, Mme Kubar, Mme Kresztinszki, Mme Sztomonjakov. Az asztalon bőségesen előételek. A lunch igen kitűnő volt, sok tojás, háromféle hús, hatféle hal, köztük egy különlegesség, egy nyolc hüvelyk hosszúságú kis volgai hal. A követségi orvos figyelmeztetése ellenére is ennem kellett s ezt kiadósan meg is tettem. Az egész légkör igen szivélyes volt, s érezni lehetett az őszinte vágyat, hogy kedveskedjenek nekünk. Ez sikerült is, — de bárcsak beszélhetnék a nyelvükön! Tolmács útján csak nehezen lehet társalogni, az ember a legkevesebbet mondhatja.

Hazatérve, érdekes élményben volt részem a lunchöt illetően.

A könyvtárban ott volt Joe egy ujságíróval, aki igen meglepődött, mikor megtudta, hol voltam s egy sereg kérdést intézett hozzám. Még az este a belga követség diner-jén a brit nagykövet, Lord Chilston mellett ültem. aki majdnem izgalomba jött, amikor a lunchről tudomást szerzett. Háromszor is megkérdezte: „Hol volt Ön?" S mikor hallotta, hogy Mme Molotovnál, a dácsájában, felkiáltott: „Önök, amerikaiak, érdekes emberek! Hét éve vagyok itt, de még mindig nem sikerült a lábujjam hegyét sem betenni a házukba — s Önök megérkeznek s néhány heti ittartózkodás után lunchre hívják meg. Ezt nem értem."

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 14.*

Marjorie igen érdekes dolgokat mesélt Mme Kresztinszkivel legutóbb folytatott beszélgetéséről. Ez utóbbi orvosnő és a másodállamtitkár felesége. A moszkvai asszonyok és gyermekek elhelyezésével foglalkozik. Jó viszonyok között élő középkorú asszony. Feje és arca igen szép. Őszinteségéhez és finomságához kétség sem férhet. Marjorie kérdésére ezt mondta: „Kormányunknak semmi kifogása a vallás, mint olyan ellen. Embereinknek egyszerűen meg kellett találniok a rendszabályokat, hogy megóvják népünket a vallással űzött visszaélésektől." A továbbiakban vázolta, hogy a cári rendszer alatt a görög-orthodox egyház mennyire beleolvadt a kormányzatba, a cárral, mint az egyház fejével s hogyan lett a legfőbb úr az államban. Az összes lelkészeket az állam fizette. A lelkiismeretlen kormányzat terheit áthárították a népre. Mint előadta, a vallással félelmes visszaélést űztek. Végül az ortodoxia annyira lehanyatlott, hogy a Sándor cár alatt teremtett törvényhozó „Duma" csaknem egyharmadrésze papokból és szerzetesekből állott. Ezek lejáratták a vallást, mindenféle kicsapongást űztek s elnyomták a szegényeket. „A vallást, mondotta, ópiumnak használták, hogy az önálló gondolkodásra képtelen embereket annyira eltompítsák, hogy ezek készek legyenek elviselni a leírhatatlan állapotokat." Ezért a vallást el kellett választani az államtól s ezt végre is hajtották. Az új szovjet alkotmány elismeri a vallásszabadságot, azzal a föltétellel, hogy a vallás nem lehet részese az állami kormányzatnak s hogy a vallás elleni propaganda ugyanolyan szabad, mint a vallás melletti. Ebben rejlik, mondotta, az igazi szabadság s ő tudja, hogy a kormányzat vezetői nem a vallás, mint olyan ellen foglalnak állást, ellenben eltökélt szándékuk, hogy az egykori állapotokat többé nem engedik visszatérni. — Figyelemreméltó, hogy Sztalin felesége szentelt földben van eltemetve, ami, mint mondják, utolsó kívánsága volt a halálos ágyon.

IFJ. HENRY MORGENTHAU-NAK *Moszkva, 1937 március 15.*

Kedves Henry,

Ideérkezésem óta mindent elkövettem, hogy valamit megtudjak az itteni aranytermelésről. Csaknem lehetetlen valami határozottat megtudni. Többé-kevésbbé katonai titokként kezelik s természetesen propagandaeszköznek használják fel, hogy ezzel is kihangsúlyozzák a szovjet hatalmát Németországgal és Japánnal szemben.

A legjobb értesülések szerint, amiket megszerezhettem, az aranytermelés körülbelül a következőképpen áll:

A Délafrikai Únió aranytermésének értéke 325—350,000.000 dollárra rúg; a Szovjetunióé mintegy 175 millióra, az USA-é és Kanadáé kereken 100—100,000.000-ra. Ezek az adatok a rigai követség vizsgálataiból származnak. Általában itt annyit mondanak, hogy a Szovjetunió termelése 1936-ban messze fölülmúlta a fenti eredményt s 200—250,000.000 dollár körül mozoghat. Az állami bank aranytartaléka 350,000.000 dollárra rúghat.

Nemrégiben kivételesen engedélyt kaptam, hogy az állami bank kincsestárát és ékszergyüjteményét megtekintsem. Leginkább az aranyrudak nagysága lepett meg. Láttam két rúd színaranyat. mindkettő 40—50 font súlyú. A külszínről ítélve tiszta arany volt. Kétségtelen, hogy az ország hegyvidékei nagy gazdagságot rejtenek. Mme Litvinov, aki azon a vidéken egy főiskolán tanít, mondotta feleségemnek és nekem, hogy a gyermekek a szünidei utazásokat, sőt a lakosok is a kirándulásokat legtöbbnyire arra szánják s meglepő eredménnyel, hogy arany-előfordulásokat keresnek a hegyvidéken. Litvinov mesélte tegnap, hogy legutóbb, a hegyekben való tartózkodása alatt sétaközben fölemelt egy követ, melynek igen magas volt az aranytartalma.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ ISTENTELENEK MOZGALMÁRÓL

Moszkva, 1937 március 17.

Sir,

Van szerencsém a következőket jelenteni az istentelenek mozgalmáról a Szovjetunióban.

Az új alkotmánynak a vallást érintő pontjaival kapcsolatban a szovjet hatóságok utóbbi időben nagy figyel-

met szentelnek az istentelenek mozgalmának, melyről sok szó esik.

A diplomáciai kar egy jólértesült tagjától hallottam, hogy az alkotmánynak a vallásra vonatkozó pontjai megvitatásánál az azokban foglaltak heves támadásban részesültek, mivel veszélyeseknek tartották. Csak Sztalin beavatkozása mentette meg azokat. Sztalin azt az alaptételt állította fel, hogy ha valami veszélyt jelent a Kommunista Párt számára, úgy ez fölhívás a Párthoz, hogy ezt leküzdje.

Az elmult hetekben tehát nyilván nagy izgalom uralkodott pártkörökben az egyháznak az utóbbi évben tett állítólagos nagy térhódítása miatt. A központi szovjet vezetőségének közlése szerint a „küzdő istenteleneк" társaságának taglétszáma az utóbbi négy év alatt négymillióról kétmillóra esett vissza.

Kivonat a Szovjetúnió vallásellenes mozgalma tárgyában készített memorandumból

Az a tény, hogy az új alkotmány (a 135. cikkelyben) választójogot ad a lelkészeknek a szovjet választásoknál, az istentelenek propagandájának híveiben bizonyos aggodalmat kelt. „Milyen veszélyt rejt magában a lelkészek egyéni választójoga, ha ezek száma a Szovjetúnióban mintegy százezret tesz ki?" — kérdezte Jaroszlavszkij, a „harcos istentelenek" társaságának elnöke, egyik cikkében, mely az „*Antireligisznyik*" 1936. évi július—augusztusi számában jelent meg. Miután rámutat arra, hogy csekély lehetősége van annak, hogy a tömegek papokat válasszanak meg, a következő megjegyzést teszi:

„Ha egy pap fejébe venné, hogy egy kelyi vagy felsőbb szovjet jelöltjeként fellépjen, úgy nekünk megvan a jogunk, hogy harcot indítsunk ilyen jelölt ellen, azzal, hogy mint a vallási babona és kártevés példaképére mutatunk rá."

1933 november 16-án Roosevelt elnök s az országunkban tartózkodó Maxim Litvinov külügyi népbiztos levélváltása helyreállította a normális diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetúnió s az USA kormánya között. A biztosítékok, melyeket a Szovjetúnió nyujtott az USA-nak, a levelezésből is kitűnnek.

Egyéb határozatokon kívül az amerikai állampolgárok a következő jogokat élvezik Oroszországban:

1. A lelkiismereti és az istentiszteleti szabadság akadálytalan gyakorlása s mentesség a vallási meggyőződés és istentisztelet miatti hátrányos intézkedések és üldözések alól.

2. Bármely keresztény istentisztelet és egyházi ünnepség zaklatás- és zavarásmentes megtartásának joga, beleértve a keresztelést, konfirmációt, áldozást, esküvőt és temetést.

3. A vallási oktatás korlátlan joga.

4. Az USA polgárai a szabad vallásgyakorlás jogait nem élvezik kisebb mértékben, mint azon nemzetek állampolgárai, melyek e tekintetben a legkedvezőbb elbánásban részesülnek, — ami az USA állampolgárainak megadja a biztonságot, hogy istentiszteletet tarthatnak a hagyományhoz híven templomokban, házakban, vagy egyéb épületekben, amelyeket törvényesen kibéreltek. Megilleti őket a jog, hogy halottaikat vallási szokásaikhoz híven temessék el a temetkező helyeken, melyeket a helyi hatóságok beleegyezésével állítanak föl, mindaddig, amíg betartják a másokra is kötelező, az épületekre és az egészségügyre vonatkozó rendőri előírásokat.

A szocialista Szovjet-Köztársaságok alkotmányának 124. cikkelye

A polgárok lelkiismereti szabadságának megóvása végett a Szovjetunióban az egyház el van választva az államtól s az iskolák az egyháztól. Az istentisztelet szabadsága s a vallásellenes propaganda szabadsága minden állampolgár számára el van ismerve.

A 136. cikkely

A képviselők választása általános: a Szovjetunió minden polgára és polgárnője, ki betöltötte tizennyolcadik évét, fajra vagy nemzetiségre, vallásra, képzettségre vagy lakhelyre, társadalmi eredetre, vagyoni állapotra, vagy korábbi tevékenységre való tekintet nélkül választó és választható, — kivéve az elmebetegeket s azokat a személyeket, kiket törvényesen elítéltek s kiknek büntetése tartalmazza a választójog megvonását.*

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ ÁLTALÁNOS VÁLASZTÓJOGRÓL

Moszkva, 1937 március 18.

Sir!

Van szerencsém az alábbiakban jelentést tenni a nemrég lezajlott plenáris gyűlésről, ahol megvitatták és leszegezték a Kommunista Párt meghatározott politikai

---

* A szovjetalkotmány revízióját a szovjetkormány a diplomáciai kapcsolatok fölvétele s a Szovjetúniónak az USA által való elismerése után hamarosan megkezdte. Moszkvában azt mondták, — s minden okom megvan rá, hogy ezt a forrást hitelesnek tartsam — hogy ama sugalmazások között, melyek a vallásszabadság elismerését s a választójog kiterjesztését szorgalmazták, a legnyomatékosabban Roosevelt elnök követelései érvényesültek a Litvinovval folytatott tárgyalások alkalmával az „elismerés" tárgyában.

irányvonalait; az itt győzedelmeskedő irányzat a párt megtisztítására és újjászervezésére törekszik.

Ezen a gyűlésen, úgylátszik, a legfontosabb vitaanyag az alkotmánynak az a cikkelye volt, mely az általános választójogra és a titkos szavazásra vonatkozik. Azóta élénk párttevékenység mutatkozik, amit a diplomáciai testület tagjai egymással folyvást megvitatnak. Az orosz ujságok tele vannak erre vonatkozó propagandával. Világos, hogy nagy erőfeszítést fordítanak arra, hogy a pártszervezetet gyökerestől megújítsák. A legfőbb és az alsó vezetők sajtó útján szakadatlanul hangoztatják, hogy a Pártnak meg kell önmagát tisztítania a restségtől és a tétlenségtől meg kell szabadulnia s vezető szerepét ismét el kell foglalnia, hogy az alkotmány alapelveit, melyeknek a népakaratot kell kifejezniök, a közelgő választásokra való tekintettel megvalósítsa.

A spanyol követ közölte velem, hogy a párt plenáris ülésén kimerítő vita zajlott le, hogy az új alkotmánynak az általános és titkos választójogra vonatkozó cikkelyeit most kell-e életbe léptetni vagy sem; életbevágó fontosságú kérdés, hogy ez az eljárás, tekintve a szavazásra jogosultak elmaradottságát, nem rejt-e magában komoly veszélyeket. Azt mondják, hogy maga Sztalin döntött, amidőn az általános és titkos választójog mellett beszélt, amelyet az új alkotmány előír.

A pártvezérek azt határozták, hogy kitartanak a titkos választás és az általános választójog mellett, azonban nagy politikai toborzóhadjáratot indítanak, hogy az eljövendő választásokon vezethessék a választótömeget.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ ORÓSZ FORRADALOM ALAPELVEITŐL
VALÓ ELTÉRÉS, ILLETVE MÓDOSÍTÁS
BIZONYOS JELEIRŐL

Moszkva, 1937 március 17.

Sir!

Van szerencsém jelenteni, hogy nagykövetségi törzskarom tagjaival szóbelileg megtárgyaltuk az itteni helyzetet és megkíséreltük annak megvilágítását. Összeállítottuk azokat a tényeket és irányzatokat, amelyek látszat szerint módosítását jelzik azoknak az alapelveknek, melyekre a forradalmat alapozták.

Ezekből a tényekből kiviláglik, hogy a kormányhatalom szükségszerűen az önfenntartás ösztönétől vezérelve, kénytelen volt a rendszer egynémely alapelvét leg-

alább is átmenetileg feladni. Az osztálynélküli társadalom eszméje a gyakorlatban módosult. Maga a kormányzat is bizonyos fokig egy osztály megkülönböztető jellegzetességeivel bír, amilyenek például külön jogok, kivételezettségek, magasabb életstandard stb.

A kormányférfiak mellett a szellem munkásai, írók, művészek, karmesterek, stb. húznak magas járandóságokat és birtokosai olyan osztályelőjogoknak, amelyek pénz, luxuscikkek és egyéb javak birtokát jelentik.

A párthoz való tartozás is ilyen kifejezetten osztálykialakító tényező. Az iparban osztálykülönbségeket építettek ki, amelyek mind élesebbek, amennyiben több munkáért magasabb fizetés jár. Ez aztán megint növelte bizonyos munkáskörök magasabb életstandardját és ez az új osztályöntudat a lakás- és egyéb életviszonyok, valamint a női és gyermekruházkodás stílusának különbözőségében nyilvánul meg. Bizonyos fokig ezt be is ismerik azok, akik a rendszer élén állanak. Azonban a marxi elmélet alapján ezeket a gyakorlatban fennálló különbségeket azzal igyekeznek igazolni, hogy a valódi osztályellentét a munkások és a kapitalisták, vagyis a dolgozó és a másikat kizsákmányoló osztály között áll fenn; minthogy pedig a szovjetrendszer szocialista szervezet, amelynek haszonélvezője maga az állam, ennélfogva nincsen kapitalista kizsákmányoló osztálya, az említett különbségek tehát még nem „osztályok". Ez a következtetés, véleményem szerint, téves. Végeredményben az osztály nem jelent egyebet, mint egymástól különvált s ennek folytán egymással ellentétes érdekű csoportokat. Világos, hogy ezek a különbségek az életszínvonal különbségét s egyes embercsoportok kivételes jogait jelzik. Ennélfogva nem kétséges, hogy ez az új társadalom „osztálytársadalom", amely megérleli az önérdek vetését.

Az én szememben az a lényeges, hogy az új rendszer képviselői és vezetői felelősségük tudatában és a hatalom birtokában kénytelenek meghátrálni az emberi természet ősi sajátosságai előtt, vagyis kénytelenek bizonyos fokig számolni az önérdekkel és a nyereségvággyal. Csak így tarthatják fenn és szilárdíthatják meg a rendszert. Rá kellett eszmélni, hogy egy „önzetlen" termelési rendszer fejlődésképtelen lenne. Miután eredményt akarnak elérni, kénytelenek a profit és a személyes érdek hajtóerejéhez folyamodni. A vezetők arra hivatkoznak, hogy ez csak átmeneti fázisa a kommunizmus teljes megvalósítása felé

vezető útnak. Lehetséges, hogy igazuk van, de a jelek azt mutatják, hogy még soká fog tartani, míg ez a kapitalista-szocialista állam, amelynek vezető rétegei bizonyos fokig a luxus és a hatalom előnyeit élvezik, kommunista állammá és altruista társadalommá alakul át. A hadseregben kétségtelenül továbbra is ápolják a tisztek és a legénység közötti bajtársiasság, közvetlen érintkezés s általában az egyszerűség eszméjét, azonban a címek és rangok a hozzájuk tartozó aranysávokkal, vállrojtokkal, érdemrendekkel és elegáns egyenruhákkal ismét jogaikhoz jutottak és kétségtelenül ezek a külsőségek azok, amelyek az egyik osztályt a másiktól megkülönböztetik.

A kommunista eszmétől való bizonyos fokú eltérés másik jele a kormány magatartása a család, a válás, a szülők és gyermekek közti viszony, a haza és a nemzeti öntudat kérdéseiben. A világproletariátus és világforradalom eszményei háttérbe szorultak a nemzeti Oroszország érdekei mellett. Nagy propagandahadjárat egyengeti útját a nemzeti gondolatnak.*

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK MAJSZKI NAGYKÖVET BESZÉDÉRŐL

Moszkva, 1937 március 18.

Sir!

Talán van jelentősége, talán nincs annak, hogy a spanyol nagykövet Londonba való utazását követőleg Majszki londoni szovjet nagykövet meglehetősen kihívó beszédet tartott, amelyben a világ közvéleményének értésére adta, hogy Oroszország kellően felfegyverkezett ahhoz, hogy egy japán vagy német támadással, vagy egyszerűen mindkettővel is elkészüljön. (Lásd 1937 március 13-ról kelt napi jegyzetemet.) A rádió hírt ad arról is, hogy a spanyol kormány Londonban mind a francia, mind az angol illetékes köröknél tapogatózott, hogy esetleg koncessziót bocsátanak rendelkezésükre Spanyol-Marokkóban.

A moszkvai hivatalos sajtóban kiváló közíróktól, tudósoktól és egyetemi tanároktól aláírt hosszú, éleshangú tiltakozás jelent meg Olaszország ellen, amely keserű vá-

* Meg kell állapítanom, hogy a szovjetrendszer képviselői nem ismerik el következtetéseim helytálló voltát, amint az ki is derült azokból az okmányokból, amelyeket jelentésemhez annakidején mellékeltem.

dakat hangoztat. Sokán úgy látják, hogy ez a spanyol kérdés mai állása mellett a szovjet kormány aktív beavatkozásának előjele.

Egyidejűleg mind gyakrabban kapnak szárnyra azok a hírek, hogy a kormány fontolóra veszi, vajjon ne küldjön-e orosz hajókon a haditengerészet védelme alatt élelmiszerszállítmányokat az éhséget szenvedő Spanyolországba.

A külügyi népbiztosság egy hivatalnoka nemrég a belga követség estélyén megemlítette nekem, hogy a helyzetet ő nagyon komolynak látja és valóban történnie kell valaminek.

Az a benyomásom, hogy az európai helyzet olyan érzékeny, mint a minden változásra nagy eltolódásokkal reagáló higanyoszlop. Egész Európában egymást érik a heves változások, aminek egyik főoka a nemzeti érdek és öntudat túlhajtásában keresendő. Sehol sincs szilárd alap, amelyre biztonságosan fel lehetne építeni a jövőt. Minden nép csak a saját játszmájával törődik és a nacionalista érdekek kitomolják magukat.

A spanyolországi eseményektől és ezek következményeitől eltekintve is, itt az az álláspont uralkodik, hogy Anglia egyelőre mindenképpen csendben marad, hogy időt nyerjen a fegyverkezéshez. Az angolok nem akarják mégegyszer megkockáztatni, hogy az abesszíniai kudarchoz hasonlóan megégessék az ujjukat. Általában úgy vélik, hogy Anglia felkészülése még 1½—2 évet vesz igénybe. Általános felfogás szerint a fenyegető veszély abban rejlik, hogy Németország akár kétségbeesésből, akár üldöztetési téveszméből, még az angol fegyverkezés befejezése előtt elveti a kockát.

Szemmelláthető, hogy Európa kis államai nagy aggodalommal figyelik a helyzet alakulását. Ezeket a benyomásokat a kis államok itteni diplomáciai képviselőivel folytatott beszélgetésekből merítettem.

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 március 13.*

Az ujságok beszámolnak arról, hogy a szovjet nagykövet hosszú beszédet tartott Londonban. Majszki azt mondotta, hogy az általános háborús veszély, különösen pedig Oroszország háborús fenyegetettsége, az utolsó 15 hónap folyamán lényegesen növekedett. A japán-német „közeledés" alapjában felér egy Oroszország elleni katonai szövetséggel és voltaképpen ez is a célja — ámde Orosz-

országnak megvan az az elégtétele. hogy fegyveres felkészültsége és ellenállóereje ugyancsak megnövekedett.

„Mindkét határunkat nagy erődítések, óriási, minden korszerű felszereléssel ellátott hadseregek és hatalmas légiflotta teszik áthatolhatatlanná. Gazdasági készenlétünk sem kérdéses."

Majszki kijelentette, hogy a szovjet politika nem törekszik gazdasági önellátásra. Függetlenségért küzdöttek, nem pedig gazdasági kizárólagosságért és máris elérték a gazdasági önellátás olyan fokát, amelyen a Szovjetúnió háború esetén bármeddig kitarthat, anélkül, hogy külföldi segítségre szorulna.

„Ma teljes felelősséggel mondhatom, — folytatta Majszki — jól mérlegelve minden szavamat, hogy elég erősek vagyunk minden területünk ellen irányuló támadás visszaverésére, akár egyetlen idegen hatalom, akár a hatalmak szövetsége kísérelje meg a támadást — és nincs szükségünk külső segítségre." Hangsúlyozta Majszki, hogy a Szovjetúnió legfőbb törekvése a háború kitörésének megakadályozása, de ezt egyedül nem tudják megvalósítani. Feltétlenül szükséges ehhez a Népszövetség megszilárdítása és a kollektív biztonság elvének megerősítése.

Majszki beszédének gondolatmenetét végül abban foglalta össze: Európa most fordulóponthoz érkezett és végleg választania kell, vagy megvalósítani a kollektív biztonságot, vagy pedig a háború úgynevezett „lokalizálására" kell törekednie, amennyiben állandóan visszavonul a támadó elől „abban a nevetséges reményben, hogy az éhes farkas a végén még sem nyeli el a kis Piroskát".

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 18.*

Durantyt, Spencer Williamst, az amerikai orosz kereskedelmi kamara főtitkárát és John Hazardt láttuk vendégül lunchön. Duranty a szovjet évi aranytermelését mintegy 450 millió dollárra becsüli.

William érdekes közlése szerint az amerikai cégek hajlamosak arra, hogy érdektelenséget tanusítsanak az oroszországi üzletek iránt, minthogy oly nagy az amerikai belföldi kereslet. Egy amerikai cég a megkötött üzlet törlésére az Amtorg, a neyworki szovjetképviselet legnagyobb meglepetésére, tonnánként 3000 dollár kárpótlást kínált.

John Hazard talán a legérdekesebb fiatalember a moszkvai egyetemen Charles R. Crame ösztöndíjával tanuló amerikai diákok közül. Nagyon tehetséges, beszél oroszul, kitűnő tanuló. A mai lunchnél nagyon élvezetesen ecsetelte az egyetem jogi tanárainak tantárgyuk előadásával kapcsolatos nehézségeit. Emlékiratot kértem tőle, amelyet beküldök az államtitkárságnak. A tisztogatási perek alatt úgylátszik a jogi karon nagy zavar uralkodott. Az előadások és szemináriumok egyrészét elhalasztották. Hazard szerint a jogi kar vezetőjének nehézségei támadtak a hatóságokkal és az elmozdítás veszélye fenyegeti. Azt a hibát követte el, hogy azt hirdette, hogy az állami szervezet egyre jobban háttérbe fog szorulni és végre egészen el fog tünni, mert nem lesz rá szükség. Még azt az időtartamot is megnevezte, amely alatt ez a fejlődés végbe megy, tehát az állam eltűnik. Ezt az álláspontját évek előtt megjelent munkáiban fejtegette. Az állam megszűnésének időpontját 1937-re tette s most olyan tanár kínos helyzetében leledzik, aki olyan elvet hirdetett, melyet a tények szemmelláthatóan megcáfolnak.

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 március 18.*

A rövidhullámú adó jelentése szerint a képviselőház függeléket fogadott el a Pittman-féle semlegességi törvény záradékához a bérlet- és kölcsönegyezménnyel kapcsolatban. A záradék a bérlet- és kölcsönegyezmény érvényét két évre korlátozza, az elnököt viszont felhatalmazza arra, hogy esetről-esetre döntse el, mely árukra és nyersanyagokra kell időleges zárlatot alkalmazni.

Litvinovnak nyilvánvalóan igaza van, mikor azt mondja: észre fogjuk még venni, hogy éppen azokat a nemzeteket éheztetjük ki, amelyek a demokrácia és személyes szabadság végső védelmének erődítményei, a totális állam és a polgárok minden életmegnyilvánulására kiterjedő megrendszabályozás eszméje ellen.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 20.*

Érdekesen elbeszélgettem Braun páterrel,* akit lunchre hívtam meg. A páter az Úr bátor katonája, aki

* Páter Braun Bullit nagykövet missziójával egyidőben jött Moszkvába, azonnal a Szovjetúniónak az Egyesült Államok részéről történt elismerése után. Az elismerésről folytatott tárgyalások alatt

Bill Bullittal jött Moszkvába. Mint Isten igaz szolgája, minden kereszténynek hűségesen és alázatosan rendelkezésére áll. Nagyon tisztelem, sőt vonzódom hozzá. Egyszerű, szerény és nagyon jó ember. Itt nagyon nehéz feladatot kell betöltenie. A vallásellenes hadjárat minden pillanatban újra fellángol s mindig új emberek állnak az élén, ami nagyon megnehezíti Braun páter életét. A francia nagykövetségen lakik. A francia nagykövet és én időről-időre közösen fáradozunk tartózkodási engedélyének meghosszabbítása érdekében, hogy Moszkvában maradhasson. Sok örömünk telik benne és úgy gondolom neki is örömet okoz, hogy egyszer-másszor bekukkant hozzám és amikor kedve tartja, zongoránkat használja.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 21.*

Az Istentelenek mozgalma időről-időre akciót szervez az ikonok, papi ruhák és egyéb kegytárgyak megsemmisítésére, kivéve a nagy művészi értékűeket. Véleményem szerint ez nagyon sajnálatos, ezért azt az ajánlatot tettem, hogy a felhalmozott, pusztulásra ítélt kegytárgyak egyrészét megvásárlom; valószínűleg engedélyt kapok erre. Ha megengedik, úgy legalább a régi Oroszország vallási életének ezek a szép kellékei részben megmaradnak.

LEVÉL LEÁNYOMNAK,
MRS. TYLLARD TYDDINGSNEK

Kedves Eleanor!

Sok idő telt el elutazásunk előkészületeivel. Marjoriet a népbiztosok feleségei nagyon megkedvelték. Ezek mind dolgoznak. Mindegyiknek megvan a hivatala. Az egyik orvosnő, a másik parfőmgyár vezetője, a harma-

---

az elnök különösen nagyraértékelte a Szovjetunióban élő amerikai állampolgárok szabad vallásgyakorlási jogát, amelyhez tartozik vallásuk lelkészeinek az a joga is, hogy az istentiszteleti és egyéb papi cselekményeket szabadon végezhetik. Ezeknek azonban csak úgy engedték meg papi működésük gyakorlatát, ha nem törekednek arra, hogy új híveket szerezzenek a Szovjetunió polgárai közül. Legalábbis én így értettem ezeket a rendelkezéseket. Braun páter szinte egyetlen lelkésze volt a Szovjetunióban a nyugati keresztény felekezeteknek, de egyforma szolgálatkészséggel és alázattal állt rendelkezésére az összes felekezetek híveinek. A törvény szigorú betűi szerint csak amerikai állampolgárok vallásos szükségleteit lett volna szabad kielégítenie.

dik mérnöknő és így tovább. Felelősségteljes állásokat töltenek be s Marjorieben felismerik a velük rokon egyéniséget, a közös érdeklődést és tehetséget.

Mindig nagy élmény az Opera és a drámai színházak látogatása. Tegnap este Tolsztoj drámáját „Feodor cár"-t láttuk, a moszkvai művészszínház előadásában. Az ötven év előtt épült színház központja az orosz színművészetnek. Az előadás természetesen orosz volt, de jól ismertük a darab tartalmát és nagy örömünk telt benne. A színészek teljesítménye és az összjáték csodálatos. Az együttes minden tagja, a legjelentéktelenebb statisztáig, igazi művész. A legtisztább drámai eszközökkel értek el hatást. Egyetlen hamis hang sem zavarta meg az együttes játékát. Minden szereplő a legaprólékosabb finomságokig dolgozta ki alakítását és mindenekfelett arra törekedett, hogy az összhatást erősítse. Ez annál nagyobb művészi feladat volt, minthogy olykor negyven-ötven ember mozgott a színpadon. A főszereplők kivételesen nagy színészek. A díszletek ragyogóak, ami nem csoda, hiszen a régi kastélyoknak állami birtokba került kincsei és ruhatárai korlátlanul álltak rendelkezésre. De a díszletek összhatása, a világítás, és általában a rendezés ugyanazt a legapróbb részletekig terjedő gondosságot és művészi intuiciót mutatja, mint a színészek játéka. Ilyen tökéletes előadást keveset láttam életemben.

Nagyon érdekesek a bizományos boltok. Emlékeztetnek a mi régiségüzleteinkre, de állami tulajdonok. Mindenféle olyan tárgyat árusítanak, amelyet tulajdonosuk bizományba ad, képektől hálószobaberendezésig és ékszertől porcellánig. Néha sikerül kihalászni valami rendkívül jó zsákmányt, de az anyag nagyrésze természetesen tucatholmi. Másfélév előtt szüntették meg az úgynevezett Torgszin boltokat, amelyekben a tárgyakat dollárért adták el. Ma minden ilyen holmit a bizományi boltba hoznak. Dollárt nem szabad elfogadni, mindent rubelben kell fizetni. A bizományos boltokban való tallózás egyike legmulatságosabb szórakozásainknak.

Nemrég egy este dinnert adtunk a külkereskedelmi népbiztos tiszteletére. Ő irányítja a kivitel és behozatal hatalmas, monopolisztikus gépezetét. Csak orosz főhivatalnokok és a nagykövetségi törzskar volt jelen. A meghívott orosz előkelőségek között volt Jegorov marsall, vezérkari főnök is* szép nejével, az egykori mozisztárral, a

* Később hazaáruló lett, külellenségekkel való összeesküvés részese. Halálra ítélték és kivégezték.

nevelésügyi népbiztos szoborszerű termetű, magas ősnemesi származású feleségével és mások, akiket nem akarok fölsorolni. Ez a fogadás valóban a diplomáciai testület szenzációja volt. A főhivatalnokok nagyon a szívükön viselték, hogy kedvesek legyenek irányunkban. Amennyire meg tudom ítélni, sohasem önző érdekek vezetik őket, el kell ismerni, hogy a legjobb akarattal és a legnagyobb önzetlenséggel igyekeznek feladatukat teljesíteni, akkor is, ha talán olykor kételkedünk abban, hogy terveiket végre tudják hajtani.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 március 23.*

Nagyon érdekes dinnert rendeztünk a nagykövetségen a Vörös Hadsereg tiszteletére. A Vörös Hadsereg vezetői sok figyelmességet tanusítottak irántunk, úgy, hogy Faimonville ezredesnek, a nagykövetség katonai attaséjának azt javasoltam, hogy adjunk dinnert a hadsereg legfőbb vezetőinek tiszteletére. Ez a moszkvai diplomáciai testület szemében forradalmi újítás volt. Némileg kételkedtek, hogy a Vörös Hadsereg elfogadja a meghívást. Az etikettnek hiven, előbb kifürkésztük a helyzetet és kiderült, hogy a meghívást „örömmel" fogadták.

Vagy hatvanan ültünk a nagykövetségi ebédnél, jelen voltak a hadsereg és a hadiflotta főparancsnoka és más előkelőségek, köztük a „hősi ugrók", a Szovjetunió híres ejtőernyősei, repülőmérnökök, stb. Meglepett pompás megjelenésük — erős, egészséges, szép arcok. Hibátlan egyenruhájuk csak úgy csillogott a rangjelzésektől és kitüntetésektől, amilyen például a Lenin-rend. Először Faimonville ezredes, aki mindnyájukat jól ismeri, üdvözölte vendégeinket, azután bemutatta őket Mrs. Daviesnek és nekem. A meghívottak egy része magával hozta nejét, mások sajnálattal tolmácsolták feleségük lemondását. Az étkezés jó hangulatban zajlott le, vendégeink legtöbbje még sohasem kóstolt amerikai „régimódi" koktélt. Láthatóan sikert arattunk vele. Kivülük csak a nagykövetség törzskara volt hivatalos. A dinner a legjobb volt, amit csak a nagykövetség nyujtani tudott s teljes kapitalista dísszel ment végbe.

Vorosilov marsall Mrs. Davies jobbján ült, tőle jobbra a nagykövetség egy oroszul tudó hölgye, aki egyúttal a tolmács szerepét töltötte be. Tuchacsevszkij marsallhelyettes a vendéglátó hölgy balján foglalt helyet, tőle balra lányom ült, aki jól beszél oroszul, a Vassar-egyetemen

szerzett diplomát, a moszkvai egyetem előadásait látogatja. Jól megértették egymást orosz nyelven és Tuhacsevszkij elővigyázatosan Karl Marxról és tanairól kezdte kérdezgetni. A marsallhelyettes kérdésére, hogy tanulmányozta-e valaha a marxizmust, leányom azt felelte: igen, odahaza, az egyetemen. Úgy-e, csodálatos rendszer? — kérdezte azután Tuchacsevszkij. Leányom tagadta ezt: nem tett rá nagy benyomást. Mire megkérdezte: „nem szeretne-e oly szabad lenni, mint az orosz nők?" Ezt leányom már megsokallta, „megeresztette a zsilipet" és nagyon szabatos párhuzamot vont az amerikai és az orosz nők szabadsága között. Marjorie később azt mondta: „Valószínűleg nem hitte el azt, amit Ekay mondott az amerikai nők szabadságáról, de könnyen lehetséges, hogy nagyonis elhitte, csak nem mutatta."

Az ily ünnepi alkalmak etikettje előírja a pohárköszöntőket. Mint házigazda a Vörös Hadsereg üdvére ürítettem a pohoramat, egy polgári, munkás és parasztbadseregre, „néphadseregre, mely mindennél jobban megbecsüli a békét". Vorosilov marsall felelt oroszul, egyszerűen rögtönzött, mély benyomást keltett. Minden egyes mondatát a tolmács egyenként lefordította. Azt mondta, hogy ő maga bizonyítja annak valóságát, hogy a Vörös Hadsereg elsősorban békehadsereg. Az egész Vörös Hadseregben a tábornokoktól a közemberekig, egyetlen katona sincs, jelentette ki, aki nem tenné le szívesen egyenruháját és fegyvereit, ha tehetné és meg is tenné, ha nem kellene otthonát védelmeznie és megóvni országa számára a békét egy beteg világban, amelyben a nemzetek szabadságát mindenkor dühös támadók betörése fenyegeti.

Étkezés után filmeket mutattunk be.*

NAPI JEGYZET *Moszkva, 1937 március 26.*

Hazautazásom előtt a kínai nagykövettel Ciang-Ting-Fu úrral folytattam érdekes beszélgetést. A Cornell-egyetemen szerzett diplomát és nagy barátja az Egyesült Államoknak. Mielőtt jelenlegi állomáshelyét elfoglalta volna, Liu Shen kínai elnöknek volt a titkára. Az a be-

* A dinert követő 9 héten belül a hadsereg és flotta 9 vezető tisztjét állították hadbíróság elé és lőtték agyon, köztük Tuchacsevszki marsallt és négy különleges megbízatású parancsnokló tábornokot, akik mind jelen voltak a mi dinénken. Tuchacsevszkit azzal vádolták, hogy feje egy kormányellenes összeesküvésnek. A kósza hírek szerint botorságában terveit részben leleplezte szíve hölgye előtt, aki jelentést tett a G. P. U.-nak és hír szerint ez adta

nyomásom, hogy a Kína és Szovjetúnió közti viszony napok alatt végtelen sokat javult. Úgy látszik végleges megállapodásra jutottak azon az alapon, hogy a szovjet kormány tartózkodni fog a jelenlegi kínai kormány elleni kommunista propagandától és a Szovjetúnió nem fogja támogatni a kormányellenes független kínai csapatokat. Ez a kínai kormányzat számára nyilván nagyon sokat jelent, mert így az állam megerősödhet. Az egyezmény, hír szerint, kötelezi a kormányt, hogy a független kommunista seregek katonáinak és hozzátartozóinak életfenntartásáról gondoskodjon.

NAPLÓ *Páris, 1937 március 29.*

Útban hazafelé egy szép húsvét hétfőjén ideérkeztem. Este az Operában „Marouf, a kairói varga". Nem sokáig maradtunk. Néhány énekes és egy táncos kivételével az előadás minden kritikán aluli volt és semmikép sem hasonlítható egy moszkvai vagy leningrádi orosz operaelőadás együtteséhez és rendezéséhez.

NAPLÓ *Nyílt tengeren, 1937 március 30.*

A „Queen Mary"-n Cherbourgból hazaindultam.

---

meg Tuchacsevszkinek a kegyelemdöfést. Egy orosz főhivatalnok is úgy adta elő nekem Tuchacsevszki tragédiáját, hogy a marsallhelyettest egy szép nő csalta meg, aki német kémnő volt. Viszont a rákövetkező Bucharin-perben, amelynek tárgyalása folyamán Tuchacsevszki palotaforradalmának és államcsínyjének részleteire fény derült, semmi sem mutatott arra, hogy ezeknek a pletykáknak valami alapjuk lett volna.

Második rész

WASHINGTON ÉS POINTS EAST

1937 április 5–június 20

Megjöttem New Yorkba. Első látogatásom régi barátomnak, House ezredesnek szólt, akit nem a legjobb karban találtam. Leszűrődött bölcsesége és széles látóköre mindig nagy hatást gyakorolt rám. Örömét fejezte ki, hogy az elnök engem kért fel a moszkvai nagykövetség vezetésére. Oroszország az elkövetkezendő világ egyik legnagyobb erőtartaléka, mindannak, ami ott történik, döntő hatása lesz a világ sorsának további alakulására, főképpen a világbékére. Megfizethetetlen beccsel bír számára, hogy személyes tapasztalataim alapján ítéletemet hallhatja a szovjet kormány valódi erejéről, vezetőiről és hadseregéről. Európában és Amerikában rengeteg előítélet akadályozza, hogy az embereknek tiszta képük legyen Oroszországról és ez nagy hiba. Rossz ítélőképességről tanuskodik és természetesen merőben hamis távlathoz vezet, ha előítéletektől és nem a tényektől vezettetjük magunkat. Amerikai szempontból cseppet sem közömbös, a japán kérdés miatt is fontos az orosz viszonyok megismerése és értékelése. Sajnálja, hogy Dodd elvesztette befolyását Berlinben. House szerint a diplomatának az a legjobb és leghasználhatóbb típusa, aki állhatatosan és rendíthetetlenül tudja képviselni saját országa célkitűzéseit és eszményeit, de egyúttal felismeri, hogy egyik legfőbb feladata abban áll, hogy azt a kormányt, amelynél akkreditálva van, saját állama. főképpen pedig a világbéke érdekében befolyásolja. Súlyos hiba az, ha olyan viszony alakul ki a diplomata és állomáshelyének kormányzata között, hogy ott semmit sem tud elérni. Dodd tehetséges koponya, emelkedett szellemű ember és ő, House ezredes, a maga részéről nagyon sajnálja, hogy látnia kell, milyen hamisan fogja fel Dodd küldetését. Annálinkább bántja ez, mert ő maga volt az, aki az elnöknél beajánlotta. Az ezredes hozzátette: nagyon örül, hogy az elnök engem arra kért, hogy mindjárt oroszországi küldetésem után Németországba menjek. Véleménye szerint még mindig nem lehetetlen, hogy Németország, Anglia és Franciaország között olyan tárgyalási alapot

találjanak, amely mégis csak megmenti Európa békéjét. Ennek a lehetősége természetesen egyre csökken és a helyzet napról-napra kiéleződik. Tragikus és siralmas tény, de, sajnos, szembe kell nézni vele: a háború elkerülhetetlen, ha valami új nem történik. Eszmecserénk nagyon megörvendeztetett; felújítottuk régi emlékeinket is Wilson elnökségének idejéből. Még most is nevetnünk kellett, amikor felidéztük, mikép csatlakoztunk mi ketten Wilsonhoz, amikor Wilson a Szövetségi Kereskedelmi Bizottság tagjait kiválasztotta. „Emlékszik, Davies, mikor Wilson azt mondta: Nem kell jogász ebbe a bizottságba, ezek minden jót elrontanak. Sajnálom Davies, hogy maga jogász, de magának a bizottságban van a helye." S Wilson szinte remegett a nevetéstől. Nagyon értékelem, hogy House ezredes, annak ellenére, hogy Wilsonnal később élesen összekülönböztek, negyedszázad óta, mióta ismerem, tudomásom szerint, soha egy barátságtalan szót nem mondott nagy főnökéről.

Látogatásom után azonnal Washingtonba utaztam, hogy a külügyminisztériumnak azonnal jelentést tegyek.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 6.*

Cordell Hull államtitkárnak, azonnal Washingtonba való megérkezésem után, kimerítő és részletes jelentést tettem. Kielégített, hogy az államtitkár „a kemény munkáról, amelyet missziómra áldoztam" és kezdeményezéseimről nagyon kedvezően nyilakozott, nyilván különösen annak örült, hogy nem rettentem vissza az ország belsejébe tett hosszú utazásoktól, hogy személyes tapasztalataim alapján önálló ítéletet formálhassak a Moszkván kívüli állapotokról is.

Bőkezűen mérte a munkámat magasra értékelő elismerő megjegyzéseket.

Az estét George és Mary Holmes-szel, Steve és Helen Early-val. Harry Hopkins-sal és Jesse és Mrs. Jesse Jones-szal töltöttem. George ragaszkodott hozzá, hogy jelen legyek a fesztelen együttléten. George teljesen elemében volt, szokása szerint a „közvélemény szavát" produkálta, úgy, hogy az összes jelenlevőkről alaposan leszedte a keresztvizet. Nagyszerűen elszórakoztatott bennünket. Harry Hopkins és Jesse Jones főleg Oroszország iránt érdeklődött. Mesélnem kellett, különösen az érdekelte őket, hogy mit tartok „személyes élményeim alapján" az orosz gyáriparról.

Szemmelláhatóan hitetlenkedtek elbeszélésemben. Még hat hónap előtt én is nehezen hittem volna el mindazt, amit tapasztaltam, helyesebben nem hittem volna el, ha nem láttam volna saját szememmel.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 7.*

Az elnök hivatalos szobájába hivott meg lunch-re. Részleteket beszéltem el neki a nagy iparvidékeken tett utazásomról, a Radek hazaárulási perről és általában az orosz állapotokról. Főként a per érdekelte, a részletekre vonatkozó számos kérdést tett fel. Leginkább az a vád foglalkoztatta, hogy a vádlottak hazaáruló összeköttetést tartottak fenn Németországgal és Japánnal. Benyomásaimat akarta tudni a bírákról, az államügyészről és a törvénykezési eljárásról.

Nagyon értékesnek ítélte Ukrajnában, le a Donyecmedencéig tett utazásomat és az ottani gyáriparokról küldött jelentéseimet, mert ilymódon sokkal könnyebben meg tudja ítélni Oroszország meglévő és a jövőben valószínűleg kibontakozó erejét.

Az általános európai válságra való tekintettel azt tanácsolta, hogy ittartózkodásom alatt, amennyire csak lehetséges, alaposan tanulmányozzam az európai békekilátásokkal kapcsolatos, Németországra vonatkozó jelentéseket.

Az elnök elmondta nekem, hogy Luthernek, Németország nagykövetének Berlinbe való hazatérése előtt, egy diner alkalmával kifejtette leszerelési terveinek részleteit, amely azon alapult, hogy egy nemzetnek sem lenne joga oly fegyvereket előállítani, amelyek egy ember vállán elhordható fegyvereknél nehezebbek. Egyedül ez a megszorítás megakadályozna minden támadást a szárazföldön és messzemenően szolgálná a béke megóvását. Kérte Luthert, hogy Berlinbe való érkezése után terjessze kormánya elé ezt az elgondolást. Úgy vélte, hogy ha Berlinen Moszkva felé utaztamban áthaladnék, figyelmet szentelhetnék terve sorsának.

Az elnök ezután azt fejtegette, hogy Németország minden eddigi arányokat és elképzeléseket felülmúló gépiesített hadiszervezetet készít elő. A teljesen gépiesített német hadiszervezet egészen új tényezője lesz a hadviselésnek és nagy veszélyt rejt magában, mert a hadvezetés merőben új módját fogja feltételezni. Kért arra,

hogy ha németországi ügyekkel foglalkozom, különösen szemem előtt tartsam ezeket az előkészületeket.

Rendkívül érdekelte a német köz- és magánadósság nagysága és mindkettő viszonya a teljes nemzeti vagyonhoz és jövedelemhez; hasonlóképpen a magánosok és vállalatok adóterhének nagysága, és hogy milyen nagyok a fegyverkezésre és a háború előkészítésére fordított kiadások a nemzeti jövedelemhez viszonyítva. Biztosítottam, hogy amilyen messzemenően csak lehetséges, tájékozódni igyekszem a külügyminisztérium anyaga alapján.

Az elnök borúlátásra hajlik, de még mindig reméli, hogy esetleg ellene lehet szegülni az áradatnak és találni olyan alapot, melyen Hitler, Nagy-Britannia és Franciaország megegyezhetnek, úgyhogy a háború megakadályozható lenne.

Úgy hallom, Dodd kitart állomáshelyén és Berlint nem kívánja elhagyni. Ha nem mond le, nem sokat tehetünk a megegyezés előkészítése érdekében. Az események torlódnak. Nagyon nehezen megfékezhető erők szabadulnak el. Mindjobban kiéleződnek az ellentétek és az ellenszenvek, amelyek részben személyes színezetűek. Nagyon jellemző erre Schacht elkeseredése Anglia úgynevezett makacssága miatt. Azt hiszem, nem sok reményem lehet arra, hogy eredményesen kíséreljem meg az elnök elgondolásainak érvényesítését, ha csak nem történik valami váratlan, kedvező esemény. A vállalkozás meglehetősen kilátástalan; Berlin cseppet sem kívánatos állomáshely. Ha háborúra kerül sor, ezek a poroszok, akik nagyon fennhéjázóak tudnak lenni, alaposan elkeseríthetik annak az életét, akit nem állhatnak.

Örülök, hogy az elnök szokatlanul jókarban van, miképpen csinálja ezt fantasztikus elfoglaltsága és túlterheltsége mellett, valóban megoldhatatlan rejtély.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 8.*

Megkezdtem munkámat a külügyminisztériumban, abban a szobában, amelyet a szabadságos nagykövetek részére tartanak fenn. Flack, aki „Németország íróasztalá"-nál ül, igen előzékeny. Teljesen ismeri az anyagot, nagy forrásanyag áll a rendelkezésére, értesülések szerzésére; nagyon sok hasznos németországi anyagot hozott nekem, főként jelentéseket. Egész nap ezen dolgoztam.

Bob Field barátom közölte velem, hogy House rossz állapotban van. Ezért megbeszéltem Bob-bal, hogy együtt felkeressük az ezredest. Ágyban találtuk legyöngülten és fáradtan. Azonban elméje ragyogott, mint a dollár. Hármasban hosszasan elbeszélgettünk a németországi helyzetről. Az ezredesnek nagyon a szívén feküdt hogy Dodd vonuljon vissza Berlinből, még mielőtt nem késő. Nézete szerint az európai események oly gyorsan torlódnak, hogy rövidesen elkésik az, aki bármiképpen is „ár ellen akarja vitorláit feszíteni".

Ennek ellenére az az érzése, hogy még mindig össze lehetne egyeztetni az angolok, a franciák és Hitler szempontjait, hogy kölcsönös engedményekkel a háború elhárítására alapot találjanak — azonban egy negyediknek érteni kellene hozzá, hogy a feleket okosan és tapintatosan összehozza. Életbevágó fontosságú, hogy Európa és a világ békéjét, ameddig csak lehet, megőrizzük, semmit sem szabad elmulasztanunk arranézve, hogy megakadályozzuk az új nagy európai háború kitörését, mert az új világháború mindnyájunkat magával ragadna az örvénybe. Viszont Dodd nem segítheti elő a válság megoldását, mert belement a mai helyzetbe. Teljesen rokonszenvezik Dodd személyes álláspontjával és nagyon megérti a nácik iránti ellenszenvét, sajnos, azonban ez a túlságosan egyértelmű magatartás okozta, hogy Dodd nem vetheti többé eredményesen latba személyi befolyását. Saját világháborús tapasztalatai alapján meggyőződése, hogy egymással élesen szembenálló felek álláspontját csak egy bölcs közvetítő hozhatja egymáshoz közelebb, aki mindegyik féllel külön tárgyal és ilymódon ért ahhoz, hogy megtalálja azt a közös alapot, amelyen összetalálkozhatnak. A helyzetet mérlegelve, azt tanácsolná, hogy Bob Field-t küldjük Németországba, beszéljen Doddal és közölje vele az ezredes nézeteit. Bob Field nagyon tehetséges. A háború előtt mint amerikai cserediák tanult angol egyetemeken. Texasból származik és az ezredes, akivel együtt dolgozott a háború alatt és a háború után, mindig nagyon pártfogolta. Jellemének és tehetségének egyformán köszönhette, hogy kezdettől fogva teljesen élvezte House bizalmát. Kértem azonban az ezredest, hogy tekintsen el ettől. Nem akarom, hogy Dodd-ot ez a közbelépés döntésre kényszerítse. Azonkívül félek attól, hogy már ugyis elkéstünk.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 15.*

Egész nap az államtitkárságon dolgoztam.

A kereskedelmi államtitkár, Daniel Roper — régi barátom — felhívott és azt kérdezte: átjönnék-e, hogy éppen ülésező „szűkebb üzleti tanácsa" előtt beszéljek. Természetesen szívesen megígértem. Az amerikai üzleti élet vezetői gyültek össze dolgozó szobájában, köztük számos régi barátom. Beszámoltam nekik oroszországi és általában európai tapasztalataimról. Frissen és teljesen nyiltan beszéltem. Mondanivalóim lényege az volt, hogy mindegy bármily magasak is adóink — még mindig nem ismerjük azokat a súlyos bajokat és gondokat, amelyek az európai üzletember és általában Európa népességét terhelik. Nemcsak az adóteher nehezedik rájuk hasonlíthatatlanul súlyosabban mint miránk, hanem az a páni félelem is, amelynek a légkörében élnek. Azok után, amit Európában láttam, mindig csak örülni fogok, hogy az Egyesült Államok adófizető polgára vagyok, bármily magasak is az adók, amelyeket nálunk most szednek és örülni fogok, minden teher ellenére, annak, hogy az Egyesült Államok törvényeinek védelme alatt állok.

NAPI JEGYZET *Washington, 1937 április 22.*

Elképesztő, mily nyiltan közlik a világgal a nácik hódító terveiket. A német hírügynökség közli, hogy 600 fiatal délnyugatafrikai német, akik Berlinben tanulják ki mesterségüket, „délnyugatafrikai közösségbe" egyesültek és hűséget esküdtek Hitlernek. Mint mondják, a „közösség" szolgálatára kell nevelni őket, hogy hazájukba visszatérve, az ottani „német közösség" élére tudjanak állni. Vagy óriási blöff ez, diplomáciai sakkhúzás céljaira, vagy kétségbeejtő veszélyt jelent az egész világ népközössége számára.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 25.*

Harold Wilkie a Wisconsin egyetem szenátusának tagja jött ide, hogy megbeszélje velem az orosz képek és ikonok átadását, amelyeket a Wisconsin-egyetemnek ajándékoztam. Az elnök és mrs. Roosevelt érdeklődtek a képek iránt, tudatták, hogy szeretnék megtekinteni őket és ezért a „Fehér Ház keleti szobájában" lesznek kiállítva.

Miután az elnök vendége, régi barátom Charles R.

Crame kíséretében megtekintette a képeket, ragaszkodott hozzá, hogy Marjorievel nála teázzunk második emeleti magánfogadó szobájában. Az elnök tetszését főleg a havas tájképek nyerték meg.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 28.*

Lunch az elnökkel a Fehér Házban dolgozó-szobájában. A rendelkezésre álló legbiztosabb adatokat sorakoztattam fel előtte Németország háborús készültségéről. Nem egy jel, mondta az elnök, arra mutat, hogy Németország gazdasági, ipari és pénzügyi ereje sokkal nagyobb, mintsem azt bizonyos körök vádjaitól befolyásoltan, elgondolják. Németország erősebb, mint ahogy azt általában feltételezik. A helyzet alakulása az elnököt nagyon leverte. Kijelentette, hogy a háború elkerülhetetlennek látszik. Ennek ellenére, ameddig erre egyetlenegy lehetőség kínálkozik, mindent, ami csak az erőnktől telik, meg kell tennünk elhárítására. A háború a számunkra éppoly végzetes lenne, mint Európa és az egész világ számára. Beszélt a balkáni helyzetről, a Kisantantról, mint a háború megelőzésének esetleges eszközeiről és mint háború esetén számbajövő katonai tényezőkről. Úgy vélte, hogy jó gondolat volna, ha én a különböző, Oroszországgal határos országokat, amelyek valószínűleg a hadi zónába kerülnek, nyáron meglátogatnám és jelenteném benyomásaimat Dodd immár lemodásra gondol és az elnöknek az a kívánsága, hogy mérlegeljem Berlinbe való áthelyezésemet.

NAPI JEGYZET *Washington, 1937 április 29.*

Négy katolikust, köztük egy Rossain nevű papot, az úgynevezett néptörvényszék Berlinben „hazaárulás előkészítése" miatt hosszú börtönbüntetésre ítélt. A pap 14 évi fegyházat kapott. Kommunistákkal való összeköttetést bizonyítottak rá — új válfaja a hazaárulásnak!

NAPLÓ *Washington, 1937 április 29.*

Hosszú konferencia Hull államtitkárral; pontosan ugyanaz az álláspont alakult ki, mint az elnökkel folytatott megbeszéléseim folyamán. Pionir őseink és Tennessee hegyi népeinek egyenessége, világossága és erkölcsi ereje él tovább a nagy államtitkár jellemében és gondolkodá-

sában. Mély erkölcsi felháborodása az elkövetett igazságtalanságokon és gondosan mérlegelő ítéleten alapuló meggyőződésének ereje, szelídséggel és türelemmel párosulva, a legfinomabb amerikai jellemvonások, amelyekkel még egyáltalán rendelkezünk.

A nap hátralevő részét jelentések megbeszélésével, Williamsonnal és Wallace Murray-vel töltöttem. A szakértők közlései után, úgy tűnik nekem, hogy a Kisantant (Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia) összeomlóban van. Ha ez bekövetkezik, úgy ez komoly baj, mert ezek a kis államok a béke bástyái, háború esetén pedig a németellenes arcvonal komoly erősségei lehetnek. Murray nézetei mély benyomást tettek rám. A balkáni helyzetet valószínűleg jobban ismeri, mint bárki Washingtonban. Sok időt töltött a Balkánon diplomáciai szolgálatban és éles, kiegyensúlyozott ítélőképességgel rendelkezik.

NAPLÓ *Washington, 1937 április 30.*

Az egész napot az államtitkárságon munkában töltöttem. Késő délután hosszú beszélgetést folytattam Summer Wellessel. Kivételes bölcsesége és tiszta ítélete mindig lenyűgöz. Gyökerében ismeri az európai helyzetet és az a sajátságos, hogy minden európai történés és lehetőség mérlegelésénél számbaveszi mindkét Amerikát, tehát mindig azt kutatja, hogy ezek az események milyen hatást gyakorolnak mind Délamerikára, mind a mi saját politikánkra és gazdasági jövőnkre. Az államtitkárnak, az elnöknek, s nem kevébbé egész országunknak kivételesen nagy szolgálatot tett.

NAPI JEGYZET *Washington, 1937 május 1.*

Hitler, hír szerint, új érdemrendet alapított „Német Sasrend" néven oly külföldiek számára, akik Németországnak szolgálatot tettek.

Hitler azt is bejelentette, hogy a német nép összes gyermekeit az állam veszi védelmébe, hogy új német férfiakká és nőkké nevelje. „Ha egy gyermek 10 éves, még nincs érzéke előkelő születés vagy ősök iránt; éppen olyan mint a többi gyermek", jelentette ki Hitler. „Ebben a korban fogjuk átvenni őket, hogy új közösséget alkossunk belőlük és 18 éves koruk előtt nem fogjuk őket kezünkből kiengedni. Ekkor a párt, az SA és SS vagy

más alakulatok tagjai lesznek, vagy rögtön dolgozni fognak és a munkásfrontba vagy a munkahadtestbe lépnek be, majd 2 éves szolgálatra a hadseregbe. Ha ez sem formál belőlük nemzetet, akkor semmisem segít rajtuk."

Kijelentette, hogy feltétlenül megköveteli a vak engedelmességet. Az egyénnek meg kell hajolnia vagy meg kell törnie. Ezután hozzátette: „Nem tűrhetjük, hogy bármely oldalról is aláássák feltétlen tekintélyemet".

Egyre világosabbá válik, hogy Hitler semmiképpen sem befolyásoltatja magát a kereszténység humanitárius és békeszerető eszméitől és nemcsak a német nép, hanem a világ urává akar lenni.

NAPLÓ *Tengeren, 1937 május 5.*

Félórával éjfél után elutaztam a Bremen hajón.

Walter Duranty kijött a hajóhoz, hogy istenhozzádot mondjon nekünk.

Néhány napig a koronázási ünnepségekre Londonban maradunk.

NAPLÓ *London, 1937 május 21.*

Webb Miller az United Press európai igazgatója és a feltűnést keltett „I found no Peace" (Nem találtam békét) szerzője pár órára meglátogatott. Spanyolországból, „az emberi hús bűzéből", ahogy kifejezte magát, tért vissza. Éppen úton volt Moszkva felé és engedélyt szeretett volna szerezni ahhoz, hogy csatlakozhasson ott az északsarki repüléshez. Kérdezte, hogy a szovjet kormánynál tudnék-e ebben az irányban segítségére lenni. Természetesen megígértem, hogy mindent megteszek és ezt meg is akarom tartani.

Este a Ritzben vacsoráztunk Mrs. Dwight Morrowval, Lindberg ezredes is ott volt és fiacskájáról beszélt nekünk, aki május 12-én született. Érdekes esetet is adott elő, amely egy diner-en történt, Göring házában Berlinben: Göring kedvenc nősényoroszlána, amelyet háziállatként tart, egy társasegyüttlét alkalmával a szalonban játékos kedvében tönkretette Göring egyik ragyogó egyenruha kreációját.

NAPLÓ *London, 1937 május 25.*

Hosszú és örvendetes beszélgetés Llyod George-al, valamint lord Daviessel a New Commonwealth (Szövet-

ség a világ igazságos rendjének megvalósítására) elnökével. Ez az egyesület nagy munkát fejt ki a nemzetközi béke fenntartása és állandósítása érdekében. Lord Davies igen gazdag ember, vagyonát úgyszólván teljesen a háború elhárítása ügyének szenteli, ő a komoly munkát végző szövetség igazi lelke és hajtó ereje. Ma nagy lunch-ön vettünk részt, amelyet a New Commonwealth Winston Churchill tiszteletére adott.

NAPLÓ *London, 1937 március 26.*

Mr. és Mrs. Winston Churchill lunchre hívott meg Marjorievel, elragadó városi lakásukba. A falakon mindenütt kitűnő olajfestmények, mrs. Churchill elárulta, hogy férje festette őket. Kedves szórakozása az olajfestés és kis sziklakertek építése. A lunchön sok európai diplomata is jelen volt. Feketénél Churchill nagyon érdeklődött a szovjetkormányzat nevezetes tisztogató akcióiról. Kérdésekkel halmozott el. Őszintén feltártam előtte is a valót, úgy ahogy átéltem. Beszámolóm szemmelláthatólag meglepte a diplomatavendégeket. Tárgyilagos megállapítások a Szovjetúnióról itt ellenkeznek a jómodorral, oly nagy az előítélet. Churchill meglehetősen tartózkodó a kommunisták irányában. Állítólag néhány keserű tapasztalatot szerzett. Ennek ellenére igazságos és tárgyilagos, a tények alapján akar ítéletet formálni. Ő határozottan azok közé tartozik, akiknél nem a „vágy a gondolat atyja". Vázoltam előtte a tényállást és a Szovjet szempontjait, s a Szovjetúnió vezetőségének a tisztogatási akcióval kapcsolatban felhozott érveit. Churchill kijelentette, hogy közléseim alapján a Szovjet eseményeiről kialakult képe egészen megváltozott. Kérdéseket tett fel a szovjetiparról és a Vörös hadseregről. Kár, hogy ennek az embernek nincs nagyobb szava a kormányban. Egyike azoknak a nagyon keveseknek, akik talán a békét még egy időre biztosítani tudnák. Kivételes ember benyomását tette rám.

NAPI JEGYZET *London, 1937 május 30.*

Egyre újabb áldozatok!

Berlinben a rendkívüli törvényszék a „komoly bibliakutatók" szektájának negyvenkét egykori tagját ítélte börtönbüntetésre, azzal az indokolással, hogy „vallásos cégér alatt sötét politikai célokat akartak megvalósítani."

NAPLÓ *London, 1937 június 1.*

Bingham nagykövettel együtt Majszki orosz nagykövet hívott meg lunchre. Rajtunk kívül még csak Mme. Majszki volt jelen. Binghammel együtt mindketten az én ösztönzésemre megkíséreltük, hogy Majszkinak megmagyarázzuk: a Szovjetúniónak, mint a világ második legnagyobb aranytermelőjének, fontos gyakorlati érdeke, hogy Morgenthau államtitkárral az aranypiac és az aranyárak alátámasztásán közreműködjék és ezzel biztosítsa a világkereskedelem és a világforgalom szilárdságát. Arról volt szó, hogy meg nem erősített állítások szerint Oroszország a tavasszal roppant hajórakomány aranyat dobott az amerikai piacra, de mindenesetre eleget ahhoz, hogy nyomja a newyorki piacot. Megemlítettem Majszkinak, hogy erről már beszéltem Litvinovval és igyekeztem vele megértetni, hogy nyilvánvalóan Oroszországnak is érdeke, hogy ne törje le az arany piaci árát, hiszen az arany egyik legértékesebb világkereskedelmi terméke. De sem neki, sem Litvinovnak nem mondtam meg, hogy Morgenthaunak komoly gondot okoznak ezek a hajószállítmányok. Bingham az aranyügyet nagyon ügyesen és meggyőzően adta elő. Gondolom, hogy szavaink hatottak Majszkira.

NAPI JEGYZET *London, 1937 június 10.*

Egy jelentés szerint Őszentsége, a pápa a Vatikánban augsburgi német zarándokok csoportját fogadta és ezt mondta nekik: „Azok a napok, melyeket most a katolikus Németországnak meg kell élnie, nemcsak komolyak, hanem fájdalmasak; valóban oly komolyak, oly fenyegetők, oly szomorúak, hogy bennünket sírásra fakasztanak."

NAPI JEGYZET *London, 1937 június 11.*

A sajtó azt az izgalmas hírt hozza, hogy a legfőbb orosz katonai bíróság titkos tárgyalások után Tuchacsevszkij marsallt, Putna, Jakir, Uberevics, Feldmann, Kork, Primakov és Eydemann tábornokokat „katonai titkoknak ellenséges fasiszta hatalom számára való közönséges elárulása, valamint a szovjetállam bukásának előidézését és a kapitalizmus visszaállítását célzó durva kémkedés miatt" halálra ítélte.

A törvényszék Ulrich bíróból és a vörös hadsereg nyolc magasrangú tisztjéből állt. Az elítélt tábornokok még nemrég szinte az egész európai Oroszország különböző katonai parancsnokságainak élén állottak, míg Putna tábornok londoni katonai attasé volt. Feldman tábornok főhadszállásmester és egyúttal a hadügyi népbiztosság személyi osztályának főnöke volt. Eydemann tábornok az Oszoaviakim (légi- és vegyiháborús liga) elnöke.

A hivatalos sajtójelentés szerint a vádlottak teljes mértékben beismerték bűnösségüket és nyiltan megvallották, hogy régóta egy szomszédos állam kémei és ügynökei és ennek rendszeresen elárulták a Szovjetúnió katonai titkait.

A kormány közhírré tette, hogy a nyolc elítéltet agyonlőtték.

Harmadik rész

TRAGIKUS ESEMÉNYEK

1937 június 20 – szeptember 1

ISMÉT MOSZKVÁBAN

NAPI JEGYZET *Berlin, 1937 június 20.*

Moszkvába visszautaztamban Berlinben egy napot időztem, elsősorban azért, hogy beszéljek Schachttal, akit a Birodalmi Bankban kerestem fel. Sokáig beszélgettünk. Részletesen kitért a Németországot Anglia és Franciaország részéről ért igazságtalanságok ecsetelésére. Meglehetősen terjengősen és amellett indulatosan adta elő mondanivalóit. Hagytam, hogy nyiltan kibeszélje magát, de éppoly nyiltan válaszoltam neki.

— Mindez, amit ön felhoz — mondottam — esetleg alkalmas lenne arra, hogy az amerikai népre benyomást gyakoroljon, ha nem kellene egy másik tényezővel is számolni — tudniillik a Német Birodalom vezérének harcias és fenyegető magatartásával. Az a mélyen sértő mód, ahogy egyfolytában fenyegetőzik, hogy mit tesz majd ő, ha a világ nem pariroz neki és a szakadatlan kardcsörtetés az amerikai népet rendkívül kedvezőtlenül befolyásolja. Hogy kézzelfoghatóan megértessem vele a Führer tetteinek és szavainak amerikai megítélését, egy példát hoztam fel. Minnesotában, ha egy farmert a termés elpusztulása tűzvész, vagy más egyéb okok folytán az anyagi összeomlás veszélye fenyeget, akkor szomszédai önkéntes segítőcsapatot szerveznek és közösen gondoskodnak arról, hogy sorsüldözött, de tisztességes polgártársuk ismét a talpára tudjon állni és önbecsülését, amelyet megérdemel, mint a közösség hasznos és értékes tagja, visszaszerezze. Ámde, ha ezek a szomszédok arra a tapasztalatra tennének szert, hogy ez a szerencsétlen egy bandita, aki segítségüket csak azért akarja igénybe venni, hogy újra megerősödve ellenük forduljon és szomszédait újra kirabolja, úgy természetesen az elszenvedett igazságtalanságok feletti panaszai süket fülekre találnának. Érzésem szerint Németország jelenlegi vezetői is hasonlóképpen akarnak eljárni.

Schacht azt felelte, hogy ők már más úton is megpróbálkoztak, de eredménytelenül, úgylátszik az erőszak

az egyetlen nyelv, amelyen Anglia és Franciaország hajlandók érteni.

Megjegyeztem, hogy nem osztom álláspontját. Mikor az elnök javaslatát magyaráztam el neki, hogy a fegyverkezést az egész világon olyan védelmi fegyverekre korlátozzák, amelyeket egy katona elbír a vállán, lelkesedésében majdnem felugrott a székről. — Ez oly egyszerű — kiáltott fel —, hogy erre csak egy zseni jöhetett rá. A tervet keresztülvihetőnek ítélte. — Előadhatom Hitlernek, ha alkalmam adódik rá? — kérdezte. — Természetesen — feleltem — nagyon szívesen látnám. — Schacht akkor úgy vélte, hogy az elnök javaslatának esetleg foganatja lehet (lásd az elnökhöz intézett levelemet).

— No, majd meglátjuk! Mindenesetre próbaköve lehet ez annak, hogy a nácikban van-e békeakarat, vagy a kockát már elvetették s Hitler visszavonhatatlanul a saját útjára lépett-e, amely nyílegyenesen a háború felé vezet?

NAPLÓ *Moszkva, 1937 június 25.*

Marjorievel kirándultam Novodjevicsibe. („Új szüzek kolostora"). A kolostor falai között van az a temető, ahol Sztalin felesége szentelt földben nyugszik. A síremlék nyersen megmunkált fehér márványkő, mely fekete márványtól körülfogott zöld pázsitból emelkedik ki. Ez a nyers, durva márványkő fenséges asszonyi főt ábrázol: kedves, finom arc, a haj simán a fülek mögé fésülve, hátul konty tartja össze. A test vonalai beleolvadnak a kőtömbbe. Nagyon szép műalkotás, a hírneves Muchina szobrásznő műve. Tőle származik a párizsi világkiállítás szovjetpavillonján a férfit és nőt ábrázoló pompás szoborcsoport is. Itt van eltemetve Gorkij fia is. Ezt a sírt is egy életnagyságú szép márványszobor jelöli: a tömbből egy rövidnadrágos, kabátnélküli fiú alakja bontakozik ki, nyitott ingéből kilátszik a nyaka. Feltűnően élethű figura, ugyancsak a híres Muchina egyik alkotása.

LEVÉL AZ ELNÖKNEK
BERLINI TARTÓZKODÁSOMRÓL

Moszkva, 1937 június 26.

Tisztelt Elnök úr!

Legutolsó tárgyalásainkhoz híven, útban errefelé rövid ideig Berlinben tartózkodtam. Kiderült, hogy

Luther követ még nem tért vissza, bár az Orienttal már hazautazott.

Ezalatt rendkívül érdekes magánbeszélgetést folytattam Schachttal. Nagyon nyíltan és felindultan nyilatkozott. Az európai nyugtalanság igazi oka — mondotta — a félelem. Azok a kísérletek, amelyek a kérdést valutastabilizációval, gazdasági sorompók eltávolításával és más hasonlókkal akarják megoldani, természetesen igen hasznosak, de egy esetleges európai háborút nem tudnak megelőzni, mert az igazi okot, más szóval a szószerinti vagy gazdasági hódítástól, elözönléstől való félelmet nem törlik el.

Kitértem arra, hogy az Elnök átbeszélte velem az európai helyzetet és megoldási lehetőséget lát abban, hogy az európai államok katonai felszerelésüket egyesség útján tisztán védelmi alapra korlátozzák. Mondjanak le a légi erőről, tankokról és nehéz fegyverekről s kizárólag azokat a fegyvereket tartsák meg, melyeket egy ember a vállán elbír. Az egyesség megtartása feletti felügyeletet egy semleges állam látná el.

Schachtnak rendkívül tetszett ez a gondolat. „Feltétlenül ez a megoldás" — jelentette ki. — Ez a terv olyan egyszerű, hogy az csak egy zseni agyában születhetett meg. Elragadtatása leírhatatlan volt.

Megkérdeztem tőle, hogy mi a véleménye, vajjon a német kormány meggondolás tárgyává tenne-e egy ilyen javaslatot? Mire ő a legbizakodóbban igent mondott.

Továbbá megtudakoltam tőle, hogy találkozott-e Luther követtel hazaérkezése óta. Amikor nemet mondott, azt tanácsoltam neki, hogy tanulmányozza át a követnek a külügyminisztériumhoz küldött táviratait, mielőtt még Luther visszautazna Washingtonba. Megígérte és hozzátette, hogy felveti az eszmét kormánya előtt és később szívesen beszélne még róla velem.

Ha a felek tényleg a békét akarják, akkor itt az alkalom és az eszköz is megvalósítására. A megoldást aránylag kevés nehézséggel lehet megkísérelni. Ha megvalósulhatna, akkor az Ön terve megmentette az európai civilizációt. Ha egyik vagy másik érdekelt elzárkózna tőle, akkor az U. S. A. elnöke és a készségesnek mutatkozó kormányok közötti levélváltás tisztázná a légkört és a háborús felelősség azt terhelné, akit illet.

Miután a Schachttal való beszélgetés egyáltalán nem hivatalos, hanem tisztán személyes jellegű volt, Dodd követet nem értesítettem róla.

Labdarúgómérkőzés a moszkvai stadionban. Az orosz válogatott csapat játszott a spanyol ellen, mely erre a mérkőzésre Moszkvába jött. Ez a stadion hatalmas csarnok, a legmodernebb szerkezetű cementépítmény, mely a mienkkel is felveszi a versenyt, 1,000.000 ember fér el benne.

LEVÉL SUMNER WELLES
ÁLLAMTITKÁRNAK

1937 június 28.

Kedves Sumnerem!

A külpolitikai helyzet innen nézve rendkívül zavaros. Azok megítélése szerint, akik a legrégebben tartózkodnak itt, rendkívül komoly. Azt hiszik, hogy minden valószínűség szerint kiterjedt összeesküvésről van szó, a hadseregen keresztül megszervezett államcsínyről, amely nem okvetlenül Sztalin ellen, hanem a politikán kívüliség mellett és a párt ellen irányul és melyet Sztalin, az őt jellemző gyorsasággal, okossággal és erővel levert. Az egész országban hatalmas méretű „tisztogató" akciót folytattak le.

A diplomáciai kar legnyugodtabban gondolkodó tagjainak ítélete szerint a kormányzat nincs közvetlenül veszélyeztetve és továbbra is igen erős. Mindezt természetesen azzal a fenntartással állapítják meg, hogy minden attól függ, mennyire fertőzött a hadsereg. Egybehangzó vélemény szerint nincs szó erről, de pontosan senki sem tud semmit. Ez a helyzet ellentmondásai közé tartozik.

Mult télen Eden elutasította a gyarmatok visszaadása útján vagy más úton gazdasági segítséget kérő német tárgyalófeleket, ha egyidejűleg nem szavatolják mind a keleti, mind a nyugateurópai politikai biztonságot. Az orosz repülőgépek és a tankok spanyolországi felvonulása, mint azt általánosan elismerik, igen lehűtő hatással volt a német katonai hatalomra.

A Vörös Hadsereg erejét és a Szovjetúnió általánosan elismert békeszeretetét az európai béke fenntartásának beláthatatlan horderejű tényezőjeként foghatjuk fel, mely döntő hatással van a hatalmi egyensúlyra és a demokratikus blokkot támogatni tudná.

Ma este 36 személyes diner-t adtam a litván követ tiszteletére, aki költő, még pedig elég neves költő és az USA nagy barátja.* A kínai és a francia követek voltak mint további díszvendégek jelen a fogadáson.

Az est bonmot-ja a bájos kis kínai követné megjegyzése volt: „Nem, én nem vagyok diplomatanő. Én tényleg őszinte vagyok, szeretem az igazságot".

LEVÉL EKAY LEÁNYOMNAK

Moszkva, 1937 június 30.

Kedves Ekay!

Nagyon kellemes estét töltöttünk Urbyesnél, a norvég követségen. Intím, meghitt diner volt. Nagyon érdekes beszélgetést folytattam a francia követtel, aki igen aggódott, hogy a spanyol krízis Német- és Olaszországnak a Semlegességi Bizottságból — és ezáltal a közös politikából — való visszalépése következtében elmérgesedhet. A norvég követség kertjében a diner előtt és után is rendkívül szép volt és sokáig ültünk ott a félhomályban. Még 11-kor is világos volt.

Továbbá meghívót kaptunk a bolgár követség soirésjára, melyet a trónörökös tiszteletére adott. „Mindenki" ott volt és ez kellemes alkalmat szolgáltatott, hogy összes diplomáciai testületi barátommal találkozhassam.

A Külügyi Népbiztosság titkárával megjelent Madame Litvinov is és rögtön kiválasztotta magának Marjoriet, akivel egy bizalmas sarokba húzódott és hosszas beszélgetésbe bonyolódott. Utánad is érdeklődött és a leegyszerűsített angol nyelv alkalmazásával kapcsolatos tanulmányaid iránt. Többet is szeretett volna a nyári iskolában végzett munkádról tudni és megtudakolta azt is, mikorra szándékozol elérni a Wassar-College-en a tudományos fokozatot.

Vasárnap este az olasz követség diner-jén voltunk. Mind a követ, mind madame Rosso nagyszerűen festettek. Az egész kar lelkesedéssel beszélt arról a társaságról, melyet Te a követségen távollétünkben összehoztál. Sokat meséltek róla és dícsértek, hogy milyen jól elrendeztél mindent. Szemmelláthatólag nagy siker volt.

---

* Csodálkozással vettem tudomásul, hogy Baltrusaitis követ Edgar Allan Poe nagy csodálója és műveit oroszra fordította.

A napi események mind lázasabbak és kiélezettebbek. Ez illik például a Vörös Hadseregben lefolyt „tisztogató" akcióra, amely a moszkvai helyzetre kétségtelenül nagy hatást gyakorolt. Mindenesetre Moszkva oly vidám és gondtalan, mint a mai derűs júniusi nap; a város minden terén éppoly normális képet mutat, mint a Te ittlétedkor. A diplomáciai testületen belül természetesen mindenütt szakadatlan az izgalom és sugdolódzás; a teaasztalkák felett bizalmas pletykák nagyítják az előttünk lefolyó eseményeket. Vannak, akik azt állítják, hogy a felület alatt tényleg erjedési folyamat megy végbe az orosz lakosság körében. De a valóság az, hogy a nyugtalanság egyelőre lecsendesedett. A lényeges kérdés: vajjon a tábornokok agyonlövetése felbomlasztotta-e a hadsereg hűségét? Ha Sztalinnak sikerül a hadsereg hűségét a maga számára biztosítani, akkor politikailag még szilárdabban ül a nyeregben, mint valaha.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 július 1.*

A szovjet kormány új, 4000 millió rubeles védelmi kölcsön kiadását teszi közzé, melyet 4%-os kamatozással 1957-ig kell visszafizetni.

Ez két okból érdekel engem: egyrészt rávilágít, milyen sokat költenek az oroszok fegyverkezésre — kétszer annyit, mint Anglia és Franciaország együttvéve. — Másrészt azt bizonyítja, hogy a munka „értéktöbbletéből" nyert, félrerakott tőkének a haszonélvezetét meg kell fizetni.

OROSZORSZÁG ÉS JAPÁN

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK AZ AMURI HATÁRVILLONGÁS ÜGYÉBEN

Moszkva, 1937 július 1.

Sir!

A japán követnek, Shigemicu úrnak június 29-én a külügyminisztériumban történt már említett tiltakozásaival kapcsolatban megbízható forrásból megtudtam, hogy Shigemicu követ, Litvinov és Sztomoniakov, Litvinov munkatársa között lefolyt tárgyalások rendkívül komolyak voltak. Mindkét fél részéről állítólag a legapróbb részletekre is kiterjedő aggodalmaskodás jellemezte őket s nemcsak a késő éjszakáig, hanem a hajnali órákig húzódtak.

Június 30-ának reggelén azt a hírt kaptam, hogy a japán követ valóságos ultimátumot intézett Litvinovhoz, melyben azt követelte, hogy a szovjetkormányzat vonja vissza csapattesteit a vitás szigetekről. Litvinov némi engedményt tett és végül azt javasolta; mindkét fél vonja vissza csapatait, hogy a jogi kérdésekről való tárgyalásokat és vitákat egyáltalán meg lehessen kezdeni egy ottani fegyveres összecsapás veszélye nélkül. Japán mégis vonakodott hozzájárulni egy ilyen, mindkét fél részéről történő visszavonáshoz. Úgy látszik, a tárgyalás holtpontra jutott, miután Japán félállította a maga kategorikus követelését, mire Litvinov a mindkét fél részéről történő csapatvisszavonást javasolta, ami elől Japán elzárkózik és csak eredeti követelésének, a szovjetcsapatok kiürítésének teljesítését tartja szem előtt.

Június 30-a délutánján, még a tárgyalások újrafelvétele előtt összecsapásra került sor a felfegyverzett szovjet-őrségek és az amuri szigeteknél állomásozó szovjet őrhajók és ágyúhajók között, amikor is egy hajót elsüllyesztettek, egy másikat pedig — súlyos emberveszteségeket okozva — kikötésre kényszerítettek.

Aznap este a japán követ megint hosszasan tárgyalt a külügyi népbiztossággal, ezek a tárgyalások, mint érte-

sültek, újra hosszan az éjszakába húzódtak anélkül, hogy megállapodásra jutottak volna.

Ez volt a helyzet július 1-ének reggelén.

Az Associated Press londoni hivatalán keresztül értesültem róla, hogy Tokióban a helyzetet rendkívül komolynak látják. Japánban a néphangulat igen izgatott és a japán kormányzat egyesített tanácsülésre hívja össze a minisztériumokat. A tokiói tőzsdét valószínűleg becsukják.

Bizonyára emlékszik, hogy 1937 március 26-ról kelt 152. számú táviratomban hírt küldtem Önnek a japán követtel volt tárgyalásomról.

Arra is emlékezni fog még, hogy washingtoni tartózkodásom alatt mind Önnel, mind az elnökkel beszélgettem a japán követtel folytatott tárgyalás jelentőségéről: akkor az elnök azt a tanácsot adta, hogy a miniszternek kellene döntenie, nem lenne-e tanácsos, ha Grow követ és én egy harmadik helyen találkoznánk és egymással megtárgyalnánk azokat a kérdéseket, melyek a két ország békéjét és egyetértését érintik.

A fenti események miatt és attól a meggyőződéstől áthatva, hogy egyik vagy másik fél esetleg külháborúra szánná el magát — és tekintettel azokra a rettenetes távlatokra, melyeket egy ilyen háború nemcsak a résztvevő hatalmak, hanem egész Európa, sőt közvetve az egész világ számára megnyit — elhatároztam, hogy mind a japán követtel, mind Litvinovval érintkezésbe lépek, a pontos helyzetképről bizonyságot szerzek mint magánember és nem hivatalosan azt a reményemet fejezem ki, hogy a háború veszélye bizonyára nem áll küszöbön. A japán követ azonnal válaszolt, egyben meghívott, hogy még egy órán belül keressem fel. Litvinov azt üzente, hogy örvendene, ha július 2-án fogadna.

Ki szeretném emelni, hogy a japán követnek a legvilágosabban kifejeztem, hogy egyéni kezdeményezésből jöttem, elsősorban a való helyzet megismerése végett. Ha továbbá azt a reményemet fejeztem ki, hogy ez a viszály nem fog válságot teremteni, mely háborús katasztrófába sodródhat, az semmiesetre sem történik kormányzatom nevében vagy annak utasításai alapján, mert semmiféle utasítást egyelőre nem kaptam.

Ahhoz a gyorsasághoz alkalmazkodva, mellyel az események lejátszódnak, ezzel a kezdeményezéssel vállaltam a felelősséget, hogy első kézből nyerjek betekintést az összefüggésekbe és azokról Önt és az elnököt oly pon-

tosan, ahogyan csak lehet, tájékoztassam és ezenkívül az a remény vezérelt engem, hogy hozzájárulok egy kényes helyzet kiegyenlítéséhez anélkül, hogy kezdeményezésem félreértésekre adna okot.*

NAPLÓ *Moszkva, 1937 július 4.*

Délután július 4-ének ünneplése 5—7-ig tartó fogadással egybekötve. Az egész diplomáciai testület megjelent, ezenkívül 20 vagy 25 magasrangú szovjetképviselő, kezdve Litvinovtól, többek között Ulrich bíró, aki az összes tisztogató-pereket vezette, és madame Ulrich. Nagyon kellemesen elbeszélgethettem Litvinovval: nyiltan szóvátettem azt a visszahatást, amit a „tisztogatás" és a vörös tábornokok kivégzése az USA-ban és Nyugat-Európában keltett és megjegyzem, hogy ez feltétlenül káros hatással van a Szovjetúnió külföldi hírnevére, és ez bizonyos mértékben megingatta Franciaország és Anglia bizalmát Oroszország Hitler ellen kifejthető erejében.

Litvinov is ilyen nyiltan beszélt. Azt fejtegette, hogy e tisztogatás meggyőzhette a világ közvéleményét arról, hogy semmiféle árulás sem segíti többé a Berlinnel és Tokióval való együttműködés lehetőségét. Egy napon a világ meg fogja érteni, hogy ami történt, szükségszerűen történt, hogy kormányzatukat a „fenyegető veszély"-től megmentsék; igen, ők valóban az egész világnak szolgáltak, mikor azt a nácik és Hitler világuralmának veszélyétől megőrizték, és hogy a Szovjetúnió erős védőbástya a nemzetiszocialista veszedelem ellen. Eljön a nap, mikor a világ fel fogja ismerni, hogy Sztalin micsoda kiemelkedő nagy férfi.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 július 4.*

Megint a nemzetiszocialista szellemiség egy különleges megnyilatkozása. Azt képzelik, hogy ezzel az éppen Berlinből kiadott hírrel sikerük lehet — Buchholz püs-

* Még később — 1938-ban — mondotta nekem Európában egy magasrangú japán tisztviselő, hogy kormányzata tudatosan akarta kipróbálni a Szovjetúnió ellenálló erejét és katonai teherbíróképességét. A vörös hadsereg távolkeleti katonai ereje és átütőképessége igen meglepte a japánokat.

pököt Königsbergben három évi fogházra ítélték és három katolikus káplánt rövidebb börtönbüntetéssel sujtottak, mert „hangos beavatkozásukkal megzavarták egy Corpus-Christi körmenetet". Hat katolikus hívőt ugyanakkor hattól tizenkét hónapig terjedő büntetésre ítéltek.

Katolikus papok, mint egy Corpus-Christi körmenet megzavarói — micsoda bohózat!

LEVÉL STEPHEN EARLYNEK

Moszkva, 1937 július 4.

A politika hullámai lassanként lecsillapodnak. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az ítélkezés és a tisztogatás még folyik. Senki sem tudja, hogy milyen hatást gyakorolt a hadseregre. Csak az idő fogja ezt kideríteni. Máris nyilvánvaló, hogy a Vörös Hadsereg hűsége Sztalin iránt nem szenvedett csorbát. A kormányzat szilárdabb, mint valaha, mert jellegzetes gyorsasággal leszerelt minden lehetséges ellenséges vezérlő szervet. Sajnálatos amellett, hogy ez az ügy megingatta Nyugat-Európa bizalmát hadseregének és kormányzatának erejében és ennek következtében a nyugateurópai demokratikus blokk is meggyengült és ez komoly dolog, hiszen a béke egyetlen igazi záloga a London—Páris—Moszkva tengely.

NAPLÓ

Moszkva, 1937 július 7.

A Tass-iroda igazgatóját, M. Doletzkit a sajtóban a nép ellenségeként bélyegezték meg.

Egy igen tapasztalt moszkvai levelező a következő felvilágosítást adta a Doletzki-ügyről: Miután Doletzkit nyilvánosan, mint a nép ellenségét, a „tisztogatás" leleplezettjét bélyegezték meg, az azt jelenti, majdnem bizonyosan, hogy kivégezték. Doletzki a cári idők lengyel forradalmainak egyik veteránja volt. Rögtön, a Szovjetunió elismerése, Maxim Litvinovnak Roosevelt elnökkel folytatott washingtoni tárgyalásai után, látogatást tett az USA-ban.

NAPLÓ

Moszkva, 1937 július 8.

A hírek szerint a hazaárulásért elítéltek között szerepelnek: Kaminszki, Rudzutak, Meslank (a Politbüro

tagja), Karachan, Kresztinszky, Rosengolts, Osszinszki, Umschlicht és Stern is.

Kresztinszky Litvinov jobbkeze a külügyi népbiztosságon, felesége jelentékeny orvosnő és a párt hűséges tagja. Egész életét a moszkvai kórházakban ápolt asszonyok és gyermekekről való gondoskodásnak szentelte. Mindketten bebizonyították buzgalmukat a forradalomban. — Ettől természetesen még lehettek trockijisták. Ezt a jelenlegi különleges helyzetben sohasem lehet tudni.

Rosengolts a külkereskedelem népbiztosa. Még pár hónappal ezelőtt diner-re voltunk hivatalosak vidéki házában. Meslank a Szovjetúnió egyik legtehetségesebb nemzetgazdásza. Az USA-ban is jól ismerik. A Szovjetúnió állami tervgazdálkodási biztosságának vezetője volt, aki az ötéves tervről szóló, a maga nemében klasszikus jelentést kiadta. Nemrégiben nevezték ki a nehézipar vezetőjévé. Mindenesetre tény, hogy a lélektan általános törvényei nem alkalmazhatók ezekre az emberekre és viszonyokra. Éppen komolyságuk és meggyőződésük őszintesége lehet forrása vétkeiknek. Hiszen az utolsó perben éppen az volt a kérdés, vajjon Radek idealista politikai elképzeléseinek mártírja, vagy egyszerűen politikai bűnöző. Ez érvényes az összes fővádlottakra. Nem alakulhat ki egyéni álláspontom, tapasztaltabbakhoz kell folyamodnom.

A követségen Sandler, a svéd külügyminiszter fogadást rendezett. Litvinov elfogott és azt mondta, hogy Sandler arra törekszik, hogy a kisállamok megszabaduljanak a Népszövetség 16-ik cikkelyének kötelezettségétől, mely szerint közös akcióba kell lépniök az ellen a nemzet ellen, mely a Népszövetséget megtámadja. Keserűen panaszkodott, hogy ez a „német propaganda"; Sandler megint beleesett a német technika kelepcéjébe. Litvinov keserűen panaszolta: a „kollektív biztonság", a támadó elleni egyetlen védekezés, megsemmisül és Hitler uralma megerősödik. Litvinov különösen azt emelte ki, hogy Sandler egyik főérve ez volt: a paktum 16-ik cikkelyének feloldása az USA-nak a Népszövetség mellé állását is megkönnyítené. Litvinov szerint az USA rokonszenvezik ezzel a tervvel. Kikérte a véleményemet, mire azt feleltem, hogy errevonatkozólag nincsenek utasításaim és az ügy nem tartozik hatáskörömbe. Személyes véleményem csupán üres csemege. Az USA most nem akar fellépni a Népszövetség mellett, ami szerintem rendkívül sajnála-

tos, de tény és való. Arról is meg vagyok győződve, hogy az egészséges emberi értelem azt tanácsolja az amerikai népnek, hogy a biztonság egyetlen útja az európai államok összefogása a támadó nemzetek ellen. Litvinovot nagyon felháborította ez oly világos ügy tragikus elakadása. Hitler módszere egyiket a másik után félemlíti meg.

NAPLÓ

Moszkva, 1937 július 9.

Pacelli bíboros erőteljes vádja a nemzetiszocialisták új északi vallása ellen a lisieaux-i Szent Teréz-templom felszentelése alkalmából:

„Egy hatalmas nemzet több templomában, melyeket istentelen vezetők fajistenítéssel akarnak megtölteni, a 80 esztendős pápa tiltakozása oly visszhangra talált, mint a szinaihegyi szózat, a személyes Isten, a testtévált ige imádására, az iránt uk való szent feladatra szólítván őket..."

LEVÉL SUMNER WELLES ÁLLAMTITKÁRNAK

Moszkva, 1937 július 10.

Kedves Sumnerem!

Nem fér hozzá kétség, hogy itt jelentős események játszódnak le. A felszínen nyugalom uralkodik. Az utca képén és az embereken nem ismerhető fel semmiféle változás, de állandóan új hírek keringenek magasrangú személyek elítéléséről, néhány hír megerősítetlen, de igen sokhoz nem fér kétség.

Az időjóslat nem olyan egyszerű. A lejátszódó események tényezői között sok az ismeretlen. Ehhez tartozik a külháború és az orgyilkosság veszélye. Ha egyik vagy másik fellép, felborítja a mérleget és halomra dönt minden számítást. Ha a hadsereg hű marad Sztalinhoz — és minden jel erre mutat —, akkor a mostani kormányzat még biztosabban ül a nyeregben, mint azelőtt.

Sokat jelent, hogy Franciaország elvesztette-e bizalmát orosz szövetségesének erejében. Nagy benyomást tett rám, hogy Angliában az a vélemény vált általánossá, hogy nagyon szomorú lenne, ha a benső nehézségekkel küzdő Franciaországra és a jelenleg vajúdó, szintén belső nehézségekkel küzdő Oroszországra kellene támaszkodni.

Az Oroszország erejéről kialakult általános vélemény három hónap óta tökéletesen megváltozott; és

nemcsak a kormányzat politikai erejéről, hanem a Vörös Hadsereg átütőképességéről is. Nem lepne meg azonban, ha három hónap múlva az inga megint ellenkező végletbe lendülne át — olyan gyorsan peregnek le az események. Oroszország talán nem volt olyan erős, mint azt három hónappal ezelőtt gondolták, de semmi esetre sem olyan gyenge, mint azt ma hiszik.

Az ország emberanyaga határtalanul nagy. Ebben a népben bámulatos erő izzik eszmei elképzelések követésére és egy ügyért való teljes odaadásra. Ehhez még hozzájárul, hogy az ország felmérhetetlenül gazdag. Sok bámulatosat mutatott már fel ez az ország.

NAPLÓ

Moszkva, 1937 július 13.

Meg kell hagyni, hogy a kormányzat makacsul kutatja fel a „benső támadók" — mint Litvinov nevezi — fészkeit.

Moszkvában elterjedt hírek szerint 61 személyt a Távolkeleten agyonlőttek. Vezetői és tagjai voltak egy trockijista japán-német kémszervezetnek, mely a Távolkelet vasúthálózatain működött és rendszeresen kémkedett egy idegen hatalom javára.

LEVÉL EKAY LEÁNYOMNAK

Moszkva, 1937 július 14.

Kedves Ekay!

Leveled éppen aznap érkezett, mikor megint nemzeti ünnep volt a Vörös-téren. Az ifjúság sportnapját ünnepelték rendkívüli látványosságokkal egybekötve. Sztalin és az összes népbiztosok ott ültek a Kremllel szemközt levő páholyukban, a Lenin-mauzoleum felső sarkánál. Mi ugyanazokról a diplomaták részére fenntartott helyekről szemléltük az ünnepséget, ahonnan Te is nézted a májusi díszfelvonulást. Anyáddal arról beszéltünk, milyen kár, hogy nem láthattad ezt a parádét, mely a maga nemében csodálatos és lenyügöző volt.

Ragyogó tavaszi nap. Mindenütt vörös lobogók, különböző nagyságú jelképek, Sztalin-fejek stb.

A négyszögű térség három oldalán 3—400 férfiból és nőből álló csoportok sorakoznak fel, de a térnek majdnem a fele különböző felvonulások és tornamutatványok számára szabadon marad.

A díszcsapatokban és a mutatványokban majdnem annyi leány vett részt, mint fiú — a „lángoló ifjúság". És micsoda szép ifjúság! Mind sötétbarnára sülve, legtöbben csak fehér shortban és színes trikóba öltözve. Minden csapat más színeket viselt. Egyeseken Jansen-öltöny volt, másokon rendes tornaruha. Minden lehető kombináció felmerült — kék és fehér, piros és fehér, narancs és fehér, világoskék és sárga, stb. Szép látvány volt. Ezenkívül láttuk még a katonák ezreit barnásülve, kopaszra nyírt fejjel, kék shortban és fehér cipőben. Két- vagy háromezer, a Szovjetúnió különböző részeiből való tornász egész különlegesen tarka képet nyujtott, legtöbben Ukrajnából, a Kaukázusból és a keleti részekből jöttek ide. Utóbbiak fúvó- és ütőhangszereket hoztak magukkal és fegyvertáncukat és mindenfajta más keleti táncmutatványukat és felvonulásukat vad, primitív zenével kísérték. A színes arcok és a táncok egész eredetiek voltak és exotikus látványt nyujtottak. Ez az ünnepség mintegy 4 óra hosszat tartott. Számításom szerint 40—50.000 ifjú és leány vett részt benne. Mindenféle virágjátékokra is sor került, a harangvirágok voltak túlsúlyban. Te tudod, hogy a virágoknak micsoda kultusza van itt.

Az egyes szakaszok a legkülönbözőbb sportágakat mutatták be. Még sielők is voltak, — legalább 500 férfi — akik az aszfalton lejtettek.

Másutt keresztgerendákon a tornászok akrobata szaltókat mutattak be. Egy mutatvány 40 vagy 50 fiúból és leányból állott, akiknek gyakorlatai közben a lécek tovább mozogtak.

Végeredményben egyike volt a legszebb és legjelentősebb látványosságnak, melyeket valaha is láttam. Természetesen a nap is pompás volt és a fiatal testek csodálatos, tökéletesen kiképzett szépsége is megtette a magáét, hogy a látványosságot valami egészen különlegessé varázsolja.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 július 16.*

Egész nap dolgoztam, hogy hivatali íróasztalomat rendbehozzam. Este diner volt Charles Natter (Associated Press) tiszteletére, aki Spanyolországba megy. Mindannyian nélkülözni fogjuk. Minden tiszteletünket és csodálatunkat kiérdemelte. Étkezés után filmelőadás, melyen — mint rendesen — az egész kar jelen volt. Mondscheinszonáta, Paderevszkivel.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK A SZOVJETUNIÓVAL KÖTÖTT KERESKEDELMI SZERZŐDÉS MEGÚJÍTÁSÁRÓL

Moszkva, 1937 július 16.

Sir!

Rögtön, a hivatalos sürgöny kézhezvétele után, magánbeszélgetést folytattam Litvinov népbiztossal a fent jelzett alkalomból. E beszélgetés leírását a hivatalos aktákhoz csatolom.

Megmagyaráztam neki, hogy a Szovjetnek érdeke, hogy az USA-ban való bevásárlási kötelezettségét a mult évihez viszonyítva, lényegesen emelje, úgyhogy az összeg ne maradjon negyvenmillió dollár alatt. Litvinov, úgy látszik, elfogadta érveimet, jegyzeteket készített és kijelentette, hogy bár a kereskedelmi szerződések nem tartoznak rá, megbeszéli az ügyet az illetékesekkel és behatóan tájékoztatja őket azokról a mozzanatokról, melyeket előtte feltártam.

Aztán beszélgetések folytak Neymann és Rosenblum urakkal, a külügyi népbiztosságtól és Kaminszki úrral, a külkereskedelmi népbizosságtól, azzal a célzattal, hogy az ügyet minden részletében alaposan megtárgyaljuk. Miközben ezeket a tárgyalásokat Mr. Henderson, Mr. Kennan és Mr. Dunbrow lefolytatták, személyesen beszéltem Litvinovval és kétszer Neymann úrral. A beszélgetések tartalmát összefoglaló emlékiratokat mellékelve küldöm. Július 15-én megint összeültünk a külügyi népbiztosságon egy ilyen megnyugtató jellegű konferenciára, melyen orosz részről Neymann, Rosenblum, Kaminszki és Vinogradov urak vettek részt és ahol kívülem még Mr. Kennan is jelen volt. Az eredményt a július 16-án d. e. 11-kor kelt 176. sz. táviratban közöltem Önnel. A párt és a kormányzat tisztogató akciója és a Vörös Hadsereg tábornokainak agyonlövetése és a külföldiek ellen irányuló gyűlölet miatt szerencsétlen dolog, hogy a kereskedelmi szerződés felújítására vonatkozó tárgyalások éppen erre az időszakra esnek.

Most egy olyan időszakhoz érkeztünk, amikor mindent elértünk, amit csak akartunk. Kellemesen meglepett bennünket az az előzékenység, melyet e férfiak részéről az U. S. A. irányában tanusítottak, holott egyébként a külföldiekkel szemben most nagyon gyanakvóak és elutasítóak. E tárgyalások folyamán minden ponthoz hozzá-

járultak — kivéve az exportzáradékhoz. E ponthoz fűződő következetes makacsságuk mögött valószínűleg két motívum húzódik meg: először is az amour-propre egy bizonyos fajtája kormányzatuk nevében, másodszor pedig az a körülmény, hogy a tárgyalásokkal kapcsolatban sikert kell felmutatniok a külföld előtt.

E tárgyalásokkal kapcsolatban rá szeretnék mutatni Mr. Henderson, Mr. Kennan és Mr. Dunbrow nem mindennapi teljesítményeire. Sem energiát, sem időt nem kímélve, azon fáradoztak, hogy az ügyet mind hamarabb elintézzék és mindhárman tanuságot tettek tehetségükről és finom ítélőképességükről.

LEVÉL STEPHEN EARLYNEK A KERESKEDELMI MEGÁLLAPODÁSRÓL

Moszkva, 1937 augusztus 10.

A kereskedelmi megállapodás kérdésében derék munkát végeztünk Cordell számára —, ami nem volt könnyű dolog. Itt a „tisztogatási akció" következtében nagy zürzavar uralkodott. Ez meglassította tárgyalásainkat és valóban sikert jelent, hogy az amerikai áruk vásárlási kötelezettségét 33⅓%-al sikerült felemelnünk a következő évre. Ez különösen akkor fontos, ha meggondoljuk, hogy Nagybritániának csak egy félesztendővel ezelőtt sikerült egy 50 millió dollár értékű üzletet létrehoznia, amit hosszú lejáratra és alacsony kamatláb mellett kölcsönzött a Szovjetúniónak.

Megelégedéssel tölt el, hogy sikerült itt valamit nyélbe ütnöm. Kínos lelkiismeretességgel igyekszem betartani az elnök utasításait. Mégis sikerült elérnünk annyit, hogy Oroszország kifejezett rokonszenvvel kezel bennünket, melyet a magunk részéről természetesen a legmelegebben viszonozunk. Ez egy napon bizonyos távolkeleti fejlődményekkel, vagy talán Európával kapcsolatban is jelentőséget nyerhet, — ki tudja!

AZ OROSZ MEDVE

Moszkva, 1937 július 28.

Ma tájékoztatást küldtem Henry Wallace-nak a kollektív mezőgazdaságról. Ez egyike az itteni legérdekesebb kísérleteknek. Az egyéni mezőgazdálkodást a Szovjetúnió majdnem egészen felszámolta. A kormányzat minden kerület számára nagyvonalú talajgazdálkodásra berendezett, mindenféle gazdasági géppel felszerelt állomást tart fenn. Az így összefogott területen a terméseredményt a gazdasági munkások és az állam között osztják meg. Megállapítható, hogy Oroszország némely részén vannak úgynevezett „parasztmilliomosok", akiknek a termésrészesedése aránytalanul nagy. Más országrészeken a kollektív gazdálkodás nem válik annyira be, mert a táj talajviszonyai nem alkalmasak gépesített megművelésre. A gabonaneműek igen jól fejlődnek e rendszer mellett. A gyümölcsösök, szőlők és hasonlók azonban már nagy nehézségeket okoznak. A kényszerrel végrehajtott kollektív mezőgazdaság eleinte, főképpen az 1931—33-as években sok nehézséggel járt. Úgylátszik — kezdetben a parasztok sztrájkoltak és nem voltak hajlandók téli szükségleteiknél többet termelni. Amikor a kormányzat az aratás után mégis igényt tartott a maga részesedésére, a parasztok, azzal a megokolással tiltakoztak, hogy ha az állam az aratási részesedést elveszi tőlük, éhen halnak. Ez kínosan érintette a kormányzatot, amely véget vetett a sztrájkoknak.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ OROSZ IPAROSÍTÁSI TERVRŐL

Moszkva, 1937 július 28.
Szigorúan bizalmas.

Sir!

Tisztelettel értesítem, hogy miután oz orosz sajtó az utolsó 6 hónap alatt oly makacs keménységgel bírálta az ipari viszonyokat, a megfigyelők között az az általános benyomás alakult ki, hogy az ipari gazdálkodás komoly összeroppanás előtt áll.

Kívülről szemlélve, a kép kétségbeejtő. A legszigorúbb kritikus sem emelhetne élesebb vádat a szovjetipar ellen, mint amilyen kíméletlenül lesujtó bizonyítékokkal támadja azt éppen a kormánysajtó. A sajtó naponta utal arra, hogy ez vagy az az ipar a termeléssel hátrányban van. Ez a szovjet gondolkodásmódot jellemző önbírálat kétségtelenül a rendszer igazi erejére világít rá. Gyakran megállapították már, hogy a júniusban agyonlövetett Vörös Hadsereg-tábornokok egyik legfőbb mulasztása a nehézipar működésével volt kapcsolatos. Az itteni megfigyelőknek majdnem mind az a nézete, hogy a kormányzat ebben a vonatkozásban nagyon nehéz próba előtt áll.

Ha az események igazolnák azt az általános véleményt, hogy a helyzet igen komoly, akkor a mi szempontunkból alapvetően fontos kérdések forognak kockán, mert ettől függ a Szovjetúnió jelenlegi vagy jövőbeli erejéről, vagy befolyásáról alkotott minden értékelés.

Azért terjesztem be Önnek a körülmények beható vizsgálatának eredményeit, megfigyeléseimet és azokat a végkövetkeztetéseket, melyekre értelmes vizsgálódás után jutottam.

Kétségtelenül igaz, hogy az ipar egyetemes fejlődésének eddigi lendületes irama lassúbbá vált. Ez különös lenne akkor, ha az ipari termelőképesség nem szenvedett volna az utóbbi 8 hónap alatt politikai események következtében.

Mindezek az ipari vállalatok a kormányzat vezetése alatt működtek. Ezért vannak a mindenkori politikai viszonyoknak különösen alávetve és ezek a mult esztendőben igen rosszak voltak.

Dezorganizáció — állítólag szabotázs miatt

A pártvezérek és trockijisták, kémek és szabotőrök utáni másfél év óta tartó vadászattal „fején találták a szöget", mert ezek valószínűleg külső ellenséggel szövetkeztek — ipari rombolás és szabotázs céljából. Számtalan gyárvezetőt és igazgatót ültettek a vádlottak padjára. Alig van iparág, melynek szervezetét e vádak ne rendítették volna meg és mely ne került volna a gyanusítások pergőtüzébe, ami már ilyen helyzetből szükségszerűleg következik.

Ugyanebben az időben minden mértékadó személyiség — Sztalin márciusban, a párt központjának plénuma előtt tartott beszédének mintegy kiegészítéseként, — rossz

hírbe keverte az ipart. Állandóan felhangzott az a vád, hogy a „gazdasági szakemberek és gyárvezetők" megfeledkeztek az igazi hűségről és csak ipari vagy gazdasági feladataik teljesítésére gondoltak. Már nincsenek tudatában annak — írták —, hogy első kötelességük a pártot szolgálni, hanem erre figyelmeztetni kell őket. Az ipari és üzleti vezetés kérdéseinek háttérbe kell szorulniok a párt szempontja mögött. — Ez súlyos zavarokat okozott és a termelést hátráltatta. A gyárvezetők és igazgatók megint tudatára jutottak politikai feladataiknak. Sok esetben elmulasztották a nem megfelelő munkások elbocsátását, sokszor meg éppen politikailag aktív alárendeltjeik tették szóvá állítólagos mulasztásaikat. Ez és még sok más, amiről a sajtó megemlékezik, természetes következménye volt annak az agitációnak, mely a pártérdekeket fölébe helyezte az üzleti szempontoknak, mindenekelőtt a termelésképesség fokozásának.

A bér és munka kérdése

A Sztachanov-mozgalom (akkordrendszer), mint azt a vizsgálatok mutatják, annyira megdrágította az előállítási költségeket, hogy a bérskálát felül kellett vizsgálni. Azonkívül minden iparág, vezetőivel együtt, nyereségre rendezkedett be, mert az előírt mennyiségen felüli termelésért a munkások és a gyárvezetőség prémiumot kapnak. Ezért a bérkérdés életfontosságú az egész rendszer számára.

A különböző iparágak költségcsökkenésének és a haszonkulcs emelésének céljából 1937 április 20-án a Sztachanov-rendszer fokmérőjét megkísérelték megváltoztatni, vagyis a normálteljesítményt felemelték és a fizetést lecsökkentették. Az volt a szándékuk, hogy a munkásokat többtermelésre buzdítsák, hogy megint elérhessék a régi színvonalat. Ez a terv azt az ígéretet is tartalmazta, hogy a vezetőség jobb gépezetről és szervezetről gondoskodik, hogy a munkásnak lehetővé tegye azonos megerőltetés mellett a többtermelést és ezáltal a munkanorma emelése ellenére ugyanolyan munkabér elérését, mint azelőtt. Szemmelláthatólag ez nem vált be. A munkások között általános elégedetlenséget keltett. Újabb szabályozások újabb nehézségekkel jártak. A kevésbé szakképzettek gyakran többet kerestek a szakmunkásoknál és ezáltal a rossz hangulat nőttön-nőtt. Általános bércsökkenés állt be és emiatt a munkások termelő ereje és az össztermelés mennyisége egyre csökkent. Mind a napilapok, mind az

ipari és kereskedelmi szaklapok a rosszul vezetett ipari működés vádjával vannak tele s hogy a bér- és munkarendszert hibásan és életképtelenül szervezték meg. Az eredmény: természetesen növekvő rossz hangulat a munkásság, bizonytalanság a vezetés körében, valamint a munkahelyváltozások jelentékeny emelkedése.

Munkahelyváltoztatások

A személyzeti csere kezdettől fogva a szovjetipar egyik legnehezebb kérdése. A szabad költözés általában elég nagymérvű és alig bír el emelkedést. A széniparban például az összemélyzet egy éven belül teljesen kicserélődött és majdnem hasonló volt a helyzet az olajiparban. Aránylag kisebbmérvű, de még mindig nagyon jelentékeny a kicserélődés a fémiparban.

A termelés utolsó hat hónap alatti csökkenésének okai a sajtó és a központi bizottságok szerint a következők: a) Trockij romboló működésének utóhatásai; b) tisztázatlan légkör és hiányos szaktudás a gyárvezetők és technikusok részéről; c) a bér és munka rendszerének meg nem felelő szervezése.

Mindezeken a körülményeken kívül meggondolandó, hogy az egész ország a küszöbön álló politikai választások varázsa alatt áll. Az új alkotmány megingatta a választók egyensúlyát. A párton eddig az ipari munkásság uralkodott, mely a választóknak mintegy 20%-ára rúg. Az új alkotmány a földműveseknek a gyári munkásokkal egyenlő jogot ad s a földművesek a szavazók 80%-át teszik ki. A kormányzat számára beláthatatlan jelentőségű az a tény, hogy ez az új választóréteg a rezsim népi alapra helyezését követeli. Eközben a párt minden foglalkozási rétegre kiterjedő működést fejtett ki az egész országban. Ezzel az egész eddigi pártszervezet megingott. A helyi pártszervezetek funkcionáriusainak — az egész országban mintegy 60.000 ember — 60%-át leváltották és másokkal cserélték ki. Minden ipari vállalatra és a nemzeti munka minden ágazatára politikai, mondhatni pártnyomást gyakoroltak. A politika uralkodik a falusi udvarok, a raktárak, a hivatalok, a boltok felett s ebből keletkezik a dezorganizáció és a termelés csökkenése.

Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy az ipar nem tudta végrehajtani az 1937-es évre megszabott termelést. Ez a szovjetsajtó állandó mottója, örökös panaszdala.

A szovjetrendszer szerint az Állami Tervbizottság

minden évre előzetes tervet dolgoz ki, mely szerint az ipar egy bizonyos százaléknyi többtermelést hajt végre az előző esztendőhöz képest. Ez a minden évre előírt többlet rendkívüli. Igy szökött fel az 1934-es ipari összbevétel (tiszta haszon) mintegy 30 milliárd rubelre, 1935-ben mintegy 51 milliárd rubelre emelkedett, 1936-ban pedig 62 milliárd rubel volt. Az 1937-es terv 28%-os emelkedést követel a multévivel szemben.

A párt és sajtó állandóan bírálja az ipart, hogy munkateljesítménye az 1937-es terv követelményeit elérje.

Tekintettel e tényre, nem is azt kutattam, hogy mekkora hátralékban van az 1937-es termelés a terv követeléseihez viszonyítva, hanem hogyan aránylik az idei termelés a mult esztendeihez. Az 1936-os év 1935-höz viszonyítva 25%-os többtermelést mutat fel, 1935 pedig 66%-os emelkedést 1934-hez mérten. Ha tehát az ipar a megromlott viszonyok között meg tudta tartani színvonalát, anélkül, hogy a mult esztendei eredmény alá süllyedt volna, akkor megállapíthatjuk, hogy a sajtóban lefestett helyzet nem olyan komoly és súlyos, mint azt általában hiszik.

*Tárgyalás a nehézipar biztosával**

Nemrégen alkalmam volt elég beható tárgyalást folytatni ezekről a dolgokról Meshlaukkal a nehézipar új biztosával. Érdeklődtem nála az állítólagos ipari válság felől. Kifejtette, hogy a gyors fejlődés némely iparban kétségtelenül nehézségeket okozott; egyes különleges iparágakban a szállítók nem szállították le pontos időre rendeléseiket. Áll ez különösen az autóiparra és más szériagyártással foglalkozó iparágakra. Elismerte, hogy ebben az évben nem tudják majd elérni az 1937-es terv követeléseit, mely a mult esztendeivel szemben 28%-os emelkedést ír elő; de már mostanáig 12%-os emelkedést tudnak felmutatni a multévihez képest. Példának azt hozta fel, hogy bár az autótermelés 33%-al marad el, a terv követelései mögött, mégis mintegy 70%-al lépi túl a mult évi termelést. A folyó évi összeredmény több mint 200.000 kocsi. Elismerte, hogy a szén- és nyersvas termelés állapota

* Nagyon megkönnyebbültem, mikor M.-t megpillantottam, mert ezzel megcáfolta július 8-i letartóztatásának híreit. Ő írta alá, mint a szovjet kormány képviselője, Shenectadyban az Általános Villamossági Vállalattal való szerződést. Később Detroitba is ellátogatott és erős személyes befolyást gyakorolt Henry Fordra, aki a Ford-Művek nevében aláírt egy szerződést, melyben a szovjet autótermelés támogatására kötelezte magát.

nines a legnagyobb rendben, de számol azzal, hogy hamarosan sikerül visszatérni a fejlődés eddigi iramához.

E tárgyalással kapcsolatban értesüléseket szereztem a követség gazdasági osztályának forrásaitól. Értesítéseik általában megbízhatók és megállapítottam, hogy a szén- és nyersvas-termelés az év első felében valójában csak 2%-al maradt el 1936 mögött, az acél- és bádogtermékek viszont 1937 első hat hónapjában 11% helyett 20% emelkedést mutatnak.

Végső következtetés

Ezekután meg kell állapítanom, hogy a szemmeláthatólag levont végkövetkeztetést, hogy a helyzet komolysága folytán a rendszer összeomlásával lehet számolni, a tények egyáltalán nem igazolják.

Az ipar hangsúlyozása a szovjet-orosz nemzetgazdaságban

Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy a szovjetkormányzat túlbecsüli az ipari fejlődés jelentőségét a nemzeti fejlődésen belül. Az utolsó 8 év alatt a Szovjetunióban hatalmas összegeket fektettek az iparba, tőkeelhelyezések formájában. Nem kevésbbé sokat költöttek a gyárak gépi tökéletesítésére. A kommunista párt vezetői és a gazdasági terv megteremtői ismételten kiemelték az iparosodás jelentőségét, mint a kommunista állam megerősítésének eszményi terepét. Az óriási orosz birodalom természeti kincsei és a tervgazdálkodás az önálló nemzeti ipar felépítését szolgálják.

A szovjetállam költségvetésének tanulmányozása és beható vizsgálata mégis azt eredményezi, hogy az állam egész működésében és életében az iparnak aránylag csekély szerepe van.

Az 1935-ös költségvetés szerint a Szovjetunió összbevétele körülbelül hatvanöt milliárd rubel. Ezen összeg 3%-a a társadalombiztosítási alap kölcsöneiből származik, 46% egyenesen a mezőgazdaságból, pontosan abból a „tized"-ből vagy részesedésből, melyet a kormányzat a parasztok terméseredményéből követel. Az állami bevétel további 26%-a az élelmiszeriparból folyik be a kormányzathoz, mely természetesen első fokon szintén a mezőgazdaságon alapul. A kereskedelem 12%-kal járul hozzá; a nehézipar csak 9%-kal és a könnyűipar már csak 4%-kal. Ha a két utóbbi együttes jövedelmét az 1935-ös állami bevételekből kitörölnénk, akkor ez még nem jelen-

tene említésre méltó csökkenést az 1934-es jövedelemhez képest, mert akkor is maradna még 3 milliárd rubelnyi felesleg az elmúlt esztendővel összehasonlítva.

Ez megint csak egész egyszerűen arra a tényre világít rá, hogy az óriási kiterjedésű Szovjetúnió és különösen az ország földjének a gazdagsága, lehetővé tették, hogy a kommunista-szocialista kísérletet megvalósítsák és látható eredményt érjenek el.

Ez a gazdagság nemcsak kibír hiányokat és mulasztásokat az iparosodás terén, hanem az egész iparról is le tudna mondani anélkül, hogy az állam gazdasági és pénzügyi élete ezt megérezné. Ameddig a hadsereg a párt kezében van, a kommunizmus megengedheti magának, hogy az ebből származó szociális következményekkel keveset törődjön.

Ez igazolni látszik azt a végkövetkeztetést, hogy az orosz gazdaságnak és szervezetének válsága nem olyan súlyos, mint azt általában hiszik. Ezenkívül valószínű, hogy ha az ipar és gazdálkodás összeomlására vonatkozó sötét jóslatok be is válnának, az ipar teljes összeroppanása sem gyakorolna olyan sorsdöntő befolyást a szovjet organizmusra, mint ahogy azt feltételezik. Az ipar a hatalmas természeti kincsekhez és az állami élet erejéhez viszonyítva, már szinte alárendelt jelentőségű.

A nehézipar egyrésze mégis életbevágó fontosságú s talán még a kormányzat fennmaradására is kihatással van, amennyiben a háborús készenlét szempontjából nélkülözhetetlen. A katonai megfigyelőknek rendszerint az a véleményük, hogy a jelenlegi szovjet haderő legénysége és tisztikara elsőrendű. Általában úgy vélik, hogy ez a haderő háború esetén ragyogóan működne. De a modern hadvezetésnél a front sem erősebb a második védelmi vonalnál, vagyis a felszerelési eszközökről, tankokról, lőszerről és hasonlókról való gondoskodásnál. A kormányzat felelős személyiségei, amennyire tudom, igen „harctudatos"-ak és számolnak egyrészt Németország, másrészt Japán felőli fenyegetéssel. Nem kételkedhetünk abban, hogy Kalinin társai nevében is beszélt, mikor kijelentette nekem, hogy teljes bizalommal vannak hadseregük iránt és biztosítva érzik magukat támadásokkal szemben, még akkor is, ha ezek egyszerre két oldalról is bekövetkeznének. Az ipar földrajzi elosztása az országon belül, azt bizonyítja, hogy az ipari terv részben háborús előkészület gyanánt fogható fel.

A Szovjetúnió hatalmas természeti gazdagsága a mu-

lasztásokat és hiányokat a legnagyobb mértékben megint ki fogja egyenlíteni, anélkül, hogy hatalma érezhetően meggyengülne. A szovjetipar valószínűleg igen jól fog működni, ha sor kerül arra, hogy megmutassa igazi erejét.

Angliáról mondják, hogy „átevickél" mindenen. Az orosz medve olyan kövér és zsíros, hogy bátran jósolhatjuk, hogy a legnagyobb nehézségeken is biztosan átcammog.

MIÉRT LŐTTÉK AGYON TUCHACSEVSZKIT?

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A VÖRÖS HADSEREG TÁBORNOKAINAK
AGYONLÖVETÉSÉRŐL
ÉS AZ ABBÓL KELETKEZETT
ÁLTALÁNOS VÁLSÁGRÓL

Moszkva, 1937 július 28.
Szigorúan bizalmas!

Sir!

A magasrangú tisztek pere és agyonlövetése óta több hét telt el. Igy támadt az a gondolatom, hogy Önt és az államhivatalt esetleg érdekelné, ha tudósítanám Önöket róla, milyen képet alkottam az eseményekről az én szemszögömből és hogyan ítélem meg jelentőségüket és hatásukat az uralkodó rezsimre.

E tisztek perét, ítéletét és kivégzését, akik a haderő diszei voltak, június 12-én tartották meg. Az események oly villámgyorsan és oly tragikus erővel játszódtak le, hogy egyideig alig lehetett megfontolt ítéletet mondani. A moszkvai diplomáciai és más megfigyelők között nemcsak nyugtalanság támadt, hanem ítélőképességüket érzelmi előítéletek homályosították el.

Rögtön a per után a Kreml hivatalában serény tisztogató munka folyt. A tetőpont azután a Vörös Hadsereg tábornokainak júniusi kivégzése volt.

---

* E távirat megértéséhez képzeljük el az események időpontját. Az 1937. év januárjában lefolyt Radek-per adatai között majdnem semmi utalás sem volt Tuchacsevszkire vagy a Vörös Hadsereg tábornokaira. Sőt, ha Tuchacsevszki neve szóba került, az államügyész azon fáradozott, hogy a gyanú árnyékától is megtisztítsa.

A Bucharin-pert csak a következő év, 1938 márciusában tartották meg. Ebben a perben hangzottak el először részletes és alapos vádak a Vörös Hadsereg egyes vezetői ellen; azzal gyanusították őket, hogy az „ötödik hadoszlop" javára működtek.

A fenti távirat még a Bucharin-per előtt keletkezett, mikor még sötétben tapogatóztunk. Ebből az következik, hogy sokan közülünk az események igazi jelentőségét még nem fogták fel teljes mértékben, más szóval, hogy akkor még nem gondoltak az árulás és a Németországgal való titkos egyetértés lehetőségére, mely az ügy további alakulása folyamán kiderült.

Itt is és Európában is mindenfelé kósza hír keringett. Egyesek tudni vélték, hogy a Vörös Hadsereg nyilt összeesküvést szőtt a Sztalin-kormány megdöntésére, egy bonapartista rendszerű államcsinyt Tuchacsevszkivel a korzikai szerepében, meg hogy a vörös tábornokok és a német véderő között szoros megállapodás jött létre egy (feltételezett) Ukrajna megszállására irányuló német puccs esetében. Ez azonban megint csak része annak a nagy Trockij-féle konspirációnak, mely külháború segítségével akarja leverni a Sztalin-kormányt, hogy a Közelkelet és Európa között új államot alapítson, ahol a Vörös Hadsereg segítségével az „igazi" kommunizmust lehetne megvalósítani. Sztalin — ezekből a kétes forrásokból származó hírek szerint — a Kreml beteg embere, akit hisztérikus üldözési rögeszmék gyötörnek a személyes veszedelemtől való félelmében és ezért parancsolta meg mindazok agyonlövetését, ekik elsőbbségét veszélyeztetik és akikben egyéni biztonsága számára veszélyt sejt. Komoly szívrohamai vannak és egy híres osztrák orvos kezeli. Félelmét a titkosrendőrség (N. K. V. D.) egy új csoportja szítja, mely „térdei előtt csúszik" és államhűségét és bátorságát azzal akarja igazolni, hogy állandóan új összeesküvések „felderítésével" foglalkozik. Azt terjesztették, hogy a hadsereg élethalálharcot vív a titkosrendőrséggel. A hadsereg érzékenységét ugyanis rendkívül sérti, hogy tisztjeit a titkosrendőrség, összefüggésben ama politikai perekkel és az állítólagos Trockij-összeesküvésekkel, állandóan kikémleli. Az egész hadsereg ellenérzéssel viseltetik Sztalin iránt és várja az ellenforradalmat, Vorosilovot — a hadügyi népbiztost — hasonlóképpen szintén meggyanusították és állítólag azonnali kivégeztetésének veszélye forog fenn. Az egész gazdasági építmény — sugdolóztak tovább — a „párttisztogatás" folytán megrendült és összeomlással fenyeget. Az egész Szovjetúnió területén tömeges kivégzések voltak és egy vad forradalommal és államcsinnyel párosult gazdasági összeomlás előtt állanak.

Az ellenséges hangulatú külföldi sajtó lehetőleg felfújta, vagy éppen gyártotta ezeket a híreket. Történetek születtek a Vörös Hadsereg Moszkvába való bevonulásáról; mások megállapították, hogy a Vörös Hadsereg valószínűleg egy nyugati (lengyelországi) demonstrációra készül, hogy a figyelmet belső nehézségeiről elterelje stb. stb.

Ezek a hírek és agyszülemények annak a lázas izgalomnak a jelei, mely egy ilyen tragikus helyzetet termé-

szetes módon követni szokott, ha az események megbízható értesülések hiánya miatt teljes sötétségben maradnak.

A Kreml „beteg emberé"-t általában legendák övezik. Sztalinnak tényleg volt valami baja a szívével, mint többé-kevésbé minden nemfiatal, sokat dolgozó embernek, de számtalan esetben egész közelről meg lehetett figyelni, — amint ezt e sorok írója is megcselekedte — hogy erős, egészséges, semmi különösebb baja nincs.

Az itteni diplomáciai körök általában szigorúan Sztalin személyes számlájára írják e kivégeztetések felelősségét. Ettől eltekintve, nagy tiszteletet érdemel. Tiszta életű, szerény, tartózkodó, céltudatos ember, egyenesen gondolkodó és cselekvő férfi, aki minden erejét a kommunizmusnak és a proletariátus felemelésének szenteli. A felelősséget általában a pártvezető személyiségek „párttevékenységére" lehet áthárítani. Mindenesetre meg kell hagyni, hogy Sztalin a párt életén belül is messze a legkiemelkedőbb egyéniség, olyasvalaki, akit „kellemes főnöknek" neveznek, vagyis aki megadja a módot munkatársainak is az egyéni érvényesülésre.

Ami tehát a tábornokok állítólagos részvételét illeti a német kormány javára működő akciókban, általában úgy vélekednek, hogy a vádakat nem bizonyították be kellőképpen, de hozzá kell tennem, hogy két jólértesült követ, akikkel az ügyről beszélgettem, annak a meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy a vádakban feltétlenül van igazság.

Azóta több hét telt el és a kedélyek némileg megnyugodtak. Időközben azon fáradoztam, hogy lemérjem a tényeket és bepillantsak az itt élő emberek szétágazó véleménye és szempontjai mögé. Célom az volt, hogy a történtekről kialakult közfelfogást megállapítsam; különösen abban a tekintetben, hogy mekkora a kormányzat jelenlegi ereje és milyenek a távolabbi kilátásai.

Felületes moszkvai benyomások rögtön a kivégzések után

Moszkvába való visszatértemkor felületesen szemlélve úgy tünt fel, hogy minden a régiben maradt. Sem az utcákon, sem a közlekedési eszközökön, de tömeggyűléseken sem lehetett valami nyugtalanságot észlelni. Semmiféle jel sem mutat arra, hogy (mint az ujságok meg-

állapították) kozákok cirkálnának a Kreml körül, vagy pedig a Vörös-téren mutatkoznának. Röviddel ideérkezésem után alkalmam volt különböző népbiztosokkal és a Külügyi Népbiztosság több tisztviselőjével találkoznom, amikor is magatartásukban semmiféle változást nem tapasztaltam. Amikor Litvinov külügyi népbiztossal a spanyolországi helyzetről és az európai ügyekről beszélgettem, egyenesen megkérdeztem tőle, hogy tudatában van-e annak, milyen mértékben befolyásolják ezek az események a Szovjetúnió erejéről kialakult véleményt mind katonai, mind politikai vonatkozásban és feltettem nyiltan a kérdést, vajjon a rendszer gyengült-e? Azt válaszolta, hogy a szovjetkormányzat nemcsak távol áll valamiféle gyengüléstől, hanem éppen ellenkezőleg: sokkal erősebb, mint valaha. Egy kormányzatnak tényleg igen erősnek kell lennie ahhoz, hogy ilyen sok vezető személyiségének hazaárulását és megbüntetését elviselhesse és ennek ellenére minden vihar és fennakadás nélkül folytassa útját és ne szakítsa meg „mindennapi teendőit" — a „business as usuel"-t.

Nagyszabású tisztogató akciók

A felület alatt meg lehetett figyelni bizonyos elsőrendű fontosságú események bekövetkeztét. A fővárosi, de különösen a vidéki sajtóban állandóan többszáz vádlott elleni bűnperekről és a „párt tisztogatásáról és megújításáról" lehetett olvasni. Ez a tisztogatási akció ipari, mezőgazdasági, tudományos és művészeti körökre is kiterjedt, a színházra is és általában minden működési területre. A kormánysajtó naponta a leghevesebben bírált s felelőssé tett bizonyos állapotokat az egyes személyek nevének megjelölésével. A közvéleményt különösen izgatták a szájról-szájra járó hírek ennek vagy annak a személynek elítéléséről; akár vezető személyiségek, akár rövid időre feltűnő jelentéktelen emberek forognak szóban, többnyire első kézből erősítik meg ezeket a híreket. Valószínűleg sok túlzás van bennük. Véleményem szerint azonban nem kétséges, hogy a hatóságok ezt a „tisztogató" akciót nagy energiával hajtották végre és fogják tovább végrehajtani és hogy ennek a tempója az utolsó néhány hónap alatt mindinkább meggyorsult.

A Radek-per folyamán felmerült Putna tábornok és Tuchacsevszki marsal neve. Akkor azonban még nem merült fel komoly vád ellenük.

Tuchacsevszki közvetlenül a per után eltünt. Min-

denütt azt hitték, hogy fogságban van. Ez ugyanakkor volt, mikor annyit beszéltek a hadsereg és a titkosrendőrség közötti élet-halálharcról.

A tragikus események időszaka

Március második felében Tuchacsevszki visszatért Moszkvába. Vorosilovval, Jegorovval és másokkal e vádlottak közül Tuchacsevszki is megjelent azon az áprilisi dinén, melyet a követségen adtam a Vörös Hadsereg tiszteletére. A feszültségnek nyoma sem volt e jelenvolt személyiségek között. Tuchacsevszki kitűnő koponya hírében állott. Rám nem tett különösebb hatást. Friss, majdnem fiatalos jelenség volt, magasságához mérten kissé súlyos és azt a benyomást keltette, hogy olyan ember, aki szeret jól élni. A francia követ, Mr. Coulandre megjegyezte, hogy Tuchacsevszki ügyét részben egy barátnőjével (állítólag német kémnővel) szemben elkövetett könnyelműségére lehetne visszavezetni.

Áprilisban közzétették, hogy Tuchacsevszkit a György király koronázási ünnepségein résztvevő egyik hivatalos kiküldöttnek jelölték ki.

Május 11-én hivatalosan jelentették, hogy helyettes hadügyi népbiztosi hivatalától elmozdították és alárendelt szerepben a Volga-körzetbe küldték.

Május 17-én a kommunista párt központja elhatározta, hogy a szovjetek útján ellenőrzi a hadsereget. Minden hadkörzetet a hadsereg egy tisztjének és két pártembernek ellenőrzése alá helyeztek. Ez a párt teljes uralmát jelentette a hadsereg felett.

Június 11-én Tuchacsevszkit és a többi vádlottat letartóztatták és árulással, továbbá egy idegen állam (Németország) javára történt összeesküvéssel vádolták. Nyilvánosan közzétették, hogy a vádlottak beismerték bűnösségüket. Másnap közölték, hogy bíróság elé állították őket.

Egyidejű választási propaganda

Egyidejűleg bizonyos politikai és gazdasági fejlemények történtek, melyek közvetlen kapcsolatban álltak a kivégzettek tragédiájával. Ez év januárjában az egyes szovjet köztársaságok alkotmányozó gyűlései jóváhagyták az új szovjet-alkotmány végérvényes megfogalmazását. Ez mintaképül szolgálhat a szabadság védelmének és az egyéni szabadságjogoknak biztosítására. Az alkotmány

még több más; nagyjelentőségű pontot tartalmaz. Az ipari munkások például a kormányzatban volt képviseletük számarányát tekintve előnyben voltak a falusi nép rovására. A régi rendszerben mintegy 125.000 parasztra jutott egy képviselő, míg a gyári munkások közül minden 25.000-re. Ezt az új alkotmány megváltoztatta. Minden választóképes polgárnak tehát egyforma választójoga van és a titkos választást ezenkívül az egyéni szavazatleadás biztosítja. Az új választásokat májusban kellett volna megejteni, de elhalasztották.

A szovjetkormány két tagja mondotta nekem, hogy a tulajdonképpeni hivatali kötelességeiket elhanyagolva, éjjel-nappal a párt választási előkészületeivel foglalkoznak. Ugyanekkor a spanyol követ közölte velem, hogy megtudta, miszerint a párt központi választmányának plénuma 1937 februárjában és márciusában azon vitatkozott, vajjon tanácsos-e a vidéki választóknak egyszerre ekkora hatalmat adni a kezébe. Utaltak arra, hogy a spanyol ellenforradalom kudarcának okát abban lehet keresni, hogy vezetőik szabadságot és választójogot adtak anélkül, hogy az új demokráciát a vidéken megfelelően megszervezték és előkészítették volna.

Sztalin március 5-i, korszakalkotó jelentőségű beszéde a párt központi választmányának plénuma előtt ezzel a kérdéssel foglalkozott. Szemére vetette a pártnak, hogy túlnagy figyelmet fordított a gazdasági fejlődésre és kevesebbet törődött a pártszervezet működésével. Minden párttagnak éber katonának kell lennie, aki megőrzi eszményeit a kapitalista államokkal, külföldi kémekkel és másokkal szemben. Egyenesen a földművesek és az ipari munkásság támogatását hangoztatta a gyárvezetőkkel és a párt-elöljárókkal szemben.

Egész márciusban és áprilisban, sőt még a mai napig is minden propagandaeszközt, sajtót, rádiót, népgyűlést a párt újjászervezésének, megtisztításának, újramegalapozásának szolgálatába állítottak.

Május 17-én — mint a moszkvai Pravda jelentette — az egész Szovjetúnió összes párttisztviselőinek és vezetőinek 55%-át először választották meg. Május 22-én megállapították, hogy az egész pártszervezet 56—62%-a, mely az alszervezetek tízezreit foglalja magában, kicserélődött és a párt „újonnan épült fel és közelebb került a tömegekhez".

Ez idő alatt a pártvezetőség a parasztoknak is tett bizonyos ígéreteket. A kormánysajtó állandó bírálat tár-

gyává tett helyi pártvezetőket, akiket azzal vádolt, hogy elnyomják a parasztokat a kollektív mezőgazdaságban. Helyi hivatalszerveket a mezőgazdasági érdekek hanyag intézéséért bíróság elé állítottak. A természeti dézsmát visszaadták a kollektív üzemnek és ezáltal az egyes parasztoknak.

Egyidejű ipari válság

E politikai fejleményekkel egyidőben a gazdasági nehézségek okoztak gondot a kormányzatnak. A bürokrácia milliárdos tőkéjéért volt felelős, melyet e nagy ipari vállalatok fejlesztésére fordított. Kétségtelen, hogy nem mindennapi alkotásokat vettek tervbe, de az 1937-es év világosan bebizonyította, hogy a gépezetnek nem egy alkatrésze csikorog és az egész ennélfogva nehezen forog. Egy „önzetlen társadalom" alapján az ipar pillanatnyilag nem virágozhatott úgy, ahogy kellett volna, bár különböző mesterfogásokat eszeltek ki és alkalmaztak ügyesen a termelés fokozására.

Az 1936-os év ipari termelése elérte a terv követeléseit és tetemesen felülmulta az 1935-öst; a csúcspontot többé-kevésbbé elérték és az 1937-es iparfejlesztési terv megvalósítását a visszaesés veszélye fenyegette.

A munkások nagy része ellenérzéssel viseltetett a sztachanoviták iránt. Ez a rendszer tényleg nem vált úgy be, ahogy azt remélték. A bér- és munka-kérdés nehézségeket okozott. Az iparon belüli politikai tevékenység, amely összefüggött a nagy tisztogatással, csak bonyolította a helyzetet és a termelésre csökkentően hatott. Az újságok vádakkal, gyanusításokkal és a gyárvezetők és igazgatók ellen irányult támadásokkal voltak telve.

Még egy körülmény volt oka a remélt gazdasági fejlődés be nem következtének. A háborús veszély az 1935-ös és 36-os állami költségvetést 15—20%-kal növelte az 1931-essel összehasonlítva. Ez az ipari programm súlyos megterhelését jelentette. Sok vállalat hadiszállítóvá alakult át.

Mezőgazdasági gépek, vasáruk, stb. előállítására alkalmas gyárakat tankok, repülőgépek, lőszerek, stb. termelésére kellett beállítani. Ez azonban meglassította a proletariátus életszínvonalának emelését célzó intézkedések megvalósítását.

Mindezek az erők beletorkolnak a Vörös Hadsereg elítélt nagyságainak tragédiájába. Az uralmon levő párt, más szóval a kormányzat sokrétű veszélyt látott maga körül: először belső ellenforradalmi összeesküvések, tit-

kos szövetkezések, orvgyilkosságok lehetőségeit; másodszor a Japánnal, Németországgal vagy más külső ellenséggel cimboráló ellenforradalmi összeesküvések veszélyét; harmadszor, hogy az egész országban el lesz vetve a trockijisták forradalmi magva; negyedszer annak a veszélye, hogy a közelgő választásokon a választókat már nem fogják tudni kézben tartani; ötödször pedig mind a nehéz, mind a „könnyű" ipari termelés súlyos csökkenésének réme, az egész ipari élet kisebb-nagyobb dezorganizációja.

Ezeket a lehetőségeket tekintetbe véve, természetes, hogy a hatalmon levők egy tetterős férfiakból álló csoportja minden erejét hatalmának megszilárdítására fordítja. Az önfenntartás ösztöne követelte ezt. Semmi sem szilárdít meg, kapcsol egybe egy politikai hatalmat jobban, mint egy külháborútól és egy ellenséges elözönléstől való félelem.

Hadsereg és párt

Természetesen az is tény, hogy a jelenlegi rendszer legnagyobb erejének forrása a Vörös Hadsereg. Az itteni katonai megfigyelők majdnem mind azon a véleményen vannak, hogy a hadsereg tisztikara és legénysége ragyogóan van megszervezve. A tisztek kiképzésére és kiválasztására a legátfogóbb, fizikai, idegi és szellemi jellemvonásokra kiterjedő „testeket", összehasonlító lélektani vizsgálatokat használják fel. Ilyen körülmények között bízvást elhihetjük, hogy a hadseregen belül nagyon öntudatos tisztikar fejlődött ki. Külsőleg ez az utóbbi években rangokban, címek, jelzések és egyenruhák formájában jutott kifejezésre. Miközben a hadsereg fegyelme és technikai felszerelése elsőrangú, senki sem tudja jobban ezeknél a tiszteknél, hogy a Vörös Hadsereg „céltalanul elpazarlódik", ha a front mögötti ipar nem tudja kellőképpen támogatni. Arról beszélnek, hogy a hadsereg részéről éles bírálatok hangzottak el az ipar politikai vezetőinek állítólagos tehetetlensége és szállítási kötelességeik kudarca miatt.

Amikor tehát a kormányférfiak ezekben a kritikus időkben, amikor világválság fenyeget, úgy érzik, hogy a hadsereget bomlasztó erők veszélyeztetik, nem lehet csodálkozni, ha ilyen sietve és kíméletlenül egyszersmindenkorra arra törekszenek, hogy a hadsereg ne ura, hanem eszköze legyen politikai elgondolásaiknak.

Ténybeli bizonyítékokat, melyek a történteket, elsősorban a Vörös Hadsereg e tisztjeinek ügyét valóban megvilágítanák, nem lehetett felhajszolni és kétséges az is, hogy ez belátható időn belül egyáltalán lehetséges lesz-e. Csak az ismert tényekből való visszakövetkeztetéssel alkothatunk véleményt és még az ilyen támpont is kevés. A sajtóközleményekben alig találunk valamit általános megállapításokon kívül. Ugyanez vonatkozik Vorosilovnak a hadsereghez intézett kiáltványára. Minden, ezekről a dolgokról kiadott nyilvános közlemény megegyezik a kormányzat adataival: ezek a férfiak elárulták a Vörös Hadsereget, Németországgal szövetkeztek a hatalom megdöntésére és bűnüket bevallották. Velük egyenrangú férfiak — a Vörös Hadsereg színe-java — ítélték el őket és bűnösségük bizonyítékait még e tárgyalások előtt ismertették a Szovjetúnió több hadkörzetének magasrangú tisztjeivel. Azt, hogy egy ilyen konferenciát tényleg tartottak és hogy egy időben Moszkvában valóban nagyszámú tiszt tartózkodott, megerősítik a külföldi katonai megfigyelők is, akik akkoriban itt több, a Szovjetúnió különböző részein állomásozó tiszttel találkoztak.

Következtetések az ismert tényekből

Ha a vádlottak jellemére, hosszú szolgálatukra, előmenetelükre és a kommunista ügyért való odaadásukra gondolunk, nem hihetjük el, hogy magasrangú tiszttársaik — Vorosilov, Jegorov, Budjenni, Blücher és sok más hadkörzet-parancsnok — belementek volna kivégeztetésükbe, ha nem lettek volna meggyőződve arról, hogy e férfiak bűnösségét tárgyi bizonyítékok támasztják alá.*

A diplomáciai testületnek az az általános meggyőződése, hogy a vádlottakat tényleg olyan bűn terheli, melyet a Szovjetúnió halállal büntet.

Az ismert tényekből bizonyos következtetéseket csak némi valószínűséggel vonhatunk le. Egészen természetes lenne, ha önálló gondolkozású emberek — mint ezek voltak — az ipar feletti politikai uralmat, ha ez a hadsereg kárát okozná, kifogásolnák. Éppen úgy az is magától értetődik, hogy az ilyen vágású férfiak fellázadtak a titkosrendőrség és a politikusok ellenőrző tevékenysége ellen.

* Hat hónappal később a Bucharin-per anyaga napvilágra hozta ennek az ügynek a bizonyítékait is. Kétségtelen, hogy ezeket a tényeket a katonai bíróság nagyjából már akkoriban ismerte.

Az is érthető, hogy ezek az emberek nem tudták heves ellenállás nélkül szemlélni ezt az eljárást, melyre pártjuk — hiszen ők is a tagjai voltak — a „pártszempont nevében" határozta el magát. Lehetséges, hogy ellenzéki álláspontjukat gyakran hangoztatták.

Ha tehát ezek a tisztek még május 17-ike után is, mikor is párthatározat alapján a hadsereg politikai ellenőrzését vezették be, folytatták — akár csak egymásközötti beszélgetések formájában — ellenzéki magatartásukat, akkor ez a magatartásuk árulásnak, sőt a bolsevista törvények szerint kimondottan hazaárulásnak minősülhetett. A pártalkotmány egyik alaptörvénye, hogy ha egy irányvonalat, egy cselekvési módot a többség elfogadott, minden további ellenállás árulásnak minősül.

E körülmények között világosan elképzelhetjük, hogy a pártvezetőknek, akik a vádlottakért felelősséggel tartoznak, az a meggyőződésük, hogy a Vörös Hadsereg e tábornokai alkotójuk fölé nőttek és komoly veszélyt jelentettek a pártszervezetnek.

Mindez együttvéve és az ebből származó feszültség Sztalint és a pártvezéreit a legnagyobb sietségre és kíméletlenségre kényszerítette. Hitvallásuk a kommunizmus s miközben elítélték azokat, akik pártelveket szegtek meg, természetesen úgy érezték, hogy az eszmének és hazájuknak szolgálnak vele. Azonfelül a hazaárulás vádja nagyon megerősítette az orosz nacionalizmust, mely ma teljesen egybeforrott a párt és vezetőinek célkitűzéseivel.

Sztalin rendszerének jelenlegi helyzete

Sztalin rendszere politikailag valószínűleg ma erősebb, mint valaha. Minden lehetséges ellenzék megsemmisült. A helyzet Achilles-sarka mégis csak a hadsereg magatartása. Általában valószínűtlennek ítélik, hogy a hadsereg morálját ezek az események befolyásolták volna. Nagyjából még mindig a párt kommunista szellemtől áthatott miliciája. A „párt" vallásos fogalomként idegződött be a hadsereg fiatalabb részébe. Ennek a hitnek túl mély gyökerei vannak a legénység körében ahhoz, hogy könnyen meg lehetne semmisíteni. Ami a tiszteket illeti, azok kétségkívül reálisan a körülményekhez igazodnak. A párt világosan és félreérthetetlenül tudomásukra hozta, hogy

ő „vezet". A titkosrendőrség a „párt" eszköze. E szervezet új főnöke Essov, aránylag fiatal ember. Állandóan Sztalin körül látható és a rendszer egyik legerősebb emberének tartják. Nagyon tisztelik alaposságát és tehetségét. Vorosilov, a hadsereg főnöke kommunista. Általánosan erős, energikus férfinak ítélik, akit egyéni nagyravágyás nem ingathat meg. Mindig Sztalin őszinte, hűséges hívének mutatkozott. Minden jel arra vall — legalább is ezidőszerint —, hogy a hadsereg hű marad a párthoz. Ha ez igaz, akkor a Sztalin-rendszer biztosabban ül majd a nyeregben, mint valaha.

Külföldi hatás

Az agyonlövetések hírének Oroszországon kívüli hatása valószínűleg végzetesebb volt, mint az oroszországi helyzetre gyakorolt befolyása. Nem kétséges, hogy Franciaország és Anglia bizalma esetleges keleteurópai szövetségesük belső szilárdságában az események hatása alatt — legalább is átmenetileg — erősen megrendült.

Összefoglalás

Ha sem politikai gyilkosság, sem külháború nem lép közbe, akkor a jelek szerint az itteni kormányzat és a jelenlegi rendszer legyőzhetetlen. A korzikai utánzásának veszélyét kikapcsolták.

LEVÉL WATSON ÖRNAGYNAK

Moszkva, 1937 július 28.

Kedves Watson!

Megint egy tréfás történet, melyet Demaree Bess a Christian Science Monitor-tól mesélt el nekem. Nagyon megnevettette a „főnököt".

Mrs. Bess alkalmazott a követség személyzetéből egy oroszt, akit én ajánlottam neki. Nemsokára rá a szegény ördögöt mint gyanus elemet letartóztatták. Egy idő mulva kiengedték „a rács mögül". Megint felkereste Mrs. Bess-t és nagybüszkén számolt be neki élményéről, hozzátette, hogy még nem volt szerencséje olyan ragyogó szellemi képességekkel bíró emberekkel egy levegőt szívni, mint azok, akiket mint fogolytársait ismert meg a börtönben. Egészen magánkívül volt társadalmi emelkedése miatt.

Trojanovszki követ felkeresett és egy óra hosszat időzött nálam. Igen érdekes volt, amit a kivégzéseket igazoló körülményekről mondott. Ecsetelte honfitársai naivitását, még a vezetőkét is, bizalmukat és hitüket s hogy a párthoz való tartozást eddig túlzott jóhiszeműséggel elfogadták a megbízhatóság zálogának. Megállapította, hogy Oroszországot megfertőzték ellenséges országok kémei, akik évek óta mint párttagok, sőt a kormány tagjaiként vagy más hasonló felelős feladatkörökben szerepeltek. Őt magát több ízben meggyanusították; Anglia és Franciaország épp ennyire meg van mételyezve. És Sztalin fenntartja magának, hogy az ügyet „az ő szempontjából" később a világ tudomására hozza.

Trojanovszki visszatér az U. S. A.-ba. Tehetséges ember, aki hűséges elöljáróihoz és pártjához.

A BALTI ÉS A SKANDINÁV BLOKK

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ ÉSZTORSZÁGI POLITIKAI HELYZETRŐL

Moszkva, 1937 július 28.

Sir!

Egy szabad hétvéget kihasználva, nem hivatalosan ellátogattam Tallinnba, Észtország fővárosába.

A jelenlegi kormányzat közel áll a diktatúrához. A szomszédos fasiszta kormányok megerősödése folytán az észtek saját kormányrendszerüket túl gyengének találták. Nem volt abban a helyzetben, hogy megfelelő gyorsasággal és teljhatalommal hajtsa végre elhatározásait, melyeket az ország védelme megkövetelt. Túl sok időt töltöttek vitákkal. Nehogy az ország — Németország példájára — teljesen a fasizmus karmaiba kerüljön, az elnök — igen széles látókörű férfi — egy másk kitűnő és kemény egyéniséggel együtt, békés úton magához ragadta a hatalmat és jóakaratú diktatúrája egy bizonyos állandó politikai vonalért és ha a nemzet érdeke úgy követeli, gyors, egységes cselekvésért kezeskedik. Ezt annak a feltételezésével cselekedte, hogy egy későbbi népszavazás majd véglegesen megteremti az erős, demokratikus kormányzatot.

A belpolitika legfőbb irányelve: Észtország az észteké. A nemzeti érzület igen erős. Az észtországi németek, bár családjuk már évszázadokkal azelőtt telepedett le Észtországban, nem számítanak valódi észteknek és Németországhoz húznak. Nagy gondot fordítanak az önálló észt kultúrára.

Az Oroszországhoz fűződő viszony barátságos és korrekt. Meg akarnak férni nagy szomszédjukkal, de az 1924-es kommunista megmozdulást nem felejtették el.

Észtország Lettországgal és Litvániával együtt „balti" tömböt alkot. E tömb az Oroszország és Németország közé szorított kis nemzeti egységek fenntartását szolgálja.

A béke fenntartása mindnyájuk számára életkérdés.

Mint a többi keleteurópai ország, Észtország is „kifeszített kötélen egyensúlyozik" és fenn kell tartania az

egyensúlyt Németország és Oroszország között. Tagja a Népszövetségnek és „résztvesz" az európai politika kérdéseiben. „Tagja vagyunk a londoni benemavatkozási bizottságnak. Szerencsénkre ottani képviseletünk szerény és tudatában van határainak, kicsinységének és ebből következő jelentéktelenségünknek. Nyiltan kimondva, mi nem állhatunk egyik fél mellé sem. Mindkét félnek nyiltan tudomására hoztuk, hogy a többséghez csatlakoztunk." Ez az ország külpolitikájának a kulcsa. Rövid idő óta mégis Anglia gyakorol külpolitikai befolyást Észtország felett. Egy kereskedelmi utazás során, mely mintegy a politikai „jóakaratot" demonstrálta, lord Plymouth nemrégiben felkereste az országot.

Mind Észtországban, mind Lettországban jelentékeny német kisebbség él. Ez nagyon nyugtalanító elem. Mindig fenyeget az a veszély, hogy ez a csoport egy német uralom feltámasztása esetén egykori hatalmi előjogait vissza fogja szerezni.

Katonai szempontból úgy vélik, hogy Észtország egy Oroszország elleni német támadás esetén kívül esnék a veszélyes zónán. Midőn arra hívtam fel a figyelmet, hogy szakértők véleménye szerint Németországnak valószínűleg szándékában van egyidejű flotta- és katonai támadást intézni a Baltikumon át Leningrád irányában, azt válaszolták, hogy nem osztják ezt a felfogást. Észtország túl északon fekszik és a támadás célja nem Leningrád, hanem Moszkva lesz; az odavezető út délebbre fekszik, úgy hogy Észtország kimarad a játékból. Megmaradtak emellett a véleményük mellett, annak ellenére, hogy felhívtam figyelmüket annak a meggondolására, hogy Tallinn-Reval egykori fontos orosz tengeri kikötő és egyenesen össze van kötve a leningrádi vasúttal.

Két napot töltöttem Tallinn fővárosban és egyet vidéken, Narvában, egykor az orosz textilipar egyik központjában, mely immár elvesztette ipari jelentőségét.

Mind a városokban, mind a vidéken az önérzetes nép jó gazdálkodásáról, jómódjáról, kitartásáról, tisztaságáról győződtem meg.

NAPLÓ *Stockholm, 1937 augusztus 8*

Érdekelt, hogy vajjon tényleg igaznak bizonyultak-e Litvinov kjelentései Sandler moszkvai látogatásával kapcsolatban, melyről a külügyminisztériumot már régebben

tájékoztattam. Elég világos szavakkal tudomásomra hozták, hogy felfogásuk szerint az egyezmény 16-ik cikkelyét oda kell módosítani, hogy a kis nemzetek semlegességük könnyebb megóvása végett megszabaduljanak a gazdasági vagy katonai szankciókban való részvételtől.

Azt is megemlítették, hogy egy küszöbön álló skandináv blokk — Finnország bekapcsolásával — az európai politika komoly tényezője lesz. Hozzáfűzték, hogy a svéd kormányzat Finnországtól a blokkba való belépése előtt bizonyítékokat kért arravonatkozólag, hogy Oroszországhoz fűződő kapcsolatai nem barátságtalan természetűek, mert legfőbb szempontja, hogy egy orosz-német ellenségeskedés, vagy más európai háborús esemény bekövetkezésével is a skandináv országok semlegességét fenntartsa.

Az európai békekilátásokkal kapcsolatban azt mondták, hogy a feszültség rövid idő óta némileg enyhült, különösen Anglia és Olaszország közötti közeledés lehetőségére és a spanyol veszélyre való tekintettel. A helyzet azonban mégis igen kényes, mert minden ellentét fegyveres összetűzésre vezethet.

Öreg, ha nem tévedek, 80 éven felüli, de derék és vidám barátom, Sam Untermeyer Moszkvában van. Már régebben is itt volt. El van ragadtatva attól a különleges gondtól, melyet a kormány a moszkvai földalatti villamos megépítésére fordított és kijelentette, hogy egészségügyi szempontból ez a világ egyik legjobb földalatti vasútrendszere. „Te tudod, hogy a földalatti-vasutak szakértője vagyok — mondta nekem, arra a harcra célozva, melyet New York városával vívott az 5 centes tarifa és a földalatti-vasút kiépítése érdekében. Oroszország nagy varázst gyakorolt rá. Úgy vélte, igen örvendetes, hogy erre a helyre engem jelöltek ki. Az ő szemében ez a világ egyik legérdekesebb diplomáciai állomása. Veje, Laurence Steinhardt mondta neki, hogy az oroszországi állomás messze a legkívánatosabb. Dinamikus élet lüktet benne és nemcsak az európai helyzet, hanem az egész világ számára nagy távlatot nyit.

Igen kimerítően beszélgettünk a megoldandó és talán még megoldható feladatokról. Éles esze és mindig egészséges ítélete nagy emberré teszik.

LEVÉL MAXIM LITVINOV
ŐEXCELLENCIÁJÁNAK

Leningrád, 1937 augusztus 10.

Kedves Népbiztos uram!

Legyen szabad felhívnom figyelmét egy engem nagyon foglalkoztató ügyre.

Egy amerikai állampolgárról, Pater Braunról van szó, aki katolikus pap, a francia követségen lakik és a diplomáciai testület lelkipásztora.

Nagyon jól ismerem Pater Braunt és igen tisztelem jellemét és meggyőződéséhez való hűségét. Biztos vagyok benne, hogy minden vonatkozásban becsületes ember.

Nos tehát, közötte és az illetékes szovjet hatóságok között nézeteltérések támadtak bizonyos születési és házasságkötési kivonatok esetleges kiszolgáltatása miatt, melyeket őrzött. Ha jól értettem, nem engedte a hatóságnak, hogy bepillantsanak ezekbe a kivonatokba; lelkiismereti okokból nagyon fontos volt számára, hogy azokat ne adja ki kezéből.

Utalva arra a bensőséges szellemre, melyben Ön az U. S. A. elnökével tárgyalt, mely az 1933 novemberi megegyezésre vezetett,* nagyon remélem, hogy nagybecsű kormánya nem engedi kiélezni, vagy éppen komoly eseménnyé fejlődni ezt a jelentéktelen ügyet, ami érzésem szerint kedvezőtlen benyomást gyakorolna az amerikai nép nagy részére.

Annak a biztosításával, hogy személyes figyelmességét, melyet ennek az ügynek szentel, igen méltányolni fogom, maradok

LEVÉL MAXIM LITVINOV
ŐEXCELLENCIÁJÁNAK

Leningrád, 1937 augusztus 10.

Kedves Népbiztos uram!

Legyen szabad felhívnom figyelmét egy ügyre, mely éppen a Szovjet illetékes hatóságai előtt fekszik. — Mr. Sherwood vizum-meghosszabbításának az ügye.

Amerikai állampolgár és a Nemzetközi Irodagép-Társaság amerikai, jelenleg moszkvai képviselője.

A Nemzetközi Irodagép-Társaság mindenfajta irodagépek gyártásával foglalkozik, melyek a nagyvállalatok könyvelésének és számadásainak megkönnyítésére szolgálnak. Régi, állandó üzleti kapcsolatai vannak a szovjetközigazgatás és gazdaság különböző ágaival s ezek a kapcsolatok, ha jól értesültem, mindig barátságosak voltak. Nagyszámú szovjet vállalatnak vannak birtokában ezek

* Lásd az 1937 március 20-i naplót. Ebben az ügyben, mint Pater Braun több más vizumügyében a Külügyi Hivatal kéréseimet maradéktalanul teljesítette.

a gépek, melyek jelentékeny tőkebefektetést képviselnek és Mr. Sherwood moszkvai jelenlétét a társaság azért tartaná kívánatosnak, hogy kéznél legyen valaki, aki a gépeket állandóan javítja és arról gondoskodik, hogy azok a legjobban működjenek.

E körülmények figyelembevételével tanácsosnak vélném Mr. Sherwood további oroszországi tartózkodásának megengedését.

E tényektől eltekintve, azért is érdeklődöm a dolog iránt, mert a Nemzetközi Irodagép-Társaság elnöke, Mr. Thomas Watson olyan egyéniség, aki idejének és energiájának nagy részét közösségi és nem csupán személyes érdekek istápolásának szenteli. A haladó szellemű amerikai, üzleti körökben közismert és sokra értékelik, továbbá bizalmas barátja nagy elnökünknek. Olyan ember, aki hajlamos rá, hogy a Szovjetúnió humanista intézményeivel és vállalkozásaival rokonszenvezzen és mélyen fájlalnám, ha az lenne az érzése, hogy barátságtalanul és igazságtalanul bántak vele. Talán Ön ismeri is Mr. Watsont, aki mindig igen tájékozott volt világpolitikai dolgokban és jelenleg a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara elnöke.

Kérem bocsássa meg, hogy miközben Ön olyan fontos államügyekkel van elfoglalva, figyelmét ilyen kis ügyre hívom fel.*

LEVÉL HONORABLE HENRY MORGENTHAU-NAK

Útban Riga felé, 1937 augusztus 12.

Kedves Henry!

Midőn júniusban Londonban tartózkodtunk, Binghammal lunch-ön voltunk Majszky orosz követnél, aki nagyon tehetséges és okos ember. Bár alkalmi megjegyzések formájában, de igen világosan elétártuk, hogy mekkora érdeke lenne a Szovjetúniónak az aranyalap védelmezése. Azt hiszem, eléggé megvilágítottuk előtte (anélkül, hogy egyenesen rátértünk volna), milyen bölcs lenne a Szovjetúniótól, ha együttműködne az U. S. A-val, különösen pedig kincstári hivatalunkkal. Biztos vagyok benne, hogy értesítette róla kormányzatát.

---

* A szigorú hadjárat ellenére, melyet a kormányzat több külföldi ellen indított, a Külügyi Népbiztosság méltányolta megkeresésemet. Ez az ügy mutatja, mi mindennel volt a követség elfoglalva és arról a barátságos magatartásról is tanuságot tesz, mellyel a Szovjet kivétel nélkül viseltetett ottani szolgálati időm alatt az U. S. A. irányában.

Londonban elég kimerítő tárgyalásom volt még Litvinovval is, amikor is részletesen beszélgettünk az aranykérdés állásáról az egész világon. Láthatólag benyomást tett rá az a kijelentésem, hogy kívánatos lenne szorosabb kapcsolat felvétele. Közölte velem, hogy jóváhagyta egy további követségi titkár kinevezését a washingtoni szovjetkövetségen a kincstári kapcsolat kiépítése céljából. Nyiltan megkérdeztem tőle, hogy mekkora Oroszország jelenlegi aranytermelése és hogy mekkora az aranykészlete. Kitérően válaszolt. Később azonban bizalmasan mondotta, hogy a szokásos értékelések bizonyos fokig túlzottak. Litvinovnak természetesen gondosan kell ügyelnie arra, hogy hatáskörét át ne lépje és érthető módon óvakodik attól, hogy beleszóljon a katonai hatalmasságok ügykörébe, akik féltékenyen őrzik az ország aranytermelésének adatait, melyeket katonai és hadititokként kezelnek.

NAPLÓ *Riga, 1937 augusztus 13.*

Mint hallom, a német követ tiltakozást nyujtott be a Külügyi Népbiztosságon német állampolgárok letartóztatása ellen, akiket Moszkvában, Leningrágban, Kievben, Charkovban, Tifliszben és más helyeken fogtak le. A hivatalos jelentések szerint *a legtöbb letartóztatott kémkedéssel volt gyanusítható.*

BIZALMAS ÖSSZEFOGLALÓ
AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A BALTI ÉS SKANDINÁV ÁLLAMOKBAN
TETT KÖRUTAMRÓL

Prága, 1937 szeptember 1.

Kedves Cordell!

Az elnökkel és Önnel való megbeszéléseimhez híven elutaztam az Oroszországgal határos kis államokba, hogy személyes benyomásokra tegyek szert a befolyásos személyiségekről és a politikai hatóerőkről. Felmérhetetlen becsü volt számomra és gondolom, hogy a külügyminisztériumnak küldött „hivatalos beszámoló" hasznos lehet majd Önnek. Nehéz munka volt, de igen megérte a fáradságot.

Meglátogattam a balti és skandináv blokk majdnem összes országát: Észtországot, Lettországot, Litvániát, Finnországot, Svédországot, Dániát, ezenkívül Memelt és Danzigot. Útban hazafelé Csehszlovákiát és Lengyelországot keresem fel.

A Szovjetúnió nagy szálka Németország szemében. Németország nagyon szereti a Szovjetúniót a civilizáció fenyegető veszedelmének feltüntetni. Ténylegesen pedig, legalább pillanatnyilag, Oroszország a béke őszinte képviselője. Nagy gazdasági érdeke, hogy fenntartsa a békét, miközben hatalmas természeti kincseit és iparát fejleszti és kormányrendszerét erősíti. Földrajzilag Oroszország szerencsés helyzetben van. Az ország terjedelme Napoleont is legyőzte.

Észtországnak, Lettországnak és Litvániának, melyek mindhárman a Népszövetség alkotásai, azonos a külpolitikai vonalvezetése, csak arra vágyakoznak, hogy megvédjék önállóságukat és függetlenségüket. Két félelmetes szomszéd közé ékelve, Észtország és Lettország kevésbbé barátságosak a Szovjetúnió iránt, mint Litvánia. Utóbbinak elintézetlen vitái vannak Lengyelországgal, mely Vilnát, Litvánia régi fővárosát, a Lengyel Köztársaságba kebelezte be. A helyzet feszült. A két ország közti határok, legalább is részben, el vannak barrikádozva. Az összes közlekedési utak ennek folytán el vannak vágva. Másrészt amiatt aggódnak Litvániában, hogy az ország egyetlen kiútját a tengerhez, Memel kikötőjét, mely félig önálló államként jelenleg a Népszövetség fennhatósága alatt áll, Németország egyszerűen birtokba veheti. Véleményem szerint Németországnak — hacsak egy Oroszország elleni támadás következtében nem válna katonai szükségszerűséggé, kevéssé áll érdekében Memel vagy Litvánia meghódítása, inkább nemzeti gőgjét akarná kielégíteni. Litvánia életszínvonala alacsony és erőforrásai oly szűkösek, hogy a Német Birodalom saját életszínvonalát is korlátozná és a látszólagos megnagyobbodás tulajdonképen kínos kötelezettséget jelentene. E körülmények folytán Litvánia a többi államoknál jobban hajlik Oroszországhoz.

A Skandináv blokk

A szóbanforgó államok külpolitikáját és a Népszövetséggel szemben követett magatartását az Északi- és Keleti-tengermelléki földrajzi helyzetük szabja meg, továbbra az a lehetőség, hogy Németországnak és más európai államoknak Oroszországgal való fegyveres összetűzése esetén a hadiövezetbe esnének. Főcéljuk sértetlenségük és semlegességük megőrzése. Finnország, melyet egy Leningrád elleni támadás minden bizonnyal német támaszponttá tenne, éppen ezért különlegesen veszélyes

helyzetben van. A skandináv blokk ez északi országok semlegességének és függetlenségének megőrzésére alakult laza szervezet. A Népszövetséghez tartoznak, de hajlanak rá (mint ezt Svédország egész nyiltan teszi), hogy az egyezmény 16. pontjának módosítását követeljék s ilymódon akár a gazdasági, akár a katonai szankciókban való részvételtől megszabaduljanak és semlegességüket így jobban megőrizzék.

A balti államokhoz hasonlóan itt is brit befolyás uralkodik. Nagybritannia legjobb vevőjük és valutájuk mindig az angol fonthoz igazodik.

A Németországhoz fűződő viszony

Mindezekben az államokban a külpolitika élénk gondot fordít arra, hogy Oroszország és Németország között az egyensúlyt fenntarthassa. Jellemző, hogy Finnországot nem vették fel addig a skandináv blokkba, míg Svédország meg nem bizonyosodott róla, hogy az Oroszország és Finnország közötti kapcsolatok békések és barátságosak. Folyton azon fáradoznak, hogy mindkét országgal kifogástalan kapcsolatokat tartsanak fenn.

Magatartás Oroszország iránt

Ezek az országok úgy látszik nem félnek attól, hogy az orosz rádiópropaganda révén vagy más úton-módon kommunista tanokkal fogják őket „megfertőzni". Mégis általános ezekben az államokban a hajlandóság, hogy számoljanak Oroszország fejlődésével és gazdasági haladásával. Az a vélemény uralkodik itt, hogy Oroszországot békével vagy irányítja. A Vörös Hadsereg tábornokainak agyonlövetése és a tisztogató akciók, melyek még folyamatban vannak, a bizalmat mégis nagyon megrendítették.

A nyugati Locarno és a keleteurópai béke

Látogatásaim folyamán szerzett legértékesebb értesüléseim közé tartoznak Anglia és Franciaországnak a keleteurópai béke fenntartását célzó tervének bizonyos jelei, melyek Anglia, Franciaország és Olaszország közötti egyezmény előkészületeire mutatnak, az utóbbi három hónap eseményei miatt v alószínűleg Oroszország kizárásával. Az alapgondolat, melyet Neville Chamberlain fejtett ki értesülésem forrásának, a lett külügyminiszternek, röviden összefoglalva a következő volt. Miután bizonyossá vált,

hogy Hitler nem köt szerződést Sztalinnal, megfontolták, hogy Németország — a „nyugati Locarno" tagjaként és azzal egyidejűleg — megnemtámadási szerződéseket köthetne az orosz határállamokkal, azokhoz a szerződésekhez hasonlóan, melyek küszöbön állnak Oroszország és ugyanez államok között. Azt remélték, hogy az eredmény a Németország és Oroszország közötti súrlódási felületnek, e két ország közt létesített „semlegesített" övezet folytán bekövetkező csökkenése lenne. Ilymódon azt a keleteurópai békét biztosító, tartós építményként lehetne emelni az ellenséges államok fölé.

Az hiszem, hogy ez a hír igen nagy horderejű: első nyoma egy valószínűleg Anglia szándékában levő tervnek, mely a keleteurópai béke megőrzése végett torkollik a Szovjetúnió—Franciaország problémába. Ez magyarázza meg Anglia új ajánlatait, melyek szemmellátható-lag a Szovjetúnió terhére történtek.

Oroszország, Japán és Kína

Két héttel ezelőtt még személyesen tájékozódtam a Moszkvában folyó ügyekről. Azóta minden másodnap telefonbeszélgetést folytatok Mr. Hendersonnal, chargé de l'affaire-ünkkel. A Kreml nyilván kizártnak tartja, a Szovjet mindenképpen kerüli a Japán elleni aktív beavatkozást. Minden igyekezettel azon vannak, hogy a „mozdulatlan nyugalmi állapot" benyomását keltsék. Felületesen szemlélve, ez a helyzet. A magam részéről mégis némi személyes kételyeim vannak e magatartás bona fides-e felől. Egy pillanatig sem kételkedem abban, hogy Oroszország természetes vágya Kína megsegítése. Csak egy német támadás lehetősége tartja vissza, amivel számolnia kell egy távolkeleti aktív háborús beavatkozás esetében. Azonban ha Japán Kínán keresztül komolyan fenyegetné a vasúti összeköttetést és a Bajkál-tavat, akkor a Szovjetúnió kétségkívül harcba lépne.

A kollektiv mezőgazdálkodás és az olajföldek megtekintése

Az a szándékom, hogy visszaérkezésem után tanulmányútra indulok, hogy megismerjem a legfontosabb kollektív mezőgazdálkodási ágakat és a kollektív jólétre vonatkozó intézkedéseket a Fekete tenger vidékén. Ezenkívül van Ororszországnak még egy rendkívül fontos gazdasági ágazata, melyet tanulmányozni szeretnék, a bakui és a kaukázusi olajtermelés. Perzsa, angol, török, orosz érdekek találkoznak itt, melyek egymásba ütközése köny-

nyen viszályra vezethet és ezért a béke szempontjából is ajánlatos szemmeltartani az olajvidéket. E viszonyokról szeretnék saját tapasztalataimon alapuló beszámolót küldeni. Ha a különböző ágazatok leírását befejezem, akkor, amennyire látom, elég átfogóan festettem le a Szovjetúnió mind gazdasági, mind politikai vállalkozásait és tevékenységét. Úgy gondolom, körülbelül október közepére készen leszek vele.

Ezzel megkíséreltem, hogy a helyzetről, amint azt én látom, áttekintést adjak.

Negyedik rész

A VIHAR ELŐTT

1937 szeptember 1 – 1938 március 4

KÖRUTAZÁS EURÓPÁBAN

NAPLÓ *Páris, 1937 szeptember 4.*

Eltaláltam, melyik napon kell Párisba érkeznem. „Földijeink" részére a Világkiállítás Német Házában dinner-t adtak: Madame Roosevelt, Barkley szenátor és leánya, Bob La Follette szenátor és neje, Alva Thomas szenátor és neje, Mc. Kellar szenátor, Henry Hollis szenátor, Mrs. Muldowney, egy bizonyos Miss Young (aki La Folletteék társaságában van) Mr. Bess és neje Moszkvából, Charlie Nuttes (A. P.), aki útban van Moszkvából Madrid felé. Jó pár órát töltöttünk társaságukban.

Bob La Follette különösen erős egyéniséggé fejlődött ki; igen kiegyensúlyozott szellem. Igen jó elnök válhatna belőle. Allen Barkley jó színben van és tényleg nagy ember — sokkal nagyobb, mint amilyennek szerénysége és egyszerűsége mutatja. Nagyon élveztem a régi barátaimmal, Mc. Kellarral és Thomasszal való csevegést. Milyen megnyugtató tudni, hogy ilyen vágású emberek szolgálják országunkat.

Egészen sajátságos érzés régi barátainkkal találkozni egy idegen országban.

NAPLÓ *Páris, 1937 szeptember 6.*

Hírlik, hogy a szovjetkormányzat igen erélyeshangú táviratot küldött az olasz külügyminisztériumnak, melyben Olaszországot felelősségre vonja két orosz hajónak a Földközi tenger keleti részén történt elsüllyesztéséért s ezért kártérítést és a bűnösök megbüntetését követeli.

Az olasz kormány válaszában a hajózás elleni támadások felelősségét visszahárítja a Szovjetre és en bloc elutasítja a kártérítésre és a bűnösök megbüntetésére vonatkozó követeléseket.

A francia és brit kormányképviselők közbenjárására Olaszország, Görögország, Jugoszlávia, Törökország, Egyiptom és Albánia (mint az 1936-os egyezményt aláíró hatalmak) kormányai szeptember 10-ére Nyonba meghí-

vást kaptak a földközitengeri kalózkodást megakadályozó konferenciára; ezenkívül meghívták a Szovjetúnió, Románia és Bulgária kormányait, mint a Földközi-tengeren érdekelt feketetengeri hatalmakét és Németországot is, mely közvetlenül érdekelt az ellenőrzési tervben és szintén áldozata volt már ilyen támadásoknak.

Ez is egy példa a sok közül, amely a tengeralattjárók kalózainak szemtelenségét bizonyítja: senki sem kételkedik benne, hogy valóban olasz tengeralattjárók támadták meg az orosz hajókat, Spanyolországra hárítva át a felelősséget.

A földközitengeri konferenciára való francia-brit meghívást a Szovjetúnió, Görögország, Egyiptom, Románia és Bulgária fogadta el.

A szovjetkormányzat válaszában „az olasz hadihajók kereskedelmi hajók elleni támadásainak elviselhetetlen voltára való tekintettel" azt kérdezi, miért hívják meg Németországot, mely mégsem földközitengeri hatalom és követeli, hogy Spanyolországot ugyancsak vonják be a tárgyalásokba.

NAPLÓ *Vichy, 1937 szeptember 7.*

Utazásomat néhány napra itt megszakítom, mert Marjorie most megy át a „Vichyi-kúrán", miközben sürgős európai körutazásom erősen érlelődik. Sétákat tettünk és különlegességeket vásároltunk. Felfedeztünk egy különleges teakészletet, melyet sèvres-i munkások Szentpétervárott készítettek Katalin parancsára, szeretője, Orlov gróf számára. Ezenkívül Voltaire bronz képmását Houdontól, mely Katalin Palais-i íróasztalán állott és egy Voltaire-arcképet, mely szintén Katalin birtokában volt számüzetésbeli könyvtárában.

NAPLÓ *Budapest, 1937 szeptember 22.*

Moszkvából közlik velem, hogy Leningrád vidékén huszonegy személyt végeztek ki az ottani szovjet ellen szervezett felkelés miatt.

Karéliában is hírül adták egy komoly összeesküvés felfedezését, melynek célja a Petroszavodszk alatti vasútvonal elpusztításával Murmanszk kikötőjének és a Kola félszigetnek elvágása volt. Állítólag finn és német ügynökök bonyolították le az ügyet.

NAPLÓ *Bécs, 1937 szeptember 29.*

Moszkvai közlések szerint több hivatalos személyt végeztek ki Charkovban, a Don melletti Rosztovban, Szverdlovszkban, Tifliszben és más városokban; Leningrádban tizenhat személyt lőttek agyon a kormányzat elleni orvgyilkos kísérlet és kémiai üzemek elpusztítása miatt. Ez annyit jelent, hogy a német titkosrendőrség kémei voltak.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 október 4.*

Délután 5.30-kor újságírók fogadása sajtókonferencián. Walter Duranty, Anna Louise Strong, Rodmann, Massoch, Deuel, Joe Barnes és Sinn Brown. Átnyujtottam nekik egy erre a célra készült összefoglalást, amelyben érintettem az európai béke, a japán-kínai helyzet kérdéseit. Duranty nagyon pesszimista volt. A legújabb csehszlovákiai és balkáni eseményekről szóló hírek miatt az volt a véleménye, hogy Hitler háborúja közvetlenül küszöbön áll.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 október 5.*

Az elnök beszélt Csikágóban — nagyjelentőségű beszéd volt. Panaszkodott az egész világot betöltő nyugtalanság miatt és arra a világválságtól való félelemre, mely felváltotta a Kellogg-paktum megkötése idején táplált nagy reményeket. „A terror és a nemzetközi törvényenkívüliség mai uralma néhány évvel ezelőtt kezdődött — magyarázta — és most elérte azt a fokot, mikor a civilizáció alapjait veszélyezteti... Ott erjed a népek szívében. Egyes hatalomra vágyó államok támogatják olyan nemzetek polgárháborúit, melyek sohasem vétettek ellenük... Nemzetek, melyek maguk is szabadság után áhítoznak, elutasítják a többiekét.".

Aztán arra figyelmeztet, hogy senki se képzelje, hogy ha a világ többi részében a válság ennyire kiéleződik, Amerika kimaradhat a játékból és a legnagyobb nyugalommal ápolhatja tovább etikáját és a békés művészeteket. Ha ez az időszak nem lenne átmeneti, — tette hozzá — akkor „a békeszerető nemzeteknek" közös erőfeszítéseket kellene tenniök a törvények és az alapigazságok megőrzése érdekében.

Csak úgy biztosítható a béke, ha közös erőfeszítésre szánják rá magukat, hogy ellenszegüljenek az egyezmények és az emberi gonoszság fűtötte szándékos mulasztásoknak, melyek a mai nemzetközi anarchia és bizonytalanság forrásai s melyeket nem lehet csupán elszigetelődéssel vagy semlegességgel elintézni.

A modern világot mind technikai, mind erkölcsi szempontból a szolidaritás és a kölcsönös függőség jellemzi s ez annyit jelent, hogy egyetlen nemzet sem vonhatja ki magát tökéletesen a körülötte végbemenő álalános megrázkódtatásokból. Ez életfontosságú és az amerikai nép számára igen nagyérdekű kérdés, mely a nemzetközi egyezmények szentségeit és a nemzetközi erkölcs tiszteletbentartását újra helyreállítaná.

Megemlékezett azután a fegyverkezések aránytalanul nagy költségeiről, mely célra az U. S. A. sokkal kevesebbet áldoz, mint sok más ország, — de „nekem és nektek azért nem kevésbbé kell előrelátnunk". A világnépesség kilencven százalékának békéjét, szabadságát és biztonságát a másik tíz százalék kockára teszi... Ez a helyzet minden nemzetet és minden egyes polgárt érint. Továbbá megjegyezte, hogy ha egy lelki járvány törne ki, az amerikai közösség mindig kész lesz rá, hogy a betegeket vesztegzár alatt tartsa. A diplomáciai testület különböző tagjai felhívtak engem e beszéd miatt. Meglehetős szenzációt keltett és ez nem csoda, — mert ez volt az eddig elhangzott legvilágosabb megnyilatkozás arról a keresztútról, mely előtt állunk.

LEVÉL CORDELL HULL ÁLLAMTITKÁRNAK

Moszkva, 1937 október 15.

Kedves Cordell!

A legutóbbi napokban néhány igen érdekes tárgyalást folytattam, melyeket csak azzal a feltétellel kezdtek, hogy tartalmuk továbbadásában a legmesszebbmenő elővigyázatot tanusítom. Egészen új volt számomra, mikor felfedeztem, hogy az itteni diplomácia milyen kevéssé bízik a távirati code-ok titokban maradásában. Szükségesnek láttam külön futárt küldeni Párisba, hogy ezeket a híreket eljuttassa Önhöz. Csak ezzel a kikötéssel kaptam meg őket.

Dinén fogadtuk Rosso és Sigemicu nagyköveteket és Urbaye norvég követet.

A bridzsnél Rosso olasz nagykövet volt a japán nagykövet partnere és tréfás megjegyzést tett a „támadó nemzetekről". Ugrattam őket, mikor a „támadó nemzetek" egyike egy ütésével egy ászt vesztett. Azt mondtam, hogy a támadók talán nem is olyan veszélyesek. Ezen igen sokat mulattunk.

LEVÉL HONORABLE BERNHARD M. BARUCHNAK

Moszkva, 1937 október 25.

Kedves Birney!

Miután elbúcsúztam tőled, rendkívül érdekes beszélgetést folytattam Benessel, a csehszlovák elnökkel, valamint Horthy tengernaggyal, Magyarország kormányzójával és végül az osztrák külügyminiszterrel. Ezek a nyári utazások meglehetősen megerőltetők voltak, azonban nagyon is megérték a fáradságot. Így némi benyomást, sőt talán intim értesülést is szerezhetek a meglátogatott országok külügyminisztériumainak szándékairól és megismerhetem a különböző kormányok vezető embereit. Nemcsak a Szovjethez fűződő viszonyuk miatt érdekeltek ezek az államok, hanem mindig tekintettel voltam a különböző európai problémákra és az európai béke érdekeire is.

Valószínűleg az volt az oka annak a nagy nyiltságnak, amivel összes, különben mindig nem hivtalos jellegü megbeszéléseim során találkoztam, hogy biztosak voltak abban: az Egyesült Államoknak Európában semmiféle önző érdekük nincs. Így természetesen rendkívül értékes felvilágosításokra tettem szert, amelyek semmi esetre sem voltak általánosan ismertek, és éppen ezért kötelezték arra, hogy csak az elnöknek vagy az államtitkárnak mondhatom el ezeket.

Párisi megbeszélésünk óta sokat gondolkoztam világos és mélyenjáró következtetéseiden, melyeket az európai béke ügyében előadtál nekem. Jellemző volt ítéleteid világosságára és alaposságára, amellyel minden problémát taglalsz. Nagyon szeretném, ha ezt másokról is mondhatnám.

Európában a helyzet egyik nap kedvezőnek látszik, másnap pedig minden elborul. Az események úgy változnak, mint egy kaleidoszkópban. Spanyolországban nem valami rózsásak a viszonyok, azonban lehetséges, hogy Franco gyors katonai győzelemmel befejezi az egész ügyet. Ekkor majd meglátjuk, hogy a Baleárok még mindig olyan „Erisz almája"-e. Hitler propagandát csinál a német kisebbség állítólagos csehországi elnyomásából. Úgy látszik, fontos számára, hogy ez az ügy állandóan köztudatban maradjon. Franciaország belülről alighanem erősödik. Anglia, mint mindig, tovább játssza a maga nagytávlatú, céltudatos és realista játékát. Japán úgy látszik még egyszer olyan komédiával akar szolgálni a világnak, hogy mikor látszólag más problémákkal van elfoglalva, a helyzetet a maga javára használja ki, a jelek szerint alighanem eredménnyel.

Az az erély, amely az itteni tisztogatási akcióknál minduntalan jelentkezik, meglepő és célja valószínűleg a jelenlegi kormány megerősítése, amely bármily különösen hangzik is, alighanem őszintén azon fáradozik, hogy javítson az egyszerű emberek életfeltételein. A gyöngeség, amit Nyugat-Európa Oroszországra ráfog, sokkal inkább vágyálom, mintsem józan becslés szülötte.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 október 28.*

Hosszas megbeszélés a brit nagykövettel egy erdei sétán. A mellénk beosztott titkosrendőrök egész úton követtek bennünket. Úgy látszik, nagy gyönyörűségük telt a sétában és egymás társaságában. Mindig tisztes távolságban, de látótávolon belül tartózkodtak. — Kifejtettem, hogy szerintem az a különös, hogy a kormány politikai hatalma a tisztogatási akciók ellenére sem csökkent.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 október 29.*

Lunchön láttuk vendégül Litvinovot.

Mikor azt az indítványt tettük, hogy az orosz balettet New Yorkba küldjük, tréfásan felelte, hogy a táncosnők nagyon szépek és vonzók, még beleszeretnek valakibe és nem térnek vissza Moszkvába. Komolyan mondta, hogy ez a hosszabb vendégszereplés annyira ártana az opera ter-

veinek, hogy aligha lehet megvalósítani. Azt az ajánlatot tette, hogy a Vörös Hadsereg férfikórusát szerződtessük, ezt remélhetőleg el tudjuk majd érni. Gyönyörűen énekelnek.

LEVÉL MRS. DAVIESNEK

Moszkva, 1937 október 30.

Kedves Marjoriem!

A mindig készséges Bender kérésemre intézkedett, hogy megnézhessük „Nagy Péter"-t, az új szovjetfilmet. Litvinov és Barkov fogadtak bennünket. Jelen volt az olasz nagykövet, Lord és Lady Chilston, a francia nagykövet Madame Coulandre-ral, a norvég követ és több más diplomata. Nagy, kényelmes fotőjeket tartottak fenn részünkre a kedves kis színházban.* Két órán át tartott ennek a nagyon megrázó filmnek a bemutatása. Nemcsak technikailag, hanem gyönyörű díszletei és előadása miatt is tökéletes. A színészek „nagyok", a szó legjobb értelmében. Feltétlenül meg kell néznünk, amint visszatérsz. Rendkívül érdekes, hogy az orosz nemzeti érzés céljából régi történelmi nagyságokig, sőt fejedelmekig nyúlnak vissza.

NAPILAP

Moszkva, 1937 október 31.

Németország protestáns (evangélikus) egyházai a reformáció ünnepére külön imádságot olvastattak fel, amelyben ez áll:

Krisztus egyházát elnyomják... Ócsárolják a Krisztusban való hitet... Új vallás van terjedőben, amelyben semmi helye sincs a biblia tanításának

A szegény Niemöller és a sok többi pap, akiket a Gestapo elkapott! Hír szerint százharmincan vannak fogságban.

NAPLÓ

Moszkva, 1937 november 8.

Albert Rhyss Williamst, a „Szovjet-Oroszország" szerzőjét lunch-re hívtam meg. Kéthónapos utat tett meg az

---

* Ezt a kis színházat gyakran használja a szovjet külügyi népbiztosság filmek bemutatására, melyekre a diplomáciai testület hivatalos. Valamennyi bútor a legmodernebb stílusú kézifaragás, igazán csinosak és szokatlanul kényelmesek. A filmbemutatók mindig délután vottak. A nagy, mély karosszékek mellett asztalkák álltak, amelyeken teát és süteményt szolgáltak fel.

ország belsejében és rengeteg érdekfeszítő értesülést hozott. Elmesélte, hogyan látogatta meg vidéken a Szovjetúnió elnökét, Kalinint és anyját. Uzsonnára is meghívták. Anya és fia közös tányérból ettek, mert Kalinin nem akarta, hogy anyja „gőgösnek" tartsa őt. A falon számos ikon függött, Williams megjegyzést tett erre. Kalinin kijelentette, hogy semmi kifogása sincs ellenük. Ebből is levonhatjuk azt a következtetést, hogy a Szovjet hivatalos vallásellenessége talán mégsem egészen csontig, velőig ható. Más jelentésekből is erre következtettem. Vajmi nehéz kiirtani a hitet, melyet az ember anyja emlőjén szívott magába.

A FORRADALOM SZÜLETÉSNAPJA

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A SZOVJETFORRADALOM HUSZADIK ÉVFORDULÓJÁRA
RENDEZETT ÜNNEPSÉGRŐL

Moszkva, 1937 november 15.

Sir!

A szovjetkormány három napot — 1937 november 6., 7. és 8-át — a szovjetforradalom huszadik évfordulójának emlékére nemzeti ünnepnek nyilvánított.

A hivatalos programm főbb pontjai a következők voltak:

a) Nagy nyilvános gyűlés (csak meghívottak részére) szombat este, november 6-án a bolsevista operában.

b) Ünnepség a Vörös-téren november 7-én, vasárnap; a Vörös Hadsereg egységeinek díszszemléje és polgári egyesületek felvonulása Sztalin, a Kommunista Párt főtitkára és egy csoport előtt, amely Kalinin elnökből, Molotov miniszterelnökből, Vorosilov marsallból és több más vezető pártemberből állott.

c) A diplomáciai kar tagjainak fogadása a külügyi népbiztosságon Spiridonovkában, a hivatalos gyűlésházban, amelyet a kormányzat ilyen alkalmakra szokott használni.

Ünnepség az orosz operában

A gyűlés 6 órakor kezdődött. Jóval ez időpont előtt a régi Operaház előtti teret teljesen ellepte a tömeg. Közvetlenül az Opera előtt állott Sztalin és Lenin két szép, nagy, fehér szobra. A szobrokat a szovjet különböző tagállamait jelképező zászlók és lobogók díszítették. A háttérben elrejtett lámpák fényében vörös zászlókból készült díszek és virágok látszottak. Az épületet ugyanilyen hatásosan díszítették fel Marx, Engels, Lenin és Sztalin egy-egy átvilágított, hatalmas képével, ami az opera egész homlokzatát elfoglalta. Hasonló és nem kevésbé hatásos volt az Opera belseje is. A hat páholysort széles vörös vászoncsíkok választották el egymástól,

mindegyiken egy-egy kommunista jelmondat arany betűkből. A legalább 25 méter széles színpadot óriási vörös plüssdrapériákkal aggatták telé; Lenin még egy másik fehér szobra és Sztalin nagy portréja szolgált hátterül, mindkettő virágoktól övezve. A színpad előterében hosszú asztal állott, amelynél Kalinin elnök és a kormány más személyiségei ültek. A második sorban, közvetlenül Kalinin mögött ült Sztalin, Vorosilov és Esov (a GPU főnöke). A gyűlés kezdetén figyelemreméltó volt a nagy lelkesedés és a hosszantartó tapsvihar.

Molotov miniszterelnök beszédet mondott a szónoki emelvényről. Komoly, tudós beszéd volt és körülbelül két órán át tartott. Előadásmódjában nem volt semmi különösen magával ragadó, mégis nagy tetszést aratott, különösen Sztalin nevének említésekor. A hosszú beszéd alatt megfigyelhettük, hogy Sztalin, Vorosilov és Esov a hátsó sorban nyugodtan, mit sem zavartatva magukat, csevegnek és tréfálkoznak.

A beszéd után félórás szünet következett. Ezalatt a diplomáciai testületnek hideg vacsorát szolgáltak fel a diplomatapáholyok mögötti foyerben.

A szünet után egy szovjet filmet mutattak be, amely Lenin tevékenységét adta elő, közvetlenül a Kerenszki-kormány bukása előtti három napon. A film nagyon jó volt.

A filmbemutató után dalok, népi táncok stb. következtek, amelyek egész reggelig tartottak.

Ünnepség a Vörös-téren

Megkértek minden meghívottat, hogy vasárnap délelőtt ½10 óráig foglalja el a helyét. A belépőjegyeket előző este, egyes esetekben aznap reggel 8 órakor adták ki. Csak a nagykövetségek és követségek vezetői és első titkáruk biztosíthattak helyet maguknak. Úgyszólván az egész diplomáciai testület megjelent a diplomatapáholyban, amely szorosan a Lenin-emlékmű melletti tribün közelében volt; ezen foglalt helyet Sztalin, Kalinin, Vorosilov, Esov és mások. Szemben katonák és tengerészek álltak díszőrséget zászlókkal. Hat- vagy hétezren lehettek. Igen hatásosan működött a hat-hétszáz tagból álló zenekar. Az épület falain lengedeztek, a nézővel szemben, a megszokott vörös zászlók és lobogók, rajtuk jelmondatok. Ezek között leginkább a minden szovjetnyelvre lefordított „Világ proletárjai, egyesüljetek" tűnt föl. Pontosan tíz órakor lovagolt ki Vorosilov, a Vörös Hadsereg parancs-

noka a Kreml kapuján és megszemlélte a felállított csapattesteket. A moszkvai katonai körzet parancsnoka, Budjenny tábornagy és segédtisztje kísérte. Ekkor a csapatok díszlépésben elvonultak a tribün előtt, amelyen Sztalin, Molotov, Kalinin, Esov, Dimitrov (a Komintern elnöke), Vorosilov, Jegorov és Budjenny tábornagyok álltak. A csapatokat pontosan felsorolja Faymonville ezredes, nagykövetségünk katonai attaséjának memorandumа, melyet kívánságomra készített és amelyet jelentésemhez mellékelek.

A katonai felvonulás végeztével, körülbelül fél 1 órakor a diplomáciai testület tagjai általában vsszavonultak. Sztalin és a kormány vezető emberei még tovább maradtak, hogy folytassák a polgári csapatok megszemlélését, amely egész szürkületig húzódott.

A diplomáciai testület tagjai számára az ünnepségek a Spiridonovkában tartott fogadással fejeződtek be. Ez egy igen nagy, valóban érdekes épület, különösen alkalmas társadalmi összejövetelek céljára. Ezt a házat is, mint Moszkva több más nagy házát, egy iparmágnás építette a forradalom előtti időkben.

Olajfestmények mint plakátok

Mivel Litvinov külügyi népbiztos és első helyettese, Potemkin elutazott a brüsszeli konferenciára, helyettük Stomoniakov helyettes népbiztos fogadta a vendégeket, feleségével és Madame Litvinovval. Az egész diplomáciai testület jelen volt. Háromnegyed órán keresztül kiváló zenei műsort élvezhettünk. A legnagyobb hatást két csodagyerek szereplése keltette; egyikük kis 14 éves hegedűs, másikuk pedig 15 éves csellista. Mindketten első díjat nyertek a brüsszeli nemzetközi versenyeken. 12 órakor rendkívül bőséges bankettet tálaltak fel. Nagyszerű fogások, melyek a szokatlanul szép porcelánokon és a régi cári uralom idejéből való arany tálakon még gyönyörűbben festettek.

A hatóságok semmi fáradságtól sem riadtak vissza, hogy a város ünnepélyes légkörét megteremtsék. Már napokkal előbb munkások dolgoztak mindenféle állványokon, hogy a hatalmas zászlókat és a rengeteg propagandafeliratot viselő lobogókat elhelyezzék.

Néhány hónappal ezelőtt alkalmam volt meglátogatni a műtermeket, ahol a művészek, akik valamennyien a kormánytól kapnak megbízást munkáikra, nagyban dolgoztak. Megfigyeltem, hogy majdnem valamennyien nagy

faliképeket festettek a forradalom huszadik évfordulójára, részint a Vörös Hadsereg, részint a kormányzat ünnepségeire. Most mindenütt ezeket a képeket láttam. Hatalmas képeket támasztottak a házak oldalához, melyek a forradalom történelmi eseményeit és a kormány vezető személyiségeinek arcképeit ábrázolták. Némelyik legalább 6—8 méter magas volt. Éjjel a legtöbbet rejtett lámpákkal világították meg. Az olajfestményeket rengeteg színes vagy színtelen sokszorosított plakát egészítette ki.

Amint már említettem Lenin és Sztalin nagy gipszszobrait is látni lehetett, fehéren vagy bronzzal bevonva. Moszkva középpontjában egy középület sarkán, az utca forgatagából Lenin óriás szobra emelkedett ki. Az épület oldalához erősítették és legalább 9—10 méter magas volt.

A kereskedőnegyedben a kirakatokat pazarul feldíszítették vörös zászlókkal, amelyek sehonnan sem hiányoztak és sok egyéb látnivalóval. Az egyik főútvonalon a képek a Szovjet gyermekgondozó intézményeit és az ifjúsági mozgalmakat mutatták be.

Az építkezések meggyorsítása

Nagyon figyelemreméltó volt az ünnepségek előkészületei alatt, hogy mennyire szorgalmazták a fővárosba vezető útvonalak kijavítását és tisztántartását, valamint a még építés vagy javítás alatt álló épületeken a munkák befejezését, hogy a vörös forradalom emléknapján minden készen álljon. Azon a nagy hídon például, amely a Kreml mellett a Moszkva folyón vezet át és amelyet már a mult év óta építenek, közvetlenül az ünnepségek előtt, lázas tevékenységet észleltem, hogy a hidat a „Munkás- és a paraszthadsereg" ünnepére, november 7-ére meg lehessen nyitni.

Különösen feltűnt nekem az árusbódék nagy száma, amelyeket az ellátásügyi hivatal állított föl és ahol szendvicset, frissítő italokat lehetett kapni. Az ételek nagyon étvágygerjesztőek voltak. Igen sok frissítőket áruló autót is láttam. Hasonlítottak a mi fagylaltos autóinkhoz.

Azt hiszem, hogy érdekelné a Külgyminisztériumot az a néhány szokatlan jelenség, amelyek nekem is feltűntek és amelyek megjegyzésekre szolgáltattak okot a diplomáciai testület azon tagjainak, akik már korábban is láttak hasonló ünnepségeket.

Külön felhívták figyelmemet arra, hogy az idei ünnepség és a tavalyi közt volt egy lényeges különbség: a szónoklatok, feliratok és képek nem támadták a kapita-

lista országokat, a fasiszta ellenségeket. Jómagam csak három torzképet vettem észre, melyek éle Németország ellen irányult.

Felvonulás a Vörös-téren

A Vörös-téren lezajló ünnepségen legjobban a munkástömegek leptek meg. A munkások tulajdonképpen csak a katonai szemle után vonultak fel, de már magán a katonai szemlén is rengeteg munkás vett részt. Vorosilov hadseregparancsnok előtt vonultak el; a tulajdonképpeni katonai egységek közé sokezer polgári egyén volt beékelve: századonként menetoszlopba alakulva, puskásan, a legkülönbözőbb civilruhákban haladtak el előttünk. „Proletár fegyveres hadtest" a nevük.*

Többek között az is mély benyomást tett rám, hogy mindezek a látványosságok kivételes szervezőtehetségről és az elgondolások rendkívül energikus, pontos és szabatos végrehajtásáról tanuskodtak. Minden mozzanat percről percre úgy következett be, ahogy azt kiszámították. A nyilvános fogadások is nagyon jól sikerültek és komoly méltóságuk és rendjük nagy hatást tett a megjelent diplomatákra.

A haditengerészet és a haderő felvonulása impozáns látványt nyujtott. Mindnyájunkra nagy hatást tett a különböző csapattestek kitűnő felszerelése, a katonák és a tisztek jó megjelenése. Különösen megragadott a téren nagy gyorsasággal végigdübörgő gépesített egységek: harckocsik, gépfegyveres osztagok, tüzérség látványa.

Faymonville ezredes közölte velem, hogy a katonai attasék egyértelmű megállapítása szerint a katonai látványosság minden bírálatot elbírt és a Szovjetúnió katonai erejéről tanuskodott. Az elmult májusi felvonuláshoz képest semmi újat nem mutattak be és a hatóságoknak nyilván az volt a szándékuk, hogy feleslegesen ne

---

* A Szovjetben a gerillaharcnak nagy jelentősége van. A modern szovjetművészek rengeteg képet készítenek a Vörös Hadsereg számára, melyek a szovjetkatonák tetteit dicsőítik; feltünő, hogy ezek között mennyire kiemelik a gerillacsapatokat, az ú. n. partizánokat. Ebből is látható, hogy a Vörös Hadsereg vezetői milyen fontosságot tulajdonítanak a hadviselés e módjának s hogy ez a harcmodor jól be is vált a bolsevista hadsereg eddigi hadjárataiban. Hasonló volt ehhez régebbi amerikai történelmünk folyamán a kisemberek, a „harcos farmerek" szerepe. Németországnak most már meg is gyűlt a baja e nyers megjelenésű férfiakkal, panaszkodik is miattuk eleget. Ez a harcmodor polgárháborúk gerillaháborúiban, barrikádküzdelmeiben született meg.

hozzák nyilvánosságra azt, amijük van. Általában véve a katonai bemutatók ugyanazt a képet nyujtották, mint a nagy májusi parádé.

Tizenkét óra 30 perckor azonban már az egész Vörös-teret elárasztotta a polgári lakosság felvonulása, a munkásklubok menete: a Vörös-térre torkolló mindhárom utcából egyszerre jöttek. Reggel óta gyalogoltak a tér felé tartó útvonalak felől és felvonulásuk a Kreml díszpáholya előtt betöltötte az egész délutánt.

Lent a téren tengernyi zászló, transzparens, feliratos és jelképes ábrázolatokkal tarka lobogó hullámzik: a felvonuló ezrek szemmelláthatólag lelkesek. A csoportokban mindkét nem és minden korosztály képviselve van. Sok szülő a vállán hozza gyermekét, hogy egy pillanatra a kicsinyek is megláthassák Sztalint. A lelkesedést állandóan felszítják a katonai zenekarok, de ezekről már szóltam. Volt valami „klakkmesternek" nevezhető berendezés is: hatalmas megafónokon láthatatlanul, de állandóan éljenezte a forradalom vezéreit és ideáljait.

A titkosrendőrség (N. K. D. V., azelőtt G. P. U.)

Az ünnepségek folyamán nagyon megkapott a titkosrendőrség fontos szerepe is. Esov népbiztos aprótermetű ember, szinte törpe, de arca, feje finom; állandóan Sztalin közvetlen közelében állt, de egyáltalán nem volt feltűnő.

Becslésem szerint a katonai szemlén a titkosrendőrség mintegy négy-ötezer fővel volt képviselve. Határozottan katonai szervezet. A tisztikar és a legénység öltözete feltűnően jó, pompás alakúak, kiképzésük remek. Lassú díszlépésben szépen vonultak fel. Lovascsapataik igen gyakorlottak, fegyelmezettek.

A Vörös-téren lezajló polgári felvonulás és a tér felé özönlő embertömegek között négy párhuzamos hosszú sorban százszámra vonultak a titkosrendőrség kék- és zöldsapkás katonái. Megkapó és jelentős intézkedés. A díszpáholy előtt és a tér egész területén is hosszú sorban álltak a zöldsapkás titkosrendőrök és határőrök.

A délután folyamán Lenin sírja és Sztalin előtt felvonuló emberek száma becslésem szerint nyolcszázezer és egymilliókétszázezer között mozgott.

A háromnapos ünnepségek tartama alatt az összes hivatalok zárva vannak, minden gazdasági élet, üzleti tevékenység szünetel.

A húszéves vörös forradalom ünnepének fontos jelentősége van s erről nem szabad megfeledkeznünk. Jelentős már maga az a tény is, hogy ez az uralom húsz éve valóban fennáll. Mondják, hogy Lenin a szovjet forradalom első kilencven napjának elteltével nagy örömmel állapította meg, hogy forradalmuk milyen sokáig tart, a francia forradalmi átalakulás tulajdonképpen rövidebb idő alatt zajlott le: ez is rávilágít a helyzetre.

A szovjet rezsim gazdasági, politikai és katonai ereje tagadhatatlan: kétségtelen az is, hogy e forradalom a további fejlődés folyamán szintén azokon a vágányokon fog haladni, melyeket az emberi természet szab meg minden forradalom számára. A kifejlődés iránya itt lassúbb, de a kovász itt is állandóan végzi a maga munkáját.

Hacsak egy európai háború, politikai vagy más baleset zavart nem okoz, egybehangzó vélemények szerint, a hadsereg kormányhű marad, a propaganda-intézmények jól beváltak és a pártvezérek megbízhatóak s így a mostani uralom szilárdan és biztosan tartja kezében a kormányrudat.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1937 november 12.*

Egy órahosszat értekeztem egyik diplomata kollégámmal, aki alaposan ismeri a távolkeleti helyzetet. Röviden összegezve, álláspontja az volt, hogy adott helyzetben a bruxellesi konferencia sorsa reménytelen. Ő azonban még mindig görcsösen ragaszkodik ahhoz a reménységhez, hogy Nagybritannia, Franciaország és az Egyesült Államok egymásközt kidolgozhatnak egy olyan tervezetet, melyből valami elfogadható kibontakozás lehetséges. Ellenkező esetben az az érzése, hogy Kínára gerilla-módszerekkel folytatott, hosszú háború vár. Azt mondta, hogy a Szovjet nem vesz aktív részt a hadműveletekben, egyébként azonban megad a kínaiaknak minden lehető támogatást.

LEVÉL MRS. WALKERNEK

Moszkva, 1937 november 13.

Kedvesem!

Tegnap este Faymonville ezredes mindnyájunkat meghívott az Opera balettelőadására. Orosz zeneszerző muzsikája, orosz rendezés. Több volt a némajáték mint

a tánc, de a színpadi képek csodálatosak. Címe: A forradalom lángjai s azt ábrázolta, hogyan győz a munkás és a paraszt a régi rendszer felett. Talán ismeri: arról a balettről van szó, amelyben a tömeg megrohanja a Tuileriákat — vadul előretörnek a zenekar felé, fegyveresen, bunkókkal stb., dühöngve, vad fenyegetések közepette. A drámai feszültséget felfokozza a szélsőséges realizmus. Félelmetesen ábrázolja, mire képes a tömeg, mihelyt szétpattan a társadalom kovásza: a törvény és a rend.

Azt hiszem, ezen a téren sehol a világon nem alkottak olyat, ami hasonlít a tegnap esti látványossághoz.

KÖZELEDIK A HÁBORÚ

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSAL
FOLYTATOTT ÉRTEKEZLETRŐL

Moszkva, 1937 november 9.

Sir!

Szombaton, közvetlenül a bruxellesi konferenciára való elutazása előtt, Litvinov külügyi népbiztos lóncsre hívott dacsájába, vagyis vidéki udvarházába. Mintegy másfél óráig tartó beható, bizalmas megbeszélésre nyilt alkalmunk. Litvinov kijelentette, nem szándéka, hogy a konferencia egész tartama alatt Bruxellesben maradjon.* Potemkin helyettes külügyi népbiztos elkíséri. Potemkin éveken át Litvinov mellett vett részt Genfben a Népszövetség ülésein, legutóbb Párizsban volt nagykövet.

A bruxellesi konferencia eredményében Litvinov a legnagyobb mértékben kételkedik. Mégis odautazik és már a másnap délutáni ülésen résztvesz.

A kínai részről elfogadható kína-japáni békekötés feltételeinek kérdésében a külügyi népbiztosnak kialakult, határozott véleménye van. Kifejtette, hogy Kína figyelembe sem vehet olyan békeközvetítést, melynek eredményeképpen északi tartományai japán uralom alá kerülnének. Megkérdeztem, hogy az adott körülmények közt milyen más lehetőség marad fenn Kína számára. Erre Litvinov azt felelte, hogy Kínának továbbra is módjában áll kitartania, gerillaharcot folytatnia és ez esetben az utánpótlások, a szállítások kérdése nem túlságosan lényeges. Gerilla-háborúban a kínai haderő elégséges, ellenállását nem törheti meg sem a tengeri blokád, sem a szárazföldi szállítások esetleges elvágása az indokínai útvonalon. Azt a benyomást nyertem, hogy Kína hadianyaggal való ellátásáról majd a Szovjetúnió gondoskodik, esetleg Mongólián keresztül.

Litvinov éppen akkor kapta a hírt, hogy Németország

---

* Utalok a távolkeleti helyzetnek az 1922-i washingtoni négyhatalmi egyezményhez való viszonyára.

megtagadta a bruxellesi konferencián való részvételét. Erre megjegyezte, hogy tudomása szerint Németország a japán külügyminisztérium elé terjesztette a kérdést, részt-vegyen-e a konferencián vagy sem s Hirota álláspontja az volt, hogy Németország maradjon távol az értekezlettől. Mondotta továbbá, hogy Japán közölte barátaival, nem kívánja, hogy bármelyikük is a konferencián való részvételével mintegy hallgatólagosan elismerje a washingtoni egyezmény japán részről történt megsértését. Hozzátette, hogy a Nyugat-Európában lévő japán követek arra kérték a külügyminisztériumot, tanácsolja Németországnak a konferencián való részvételét, de Hirota kitartott elutasító álláspontja mellett.

Itáliára vonatkozóan a japán külügyminisztérium arra az álláspontra helyezkedett, hogy Olaszország részvételének következményei nem lehetnek túlságosan komolyak s Itália közreműködése nem aggályos. Litvinov nézete szerint ennek oka, hogy Japán szívesen veszi, ha egyik szövetségese bentről figyeli a tárgyalások menetét és mindenről értesíti.

Azt is elmondotta Litvinov, hogy a bruxellesi konferencia összehívása előtti időben Japán közvetítésre kérte fel a brit külügyminisztériumot; ezért nagy csalódást okozott a Downing Streeten, hogy Japán elutasította részvételét. London minden módon nyomást gyakorolt Japánra, hogy közreműködésre bírja, remélte ugyanis, hogy előterjesztett közvetítését figyelembe veszik s a konferencián haladék nélkül tárgyalhatnak róla.

A konferencia irányában tanusított német magatartás ellenére — mondotta Litvinov — konfliktus támadt a német kereskedelmi és ipari körök érdekei és a német kormányzat politikai kötelezettségei között.

Szóba került Ribbentrop római látogatása is, mire megkérdeztem, tudja-e, vajjon csatlakozott-e Itália az újabb német-japán kominternellenes paktumhoz vagy sem? Litvinov határozottan állította, hogy Itália igenis csatlakozott a kominternellenes egyezményhez. Megkérdeztem továbbá, hogy ezzel az egyezményt aláíró hatalmak kifejezetten támadó és védő jellegű katonai szövetséget kötöttek-e, mire Litvinov megjegyezte, hogy a szerződő feleknek nem szükséges forma szerinti katonai kötelezettségeket vállalniok, mert manapság ünnepélyes hadüzenetek nélkül indítják meg a háborúkat.

Értekezésünk folyamán nagyon világos kép alakult ki bennem arról, hogyan fogja fel a szovjetkormány a

nyugateurópai hatalmakkal való együttműködését és hozzájuk fűződő kapcsolatait. Erről mostanában sok diplomáciai eszmecserét folytatnak. Litvinov részletesen kifejtette nekem a Szovjetúniónak a Benemavatkozási Bizottságban képviselt álláspontját. Elmondotta, hogy Majszki londoni nagykövet azt a felfogást hirdeti: a Szovjetúnió nem vállalhat felelősséget a brit-francia tervezetért, mégis, hogy a béke kilátásának lehetőségét se veszélyeztesse, nem fog a tervezet ellen szavazni, csak egyszerűen nem szavaz. Megjegyezte, hogy Itália nem fogadta el ezt az álláspontot. Erre a francia és brit nagykövetek vele, Litvinovval tárgyaltak s arra akarták rábírni, változtassa meg a Szovjet ezt az álláspontját és tartson velük. Franciaország és Nagybritannia egyránt erős nyomást gyakorolt a szovjet kormányra, hogy ebben az ügyben működjenek együtt, mert ellenkező esetben a világ szemében a szovjet kormány a békelehetőségek megrontója lesz s ennek a magatartásnak következményeképpen „a Szovjetúnió elszigetelődik". Erre ő azt felelte a nagyköveteknek, hogy inkább elszigetelődik s magára marad a jog és az igazság oldalán, mintsem hogy jó társaságban a jogtalansághoz, sőt az ostobasághoz csatlakozzék. Mondotta továbbá, hogy a Szovjetúnió mindenképpen felkészült arra, hogy magára marad s erre az esetre tovább is készül. Ez is megerősíti júliusban szerzett értesülésemet, melyet annak idején közöltem a külügyminisztériummal. Egy magasállású kormányhivatalnok akkoriban kijelentette nekem, hogy a Szovjetúnió számára a külhatalmak magatartása teljesen közömbös, még Nagybritanniával és Franciaországgal sem törődik s a szovjet hatalom irányítói készek egyedül is kitartani ama politika mellett, melyet maguk elé tűztek, mert bíznak abban, hogy nyugaton és keleten egyaránt szembeszállhatnak összes ellenségeikkel. Megkérdeztem, hogy Majszki állandó jellegű utasításokat kapott-e s szilárdan kitartanak-e a fent vázolt politika mellett: erre határozott igennel felelt. Kijelentette, hogy ellenkező híresztelésekkel szemben, a szovjetkormány nem tagadta meg a Benemavatkozási Bizottság további fenntartásának költségeihez való hozzájárulását.

Beszélgetésünk folyamán egyenesen megkérdeztem tőle, hogy a most végbemenő tisztogatási akciókkal és a Vörös Hadsereg tábornokainak agyonlövetésével kapcsolatban megbízhatik-e a kormány a hadsereg hűségében és támogatásában. Azt felelte: „Hadseregünk híven kitart

ügyünk alapeszméi mellett, kétségtelen, hogy nem a tábornokokhoz, hanem a kormányhoz hű."

Véleményem szerint nagy hiba volna lebecsülni nemzetközi kérdésekben a szovjetkormány súlyát. Számos megbeszélést folytattam a diplomáciai kar konzervatív tagjaival és más, itt élő, jólértesült személyiségekkel s ezek alapján az a véleményem, hogy a kormány szilárdan tartja kezében a hadsereget s helyzete — ha csak valami változás nem történik — szilárd. Minden lehetséges eszközzel állandó propaganda figyelmezteti az állam polgárait a háborús veszedelemre és az ország megtámadásának lehetőségére. Nemrégen a Nagyipari Népbiztosság jelentős részét közvetlenül katonai vezetés alá rendelték. Általános az a vélemény, hogy ez a hadsereg sürgetésére történt és pedig abból az indokból, hogy a hadsereg csak akkor állhat feladata magaslatán, ha súlyos felelőssége vállalásához kellő hatalmat is nyer: csak ez esetben lesz a hadsereg hathatós, ütőképes eszköz a kormány kezében. Más itteni jelek valósággal lázas tevékenységre mutatnak: tárgyalások folynak anyagok, áruk, stb. beszerzése céljából. Kétségtelenül meg vannak győződve arról, hogy szembeszállhatnak bármely, akár keletről, akár nyugatról jövő katonai támadással és a kormány nem bízza dolgát a jószerencsére, hanem ezekre a lehetőségekre alaposan felkészül. Sok jel utal arra is, hogy a nép is megbarátkozott a háború gondolatával, bátran néz elébe.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 november 10.*

Sztomoniakov helyettes külügyi népbiztossal tárgyaltam amerikai állampolgárokat érintő két ügyben.

F... amerikai állampolgár az olajtröszttel dolgozott és bujtogatókkal került kapcsolatba. A hatóságok azt akarták, hogy F. tanuskodjék és amikor F. kiutazási vizumot kért, Ponciustól Pilátusig küldözgették — ez az elintézési mód, mióta a bürokráciát feltalálták, minden országban lehetséges. F. bánatában leitta magát a sárga földig, egy moszkvai rendőrnek eltörte az állkapcsát, amikor elfogták, delirium tremensben volt. Megbeszélésem után huszonnégy órával mégis kezében volt a vizum.

G... honosított amerikai, akinek felesége orosz nő, mindenféle bajba keveredett. Tavasszal azt a hírt kaptuk, hogy deportálni fogják. Nemrégiben letartóztatták és szó-

belileg elutasították azt a kérésünket, hogy Durbrov követségi titkár meglátogassa Minszkben.

Sztomoniakov nagyon finoman viselkedett, amikor megbeszéltem vele ezeket az ügyeket. G... ügyében is gyors sikert értem el. Készségesen elismertem, hogy jogi szempontból mindkét eset igen súlyos, miután azonban amerikai állampolgárokról van szó, az Egyesült Államok nagykövetének joga van gyors és hathatós beavatkozásra. Nagyon kielégített, hogy előterjesztésem oly hamar célt ért, valóban páratlan eset volt ez olyan időben, amikor a külföldiek ellen valóságos „gyűlölethadjárat" folyik.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A SZOVJETKORMÁNY POLITIKÁJÁRÓL,
TEKINTETTEL A BRÜSSZELI KONFERENCIÁRA

Moszkva, 1937 november 11.

Szigorúan bizalmas!

Sir!

Litvinov külügyi népbiztos úr csak néhány napja tért vissza Genéveből s már is a bruxellesi konferenciára indult. Meghívásomra meglátogatott a követség épületében és kettesben volt velem löncsön. Ezzel alkalom adódott, hogy széleskörű megbeszélést folytassunk és pedig nemcsak néhány kisebb jelentőségű, amerikai állampolgárokat illető ügyben, hanem a nemzetközi helyzet nagyjelentőségű kérdéseiben is. Litvinov elmondotta, hogy a szovjetkormány meghívást kapott a bruxellesi konferenciára, ezen részt is fog venni s ő rövidesen Potemkin helyettes külügyi népbiztos társaságában Bruxellesbe indul. Ott maradni ugyan nem tud, de reméli, hogy legalább az első üléseken résztvehet. Véleménye szerint a távolkeleti helyzet inkább Nagybritannia és Franciaország létérdekeit érinti, semmint a Szovjetúniót; a konferencia eredményéhez nem sok reményt fűz, főképpen a francia és a brit kormány ingadozó magatartása miatt. Az elnök Csikágóban mondott beszédéről nagyon lelkesen nyilatkozott, de kifejezte kétségét is, hogy az Egyesült Államok — tekintettel erre a konferenciára — képes lesz-e Kínának gyakorlati, kézzelfogható támogatást nyujtani. Mondotta továbbá, hogy Genéveben a britek és a franciák „az Egyesült Államok háta mögé bujtak", minthogy azt mondták, jelenleg semmit sem tehetnek mindaddig, amíg az Egyesült Államok nem biztosítja őket aktív részvételé-

ről. Az a gyanúja, hogy csak azért hivatkoztak az U. S. A.-ra s azért „bujtak mögé", mert nem ismerik a Szovjetúnió álláspontját. Kijelentette, hogy a Szovjetúnió már is kész arra, hogy szilárdan foglaljon állást, feltéve, hogy Franciaországgal, Nagybritanniával és az Egyesült Államokkal egyetértésben járhat el. A Szovjetúniónak valóban komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy az ellenségeskedések véget érjenek s a legsürgősebben létrejöjjön a kollektív biztonság és béke. Reményét fejezte ki, hogy Bruxellesbe érkezésekor szoros kapcsolatba léphet az amerikai delegációval.

Az általános európai helyzetet Litvinov rendkívül pesszimistán ítélte meg, különösen a Németország, Csehszlovákia és Ausztria közt fokozódó feszültséget rója fel a francia és a brit politika gyöngeségének.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1937 november 11.*

Átbeszéltem az egész távolkeleti helyzetet egyik kollégámmal, akinek nagyon jó értesülései vannak és közölte velem a legújabb híreket is.

Mult év augusztásában a szovjetkormány százmillió kínai dollár hitelt nyujtott a kínai kormánynak hadianyagok beszerzése céljából. A Szovjetúnió szállításai ezt a hitelkeretet már messze túllépték. Szárazföldi úton már több mint négyszáz bombázó- és vadászrepülőgépet vittek át Kínába. A gépeket legalább negyven szovjet kiképző kísérte. Sok kisebb szállítmány is ment már részben szárazföldi, részben légi, sőt karavánúton Kínába, közte repülőgépek is. Ezidőszerint több mint kétszáz camion van útban karaván-szállítmányként. Éppen most tervezik, hogy nehéz szállítmányokat, így tankokat, stb. tengeri úton továbbítsanak, esetleg Indokínán keresztül, feltéve, hogy Franciaországot meg lehet nyerni az együttműködésnek. Mintegy hat héttel ezelőtt kínai katonai misszió járt itt hadianyagvásárlás és katonai kiképzés céljából. Szerinte több európai ország szállított hadianyagot Kínának készpénzben kiegyenlítendő részletfizetés ellenében; a legnagyobb szállítók Nagybritannia, Franciaország, Belgium és Csehszlovákia. Gyanítják, hogy a legutóbbi időkig Németország és Itália is szállított ugyanilyen alapon hadianyagot. Az olasz vásárlások egyenesen olasz kezdeményezésre indultak meg, Itália ötven száza-

lékos hitelt nyujtott* s a vételár csak a szállítmánynak Kínába való szerencsés megérkezése után vált esedékessé. Hozzátette, hogy a helyzet Németország és Itália tekintetében az utolsó tíz napban valószínűleg megváltozott.

Bogomolov, a szovjet kínai nagykövete október 7-én megérkezett Kínából, repülőgépen jött Szibérián át Moszkvába. Néhány nap mulva várják Moszkvába a szovjet katonai attasét, Lapint is. Feltehető, hogy ez is ugyanazon az útvonalon érkezik. Két okból jöttek ide: 1. A hadianyagszállítás számára jobb útvonalakat kell kidolgozni. 2. Meg kell kísérelni, hogy közvetlen katonai támogatás révén több sikert érjenek el. Informátorom nem igen hiszi, hogy a 2. pont megvalósítására már sor kerülhet, mert a szovjetkormány szemmel láthatóan nem akarja megzavarni Japánnal forma szerint fennálló kifogástalan kapcsolatait.

Hozzátette, ha már mindenképpen úgy fordul a dolog s Japán sikerei ezt szükségessé teszik, a kínai haderők fokozatosan visszavonulhatnak az ország belsejébe s így folytathatnak hosszantartó háhorút; lehetséges az is, hogy Francia-Indokínán keresztül kellő hadianyag-utánpótláshoz jussanak s ilymódon álljanak ellen az ostromnak.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1937 november 11.*

Ismét alkalmam nyilt hosszas megbeszélést folytatnom távolkeleti „szakértőmmel".

Azt mondotta, hogy fontos távolkeleti kormányok követei és számos itteni katonai szakértő sürgetése ellenére a szovjet kormány pillanatnyilag nem tud olyértelmű végleges kötelezettséget vállalni, hogy közvetlen katonai szövetséget kössön Kínával. Elmondotta, hogy Bogomolov még mindig a Szovjetúnió területén van és pedig Leningrádban s állítólag a bruxellesi konferencia befejezése előtt nem is tér vissza Kínába, addig végleges utasításokat sem kap. Úgy tudja, Franciaország arra használja fel a Szovjetúnióra gyakorolt befolyását, hogy a szovjetet minden közvetlen segélynyujtási szándékától visszariasztja; azt kívánja ugyanis, hogy szövetségese

* Úgy látszik, Itália nemcsak kereste ezt az üzleti összeköttetést, hanem késznek nyilatkozott mindjárt ötven százalék készpénzfizetés elfogadására azzal, hogy a hátralék az áru épségben való megérkezésekor esedékes.

német támadás esetére tartalékolja erőit és el ne forgácsolja egy távolkeleti háborúban.

Közölte továbbá a szakértő, hogy Kínának komoly nehézségeket okoz a hadianyag Francia-Indokínán át történő szállítása. Szerinte ennek oka a francia kormány, mely fél, hogy belekeveredik a távolkeleti viszályba. A szállítást különböző szabályok korlátozzák ezen az útvonalon. A szállítmányokat részekre kell bontani s elegyíteni olyan küldeményekkel, melyek nem dugáruk. Ez sok huzavonával jár, külön kezelést igényel s a szétszedett fegyvereket, ha szerencsésen céljukhoz érnek, ismét össze kell állítani. Kijelentette, hogy ezek az óvóintézkedések szükségesek, ilyenmódon az a veszély, hogy egész szállítmányok odavesznek, csupán egyes küldeményekre csökken s a francia kormány méltán tart attól, hogy Franciaország háborúba keveredhetik, ha francia útvonalakon át hadianyagszállítást engedélyez.

Szakértőm határozottan állította, hogy Kína szinte végtelenségig folytathatja az ellenállást, feltéve, hogy elegendő hadianyagot kap. Ennek beszerzése nem nehéz, csupán a szállítás.

Véleménye szerint, Németország nincs ellenséges indulattal Kína iránt. A japán kormány hivatalosan tiltakozik az ellen, hogy Kínában nagyszámban vannak német katonai kiképzők, Németország mégsem hajlandó ezeket visszahívni s ezt azzal indokolja, hogy magánvállalkozásról van szó.

Kínában nagy csalódást okozott Nagybritanniának a bruxellesi konferencia előtt tett állítólagos elsietett nyilatkozata, mely szerint szankciókról szó sincs. Informátorom egyébként azt gondolja, hogy Kína mélységesen hálás azért az erkölcsi támogatásért, amelyet Roosevelt elnök csikágói beszédében kapott.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A MOSZKVAI JAPÁN NAGYKÖVET
BERLINI UTAZÁSÁRÓL

Moszkva, 1937 november 11.

Sir!

Október 20-án, szerdán a moszkvai japán nagykövet Berlinbe utazott; hivatalos közlés szerint ott orvosi kezelésben részesül. Feltehető azonban, hogy a német külügyminisztériummal folytat megbeszélést a bruxellesi konferencia ügyében.

Moszkva, 1937 november 16.

Kedves Cordell!

Az utóbbi hetekben a vidéki sajtó a szó szoros értelmében százszámra jelenti a kivégzéseket. A vád szabotázs vagy terror. Egyidejűleg neves, magasállású szovjethivatalnokokat mozdítottak el s ezek alighanem letartóztatásba kerültek, így Bubnov, Ljubimov, Ruchimovics, Weitzer, Karp, Orlov.

Ezekről az eseményekről ugyan számszerű, pontos kimutatást nem kaphatunk, a legilletékesebb megfigyelők szerint azonban a jelenlegi tisztogatási akció megkezdése óta kivégzett pártemberek száma ezrekre, a letartóztatottaké pedig tízezrekre rúg.* A tisztogatás kiterjed a szovjettársadalom összes rétegeire, beleértve a vörös uralom régebbi legrendíthetetlenebb híveit is. Köztudomású például, hogy a letartóztatottak közt van a párt központi bizottságának több mint negyven tagja, illetve póttagja, a Politbüró kilenc volt tagja, tizennyolc volt népbiztos, ötven helyettes népbiztos, tizenhat nagykövet és követ s az egyes szovjetköztársaságok elnökeinek és népbiztosainak többsége.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
EGY ÉRDEKES DIPLOMÁCIAI BESZÉLGETÉSRŐL

Moszkva, 1937 november 16

Sir,

bátorkodom jelenteni, hogy legutóbb . . . nagykövettel beható megbeszélést folytattam. A következőképpen nyilatkozott:

A Szovjetunió elhatározta, hogy legalább is pillanatnyilag aktív katonai műveletbe nem keveredik. Ezzel szemben kész Kínának olymérvű támogatást nyujtani, amennyi a Japánhoz fűződő kifogástalan viszony fenntartása mellett csak lehetséges.

Ausztria jövőjét borúlátóan ítéli meg. Hogy Itália őr szerepének a Brenner-hágón nincs már jelentősége, mióta Olaszország Abesszíniában és a Földközi-tenger melléki országokban kalandokba bocsátkozott, ennélfogva

* A moszkvai sajtó aránylag kevés ilyen perről közölt tudósítást. Az amerikai ujságírók azonban figyelték az eseményeket, járatták és fordíttatták a vidéki lapokat. Hetenként listákat készítettek a „tisztogatásról".

Itália felől Németország Ausztria irányában többé-kevésbé szabad kezet nyert. Véleménye szerint minden attól függ, milyen erővel állnak ellen Schuschnigg. Ha Németország kinyujtja kezét Ausztria után, ez lényegében nem érintené Csehszlovákiát, legföljebb annyiban, hogy más nagyhatalmak (Nagybritannia, Franciaország) saját érdekükben valószínűleg közvetlenebb támogatást nyujtanának számára.

Románia ugyan tisztában van azzal a veszedelemmel, hogy Németország a Fekete-tegerig is kinyujthatja a kezét, helyzete azonban különbözik Csehszlovákia helyzetétől s ebben az országban kisebb az aggodalom.

Németország pénzügyei rosszul állanak. Schacht lemondása is ennek tulajdonítható, véleménye szerint azonban ez az állapot még évekig megmaradhat, még legalább két-három évig.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 november 17.*

A cseh követ löncsön volt nálam. Délután kikocsiztam a környékre és mulatságos élményben volt részem. Amikor a kocsi nyilt mezőn az erdő felé kanyarodott, elakadt a hóban, úgy hogy a tőlünk elválhatatlan GPU-ifjak vittek haza Ford-kocsijukon.

A sűrű havazás csodálatosan megszépítette az erdőt és a bozótot. Még az ágak hegye is két ujjnyi vastag volt és a lombokat a hó terhe szinte a földig húzta. Azelőtt túlzottaknak ítéltem Siskin havas tájképeit, most megértem.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 november 20.*

Tea, film — Szentivánéji álom — majd négytől nyolcig fogadás a diplomáciai kar számára. Nagybritannia Afganisztán, Németország, Ausztria, Belgium, Bulgária, Itália, Japán, Lengyelország és Törökország képviselői jelentek meg. Litvinov magával hozta három gyermekét: egy fia és két leánya van — ezek közül az egyik fogadott gyerek — mind pompásan beszélnek angolul.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 november 20.*

Sürgönyökön dolgoztam és rendet csináltam íróasztalomon, készülődés az útra, hogy jelentést tegyek Washingtonban.

NAPLÓ *Moszkva, 1937 november 23.*

Ma reggel kábelt kaptam a külügyminisztériumtól azzal a hírrel, hogy az elnök szerint a megváltozott helyzetre való tekintettel tanácsos egy szakértő diplomata berlini küldetése; nevezetesen Gibson menjen Berlinbe, aki most Bruxellesben van. Az elnök azt kívánja, hogy én utazzam Bruxellesbe, Európa „őrhelyére". Ez aztán megkönnyebbülés. A részleteket majd jövő héten tudom meg, mihelyt Washingtonba érkeztem. Hetek óta nyilvánvaló tehát, hogy Hitler tervei véglegesek. Ezért fontos, hogy tapasztalt, igazi diplomata-típus menjen Berlinbe. Az utolsó háborúban Gibson élesen bírálta Németországot, ha ez okból mégse kerülne oda, remélem, nem olyas valakit küldenek, aki bámulja a nemzetiszocialistákat, vagy aki hagyja, hogy lóvá tegyék.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1937 november 23.*

A leningrádi katonai törvényszék kuszonötévi börtönre ítélt két német kémet, akik a német titkos szolgálat számára dolgoztak.

NAPLÓ *Newyork, 1937 december 7.*

Megérkeztem Newyorkba és rögtön folytattam utamat Washington felé.

NAPLÓ *Washingon, 1937 december 8.*

Washingtonba érkezésem után nyomban értekeztem az elnökkel, majd vele együtt fogyasztottam dolgozószobájában a löncsöt. Bizonyára megértem, mondotta, miért változtatta meg tervét, miért küld Berlin helyett Belgiumba.

Nyilvánvaló, semmi kilátás sincs arra, hogy Németország hajtóerői más fordulatot vegyenek: Hitlernek a világ meghódításáról és uralmáról vallott felfogása egyre közelebb visz a háborúhoz. Schachttal júniusban folytatott utolsó megbeszéléséből kiviláglik, hogy semmi remény a változásra. Ily körülmények közt az elnök azt kívánja, hogy világosan kitűnjék, a berlini küldetés csak formaság és célja merőben reprezentáció. Szakember

kiküldésének nincs különös politikai jelentősége, nem mutatja az amerikai kormány különleges érdeklődését. Az elnök, kijelentése szerint, kívánja, hogy Belgiumba menjek. Ez jelenleg a legfontosabb európai küldetés, mert valószínűleg most ez odaát a legjobb „megfigyelőhely". Azt feleltem, szívesen vállalok minden megbizatást, amelyben őt a legjobban szolgálhatom. Valójában nagy megkönnyebbülés, hogy nem kell Berlinbe mennem és szívesen indulok Bruxellesbe. Fokozza kedvemet az a körülmény is, hogy Belgium semleges ország, a london—berlini útvonalon fekszik, így az állás érdekesnek kínálkozik. Zavartalan áttekintést nyerhetek, tisztán láthatom a helyzetet, helyi kormányérdekek és előítéletek nem zavarnak meg és nem befolyásolnak.

Szóba került a bruxellesi konferencia és az európai helyzet több más részlete is. Személyes üzeneteket is küldött velem Lipót királynak, akit már gyermekkorában ismert s később is találkozott vele, amikor a múlt világháborúban Albert királlyal járt itt. Az elnök közvetlen melegségével nyeri meg az embereket. Igy szólt hozzám: „Adok egy kis levelet, kérem, nyujtsa át a királynak." Aztán fogott egy lapot a Fehér Ház fejlécével és ráírta: Kedves Joe. üdvözölje a királyt! F. D. R."

Megemlítettem, az a szándékom, hogy Belgiumba költözésem előtt még egy körutazást tennék, hogy a többi iparvidéket is megismerjem s ezzel egészíthessem ki a Szovjetunióról készülő jelentésemet. Az elnök helyeselte s az őt jellemző alapossággal vitatta meg a tervet. Említettem, az az érzésem, hogy a Szovjetből való távozásomkor a két ország közt jobb a kapcsolat, mint egy idővel azelőtt. Azt is mondottam még, hogy összefoglaló jelentést készítek és ebben az iratban megfigyeléseim és tanulmányaim alapján — már amennyire ez lehetséges volt — mérlegre teszem a Szovjetunió gyengéit és erejét, vázolom jelentőségét a világpolitika szempontjából, különös tekintettel az Egyesült Államokkal való kapcsolatára.

NAPLÓ *Washington, 1937 december 19.*

Moszkvai hírek szerint hivatalosan közölték nyolc magasállású államhivatalnoknak felségsértés, kémkedés és terrorcselekmények miatt való elítélését és kivégzé-

sét; köztük van Karachan, Jenikidse, Zukerman és Steiger.

Szegény Steiger. Hivatalosan ő volt a vezetője a kultúrális kapcsolatokat fenntartó vagy valami hasonló nevet viselő irodának. Valójában összekötő volt a Kreml és — a Külügyi Népbiztosság megkerülésével — a diplomáciai kar között. Néhány társaságbeli előkelőséget elvitt az Opera díszelőadására, majd a Metropol-szálló éjjeli klubjába ment velük. Kevéssel egy óra után valaki megérintette a vállát: Steiger felállt az asztal mellől, nem tért vissza. Nem látták soha többé. Ukrajnában megtelepedett, előkelő, német eredetű családból származott, Steiger „báró" néven emlegették, pompás fiú volt.*

FELJEGYZÉS *Washington, 1937 december 24.*

Az ujságok szerint a pápa őszentsége beszédet mondott a bíborosok és más vezető egyházi személyiségek előtt s ennek folyamán azt mondotta, hogy először egy tényt, majd egy elvet akar leszögezni. Tény, hogy Németországban elkeseredett, heves vallásüldözés folyik „és még ritkán fordult elő, hogy egy üldöztetés ilyen súlyos, ilyen félelmetes és mély hatásaiban ilyen szomorú lett volna." Milyen gúny a civilizációra, hogy a szentestén, a világ Megváltójának születése napja előtt a római Egyház feje szükségesnek tartja, hogy a német kormányt vallásüldözésért rója meg!

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 január 15.*

Úgy látszik, az elmúlt nyáron a Kreml valóban belső válságtól tartott.

A két tanács együttes ülést tartott és egyhangú határozattal azt a pótlást fűzte az alkotmányhoz, hogy az elnökségnek (a legfelsőbb végrehajtószervnek) jogában áll kihirdetni a hadiállapotot az ország egész területére, mihelyt külső ellenség fenyegeti a Szovjetet.

---

* V. ö. az 1937 február 19-i naplóval s az ugyanaznap kelt jelentéssel. A később lefolytatott Bucharin-perben az ukrajnai származású Grinko, a pénzügyi hivatal volt titkára részletes vallomást tett, hogy ukrajnai betörés esetén hogyan akarták segíteni a németeket. Nyilván Steigernek is része volt az ügyben.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 január 19.*

A Szovjetúnió vezetői nem kételkednek benne, hogy tevékenységükre úton-útfélen kémek leselkednek. Molotov nyilvánosan megvádolt egyes konzulátusokat azzal, hogy „szovjet területen szovjetellenes tevékenységet folytatnak" és megfenyegette Japánt: a Szovjet véget fog vetni „Japán hetvenkedésének a távolkeleti határon".

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 február 27.*

Az államügyész vádja alapján huszonegy neves személyiséget állítanak bíróság elé felségsértés címén; köztük vannak Bucharin, Rykov, Rakovszki, Grinko, Krestinszki, Rosengoltz, Jagoda, Csernov és Ivanov.

A legfőbb vádak melyeket külön kiemelnek: kémszervezet, stb. létesítése egy külső hatalom javára abból a célból, hogy előmozdítsák a Szovjetunió felbomlását és idegen országok számára szolgáltassák ki Ukrajnát, Fehéroroszországot, Turkesztánt, a Kaukázust és a távolkeleti tengerparti tartományokat — és mindnyájan egy idegen hatalom zsoldjában álltak.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 4.*

Délután fél hatkor eljött Litvinov a leányával, hogy megnézzék a filmelőadást.

Rendkívül felizgatta Krestinszki letartóztatása. Nem érti, hogy emberek miért vallanak be olyan bűncselekményeket, melyekért tudják, hogy halál vár rájuk, ha csak valóban nem bűnösök. Rykov és Bucharin a mult nyáron nagy megdöbbenést keltettek, — mondotta — amikor a párt központi választmánya elé idézték és Szokolnikov és Radek elé állították őket. Elkeseredetten hangoztatták ártatlanságukat, végül azonban könnyezni kezdtek és megtörtek. Biztos, hogy bűnösök, mert azután kimerítő vallomást tettek. Litvinov azt mondotta, ismeri ezeket az embereket és beismerő vallomásukat csak úgy értelmezheti, hogy valóban bűnösök. „Az ember csak egyszer halhat meg", mondotta és ezek az emberek tudták, hogy ünnepélyes vallomásuknak eredményeképpen biztos halál vár rájuk. Sajnálatos, de a kormányt nem volt szabad veszélyeztetni és „ezen nem múlhatott". Szerencse, hogy az országnak vannak olyan vezérei, akik elég erősek az elővigyázatossági rendszabályok foganatosítására.

Ötödik rész

A NAGY PER

1938 március 4 – március 14

A BUCHARIN-PER

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSAL FOLYTATOTT TANÁCSKOZÁSOMRÓL

Moszkva, 1938 március 4.
Szigorúan bizalmas!

Sir,

engedje meg, hogy Litvinov külügyi népbiztossal a külügyi népbiztosságon folytatott széleskörű megbeszélésemről tudósítsam.

Találkozásunk kezdetén először is szerencsekívánataimat fejeztem ki a Papanin-féle északsarki felfedező expedició sikeres befejezése és e bátor orosz tudósok megmentése alkalmából. Közöltem vele azt is, hogy az elnök és a külügyminiszter egyaránt amaz óhajukat tolmácsolták, hogy az Egyesült Államokban tett látogatásom után és Belgiumba való áthelyezésem előtt még egyszer visszatérjek a Szovjetunióba, hogy jelentésemet és munkámat itt fejezzem be és hivatalos elutazásom előtt elbúcsúzzak a hatóságoktól. Litvinov népbiztos megköszönte a sarkvidéki utazók megmenekülése alkalmából tett szerencsekívánataimat. Áthelyezésem miatt igen szeretetreméltó módon sajnálkozását fejezte ki. Ez alkalommal érdeklődött Roosevelt elnök hogyléte iránt, örült, hogy egészséges és ismét hangsúlyozta, mennyire csodálja, amiért síkraszállt a demokratikus eszmék és a béke érdekében. Ugyancsak csodálattal beszélt a kereskedelmi szerződések tervezetéről, melyet Hull államtitkár „annyi bölcsességgel és előkelő szellemmel" készített elő.

Majd megemlítette, nagyon nyugtalanítja Trojanovszki nagykövet jelentése. Trojanovszki közölte vele, hogy az amerikai kormány felfogása szerint az itteni amerikai diplomáciai missziót a szovjet kormány nem kezeli kellő előzékenységgel. Ez annyira aggasztotta, hogy személyesen tanulmányozta az emlékiratot, melyet a kormány juttatott Trojanovszki nagykövethez. Gondos tanulmányozás után azt a következtetést vonta le, hogy az

adósságok kérdésén kívül az összes felhozott ügyek részben jelentéktelenek, részben már az Egyesült Államok megelégedésére intéződtek el. Az emlékiratból kivilágló magatartást különösen azért fájlalja, mert ez szomorú jutalom a Szovjetunió és a külügyi népbiztosság hallatlan fáradozásaiért, hogy az Egyesült Államokkal a legelőzékenyebben bánjanak. Hangsúlyozta előttem és biztosra várja, hogy ezt kormányommal is közlöm, hogy a Szovjetunió többet tett az Egyesült Államok érdekében, mint bármely országért s erre a jövőben is rendelkezésre áll. Ennél a kérdésnél hosszabban időzött és megemlítette, gondoljak arra, hogy egyetlen letartóztatott amerikai állampolgárért több ellenséges hangú sajtóközlemény jelent meg, mint többszáz német vagy más nemzetiségű fogolyért, akiket országuk diplomáciai képviselője még csak meg sem interjuolhatott.*

Nem érti, miért keletkezett ebből ilyen sajtóhadjárat és miért kezelték úgy az ügyet, hogy ilyen sajtómegnyilvánulásokra adott alkalmat, hiszen az utolsó két hónapban ő két hasonló ügyet nyomban elintézett, mihelyt én közvetlenül fordultam hozzá. Hangsúlyozta, hogy H . . esetében késedelem nélkül teljesítette kívánságomat és hogy a fogságban levő H . . .-t amerikai diplomáciai tisztviselők meginterjuolták. P . . . esetére is hivatkozott és emlékeztetett arra most is, hogy P... esete elég súlyos volt, tanuskodnia kellett volna, mégis közbelépésemre azonnal megkapta a kiutazási vizumot. Pedig P . . . tettleg is megtámadott egy szovjethivatalnokot. E két újabbkeletű példa figyelembevételével nehezen tudja megérteni, hogyan támadhattak ezek a kellemetlenségek, hiszen az említett esetekben csak közvetlenül, formaságok nélkül őhozzá kellett fordulnom és máris gyorsan, eredményesen elintéződtek.

Azt is hangoztatta Litvinov, képzelhető, milyen súlyos helyzetben van kormánya, milyen rendkívüli körülmények kényszerítik arra, hogy százával tartóztasson le német és egyéb állampolgárokat s megakadályozza, hogy érintkezésbe lépjenek országaik diplomáciai képviselőivel. Ezzel szemben az Egyesült Államok irányában egészen más magatartást tanusítanak, ami a legutóbbi hónapok eseményeiből is kitűnik. Végezetül sajnálkozott,

---

* A Rubens-esetről van szó, ez távollétemben történt. Mihelyt értesültem erről, megbeszéltem az ügyet a külügyminiszterrel és Trojanovszki nagykövettel, sikerült is az ügyet elsimítani.

hogy mindezek ellenére, idáig fajultak a dolgok. Az ismert tényállás alapján általánosságban válaszoltam.

Ezután Litvinov népbiztos más tárgyra tért át ezekkel a szavakkal: „Most azonban hagyjuk a jelentéktelen dolgokat és térjünk át a nagy problémákra." Érdeklődött, milyen hatása van az elnök chicagói beszédének és miképpen ítéli meg az Egyesült Államokban a közvélemény az elszigetelődés politikáját. Erre a kérdésre azt feleltem, hogy az angol események, az Eden—Chamberlain-féle parlamenti válság, legalább is pillanatnyilag fokozták az Egyesült Államokban az elszigetelődésre irányuló beállítottságot.

Az általános európai helyzetről Litvinov azt a nézetét fejezte ki, hogy Hitler és Mussolini alighanem megdolgozták Chamberlaint a helyszínen és Chamberlainnek ügyesnek kell lennie, hogy igazolhassa magát országának közvéleménye előtt. Lehetséges, hogy a diktátorok annyira sarokba szorítják Chamberlaint, hogy erre kénytelen lesz valami papirosbékét kötni, aminek gyakorlati értéke nincs, csak arra lesz jó, hogy a belpolitikában port hintsen a szemekbe.

NAPLÓ *Moszkva. 1938 március 4.*

A volt „Nemesek Házában" — ma szakszervezeti székház — megkezdődött Bucharin, Rykov és társainak hazaárulási pere. Minden külföldi követség csak egy belépőjegyet kaphatott, ezért nem vihettem magammal tolmácsot. Közvetlenül az amerikai sajtó kiküldöttei előtt ültem és ha az elhangzottakból valamit érteni akartam, a vallomások felől csak az ő fordítójuktól érdeklődhettem. Szerencsére mellettem ült az észt követ, Koznik gróf; kifogástalanul beszél angolul és suttogva tolmácsolta az elhangzottakat. Koznik a cári hadseregben szolgált és fiatalkorában Pétervárott végezte tanulmányait. Vajmi nehéz volt borzongás nélkül a vádlottak padjára pillantanom. Ott ült Kresztinszki helyettes népbiztos, neki mutattam be még alig egy év előtt meghatalmazásomat; Rosengoltz kereskedelmi népbiztos, aki tavaly, ugyanebben a hónapban vidéki házában látott vendégül; dr. Pletnov, a szívspecialista, aki orvosi kezelésben részesített s akit nagyon jól ismertem és ott volt a pénzügyi népbiztosság titkára, Grinko. Mindezek alig három méternyire előttem ültek a vádlottak padján.

Löncs Litvinovval dácsájában. Értekezésünk anyagát megküldtem a kormánynak.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A MOSZKVAI ÁLLAPOTOKRÓL
A TISZTOGATÁS IDEJÉN

Moszkva, 1938 március 8.

Sir!

Bátorkodom átnyujtani egy emlékiratot, melyben.... követtel a mai napon, 1938 március 6-án folytatott tanácskozásomról tudósítom. Véleménye szerint más országokkal szemben a szovjetkormány véglegesen az elszigetelődés politikája mellett határozott.

Mikor a világhelyzet megbeszélésére tértünk át, nyiltan kimondotta, hogy az Egyesült Államok (saját szavait idézem) „a természet és Isten" legnagyobb ajándéka a világnak, mert benne védelmet és menedéket talál a vallásszabadság, a magántulajdon, az egyéni biztonság és a személyes szabadság.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 8.*

Ismét elmentem a Bucharin-per tárgyalására, nyolc napja kezdődött és én napról-napra ott vagyok.

Dr. Levin vallomást tett Jagoda, a titkosrendőrség főnöke ellen, aki őt és barátait arra akarta kényszeríteni, hogy Maxim Gorkijt és fiát „halálra kezeljék", ez is az összeesküvők céljai közé tartozott, hogy diszkreditálják a Kremlt. Félelmetes és bizarr história.

A pletyka szerint az ügy hátterében csakugyan Jagoda, az egyik vádlott áll, aki halálosan beleszeretett a fiatal Gorkij szép feleségébe s az idősb Gorkijra azért haragudott meg, mert beleavatkozott és megzavarta a „háromszöget". Mondják, Jagoda tartott Gorkijtól, aki nagyon népszerű az orosz nép körében. Azt beszélik, részben ez az oka annak, hogy Jagoda meg akarta vesztegetni az orvosokat, „kezeljék halálra" a költőt, aki tuberkulotikus.*

* Mikor Jagoda később, a nyilvános tárgyaláson tett vallomást, engedélyt kért, hogy erről a személyes ügyéről zárt ülésen szólhasson. A pletyka tehát a nyilvánosság előtt, hogy úgy mondjam, aktaszerű, hiteles igazolást nem nyert, általában azonban valónak fogadják el.

Reynaud nyilatkozott Párisban az orosz perekről. Azt mondotta, hogy ezzel olyan helyzet keletkezett, mely nyugtalanító tényező az európai béke megőrzésével kapcsolatos nehézségek közepette. Másrészt kétségtelen, hogy a béke mellett szólnak a Szovjetunió ember- és nyersanyagban felhalmozott hatalmas készletei, ez a tényező nagyjelentőségű a hatalmak egyensúlyában.

Itt a perek aggasztó mellékzöngéje. Az európai béke szempontjából igen nagy kár, hogy bizonyos fokig megrendítik az orosz kormányba vetett bizalmat, kétséget keltenek, hogy megbízható tényező-e Hitlerrel szemben.

LEVÉL MRS. EMLEN GROSJEANNAK

1938 március 8.

Kedves Bijoux!

Mult héten minden nap elmentem a Bucharin-per tárgyalására. Bizonyára elolvastad az erről szóló ujságcikkeket. Rettenetes. Intellektuális érdeklődést keltett bennem, mert ismét tápot adott kritikai érzékemnek, márpedig kritikai érzékre van szükség, hogy az ember mérlegelhesse a tanuk szavahihetőségét, hogy elválassza a búzát a konkolytól, — más szóval, hogy megkülönböztesse az igazságot a valótlanságtól — amiben én ügyvédi tevékenységem folyamán sokéves gyakorlatot szereztem.

A peres eljárás folyamán az emberi természet összes alapvető hibái és gyöngéi megnyilatkoznak — így a a legcsúnyább személyes becsvágy. Kibontakoznak belőle egy összeesküvés körvonalai; meg akarták buktatni a mostani kormányt s ez majdnem sikerült is.

A mostani vallomásokból kiderül, mi történt a mult nyáron, ezt akkor még nem értettük. Bizonyára emlékszel még, a követségi tisztviselők beszélték nekünk, micsoda hallatlan sürgés-forgás van a Kremlben, kapui azonban a nyilvánosság előtt zárva voltak; számos jel vallott arra, hogy valami agitáció folyik s az őrség egészen más típusú katonákból került ki. Az őrséget akkor szinte kizáróan georgiaiak látták el, Sztalin szűkebb hazájának népe.

Kresztinszki, Bucharin és a többiek igen-igen érdekes vallomásai azonban azt a hitet keltik bennünk, hogy a Kreml akkori aggodalmai alaposak voltak. Most kiderült, hogy 1936 november elején összeesküvést szőttek

abból a célból, hogy a következő év májusában államcsínyt hajtsanak végre. Az összeesküvés élén Tuchacsevszki állt. Úgy látszik, akkor valóban a végsőkig kiéleződött, sikerül-e az akció vagy sem?

A kormány azonban a legnagyobb energiával és gyorsasággal cselekedett. A Vörös Hadsereg tábornokait agyonlőtték, az egész pártszervezetet kitisztogatták és vasseprővel söpörték ki. Majd kiderült, hogy nehány vezető személyiséget is megmérgezett az összeesküvés szelleme és valóban együtt dolgoztak a német és japán titkos szolgálat szervezeteivel.

Ebből magyarázható jelenleg a hatóságoknak külföldiekkel szemben megnyilvánuló ellenséges magatartása is, az ország területén több külföldi konzulátus bezárása és egyéb hasonlók. Őszintén szólva, a hatalom birtokosainak nem is lehet felróni, hogy így reagáltak, ha tudták mindazt, ami a perben napvilágra került.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 12.*

Ismét ott voltam a bírósági tárgyaláson. Pletnov, Rosengoltz és más vádlottak „utolsó szavai" szivettépően érdekesek és tragikusak voltak. Alig esztendeje mult, hogy Grinko, Kresztinszki, Visinszki államügyész, Ulrich báró, Mikojan, Rosov és Vorosilov társaságában voltunk dinére hivatalosak Rosengoltz dácsájában. Egyikükremásikukra egyáltalán nem hatott, amikor arról beszéltem, hogy egy külső háború veszélye most velünk szemben fennálló adósságuk megfizetésére ösztönözhetné őket. A vendégek egy része, akik most a vádlottak közt foglalnak helyet, saját vallomásuk szerint egyenesen kívánták a háborút! Nem így nyilatkozott Vorosilov és néhány társa. Ő akkor — egy évvel ezelőtt — az Egyesült Államokkal szemben fennálló adósságok megfizetése mellett foglalt állást.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A BÍRÓSÁG ÍTÉLETÉRŐL
A BUCHARIN-PERBEN *Moszkva, 1938 március 17.*

Sir!

Bátorkodom tudatni, hogy ezennel megerősítem kábelsürgönyömet, melyben siffrírozva közöltem az ú. n. Bucharin-féle hazaárulási monstre-perben a bíróság ítéletét.

Kábelsürgönyöm szövege rendes folyóírásba áttéve a következő:

1938 március 13-án körülbelül reggel öt órakor a bíróság az összes vádlottakat bűnösnek mondta ki s ítéletet hozott felettük. Három vádlottat szabadságvesztésre ítélt, az összes többiekre golyóáltali halált szabott. Utóbbiak közé tartozik a szovjetkormány nyolc kimagasló tagja, köztük egy volt kormányelnök, hat volt kormánytag, egy neves pártvezér és a Politbüró tagja s végül az Unióban egyesült köztársaságok egyikének volt elnöke. Börtönbüntetést kapott egy volt londoni és párisi nagykövet, a berlini szovjet nagykövetség egy volt tanácsosa és egy híres szívspecialista.

A tanuknak s a tanuskodás módjának napról-napra való megfigyeléséből, valamint önkéntelenül megnyilvánuló beismerésekből és a per más sajátságos jelenségeiből, melyekről külön jogtudományi emlékiratot lehetne kidolgozni, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a vádiratban felsorolt s a szovjet törvénykönyvbe ütköző bűncselekmények megfelelő számban nyertek bizonyítást ahhoz, hogy józan gondolkodás szerint méltányosnak tartsuk a hazaárulás alapján a politikai vádlottakra kimondott ítéletet és a szovjet büntetőtörvénykönyv szerint kiszabott büntetéseket. Azok a diplomaták, akik rendszeresen látogatták a tárgyalásokat, arra az egyértelmű meggyőződésre jutottak, hogy a per erős politikai ellenzék lappangását s egy komoly összeesküvést leplezett le s a Szovjetunióban az elmúlt félesztendő folyamán lezajlott érthetetlen eseményekkel a diplomaták a per alapján most jöttek tisztába. A vélemények csupán abban tértek el, mennyire jutottak a vádlottak az összeesküvés gyakorlati megvalósítása terén s az akció mily mértékben volt egységes.

*„Az ötödik brigád" Oroszországban**

Miután hazafelé tartva átutaztam Chicagón és résztvettem régi egyetememen az akadémiai fokozatok kiosztásával kapcsolatos júniusi ünnepségeken, megkérdezték, hajlandó volnék-e előadást tartani az egyetemi klubban, a wisconsini társaságok részvételével. Éppen három nappal Hitler oroszországi betörése után történt. A hallgatóság köréből valaki megkérdezte: „Hogyan áll a Szov-

* Az alábbiak csak 1941-ben, a németek oroszországi betörése után íródtak, az összefüggés okából mégis ide kell beiktatnunk, mert azt tárgyalják, hogy a hazaárulási perek hogyan semmisítették meg Oroszországban Hitler „ötödik brigádját".

jetúnióban az ötödik brigád?" Habozás nélkül feleltem: „Nincs. Mind agyonlőtték."

A vonatban ismét eszembe jutott ez a kérdés. Ha az ember alaposan meggondolja, valóban furcsa, hogy a nácik legújabb inváziója alkalmával egyetlen szó sem hangzik el az orosz vonalak mögött folytatott „belső munkáról". A Szovjetunióban a német hadvezetőséggel együtt dolgozó „hátbatámadás"-nak szinte kísérlete sem történt. 1939-ben a prágai bevonulásnál aktív katonai támogatást nyujtott Heinlein csehszlovákiai szervezete. A norvég betörésnél ez megismétlődött. A Szovjetúnió mai képén teljesen hiányzanak Heinlein szudetái, Tiso szlovákjai, a belga Degrellek és a norvég Quislingek.

Átgondoltam ezeket a kérdéseket s ekkor hirtelen felvillant bennem, hogy ottartózkodásom alatt a szovjetunióbeli eseményeknek olyan jelentősége is lehet, melyre eddig nem gondoltam. Washingtonba érkezve hamar újra átolvastam régi naplófeljegyzéseimet s a kormány engedélyével bepillantottam újra néhány hivatalos jelentésembe.

Akik 1937—1938-ban a Szovjetunióban tartózkodtunk, egyikünknek se jutott eszébe, hogy lehetséges egy „ötödik hadosztály" is. Ez a fogalom akkor még ismeretlen volt. Csak újabban születtek meg ezek a szavak: ötödik hadosztály, belső front — mint a nemzetiszocialista hódítási technika termékei.

Általában a beavatottak bizonyára számoltak azzal, hogy Hitler ilyen módszereket is alkalmaz, de ezek is ama dolgok közé tartoztak, melyek sokak szerint, egyszerűen lehetetlenek. Csak az utolsó két évben derült ki a Dies-bizottságok és az F. B. I. tevékenysége segítségével, hogy milyen működést fejtettek ki a német szervezetek mínálunk és Dél-Amerikában s csak azóta tudjuk, a német ügynökök hogyan dolgoztak együtt a német, csehszlovák és osztrák árulókkal, akik bentről adták el országukat, miközben előkészítették, segítették Hitler támadásait.

Nyilvánvaló, hogy a Szovjetunióban is hasonló módszerekkel folyt ez a művelet már 1935-ben s előkészítette a német támadást, rajtaütést.

Most látjuk, hogy a szovjetkormány már annakidején élénken figyelte a legfelsőbb német katonai körök és a politikai vezérek terveit, valamint a szovjetunióbeli „belső frontot", melyek a német támadás előkészítését szolgálták.

Mialatt ezeken a lehetőségeken töprengtem, egyszerre úgy láttam magam előtt az elmúlt tragikus eseményeket, ahogyan akkor kellett volna látnom. Az esetet az 1937-i és 1938-i ú. n. hazaárulási vagy tisztogatási perekben tálalták fel s ezeken a hallgatóság soraiban magam is résztvettem. Most ebből a szempontból olvastam újra át a tárgyalásokról szóló tudósításokat és saját akkoriban kelt följegyzéseimet. Arra a megállapításra jutottam, hogy ezekben a perekben a beismerő vallomást tevő szovjet Quislingek és a tanuvallomások leleplezték és nyilvánosságra hozták a német ötödik hadoszlopnak úgyszólván összes fogásait és cselszövényeit. Azóta bőven volt alkalmunk más országokban megismerkedni ezzel a szervezettel.

Meggyőződtem arról, hogy a szovjetkormány tisztában volt azzal, hogy ez a tevékenység folyik, ez a legnagyobb mértékben nyugtalanította s erélyes kézzel fogott elnyomásához. 1941-ig, vagyis a németek betöréséig az előbb megszervezett ötödik hadoszlop minden nyomát eltörölték.

Ugyancsak nehezen értettük meg annakidején azt a másik jelenséget, miképpen és milyen eszközökkel járt el a szovjetkormány 1937-ben és 1938-ban a német és a olasz konzuli hatóságokkal szemben, de az időközben lezajlott események most már erre is világosságot derítettek. Kíméletlenül jártak el, egyszerűen ügyet sem vetettek arra, hogy ez milyen hatást kelt az érintett országok közvéleményében. A szovjetkormány eljárását azzal indokolta, hogy ezeket a konzulátusokat be kellett szüntetni, mert belpolitikai és földalatti üzelmekben vettek részt. Abban az évben a jelentések, melyek az egész országon végighullámzó per- és kivégzési lavinákról szóltak (a „tisztogatásról"), mind azt rótták fel a vádlottaknak, hogy áruló aknamunkát végeztek, bűnösök abban, hogy „külföldi hatalmat" támogattak a szovjetállam megbuktatása érdekében.

A per folyamán az amerikai ujságírók esténként, a gyakran éjszakába nyúló tárgyalások után egy kis vacsorára és sörre gyűltek a nagykövetség épületébe és itt „megtárgyaltuk" a nap eseményeit. A laptudósítók közt volt a New York Times részéről Walter Duranty és Harold Denny, a New York Herald Tribune részéről Joe Barnes és Joe Philips, az Associated Press-től Charlie Nutter vagy Dick Mussock, a United Press képviseletében Norman Deuel és Henry Schapiro, az International

News-től Jim Brown és a Manchester Guardian képviseletében Spencer Williams. Csupa pompáseszű, nagytehetségű ember, nagy bizalmat keltettek bennem. Igen sokra értékeltem, hogyan ítélték meg a szovjet életében szereplő embereket, helyzeteket és fejlődési jelenségeket. Eredeti hivatásom folyamán magam is sokszor emeltem vádat bűntettesek ellen és sokszor láttam el vádlottak védelmét. Schapiro is jogász volt és oklevelét a moszkvai egyetem jogi fakultásán nyerte. Ismerte a szovjet jogrendszerét és felvilágosításainak jó hasznát vettük. A többiek is mind alaposan ismerték a Szovjetúnió viszonyait, embereit és az oroszok pszichológiáját. Érdekes beszélgetéseket folytattunk, melyek gyakran a késő éjszakába nyúltak.

Mind, akik akkor Moszkvában voltunk, a pereknek erre a vonatkozására nem sok ügyet vetettünk. A kellő időben többen közülünk „nem kapcsoltak". Ezek közé tartoztam én is! Minden figyelmünket lekötötte a drámai összecsapás a „belső" és a „külső" törekvések képviselői — Sztalin és Trockij — között s a szovjetkormányon belül az egyéniségek és politikai hitvallások között lezajló drámai összecsapás; az ötödik brigád üzelmeire még csak nem is gondoltunk, amúgy sem sok sejtelmünk volt róla és lehetőségében nem igen hittünk.

Nekem pedig többet kellett volna tudnom róla, mert ismertem két ténykörülményt és furcsa, hogy ezek nem ejtettek gondolkodóba — a többiek azonban nem tudtak erről. Az első eset akkor merült fel, amikor nem sokkal Moszkvába érkezésem után a szovjet külügyi népbiztosság egyik hivatalnokával értekeztem; a másik berlini tartózkodásom alatt történt, amikor egy helyettes külügyminiszterrel beszélgettem.

E perek tényállása valóban megdöbbentő módon leplezte le a Szovjetben a náciknak dolgozó ötödik kadoszlop fennállását, tevékenységét és földalatti munkáját. A hivatalos jelentésekből a perbeli vallomások lényege a következő volt:

A fővádlottak egymás közt összeesküvést szőttek és tárgyalásba bocsátkoztak Németországgal és Japánnal, megígérték, hogy támogatják ezeket a kormányokat a Szovjetúnió ellen irányuló katonai támadás esetén. Megegyeztek Sztalin és Molotov meggyilkolásában és valóban segítséget nyujtottak e tervek megvalósításához; ugyancsak részük volt a Kreml ellen irányuló katonai zendülés tervében is, ennek vezére Tuchacsevszki, a vörös hadseregnek rangban második parancsnoka lett volna. A

háború előkészítése céljából nemcsak helyeselték az ipari munka szabotálását, vegyipari művek felrobbantását, bányák elpusztítását, úthálózatok megrongálását és más földalatti aknamunkát, de maguk is terveztek és irányítottak ilyen merényleteket. Késznek nyilatkoztak arra, hogy a német vezérkar kívánságai és utasításai szerint járnak el s erre valóban előkészületeket is tettek. Tudtak a német és japán katonai kémszervezet működéséről és a gyakorlatban is együttműködtek vele. Készek voltak arra és kellő lépéseket is tettek abban az irányban, hogy Németországnak és Japánnak olyértelmű információkat szolgáltassanak, melyek a Szovjetúnió védelme szempontjából életfontosságúak voltak stb., hogy a szovjetkormány elleni háborúban együttműködjenek a német és a japán kormánnyal s egy kisebb szovjetállamot szervezzenek, aminek folyományaképpen a Szovjetúnió jelentékeny része veszendőbe menne — így nyugaton Ukrajnát és Fehéroroszországot Németország, míg keleten a tengerparti tartományokat Japán kapná meg.

Hozzájárultak ahhoz, hogy Oroszország német megszállása után német cégek kapnak koncessziókat és kedvezményeket nyersvas, magnézium, olaj, szén, épületfa s a Szovjetúnió más nagy természeti kincseinek kiaknázására.

Magam is hallottam ezeket a vallomásokat, értékelésüknél, jelentőségük felmérésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy két elsőrangú kormánytag támasztotta alá: a pénzügyi és a külkereskedelmi népbiztos; továbbá egy volt kormányelnök, két szovjet nagykövet, akik Párisban és Londonban, illetve Japánban székeltek, egy volt helyettes népbiztos és a kormány egy még aktív államtitkára, végül a Szovjetúnió két nagy lapjának két neves publicistája és szerkesztője.

Az ügy jelentőségének felméréséhez képzeljük el, hogy nálunk itthon Morgenthau, a pénzügyminisztérium államtitkára, Jones kereskedelmi államtitkár és Welles helyettes államtitkár, Bullitt és Kennedy nagykövetek és Early, az elnök titkára bevallanák, hogy összeesküdtek, támogatják Németországot az Egyesült Államok megtámadása esetén.

A nyilvános törvényszéki tárgyaláson elhangzott vallomásokból felhozok néhány idézetet:

Kresztinszki helyettes népbiztos mondotta:

Megállapodásra jutottam Seeckt és Hess tábonokokkal, segédkezet nyujtunk ahhoz, hogy a Szovjetúnió területén a német hadsereg kémszervezete számára több

támaszpontot létesítsenek.... A német véderő viszont arra is vállalt kötelezettséget, hogy kétszázötvenezer márka évi szubvenciót folyósít.

A pénzügyi népbiztosság államtitkára, Grinko mondotta:

Ismertem olyan embereket és összeköttetésben álltam velük, akik az ukrán szervezetekben és a vörös hadseregben előkészületeket tettek arra, hogy ellenséges támadás esetén megnyitják a határokat. Én elsősorban Ukrajnában dolgoztam, ahonnan az első támadás várható, Németország arra készült, hogy onnan törjön be a Szovjetunió területére.

Rosengoltz kereskedelmi államtitkár ezt mondta jegyzőkönyvbe:

A német véderő főparancsnoka számára több alkalommal titkos információkat szolgáltattam... A Szovjetunióban székelő német követtel állandó kapcsolatba léptem, rendszeresen szolgáltattam számára adatokat, ami kémkedés jellegű volt.

Szokolnikov volt londoni nagykövet ezt adta elő:

Japán az Amur vidékén és tengerparti tartományokban kapott volna területeket, amennyiben résztvesz a háborúban. Németországot illetően az volt a terv, hogy nemzeti érdekei Ukrajnával nyerjenek kielégítést.

Több másodrendű vádlott vallomásának lényege az volt, hogy az elsőrendű vádlottak utasítására közvetlen kapcsolatot tartottak fenn a német és a japán titkos szolgálattal s ezekkel a rendszeres kémkedés és szabotázs munkájában együttműködtek. Mindegyiküket számos bűncselekmény terhelte, részben tettesi, részben bűnsegédi minőségben, részben azzal, hogy a cselekményeket előmozdította. Rataisak például kijelentette, ő felelős a gorlovkai műtrágyagyárban történt két robbanásért, ezt ő maga irányította s ez nemcsak nagy anyagi kárt okozott, hanem számos emberáldozatot is követelt. Puskin részes vagy tettes volt a voszkreszenszki és nevszki iparvidéken levő kémiai művek gyártelepein történt balesetekben. Knjazev elmondotta, hogy kifejezetten külföldi kémszolgálat utasítására és útbaigazítása szerint tervezte meg a katonavonatok kisiklatását, ezeket a terveket meg is valósította és ez is sok emberáldozattal járt. Vallomásában arra is kitért, mi módon kapott utasításokat az idegen kémszervezetektől „katonai laktanyák, konyhák és hadianyagraktárak felgyujtására" és arra is előkészítették, hogy „háború esetén bakteriológiai anyagokat is kell használnia,

hogy katonavonatokat, konyhákat és táborokat méreganyagokkal megfertőzzön".

A perekben elhangzott vallomások súlyosan kompromittálták Tuchacsevszki tábornokot, valamint a hadsereg és a flotta számos magasrangú vezetőjét. A Bucharin-per után csakhamar ezeket is letartóztatták. Azzal vádolták őket, hogy Tuchacsevszki vezetésével megállapodást kötöttek a német nagyvezérkarral, hogy a szovjet állam megtámadása esetére együttműködnek. A vallomások a hadsereg kebelén belül is számos földalatti mozgalmat lepleztek le. Sok magasrangú tisztet megvesztegettek vagy más eszközökkel nyertek meg az összeesküvés számára. Ezekből a vallomásokból kiderült, hogy teljes együttműködés áll fenn e szervezet egyes ágai: a politikusok forradalmár csoportja, a katonai csoport, valamint a német és a japán nagyvezérkar között.

A perekben ezt a tényállást állapították meg és a később bekövetkezett események ezt csakugyan igazolták. Nem kételkedhetünk abban, hogy a szovjet hatóságokat ezek a leleplezések és a vádlottak vallomásai nagy aggodalommal töltötték el. A kormány igazsága tudatában gyorsan járt el és gyökeresen. Azon voltak minden erejükkel, hogy alapos nagytakarítást végezzenek a házuktáján. Vorosilov, a vörös hadsereg főparancsnoka kijelentette:

— Könnyű dolga volt a betörőnek, hogyha bent a házban segítőtársa van, aki a betörést előmozdítja azzal, hogy beengedi őt. Mi ezekkel a bűnsegédekkel végeztünk.

Tuchacsevszki tábornok nem vett részt a londoni koronázási ünnepségen, noha a tervek szerint ott kellett volna lennie. A sajtóban közlemény jelent meg, hogy a volgamenti hadsereg parancsnokságához helyezték át; a hír szerint azonban odaérkezése előtt leszállították a vonatról és letartóztatták. Néhány héttel később, június 11-én elítélték és agyonlőtték, vele együtt tizenegy más tisztet, akik egytől-egyig magas állást töltöttek be a hadseregben. A tárgyalások katonai törvényszék előtt folytak le, tartalmukat nem hozták nyilvánosságra. Mindezek a perek, a tisztogatás és felszámolás annakidején olyan erőszak benyomását keltették, hogy az egész világ felzúdult, most azonban már világos, hogy a Sztalin-kormány tudta, mit csinál, minden erejét megfeszítve, energikusan és határozottan járt el, hogy ne csak belső forradalom, hanem külső támadás ellen is védekezzék. A tisztogatás terén nem végeztek félmunkát és az országot megszaba-

dították az összes árulóktól, a „második fronttól". A bekövetkezett események felmentették a kormányt minden gyanú alól.

1941-ben a Szovjetunióban nem volt „ötödik hadoszlop" — kiirtották. A tisztogatási akció valóban alaposan kisöpörte az országot és megszabadította az összes árulóktól.

Hatodik rész

HITLER ELINDUL

1938 március 14–július 5

AZ AUSZTRIA ELLENI TÁMADÁS

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 14.*

Hosszú megbeszélésem volt Litvinovval és Feilingerrel, a csehszlovák követtel.

Az Ausztriába való bevonulás előtti estén estebéden voltunk a csehszlovák követségen. Nem sokkal ezután, az éjszaka kellős közepén, a követ felhívott telefonon: „Megtörtént." Hitler bemasírozott Ausztriába. Amikor nála voltunk, mondotta, még tegnap kormánya értesítette őt: bizonyos igéreteket kapott Németországtól, hogy annak semmiképpen sincs szándékában Csehszlovákiát nyugtalanítani. A követ hozzáfűzte, hogy kormánya egyedül úgysem tehet semmit sem ez ellen. Minden attól függ, milyen támogatást kap kivülről, Angliától és Franciaországtól. Csehszlovákia egymagában tehetetlen. — Minden jel „fasiszta békére" mutat Európában.

Ez az új fejlemény tökéletesen megerősíti azt, amit egy balkáni állam kimagasló vezetője közölt velem a mult nyáron és egyben arra kért, hogy lozzam személyesen az elnök és az államtitkár tudomására: másokkal azonban ne közöljem. Bizonyára tudta, mit mond.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSAL
FOLYTATOTT MEGBESZÉLÉSRŐL

1938 március 14.
Szigorúan bizalmas!

Sir!

Ilyen irányú kérésem következtében fenti napon beható tárgyalást folytattam Litvinov külügyi népbiztossal, annak irodájában.

Litvinov őszintén nyilatkozott arról, hogy kormánya miként vélekedik Ausztriának a Német Birodalomba való bekebelezéséről. Azonnal táviratot küldtem a washingtoni külügyminisztériumnak. Ennek a táviratnak alant közölt szövege e megbeszélés lényegét adja:

Litvinovval folytatott mai (1938 március 14.) megbeszélésem folyamán a népbiztos azt mondotta nekem, hogy az európai helyzet a legnagyobb mértékben válságos és veszéllyel terhes; a külügyi népbiztosság hivatalos értesítést kapott Ausztria bekebelezéséről a Német Birodalomtól. Litvinov így folytatta: Halifaxnak és másoknak beszédeiből kitűnik, hogy Anglia belenyugszik a tényekbe; ez a körülmény arra mutat, hogy Ausztria katasztrófájáért Chamberlain felelős. Véleménye szerint Chamberlain nehezen juthat kielégítő megoldáshoz, tekintve Mussolini szerepét, mert Hitler minden valószínűség szerint megígérte Mussolininek, hogy támogatja őt Spanyolországban és a Földközi tengeren. Litvinov véleménye szerint Csehszlovákia pillanatnyilag biztonságban van, bár ennek a biztonságnak nincsen semmiféle állandó jellege. Ha Csehszlovákiát a németek megtámadnák, kétségtelen, hogy Franciaország szerződéses kötelezettségeiből kifolyólag segítségére siet, különben „Franciaországnak is vége van". Ilyen körülmények között Anglia, akár tetszik neki, akár nem, kénytelen lesz részt venni a konfliktusban, hogy Franciaország mellé álljon. Kérdésemre Litvinov azt felelte, hogy valószínűleg még az év vége előtt a világ ismét tanuja lesz Németország támadó magatartásának és lehetséges, hogy a most következő nyáron kitör a háború.

A moszkvai csehszlovák követ ma közölte velem, hogy Németország nehány nap előtt biztosította kormányát afelől, hogy nincsenek ellenséges szándékai Csehszlovákia ellen. Utóbbi nem tesz az azonnali ellenállásra katonai előkészületeket. E kérdésben a döntés valóban Franciaország és Anglia, nem pedig Csehszlovákia kezében van.

Alulirott ezután közölte M. Litvinovval, hogy nemhivatalosan szívesen átbeszélne vele három kérdéscsoportot. Itt talán nem lehet a szó szoros értelmében amerikai állampolgárok jogos érdekeinek megsértéséről beszélni, azonban ezek a kérdések mégis alkalmasak arra, hogy a Szovjetunióban élő amerikai állampolgárok érdekeinek ártsanak.

Alulirott arra figyelmeztette Litvinovot, hogy barátságos módon kívánja személyes figyelmét felhívni ez ügyekre, abban a reményben, hogy elősegítheti a szerencsés megoldást. A következőkről volt szó:

a) a Szovjetúnió területén született nők, akik amerikai állampolgárokhoz mentek feleségül és vissza akarnak térni az Egyesült Államokba.

E kérdéssel kapcsolatban kifejtettem, hogy számos amerikai állampolgár, — mérnökök, értelmiségiek stb. — akik ideiglenesen vagy átmenetileg a Szovjetunió területén tartózkodnak, itteni származású nőket vettek feleségül, sok esetben már gyermekeik is vannak és most távozni akarnak, sőt esetleg kénytelenek is a Szovjetúnió területéről és visszatérnek az Egyesült Államokba. Ezek az amerikaiak most semmiképp sem tudnak engedélyt kapni arra, hogy feleségük és gyermekeik is elhagyhassák a Szovjetuniót.

Nem vitattam, a kormánynak a szovjettörvények értelmében, mereven jogi álláspontra helyezkedve, kétségtelen joga van ahhoz, hogy szovjet polgárnőkkel szemben érvényt szerezzen sarkalatos jogszabályainak s megtagadja tőlük a kiutazási engedélyt. Az is igaz viszont, hogy az ilyen intézkedésnek normális emberi kapcsolatok szempontjából kiméletlen és súlyos árnyoldalai vannak. Ez okból bátorkodtam nemhivatalosan azt a kérelmet előterjeszteni, hogy a külügyminisztérium foglalkozzék az üggyel és tegye megfontolás tárgyává, nem lehetne-e könnyítéseket engedélyezni.

b) Amerikai tudósítók szovjet alkalmazottainak letartóztatása.

Felhívtam Litvinov figyelmét arra, hogy a nemrégiben lezajlott Bucharin-féle hazaárulási per folyamán egy szovjet állampolgárt letartóztattak. Ezt az embert évek óta tolmácsként alkalmazta a New York Times itteni sajtóirodájának főnöke, Harold Denny és most jegyzeteket készített a bírósági tárgyalásokról. Ez csak egy kiragadott példa, mert nemrégiben ugyanez történt Spencer Williams, a moszkvai amerikai orosz kamara elnökének titkárával, valamint az International News Service tudósítójának, James Brownnak titkárával. Mindkét titkárt letartóztatták. Kifejtettem, hogy ez a helyzet meglehetősen sérti az amerikai érdekeket és felvetődik az a kérdés, vajjon az érintett munkaadókat nem terheli-e az a gyanú, hogy valamiképpen szovjet-jogszabályokat sértettek meg. Erre Litvinov azt felelte, hogy ámbár mindezideig egyik ügyről sem volt tudomása és így egyik ügy részleteit sem is-

meri: mindazonáltal biztos abban, ha valaha is gyanú merült volna föl arra nézve, hogy e külföldi munkaadók részesek megbizottaik törvénysértő cselekményeiben, erről kétségtelenül ő is értesült volna. Ezért máris megnyugtathat, hogy ez esetekben az amerikai munkaadókat semmiféle gyanú sem terheli. Kijelentette, hogy ezeknek az embereknek amerikai munkaadóik megbízásából kifejtett tevékenysége csak egyik része a közösségen belül végzett munkájuknak; valószínűleg az a helyzet, hogy törvénysértő üzelmekbe is bocsátkoztak. Afelől pedig nem lehet kétségem, ha egy szovjet állampolgár vétett az ország törvényei ellen és kénytelenek letartóztatni, nem lehet különbséget tenni, hogy az illető szovjet állampolgár, amerikai vagy szovjet állampolgár alkalmazásában áll-e. A hazai törvényeket megsértő szovjet állampolgárok számára természetesen nem biztosíthat sértetlenséget az a körülmény, hogy külföldiek számára dolgoznak. Litvinov ismételten hangoztatta, hogy Denny, Brown és Williams urak, valamint vállalataik minden gyanú fölött állnak, alkalmazottaik esetleges törvénysértő tevékenységében bizonyára nincsen részük.

c) Az amerikai-orosz kereskedelmi kamara helyiségei.

Mult héten Mr. Stevens, aki Mr. Spencer Williams távollétében az amerikai-orosz kereskedelmi kamarát vezeti, arról értesített, hogy a kamara utasítást kapott, azonnal ürítse ki az általa használt ingatlant. Más helyiséget szerezni nem tudott és annyit sem ért el, hogy a kilakoltatási meghagyást Mr. Spencer William visszatértéig felfüggesszék. Rámutattam arra, hogy a kereskedelmi kamarát ez borzasztó zavarba hozza, már pedig a kamara felelősségteljes és befolyásos szerepet játszik az amerikai közvéleményben. Litvinov kijelentette, óriási lakáshiány van és még a diplomáciai testület számára sem tudnak annyi helyiséget engedélyezni, amennyire működéséhez valóban szükség van. Mindazonáltal megígérte, foglalkozik az üggyel és arra kért, közöljem vele a részleteket.*

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 15.*

Ma mind az Operában voltunk, a Hótündér című szép balettet adták. Előadás után a Kaukázus-étterembe

* Az ügy csakhamar kielégítő elintézést nyert.

mentünk — a legelőkelőbb éjszakai helyiség — és saslikot (hosszú nyárson sült bárányhúst) ettünk. Kaukázusi zenekar játszott, érdekes volt és idegenszerű, keleti muzsika, keleti hangszerek.

LEVÉL MYLLARD TYDINGS SZENÁTORNAK

Moszkva, 1938 március 16.

Kedves Myllard!

Egész Európát a háborútól való rettegés tölti el, a Szovjetet is. Óriási hajórakományok indulnak a Távol-Keletre. Hadianyagot és élelmiszert is küldenek. A legutolsó évi termés jó volt, mégis több jel arra vall, hogy kevés az élelmiszer. Az elmult télen ezt még nem vettük észre. Vannak olyan jelenségek is, amelyekből arra következtethetünk, hogy a Szovjet a jövőben még jobban elszigeteli magát, mint mostanig. A háború alighanem rettenetesen közel van.

NAPLÓ *1938 március 17.*

A csehszlovák követ telefonált és közölte velem, hogy Lengyelország ultimátumot intézett Litvániához. Rendkívüli eset. A lengyel ultimátum komoly következményeket helyez kilátásba, ha Litvánia nem veszi fel azonnal újra a diplomáciai kapcsolatokat. A világ fejetetejére állt. Egy ultimátummal többnyire együtt jár a diplomáciai kapcsolatok megszakítása, míg ebben az esetben a kapcsolatok helyreállítását követelik.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 17.*

A diplomáciai karban a lengyel-litván ultimátum nagy izgalmat keltett. Érintkezésbe léptem a litván követtel és Litvinovval. Lélegzetfojtva vártam a fejleményeket. Hitler agresszív magatartása úgy látszik ragályos. Egyik-másik kollegám lehetségesnek tartja, hogy a lengyelek és a németek megegyeztek és Németország támogatja Lengyelország követeléseit Litvániával szemben: szerintük Lengyelország megkapja Memelt, ez lesz tengeri kijárata Danzig helyett, Lengyelország viszont kárpótlásul hozzájárul ahhoz, hogy Danzigot ismét bekebelezzék a birodalomba. Mindenféle rémhír kering.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOS ÉS
DAVIES NAGYKÖVET MEGBESZÉLÉSÉRŐL

Moszkva. 1938 március 23.

Sir!

A beszélgetés elején megkérdeztem a külügyi népbiztost, mi a véleménye a litván helyzetről.

Határozottan kijelentette, véleménye szerint Németország kifejezetten ellenzi, hogy Lengyelország litván területeket szálljon meg, mert ezeket a területeket maga Hitler kívánja megszerezni; Hitlernek a balti államokkal is tervei vannak. Az a meggyőződése, Németország rövidesen megszállja a lengyel korridort és Danzigot; ezzel kapcsolatban mondotta, hogy az itteni német katonai attasé említette neki, Németország nem hajlandó ezért „fizetni" a lengyeleknek.

Megkérdeztem, mi a véleménye az általános európai béke kilátásairól. Erre azt felelte, biztosra veszi, hogy még a nyáron Csehszlovákia miatt lesznek zavarok. A csehszlovákiai német kisebbség ebben az irányban nyomást gyakorol Hitlerre. Ezzel kapcsolatban Litvinov azt a meglepő kijelentést tette, fennforog a veszély, hogy Csehszlovákia önként behódol Németországnak, mert nem bízik Franciaországban és látja, hogy teljesen be van kerítve. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban nyiltan megmondotta: „Franciaország nem bízik a Szovjetunióban és a Szovjetunió nem bízik Franciaországban."

Ezután Litvinov kifejtette, úgy látja, Németország és Itália fasiszta békére kényszerítik Európát; a történelem valószínűleg most is megismétlődik, Itália szorult helyzetében Németországgal barátkozik, azzal a hátsó gondolattal, hogy mihelyt opportunus lesz, majd cserbenhagyja — akárcsak a múlt világháborúban. Itália ugyanis — tette hozzá — egyáltalán nincsen szilárdan beágyazva a Hitler-féle tengelybe.

A kisebb államok, Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Magyarország és Csehszlovákia egytől-egyig félnek és Európát csak az mentheti meg a teljes fasiszta igától, ha Nagybritanniában kormányváltozás állna be, vagy legalább is megváltoznék a politika iránya.

Litvinov szerint Chamberlain olyan megegyezésre jut majd Itáliával és Németországgal, amilyen a multévi „gentlemen's agreement" volt — mikor is az olaszok angolellenes propagandájukat beszüntették, „és azután rögtön folytatták". Azt hiszi, Nagybritannia az egyesség

fejében kénytelen lesz elismerni Abesszinia olasz meghódítását, ezzel együtt jár majd a lybiai csapatok visszavonása és valami lényegtelen megállapodás a Földközi tengerre vonatkozóan is.

Litvinov kételkedik abban, hogy Anglia a közeljövőben megejti az általános választásokat. Szerinte a Népszövetség meghalt, ha csak Nagybritanniában döntő fordulat nem következik be; ő májusban már részt sem vesz a Népszövetség tanácsülésén, ha addig ilyenirányú változás nem mutatkozik.

Rövidesen, mondotta, a fasiszta uralom alatt álló Európával szemben nyugaton csak Nagybritannia fog ellenállni és keleten a Szovjetunió.

Őszintén megvallotta, hogy Lengyelország és Litvánia ügyében tett javaslataitól semmi eredményt sem remél, de a helyzet tisztázásához ezek is hozzájárultak.

Elismeréssel szólott Hull külügyminiszter tavaly júliusában tett politikai nyilatkozatáról; erő és bölcsesség nyilvánult meg benne, vajha ez a gyakorlatban is fokozott mértékben érvényesülne, hogy megváltsa a világot a hatalmi tébolytól.

Mondotta még Litvinov azt is, hogy amennyiben Németország Európát hatalma alá hajtaná, a németek még akkor sem veszélyeztetnék az orosz határt, annyira lekötnék őket a szomszédos országok.

A távolkeleti helyzetről közölte, hogy Japánnak körülbelül egymillió embere állomásozik Kínában, ezek közül háromszázezer van Mandzsuriában; Kína remekül harcol és sok bajt okoz Japánnak. Szavából kivettem, nem tart attól, hogy Japán bármi módon is megtámadná a Szovjetet.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK A LENGYEL—LITVÁN ULTIMÁTUMRÓL

Moszkva, 1938 március 26.

Sir,

az utóbbi két hetet legjobban a brit rádió megállapításával jellemezhetjük: „a páni rémület időszaka". Ez az időszak Ausztriának a Német Birodalomba való bekebelezésével kezdődött; ezt nyomon követte a Litvániához intézett lengyel ultimátum. Alábbi jelentésem ebből a szempontból vázolja a helyzetet.

Az itteni diplomatákat teljesen fejbekólintotta és megszédítette az a vakmerőség és „totalitás", ahogyan Hitler megszállta Ausztriát. A szovjetkormány nevében Litvinov külügyi népbiztos nyomban Franciaország segítségére sietett, sajtónyilatkozatot tett, hogy amennyiben az osztrák eset után Csehszlovákia ellen irányuló támadás következnék, hogy a Szovjetúnió Csehszlovákiát támogatni fogja és „az ügyet valamiképpen elintézik". Ezt itt általában úgy értelmezik, hogy a Szovjetúnió szeme előtt elsősorban Lengyelország lebeg, esetleg Románia is és szükség esetén a Szovjet határsértést is elkövet, hogy Csehszlovákia segítségére siessen.

Ami magát az osztrák események folytán bekövetkezett helyzetet illeti, itt kezdettől fogva meg voltak győződve arról, hogy ez a fait accompli be fog következni, de egyben azt hangoztatták, hogy ez nem sietteti a háború kitörését. Ez meglehetősen jellemző az itteni közvéleményre. A brit nagykövet nagyon levert volt; nyiltan és erélyesen elítélte a német támadást; például minden tartózkodás nélkül ilyen értelemben nyilatkozott itt az amerikai nagykövetségen, a japán nagykövet és a diplomáciai kar több más tagja előtt. Ez hivatalos diné alkalmával, beszélgetés közben történt, véletlenül éppen március 19-én, este.

A lengyel ultimátum viszont igen nagy nyugtalanságot keltett, mert hamarosan háborúra vezethet. A csehszlovák követ a legnagyobb mértékben aggódott, többízben fölkeresett engem, hogy „megbeszélje a helyzetet". Félt, hogy ez esetleg egy új „szarajevói incidens", amelyből gyorsan kibontakozhatik az általános európai háború.

Hamarosan tájékozódni akartam a lengyel és a litván álláspont és az ügy további fejleménye felől, rögtön meglátogattam a litván követet, a lengyel nagykövetet és látogatást tettem a külügyi népbiztosságon is. A külügyminisztériumot állandóan sürgönyileg tájékoztattam. A nyugtalanság itt igen komoly volt. Attól tartottak, Lengyelország titkos megegyezést kötött a Német Birodalommal, melynek értelmében a németek támogatják Lengyelországot, hogy megtámadja és bekebelezze Litvániát és ezzel kijáratot kapjon a tengerhez; ennek ellenében a lengyel korridor visszaszáll Németországra. E megállapodás értelmében viszont Németország kárpótlást fizet Gdynia kikötőjének kiépítéséért és megállapodás fog létrejönni arra vonatkozóan is, hogy békeviszonyok közt Lengyelország használhassa Danzig és Gdynia szabadkikötőit.

Ha ezek a híresztelések alaposak, általános vélemény szerint a Szovjetúnió kénytelen lesz Litvánia segítségére sietni és ebből háború lesz. A francia és brit kormány nyomást gyakorol Lengyelországra, hogy mérsékelje követeléseit, a Szovjetúnió külügyi hivatala ugyancsak ridegen viselkedett, de látszólag mindkét féllel szemben egyaránt.

Litvinov népbiztos a következőket közölte velem:

1. Magához kérette a lengyel követet és három ízben értekezett vele, nyomatékosan figyelmeztette őt, hogy a Szovjetúnió ezt az ultimátumot igen komoly ügynek tartja;

2. Lengyelország és Litvánia kapcsolatai nem érdeklik a Szovjetúniót; a Szovjet számára azonban fontos, hogy Litvánia független és hogy továbbra is független maradjon;

3. Kormánya attól tart, ha Litvánia kielégíti Lengyelország jelenlegi igényeit, úgy Lengyelország hasonló „ártatlan köntösben" még komolyabb követelésekkel állhat elő, melyek végeredményben megszüntetik Litvánia függetlenségét.

Litvinov szándékosan használta az „ártatlan köntös" kifejezést, hogy ezzel rámutasson a lengyel magatartás kétszínűségére: a lengyel igényeket egyszerűen a diplomáciai kapcsolatok helyreállításának cégérével leplezték s ez távolról nézve oly okos kívánság, melyet egyetlen állam sem utasíthat vissza. Litvinov azt mondta, hogy Litvánia eljátszaná a világ közvéleményének rokonszenvét, ha háborúba bocsátkoznék azért, mert nem veszi fel újra a diplomáciai kapcsolatot. Közölte továbbá Litvinov, hogy egyfelől Lengyelországot ugyan megfenyegette, másrészt azonban Litvániára is nyomást gyakorolt, hogy pillanatnyilag tegye meg a kívánt engedményt Lengyelországnak és ezzel vegye elejét az inváziónak. Csak a jövő mutathatja meg, mit akar valójában Lengyelország — mondotta Litvinov. Nagyon meglepett az a véleménye, hogy Hitler ellenzi Litvánia bekebelezését a lengyel köztársaságba, mert „ő maga akarja Litvániát és a balti államokat elfoglalni". Ezzel kapcsolatban még azt is megjegyezte, Lengyelországnak semmi haszna se lesz abból, ha a Német Birodalmat támogatja és pedig „nem csak azért, mert én mondom, hanem mert maga a német katonai attasé mondta ezt nekem (Litvinovnak) a nagykövetségen és ez alkalommal azt is kijelentette, hogy Német-

ország hamarosan visszaveszi a lengyel korridort és Lengyelország nem kap érte semmit".

A litván eset szerencsére befejezést nyert — legalább is egyelőre. Litvánia délután elfogadta az ultimátumot és ugyanaznap este én itt a nagykövetségen a diplomáciai karnak dinét adtam. Igen feltűnő volt, milyen túláradó szívélyességgel üdvözölte a lengyel nagykövet a litván követet és biztosította arról, hogy Lengyelország továbbra is jóindulatú politikát kíván folytatni Litvániával szemben. Több vendég, a diplomáciai kar több tagja csípős megjegyzésekkel is kísérte ezt a jelenetet.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 20.*

Beszéltem a litván követtel, közölte velem Litvinovval folytatott tanácskozásának részleteit. Az öregúr kétségbe volt esve. Felkészült a legrosszabbra. A szovjetkormány védelmébe vetett bizalma hiú reménynek bizonyult.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 március 26.*

Ma nagy estélyt rendeztünk az egész diplomáciai testület tiszteletére. Nagy meglepetés volt, milyen szép számmal jöttek el az oroszok, köztük a flottaügyi helyettes népbiztos is; Ulrich bíró, a törvényszék elnöke, aki a tisztogatási pereket vezette, továbbá számos művész, muzsikus és író. A zenekar kizárólag szovjet-muzsikusokból állott és igen jó jazz zenét szolgáltatott. Marjorie gondos rendezésének köszönhető, hogy az estély jól sikerült és nagyon hasznos volt.

Litvinov népbiztos is megjelent a leányával. Közölte velem, hogy az elutazásom előtt Sztálin fogadni szeretne. Ez nagyon meglepett. Sztalin csak külföldi kormányfők látogatását fogadja, senki mást. Mondják, hogy hivatalosan még egyetlen nagykövetet sem fogadott. Ez a találkozás nagyon érdekel. Szeretnék tiszta képet alkotni róla.

LEVÉL HONORABLE SUMNER WELLESNEK

Moszkva, 1938 március 26.

Kedves Sumner!

A nemzetközi jogról való elméleti meggondolások, úgy látszik, sem a Népszövetség, sem másféle tekintélyes

szervezetek révén nem teremthetik meg az európai békét. Ma csak egyfajta béke lehetséges: az, amelyet az erősebb, vagy merészebb gátlástalanabb hatalmi csoport diktál. Egymással ellenségesen szembenálló politikai erők is köthetnek békét a pillanatnyi egyensúly kedvéért, mikoris mindegyik valamennyire enged a másiknak, az utóbbi hatalmi akaratától való félelemből vagy tiszteletből. Más szóval: a béke vagy fasiszta béke lesz, vagy „a hatalmak egyensúlyán" fog alapulni. Óvja Isten a világ demokráciáját, ha a kényszer hatása alatt fasiszta béke jön létre!

Sohasem volt sok bizalmam „a hatalmak egyensúlyán" alapuló békéhez. De még ez is sokkalta jobb, mintha a támadók jutnak uralomra és még mindig rokonszenvesebb az olyan béke, mely a nemzetközi erkölcs tiszteletén alapul, mint a fasiszta hatalmi politikára felépülő béke.

Valamilyen okból — vagy pusztán értelmetlenségből — az európai demokráciákból, úgy látszik, hiányzik az ösztön, hogy helyzetüket reálpolitikai szempontból megszilárdítsák s hogy olyan erővel sorakozzanak fel, amilyen lehetséges volna, ha arcvonalukat a Szovjetúnió erejével egyesítenék és így teremtenének modus vivendit Hitlerrel és Mussolinivel szemben. Nagybritannia és Franciaország szinte homlokegyenest az ellenkezőjét cselekszi és kezére játszott a nemzetiszocialistáknak és a fasisztáknak. A Szovjetúniót teljes elszigeteltségbe hajszolták, sőt kiélezték magatartását Nagybritanniával szemben és közömbössé tették Franciaország iránt. Ez a helyzet oda fajulhat, hogy talán a közeljövőben gyakorlati megfontolások alapján ezek az erők Németországgal való megállapodásokra vezethetnek.

Itt a diplomaták általában tartózkodó magatartást tanusítanak, azonban kénytelen-kelletlen mindenki elismeri, hogy a szovjeturalom szilárdabb, mint valaha és hogy Sztálin és munkatársai kézben tartják a hadsereget, a titkosrendőrséget és az összes propagandaszerveket. Azt is mindenképpen elismerik, hogy a hadsereg nagymértékben gépesítve van, komoly esetben pompásan bevál ik és hogy az arcvonalak mögött az ipari erők egy vagy másfél évig is dacolhatnak az ostrommal. Semmi kétség, a kormánynak nagy az önbizalma, meg van győződve arról, hogy egyedül is megbirkózik akár nyugatról, akár keletről jövő támadással.

A küzdelem ma világszerte a demokrácia életbenmaradásáért folyik, Nagybritanniát és Franciaországot

közvetlenül fenyegeti a fasizmus európai uralomrajutása. Ily körülmények között tehát nehezen érthető, miért nem ápolják és használják fel az itteni erőket legalább is oly mértékben, amennyire a világpolitikában a nemzetközi erkölcs és jog tiszteletbentartásával lehetséges. Itt irtózatos mennyiségű emberanyag van. A természeti kincsek már a jelenlegi fejlődés állapotában is óriási mennyiségben várnak felhasználásra, a jövő még hatalmasabb lehetőségeket igér. Elkerülhetetlen tehát, hogy ez a nép Európa, sőt az egész világ életére hatalmas és egyre növekvő befolyást ne gyakoroljon. Véleményem szerint ez jelenleg kisebb veszedelmet jelent, mint a fasiszta államok. Hitlert keletről mindenképpen veszedelem fenyegeti, hacsak keleten el nem torlaszolhatja a kaput. Ez ma már klasszikus elmélet, a német hadvezérek minden nyugati háború esetén alapfeltételnek tekintették.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A SZOVJET ÉS A TÁVOLKELETI ORSZÁGOK
KAPCSOLATÁRÓL

Moszkva, 1938 március 29.

Sir!

A határon a helyzet még nemigen változott, csupán egy kis incidenst jelentenek. Ennek oka részben valószínűleg az, hogy a japán katonai erőket a Kína elleni háború nagyon igénybe veszi. Az utóbbi időben távolkeleti viszonylatban számomra legérdekesebb Litvinov külügyi népbiztos megjegyzése, melyet március 23-án folytatott megbeszélésünkön tett. Azt mondta, most szó sem lehet arról, hogy Japán megtámadja a Szovjetúniót, mert a kínaiak váratlan katonai sikerei súlyos nehézségeket okoztak Japánnak. Ez már abból is kitűnik — jegyezte meg —, hogy Japánnak a tulajdonképpeni Kínában egymillió katonája állomásozik és Mandzsuriában további háromszázezer.

A szovjet-kínai kapcsolat tárgyában érdekes ujságot Moszkván kívül csak Sun Fo úr hozott, Kína rendkívüli követe, aki állítólag nemrégiben Franciaországban és Csehszlovákiában járt. Ehhez járul Blücher marsall, a távolkeleti hadsereg főparancsnokának szózata. A távolkeleti csapatok és a csendesóceáni szovjetflotta erejéről beszélt és kijelentette, hogy ezek biztosítják a szovjethatárok épségét és „az ellenséget saját földjén semmisítik meg".

A SZOVJETUNIÓT SEMMISEM ÁLLITHATJA MEG

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A SZOVJETUNIÓBAN URALKODÓ
ÁLTALÁNOS HELYZETRŐL

Moszkva, 1938 április 1.
Szigorúan bizalmas!

Sir!

Bátorkodom röviden összefoglalni az itteni helyzetet. Litvinov népbiztostól szerzett értesülésem szerint az itteni kormány úgy tudja, hogy Távolkeleten, Kínában Japán helyzete nehezebbre fordult és a kínaiak most sikeres ellenállást folytatnak. A szovjetkormány nem tagadja, hogy mély rokonszenvvel viseltetik Kína iránt, de kínosan ügyel arra, hogy fenntartsa — legalább is egyelőre — Japánal a békét.

Határkérdések

Egyfelől a Szovjet, másfelől Afganisztán, Perzsia és Törökország közt komoly határ- és egyéb vitás kérdések forognak fenn. Kapcsolatuk nem barátságos. A kölcsönös magatartás merev és elutasító.

Miután a Romániában székelő szovjetkövet Rómába, a fasiszta kormányhoz menekült, a szovjet-román kapcsolatok kissé kiéleződtek. A lengyel külpolitikai helyzet határozottan rosszabb, mint eddig is bármikor ittlétem alatt, de mindkét kormány nyilvánvaló gondot fordít arra, hogy a kapcsolatot fenntartsa. Finn-, Észt- és Lettországban egyes jelenségek arra vallanak, hogy a németek támadó fellépésének sikere erős hatást keltett. A litván események időpontjáig ezek az országok mindinkább és egyre határozottabban elhidegültek a szovjetkormány iránt. Ezt azonban csak azokból a megjegyzésekből következtetem, melyeket beszélgetéseink folyamán az említett országok diplomáciai képviselőitől hallottam. A litván incidens óta azonban magatartásuk megváltozott. Kétségtelenül az a meggondolás vezeti őket, hogy a Szovjettel való barátság fenntartása kívánatos, mert támaszt és védelmet jelent országuk függetlensége számára német vagy lengyel támadás esetén.

Mint már kábelen jeleztem, Litvinovnak az a határozott meggyőződése és ebben egyetért vele az egész ország, hogy Európára fasiszta békét fognak kényszeríteni és hogy végül is Nagybritannia meg a Szovjetúnió kivételével egész Európa fasiszta lesz. Litvinov véleménye szerint Itália majd cserbenhagyja Németországot, úgy mint a világháborúban és a Szovjetúnió nem várhat külső segítséget, függetlenül és egyedül kell kitartania, a gyakorlatban máris ez a helyzet. Franciaországra számítani nem lehet s amíg a Nagybritanniában hatalmon levő „reakciós elemek" meg nem buknak, semmi remény sincs arra, hogy a közerkölcsön alapuló törvény és rend a nemzetközi viszonylatokban érvényesüljön. Egyelőre azonban semmi jel sem vall arra, hogy ez rövidesen bekövetkezik. Önnek a Nemzeti Sajtóklubban tett nagyvonalú kijelentése hatalmas segítséget jelent, de gyakorlati megvalósítás híján „sajnos, mit sem ér a fasizmus kiméletlen erőivel szemben".

Az ipari fejlődés

A Szovjetúnió vezetői nem titkolják, hogy az ipar és mezőgazdaság bürokratikus igazgatásának is megvannak a maga gyengéi. Mindazonáltal ez a hatalmas mesebeli óriás impozáns eredménnyel csörtet minden akadályon át előre. Oly nagy a bőség, hogy ehhez képest a veszteségek jelentéktelenek. Az ország gazdagsága gyarapszik. Emberemlékezet óta tavaly volt a legnagyobb termés. Az anyagi helyzet egyre javul. A háborús készülődés rengeteg költséget emészt fel, az összbevétel huszonöt százalékát s ez megakadályozza a tömegek életszínvonalának nagyobbmérvű emelkedését és az áruk helyes elosztását. Javulás jelei mindazonáltal e téren is láthatók, például egyre több a gumicipő, a magas csizma és általában a jó lábbeli.

A lépten-nyomon látható új épületek, utak, közművek, hidak, csatornák és egyebek már magukban véve is impozánsak, de különösen megkapó, milyen gyorsan épülnek. Az elmúlt év folyamán Moszkva egyes részeinek képe teljesen megváltozott. A történelem valószínűleg azt fogja feljegyezni Sztálinról, hogy felépítette Oroszországot és Nagy Péter egyenes utóda. Csupán az utolsó tizenkét hónap leforgása alatt Moszkvában százötvenhét iskolát építettek.

A titkosrendőrség a külföldi diplomáciai missziók szovjet alkalmazottainak letartóztatásáról sem riad vissza — beleértve a miénket is. Ez a különös tisztogatási akció kétségtelenül politikai természetű. A kormány vezető tagjainak nekem tett kijelentései szerint ezt az akciót a párt vezető emberei tervszerűen indították meg: ők maguk is sajnálják, hogy erre szükség mutatkozott, de ha kötelességről van szó, nem engedhetnek meg maguknak semmiféle szentimentalizmust vagy gyöngeséget. Az a nézetük, hogy forradalmakat nem lehet illatszerpermetezéssel megnyerni. A proletariátus érdekében indított korábbi mozgalmak gyöngeség vagy helytelenül alkalmazott szentimentalizmus következtében buktak el. Beismerik és sajnálják, hogy szükségképpen sok ártatlan embernek is szenvednie kell, de álláspontjuk az, hogy így kellett cselekedniök, hogy az ügyet megmentsék, mert ez mindennél fontosabb. A proletariátus sikeres felemelkedése történelmi szemszögből nézve majdan igazolni fogja a jelenlegi intézkedéseket.

Háború és háborús érzület

Az ezidei hadikiadások valószínűleg még nagyobbak lesznek. Szinte lázas háborús készülődés tünetei észlelhetők. Utasok mondják, hogy hatalmas élelmiszerkészletek, katonai szállítmányok, harckocsik, torpedórombolók, repülőgépek, teherautók és más effélék szakadatlan áradata özönlik Távolkelet felé. Itt, Moszkvában szövöttáruban mutatkozik hiány, ami mult évben nem volt észlelhető: a hadsereg szükségleteivel magyarázzák.

Azokat az iparágakat, amelyek közvetlenül a hadfelszerelés számára dolgoznak, röviddel ezelőtt a hadsereg közvetlen vezetése és felügyelete alá helyezték.

A távolkeleti hadsereg különféle becslések szerint 250—500.000 emberből áll. Azt állítják, hogy teljesen önellátó és élelmiszerkészlete, felszerelése két esztendőre elegendő. Egymilliókétszázezer fiatalembert hívnak be évenként kiképzés céljából. Állandóan arról suttognak, hogy a nyugati határ teljes hosszában titokban, gyorsan utakat és erődítményeket építenek. A hadsereg állandó létszáma állítólag egymilliókétszázezer ember.

Az utolsó esztendőben itt igen jelentős fordulat történt, mely a jövőre nézve messzemenő következményeket sejtet. Országszerte az idegenek iránt ellenséges indulatú politika kezdődött, gyorsan elterjedt s nemcsak az

egyes külföldiek, az egyének ellen, hanem a kormányok ellen is megnyilatkozott.

Ez az időszerű mozgalom kétségtelenül egy évvel ezelőtt, Sztalin beszédével kezdődött. Sztalin ebben a beszédben az összes kapitalista államok ellenséges érzelmeiről szólt és kihangsúlyozta, hogy a Szovjetúniót ellenségek veszik körül. A mozgalom kétségtelenül új erőre kapott, amikor idegen nemzeteknek és külföldi diplomáciai missziónak a Szovjetunióban folytatott kémkedését és titkos hírszerző tevékenységét leplezték le.

Mult esztendőben egész nyáron folyt a külföldiek kiutasítása a Szovjetunióból. A francia nagykövetség francia állampolgárok érdekében is hiába lépett közbe. E politika megvalósítására a titkosrendőrséget használták fel. Magatartása és eljárási módja kérlelhetetlen. Belenyúlt úgyszólván minden külföldi intézménybe: külföldi sajtóirodákba, külföldi üzleti vállalatokba, még a nagykövetségekbe és a követségekbe is — és valamiféle vád alapján elfogott és letartóztatott számtalan szovjet állampolgárságú alkalmazottat.

Tizennégy nemzet konzulátusát zárták be. Ennek foganatosítása ellenmondást nem tűrő egyszerű kijelentéssel történt, az idegen nemzetek érzékenységét fölényesen semmibevették, sőt egyes esetekben szinte arra következtethetünk, hogy a diplomáciai kapcsolatok esetleges megszakítását se bánják. Úgy hallom, hogy a szó szoros értelmében ezerszámra tették át a határon az idegen állampolgárokat, akik azután Görögországba, Törökországba, Perzsiába és más szomszédos országokba távoztak. Az afgán határ teljes hosszában egy ötven kilométer széles és kétezer kilométer hosszú sávra vesztegzárat rendeltek el, hogy elejét vegyék minden beszivárgásnak.

Szovjet önbizalom

A Szovjetunió magatartására nagy hatással volt a fasiszta kormányoknak az a törekvése, hogy ezt a birodalmat a világ minden nemzetétől elszigetelje, valósággal vesztegzár alá helyezze. Megtorlás gyanánt viszont a szovjetkormány nyilván elhatározta, hogy ebben a viszonylatban „Heródesebb lesz Heródesnél". A szovjetkormány pedig elég hatalmas ahhoz, hogy maga csapjon le először, már pedig ha veszély fenyegeti, nem végez félmunkát.

A tisztogatások, a terror, a háborús propaganda és az ellenséges szomszédok fenyegetése ellenére semmi kétség;

hogy az itteni kormány rendületlenül bízik abban, hogy egyedül is védekezni tud. Kalinin elnök, a kormány feje, Molotov és Litvinov külügyi népbiztos külön-külön is hangsúlyozták ezt előttem és meggyőződésem szerint valóban így gondolkodnak. Litvinov népbiztos röviddel ezelőtt is sajnálkozását fejezte ki előttem afölött, hogy a világ demokráciái nem hajlandók egyesülni a kollektív biztonság és a világbéke érdekében. Egyben világosan azt is kijelentette, hogy a demokráciák „a világbéke és az igazság követelményeivel ellentétben továbbhaladnak az ostobaság és a közöny eddigi útján", a Szovjetúnió azt sem bánja, mert egymagában is elég erős. Mindnyájan bíznak abban, hogy a kormánynak nincs oka félnie, nem szorul segítségre és ha külső támadás éri, bármennyi ideig megállja helyét és nem kell tartania a következményektől.

A diplomácia véleménye

A külföldi diplomatákkal folytatott beszélgetéseim során meggyőződtem arról, hogy egybehangzó véleményük szerint Sztalin uralma politikailag erős és közvetlen veszély nem fenyegeti. Sőt többnyire éppen ellenkező a véleményük. Hangoztatják, hogy a kormányrendszert még Sztalin természetes halála sem rendítené meg, különösen akkor nem, ha a pártszervezetnek ideje marad a hírnek nyilvánosságrajutása előtt utódról gondoskodnia. Általános vélemény szerint a szocialista államrendszer még egy palotaforradalom sikerének esetén is fennmaradna. Általában azt tartják, hogy Sztalin biztos kézzel kormányoz, egyensúlyban tartja az egyes hatalmi tényezőket és biztosítja az engedelmességet. Hacsak valami erőszakos incidens nem történik, valószínütlen, hogy nyilt lázadásra kerüljön a sor a hadsereg, a titkosrendőrség, a sajtó és a jól működő propagandaszervezet óriási hatalma ellen.

A Szovjet magatartása az Egyesült Államokkal szemben

Súrlódások mindig voltak és lesznek, véleményem szerint azonban egészen biztos, hogy az elmúlt év folyamán a szovjetkormány sokkal több előzékenységet tanusított az Egyesült Államok itteni képviselete, mint bármely idegen ország diplomáciája iránt. Litvinov külügyi népbiztos maga mondotta ezt nekem és biztosított arról, hogy „a Szovjetúnió többet fog tenni az Egyesült Államokért, mint bármely más nemzetért". Ennek oka valószínűleg az, hogy az itteni hivatalos személyek — csupa tehetséges, energikus ember —, valamint a nép is általá-

ban barátságot, jóindulatot tanusít az Egyesült Államok iránt. Úgy érzik, hogy mi is jóbarátaik vagyunk, velük ellentétes érdekeink nincsenek, nem kívánjuk azt, ami az övék és semmi közös érdekünk sincsen a Szovjet közvetlen ellenségeivel. A vezető férfiak nagy elismeréssel viseltetnek Roosevelt elnök személye és — ahogyan mondják — „csodálatos teljesítményei" iránt. Ugyancsak nagyra tartják az államtitkár törekvéseit, hogy a gazdasági egyensúly megteremtésével mozdítsa elő a világbékét.

Jóindulatú magatartásuk azonban nem befolyásolja őket, hogyha életbevágó érdekeikről van szó, amit az adósságok és a Komintern kérdésében elfoglalt álláspontjuk is bizonyít. Minden ízükben reálpolitikusok. Mindazonáltal az a meggyőződésem, hogy magatartásuk „a legteljesebb mértékben baráti jóindulatú" és szöges ellentétben áll az idegenekkel szemben itt általánosan megnyilvánuló ellenséges érzülettel. Külföldieket — németeket, lengyeleket, olaszokat — százszámra tartóztattak le és diplomáciai képviseletük tagjai a bírósági tárgyalások előtt sikertelenül próbálkoztak engedélyt nyerni, hogy meglátogassák őket vagy beszéljenek velük. Az USA állampolgáraival kapcsolatban csak két ilyen eset merült fel és ekkor ily irányú kérelmünket haladéktalanul teljesítették és már maga ez a gyors elintézés is meglepő volt, ellentétben más diplomáciai képviseletek hasonló esetekben szerzett tapasztalataitól. Nagykövetségünk tisztviselői mindkét esetben engedélyt kaptak arra, hogy a vádlottakat a bírósági tárgyalás előtt felkeressék és beszéljenek velük.

Összefoglalás

A jelenlegi rendszer jó munkát végez. Számos kitűnő vállalkozásba fogott, melyek rokonszenvet és nagy csodálatot keltenek. De nincs az a nagy önzetlenség, nincs az az emberbaráti törekvés, nemes és nagy célkitűzés és nem lehet a proletariátus életszínvonalának emelésére annyi értéket előteremteni és annyi jót tenni, hogy mindez ellensúlyozhatná a személyes és a politikai szabadság hiányát, ha ezt a további belső fejlődés veszélyeztethetné.*

---

* Véleményem szerint a szovjet kormányrendszer a jövőben két különböző irányban fejlődhetik. Lehetséges, hogy a végletekig alkalmazza forradalmi módszereit. Vagy pedig a rendszer eltolódik tovább „jobbfelé" és az államszocializmusnak demokratikusabb, kevésbbé szélsőséges formáját alkotja meg. Egyes jelek arra vallanak, hogy ilyen eltolódás van készülőben. A Szovjetuniót azonban semmi sem állíthatja meg útjában.

Akár fennmarad, akár bukik ez a kormányrendszer, véleményem szerint a Szovjetúnió nemzetközi jelentősége politikai és gazdasági szempontból egyaránt növekedni fog. Az utolsó nyolc év folyamán mind az ipar, mind a tudomány terén óriási és csodálatos teljesítményeket hozott létre. „Az oroszlán már vért szagolt." Az ország természeti kincseinek kiaknázását, a gazdasági javak fokozását semmi sem akaszthatja meg, még egy új forradalom, egy rendszerváltozás sem. Az ország ifjúságának becsvágya már felébredt. A művelődésre nagy lehetőségek nyíltak. Nagy gondot fordítanak a tudományos és másirányú kiképzésre és ezt mindenki számára hozzáférhetővé tették. A fajok és osztályok közti sorompók leomlottak, az egyéni érvényesülésnek nincsenek akadályai. A fejlődés további menetét ellenállhatatlaul viszi előre ennek az aránylag még fiatal nemzetnek, a természetes és friss népnek immár lebírhatatlan ereje. Az ország jelenlegi gazdasági és ipari fejlődésének foka szerintem az USA hatvan évvel ezelőtti állapotához hasonlítható.

Meggyőződésem szerint a következő nemzedék már tapasztalni fogja, hogy ez a nép nemcsak Európa, de az egész világ életfeltételeit sorsdöntő módon fogja befolyásolni.

A szovjetkormány egyes európai kormányok diplomáciai képviseleteivel szemben gyakran igen ridegen jár el, sőt éppenséggel sértő magatartást tanusít, mindazonáltal ezek a kormányok változatlanul fenntartják moszkvai képviseleteiket és kapcsolataikat. Nézetem szerint ez bölcs és előrelátó politika. Nagy erők működnek itt és még nagyobbak vannak keletkezőben. Mindennek elkerülhetetlen, messzeható következményei lesznek.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 április 14.*

Éppen most olvastam Sir Walter Citrine könyvét a Szovjetről. Pompás írás. Bírál is, lelkesedik is, egyiket se viszi túlzásba. Azt hiszem, kitűnően tolmácsolja a brit munkáspárt magatartását. A munkáspárt lelkesen száll síkra minden tervért, melynek célja a munkások életszínvonalának emelése, a javak szervezetebb és igazságosabb elosztása és a gazdaságilag gyöngébbek nagyobb szociális biztonsága — másrészt kitart amellett, hogy ez előnyök fejében ne menjenek veszendőbe a polgári szabadságjogok s az individualisztikus társadalom ama lényeges feltételei,

melyek eddig az emberi szabadság és az egyéni lehetőségek oltalmazói voltak. A most lezajló világtörténelmi küzdelemben két eszme mérkőzik: egyfelől a nemzetiszocializmus áll, másfelől a mi ideáljaink. Szerény véleményem szerint a brit munkásmozgalom törekvése józan és bizalomraméltó: erős, kiegyensúlyozott és kiváltképpen makacsul tart ki „a fontolva haladás" mellett, hogy a nehezen kivívott szabadságjogok valamiképpen veszélybe ne kerüljenek s veszendőbe ne menjenek.

MŰVÉSZET ÉS MŰVÉSZEK A SZOVJETUNIÓBAN

LEVÉL MISS EMLEN KNIGHT DAVIESNEK

Moszkva, 1938 április 6.

Kedves Bijou,

nagy örömmel jártuk a különböző nemzetközi kiállításokat és előadásokat, melyek télen oly jellemzők Moszkvára, az ország fővárosára. Minden nagyon érdekes. Egynehány csodaszép kiállítást láttunk, melyek egyes vidékek szovjet-művészetét mutatták be. Mindegyik híven tükrözte a vidéket, ahonnan származott: Bokhara dinnyéitől és trópusi jeleneteitől a sarkvidéki Szibéria fagyott szemétdombjáig. A szovjet-művésznők kiállítása sem maradt a többi mögött. Olajfestményeket, akvarelleket, mindenféle iparművészeti tárgyat és szobrászati alkotásokat láttunk. Itt volt annak a szép férfi- és nőalaknak eredetije is, amely tavaly a párisi világkiállításon a szovjetpavillon oromzatát díszítette. Kisplasztikában is épp oly megkapó, szép, mint Párisban óriási méretű kidolgozása.

A Szovjetunió legnagyobb szobrásznője

A kiállítás meglátogatása után megállapodtunk abban, hogy felkeressük Muchina asszonyt, a szobrásznőt. A pompás Bender elvitt minket lakására. Műterme egy régi kastélyban van. Az épület állapota kétségbeejtő, lezüllött, de a francia stílus kis remekén a régi szépség és méltóság nyomai még láthatók. Muchina impozáns külsejű nő, mintegy negyvenéves, feje felejthetetlenül pompás, szeme szép. Látogatásunk alkalmával férje is jelen volt, oroszos blúzt viselt és ott volt huszonegyéves fia is, aki meglepően jól beszél angolul. Muchina asszony egyszerű, közvetlen ember — mint mind a nagy emberek. Két igen érdekes órát töltöttünk műtermében és műhelyében. Stílusa megfelel az egyetlen darabból való tömböknek, amelyekből alakjait alkotja. Néhány modellt mutatott, melyek a Moszvában épülő új hidak bejáratának ornamentális kiképzéséhez készültek. (Tizenegy ilyen híd készül, valamennyinek befejezését május 1-re tűzték ki és ezt az

időpontot bizonyára be is tartják.) A szép tervek, a nagy képzelőtehetség lenyűgöztek. Természetesen csupa szimbolikus alak. Végleges kidolgozásban minden egyes szobor negyvenöt méter magas, a hidak két bejáratán és részben a középső pilléreken helyeztetnek el. A tervek szerint némelyik híd közepén valami stadion-félét is képeznek, mesterséges üvegtavakkal, mindezt nemcsak a szépség szolgálatára szánták, de egyben arra használják fel, hogy amfiteatrumszerűen, a szabad ég alatt nyilvános gyűléseket és más ünnepségeket tartsanak. A szobrásznő több más alkotásának kis modelljét is megmutatta, különösen az „Északi szél" és a „Bukott Icarus" tetszett. Muchina és Marjorie hamarosan összebarátkoztak és még mielőtt mindent megtekintettünk volna, a szobrásznő megígérte, hogy Marjorie fejéről és válláról márványmellképet készít. Ennek nagyon megörültem. Bizonyára nagyon szép lesz, mert a művésznő alakjait igen nagy mértékben idealizálja. Nagyon érdekes látogatás lesz.

A mult héten az aszerbejdzsani művészek kiállítása volt a fővárosban. A külügyi népbiztosság előzékenyen gondoskodott arról, hogy megtekinthessük az aszerbejdzsani színtársulat előadásait.

Este népi táncokat láttunk a Nemesek Palotájában — az arisztokratikus színezetű tiszti klubban, ahol a nagy perek tárgyalásait is tartották. Marjorie most látta először az épület belsejét, szinte a lélegzete is elállott: a felségesen szép, hosszú folyosók, széles lépcsők, a kék-fehér falakon gyönyörű Wedgewood-díszítések, a szobák nemes méretei és mindenekfelett a világítás nagy hatást keltettek benne. De a táncok is igen szépek voltak. Csupa népi tánc, az egész Unió területéről a legszebbek, a táncosok Oroszország különféle tájairól sereglettek össze. A tempó, mint mindig, igen gyors volt. A táncosok mozgékonysága és összjátéka csodálatos, elbűvölő álomvilágnak tűnt az egész.

A nagy vidéki opera

Tegnap este az aszerbejdzsani színtársulat operaelőadására mentünk. A bemutató a „Bolsoj-Filial-Színház"-ban folyt le, itt még eddig nem jártunk. Az előadás érdekes, különleges volt. Nagy és impozáns színpadi képek. A zenekarban és a színpadon összesen mintegy háromszáz ember működött. Hatvan zenészt számoltam meg és a szípadon többízben egyszerre mintegy kétszázan mozogtak. Nemzeti operát adtak, Kerogly volt a címe, ami

azt jelenti: A vak fia. A jellegzetes történet arról szól, hogyan nyomja el az uralkodó kán a népet; lovászmesterének kiszúratja szemét, mert nem tudja elhozni számára a kívánt lovat. A lovász fia azután bandita-népvezér lesz és bosszút áll. Sajátos, érdekes színjáték.

Erről jut eszembe, hogy legutóbbi nagy estélyünkön az egész diplomáciai kar szinte megdermedt bámulatában, midőn valami hatvan vagy hetven szovjet vezető egyéniség jelent meg társaságunkban. Csupa színpadi, zenei, irodalmi, művészi vagy közéleti kiválóság. A nagy ebédlőt bálteremmé alakítottuk át. Szovjetvendégeink is ottmaradtak a táncra és nagyon jól mulattak. Sokan kérdezősködtek Felőled és nagyon érdekelte őket, mit csinálsz. Mind tudta, hogy a moszkvai egyetemen előadásokat hallgattál és sok szépet, jót mondtak Rólad.

Remélhetőleg egy héten belül sikerül felkeresnünk a legnagyobb élő orosz festő, Geraszimof műtermét. Bizonyára emlékezel a Tretjakof-képtárban levő hatalmas festményre: szovjettábornokok ülnek a tanácskozóasztal körül egy palota termében — ez az ő műve. Tudod, ez az a kép, amelyet a művésznek a mult nyáron lezajlott hazaárulási perek után át kellett festenie, hogy Tuchacsevszkit és néhány más tábornokot eltávolítson, mielőtt a képet a párisi világkiállításon bemutatták. Geraszimof eddig az egyetlen művész, aki a legmagasabb kitüntetést, a Lenin-rendet megkapta. Mondják, kitűnően beszél angolul és egy ideig cowboy volt az USA-ban. Örülök, hogy megismerkedhetem vele.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 április 4.*

Ujsághírek szerint a japán nagykövet a külügyi népbiztosnak tiltakozó jegyzéket nyujtott át, amelyben azt állítja, hogy a Szovjet katonai segélyt nyujt Kínának.

Litvinov állítólag erre azt felelte, hogy fegyvert és egyéb hadifontosságú anyagot eladnak ugyan Kínának, de ennek a nemzetközi jog szerint semmi akadálya sincsen. Azt viszont tagadta, hogy csapatokat vagy egyes katonai személyiségeket küldtek volna Kínába, hogy résztvegyenek a hadműveletekben.

A kínaiak oldalán különböző nemzetek önkéntesei harcolnak és nincs tudomása arról, hogy a japán kormány ez ellen tiltakozott volna.

Kínának és Japánnak egyaránt módjában áll, hogy fegyvert vásároljon külföldön.

Moszkva, 1938 április 4.

Kedves Steve!

Mióta megérkeztünk, az események torlódnak. Ez nem is csoda. Moszkvában az ember egy pillanatig sem unatkozhatik.

A Szovjetúnió a világbéke megőrzésének hasznos bástyája lehetne. Szomorú, de való tény, hogy az európai demokráciák minden igyekezetükkel azon vannak, hogy ezt a nagyhatalmat teljesen elszigeteljék a világ többi részétől, kivált Nagybritanniától és Franciaországtól, amivel egyben kezére járnak a fasisztáknak.

A fasiszták külföldön azt a hírt terjesztik, hogy Sztalin uralma már a végét járja. Az itteni diplomaták közül azonban senki se hiszi, hogy a hadsereg nem hű a Kremlhez és hogy az államosított ipar csődöt mondjon. Az alapos megfigyelők, sőt még a Szovjet iránt ellenséges államok képviselői is itt helyben hangoztatták előttem, hogy ha csak valami baleset, politikai gyilkosság vagy államcsíny nem okoz váratlan változást, ez a kormányrendszer szilárd, ütőképes hadsereg áll rendelkezésére, ipari fejlődése elsőrangú és egy világháborúban igen jól megállná helyét.

A magam részéről nem hiszem, hogy a kommunizmus éveken belül komolyan veszélyeztethetné a világot. A jelenlegi rendszer nem kommunizmus. Ez szocializmus, még pedig módosított kiadásban s hogy a gépezet működjék, még így is egyre több engedményt kell tenni a kapitalista és individualista módszerek felé. Már pedig a hatalom urainak — a kormánynak — ügyelnie kell arra, hogy a gépezet jól működjék. Az ember ősi természete így ismét érvényesül. Ezért aztán a gyakorlatban egyre kell változtatni a módszereket, főként mérsékelt irányban. A francia nagykövet azt fejtegette nekem, hogy Sztalin szilárdan kitart a Komintern (a világforradalom eszméjét terjesztő szervezet) mellett, de nem mintha szívügye lenne, hanem csupán katonai és stratégiai szükségből: a francia nagykövet szerint, Sztalin a szocializmust először a Szovjetúnióban szeretné megvalósítani, így mutatná be a világnak életképességét: valóságos szemléltető oktatásnak szánja. Trockij ezzel szemben minden erejével a világforradalomért harcol, mert szerinte enélkül a kommunizmus eredményes nem lehet.

Meggyőződésem szerint ez a nép hatalmas és egyre növekvő befolyást fog gyakorolni Európa és az egész világ sorsára. Ez az ország óriási emberanyagának és a föld rengeteg természeti kincsének elkerülhetetlen folyománya. Ezek az emberek most ébrednek lehetőségeik tudatára. Az általános népoktatás, a technikai kiképzés, az osztályokat elválasztó korlátok ledöntése és a minden irányban utat nyitó kezdeményezések már kinyitották az itteni ifjúság szemét. A tudás és a tőke megmutatta, minő teljesítményekre képes az ipar és mit jelent az ipari fejlődés: ezzel megnyílt az út az ígéret földjére, a magasabb életszínvonal felé. A falusi ifjúság, ez a szabad természetben felnőtt, friss, életképes, energikus, erőteljes emberanyag a városba tódul és az út előttük nyitva áll. Mindegy, hogy kikből áll a kormány — ezeket az erőket többé megállítani nem lehet. Nézetem szerint az ország gazdasági fejlődése ma ott tart, ahol az Egyesült Államok tartott mintegy hatvan év előtt és lehetőségei felmérhetetlenek.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK A SZOVJETUNIÓ BELSEJÉBEN TETT TANULMÁNYÚTRÓL

Moszkva, 1938 április 12.

Sir!

Háromhetes utazás előtt állok, hogy személyesen tekintsem meg Aszerbejdzsánban a bakui olajmezőket, a Donyec-medence s a Kaukázus ipari fejlődését, a Szovjetunió egyes jóléti intézményeit és a déloroszországi kollektív mezőgazdasági telepeket.

Beszámoló jelentésem lesz hivatva arra, hogy kiegészítse és kibővítse tavalyi tanulmányutam alapján előterjesztett beszámolómat. A politikai és a gazdasági helyzet helyes értékelésénél a külügyminisztérium kétségkívül jó hasznát veszi.

Utitervem körülbelül május 2-től—25-ig tart majd, távol Moszkvától. A moszkvai követséggel azonban telefonon ez idő alatt is fenntartom a kapcsolatot. A Szovjetunió területét nem hagyom el.

Amennyiben időközben európai katasztrófa robbanna ki, természetesen meg fogom változtatni eredeti programomat. Ha a külügyminisztériumtól más utasítást nem kapok, táviratváltásunk értelmében május 2-től körülbelül 25-ig tehát nem leszek Moszkvában.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 április 14.*

Mr. Ralph Blake, alkonzul Japánban, Kobe székhellyel, hazafelé átutazóban nálunk volt löncsön. Igen érdekes, nagyon jó megjelenésű fiatalember, a diplomáciai karnak értékes tagja. Intelligens, a dolgok mélyére lát, a vélemények és tények előadásánál nagyon óvatos.

Elmondotta, hogy a háború következményeképpen Japánban gazdasági depresszió jelei mutatkoznak és aggódva fontolgatják annak lehetőségét, hogy a Szovjet légitámadást intéz a japán „papír- és favárosok ellen".

LEVÉL MILLARD TYDINGS SZENÁTORNAK

Moszkva, 1938 április 14.

Kedves Millard!

A Szovjetúnió jelenlegi elszigetelődését az európai demokráciák valószínűleg jobban megsínylik, mint maga a Szovjet. Az itteni hivatalos személyiségek meglehetősen közömbösen fogadják ezt a fejlődési folyamatot, legfeljebb a kollektív biztonság és a világbékére való kihatásai miatt sajnálkoznak felette. Kétségtelen, mindnyájan teljes mértékben bíznak abban, hogy egyedül is megvédelmezik birodalmukat.

Bolond ez a világ, még könnyen meglehet, hogy a világ demokráciái boldogok lennének, ha egy új világválság esetén az itteni kormány barátságát, hatalmát és békés szándékait az ő érdekükben vetné a serpenyőbe. Higyjétek el, ha ezek a fasiszta diktátorok tovább rohannak tüskén-bokron keresztül, okvetlenül kitör a háború és nem egy ismerősöm hangoztatja, hogy nem lenne többé élet az élet, ha a fasiszta diktátorok szabnák meg rendjét. A veszedelem küszöbön áll. Európában „vágyálmokat" kergetnek és struccpolitikát űznek szimpla és elemi erőkkel szemben, melyeket nem akarnak tudomásul venni.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 április 23.*

Este férfitársaság volt a nagykövetségen. Jelen voltak: Denny (Times), Deuel (United Press), Massock (Associated Press), Barnes (Tribune), Williams (Kereskedelmi Kamara), valamint a követség személyzetéből Minor és Anderson. Joe Barnes éppen a Moszkvától keletre, az Uralban levő iparvidékekről tért vissza és sok érdekes

tudósítást hozott az ott megindított óriási arányú fejlődésről. Spencer Williams pedig spanyolországi kiruccanásáról érkezett meg. Spanyolországban gyakran találkozott Charlie Nuterrel. Szivettépő képet adott Madridról, de azért nagyon mulatságos elbeszélő.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 április 30.*

A brit nagykövet mint a diplomáciai testület doyenje, március 17-én köriratot intézett az összes diplomáciai missziók vezetőihez. Mindnyájunkat felszólított, intézzünk közösen tiltakozást a külügyi népbiztossághoz a szovjethatóságok ama határozata ellen, mely szerint az ország területét elhagyó összes diplomaták személyi podgyászát átvizsgálják és e „szolgálat" fejében még illetéket is szednek. A körirat véleményünk közlésére kért fel, tanácsosnak tartjuk-e a javasolt demarsot.

Nagy csodálattal és tisztelettel viseltetem a brit nagykövet iránt. Azonnal felkerestem és megmondottam neki, hogy véleményem szerint a közös tiltakozójegyzék nagy balfogás lenne. Panaszunk tárgya alapjában véve jelentéktelen dolog és a Szovjet külügyi népbiztossága nagyon érzékeny, különösen a diplomáciai kar közös lépéseivel szemben. Semmit se nyerhetünk vele, viszont súlyos kihatásai lehetnek fontosabb kérdések felmerülése esetén. Lord Chilston azt felelte, méltányolja álláspontomat s a külföldi diplomáciai képviseletek fejeinek egybehangzó véleménye nélkül nem is kezdeményez semmit.

Állásfoglalásomat azzal egészítettem ki, hogy kifejtettem, elismerem a diplomáciai kiváltságok fontosságát, de lényegesebb, hogy ez az incidens ne váljék politikai kérdéssé és ne zavarja a demokrata országok jelenlegi vagy jövendőbeli nagyobb érdekeit. Ha Chamberlain kísérletei az európai béke megóvása érdekében netán kudarcot vallanak és a háború elkerülhetetlenné válik, úgy a világbéke és az európai demokráciák számára döntő jelentőségű lesz a Szovjetunió állásfoglalása és óriási erőtartalékai. Nem tartom ildomosnak, hogy a moszkvai kormányt egy aránylag jelentéktelen kérdés miatt ingereljük. — A brit nagykövet kijelentette, rokonszenvezik álláspontommal és a diplomáciai kar egyhangú hozzájárulása nélkül nem történik ez ügyben semmi.

Pár nap mulva estebéd volt a brit nagykövetségen,

ez alkalommal két vendég, . . . és . . . követei félrevontak és arra kértek, hassak oly értelemben a brit nagykövetre, hogy ejtse el az akciót. Értesültek arról, hogy a körirat a Szovjet Külügyi Népbiztosság kezébe került, nagy méltatlankodást keltett és jegyzékünket kétségtelenül ridegen visszautasítaná. Megkérdeztem, miért nem beszélnek személyesen a brit nagykövettel ebben az értelemben. Erre azt felelték, hogy ők csak kisebb államokat képviselnek s jobb lenne, ha az ügyet én hoznám szóba. Ezt megígértem nekik és meg is tettem. Lord Chilston megértette szempontjainkat és ismét kijelentette, hogy közös határozat nélkül nem kezdeményez semmit.

Egy idő mulva a brit nagykövet sajnálkozva közölte, hogy a diplomáciai lépés mégis elkerülhetetlen és megtételénél számít az én közreműködésemre. Nyiltan megismételtem, hogy az adott körülmények közt a demarsban való részvételtől tartózkodnom kell és a külügyminisztérium az ügyben követendő állásfoglalást teljesen az én megítélésemre bízta.

Hagyományos diplomata szempontból a kérdés komoly volt. A bécsi kongresszus által körvonalazott diplomáciai sérthetetlenség valóban sérelmet szenvedett és súlyosan esett latba az is, hogy a diplomáciai jogok sérelme felett szó nélkül elsiklottunk és azonnal nem tiltakoztunk ellene.

Jelentéktelen ügy, de jellemző az itteni légkörre. Megmutatta, milyen ingerlékenyek az elszigetelt idegvégződések. Másfelől a hagyományos diplomata típusok észjárását is megvilágította. Az incidens tulajdonképpeni jelentősége, hogy — általánosságban szólva — feltárta a diplomáciai kar egyes köreiben uralkodó türelmetlen és titkon ellenséges hangulatot. Némelyek egyenesen „bon ton"-nak tartották, hogy biztos fedezékből ingereljék a Szovjetet. Kötelességem megvallani, hogy a brit nagykövet nem tartozott ebbe a táborba, de mint a diplomáciai testület doyenje vette kezébe az ügyet. Semmi kétségem, hogy egyetért álláspontommal.

Tudomásom szerint az ügyet elejtették és ebben az irányban nem is történt többé semmi.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 május 10.*

Feltétlenül megbízható forrásból értesültem, milyen arányban „söpri ki" a szovjetkormány az összes idegen állampolgárokat. Valószínűleg konvédelmi érdekek okozzák ezt a buzgóságot.

Informátorom a következőket közli:

Kormánya és a Szovjetunió közt meglehetősen kiéleződött a helyzet és pedig két okból támadtak nagy nehézségek:

a) állampolgáraival szemben a Szovjet „likvidációkat", letartóztatásokat, a Szovjetunió területéről való kiutasításokat foganatosított;

b) kormányának nem áll módjában saját állampolgárai hazautazását elősegíteni, miután az ország területén nincsen számukra elegendő hely.

Elmondotta, hogy a Szovjetunióban országának mintegy nyolcvanezer állampolgára él, akik közül vagy húszezer van jelenleg letartóztatásban. Az ország belsejében egész falvak férfilakossága hiányzik; a férfiakat letartóztatták, távoli vidékekre deportálták, a visszamaradt asszonyok és gyermekek helyzete valóban nyomorúságos. A szerencsétlen visszamaradtak csapatostul jönnek moszkvai követségükre és segítséget kérnek. Kormánya ezer-ezerkétszáz embert még csak valahogyan hazaszállíttathatna, de a szovjetkormány csak úgy hajlandó elutazásukhoz hozzájárulni, ha mindnyájan egyszerre hagyják el a szovjet területét, másképpen nem ad kiutazási engedélyt. Ez teljesen lehetetlenné teszi a hazaköltöztetést és súlyos bonyodalommal jár. A letartóztatottak hazáját képviselő diplomáciai missziónak nem adnak engedélyt, hogy a foglyokat felkeressék és beszéljenek velük. A követ igen szomorú képet festett ezekről az állapotokról és több más nagykövettől is hasonló értelmű beszámolót hallottam. A moszkvai kormány nyilván bizonyára alapos okokból nemcsak a konzulátusok bezárásánál jár el kíméletlenül, hanem a külföldieket is tömegestől utasítja ki.

Azt is hallom, hogy ez intézkedésekkel egyidejűen az itteni kormány a szovjethatár egész hosszában mérföldnyi széles „senkiföldjét" létesít, hogy ezzel az ország területére való minden beszivárgást meggátoljon. Kétségtelen, hogy a kormány háborútól tart és a legteljesebb mértékben „résen áll". Erre éppen elég bizonyítékunk van: országszerte kémkedési perek, tisztogatási akciók, tömeges deportálások, konzulátusok bezárása, a békés ipari termelésnek harckocsik gyártására való átállítása, a hadsereg ujjászervezése, stb., stb.

Coulondre francia nagykövet közli velem, hogy a repülőgépgyártás elérte havonként a négyszáz, tehát az évi négyezernyolcszáz darabot. Megkérdeztem tőle, hogy értesülése megbízható forrásból származik-e; ő azonban teljesen biztos a hír valóságában.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 május 10.*

Ma reggel kábelsürgönyt kaptam derék jó öreg cimborámtól, Joe Tumultytól. Közli velem, hogy a szenátus Belgiumba nevezett ki nagykövetnek.

Igazán a jószerencse mentett meg attól, hogy ilyen körülmények közt kelljen Németországba mennem.

Látogatást tettem ..... követnél. Nagyon intelligens ember, tudós típus. Megemlítette, úgy látja, az itteni diplomáciai testület számos tagja csak azért jött ide, hogy valami bírálni valót találjon. Megjegyzése nem lepett meg, csak az, hogy ki merte mondani.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 május 14.*

Coulondre francia nagykövet igen tehetséges ember, diplomáciai szolgálatban őszült meg. Jóeszű, gondolkodó fej. Gyakran ültünk össze s mindig nyiltan beszélt velem.

A cseh helyzet és a német propaganda pergőtüze nyugtalanítja. Coulondre véleménye szerint ez a rendszeres uszítás arra vall, hogy a németek agresszív lépésre szánták el magukat Csehszlovákia irányában. Úgy látja, hogy a cseh határokon lefolyó „német hadgyakorlat" már kimondottan fenyegetés jellegű és „mindent jelenthet". Közölte velem, hogy kormánya energikus jegyzéket nyujtott át Berlinben és közölte, hogy egy Csehszlovákia elleni támadás esetén a francia hadsereg megindul. Ezzel kapcsolatban keserűséggel emlegette Chamberlaint és a Downing Streetet. A brit külügyminisztérium nagyon csöndesen beszélt Berlinben. Ha Franciaország Csehszlovákia segítségére siet, a helyzet nagyon komolyra fordul: Nagybritanniának megfontolás tárgyává kell majd tennie, köteles-e Franciaországot támogatni. Már pedig Coulondre meggyőződése szerint az angolok ezt nem fogják megtenni. Azt mondta, „Hitler ezen a nyelven nem ért". Ez csak Ribbentrop malmára hajtja a vizet, aki Hitlert állandóan azzal a tanáccsal általja, hogy „bármi történik is", Nagybritannia nem mozdul. *

* Coulondre véleménye a francia sárgakönyvben is nyilvánosságra került, csupán ezért bátorkodom e helyen is nyilvánossságra hozni.

UKRAJNA ÉS A KRIM KINCSEI

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ UKRAJNAI MEZŐGAZDASÁGI KERÜLETEKBEN
ÉS A KRIMBEN TETT TANULMÁNYÚTRÓL

Moszkva, 1938 június 1.

Sir!

1937-ben tanulmányutat tettem a Szovjetúnió legfontosabb iparvidékein s a külügyminisztériumnak jelentést nyujtottam be a szovjetipar egyes ágazatairól, nevezetesen: a szerszámgép-, villamossági generátor- és transzformátor-, turbina-, traktor, nyersvasfeldolgozó, bádoglemez-, mezőgazdasági gép-, és aluminiumgyárakról, valamint a villamos erőművekről, különösen a dnyeprosztrogi erőműről. Mielőtt elhagyom jelenlegi szolgálati beosztásomat, hogy új állomáshelyemre menjek, kiegészíteni óhajtom akkor nyujtott felvilágosításaimat s ezennel beszámolok személyes tapasztalataimról, melyeket több más iparágban szereztem.

Figyelemmel arra, hogy a Szovjetunió búzatermése a világ összes búzatermésének egyharmadát jelenti, a világ zabtermésének felét, a rozs nyolcvan százalékát, cukorrépatermelésben első helyen áll, az a gondolatom támadt, értékes tapasztalatokat szerezhetnék, ha bepillantást nyerek, hogy e termékek kereskedelmi forgalma számára a Szovjetunió milyen berendezéseket épített a Kaukázus és a Fekete-tenger mellékén levő legfontosabb kikötőiben, illetve minő kikötőberendezési tervekkel foglalkozik?

A Szovjetunió petróleumának hetvenöt százaléka az említett vidéken terem s itt vannak a legnagyobb és legfontosabb csővezetékek. A batumi és bakui kerület, hozzávéve a Kaukázust, a Szovjet petróleumtermésének kilenceven százalékát szolgáltatja. A világ legnagyobb petróleumtartaléka kétségkívül a Szovjet tulajdonában van. A Szovjet olajtermelése jóval nagyobb, mint egész Európáé. A petróleum- és a petróleum-termékek kivitele az 1932-i hatmillió tonnáról 1935-ben hárommillió tonnára és 1937-ben 1,929.147 tonnára esett. Ámde a Szovjet óriási tar-

talékait szem előt tartva, mégis értékes számunkra, hogy képet alkossunk magunknak, hogy jelenleg a Szovjet petróleum-, illetve petróleumtermékek számára minő kikötői berendezéseket épít, illetve milyen berendezésekkel rendelkezik már is.

A Szovjetunió hatalmas petróleumtermelésével kapcsolatban igen figyelemreméltó, hogy a fogyasztás magán az országon belül óriási mértékben növekszik. Az utolsó tíz évben nagy erőfeszítéseket tettek az ország iparosítására, a mezőgazdaság gépi erőre való átszervezésére, a termelés fokozására, automobilok, traktorok növekvő mértékű használatára — mindez a termeléshez képest aránytalanul fokozta a benzinfogyasztást. 1932-ben a benzin-fogasztás hatszáznegyhétezer tonna volt, vagyis a termelés huszonöt százaléka. 1937-ig a fogyasztás hatszorosára növekedett, tehát mintegy három és félmillió tonnára, míg ugyanezen idő alatt a termelés csupán megkétszereződött, azaz az 1932-i év 2,459.000 tonna terméséről 1937-ben 4,870.000 tonnára emelkedett. Ennek következménye volt a petróleumtermékek kivitelének már említett állandó csökkenése. Ez a körülmény részben azt is megmagyarázza, hogy a Szovjet miért hoz be állandóan petróleumot és petróleumtermékeket. A két legutolsó esztendőben csupán az Egyesült Államokból hatszáz százalékkal emelkedett a petróleumbehozatal. Nagyobbrészt Kaliforniából hoznak be repülőgép-benzint, mindezt hajón szállítják a távolkeleti szovjetkikötőkbe. E beszerzések másik oka kétségkívül az a körülmény, a szovjetkormány arra törekszik, hogy háború esetére szolgáló benzintartalékait megőrizze és növelje. A Szovjet hadigazdálkodásának kétségtelenül ez a leggyöngébb pontja. Mult nyáron Moszkvában még másod- és harmadrangú benzint is nehezen lehetett kapni a teherautók számára.

Ezt a körülményt annakidején azzal magyarázták, hogy minden rendelkezésre álló tartalékot a mezőgazdasági termés betakarítására kellett felhasználni. A benzinhiány azonban még az egész tél folyamán is tartott és oka alighanem az, hogy a kormány óriási erőfeszítésekkel folytatja háborús előkészületeit.

A Szovjetunió egyik legfontosabb és legfőbb iparága a cementgyártás. A cement ugyanis az ipari, lakóház és útépítkezések legfőbb és legfontosabb anyaga s különösen nagy jelentősége van a nyugati határon épülő óriási arányú védőművek építésénél, melyekről mostanában

annyi szó esik. A Szovjetúnió cementjének egyharmadát — legalább is eddig — ugyancsak Novoroszijszk környékén gyártották, a Kaukázusban.

Ugyancsak ezen a vidéken létesültek a szovjetkormány és a szakszervezetek sokat propagált nyaralótelepei és jóléti intézményei. Ukrajnában, a Krimben és a Kaukázusban is az egykori nagybirtokosoknak a régi időkből maradt kastélyait különböző rendeltetésű szanatóriumokká alakították át. Kiépítették és hasznasították a rádióaktív és kénforrásokat, valamint az egyéb gyógyfürdőket is.

A szakszervezetek, a vörös hadsereg és az egyéb szervezetek a szubtrópusi égöv alatt számos intézményt létesítettek. Sztalin nyáron Szocsiban, a Fekete-tenger mellékén székel. Szocsiban létesültek a legnevezetesebb gyógyintézetek szívbajosok számára és a maga nemében Szocsi a Szovjetúnió mintagyógyhelye.

Ugyanezen a vidéken terülnek el a különféle típusú kollektív és állami mezőgazdasági telepek, melyeken buzát, szőlőt, narancsot, teát és más trópusi jellegű növényeket termelnek. Szembeötlő, hogy nagy mértékben űzött búzatermelésnél és kiterjedt földterületek bevetésénél milyen célszerű a gépesített munka. Ezzel kapcsolatban kétesebb értékű eredménnyel jár a kollektív alapon űzött gyümölcstermelés és egyéb mezőgazdasági ágak művelése, melyek egyéni gondot és munkát igényelnek. Ebben a kerületben mindkét termelési típust megtalálhatjuk és tanulmányozhatjuk.

Fentjelzett célból 1938 május 15-én elutaztam Moszkvából. Szakértőként velem jött Mr. Bartley Gordon titkár és Philip Bender úr, a nagykövetség orosz alkalmazottja, aki tolmácsi minőségben teljesített szolgálatot. Az elindulást követő napon (május 16-án) mindvégig a Moszkva és Ukrajna közt elterülő, dúsan termő vidéken keresztül utaztunk. Ez a terület Nebraska és Kansas intenzíven művelt földjeihez hasonlít s mennél délebbre jutottunk, a jólétnek annál több jelét tapasztaltuk. Ukrajna fővárosától, Kievtől Odesszáig kitűnő, kétvágányú vasútvonal vezet, mely az út nagyobb részén olajozva van.

LEVÉL MRS. WALKERNEK

1938 május 30.

Kedves kislányom!

Szocsinak nincs kikötője. A város a tengerparttól húzódik fel a dombokra. A dombokon elszórt ragyogó,

fehér házak zöld facsoportok közül villannak elő. Ez a Szovjetúnió minta gyógyfürdője. A rendszer egyik nagy vívmányának tartják. „Jóska bácsi" — Sztálin — itt tölti téli szabadságát, itt üdül dácsájában, vidéki udvarházában. Itt történt meg az az eset is, hogy két év előtt nehány „hívé" az útról, lesből több pillanatfelvételt készített róla, amikor egy kis bárkán a part mentén hajókázott. Legalább is így beszélik. A város a kénforrások köré épült. Ezeknek a forrásoknak gyógyhatása állítólag igen kiváló szívbaj, reuma és hasonló betegségek ellen. Szocsi azelőtt teljesen jelentéktelen volt, 1925-ben kezdte kiépíteni a Szovjet. Sztalinnál akkoriban tapasztaltak először szívműködési zavarokat. Most mintegy százezer lakosú város és igen impozáns látvány. A helységnek úgyszólván összes — régi és új — épületei üdülőhelyek és szanatóriumok.

LEVÉL MRS. MILLARD TYDINGSNEK

Moszkva, 1938 június 10.

Kedves leányom,

három napot töltöttünk Jaltában, a Krim-félszigeten. Gyönyörűszép hely. Partja sziklás, csupa csinos kikötő s a hegység lenyúlik a tengerpartig. A hegyeket pompás fák és szőlőligetek borítják és szerteszét mindenütt remek villák láthatók, ezek még a régi uralom emlékei. Valamikor ez volt a nemesség hazárdjátékának főfészke.

Jaltából Odessza felé folytattuk utunkat. Utazásunk folyamán ez volt az egyetlen borús nap. Odesszában nem csináltunk semmit, csak az este 10.40 órakor induló vonat csatlakozását vártuk. A várakozási időt az Operában töltöttük. Az Operaház ugyanolyan, mint a bécsi Opera és ugyanaz az építész tervezte. Pompás, impozáns épület. Puskin „Pikdámáját" adták, Csajkovszki muzsikájával. Színpadi és általában művészi szempontból egyaránt igen jó előadás volt. Az énekesek azonban nem elsőrangúak. Az igazgató elmondta nekünk, hogy a színház személyzete hétszáz fő és az egész éven át minden áldott nap van opera- vagy balett-előadás. A művészek fizetése igen különböző, havi kétszázötven és négyezer rubel közt mozog, sőt a tízezret is eléri. A moszkvai kormány évenként egymilliőhétszázötvenezer rubel szubvenciót folyósít, hogy az alacsony belépődíjakat lehetővé tegye.

Este folytattuk utunkat Ukrajna fővárosa, Kiev felé. Kiev Oroszország egyik legrégibb városa. Két napig

maradtunk itt. Ukrajna hihetetlenül dúsan termő, szép vidék. Eddig még ilyen szép orosz várost nem láttam. Jólét, élénk forgalom képe mindenfelé. A kirakatok és az üzletek még vonzóbbak, mint Moszkvában. Meglátogattam egy gyárat és egy kollektív mezőgazdasági telepet. Marjorie vezető kíséretében a város nevezetességeit tekintette meg, különösen a régi székesegyházakban nyönyörködött, melyek a kilencedik század óta különböző korokból származnak. Egy órahosszat tartózkodtam a Lavra-kolostorban, ahol egy időben ezer pap is lakott s a görögkeleti egyház leggazdagabb püspöksége volt. Szép ikon-gyüjteményt is láttunk itt. Ez a legmegkapóbb egyházi épület a Szovjetúnió területén. Vannak itt katakombák is. Aztán felkerestük a Népművészeti Mesteriskolát; ebben az intézetben szakavatott mesterek kézimunkára és szőnyegkészítésre tanítanak fiatal leányokat.

FELJEGYZÉS *Moszkva, 1938 június 4.*

A szovjet-japán viszony állása legjobb tudomásom és lelkiismeretem szerint a következő:

1. A szovjet-japán viszony igen bonyolult. A japán koncessziókkal kapcsolatban Szahalin szigetén minduntalan súrlódások vannak. Az ügyek intézése az ottani szovjethivatalnokok kezében volt s a nehézségek főoka abból származott, hogy ezek a hivatalnokok féltek, hogy Trotzkij híveinek, japán kémeknek, szabotálóknak tartják őket s ezért óvatosan elkerültek a japánokkal való minden érintkezést. Egyéb okból is támadtak komoly nézeteltérések.

Az a benyomásom, hogy az elmúlt nyár óta a szovjetdiplomácia Japánnal szemben erélyesebb hangot használ és általában erélyesebb lett.

2. Megbízható értesülés szerint a Távolkeleten 450—600.000 szovjet katona áll fegyverben. Mondják azonban, hogy a japánok véleménye szerint minden Mandzsukuóban állomásozó japán katonával szemben a Szovjet három katonát tart Mandzsuriában. A Mandzsukuóban állomásozó japán haderőt százötven-kétszázezer főre becsülik. Más itt keringő hírforrások is ilyen számról beszélnek. Nemrégiben Litvinov említette nekem, hogy a japánok külföldön nagyösszegű rubelt vásároltak, ezért emelkedik a rubel árfolyama a feketepiacon. Litvinov véleménye szerint Japánnak azért van szüksége rubelre, hogy vesztegethessen a Távolkeleten.

SZEMTŐL SZEMBEN SZTALINNAL

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
EGY ÉRDEKES DIPLOMÁCIAI MEGBESZÉLÉSRŐL

Moszkva, 1938 június 4.

Sir,

. . . . nagykövet nemrégiben visszaérkezett. Távollétében itt az a szóbeszéd járta, hogy nem szabadságra utazott, hanem tanácskozás céljából rendelték haza.

Megkérdeztem tőle, mit gondol, mi történt Lengyelország és Litvánia között. Azt felelte, az eset az ő távollétében történt, visszaérkezése után azonban beszélt Potemkin helyettes külügyi népbiztossal, Grzybowsky lengyel nagykövettel, Baltrusaitis litván követtel s így megállapította, mi a tényállás. Részletesen elmondotta nekem, hogy véleménye szerint mi történt. A nagykövet előadása pontosan fedte az én jelentésem tartalmát, amelyet éppen akkor fejeztem be. Végső következtetései ezek:

1. Litvinov és a külügyi népbiztosság igen ügyesen és nagyon erélyesen kezelte az ügyet. Litvinov egyrészt azt tanácsolta a litván kormánynak, inkább járuljon hozzá a diplomáciai kapcsolatok újból való felvételéhez, semhogy a tárgyi igények terén nem nagyon messzemenő lengyel követelések elutasításával háborút kockáztasson. Másrészt a szovjetkormány tudomására hozta a lengyel kormánynak, hogy habár az ügy pillanatnyi, jelentéktelen fázisában nem is érdekli, Litvánia függetlenségének sértetlenségéhez ragaszkodik. Litvinov a lengyel kormánytól olyértelmű nyilatkozatot kívánt, hogy a folyó ügy a végleges lengyel követeléseket tartalmazza és nemcsak „ugyanilyen ártatlan köntösben" következő hasonló követelések nyitánya legyen.

2. Mussolini és Hitler éppen akkor együtt tárgyaltak Rómában, ez a nagykövetet komoly aggodalommal töltötte el. Értesülései szerint a németek az osztrák külügyminisztérium megszállásakor az ottani irattárban kétségtelen bizonyítékokat találtak arra nézve, hogy még alig pár nappal március 13 előtt Mussolini nyomatékosan ösz-

tönözte Schuschniggot, hogy védekezzék a németek ellen. Ez Hitlert „dühbe hozta". Másrészt Hitler gyors és kíméletlen eljárása Ausztriában Mussolininak keserű csalódást okozott, de kénytelen volt engedni. Nagyon nyugtalanította Mussolinit az a körülmény, hogy a Brenneren támaszpontokat építettek nehéz német bombavető repülőgépek számára. Az olaszok nem értik, mire való ez, amikor a németek egyre békés szándékaikat hangoztatják. Ily körülmények közt a nagykövet nem hiszi, hogy Mussolini szabályszerű katonai szövetségre lépne Hitlerrel, de abban már semmiképpen sem bizonyos, hogy a két vezérkar nem állapodott-e meg egymással? A nagykövetnek mindenesetre több bizalma lenne a római értekezlet iránt, ha Mussolini demokratikus kormányfő lenne, nem pedig fasiszta diktátor.

3. A francia külügyminisztérium értesülése szerint Hitler azt javaslta Mussolininak, hogy Itália a Földközi-tengeren és afrikai gyarmatain építse ki „befolyási övezetét", európai terjeszkedését azonban korlátozza Spanyolországra s az Észak-Spanyolország és Itália közt, a Földközi-tenger partján elterülő francia tartományokra. Ezzel szemben a német terjeszkedési törekvések csupán a Balkán felé, keletre és délre fognak irányulni.*

4. Az európai helyzet általában javult. A csehszlovák kérdés elintézésében Franciaország együtthalad Nagybritanniával. A francia diplomáciát Daladier és Bonnet vitték diadalra Londonban és pedig a következőképpen: Nagybritannia kötelezte magát, hogy abban az esetben, ha Csehszlovákia nem fogadhatja el Heinlein szélsőséges követeléseit, Nagybritannia saját kezdeményezéséből előterjesztést tesz a német kormánynak s közli vele: amennyiben a makacs német álláspont Fraciaországot Csehszlovákia megsegítésére kényszerítené, a brit kormány nem vállal felelősséget a német kormánnyal szemben azért, hogy nem foglal-e állást Franciaország oldalán.

5. A spanyolországi helyzet ugyan nyugtalanító, de már csak rövid idő kérdése, míg — legalább is ideiglenesen — Franco javára megoldódik.

---

* A nagykövet szerint Hitler javaslatának lényege az, hogy Itália igényelheti a Földközi-tenger egész mellékét, beleértve Afrikát, Spanyolországot és a tengerparti francia tartományokat s ehhez Európában egy Genovától a Fekete-tengerig terjedő partvonalat. Európa többi részét, így a Balkánt is viszont engedje át Hitlernek.

Egész nap dolgoztam.
Délután váratlanul találkozóm volt Sztalinnal.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A KREMLBEN SZTALINNAL ÉS MOLOTOVVAL
TÖRTÉNT TALÁLKOZÁSRÓL

Moszkva, 1938 június 9.
Szigorúan bizalmas!

Sir,

Kalinin államfőnél és Molotov kormányelnöknél 1938 június 5-én tett formaszerű búcsúlátogatásom alkalmával igen érdekes eset történt.

Midőn a Kremlben Molotov kormányelnököt lakásán látogattam meg, alig értem oda s ültem le, Sztálin úr egyedül lépett a szobába, hozzámsietett és szívélyesen üdvözölt. Azután vele és Molotovval két óra és tizenöt perc hosszat beszélgettünk. Táviratom kiegészítéseképpen bátorkodom Önnek a következőket jelenteni:

A szokásos bevezető udvariasságok után, melyek összefüggtek a kormányelnöknél tett búcsúlátogatásommal és Belgiumba történt áthelyeztetésemmel, barátságos és érdekes társalgás fejlődött ki. Sztálin különösen Roosevelt elnök iránt érdeklődött és az elnök személyére vonatkozó különféle kérdéseket intézett hozzám. Az Ön washingtoni beszédéről is nagy csodálattal nyilatkozott.

Sztálin a szót a csatahajók kérdésére terelte, mely most a külügyminisztériumot foglalkoztatja s végül felvetette annak lehetőségét, hogy kiegyenlítik a Kerenszki-féle adósságokat.

Eszmecserénk részletesebb összefoglalását a mellékelt memorandum tartalmazza, melyre bátorkodom hivatkozni. Feltüntetem benne azt is, hogy ez ügyben a továbbiak folyamán mi várható.

Néhány órával Moszkvából való elutazásom előtt, nagy hajszában, sok munka közepette kellett likvidálnom ezt a táviratot, valamint a memorandumot is, az eredményt összefoglaló ezen jelentésemet nem is tartom kielégítőnek, az idő azonban sürget és remélem, a memorandum mégis kellő képet ad a helyzetről.

Miután a szovjetsajtó nyilvánosságra hozta Sztálinnal való találkozásomat, illetéktelen magyarázatok elke-

rülése céljából szükségesnek tartottam, hogy a sajtó számára rövid nyilatkozatot adjak; ennek másolatát mellékelem.

Az eset a moszkvai diplomáciai karban, mondhatnám, szenzáció erejével hatott. Az itteni diplomácia történetében csodálatos kivételnek tekintik. Kérelmekkel és intervjúkkal rohantak meg. Június 7-én Litvinov külügyi népbiztos búcsúebédet rendezett tiszteletünkre (ilyenre sem volt még példa!), utána fogadtatás volt; ez alkalommal is ismételten megszólítottak és tapintatosan faggattak, hogyan is történt tulajdonképpen a személyes találkozó és mi rejlik mögötte. A kérdezősködőknek nyiltan megmondtam, hogy a találkozás teljesen váratlanul ért és engem is nagyon meglepett. Nagyon érdekes és kellemes beszélgetésünk csupán általános jellegű tárgyak körül forgott. Okosabbnak tartottam, hogy ezt mondjam, mintsem hogy a találkozást titokzatossággal vegyem körül és ezzel a nemzetközi helyzettel kapcsolatban alaptalan következtetésekre adjak alkalmat.

A külügyminisztérium szabályainak megfelelően, mellékelem Litvinov beszédének szövegét, melyet az említett búcsúebéd alkalmával mondott el; mellékelem továbbá a nagykövetség titkárai által közösen fogalmazott memorandumot; ez rögtönzött szavaimat taralmazza, melyekkel a beszédre feleltem. Az említett urakat kértem, hogy a memorandumot összeállítsák, mert ma délután, közvetlen elutazásom előtt az idő sürget és a munka torlódik.*

A memorandum

Miután alulirott a szokásos módon hivatalos búcsúlátogatásra jelentkezett Kalinin államfőnél és Molotov kormányelnöknél, délután négy óra harminc perckor a Kremlbe mentem.

Tanácsosnak véltem, hogy a nagykövetség személyzetének egy oroszul jól tudó tagja is elkísérjen, ezért úgy intézkedtem, hogy Mr. Faymonville is velem jöjjön, mert ő jól beszél oroszul. Barkov úr, a külügyi népbiztosság protokollfőnöke azonban közölte velem, hogy ez nem ildomos; erre a tisztviselői kar rangidős tagját javasoltam, mire közölték velem, a diplomáciai etikett megkívánja, hogy a búcsúzó nagykövet egyedül jelenjék meg búcsú-

* A külügyminisztérium szabályai előírják, hogy minden, a nyilvánosság előtt történő megnyilatkozásról tudósítást kell küldeni.

kihallgatásán. Akkor még semmire sem gondoltam, csak később értettem meg ennek a jelentőségét.

A Kreml falain belül Barkov protokollfőnök úr az egykori Katalin-palotában fogadott és felkísért Kalinin államfő lakásába, ahol ennek titkára üdvözölt. Amikor az államfő hivatali szobájába léptem, Kalinin úr szívélyesen elém sietett és az ajtóban üdvözölt. Beszélgetésünk alatt Kalinin államfő íróasztala előtt ült. Az ugyancsak jelenlevő Barkov úr s a külügyi népbiztosság részéről tolmácsként közreműködő Vinovgradov úr és én éppen szemben ültünk az íróasztallal. A szokásos társadalmi udvariaskodások után, melyek küszöbön álló elutazásommal álltak kapcsolatban, Kalinin államfő megjegyezte, nagyon is érti, ha új állomáshelyemen jobban fogom magamat érezni, mint itt. Elismeri, hogy Moszkvában a diplomaták élete nem éppen kellemes, mozgási szabadságuk korlátozva van, a Szovjetunióban a hivatalos személyekkel nem oly könnyű kapcsolatot találni, mint másutt. Ezért nagyon is megérti, ha Bruxellesbe való áthelyeztetésemet örömmel fogadom: kellemes csere lesz. Erre azt feleltem, hogy intellektuális szempontból itteni állomáshelyem nagy örömemre szolgált és így tekintve a dolgot, sajnálattal hagyom el Moszkvát. Őszintén megvallom azonban, hogy Bruxellesben az életfeltételek kellemesebbek lesznek. Folytatólag megmondottam, hogy őszinte megjegyzése bizony helytálló, az itteni diplomaták élete az említett okokból nem könnyű! Bátorkodtam megjegyezni, hogy ez az állapot kellemetlen a diplomáciai testületnek, de ugyanakkor a Szovjetunió számára is bizonyos hátrányokkal jár. Igen bölcsen megmondotta egy régi francia bölcselő: „Azt az embert, akit ismerünk, nem gyűlölhetjük." Való igaz, hogy egyes nagykövetek és külügyminisztériumok ellenséges érzülettel vannak eltelve a Szovjetunióban uralkodó rendszerrel szemben, előítéleteik élét azonban letompíthatná, ha személyes kapcsolatot találhatnának a kormány élén álló férfiakkal. Fokozott mértékben érvényes ez a diplomáciai kar ama tagjaira, akik barátságos érzülettel viseltetnek az uralkodó rendszer iránt; ez az állapot rájuk nézve is hátrányos, mert időről időre ők sem érintkezhetnek a kormány vezető embereivel — mint más országokban — s így ők sem részesülhetnek abban az előnyben, hogy a felelős vezetők szempontjait megismerjék. Talán jelentős segítséget és valóban értéket jelentene a szovjetkormány számára, hogy a barátságos érzületű

külföldi diplomaták, mint külső emberek, milyen képet alkotnak és mint vélekednek az itteni dolgokról. Kalinin államfő megjegyezte erre, hogy a körülmények, amelyekre utalt, a világhelyzet eredményeképpen keletkeztek. A szovjet nép látja, hogy harcrakész, ellenséges államok veszik körül, különösen Japán és Németország. A kormány megállapítása szerint ez a gyanú alapos s ez a tény a diplomáciai testülettel való elfogulatlan, szabad közeledés tárgyi akadálya. E magatartásuk másik oka — mondta folytatólag — az a körülmény, hogy némely kapitalista ország uralkodó osztályaival ellentétben, itt a hatalom felelős hordozói „első nemzedékbeli emberek" és súlyos problémák előtt állnak, munkájuk messze meghaladja a természetes mértéket, nincs idejük löncsökre, dinékre és más társadalmi összejövetelekre, már pedig a diplomáciai világban így szokták az állandó kontaktust fenntartani. Véleménye szerint az idő majd ezen a bajon is segít.

Kalinin államfő ezután Roosevelt elnök chicagói beszédét hozta szóba, valamint Hull külügyminiszter Nashvilleben elhangzott felszólalását s ezekkel kapcsolatban ama reményének adott kifejezést, hogy mindez arra vall, hogy az Egyesült Államok fokozott mértékben fog aktív részt venni a világbéke megvédelmezésében „a népek közösségének összeférhetetlen tagjaival szemben".

Végül Kalinin úr megjegyezte, tudja jól, milyen munkát végzett az amerikai nagykövet, midőn a Szovjetúnió területén személyesen tanulmányozta az ország különböző iparágait és vállalkozásait s a szovjet nép életének különböző megnyilvánulásait. Ő s a kormány más tagjai is értékelik ezt a tárgyilagos magatartást és bár az amerikai nagykövetet nem egy ellentét választhatja el tőlük, mindazonáltal „tisztességes embernek" tartják (ez a megjegyzés nagy zavarba hozott engem) és ezért sajnálják távozását moszkvai állomáshelyéről.

Midőn elhagytam Kalinin államfő lakását, megkérdeztem Vinovgradov urat, elkísér-e Molotov kormányelnökhöz. Vinovgradov nem-mel felelt: ott más tolmács lesz jelen. Barkov úr ellenben lekísért a hosszú folyosón át az épület másik részébe, ahol bemutatott a kormányelnök titkárának. Nyomban megjelent Chalotzki úr, a tolmács s bevezettek a kormányelnök szobájába. Molotov is felállt íróasztalától, elémjött, úgy fogadott. Alig ültünk le, az ajtóra kellett pillantanom, amelyen a szoba tulsó végén bejöttem: ezen most Sztálin úr lépett be, kísérő

nélkül. Nyilvános alkalmakkor már láttam őt s így a távolból látásból ismertem; közelébe kerülni még sosem volt alkalmam. Belépésekor megállapítottam, hogy termete alacsonyabb, mint képzeltem és hogy alakja karcsú. Barátságosan viselkedett, modora egyszerű, közvetlen, egész valójából belső erő és nagyfokú kiegyensúlyozottság árad.

Felálltunk, ő hozzánk lépett, szívélyesen, szerény méltósággal üdvözölt. Tanácskozóasztalszerű, nagy asztal mellé telepedtünk.

A társalgást én kezdtem; elmondottam, hogy búcsúzásom alkalmával még egyszer visszatértem a Szovjetunióba, hogy annak rendje-módja szerint tiszteletemet tegyem Kalinin államfőnél és Molotov kormányelnöknél és köszönetet mondjak azért az előzékenységért, melyet a szovjetkormány és tagjai részéről tapasztaltam. Hozzátettem, hogy Sztálin úrral való találkozásom nagy meglepetés számomra és hálás vagyok, amiért erre alkalmat adott nekem. Beszéltem továbbá arról, hogy személyesen tekintettem meg a Szovjetunió összes jelentős gyártelepeit és a nehézipar összes ágait, valamint az ország kiépülőben lévő nagy vízi erőműtelepeit. Nagy csodálatra ragadtak ezek a rendkívüli teljesítmények, melyeket rövid tíz év alatt terveztek és alkottak meg. Hallottam, mondják, hogy Sztalin a történelemben olyan országépítőként fog szerepelni, mint Nagy Péter és Nagy Katalin, mert mindezek a nagy teljesítmények az ő kezdeményezésére jöttek létre. Megtiszteltetés számomra, hogy személyesen találkozhattam ezzel az emberrel, akinek alkotó tevékenysége a kisemberek javát szolgálja.

Sztálin szabadkozott: ez nem az ő érdeme. Leninben fogant meg a gondolat. Leniné a terv, még a dnyeprosztrogi erőmű terve is eredetileg tőle származik. Még a tízéves tervet sem ő — Sztalin — készítette, több mint háromezer kiváló koponya elgondolása, ezeknek és más munkatársainak köszönhető a nagy terv. És elsősorban a szovjet népé az érdem, ő maga visszautasít minden személyes magasztalást. Úgy láttam, szerénysége őszinte.

Mintegy húsz percig beszélgettünk az ipari vidékeken tett tanulmányutamról. Kiderült, hogy Sztalin jól ismerte a kereskedelmi társaságok és a szövetségi kereskedelmi bizottság élén végzett munkámat. Ezután búcsúzni kezdtem. Sztálin megkérdezte, van-e más programmom. Nemleges válaszomra megjegyezte, hogy akkor nem kell úgy sietnem. Ezután megkérdeztem, mi a véle-

ménye az európai helyzetről. Azt felelte, Európa békéjének ügye nagyon rosszul áll és nyárra komoly nehézségek várhatók. Anglia reakciós elemei, akiket a Chamberlain-kormány képvisel, egyre határozottabban űzik a Németország megerősödését eredményező politikát s ezzel Franciaország mindinkább függő viszonyba kerül Nagybritanniával. Az angol politika hátterében végeredményben az a törekvés lappang, hogy Németországot a Szovjettel szemben erősítsék meg — folytatta Sztálin. — Majd megjegyezte, véleménye szerint Chamberlain nem azonos az angol néppel és politikája valószínűleg megbukik, mert a fasiszta diktátorok túlfeszítik a húrt. A Szovjetunió bízik önmagában, meg fogja védeni határait — mondotta Sztálin.

Majd azzal fordult hozzám, szabad-e néhány kérdést feltennie. Erre én azt feleltem: természetesen.

Megkérdezte, tudok-e a Szovjetunió és az Egyesült Államok kormányai közt folyamatban lévő tárgyalásokról. Szerződést terveznek, mely szerint egy amerikai magánvállalat egy csatahajót épít a Szovjetnek. A szovjetkormány nem érti, miért akadozik az ügy. A Szovjet hajlandó készpénzben hatvan-százmillió dollárt kifizetni egy csatahajó építéséért, nevezetesen olyanformán, hogy a hajó az Egyesült Államokban épülne és amerikai cégek technikai segítséget nyujtanának ahhoz, hogy az eredeti csatahajó további mását a Szovjet területén készítsék el. Az amerikai építkezés nagy segítséget jelentene a munkanélkülieknek, már pedig ő azt hallotta, hogy a hajógyárakat csupán hatvan százalékban foglalkoztatják jelenlegi szerződési kötelezettségeik. Ezért nem érti a szovjetkormány, miért nem halad az ügy. Erre azt feleltem, hogy rosszul informálták: a hajógyártásban nem növekszik a munkanélküliség. Az Egyesült Államok kormánya nemrégiben hatalmas hajóépítkezési programm megvalósításába fogott és ez hajógyáraink teljes mértékben igénybe veszi. A törvény korlátozó rendelkezéseket is tartalmaz: csatahajók terveit nem szabad továbbadni s a hajógyáraknak nem szabad csatahajókat építeniök idegen államok számára. Külföld számára való munka csak akkor engedhető meg, ha a hadsereg- és flottafőparancsnokság véleménye szerint ez nem csorbítja az ország katonai és tengeri védelmét. Én a tárgyalásokról csak nagyjából értesültem, az ügyet teljes egészében Washingtonban intézik, így csak annyit tudok róla, amennyit a hivatalos értesítések tartalmaznak. Őszintén megvallom, hogy

a jelentések elolvasása után magam sem értem, miben rejlik a nehézség, véleményem szerint azonban most már gyorsabban fog haladni az ügy. Sztálin erre azt felelte, bizonyos abban, ha az Egyesült Államok kívánja, hogy a csatahajót a Szovjet számára megépítsék, a hadsereg és a flotta technikusai nem fognak akadályokat gördíteni útjába és a törvénnyel sem lesz baj. Erre megjegyeztem, az Egyesült Államok elnöke bizonyára még nem is tud az ügyről. És ha netán mégis tud róla, úgy a kongresszus záróülése következtében bizonyára mostan annyi belügy foglalkoztatja, hogy még nem volt alkalma külügyi kérdésekkel foglalkozni.

Én viszont megkérdeztem, hogy ez ügyben a Szovjetnek melyik szerve tárgyal Amerikában: a washingtoni nagykövetség, az Amtorg vagy a Carp nevű kereskedelmi társaság? Sztálin nyomban azt kérdezte, hogy van-e valami kifogásunk a Carp ellen? Erre én azt feleltem, nem tudom. Sztálin kijelentette, hogy a Carp amerikai társaság és elnöke „hazafias érzelmű amerikai állampolgár" (azt hiszem, Molotov sógorára célzott) és azt gondolták, megkönnyíti a dolgot, ha ilyen társaság intézi a szerződés lebonyolítását. Erre azt feleltem, tudomásom szerint a Szovjetúnió egyetlen képviseleti szerve ellen sincsen semmi kifogásunk, gyakorlati okokból azonban az Egyesült Államok számára áttekinthetőbbé válnék a helyzet, ha biztosan tudnók, hogy a tárgyaló fél mögött kellő tekintély áll és Sztálin, valamint munkatársai bizalmának letéteményese. Határozottan megkérdeztem, a Carp-e az a szovjet szerv, amely a tárgyalásokat intézi, mire igennel felelt.

Most ismét Sztálin vette át a szót és azt mondotta, hogy még egy másik problémáról akar velem beszélni. Nevezetesen arról a kérdéscsoportról, mi módon lenne lehetséges a Kerenszki-féle tartozások rendezése az Egyesült Államokkal szemben.

Kijelentettem, örülök, hogy ő maga vetette fel ezt a kérdést. Engedje meg, hogy igénybe vegyem türelmét s arra kérjem, hadd vázoljam az adósságok ügyét, amivel kapcsolatban már számos tárgyalás folyt.

Először Litvinov és az elnök kötöttek erre vonatkozó megállapodást 1933-ban, ez azonban kudarccal végződött, félreértéseket és keserűséget eredményezett.* Majd rövi-

* Itt csak röviden foglalom össze a tényállást, hogy ne ismételjem meg a korábban már Litvinovval, Molotovval és Rosengoltzcal folytatott tárgyalásaim tartalmát.

den kifejtettem a következőket: 1933-ban a Szovjetúnió keleti határait több ízben veszélyeztették a japánok és a Szovjetnek fontos érdeke fűződött ahhoz, hogy az Egyesült Államok elismerje. Ekkor több megállapodás jött létre, melyek részben az Egyesült Államok érdekeit is szolgálták. Megegyeztek akkor abban is, hogy a Szovjetunió kielégíti az amerikai állampolgárok és az USA jogigényeit. Az ügy végleges rendezése előtt Litvinov úrnak el kellett utaznia s a részletek még kidolgozásra vártak. Az alapvető elveket egy memorandumban foglalták összse, afféle gentlemen's agreement készült: ez már megállapodás volt az alapvető kérdésekben és az elnök meg Litvinov úr rá is írták kézjegyüket. A memorandumban leszögezték, milyen feltételek mellett fizessék ki az adósságokat s azt is vázolták benne, hogy az USA kormánya vagy polgárai kölcsönt vagy hitelt folyósítanak a Szovjetuniónak. A memorandum fogalmazásának és a tárgyalásoknak időpontjában azonban a kongresszus előtt Johnson szenátor javaslata feküdt, mely szerint a jövőben az Egyesült Államok nem nyujthat hitelt, illetve kölcsönt oly idegen államnak, mely az Egyesült Államokkal szemben fennálló tartozásait nem rendezte. Ez köztudomású volt, sokat beszéltek róla és miután biztosan lehetett számolni azzal, hogy a javaslatot megszavazzák és az törvényerőre emelkedik, a tárgyaló felek úgy fogalmazták a megállapodást, hogy a hitelt esetleg amerikai állampolgárok nyujtják — nem az állam. A tárgyalások további folyamán félreértések támadtak és végül az Egyesült Államok kormánya olyértelmű ajánlatot tett, amely véleményem szerint az elnök által vállalt összes becsületbeli kötelezettségeknek eleget tett. Ezt a javaslatot Trojanovszki nagykövet elutasította. Erre kormánya utasította, még pedig azzal az indokolással, hogy a javaslat nem felel meg a gentlemen's agreement-nek, mert nem az Egyesült Államok, hanem amerikai polgárok részéről folyósítandó kölcsönről beszél; felhozta továbbá azt is, hogy az Egyesült Államokban eszközlendő vásárlások felügyeletét a javaslat szerint nem egy szovjet ügynökség, hanem egy amerikai intézné: az ajánlat hitelt, nem pedig kölcsönt tartalmaz.

A Szovjetunió magatartása ez ügyben nagy csalódást okozott az Egyesült Államok elnökének. Idejövetelem időpontjában az adósságok kérdése a két kormány közt fennforgó vitás anyaghoz tartozott és diplomatához nem illő őszinteséggel kimondom, hogy követi utasításaim

szerint ez a kérdés kerülendő, az adósságok ügyét nem szabad kiélezni. Energikusan kell azonban hangoztatnom azt, hogy mi minden becsületbeli kötelezettségünknek eleget tettünk, amit csak kívánhatnak tőlünk, mindent teljesítettünk: így a mi részünkről az ügy le van zárva, legfeljebb a Szovjetunió hozhatja újra szóba, ha eleget akar tenni a maga becsületbeli kötelezettségének. Ezért örülök, hogy elutazásom előtt még Sztalintól hallhatom, a szovjetkormány utat-módot keres a tartozásoknak legalább részbeni kiegyenlítésére.

Sztalin erre azt felelte, ha a szovjetkormány kielégíti amerikai állampolgároknak a cári vagy a forradalmi szovjetkormánnyal szemben fennálló magánköveteléseit, nyomban kötelessé válnék ugyanolyan kedvezményeket nyujtani Franciaországnak és Nagybritanniának is és ez túlságosan megterhelné. Ezt a nehézséget kellene valami úton-módon áthidalni. A szovjetkormány elválasztja az orosz és az amerikai kormányok közt fennálló adósságok ügyét az amerikai állampolgároknak, mint magánszemélyeknek követeléseitől. Ilyenformán a szovjetkormány kiegyenlítheti a Kerenszki-féle tartozásokat, anélkül, hogy Nagybritannia és Franciaország ezen az alapon követeléseket támaszthatna.

Megkérdeztem, tudja-e, minő összegre rúgnak a Kerenszki-féle tartozások, mert én kívülről nem tudom. Sztalin azt felelte, ő sem tudja, mert Kerenszki kimutatásai zavarosak. Azt válaszoltam, ezt a kérdést hamar tisztázhatjuk, mert a mi kimutatásaink világosak, hiszen a mi pénzünkről van szó, amit Oroszország számára valóban folyósítottunk. Erre általános derültség támadt.

Újabb kérdésemre Sztalin azt felelte, hogy a törlesztés az összes kötelezettségek kiegyenlítését jelentené. Megjegyeztem, hogy ily értelmű tervvel céltalan előállni, mert az az összeg még az előbbi javaslatban kilátásba helyezett összegnél is csekélyebb. Megkérdeztem továbbá, lehetséges lenne-e csupán a Kerenszki-féle államadósságokat lebonyolítani s a kérdés többi részét a jövőre hagyni. Sztálin ezt először elutasította. Ezután kifejtettem, hogy ezzel a javaslatommal őszintén jót akarok, mert meggyőződésem szerint céltalan olyan ajánlattal előállni, amelyet még csak mérlegelés tárgyává sem tesznek — legalább is én így gondolom. — Kifejezetten hangsúlyozni kell, hogy ez nem vág elébe a más igények kiegyenlítésében követendő eljárásnak.

Ezt bővebben kifejtettem. Elmondottam, hogy szerző-

dészkötéseknél állandóan ezt a gyakorlatot követeljük és elvünk, hogy két fél közt fennforgó vitás kérdések közül egyet szabályozunk, de azzal a kifejezett fenntartással, hogy ez a szabályozás nem vág elébe más kérdések elintézésének s a jövőben a két fél egyikét se korlátozza abban, hogy egyéb igényeit is érvényesítse. Sztalin így már elfogadhatónak találta a dolgot.

Beszélgetésünk egész tartama alatt természetesen kérdéseim és megjegyzéseim csupán azt célozták, hogy a javaslat feltételeivel részletesebben megismerkedjem. Hangsúlyoztam, ne gondolják, hogy nekem jogom van a kérdésben nyilatkozni, nem tudom, hogy kormányom mit fogad el, mit nem.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 június 6.*

Egész nap dolgoztam, hogy rendbehozzam az irodát. Hendersonnal és Kirkkel tanácskoztam az adósságokról, hogy tisztázzam, hogyan értelmezzük a javaslatot és mi a céljuk vele.

NAPLÓ *Moszkva, 1938 június 7.*

Memorandumon dolgoztam, mely a kérdéses ügyben a szovjetjavaslatok tartalmával foglalkozik.

A Szpiridonovkában Litvinov díszebédet adott tiszteletünkre. A nagykövetség tisztviselői karán és a külügyi népbiztosság tisztviselőin kívül csak a belga követ és felesége volt jelen — kellemes, figyelmes gesztus volt.

Litvinov lelkes, jól kidolgozott beszédet mondott, amelyre én rögtönözve válaszoltam.

Ebéd után fogadtatás, majd hangverseny és tánc következett. Csak reggel, fényes nappal érkeztünk haza. Nagyon kellemes volt!

NAPLÓ *Moszkva, 1938 június 8.*

Marjorie ma két csodaszép vázát kapott ajándékba a Seremietief-házból, mely most porcelánmúzeum. A szovjetkormány nevében Molotovné nyujtotta át Marjorienek, mint az Egyesült Államok első moszkvai nagykövete feleségének.

Igazán fájt a szívem, amikor az ujságíróknak bejelentettem, hogy távozom a Szovjetunióból. Felbecsülhetetlen segítséget jelentettek számomra. Idővel a szó szoros értelmében megszoktam, hogy „nemhivatalos kollégáknak" tekintsem őket. Végezték hírszerző munkájukat és nem törődtek vele, „hová pottyan a kalács". Az összes „nem aktaszerű" megbeszéléseknél nagyon lelkiismeretesek és becsületesek voltak. A helyzetekről s emberekről alkotott véleményük s a Szovjetről szerzett alapos ismereteik nagy segítségemre voltak. Rendkívüli társaság, csupa határozott, érdekes egyéniség, csupa tehetséges ember. A brit levelezőt, a szárazhumorú Cholertont is nagyon szerettem.

Spencer Williams, az Amerikai-Orosz Kereskedelmi Kamara itteni vezetője, A Manchester Guardian tudósítója, már 1930 óta él Moszkvában és Walter Duranty kivételével szovjet földön ő az amerikai sajtó legrégibb embere. Gyakorlati észjárású ember, kereskedő szellem is van benne, okos, tehetséges. Ukrajnában, a Don-medencében és a Kaukázusban tett utam folyamán napról-napra együtt voltam vele. Itt szerzett tapasztalataiból sok kasznos információt szűrtem le. Demaree Bess egyeneslelkű, kitűnő ember. Ő meg Joe Barnes más és más szempontból ítélték meg a jelenségeket és ez a körülmény is igen értékes volt számomra. Jim Brown tősgyökeres amerikai módjára látta a dolgokat, csak a tények érdekelték, a rejtélyeket úgy oldotta meg, hogy a dolgokat amerikai szlengben fejezte ki és ezzel többnyire fején találta a szeget. Charlie Nutter: gyémánt. Utóda, Dick Massock egész idő alatt sose vesztette el lába alól a talajt. Henry Shapiro jól tud oroszul, diplomáját a moszkvai egyetem jogi karán szerezte s a newyorki Columbia egyetemet is elvégezte. Az orosz igazságszolgáltatásról nyujtott felvilágosításait mind hálásan fogadtuk. Mindnyájan becsületére válnak az amerikai sajtónak. Különösen lekötelezett Walter Duranty: valódi lángelme szemével látta meg és tolmácsolta nekem a valóságot. Stanley Richardson a titkárom volt, fémjelzett hírlapíró. El sem mondhatom, ki sem fejezhetem, mennyi hálával tartozom neki. Richardson már hosszabb ideje tartózkodik Moszkvában és ismeri a talajt. Világos, egészséges észjárásával mindenkor helyesen ítélte meg a tényeket és a helyzeteket. Odaadó, fáradhatatlan szorgalmú ember: pillanatig sem

nélkülözhettem. Nagy szolgálatokat tett a nagykövetségnek és mindnyájunknak.

FELJEGYZÉS *Útban Berlin felé, 1938 június 11.*

Sztalinnal való megbeszélésem után nyomban áttanulmányoztam az ügyet Ley Hedersonnal és Alexander Kirkkel.* Szerencsére mindketten jól ismerték az adósságok kérdését.

Fölösleges szófecsérlés és félreértések elkerülése végett elhatároztam, hogy írásbeli javaslatról gondoskodom. A Hendersonnal és Kirkkel folytatott tárgyalás teljesen föltárta előttem a helyzetet és nagy hasznomra volt.

Június 8-án meglátogattam Molotovot és azt mondtam neki, magam is szeretnék tisztába jönni az adósságok ügyében teendő javaslattal. Másfél óra hosszat tárgyaltunk az ügyről és Molotov kijelentette, hogy még hallani fogok róla. Fölvetettem, hogy még Litvinovval is kellene erről beszélnem, mire ő azt válaszolta, ez fölösleges, a diplomáciai udvariasság követelményeit majd ő elintézi.

Molotov kormányelnök titkára másnap felhívott telefónon és megkérdezte, elmennék-e a Kremlbe. Esti hat órára beszéltük meg a találkozót. Akkor Molotov azt mandta, hogy megbeszélte a dolgot a kormány tagjaival és Sztalinnal. Abban egyeztek meg, hogy írásbeli ajánlatot tesznek, ennek orosznyelvű szövegét át is nyujtotta nekem. Megkértem, fordíttassa le számomra angolra. Molotov kijelentette, hogy a szovjetkormánynak nincs szüksége kölcsönre s a javaslat csak azért beszél kölcsönről, hogy az Egyesült Államokkal támadt félreértést elsímítsák. Ezzel is hálájukat szeretnék tolmácsolni és viszonozni az elnöknek és a külügyminiszternek a Szovjet iránt megnyilvánult elismerését és jó véleményét. Akár sikere lesz az ügynek, akár nem, mindenesetre jó akaratukról tesz tanuságot.

Kért, hogy az ügy elintézése ne szenvedjen diplomáciai huzavonát, hanem tárgyaljunk közvetlenül, gondja lesz rá, hogy közvetlenül érintkezhessem vele. Igen-igen fontos lenne, hogy végre tető alá kerüljön és Molotov reméli, hogy az Egyesült Államokba való visszatérésemkor személyesen fogom az elnök és a külügyminiszter elé terjeszteni. Azt feleltem, én már mindenről tudósítottam

* Új követségi tanácsos, most követ Egyiptomban.

a külügyminisztériumot és azt az utasítást kaptam, hogy bruxellesi állomáshelyem elfoglalása előtt még egyszer térjek vissza az Egyesült Államokba. Molotov még arra kért, hogy az ügyet hallgassuk el mindaddig a nyilvánosság előtt, míg csak a tárgyalások eredményesen nem végződnek.*

FELJEGYZÉS *Útban Berlin felé, 1938 június 11.*

Sztálinnal való találkozásomról a világsajtóban sokat írtak, ezzel kapcsolatban sok mindent gyanítottak, de még a legbeavatottabb riporter sem célzott arra, hogy Sztalin megpendítette az adósságok kérdését és az ügy rendezése szóba került.

Azóta változott a helyzet: Sztálin és kormánya szembefordult Hitlerrel és törekvéseivel. Helyes és méltányos tehát, hogy az amerikai közvélemény megtudja, hogy három év előtt a szovjetkormány revideálta az adósságok ügyében elfoglalt álláspontját, előzékenységet tanusított az Egyesült Államokkal szemben és kötelezettségei teljesítését vállalva, meg akarta őrizni az elnök és az államtitkár bizalmát.

* A külügyminisztérium és a szovjetkormány közti nézeteltérésekről a nyilvánosság nem szerzett tudomást. Semmi célja sem volt, hogy nyilvánosan árgyalják vagy éppenséggel a sajtó bolygassa, ezen még egy lehetséges megoldás is megbukhatott volna. Az elődömtől megkezdett és az általam folytatott tárgyalásokról a sajtó nem szerzett tudomást.

BÚCSÚ MOSZKVÁTÓL

LEVÉL MISS EMLEN KNIGHT DAVIESNEK

Moszkva, 1938 június 9.

Kedves kislányom!

El sem mondhatom Neked, hogy mióta a Fekete-tenger vidékén tett utazásunkról visszatértünk Moszkvába, Marjorie és én mennyire nélkülöztünk. Örök kár, hogy nem voltál velünk, hiszen olyan finom érzéked van az itteni helyzet iránt és annyira megértetted az összefüggéseket, hogy bizonyára sokra értékelted volna az utolsó hetek élményeit és mindazt, ami ezek mögött rejlik.

Sok minden történt és az utolsó napok gyors egymásutánban rohanó eseményei nekünk személyesen is sok ujságot, érdekességet jelentettek.

Az egész diplomáciai kart megdermesztette a csodálkozás a történtek felett. Igazán mulatságos volt. A szó szoros értelmében tátva maradt a szájuk. Elmondom tehát időrendben, mi történt.

Június 4-én, szombaton érkeztünk vissza Kievből. Az egész követség értünk jött a pályaudvarra és igazán jólesett viszontlátni mind a régi jó barátokat.

Vasárnap, június 5-én Kalinin államfő és Molotov kormányelnök fogadott, formaszerinti búcsúlátogatáson. Mindez előkészített dolog volt. Délután 4.30-kor tehát a Kremlbe indultam és behajtottunk a szép sárga-fehérre festett Katalin-palota végére nyíló kapun, szemben az autóbejárattal. Bizonyára emlékszel, a palota közvetlenül a körfalnál fekszik, szemben a Vörös-térről nyíló bejárattal és homlokzata a Szent Vazul-templomra és a Kreml falán belül levő épületekre néz.

Miután Kalinin államfőnél és Molotov kormányelnöknél tisztelegtem s közöltem visszahívásomat, megtisztelő módon sajnálkoztak távozásom felett. Beszédük lényege az volt, hogy nagyon hatott rájuk, milyen komolyan fogtam nagyköveti minőségemben a dolohoz, kiváltképpen milyen alaposan tanulmányoztam a Szovjetunió gazdasági és társadalmi viszonyait és hogy milyen becsületes tárgyilagossággal vizsgáltam a tényállást. Sose

tagadtam, sőt hangsúlyoztam álláspontomat: nem hiszek politikai eszményeikben és rendületlenül bízom saját hazám politikai világnézetében, mely revolució helyett az evolueiót hirdeti — ők ezt tudják rólam és tudják azt is, hogy mindezek ellenére mégis mindenkor „fair" és „becsületes" voltam. Valósággal elképesztett, hogy a két úr milyen jól értesült minden munkámról és mennyire figyelemmel kísérte az iparvidékeken végzett utazásaimat. Azon is csodálkoztam, mennyire ismerik előző tevékenységemet, mikor Wilson elnök idejében a kereskedelmi társaságok biztosa és a szövetségi kereskedelmi bizottság elnöke voltam.

Természetesen nagyon jól esett nekem, hogy mindezt ők mondják el rólam, mert erős, tehetséges, tevékeny férfiak, komoly egyéniségek és tudom, hogy becsületesen, őszinte szándékkal, idealizmussal dolgoznak az emberiség javának előmozdításán. Ha valami elválaszt tőlük, az nem a cél, hanem az eszközök, melyekkel elgondolásuk megvalósítására törekszenek. Túlságosan gyorsan igyekeznek előre. Hiszek becsületességükben, őszinteségükben. Sajnálom, hogy ezt a nagy kísérletet nem lehetett a keresztény vallás alapjaira építeni.

Miután az államfő dolgozószobáját elhagytam és Molotov kormányelnök lakásába mentem, íróasztalával szemben ültem le. Alig néhány perc mulva a meglepetés majdnem megdermesztett, szinte elkábított: a szoba tulsó végén megnyílt az ajtó és Sztalin lépett be minden kíséret nélkül. Halvány sejtelmem sem volt arról, hogy ez is megtörténhetik. Először is azért, mert nem ő az államfő és úgy látszik, nemcsak a kormánynak, hanem neki magának is az a szándéka, hogy az államügyektől némi távolságban maradjon. Így — amint tudod — diplomata hivatalosan vagy személyi okból soha még nem kerülhetett elébe. Tény, hogy az ilyen találkozásokat egyenesen kerüli. Annyira távoltartják tőle a nyilvánosságot, hogy valósággal történeti esemény, ha fogad egy külföldit.

Nos tehát, Sztalin belépett, én felálltam és elébementem. Szívélyesen üdvözölt, mosolygott, egyszerű volt, közvetlen, de valóban méltóságteljes. Olyan embernek látszik, akiben a nagy szellemi erő kiegyensúlyozottsággal és bölcsességgel párosul. Barna szemében jóság, szelidség tükröződik. Egy gyermek szívesen húzódnék az ölébe és egy kutya hozzásimulna. Ha látjuk ezt az embert, jóságos, szelid egyszerűségét, bajos személyével kapcsolatba hozni a tisztogatási akciókat, a vörös hadsereg táborno-

kainak agyonlövetését. Barátai ugyan azt mondják — és Trojanovszki nagykövet is ezt hangoztatja —, mindennek meg kellett történnie, hogy megvédjék az országot a németekkel szemben s egy napon a világ majd megtudja a dolgok hátterét.

Leültünk az asztalhoz, velünk egy tolmács s azután jó két óra hosszat beszélgettünk. Természetesen nem írhatom meg Neked, mit beszéltünk, mert ezt csak az elnökkel, az államtitkárral és kormányunkkal közölhetem, annyit azonban mondhatok Neked, hogy beszélgetésünk felölelte a Szovjet egész gazdasági életét, ipari helyzetét, az Egyesült Államok problémáját, Roosevelt elnök egyéniségét, az európai helyzetet, a távolkeleti kérdéseket — mindezt nagy általánosságban. Mondhatnám, valósággal intellektuális élvezet volt, amelynek mindnyájan nagyon örültünk. Közbe-közbe minduntalan tréfálkoztunk és nevettünk. Sztalinnak bölcs humora van. És nagy szellem. Éleseszű, nagyon okos és mindenekfelett bölcs — én feltétlenül így érzem. Képzelj el magadnak egy olyan egyéniséget, aki minden ízében homlokegyenest az ellenkezője annak, amit a Sztálin-falók kiagyalnak — és akkor helyes képet kaptál erről az emberről. Tudom, hogy itt milyen viszonyok vannak: ezek az állapotok és ez az ember — valósággal két ellenpólus. Ennek természetesen az a magyarázata, hogy az emberek a vallásukért vagy egy ügyért készek olyan cselekedetekre, amelyeket enélkül soha meg nem tennének.

Beszélgetésünkbe több ízben mulatságos fordulatok szövődtek. Társalgásunk folyamán megemlítettem, sose titkoltam a szovjetkormány tagjai előtt, hogy én kapitalista vagyok; ezt azért tettem, hogy szempontjaim felől soha félreértés ne támadhasson. „Igen" — mondotta Sztalin nevetve, „tudjuk, hogy ön kapitalista, ebben nem is kételkedtünk". — Ezután őszintén kifejtettem neki álláspontomat. Az Egyesült Államokban sok más kapitalisa, helyesebben szólva individualista rokonszenvezik a szovjet célkitűzésekkel; mi is a javak igazságosabb elosztására törekszünk, ezt azonban az Egyesült Államokban jobban csináljuk meg, mint a Szovjet. Mi evolúciós folyamattal akarjuk elérni a legjobb eredményt, így akarjuk megszüntetni a rosszat és ezzel a „kisember"-nek több jót teszünk, mert mi kitartunk szilárdan drága szabadságjogaink mellett és így törekszünk a javaknak szélesebb körben való elosztására és arra, hogy több egyenlőség

legyen, a gazdasági és társadalmi lehetőségek egyenletesebben nyíljanak meg a gyöngébb rétegek előtt.

Annak ecsetelésére, hogy miképpen oszlanak el nálunk a javak, példaképpen megkérdeztem Sztálint: „Mit gondol, Daviesné vagyonából mennyit kap majd halála után az állam, mennyit gyermekei és más örökösei?"

Sztalint érdekelte a dolog, mire én megadtam a felvilágosítást: „A szövetségi és az állampénztárba folyik több mint nyolcvan százalék, gyermekei a vagyon ötödrészénél is kevesebbet kapnak. Ami engem illet, az állam vagyonomnak több mint a felét kapja, gyermekeim a felénél kevesebbet örökölnek." Aztán megkérdeztem: „Mit gondol, mennyi jövedelemi adót fizetek én évenként az államnak, még államhivatalnoki fizetésemet is milyen mértékben terheli az adó? Több mint hatvan százalék. A feleségem adója a hetvenkét százalékot is meghaladja." Sztalin urat ez nyilvánvalóan meglepte, mosolyogva Molotovra pillantott, mire ez bólintott.

Természetesen mindezt bizalmasan írom Neked, senki másnak ne mutassátok meg levelemet. Mégis leírom Neked ezeket, mert azt gondolom, hogy érdekel és az elkövetkező esztendőkben értékes is lesz számodra, mert becsületes, tárgyilagos képet ád személyes élmények alapján egy nagy emberről és egy nagy állam viszonyairól.

Miért részesítette Sztalin a jelenlegi amerikai követet ilyen kivételes elbánásban? Abból, amit mondott és abból, amit nem mondott, valahogyan így értelmezem a dolgot: elsősorban és mindenekfelett, kormánya jó barátságot kíván ápolni az Egyesült Államokkal. Ezenfelül a Szovjet népe is jó, sőt baráti indulattal van az Egyesült Államok népe iránt. Végeredményben mi sem kívánunk, nem is kívánhatunk tőlük semmit, ők sem kívánnak tőlünk semmit; elképzelhetetlen, hogy a két hatalom közt valaha is fegyveres összetűzésre kerülhetne a sor. Másrészt úgy látszik, hogy munkálkodásom módja és magatartásom jó hatást tett rájuk. Sztalin megkérdezte tőlem, mi a véleményem a szovjet ipar fejlődéséről. Megmondtam a véleményemet. Erre ő megjegyezte, hogy erről tárgyról is alighanem többet tudok, mint bármelyik szovjet földön tartózkodó idegen, sőt a legtöbb belföldi ember, mert én alaposan megismerkedtem a legújabb termelési fázisokkal is. Szemmel láthatóan imponált mindnyájuknak, menynyire érdekel a dolog és mennyi fáradságot fordítottam tanulmányozására.

Mellékelem Litvinov külügyi népbiztos beszédét. El-

utazásunk alkalmából a kormány minap estebédet adott tiszteletünkre a Szpiridonovkában, akkor búcsúzott Litvinov ezzel a beszéddel. Igen érdekes: nyilt s néha hízelgő, mégis kétségtelenül őszinte.

Ezen felül, gondolom, tetszett nekik tárgyilagos álláspontom, igyekeztem, hogy minden áron a dolgok mélyére hatoljak és személyes tapasztalatok alapján fogalmazzam meg véleményemet.

Hangoztatják az itteniek, hogy meghatotta őket becsületességem — így mondják. Magánbeszélgetéseinkben nyanis természetesen nyiltan szóltam, majdnem a gorombaság határáig mentem el, amikor rendszerüket bírálgattam és módszereiket összehasonlítottam a mieinkkel. Álláspontomat azonban mindig a türelem hitvallásával enyhítettem: mindenkinek joga van arra, hogy meglegyen a saját véleménye és senkinek sem szabad dogmatikusan vagy agresszíven vitatnia, hogy kizárólag az ő elméje csalhatatlan. Ezt mindnyájan emlegették. Sőt, ennek még Londonban is híre ment. Lady Williams Taylor beszélte nekem, hogy az ottani szovjet nagykövet mondta neki: „Szeretjük Daviest. Nem ért egyet velünk, de becsületes embernek tartjuk."

LEVÉL MRS. MILLARD TYDINGSNEK

Moszkva, 1938 június 10.

Kedves Eleanor,

utoljára Bijounak írtam. Valami közbejött és ezért meg kellett szakítanom a diktálást. Igy csak most jutok hozzá, hogy tudassam Veled, mit csináltunk, mióta visszatértünk Moszkvába — igen, valóban *csináltunk* mindenfélét.

Annyi bizonyos, hogy Sztalinnal való személyes találkozóm nagy szenzációt keltett a diplomáciai karban. „Nagyon figyelemreméltó eset!" „Páratlan az utolsó húsz év diplomáciájának történetében!" stb. stb. Ilyen megmegjegyzésekkel kísérik. A testületen belül a kíváncsiság már szinte komikus méreteket öltött.

Az egyes követek és nagykövetek sorozatosan próbálkoztak azzal, hogy közvetett úton-módon valamit megtudakoljanak tőlem. Egészen le a segédtitkárokig puhatolództak. A brit ügyvivő — Vereker, egyébként pompás fickó — kertelés nélkül megkérdezte, kaphatna-e tőlem intervjút. A brit kormány nyilván őt bízta meg a tudakozódással, miután „a nagykövet szabadságon van".

Semmi kétség, nyomban mindenféle lehetséges és lehetetlen következtetés és avatatlan magyarázat került forgalomba. Ezért rövid sajtónyilatkozatot tettem, ezt bizonyára olvastad. Ugyanezt mondtam el diplomata kollégáimnak is, velük se közöltem semmi érdemlegeset, csak igen körülményesen mondtam, amit mondtam. Utóvégre semmi közük hozzá és adott esetben állásom megkívánja, hogy hétszeresen tudjak hallgatni. Ha szólok róla, akkor ezt csak az elnöknek és az államtitkárnak szóló jelentésemben teszem.

Június 7-én este Litvinov külügyi népbiztos estebédet adott tiszteletünkre, ezután fogadóest volt a diplomáciai kar számára a Szpiridonovka tizenhét alatt, a külügyi népbiztosság kaszinóépületében. Az estebéden megjelentek a házigazdáék: Litvinov külügyi népbiztos és Molotovné, a kormányelnök felesége, aki nagy tisztelője és barátnője Marjorienek. Molotovné a Kozmetikai és Illatszeripari Trösztnek elnöke, de jelenleg még egy hivatalt tölt be: az élelmiszeripar helyettes népbiztosa. Jelen voltak még nagykövetségünk diplomáciai törzskara és a Narkomindel — a szovjet külügyminisztérium — főbb tisztviselői.

Külső meghivottak csupán a belga követ és felesége voltak. Ekay bizonyára emlékszik rá, ittléte idején a mostani követ követségi tanácsos volt a moszkvai belga követségen. Heyndrick a neve s akkor lépett elő követté, amikor az előbbi követet, De Tellliert Párisba helyezték át.

Az ebéd igen ünnepélyes hangulatban zajlott le. Pompás ételek, a régi uralom idejéből származó teríték, ezüst, üvegszerviz, gyors, ügyes, jó kiszolgálás. A bor és a vodka is elsőrangú volt.

A csemegénél, pezsgő mellett Litvinov először felköszöntőt mondott az Egyesült Államok elnökére és a kedves vendégekre, aztán egyszerű, de jól átgondolt beszédet tartott. Sikerült beszéd volt. A szónoklathoz nem állt fel, közvetlenül, tökéletes angolságú mondatszerkesztéssel és kiejtéssel beszélt.

Valóban érthető, miért mondják Litvinovra, hogy Európa legkiválóbb külügyminisztere. Véleményem szerint csakugyan az és multkor nagyon jól esett nekem, hogy ezt Sztalinnak és Molotovnak is megmondhattam. Gondolom, érdekelni fog, mit beszélt, ezért mellékelem a beszéd angolnyelvű szövegének másolatát; a külügyi népbiztosság adta le másnap ezt a szöveget a sajtóosztálynak. Rögtönzött válaszom másolatát is mellékelem, ezt Stanley Richardson foglalta utóbb írásba, mert engem szinte

elnyelt az írásbeli munkák áradata, rengeteg irkafirkát kellett még elintéznem, hogy magammal vihessem mindezt Washingtonba. A fiúk jól megcsinálták: tartalma híven adja vissza rögtönzésemet.

Az estebéd minden tekintetben jobb volt, mint az amelyen Ekay ittléte idején vettünk részt. Még a szerény étlapok is előkelőek voltak, fehér alapon sarló és kalapács ékesítette a kis kartonokat.

Marjorie fehér ruhát viselt, ékszert egyáltalán nem vett fel, mégis nagyon szép volt. Véleménye szerint jobb, ha nem hord drágaköveket. Minden tekintetben pompás nagykövetné és országunk becsületére válik. Követségünk számára Marjorie felbecsülhetetlen értéket jelentett.

Az ebéd utáni fogadtatás moszkvai viszonylatban, sőt ami azt illeti, bármely fővárosi viszonylatban ragyogó volt. Felvonult az egész diplomáciai testület. A régi palota is jobban festett, mint tavaly novemberben, amikor utoljára jártam termeiben. A bútorokat mind újra fényezték, kárpitozták, a kertre nyíló összes ajtókat, ablakokat kitárták, a gondozott kertben virágok, dísznövények nyíltak. A kanyargó utakat homokkal hintették be. Igen csinosak voltak a fák alatt álló lugasok, ezeket sokszínű izzólámpafüzérek díszítették és — akár kiszed, akár nem — az erkélyeken és pavillonokban szépen párnázott székek várták azokat, akik a holdfényben akartak üldögélni. Ugyanígy világították meg a verandákat is. Az egyikben bárt állítottak fel, itt roskadásig tálaltak mindenféle hors d'oeuvres-t: kaviárt, édességet, pástétomot.

A szokáshoz híven a fehér márványteremben egyórás hangversenyt rendeztek. A szereplők, a Szovjetúnió megannyi kitűnő muzsikusa — kitüntetéseiket mellükön viselték. A basszista elsőrangú, a többiek is nagyszerűek voltak. Csodásan hegedült egy tizennégyesztendős leányka, aki nemrégen (a mult télen) Bruxellesben egy nemzetközi versenyen első díjat nyert. Csodálatos, hogy ilyen kis, fiatal lényben hogyan lehet ennyi érzés, előadókészség és mesterségbeli tudás. Semmi kétség, e nép idegeiben és fizikai adottságaiban rengeteg érzés, dús drámai tehetség rejlik.

A művészek mind nagyon elegáns, igen jó európai ruhákat hordtak. A nőkön is látszott az ápoltság. A férfiak a jólszabott estélyi ruhákhoz fehér nyakkendőt viseltek. Ekayt bizonyára érdekelni fogja, hogy a tizenkéttagú tánczenekar fekete nyakkendőt hordott s a legújabb európai tánczenével és az európai slágerekkel szórakoztatott.

és állandóan éreztük hazánk és népünk iránt megnyilvánuló jóindulatát.

Emlékszem még, nagykövet úr, mit mondtam önnek első látogatása alkalmával. Minden újonnan érkezett diplomatának ezt szoktam mondani: Moszkva nem olyan hely, ahol az ember megtalálja azt a sokféle szórakozást, amelyeket a diplomaták más fővárosokban megszoktak. De ha egy külország képviselőjében érdeklődést kelt, hogyan gyarapodik és fejlődik egy új ország, ha kedve van egy új társadalmi és politikai rendszer tanulmányozására, kíváncsi egy új életformára, számtalan nemzetiség kulturális felemelkedésére — úgy olyat talál itt, ami leköti idejét, foglalkoztatja gondolkodását, megfigyelőképességét.

Nagykövet úr megmutatta, hogy éppen ilyen tanulmányokat végző diplomata típus, megfigyelő, kutató szellem. Idejének és erejének nagy részét országunk tanulmányozására fordította. Egyetlen alkalmat se mulasztott el, hogy a maga szemével nézze meg mindazt, ami tanulmányozásra és megfigyelésre méltó s e célból még hosszú, fáradságos utazásokra is vállalkozott. Mi ezt valóban értékeljük. Mi nem szívesen látjuk, ha csak futólag végignéznek rajtunk s aztán könnyedén leszólnak. Kedvesebb nekünk, ha tanulmányoznak és természetesen azt szeretjük legjobban, ha valóban meg is értenek minket.

Nagykövet úr mindent megtett, ami csak módjában volt, hogy megértse országunkat és mindazt, ami itt történik: a cselekedeteink mögött rejlő indokokat s a magunk elé tűzött célokat. Amikor ön kutatásainak eredményét, megfigyeléseit, páratlan ítéletét kormánya és honfitársai elébe terjeszti — amit majd bizonyára meg is tesz —, akkor bizonyára sokkal többet cselekedett országunk baráti kapcsolatainak megerősítése érdekében, mint bárminő egyéb, merőben diplomáciai tényked éssel.

A Szovjetúnió és az USA diplomáciai összeköttetését nem ezernyi diplomáciai akta, okirat és egyéb külsőséges anyag tartalmazza. De bátorkodom hinni azt, hogy e két ország népei közt rejtett, soha ki nem nyilvánított, soha ki nem mondott és soha okmányba nem foglalt rokonszenv és kölcsönös nagyrabecsülés áll fenn. Legigazibb gyakran az a szeretet és az a barátság, amiről nem beszélünk, a képmutatás és a kétszínűség nem ritkán a szavakkal és a külső bizonygatásokkal kezdődik. A szeretet és barátság előfeltétele azonban a megértés, a belá-

Mindez azt jelenti, hogy egy év alatt nagy változás történt.

Hasonlóképpen az utcán is észrevettük, hogy a javulás jelei mutatkoznak. Több a jólöltözött ember, több a bőrcipő, több szín, több szép autó és így tovább. A piacon végre megjelentek „a fogyasztók számára készült áruk". Már régen ígérték, most esedékessé váltak. Véleményem szerint ez nagyon figyelemreméltó: a javulás igen hamar jelentkezik, hiszen, ha meggondoljuk a dolgot, az egész gyáripar — de legalább is nyolcvan százaléka — mindössze tíz év előtt úgyszólván „Zeus fejéből pattant ki".

De visszatérek a társaságra: a hangverseny után ismét enni kellett. Az asztalok pompás falatok alatt roskadoztak. Mind a négy teremben asztalok álltak hattól tizenhat személy számára, minden asztalon a régi világból való asztalnemű, evőeszközök, üvegkészletek. Ismét bőven tálaltak frissítőket, kaviártól fagylaltig, bor is volt hatféle, kifogástalanul szolgáltak fel, minden fővárosnak becsületére vált volna.

„Vacsora" után a fehér bálteremben hajnali félnégyig táncoltunk és amikor hazafelé szedelődzködtünk, a Kreml felett már pirkadt.

Marjorie volt a bál „szépségkirálynője". A külügyi népbiztos nagyon jól táncol, Marjorievel ketten ők voltak a megnyitó pár. Pedig a nagykövetek, követek, fiatal titkárok mögött „az öreg úr" igazán hátramaradt volna, de Marjorienak gondja volt rá. Isten áldja meg jó szívét!

Amint látod, nagyszerű társaság volt, valóban felejthetetlen est. Mindenkor azón emlékeim közé fog tartozni, melyek „megaranyozzák a multat". Moszkvai tartózkodásunk ilyen módon csodaszépen végződött.

LITVINOV POHÁRKÖSZÖNTŐJE
DAVIES NAGYKÖVET ÉS
MRS. DAVIES TISZTELETÉRE

Nagykövet úr és Mrs. Davies!

Nagy örömünkre szolgál, hogy ma este nagykövet urat és kedves feleségét körünkben üdvözölhetjük, de örömünket elrontja az a tudat, hogy ez az ebéd — búcsúebéd és könnyen lehet, hogy utoljára élvezzük kellemes társaságát. Elszomorító tudat ez és pedig azon egyszerű okból, mert — kimondom leplezetlenül, nem diplomáciai nyelven — mindnyájan szeretjük Davies urat és feleségét,

tás és az ön felvilágosító munkája az ön hazájában a mi országunk számára bizonyára megszerzi ezt.

DAVIES NAGYKÖVET VÁLASZBESZÉDE LITVINOV NÉPBIZTOS POHÁRKÖSZÖNTŐJÉRE

Népbiztos úr, Hölgyeim és Uraim!

Mélységesen megindított a szíveshangú felszólalás és a nagyszerű vendégszeretet, amelyben ma este részesítettek. Attól a pillanattól fogva, hogy az Egyesült Államok nagyköveteként megérkeztem, a kormányférfiak részéről sok baráti megnyilatkozást s a szovjet nép részéről sok barátságos érzületet tapasztaltam. Szeretném elmondani, hogy mind e két jelenséget milyen nagyon méltányoltam.

Megérkezésem után a külügyi népbiztos úr bemutatott kormánya vezető tagjainak s ettől fogva az a határozott érzés töltött el, hogy őszinte, ideális szándékú emberek és ez az érzésem azóta megerősödött.

Ön említette, hogy népünk és hazánk között láthatatlan rokonszenv és megértés áll fenn. Azt hiszem, hogy ez nagyon is így van. Ezek az érzelmek már történelmi tényekben is megnyilatkoztak. Nagy Katalin nem volt hajlandó pénzt vagy katonát kölcsönözni az ifjú amerikai köztársaság leverésére. Később pedig, amikor a polgárháború az amerikai köztársaság létét fenyegette, Oroszország elutasított minden olyan beavatkozást, amely ártalmára lett volna az Egyesült Államok egységének. A Szovjet és az amerikai nép között még egy közös jellemvonást látok: véleményem szerint, mindkét nép a kisember sorsának javítására törekszik. Nagy elnökünk, Lincoln mondotta: „Isten bizonyára a szegényeket szereti, mert sokkal több szegényt teremtett, mint gazdagot". A Szovjet és az amerikai nép közös politikai célja, hogy minél több emberen segítsen, minél több jólétet teremtsen. Mind ezért a célért küzdünk. Módszereink különböznek. Mi a magunkét tartjuk a legjobbnak. Elismerjük, önöknek is joguk van ahhoz, hogy saját módszerüket vallják a legjobbnak.

Ön célzott arra, hogy behatóan tanulmányoztam a

Ezt a fehér asztal mellett elmondott beszédemet drága barátom és titkárom, Stanley Richardson a nagykövetség tisztviselői karának egy másik tagjával együtt foglalta írásba.

szovjet berendezéseket, az ipart, s utakat tettem a Szovjetúnió területén. Megragadtam az alkalmat, hogy a magam szemével lássam ama nagy ipari vállalkozásokat, amelyek az utolsó tíz esztendő folyamán keletkeztek. Véleményem szerint ez a hatalmas gazdasági fejlődés páratlan teljesítmény.

Kiváltképpen megindított, milyen ifjak, frissek és lelkesek azok a fiatal férfiak és nők, akiket a kollektív mezőgazdasági telepekről toboroztak s akiknek alkalmuk nyílt, hogy műszaki és tudományos kiképzésben részesüljenek és ma ezeknek a nagy gyártelepeknek vezető állásait töltik be. A falusi ifjú bejött a városba és életszínvonala egyre emelkedik. Akárcsak Amerikában: a komoly, becsületes falusi ifjú ott is megtalálja boldogulását a városban.

A Szovjetúnióban végrehajtott kísérletük nagy hatással lesz az egész világra — akár sikerül céljukat elérni, akár nem. Emberi energiákat szabadítottak fel és hatalmas természeti kincseket hódítottak meg: mindennek elkerülhetetlenül óriási hatása lesz a jövő alakulására.

Népbiztos úr nagyon szépen és nagyon közvetlenül tolmácsolta, hogy a Szovjet népe szeret minket. Mi szeretjük a Szovjet népet. Irodalmuk, művészetük, muzsikájuk, operájuk, balettjük remek és népük nagy tehetségéről tesz tanuságot.

Mindkettőnk hazája igen nagy és nemes célt tűzött ki maga elé — akár Isten oltotta ezt belénk, amiképpen mi hisszük, vagy az sarkalt erre, amit önök nagy természeti erőknek neveznek, akár ideálok vezérelnek, akár emberi természetünk folyománya ez — a Szovjetúnió és az Egyesült Államok kormányát egyaránt őszinte békevágy tölti el s a világnak most valóban kiváltképpen békére van szüksége. Nagy vezérük is ezt mondta nekem,

Mint tudják, nem vagyok hivatásos diplomata. Tapasztalataimat szellemi pályán és az üzleti életben gyüjtöttem. Midőn nagyszerű elnökünk ezzel a küldetéssel tisztelt meg, a megbízatás nagyon csábított és tárgyilagos, pártatlan lélekkel érkeztem ide. Most is tárgyilagos, pártatlan lélekkel búcsúzom, ámbár most valószínűleg kevésbé vagyok tárgyilagos, annál több baráti érzés tölt el annak a sok szívélyességnek eredményeképpen, melyekben Népbiztos úr és kormánya részéről mint hazám képviselője részesültem.

Engedje meg végezetül Litvinov úr, hogy feleségem

és a magam nevében még egyszer megköszönjem sok kedvességüket, különösképpen ezt a szép estét. Bizonyos vagyok abban, hogy amerikai munkatársaim örömmel csatlakoznak hozzám, amidőn most emelem poharamat az ön és munkatársai egészségére és a kettőnk hazája közt fennálló hagyományos barátságra.

MAGYARORSZÁG MINT KISÉRLETI LÉGGÖMB

NAPLÓ *A vonaton, 1938 június 10.*

Ma izgalmas nap volt. Heyndrinck úr, a belga követ és bájos felesége, közvetlenül a vonathoz indulásunk előtt, kis löncsöt rendeztek tiszteletünkre. Érdekes, hogy szovjet földön utolsó étkezésünk a belga követségen volt, ott, ahol megérkezésünk alkalmával is először rendeztek tiszteletünkre hivatalos fogadtatást. Heyndrinck-ék remek család, édes kisgyermekeik vannak. — A pályaudvaron összegyűlt az egész diplomáciai kar és nagyszerű búcsúztatást rendeztek. Az amerikai kolónia tagjai közül összes barátaink megjelentek és ott volt a nagykövetség tisztikara is. Mondják, hogy emberemlékezet óta ez volt a legpompásabb követi búcsúztató. Igazán jól esett.

Spencer Williams kislánya, édes csöppség, virágcsokrot nyujtott át Marjorienak. Marjoriet egyébként is valósággal elborították virággal, még vörös rózsát is kapott, ilyet most láttam először szovjet földön. Barkov is megjelent, Molotov autogramjával ellátott fényképét hozta, már mozgott a vonat, mire felugrottam, különben lemaradtam volna.

„Benderünk" elkísér. Negorelojeig velünk jön a vonaton, hogy átsegítsen a határig. Évek óta áll a nagykövetség alkalmazásában. Rendkívül finom orosz típus — becsületes, jószívű, hihetetlenül munkabíró. Szívvel-lélekkel hű a pártjához, de biztos vagyok benne, hogy hozzánk is éppen úgy ragaszkodik. Nagyon szeretjük Bendert. Ő az amerikai kolónia „bevett" tagja.

NAPLÓ *A vonaton, útban Ostende felé, 1938 június 12.*

Ma délután kettőkor átutaztunk Varsón. Nagyon örültünk, hogy régi barátaink, Tomy és Margaret Biddle a pályaudvaron vártak. Kijöttek, hogy elbúcsúzzanak tőlünk; szokott figyelmességükre vall, hogy egész kosár remek, friss gyümölcsöt hoztak. Ilymódon alkalmunk

nyílt egy kissé elbeszélgetni ezekkel a finom emberekkel, akik oly kitűnő és eredményes pályát futottak be először Norvégiában, most lengyel földön.

NAPLÓ *A vonaton útban Ostende felé, 1938 június 12.*

Marjorie Berlinből egyenest Párizs felé folytatta az utat, én azonban Bruxellesen át London felé kanyarodtam. Délután 5.30-kor érkeztem Londonba.

Az amerikai nagykövetségről Mr. Groves fogadott a pályaudvaron és átvett néhány iratcsomót, melyet a nagykövetségen őriznek meg. Groves igen jó hivatalnoknak látszik — szerény, egyeneslelkű, buzgó.

NAPLÓ *London, 1938 június 14.*

Útban hazafelé megpihentem Londonban. Látogatást tettem a nagykövetségen, felkerestem öreg barátomat, Joe Kennedyt. Nem találtam otthon, később azonban eljött a Dorchesterbe, hogy láthasson. Nagyon pesszimista. Én is az vagyok.

Szerencsés fogást tettem: Marjorie számára a Wartzki-féle orosz régiségkereskedésben születésnapi ajándékot találtam: nagyon szép toalettgarnitúra, a francia kormány ajándékozta Pál cár feleségének lakodalmuk alkalmából, százötven év előtt.

NAPLÓ *Útban Newyork felé, 1938 június 17.*

Elértem a Southamptonba induló reggel 10 órás vonatot és a kikötőben viszontláttam Marjoriet a Washington fedélzetén. Marjorie nagyon örült a toalettgarnitúrának. A viszontlátás nagyon felderített.

John Montgomery, régi barátom, magyarországi követünk, szintén a hajón van. Ha jól értettem, nyári szabadságra utazik haza. Nagyon örülök, hogy most alaposan elbeszélgethetünk.

NAPLÓ *Newyork City, 1938 június 23.*

Este hat óra tízkor érkeztünk Newyorkba, de a köd miatt másnap délig a kikötőben vesztegeltünk. A Washingtonba menő délutáni vonatot még elértem.

E. K. velem jött és Eleanor Baltimoreban beszállt a vonatba.

Washington, 1938 június 24.

Ma reggel kimerítően értekeztem az államtikárral. Részletesen beszámoltam neki a moszkvai helyzet új fejleményeiről, melyek Sztalinnal folytatott beszélgetésem nyomán indultak meg. Az államtitkár megjegyezte, hogy a szovjetkormány nemcsak a japán-kínai kérdés miatt fontos, hanem az európai béke szempontjából is. Kielégítőnek találta, hogy a szovjetkormány magatartása megváltozott az adósságok ügyében és „tartozáselismeréssel" egybekötött megállapodás jön létre. Szokott nyugodt modorában melegen és barátságosan nyilatkozott moszkvai küldetésem eredményeiről, melyeket a magammal hozott javaslatok bizonyítanak. Nagy jelentősége van a mai világban, a váratlan incidensek idején, „rakoncátlan békebontók" nemzetközi fenyegetődzései közepette, ha a kölcsönös tisztelet és bizalom, az adott szó szentsége egészséges alapon nyugszik, mint például a Szovjetúnió és az USA viszonyában.

Tennesseeben, — mondta Cordell Hull, — a mi vad Nyugatunkon is előfordult, hogy törvénytipró alakok tombolni kezdtek és felbolygatták a békeszerető polgárok nyugalmát és biztonságát. Ilyenkor a törvény hívei felkeltek ellenük, börtönbe vetették őket vagy más módon intézték el, hogy minden békebontást lehetetlenné tegyenek ilyen alakok számára. Az államtitkár jóságos, türelmes ember, de ha felháborodik, igen erélyes kifejezéseket használ. Az európai helyzet fejleményei nagyon lehangolják. A helyzetet nagyon baljósan ítéli meg. Mindaz, amit ma jelentettem neki, csak megerősíti baljós véleményét.

NAPLÓ *Washington, 1938 június 25.*

Ma hosszan értekeztem az elnökkel hivatali szobájában. Dolgozószobájában maradtam lönesön is. Elhalmozott kérdésekkel, Sztalinnal folytatott beszélgetésem minden részlete érdekelte, minden tárgynál aprólékosan kikérdezett. Nagyon örült, hogy tisztázódik a régi félreértés és az adósságok kérdése a tartozások elismerésével rendeződik. Úgy vélte, ez finom gesztus a szovjetkormány

részéről. Az elnök mindenkor tudta, hogy a Szovjet teljesíti kötelezettségeit és ígéreteinek megtartásában igen lelkiismeretes.

Az elnök kért, folytassam megkezdett munkámat: a külügyminisztériumban dolgozzam ki a javaslat részleteit, öntsem olyan formába, hogy a szenátus elé terjeszthető legyen. Arra is felszólított, tanulmányozzam a magyar kormánynak az adósságok rendezése tárgyában tett javaslatát is, ez most a szenátus külügyi bizottsága előtt fekszik. Hasznos munka lesz.

Molotov kormányelnök is tudatta az elnökkel, hogy a további árucsere lebonyolítására az Amtorg részéről Roszov urat delegálta, mint bizalmi emberét. Miután magam nem térek vissza Moszkvába, ajánlottam, hogy utódom folytassa a tárgyalásokat Roszovval s e célra liberális gondolkodású, üzleti szellemmel megáldott emberre lenne szükség. Az elnök megkérdezte, van-e határozott jelöltem a moszkvai követségre? Azt feleltem, Sidney Weinberg rátermett ember, igen alkalmas arra is, hogy kidolgozza az adósságok rendezéséről szóló megállapodást, mert ért a bankügyekhez. Az elnök felszólított, beszéljek erről Cordellel és ha ő hozzájárul, tárgyalják Sidneyvel, tudakoljam meg, mit szólna hozzá, ha Moszkvába menesztenék. Kitűnő gondolat, hogy Sidneyt bevonjuk ezekbe a tárgyalásokba. Az elnök szeretné, ha Bruxellesbe való utazásom előtt még rendbehoznám ezeket az ügyeket. Az USA képviseletében elért moszkvai eredményeimről nagyon melegen nyilatkozott. Sokat jelent ez számomra, mert a legnagyobb ember mondta, akit valaha is láttam.

NAPLÓ *Washington, 1938 június 26.*

Sidney Weinberg és Roszov egész napra ideutaztak és alapos megbeszélést tartottunk. Átvettük az adósságok rendezésének egész kérdéscsoportját, hogy az eredetileg megadott irányelvek szerint kidolgozhassuk az ügyet.

NAPLÓ *Washington, 1938 június 27.*

Ma Sumner Wellesszel volt találkozóm. Jellemző, hogy már is pontosan értesült Sztalinnal való találkozásomról és átgondolt mindent, ami ezzel összefügg.

Welles fáradhatatlan, munkabíró ember. Engem nem

is lepett meg, hogy az egész sürgönyanyagot máris gondosan áttanulmányozta. A Roszovval lebonyolítandó árucserére vonatkozólag is hasznos tanácsokat adott.

Nézete szerint, közöljük Roszovval, hogy a szenátus előtt még függőben van a magyar javaslat kérdése. Tanácsos tehát, hogy a szovjet javaslatot kissé halasszuk el, amíg ki nem derül, miképpen gondolkodik a szenátus a magyar ajánlatról.

NAPLÓ *Washington, 1938 június 28.*

Löncs Umaniszkival a szovjetkövetség ügyvivőjével. Molotov kívánságára ez alkalommal nem beszéltem az adósságokról.

Ma délután hosszas értekezés Hull államtitkárral. Beható jelentést tettem neki a tartozásrendezés ügyéről.

NAPLÓ *Washington, 1938 július 4.*

Jelentést tettem az elnöknek a Roszovval folytatott tárgyalásokról. Az elnök véleménye is az volt, ne döntsünk a dologban addig, amíg nem tudjuk, milyen állást foglal el a külügyi bizottság és a szenátus a régi magyar tartozások rendezése tárgyában előterjesztett, némileg hasonló természetű, magyar javaslattal szemben. Beleegyeztem, hogy Roszovnak ebben az értelemben szólok s az ő révén tudatom ezt Sztalinnal és Molotovval: ilymódon megtudják, hogy az ügy az elnök elé került s az elnök megelégedésének adott kifejezést a szovjetkormány részéről tett baráti, bizalmas és jószándékú lépés felett. és pedig különösen azért, mert ez tisztázza a félreértéseket, melyek megzavarhatnák a két ország meghitt barátságát; Látszik ebből, hogy a Szovjet hű akar maradni a Roosevelt—Litvinov szerződés szelleméhez, melynek alapján az USA elismerte a Szovjetúniót.

Megmondtam az elnöknek azt is, mennyire örült Sidney Weinberg és mennyire megtisztelte őt az elnök ajánlata; ezt Sidney személyesen is közölni fogja vele.

NAPLÓ *Newyork, 1938 július 5.*

Tárgyaltam Roszovval s együtt dolgoztuk ki a Molotovnak szóló üzenetet. Ebben arról értesítjük, hogy az

elnökkel és az államtitkárral alaposan megbeszéltük a dolgot. Mindkettő elégedetten vette tudomásul megbeszéléseink eredményeképpen a Szovjet baráti, bizalmas és jószándékú lépését. A megegyezés kilátásai biztatóak. Mindazonáltal tanácsos az ügyet pillanatnyilag függőben hagyni és csak akkor foglalkozzunk vele ismét, amikor ez célravezető lesz. Ezidőszerint ugyanis a szenátus előtt fekszik a magyar tartozásrendezés tárgyában előterjesztett magyar javaslat, a szenátus most ezzel foglalkozik s mihelyt ebben a kérdésben már állást foglalt, meglátjuk, milyen módon simíthatjuk el leginkább a kényes kérdéseket. Mihelyt az idő megérik és alkalmas lesz erre, kormányunk szívesen fog olyan formulát kidolgozni, mely az ügyet mindkét fél megelégedésére rendezi. Ezért tehát maradjunk abban, hogy az ügyet továbbra is bizalmasan kezeljük, csupán a legmagasabb kormányférfiak tudjanak róla, akikre közvetlenül tartozik.

A külügyminisztérium számára jelentést fogalmaztam, melyben az ügyet utolsó mozzanatáig felvázoltam, amennyire az Roszov úrral folytatott megbeszéléseim és tárgyalásaim folyamán kialakult.

Hetedik rész

MOSZKVAI JELENTÉS

1938 június 6

ÁTTEKINTÉS A SZOVJETUNIÓRÓL

ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK A SZOVJETÚNIÓRÓL

Moszkva, 1938 június 6.
Szigorúan bizalmas!

Sir!

Bátorkodom az alábbiakban tisztelettel előterjeszteni a Szovjetúnióban uralkodó állapotokról szóló összefoglaló jelentésemet.* Jelentésem kiegészíti e tárgyú, szóbeli beszámolóimat, valamint az Egyesült Államok politikáját illetőleg az elnök úrral, az államtitkár úrral és a külügyminisztériummal folytatott megbeszéléseimet: milyen politikát tanácsos követnie az USA-nak jelen körülmények között a még néhány év előtti politikájával ellentétben.

A politikai magatartásra vonatkozó minden kérdés mögött tényezőcsoportok állnak: szükségképpen ezeknek kell irányadóknak lenniök. E tényezőkhöz tartoznak: a Szovjetúnió természetes súlya: a mostani kormányzat politikai, gazdasági és katonai ereje és gyöngéi, a külföldi hatalmak magatartása a Szovjetúnió irányában; milyen jelentősége lesz világviszonylatban és különösképen az Egyesült Államok szempontjából ezeknek az erőknek?

A helyzet megítélésének első nehézsége, hogy ez a terület óriási nagy, az erők hatalmasak, az előítéletek, az egymásnak ellentmondó vélemények hevesek, úgyhogy nem könnyű általános képet alkotni magunknak és elfogulatlanul szemlélnünk a jelenségeket.

Vannak mégis bizonyos leellenőrizhető tények és ha ezek fölött kellő áttekintéssel bírunk, a helyzet helyes megítéléséhez alapot nyertünk. Ehhez járul még az is, hogy e rendszer húsz esztendeje tartó uralma alatt határozottan kibontakoztak bizonyos fejlődés körvonalai. Mérföldköveket jelentenek a fejlődés útján, határozott irányú haladás ismerhető fel bennük és valószínűleg bekövetkező fejlődési szakaszokra következtethetünk belőlük.

Az itt összeállított tények vagy a Szovjetúnión kívül

---

* Elutazásom előtt írtam.

nyilvánosságra hozott adatforrásokon, vagy az itteni kormány által közölt adatokon alapulnak. Ahol nem volt lehetséges a tényeket tárgyilagosan megállapítani, a nagykövetség igen jól informált személyzetének legmegbízhatóbb becslését foglaltam röviden össze, kiegészítve egyes itteni diplomáciai képviseletek vezetőinek felfogásával, valamint amerikai ujságírók véleményével, akik az itteni helyzetet tanulmányozták.

Terület, népesség

A Szovjetúnióra vonatkozó legfeltűnőbb tény: óriási területi kiterjedése. A föld felületének egyhatodát foglalja magában — nyolcmillió négyzetmérföldet. Területe kétésfélszer akkora, mint az Egyesült Államok összes birtokai. Vladivosztok messzebb van Moszkvától, mint a Maine-állambeli Portland, vagyis mint az USA északkeleti partvidéke. A Szovjet területe nagyobb kiterjedésű, mint az egész északamerikai szárazföld a Panama-csatornától északra. Minden égöv meglelhető benne, a sarkitól a trópusi égövig. Ez a birodalom változatosabb, mint az út „Berlintől Bagdadig". Hatalmas kiterjedésű síkságai, hegyvonulatai, erdőségei és vizi utai vannak.

Az utolsó hivatalos becslés szerint (1933) a népesség száma 165,700.000 lélek; a föld lakóinak 8.29%-a, 30%-kal több, mint az Egyesült Államok népessége. 180 nemzetiség lakja, ezek 150 nyelvjárást és 48 különféle nyelvet beszélnek.

A népesség sűrűsége négyzetmérföldenként 12.5, ezzel szemben az Egyesült Államokban 41 lélek jut egy négyzetmérföldre, Franciaországban 197, Itáliában 355, Németországban 363 és Angliában 668. Ha a földön élő összes embereket a Szovjetúnió területére vinnék, még mindig nem érné el a jelenlegi Németország népsűrűségét. Ha az egész világ népessége megnégyszereződnék és a Szovjetúnió területén helyezkednék el, földje még akkor se volna olyan sűrűn lakott, mint a brit szigetek.

A Szovjet legutóbbi statisztikai adatai szerint Ukrajnában a születési arányszám 23 ezrelék körül mozog. Az egész országra vonatkozóan ez az arányszám valószínűleg valamivel alacsonyabb, de rohamosan emelkedik. Összehasonlítási alapul szolgáljon Európa születési arányszáma: Itália (1935) 23.3; Németország (1935) 18.9; Anglia (1935) 17.8; Franciaország (1934) 16.1.

A Szovjetúniót tizenegy politikai egység, köztársaság alkotja. Minden egyes köztársaságnak bizonyos mértékü

önkormányzata van. Elméletben ezeknek a szocialista köztársaságoknak szabadságában áll az Uniótól elszakadniok. Ez a szabadság azonban csupán papíron áll fenn. Kétségtelen, hogy a központi kormány — és ami még többet jelent: a Kreml (Sztalin) nem tűrné az elszakadást. Ez a nemrég lefolytatott Bucharin-perben egészen világossá vált.

A birodalom lakossága a legkülönbözőbb fajokból áll, az európai oroszoktól és szlávoktól a keleti mongolokig. Általában erőteljes, ellenálló fajta. Megvan bennük az az edzettség, mely „a létért való küzdelemben" az erősebb fönnmaradását rendszerint biztosítja, kezdetleges életkörülmények közül nőnek ki, a földdel szoros kapcsolatban állnak. A tizenötödik században az európai Oroszország gazdasági fejlettsége, történelmi multja és politikai fejlettsége körülbelül angliai Nagy Alfréd korának színvonalához hasonlítható. Ez a tény egy viszonylag fiatal nép életerejében, kezdeményezésében, vállalkozó kedvében, gazdag és mégis egyszerű érzelmi életében mutatkozik meg. Még néhányszáz évvel ezelőtt Oroszország mit sem tudott mindabból, amit Európa kulturális fejlődése során megélt, kitapasztalt.

Mezőgazdaság

E terület mezőgazdasági segélyforrásai ásványi gazdagságánál is fontosabbak. Mezőgazdasági terményekben való gazdasága kimeríthetetlen. Ez a gazdagság ugyanis minden évben megújul.

1937-ben a Szovjetúnió mezőgazdaságilag megművelt területe összesen 367,170.949 hold. Ehhez összehasonlításul: 327,661.000 az Egyesült Államokban (1935), Kanadában 56,134.000 (1934). A lakosság összességének körülbelül 65%-át a mezőgazdaság foglalkoztatta. Érdekes az a körülmény, hogy 1913-ban az orosz termelés 57%-a kizárólag mezőgazdasági termék és csak 43% ipari áru.* 1937-ben az ipari termelés az összes termelésnek 77%-a, míg a mezőgazdasági termelés csak 23%. Azonban ez utóbbi mennyisége is 1913-hoz viszonyítva lényegesen emelkedett. Általánosságban szólva, a jelenlegi rendszer alatt a mezőgazdasági termelés nem volt magasabb a forradalom előtti idő termelésénél. 1937-ben azonban a dús aratás minden

* Ez az összehasonlítás a termés pénzértékén alapul és némileg félrevezető. Mégis jelentős, mert fogalmat ad az ipari termelés hatalmas növekedéséről.

eddigi rekordot megdöntött. Annak az esztendőnek gabonatermését 111,384.000 tonnára (4.451,460.000 bushel) becsülik. Nem szabad ebben az összefüggésben elfelejtenünk, hogy a mezőgazdasági tervgazdálkodás minden igyekezettel arra törekedett, hogy a földművelés minden ágát műveljék, úgy hogy nagy területeket vontak el a gabonatermelés elől és új ültetvényekkel hasznosították (gyapot, cukorrépa és a többi).

Az alanti adatok fogalmat adnak az ország bámulatos gazdagságáról.

1935-ben a Szovjetúnió a világ egész búzatermésének körülbelül egyharmadát termelte. Háromszorannyit, mint az Egyesült Államok és négyszerannyit, mint Kanada; ötszöröannyit, mint Argentina és többet, mint az Egyesült Államok, Kanada és Argentina együttvéve.*

A Szovjetúnió ebben az esztendőben a világ zabtermésének felét termelte. Vagyis az USA termésének háromszorosát, a kanadai termés négyszeresét. A Szovjetúnió termése eléri az Egyesült Államok, Kanada és Németország együttes termését.**

Ez évben a Szovjetúnió rozstermése a világtermés 80%-ára rúgott; ötvenszerannyi volt, mint az USA termése, 40%-kal több, mint Németország, Lengyelország és Franciaország együttes rozstermése. Felülmulta Németország, Lengyelország, Franciaország és az USA együttes termését.***

1935-ben a Szovjetúnió gyapottermelés terén ugyancsak negyedik helyen állott. Több bála gyapotot termelt, mint Egyiptom.

Ugyanabban az esztendőben a Szovjetúnió lenmagtermése második helyen állott, csupán Argentina termése múlta felül. A Szovjet termés az USA termésének ötszöröse volt.****

---

* Az 1934—35. évi búzatermés adatai: világtermelés: 3.470,000.000 bushel; USA: 497,000.000; Kanada: 276,000.000; Argenina: 211,000.000.

** A zabtermés 1934—35-ben: világtermés: 2.217,000.000; Szovjetunió 1.302,000.000 bushel USA: 526,000.000; Németország: 376,000.000.

*** Az 1934—35. év rozstermése is. Shefflen: világtermés: az egész világon: 1.400,000.000, a Szovjetunióban 792,000.000, Németországban: 299,000.000, Lengyelországban: 254,000.000, Franciaországban: 33,000.000, az Egyesült Államokban: 16,000.000.

**** Az 1934—35-i lenmagtermés az egész világon: 149,000.000 véka, Argentinában: 79,720.000, a Szovjetunióban: 27,558.00, az USA-ban: 5,213.000 véka.

Cukorrépatermelésben hosszú évekig Németország állt az első helyen. 1935-ben a Szovjetúnió kétszerannyi cukorrépát ültetett, mint az előző évben és ezzel elérte az első helyet. Ebben az évben a Szovjetúnió cukorrépatermelése mintegy kétszerese volt az Egyesült Államok termésének és majdnem annyi, mint Németország és Csehszlovákia termése együttvéve. Németország termését húsz százalékkal múlta felül. A Csehszlovák termésnél háromszorta nagyobb volt.*

Állattenyésztés

1926—30-ban az átlagos marhaállomány a Szovjetunióban: 64,900.000, az Egyesült Államokban 59,191.000. A szovjet marhaállománya nagyobb volt, mint a német és argentinai állomány összesen. A Szovjet háromszorosan haladta meg Németországot. Az oroszországi mezőgazdáknak 1929—33 közt, a kollektív gazdálkodás szervezése idején lezajlott sztrájkja alatt, az állatállomány 38,400.000-re esett. 1935-ig azonban az állomány ismét 49,255.000-re emelkedett, ami már is a német állomány kétszerese.**

Ugyanezen időszakban a háziállatállomány jelentékenyen csökkent. Úgyszólván a felére esett. 1935-ben a mélypontról ismét vagy húsz százalék emelkedés tapasztalható. Az állomány azonban még így is az 1928-i alatt maradt harminc-negyven százalékkal.

Gépesítés

Ezidőszerint óriási erőfeszítések történnek, hogy keleten, a transzszibériai vasútvonal mentén hatalmas földterületeket vonjanak be a mezőgazdsági művelés körébe. A földek csatornázására, megmunkálására hatalmas összegeket fordítanak. 1929—35 közt öntözésre és a művelés előkészítésére 1.350,000.000 rubel „tőkebefektetés" szerepel. Mindazonáltal igen érdekes, hogy bármily hallatlan fáradsággal törekszenek gépesítéssel és tudományosan megalapozott módszerekkel nagyvonalú termelésre, az 1936-i zabtermelés tonnamennyisége kisebb volt,

---

* 1934—35-ben a cukorrépatermelés az egész világon 10,886.632 tonna nyerscukor, az USA: 1,257.750, Szovjetunió: 2,315.000, Németország: 1,817.430, Csehszlovákia: 615.700 tonna nyerscukor.

** Az USA marhaállománya 1926-ban: 59,191.000, a Szovjetunió: 65,900.000, Argentina: 32,212.000, Németország: 17,776.000. 1933-ban az USA: 70,214.000, a Szovjetúnió 38,400.000, Németország 19,139.000. 1935-ben a Szovjetúnió marhaállománya 49,255.000 volt.

mint az 1913. évi termés. Az 1937-i rekordtermés kereken húsz százalékkal haladta meg az 1913-it.*

A mezőgazdaság gépesítésének méreteit a következő tények alapján becsülhetjük fel. 1928-ban a Szovjetúnió területén a traktorok száma 26.000 volt. 1936-ig ez a szám a tizennyolcszorosára emelkedett (477.000). 1930-ban a Szovjetúnió területén 1700 kombinált mezőgazdasági gép volt található. 1936-ra ez a szám az ötvenszeresére növekedett, 93.200 darabra. A mezőgazdasági használatban levő traktorok és kombinált gépek számát a következő táblázat mutatja:

	traktorok száma (ezrekben)	traktorok teljesítőképessége (1000 lóerőnként)	kombinált gépek száma (ezrekben)
1928	26.7	278.1	—
1929	34.9	391.4	—
1930	72.1	1003.5	1.7
1931	125.3	1850.0	6.4
1932	148.5	2225.0	14.1
1933	210.9	3209.2	25.4
1934	276.4	4462.8	32.3
1935	379.5	6534.0	52.1
1936	477.5	7162.5	93.2
1938	483.5	9256.2	153.5

„A második ötéves terv" időszakának első három esztendeje alatt 1004 új gép- és traktorállomást rendeztek be. 1932 végén az állomások száma elérte a 2446-ot, az 1935. év végén számuk 4350-re emelkedett. Az 1935. év folyamán 72.8%-át látták el a kolchoszok bevetett területének. Ezek a gép- és traktorállomások a legteljesebb technikai gócpontok és egyben a tudományos földművelési módszerek alkalmazásának középpontjai is; a vidéki körzetekben ezeken nyugszik az állam gazdasági és politikai alapzata.

---

* A rubel hivatalos árfolyama most dolláronként 5.30. Az árfolyamingadozások a következők voltak:

1928 — 1.00 $ = 1.94½ rubel.
1929 — 1.00 „ = 1.94½ rubel.
1930 — 1.00 „ = 1.94½ rubel.
1931 — 1.00 „ = 1.94½ rubel
1932 — 1.00 „ = 1.94½ rubel.
1933 — 1.00 „ = 1.16—1.12 rubel.
1934 — 1.00 „ = 1.16—1.12 rubel.
1935 — 1.00 „ = 1.16—1.12 rubel.
1936 — 1.00 „ = 5.06 rubel.
1937 — 1.00 „ = 5.36 rubel.

A Szovjetúnió erdővidéke nagyobb, mint a világ bármelyik nemzetéé. A világ összes erdőállományának 57%-a.*

A prémárukban való bőséget azon a tényen mérhetjük le, hogy becslés szerint Oroszország külföldi vásárlásainak egytizedét a kivitelre kerülő prémekkel fizeti ki. Halászata is jelentős: gyors iramban fejlesztik, tudományos módszerek szerint.

Ásványi kincsek

A Szovjetúnió hivatalos közleményei szerint birtokában vannak a világ leggazdagabb vas-, magnézium- olaj-, foszfor- és apatit-telepei; széntelepei pedig a második helyet foglalják el a világ termelésében. Tagadhatatlan, hogy ezek a telepek rendkívül gazdagok. Az államkincstár kincsei között, melyeket megtekintettem, rendkívüli nagyságú aranyrudak is voltak, a legnagyobbik 39 kg-ot nyomott. Ezek az aranyrudak az Uralból származtak. Platinarudakat is láttam, az egyik 14 kg-ot nyomott.

A Szovjetúniótól független külföldi szaktekintélyek elismerik, hogy a Szovjetúnió a világ aranytermelésében második helyen áll és előreláthatólag aranytermelése még növekedni fog. Az aranytartalékok nagyságáról katonai okokból nem közöltek hivatalos adatokat, de a különböző számítások arra mutatnak, hogy az évi aranytermelés valószínűleg 175,000.000—400,000.000 dollárra tehető. A pénzforgalom aranyfedezetét az 1937. évben hivatalosan körülbelül 340,000.000 dollárban adták meg. A rigai diplomáciai karnál működő Mr. Packers jelentése kitűnő tanulmányt tartalmaz az aranyállományról. Az ő becslése valószínűleg a legpontosabb. Itt a helyszínen kitűnően értesült urakkal eszmecserét folytattam e tárgyról: Mr. Spencer Williams, Mr. Walter Duranty, valamint bizonyos szakértők, például a Távolkeleten működő bányamérnökök voltak informátoraim, ezenfelül Londonban is beszélgettem erről a témáról. Mindezen beszélgetéseimből azt hámoztam ki, hogy a becslések 300,000.000—450.000.000 dollár között mozognak. Véleményem szerint az érték 200,000.000—350.000.000 dollár között lehet.

Brooks Emeny: *The Strategy of Raw Materials* („Nyersanyagstratégia") című könyvében (a Bureau of International Research of Harvard University and Rad-

* Kivonat *A második ötéves terv megvalósítása 1933—37. c.* munkából, Meschlauk előszavával. (Meschlaukot is nemrég „likvidálták" — tartózkodási helye ismeretlen.)

cliffe College kiadványa) tudományos felkészültséggel boncolgatja azt a kérdést, hogy háború esetén hét nagyhatalomnak milyen lehetőségei vannak a legfontosabb élelmiszerekkel és nyersanyagokkal való önellátásra. A statisztikai táblázatok a Szovjetúnió hallatlanul nagy ásványi kincseiről tanuskodnak. A kimutatások szerint az önellátás lehetősége a Szovjetúnió számára százalékban kifejezve a következőképpen alakul: szén, vas, petróleum, magnézium, csillámpala, krómsav, hamuzsír 100%; kén 90%; foszfát 85%; higany 80%; cink 60%.

Ehhez viszonyítva a többi hat nagyhatalom — USA, Németország, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország és Japán — megközelítően sem rendelkezik oly nagyméretű önellátási lehetőségekkel, mint a Szovjetúnió — Nagybritanniát és az Egyesült Államokat kivéve.

Figyelemreméltó, hogy a Szovjetúnió fölösen rendelkezik azokkal a nyersanyagokkal, amelyek az Egyesült Államok önellátásában alacsony százalékszámmal szerepelnek — magnézium, króm, hamuzsír, higany — s hogy mindama nyersanyag, amelyben a Szovjet behozatalra szorul, az Egyesült Államokból származik. Ennek következtében az USA és a Szovjetúnió természetes segélyforrásai együttesen a kérdéses nyersanyagok és az élelmezés terén teljes önellátást biztosítanának.

Mit végzett a jelenlegi uralom a hatalom átvétele óta e természetes segélyforrások kiaknázása terén?

A bolsevisták 1917-ben kerültek uralomra. Ebben az időpontban az ipar öthatodrésze teljesen pangott. Közlekedés terén a rendelkezésre álló tartalékok javarésze már felhasználódott. Hatalomrajutásukat nyomban polgárháború követte, ennek eredményeképpen úgyszólván minden termelő munka megszűnt. A parasztság polgári gondolkodású része éles ellenállást fejtett ki a kommunista elveknek a mezőgazdaság terén való érvényesítésével szemben. A mezőgazdák „sztrájkoltak", egyszerűen megtagadták a munkát és a saját szükségletükön felül nem termeltek. E körülmény és az áruelosztás megszervezésének teljes hiánya folytán a városokban szörnyű inség támadt, tízezrek haltak éhen. Ilyen viszonyok és általános zűrzavar közepette a kereskedelem megbénult. Az első esztendőkben fellépő nagy szárazság még inkább rontotta a helyzetet.

Az adott viszonyokkal szemben Lenin gazdasági kér-

désekben meghátrált és megalapította az Új Gazdaságpolitikát, amely 1921 márciusában lépett életbe. Ez a politikai elv megőrizte a kommunizmust mint uralkodó politikai eszmét, gyakorlati megvalósítását azonban hosszú időtartamra irányozta elő. A parasztoknak bizonyos keretek közt meghagyta a magántulajdont és szerény mértékben engedélyezte az egyéni nyereszkedést. Magánosok is kaptak iparengedélyt. A gazdasági életben ezzel némi javulás mutatkozott. A terv nagy ellenkezést váltott ki a pártban, de Lenin mégis megvalósította; beismerte, hogy ez kényszerű visszavonulás: egy lépés hátrafelé, de „annál biztosabb, hogy kettőt lépünk előre". E néhány esztendő folyamán a kormány arra törekszik, hogy kapitalista országokból szerezzen pénzt a Szovjetúnió természeti kincseinek kiaknázására.

A szovjetkormány a különböző kapitalista országokat egymással szemben játszotta ki. Ebben az időszakban támad a hirtelen szovjet-német barátság, amelynek külső megnyilvánulása a rapallói egyezmény.

1922-ben Lenint szélütés érte és 1924-ben meghalt. Az Új Gazdaságpolitika nyomán a gazdasági életben elszaporodott a szerencselovagok típusa. A régi kommunistákat ez a fejlemény megriasztotta. Több ízben tisztogató műveletekbe kezdtek. Ezt nagy szigorral végezték. A pártban erős szakadás támadt. Végül is az Új Gazdaságpolitika embereit „profitjukkal együtt kisöpörték" és ez a politikai korszak is véget ért.

Ezekben az években a kormányzat fennállását gazdasági hanyatlás és zűrzavar fenyegette. Ennek legfőbb oka a parasztság állandó zendülése volt: nem akartak többet termelni, mint amennyi a saját szükségletük. A központi kormány és az egész kommunista uralom léte veszélyben forgott. 1924-ig a központi kormányzatnak sikerült költségvetését egyensúlyban tartania, netto bevétele azonban még nem haladta meg az egymilliárdnégyszázmillió rubelt. A párt Trockij vezetése alatt álló szárnya a világforradalmat tűzte ki célul, míg Sztalin és hívei arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a kommunista eszméket először a Szovjetúnióban kell megvalósítani. A „jobboldalnak" egy másik csoportja, melynek vezetői Bucharin, Rykov, Tomszkij és mások voltak, Sztalintól eltérő politikát követelt a parasztsággal szemben. Ez a csoport ellenezte a Sztalin elgondolása alapján gyors iramban végrehajtott, erélyes rendszabályokat, melyekkel a mezőgazdasági kollektivákat megszervezték. Nyilván-

való volt, hogy gazdasági káosz és talán társadalmi anarchia is támad, ha gyökeres intézkedéssel nem vetnek véget ezeknek az állapotoknak.

Lenin halála után a vezéri állásért tört ki a küzdelem. Ez végül is Trockij és Sztalin párviadalává fejlődött. 1927-ben Trockijt kizárták a párt központi vezetőségéből. Ezt 1928-ban újabb lépés követte: száműzték az ázsiai területekre. Híveit számüzetéssel és elzárással „számolták fel". Sztálin teljes győzelmet aratott.

Ily viszonyok közt tervezte meg Sztalin 1927-ben az iparfejlesztés ötéves tervét, mely, amint jelenleg már tapasztalható, csodálatos eredménnyel járt. A tervek megvalósításához nagy bátorság kellett, a legkíméletlenebb eljárásra volt szükség s a jövendő javulás reményében az összes társadalmi osztályokkal szemben szorosabbra fogták a kantárt. Az első ötéves terv kezdeti stádiumában a kormány létét ismét a mezőgazdasági vidékek passzív ellenállása fenyegette. Ezt az ellenállást kíméletlenül letörték. A kormány egyszerű, de kegyetlen eszközhöz nyúlt: egyszerűen elvette a parasztságtól a kirótt termésmennyiséget.

Ugyanilyen kíméletlen eréllyel valósították meg a mezőgazdasági kollektivákat és a földművelés gépesítését is. Ezerszámra „likvidálták" a kulakokat (a nagyparasztokat). Az iparfejlesztés terve, a munkásság, de maga a kormány is függő helyzetben volt a mezőgazdasággal szemben, nemcsak azért, mert ezen fordult meg élelmezése, hanem ebből származtak a szükséges állami bevételek is a gyárak felállítására és üzembehelyezésére. Végsőkig ment a harc. A kormány győzött — nagy emberáldozatok árán.

Végül is azonban a nehézipar hatalmasan fellendült (első ötéves terv). Óriási új gyártelepeket létesítettek. Egészen új városok épültek, gombamódra nőttek ki a földből. Charkovban hatalmas traktorművek, Moszkvában és Gorkijban automobilgyárak, Rosztovban és Sztalingrádban traktorgyárak, a Don-medencében kohók, az Uralban műtrágyagyárak és óriási vízierőműtelepek létesültek. A nagy Dnyepr-erőművet — Cooper ezredes terve szerint — 1935-ben fejezték be. Az első öt év folyamán kilencven új várost építettek. Az uralvidéki ipar ötszörösére emelkedett. Ezzel kapcsolatban a lakosság körében nagy belső vándorlás indult meg, özönlöttek a városokba, nem volt elegendő lakás és egyéb jelenségek is azzal a következménnyel jártak, hogy a lakosság egyre

cserélődött, ami nagy mértékben veszélyeztette teljesítőképességét. A gyakorlatlanság sok kárral járt, a kormány bürokratikus ellenőrzése is sok bajt okozott. E hallatlan nehézségek ellenére az ipari termelés 1929-ben mégis húszszázalékos emelkedést mutat az előző esztendőkhöz képest és 1930-ra újabb harmincnyolc százalékkal ugrik. A következő évek is hasonlóképpen nagy számokkal szerepelnek.

Az első ötéves terv időtartamát váltakozó rendszabályok jellemzik: kíméletlen tisztogatások, erőszakos elnyomás kísérték nyomon, majd ismét megbékítő politika következett. Figyelemreméltó, hogy a kormány mindinkább belátta annak szükségét, hogy ezek a hatalmas vállalkozások hasznot hajtsanak. Végeredményben a hatalom birtokosainak megmaradása attól függött, be tudják-e váltani a proletáriátusnak tett ígéreteiket. Ennek megvalósítása érdekében és hogy az ipar teljesítőképességét fokozzák, a gyakorlatban egyre jobban távolodtak el a kommunista alapelvektől. Kiderült, hogy a munkásságot hathatósan és tartósan csak egy valami ösztönzi: a haszon. A parasztságnak és a többi osztálynak a magántulajdon tekintetében is engedményeket tettek. Az akkordmunkarendszerhez hasonló stachanovita-mozgalom — melynek célja a munkateljesítmény fokozása — a nemzeti politika alkotóelemévé vált. 1934-ben a nehéziparban kétségen kívül jelentős haladás tapasztalható: a termelés mennyisége lényegesen emelkedett, a termelési költségek csökkentek.

Eközben sikerült a szükséges normális mennyiségű élelmiszert is előteremteni. Ez a mezőgazdasági kollektivák megvalósításával történt, habár az úgynevezett tudományos rendszerességgel folytatott mezőgazdasági termelés érdekében sokmillió hektár földön szüntették meg a veteménygazdálkodást. Végeredményben az ötéves terv bevált. Valójában a nagy siker főoka az ország óriási gazdagsága volt, ennek köszönhető a termelés nagy mennyisége, minden gyakorlatlanság, pazarlás s a rendszerváltozással szükségképpen együttjáró veszteségek ellenére. A kormány érdeme, hogy megcsinálta a tervet és minden eszközzel kikényszerítette megvalósítását. Fontos körülmény az is, hogy a kormány a terv gyakorlati megvalósítása érdekében bizonyos fokig mellőzte a kommunista alapelveket.

1924-ben az összes ipari termelés hatmilliárd rubelre rúgott, míg 1937-ben nyolcvanötmilliárdra becsülték.

láttam: komolyan dolgoznak, becsvágyók, munkabírók, fegyelmezettek.

Végső következtetésképpen leszögezhetem, hogy az eredményeket, a termelés mennyiségét illetően közzétett számadatok megbízhatók és józan gondolkodással ezekből felmérhetjük az eredmények nagyságát. Még ha e számadatokból lényeges, sőt nagyfokú levonást is eszközlünk, az eredmények még mindig igen tekintélyesek maradnak. Ezt a tényt a diplomáciai testület körében általánosan elismerik, még azok is vallják ezt, akik a kormányrendszerrel szemben megrögzött ellenséges indulattal viseltetnek.

Mint mondtam, a kormány birtokosai elválaszthatatlanul kötve vannak a terv sikeréhez, ezért teljes erővel dolgoznak megvalósításán. Ettől függ uralmuk. A tömegeket állandóan azzal buzdítják, hogy a terv eredménye magasabb életszínvonal lesz és a viszonyok megjavulnak. A szükség nagy hajtóerő, ez biztosítja az ipari gépezet teljesítőképességét s az igéreteket igyekeznek is beváltani. A kormány egyetlen tartósan hatásos eszközt talált a munkateljesítmény fokozására: a haszonra való törekvést.

Szállítás, közlekedésügy

A közgazdasági szervezeteknek kétségtelenül leggyöngébb része a javak elosztása. A kormány az elmúlt két esztendőben kettős törekvéssel próbálkozott: *a)* a vasutak és egyéb szállítóeszközök teljesítőképességének fokozásával és *b)* a mezőgazdasági termelés olyértelmű rendezésével, hogy helyenként az élelmiszerrel való önellátás lehetségessé váljék és a hosszú útvonalakon való szállítás elkerülhető legyen.

A vasútvonalak hossza mintegy huszonöt százalékkal emelkedett.

A transzszibériai vasútnak kettős sínpárokra való átépítése befejeződött. A kormány a hírek szerint vasutat épít Mandzsukuótól északra a távolkeleti partvidékig, hogy a Csendes-óceán partján levő területekkel biztonságos összeköttetése legyen. Megbízható forrásból értesültem, hogy ez a vasútvonal is elkészült. Moszkvai nagykövetségünk katonai attaséja, Faymonville ezredes, óvatos, józemű ember, közölte velem, hogy itt kiejezetten az a törekvés tapasztalható, hogy az országutak fokozot-

A szovjet ipar mai termelésének hetvenöt százalékát 1917 óta keletkezett gyárakban állítják elő.

A vasúti szállítmányok mennyisége az 1924-i harminchárommillió tonnáról 1933-ig háromszázhuszonhárommillió tonnára emelkedett.

Az adatok szerint 1936-ban az ország mezőgazdasági művelés alatt álló összes területének kilencvenegy százalékát gépi erővel, mezőgazdasági gépekkel és traktorállomásokkal művelik meg.

A Szovjetúnió helye a világtermelésben

Az 1936. évi adatok szerint a Szovjetúnió kombinált mezőgazdasági gépek gyártása és cukorrépatermelés terén első helyen állt, gépek, traktorok, teherautók, vas, érc, arany gyártásában, illetve termelésében második helyet foglalt el, acél és szuperfoszfát terén a világgazdaságban harmadik, széniparban negyedik helyen következett.

Az adatok szerint a Szovjetúnió Európa ipari termelésében első helyen áll az összes ipari termelés, nevezetesen gépszerszám, traktor, kombinált mezőgazdasági gépek és teherautók előállítása, továbbá arany és szuperfoszfát kitermelése és cukorrépatermelés terén. Acélgyártásban övé a második hely, szénbányászatban harmadik helyen áll. 1935-ben a többi európai országhoz viszonyítva a Szovjetúnió termelte a legtöbb olajat [illegible], első helyen állt rézkohászatban vasúti [illegible] és mozdonyok gyártásában, övé volt a második hely villamossági energia termelése és aluminiumgyártás terén.

Igen nagy hatassal voltak rám az itt található technikai berendezkedések, a szilárd tőkebefektetések, az alkalmazott módszerek, a tudományos kutatásokra és kísérletekre szolgáló felszerelések s a futószalagon való gyártás különböző rendszerei. Itt dolgozó amerikai technikusokkal való beszélgetésekből impozáns képet kaptam arról is, hogy a kormány megszerzi a legjobb külföldi technikusokat a gyártelepek felállításához, felszereléséhez és üzembentartásához. Ezen felül a szakiskolákból és egyetemekről évről évre nagy számban lépnek ki az életbe a buzgó, komoly fiatalemberek; vidékről származó, erős, friss ifjak és szaktudományaikat gyakran azzal fejezik be, hogy külföldi — német, francia, olasz, egyesültállamokbeli — gyárakban folytatnak gyakorlatot. Ezek a fiatal technikusok hajlamosak ugyan arra, hogy a külföldi mérnökök tudását némileg lebecsüljék — mégis úgy

tabb kiépítésével mozdítsák elő a közlekedés ügyét és vasutak helyett a szállítást nagyobb mértékben teherautókkal bonyolítsák le.

A cári uralom idején az országutak hossza huszonnégyezer kilométer volt, ebből műút négyezer kilométer, 1936-ban a Szovjet területén kétmillió kilométer betonozott országút volt, ennek egyötöde főútvonal.

A Moszkvából kivezető katonai műutak remek, nyílegyenes, széles, betonozott országutak.

1936-ban a légi közlekedés hálózata ötvenkétezer kilométer volt, míg 1929-ben mindössze tizenötezer. A repülőgépek 1936-ban ötvenhatmillió kilométer utat tettek meg az 1929-i hárommillió kétszázezerrel szemben. Légi úton 1929-ben ezer tonna árut szállítottak, 1936-ban már hatvanezret.

Az utolsó évek folyamán a vízi úton való közlekedés is nagyon fellendült. A Fehér-tengert összekötötték a Keleti-tengerrel (227 km — a csatorna 1934-ben nyílt meg). A Volgát összekötötték Moszkvával (a munka befejeződött 1937-ben — a csatorna hossza 128 km). Megállapítják, hogy a Káspi-tengertől Leningrádig a belvízi közlekedés hálózata most már teljesen kiépült. A hajózható folyók útvonala százezer kilométer, ami az Egyesült Államok vízi útjainak kétszeres hosszát jelenti.

A Szovjetúnió kereskedelmi flottájának tonnatartalma 1928-ban háromszázhuszonhétezer tonna volt, 1935-ben egymillió háromszázötvenezer tonna, ami négyszázszázalékos gyarapodást jelent.

1928-ban a távbeszélővonalak hossza összesen ötszázötvenhatezer egyszáztíz mérföld volt.

Ez a szám 1936-ban egymillió háromszáznegyvenháromezer hétszázötven mérföldre emelkedett. Ugyanezen időtartam alatt a távbeszélőállomások száma nyolcszáznyolcvanezerről kétmillió egyszázezerre emelkedett.

1924-től 1936-ig a levélkézbesítők száma hatezerkilencszázról százhuszonháromezerre emelkedett, vagyis a tizenkét év előtti létszámnak mintegy tizennyolcszorosára.

Nevelés, oktatás

A Szovjetúnióban tízezer lap jelenik meg harminckilencmilliós példányszámban. Az előttem fekvő adatok szerint 1928-ban a Szovjetúniónak huszonhárom rádióleadóállomása volt, 1936-ban már hetvennyolc s a felvevőkészülékek száma háromszázötvenezer. 1928-ban hatvanöt

távíró- és telefonközpontja volt, 1936-ban kétszázhetvenhárom.

Az adatok szerint 1913-ban huszonhatezer könyv jelent meg nyolcvanmillió hétszázezer példányban, 1936-ban negyvenháromezer háromszáznegyvennyolc munka ötszázhetvenegymillió példányban.

A Szovjetunióban már mindenki tud írni-olvasni, nincs többé analfabéta szovjetpolgár. 1913-ban Oroszország lakosságának még hetvenhat százaléka írás-olvasástudatlan volt.

A Szovjetunióban az elemi iskolák száma 1936-ban százhatvannégyezer volt, az 1914-i százhatezerrel szemben, ami hatvannégyszázalékos emelkedésnek felel meg. A közép- és felsőbb szakiskolák száma az 1915. évi kilencvenegyről 1936-ig ötszázkilencvenkettőre emelkedett, a szaporulat tehát ötszáz százalék. 1936-ban a különböző iskolák tanulóinak összes száma huszonnyolcmillió nyolcszáznegyvenkétezer a mindkét nembeli ifjúság köréből s ugyanebben az évben egymillió harminckilencezer hétszáz gyermek járt óvodába. 1935-ben ezerhétszáztizenkét ipariskola működött kétszáznegyvenhatezer kétszáznegyvennyolc tanulóval. Az adatok szerint az összlakosság huszonhat százaléka iskolába járt. A Szovjetunióban három és félszer annyi gyermek jár iskolába, mint a régi Oroszországban a háború előtt.

Csupán magában Moszkvában hetvenkét nagy iskolaépületet emeltek és szereltek fel az 1935. évben. 1936-ban ugyanott további százötvenkét új iskolát építettek. A városokban 1935-ben összesen négyszázkilencvenhat iskola létesült, míg vidéken ezer elemi és kétezer hétéves tananyagú iskolát szerveztek. 1932 óta a költségvetésben az oktatásügyi tétel tanulónként a kétszeresére emelkedett.

A Szovjetunió oktatásügyének igen fontos része a gyermekeknek iskolaköteles koruk előtt való nevelése. 1932 és 1935 közt az óvodák és nyilvános játszóterek száma hatszázhuszonhéttel emelkedett s összes számuk most hatmillió.

Az 1933—1935 közti három esztendő alatt középiskolákba, kollégiumokba, középfokú és felső szakiskolákba összesen egymillió háromszázezer hallgató iratkozott be. Ugyanezen idő alatt négyszáznyolcvanötezer négyszáz tanuló tett középiskolai záróvizsgát vagy nyert főiskolai képesítést. 1935-ben összesen ötszázkilencezer kilencszáz

tanuló járt közép- és szakiskolákba, míg 1932-ben négyszázhetvenkétezer kétszáz s 1913-ban százhuszonnégyezer.

Életviszonyok, társadalmi állapotok

A nemzeti jövedelem az 1913. évi huszonegymilliárdról 1935-ben hatvanötmilliárd hétszázmillióra emelkedett (1926—27-i árak alapján számítva). A programm szerint ezt az egész jövedelmet közvetve vagy közvetlenül a munkásosztályok jólétének emelésére fordítják.

Határozottan állítják, hogy 1930 óta nincs munkanélküliség és hogy a dolgozók száma 1932—1935-ig egymillió nyolcszázezer fővel emelkedett. Figyelembe kell azonban venni, hogy a szovjet-rendszer a munkanélküliséget egyáltalában nem tűri, kivéve olyan embereknél, akik nem egészen megbízhatóak vagy akik munkaképtelenek.

Mégis sokmillió ember van, akiket nem foglalkoztatnak a mezőgazdaságban, ahol pedig szívesen dolgoznának és bár rendszeresen van munkájuk, olykor nehezebb viszonyok között élnek, mint azok, akik az Egyesült Államokban támogatást élveznek. A politikai foglyok nem munkanélküliek. Ezeknek dolgozniok kell. Az 1932-ben kifizetett bérek végösszege 32.700,000.000 rubel volt, mely 1937-ben 56.200,000.000 rubelre emelkedett. Egy munkás átlagos évi keresete, 1932-ben 1427 rubelre rúgott, míg 1935-ben már 2371.5 rubelre emelkedett.

Érdekes megfigyelni, hogy Hitler hatalomrajutásával egyidejűleg, az 1934—1937 közötti években a kormányzati költségvetésben a katonai kiadások az 1934. év 3.3 százalékával szemben az 1937. évben 22%-ra emelkedtek. A hadügyi költségek 1937-ben elérték a 4.200,000.000 rubelt, ami hivatalos jegyzés szerint mintegy 820,000.000 dollárt jelentett.

Nem kevésbé érdekes, hogy a katonai kiadások egyidejű emelkedésével lépést tartottak a szociális és kulturális célokra fordított összegek is, sőt az előbbieket még túl is szárnyalták. 1928-ban ezekre összesen 1.495,000.000 rubelt fordítottak (6.4%), míg 1937-ben 26.604.552.000 rubelt (az összköltségvetés 27%-át). A szociális és kulturális célok alatt sok minden értendő: oktatásügy, gyermekkertészet, bölcsődék, kórházak, szociális biztosítás, lakásépítés, színház, mozi, rádió, propaganda, könyvek, ujságok stb. E számok jelentősége nem is annyira tényleges értékükben, hanem inkább rendeltetésükben és a bennük megnyilvánuló szándékban rejlik. A katonai szükségesség

ellenére a kormányzat ezekre a célokra mind többet és többet fordított.

A feltolakodó fogyatékosságok közé számíthatjuk: Az ország kiterjedését. — A nemzeti szolidaritást állandóan fenyegetik a Szovjetúnió lakóinak eltérő népi sajátosságai, de egyéb tényezők is. A viszonyok különbözősége eltérő szükségletekre vezet és érdekellentéteket okoz. Állandóan centrifugális erők működnek.

A Szovjetúnióban együtt élnek szlávok, finn-ugorok, török-tatárok, indo-európai néptörzsek, zsidók, németek, mongolok — valamennyien eltérő faji ösztönökkel, gondolkodási móddal, vallással és a kormányzat lényegéről alkotott különböző felfogással. Ezek az eltérések, különösem a vallásiak, a viszály és széthullás magvát rejthetik magukban.*

A kormányzati rendszer jellegzetességei

Az önzetlen társadalom eszményére alapított államot örökösen fenyegeti az egyéni érdekekre beállított emberi természet, melyet megváltoztatni nem tud. Ezek a mirigy- és idegrendszerben, valamint az általános emberi adottságokban gyökereznek, sok évszázad örökletes erőinek eredményeként.

Az a hatalmas feladat, melyet ez a kormányzat magára vállalt, egyrészt óriási bürokratikus aparátust igényel, másrészt veszélyt rejt magában. A feladat terjedelme és nagysága állandóan összeomlással fenyegeti az adminisztrációt. Nyilvánvalóvá teszi ezt már maga az egyes kormányzati ágak számvitelének sokfélesége (mely szükséges a becsületérzés fenntartására és a munkaképesség megőrzésére). Szédítő probléma, amelynek sokoldalúságát, a veszély különböző lehetőségeit, eléggé megvilágítja néhány alább kiragadott példa.

A mezőgazdasági és ipari munkások közötti ellentét állandó súrlódást okoz, mely messzemenő politikai követ-

---

* Faymonville ezredes utal arra, hogy a szovjetkormányzat nagylelkűen elismerte a nemzeti kisebbségek jogosultságát, sőt nemzeti kultúrájuk ápolásában igen messzire ment. Ismeretes, hogy az egyes nemzetiségek sajátos szükségleteit sokkal jobban tiszteletben tartják, mint régente. Egyidejűleg megjavultak a szállítási és közlekedési lehetőségek is az egyes tartományok között és így az árucsere lehetősége is megnövekedett, aminek folytán a különleges szükségletek és igények könnyebben kielégíthetők lettek. Ezért feltehető, hogy a nemzeti kisebbségek érdekellentétei idővel alábbhagynak és sohasem vezetnek majd elszakadásra a központi hatalomtól.

kezményeket rejt magában. Ez főképpen olyankor érvényesül, mikor a két társadalmi osztály egyikét, a másik rovására huzamosabb ideig nagyobb mértékben kihasználják.

Az orosz típus veleszületett passzivitása és a végzetbe való egykedvű belenyugvása állandó hátráltató tényező. Avosz (talán), fszjo ravno (nem baj), és nicsevo (nem tesz semmit), közmondásosak Oroszországban.

A munkahelyek változtatása némely iparágban eléri a 125%-ot.

Szaporodnak a jelek, hogy a sztachanoviták bizonyos rétege sérelmezi munkabérének önkényes megállapítását, mivel nem éri el a többi munkásrétegek bérszínvonalát.

A rendszer ellenfelei számolnak azzal a lehetőséggel is, hogy a hadsereg köréből feltűnik egy Napoleon, aki palotaforradalommal a hatalmat magához igyekszik ragadni.

A hazaárulási pörök, tisztogatások, kivégzések a legutóbbi években valamennyien olyan tünetek, mely az emberi természetben gyökerezik. A forradalom „felfalja saját gyermekeit". A veszély világos felismerése ellenére, amelynek leküzdésére az első idők bolsevistái el is voltak szánva, a politikai bűnösök kivégzését, mely 1934-ben kezdődött, félelmetes gyorsasággal hajtották végre.

Ha az idők folyamán, az életviszonyok javulásával egyidejűleg, újból megszületnek az egyes társadalmi osztályok közötti különbségek és az előjogok, úgy valószínűnek látszik, hogy ez az ifjúság ellenállásába ütközik, hiszen ez éppen az ellenkezője lenne annak, amit a kommunizmus lényegéről tanultak.

A mezőgazdasági munkás elszakad a földtől, mert a mezőgazdaság gépesítésével, a mezőgazdasági munkások tekintélyes részét gépekkel pótolják és a máris túlnépesedett ipari területekre vetik.

Egy általános európai háborúba a Szovjetúnió *kétségtelenül belesodródna.*

Nyilvánvaló, hogy ez a tényező állandóan a vezetők szeme előtt lebeg. Hitlernek a „Mein Kampf"-ban és nürnbergi beszédében lefektetett tervében az ukrajnai gabonaföldek különös szerepet játszanak és erre mutat a „Drang nach Osten" is.

Épígy tudatában van a kormányzat egy japán támadás lehetőségének. Az állandó készültség nagy éberséget és tetterőt követel. Újabban, a japán-kínai ellenségeskedések kiterjedésével egyidejűleg, a szovjet kormányzat magatartása Japán irányában megmerevedni látszik.

Vallási, gazdasági és politikai okoknál fogva a Szovjetúnió szomszédaiban nagy a félelem a szovjet gondolat elterjedése miatt, mely elönthetné az ő területüket is. Ez az oka a Szovjet irányában általánosságban fennálló ellenségességnek.

Az *egy* ember kezében központosított hatalom természetszerűleg veszedelmet is rejt magában.

A kommunista világnézet minden nevében történő cselekedetet igazol. A párthűség felette áll a becsületnek és a lelkiismeretnek. Az eredmény, hogy a vezetők gyakran nem bíznak egymásban. Ez komoly akadály és veszélyforrás lehet.

Miért erős a Szovjetunió?

A kormányzatot tulajdonképpen egy csoport gyakorolja, akik a párt fölött is uralkodnak. A kormányzat nem egyéb, mint a párt akaratának végrehajtója. Az uralom, egy emberben testesül meg, — Sztalinban, az „erőskezű emberben", ki minden vetélkedésből győztesen került ki, összes ellenfeleivel leszámolt és a gyeplőt teljesen a kezében tartja. Látszatra, típusa az olyan főnöknek, akivel „könnyen ki lehet jönni", csendes, a háttérben maradó és mégis ő a valóságos hatalom megszemélyesítője. A rendszer a valóságban teljesen egy ember kezében összpontosul.

A kommunista párt élén egy körülbelül száztagú központi bizottság áll. A politbüró, mely tizenegy tagból áll, amolyan vezetőszervféle. Ő irányítja a pártot és a kormányzatot. Mindkét testület Sztalin akaratát szolgálja. Ellenzék nyilvánvalóan nincs. Ha ilyesmi fellép, azonnal felszámolják. A régi bolseviki teoretikusok és intellektuelek szemmel láthatólag eltüntek.

A visszamaradottak, a mostani hatalom birtokosai, a forradalom „vasöklű legényei" közé tartoznak, akik mind alacsonyabb sorsból küzdötték fel magukat vagy tehetséges érvényesülői az ifjabb nemzedéknek. Az egyedüli kivételek Kalinin, az elnök, Molotov, a miniszterelnök és Litvinov, a külügyminiszter.

A hatalom Sztalin, továbbá Vorosilov (hadsereg), Esov (titkosrendőrség), Kaganovics (ő építette meg a moszkvai földalatti vasutat és megszervezte a vasúthálózatot) és Mikojan (élelmezésügyi népbiztos) kezében nyugszik. A legutóbbi hazaárulási pör ártalmatlanná tette Bucharint, Rykovot és Grinkót, akik a jobboldal régi ellenzékét alkották. Az előbbi pörrel együtt leszerelte a baloldali ellenzéket, Rosengoltzot, Kresztinszkyt, Patakovot, Szerebrakovot, Szokolnyikovot és Radeket is. Az első

hazaárulási pör végét jelentette Zinovjevnek és Kamenevnek. Tomszki öngyilkos lett. Ami a régi vezetőségből még fennmaradt, az is teljesen felszámoltnak tekinthető.

A diktatúra technikája

A valóságban a kormányzat ereje a vezetők erején nyugszik. A reájuk háramló nehézségek súlya alatt az egyén és a szabadság védelme, melyet az alkotmány biztosított — átmenetileg megszünt. A Kreml urai tökéletesen hatalmukban tartják és ellenőrzik a bürokráciát. Általában őszinte és fanatikus odaadással szolgálják a kommunista ideált, azzal a természetes törekvéssel karöltve, hogy önmagukat is megvédjék. Az ő szemükben gyöngeség vagy a határozottság hiánya árulást jelentene a nagy céllal szemben, melyet az emberiség üdvéért elérni óhajtanak. Eljárásuk igazolását a történelemtől várják. Állítólag Sztalin mondta volna, hogy a kivégzéseket addig nem szüntetik be, míg azok „az ügy érdekében szükségesek". Mint ideálisták, a proletáriátus felemelkedését szolgálják, de mint vérbeli realisták, habozás nélkül börtönbe vetnek mindenkit, hogy szabaddá tegyék az emberiséget, vagy agyonlövetik legjobb barátaikat, ha azok változtatni mernek a kommunista gondolat általuk képviselt veretén.

Magánéletükben tökéletes puritánok. Köztudomású, hogy a vezetők körében nem létezik megvesztegetés. Életmódjuk meglehetősen egyszerű. A Kremlben jól élnek. Van dacsájuk, falusi házuk, automobiljuk és hasonló kényelmi eszközeik. De nem költekeznek. Egy népbiztos havi fizetése 900 rubel, de mivel az államtól mindent természetben kap, erre a pénzre sincs szüksége.

Valamennyi fáradhatatlan és komolyan dolgozó ember benyomását kelti. Mindegyikük középkorú, Sztalin is. Akiket közülük személyesen ismertem, mind erős egyéniség benyomását tették rám, félreismerhetetlen egyéni jellegzetességgel, energiával és velükszületett vezetői tulajdonságokkal. Sztalin egész életpályája, példája a keleti türelemnek és nyugalomnak, mely azonban szükség esetén gyors és kíméletlen cselekvési móddal párosul. Ő osztja mindig az első csapást. Ha a mult év májusában Tuchacsevszki tábornokban korzikai vér folyt volna, úgy az ország helyzete talán más lenne.

Általánosságban szólva, a mult év áprilisáig itteni diplomáciai körökben sohasem vált kérdésessé a Sztalin-rezsim ereje vagy politikai tartóssága. Elmondhatjuk, hogy tavaszig a Szovjetúnió mind az országban, mind a

külföldön a biztos alapon nyugvó hatalom hírnevének csúcsán állott. Ekkor kezdődtek a hazaárulási pörök és a politikai vezetők kivégzése, a haditörvényszékek, tizenegy katonai vezető ember agyonlövetése, az egész nyáron tartó tisztogatási akció, melyek a szovjetpolgárok ezreit tették áralmalanná, közöttük a kommunista párt és a társállamok magasállású vezetőit is. A legutóbbi hazaárulási pör — mely csak nemrég ért véget — Bucharin bizarr vallomásával fényt derített az elmúlt nyár megdöbbentő eseményeire.

A Sztalin-rezsim mai ereje

Nem kétséges, hogy az intelligencia és a kommunista párt köreiben — melyek leginkább szenvedői voltak a legutóbbi tisztogatásnak — sok az elégedetlenség és ellenséges érzület a kormánnyal szemben. De épígy kétségtelen az is, hogy minden ilyen ellenzékieskedést csirájában elnyomnak és szigorúan ellenőriznek. Ámde tisztában kell lenni azzal, hogy az érintettek száma, bármilyen nagy is legyen, az ország összlakosságához mérten elenyésző. A pártot magát a tisztogatás után újjászervezték és a vezetőállásokat elfoglalták az ifjabb nemzedék tagjai — valamennyien Sztalin-hívek. Maguk a tömegek úgy látszik meglehetősen közömbösen állnak szemben ezzel a jellegzetesen orosz jelenséggel, sőt mintha helyeselnék is elnyomóiknak, a „bürokratáknak, a békebontóknak, a hazaárulóknak" félreállítását, akik létében fenyegették szeretett Szovjetúniójukat. Tisztában kell lenni a propaganda nagy jelentőségével. Az életviszonyok javulásába vetett remény az egész ország ifjúságának nagy hajtóereje. És valóban, komoly jelei vannak a haladásnak. Joggal mutatnak rá arra, amit Sztalin, a nagy építő, a Szovjetúnióért tesz. Az óriási középületek, lakóházak, gyártelepek, utak, valamennyien „tíz mérföld hosszú vászonra üstököscsóvával felvázolva", rendkívül impozánsak és alátámasztják a propagandát.

A Sztálin-rendszer ereje attól függ, milyen mértékben támaszkodhatik a hadseregre és a titkos rendőrségre. A legutóbbi hónapok eseményeinek hatása alatt a diplomaták körében tért hódított a felfogás, hogy a hadsereg teljesen Sztálinhoz húz, illetve Sztálin erősen kezében tartja. Vorosilov marsall és Sztalin ifjúkori barátok, egyforma vágású emberek, akik egymáshoz igen közelállnak. Ehhez járul még, hogy a titkosrendőrség, mely hatalmasan kiépített katonai szervezet, részben pol-

gári, részben egyenruhás tagjaival átszövi a társadalom minden rétegét. Ez Sztálin igazi fegyvere, mely felett tökéletesen uralkodik. Esov, Sztálin személyes barátja, akit ő állított a G. P. U. élére, „vasseprővel" távolított el belőle minden Sztálin-ellenes tényezőt. Hadsereg és titkosrendőrség kölcsönösen ellenőrzik egymást és versenyeznek a párt és vezetője iránti hűségben.

A propaganda minden eszköze felett Sztálin rendelkezik. Sajtó, rádió, mozi, iskola, a pártkeretek és központok, sőt maga a hadsereg is állandóan élesztik a kommunista-hitvallás lángját, szüntelenül hirdetik egy külföldi invázió veszedelmét, az orosz nacionalizmus iránti odaadást és ébrentartják az életviszonyok javulásába vetett reményt. „Sztalin atyuskáról" állandóan mint a tömegek gondviselőjéről emlékeznek meg. A tömegek előtt a kommunizmus kora ifjúságuk óta a vallás meggyőző erejével bír.

Ilyen körülmények között egyáltalán nem látszik valószínűnek a rendszer bukása. Hacsak két szerencsétlenség be nem következik (mert kétségtelenül a mai körülmények között azok lennének), — nevezetesen Sztálin meggyilkolása és ezzel egyeidejűleg egy hadsereglázadás és államcsiny a Kremlben, — feltételezhető, hogy a mai rendszer állandósul.

A moszkvai diplomácia megítélése szerint, még ha e sikeres forradalom meg is döntené a mostani kormányzatot és annak következménye egy katonai diktatúra lenne is, a szociális kormányzat és az államkapitalizmus valamilyen formája mégis fennmaradna.

Miben rejlik a Szovjetunió katonai ereje?

Sokan kételkednek benne, vajjon a Szovjetúnió a mai körülmények között képes lenne-e egy ellenséges szomszéd inváziójá t meggátolni, avagy egy hosszú háborúban ellenállást kifejteni; de általános itt az a nézet, hogy Japán vagy Németország, avagy mindkettő számára nehéz, sőt talán lehetetlen lenne a Szovjetúniót meghódítani.

Több vezető személyiséggel beszéltem és úgy találtam, hogy feltétlenül bíznak a hadsereg hűségében és abban, hogy a határokat Németországgal vagy Japánnal szemben, még kettős támadás esetén is, meg tudják védeni.

A vörös hadsereg létszáma körülbelül 1,300.000 ember. Ehhez járul még a titkosrendőrség (N. K. V. D.), mely

további 200.000 fegyveres fővel rendelkezik. Érdekes az összehasonlítás más nagyhatalmak számszerű erejével: a német hadsereg állítólag 600.000 főből áll, az olasz hadsereg létszáma 528.000, a japán 248.000, a lengyel 284.000 és a román haderő 266.000 ember.

Minden évben 1,500.000 ifjú kerül a zászlók alá, mely számból 500.000 a tényleges szolgálatban marad.

Az előbbi évfolyamokból nyert kiképzett katonák számát ötmillióra becsülik, akik a tartalékhadosztályok feltöltésére szolgálnak; a további behívások számára egy körülbelül hatmilliós tartalék áll készenlétben, így tehát a katonai szolgálatra alkalmas férfiak száma mintegy tizennégymillió.

Harckocsik, tankok és gépesített egységek terén az összehasonlítás a szomszéd államokkal a vörös hadseregre nézve kedvező. Az azonnal rendelkezésre álló harckocsik számát 4000-re becsülik. Figyelembe kell venni azt is, hogy a mezőgazdasági traktorokat gyártó hatalmas üzemek igen könnyen átállíthatók harckocsik nagymennyiségű gyártására is. Úgy hírlik, hogy ezeket már egyszer igénybe is vették ilyen célokra. Még az egy év előtti körutam alkalmával is egyes üzemek öntödéjét elzárták előlünk, amit magunk között azzal indokoltunk, hogy ezeket már akkor is katonai célokra vették igénybe.

Általánosságban a Vörös Hadsereg légierejét minden más hataloménál erősebbnek tartják. Repülőgépeinek számát 4500-ra becsülik. Különösen jóknak ítélik a vadászgépeket. A nehéz bombázók csak másodrendű minőségűek és nagyon lassúak. A francia ügyvivő közlése szerint a Szovjetúnió évente 4800 gépet képes előállítani. Az oroszok nagyszerű repülő érzékkel rendelkeznek és elsőrendű pilóták.

A tisztikart illetően. úgy hírlik, hogy a fiatalabb parancsnokok kiválóan rátermettek és a magasabb állások igen jó kezekben vannak. Átlagosan ezek is mind fiatalabb emberek. Egyes külföldi katonai attasék úgy vélekednek, hogy az idősebb és tapasztaltabb tábornokok félreállítása a hadsereget lényegesen meggyöngítette Személyileg igazat adok katonai attasénknak, Faymonville ezredesnek, hogy ez lényegileg túlzott állítás.

Általában a hadsereg jó kézi fegyverekkel, meglehetősen jó repülőgépekkel és nagyszerű tankokkal rendelkezik. A tüzérség is kielégítő és javításán állandóan munkálkodnak. Defenzív helyzete a Szovjetúniónak belső okoknál fogva igen erős. A hadsereg tagjaiban mélyen

gyökeredzik a kommunista hitvallás. Valószínű, hogy a Szovjetúnió területi egysége, minden lehetséges külső támadás esetén is töretlen maradna. Elképzelhető, hogy ha kettőnél több a támadók száma, úgy területének egy része megszállás alá kerülhet, de a Szovjetúnió mai katonai erejének ismeretében nem látszik valószínűnek, hogy az inváziós hadseregeknek tartós sikereik lehetnének. (Lásd Faymonville ezredes mellékelt jelentését.)

A fennálló vélemény végeredményben az, hogy a vörös hadsereg engedelmes híve a kommunista pártnak és így Sztálinnak is.

Mi a Szovjetunió jelentősége a nemzetközi életben?

Fentebbi tényből kitűnik, milyen hatalmas tényezője Oroszország a világgazdaságnak, emberanyagával, természetes segédforrásaival és gazdagságával. Ha egy háború lehetőségétől eltekintünk, elmondhatjuk, hogy a rendszer tartóssága biztosított. Figyelembe véve az utolsó nyolc év ipari és egyéb gazdasági eredményeit, — amire bizonyíték a legutóbbi két év kedvező kereskedelmi mérlege, mely az aranytermelés hallatlan növekedéséről, valamint más kedvező jelenségekről számol be, — úgy az itteni általános vélemény szerint valószínű, hogy a Szovjetúnió gazdagsága és hatalma emelkedőben van. Természeti kincsei mérhetetlenek, a technikai felszerelés kiváló, a munkabérek és igazgatási költségek aránylag alacsonyak és a befektetett tőkéhez viszonyítva számba sem jönnek. A tőkebefektetés után hozamot nem fizetnek.

Vízierők terén a Szovjetúnió az egész világon a második helyen áll és e célra még nagyobb tőkék igénybevételét tervezik. A mezőgazdasági termelés évről évre megújul és emelkedőben van.

A hosszadalmasság s bizonyos mértékű pazarlás szükségszerű következménye a bürokráciának. Mindazonáltal a föld kincsei oly bőségesek, hogy a nemzeti vagyon tiszta hozama és az ország hatalma minden valószínűség szerint még fokozódni fog. Egy ilyen fejlődés messzemenően hatással lesz majd mind a világgazdaságra, mind a nemzetközi politikára. Ehhez járul még egy további tényező. Az ország emberanyaga elhasználatlan, fiatal néprétegekből áll. Az orosz parasztifjúságnak történelme folyamán most nyujtottak először továbbképzési lehetőségeket és technikai kultúrát, alkalmat adva nekik arra, hogy kilépjenek a paraszti lét szűk köréből. A 600.000 lelket számláló Dnyepropetrovszk egyetemét 25.000 diák látogatja.

A falusi ifjú bekerült a városba és a „felemelkedés" útjára lépett. A meglátogatott hatalmas ipari üzemek vezetőinek (valamennyi fiatal ember) komolysága, tudása és kiegyensúlyozottsága mély hatást gyakorolt reám. Az ország fiatal rétegét lelkesítik a lehetőségek, melyeket a mérhetetlen gazdagságú ország kincseinek tudományos kihasználása és a szorgalom nyujt. Természetes, hogy a hatalom birtokosai ezeket az erőket nem is akarják fékezni. Az ásványi kincsek és a mezőgazdasági lehetőségek végtelen változata, a hatalmas, részben már kihasznált, részben még kihasználandó vízierők, az olcsó belvízi hajózás, az alacsony munkabérek, figyelembe véve azt is, amit tudományos módszerek és a gépesítés e természetes segédforrásokból még felszínre hozhat, arra a szinte tomboló fejlődésre emlékeztetnek, mely az Egyesült Államokat hetven évvel ezelőtt elöntötte.

Valószínűleg még évek munkájába kerül, míg ez a termelés a világpiacon lényegesen érezhető lesz. Minden termék még egy ideig a belföldi szükséglet fedezésére szükséges, mely — mint Kalinin elnök előttem kijelentette — „olyan, mint egy mindent megemésztő kohó". Mégis, ha a rendszer, vagy akár egy hozzá hasonló is, még egy ideig felszínen marad, úgy a világnak nemcsak egy új tényező lehetőségével, hanem adottságával is számolnia kell, mely a világgazdaságot tekintélyes mértékben befolyásolhatja. Hatása az európai gazdasági és politikai viszonyokra beláthatatlan lesz.

A Szovjetúnió legnagyobb tagállama, az R. S. F. S. R. (orosz szocialista föderatív szovjet-köztársaság) magába foglalja Nyugat-Oroszország nagy részét, Finnországtól a Fekete- és a Kaspi-tengerig, valamint Szibériát és rendelkezik az összlakosság 50 és a természetbeni kincsek 80%-ával. Mondják, hogy ha egyenes vonalat húznának Leningrádtól a Kaspi-tengerig és ezt tekintenék Oroszország északkeleti határának, az így nyert területen belül feltalálható lenne a mezőgazdasági termékek 80%-a, a lakosság 70%-a, a vízierők, a szén- és vastelepek nagy része, valamint más természeti kincsek is. Még ha két tagállamra oszlana is ez a terület, a további fejlődést feltételezve, a politikai és gazdasági lehetőségek még mindig oly tekintélyesek lennének, hogy lényegesen befolyásolnák az európai és világgazdasági helyzetet.

Fennállhat még a jövőre nézve egy német hódítás veszélye, vagy pedig Németország és Oroszország egyesülésének lehetősége. Mondani is felesleges, hogy a német

tudományos és ipari módszerek, a német szervezőképesség és fegyelem, párosulva Oroszország emberanyagával és természeti kincseivel, elképzelhetetlen mértékben átalakítanák Európát és a világot.

Feltételezhető, hogy ilyen és hasonló elgondolások miatt tartanak fenn Európa nyugati nagyhatalmai itt diplomáciai képviseleteket, sokszor számukra nem könnyű körülmények között.

Milyen szerepet játszhat a Szovjetúnió az Egyesült Államok életében?

Az Egyesült Államok és az orosz nép viszonya hagyományosan barátságos és kölcsönösen jóindulatú. Nagy Katalin visszautasította III. György kérését csapatok kölcsönzésére vagy bérlésére az amerikai gyarmatok ellen. Történelmi és egyéb meggondolások megerősítik a feltevést, hogy az orosz nép hangulata az Egyesült Államok iránt rendkívül barátságos.

Mint azt már egyik előző jelentésemben is közöltem, az itteni kormányzat vezetői e téren oly messzire mentek, hogy kifejezetten biztosítottak arról: az Egyesült Államokat a többi kapitalista államokkal szemben megkülönböztetett elbánásban akarják részesíteni. Csak nemrég adták ennek tanubizonyságát. (L. a Hrinkevics- és Rubens-eseteket.)

Ámbár Oroszországban diktatúra van, mégis, ez lényegesen különbözik a fasizmustól. A proletárok fölötti diktatúra nem célja, vagy célkitűzése az itteni rendszernek, mint a fasiszta ideológiában. A diktatúrát reális segédeszköznek tartják, melyet kénytelenek kizárólag a tömegek érdekében alkalmazni addig, míg azok képesek lesznek önmagukat oly rendszer szerint kormányozni, melynek ideológiájában az egyén és nem az állam lesz a legfőbb érték. Ehhez járul még, hogy nincs okunk kételkedni a mostani rezsim őszinte békevágyában.

Eltekintve az ideológia különbözőségétől, tárgyilagosan szemlélve a helyzetet, bizonyos tények életfontosságúak az Egyesült Államok szempontjából.

Oroszország katonai szempontból fontos segélyforrásai kiegészítik az Egyesült Államokéit.

Fizikai természetű érdekellentétek nincsenek az USA és a Szovjetúnió között.

A Szovjetúnió területe érintkezik Mandzsukuóval, melytől északra és nyugatra fekszik, továbbá keletre és nyugatra Japántól. Mint már említettem, a Szovjetúnió

távolkeleti hadereje teljesen önellátó, létszáma különböző becslések szerint 350.000-től 450.000 főre rúg. Ez a sereg teljesen modern fegyverekkel van ellátva, bő készletek felett rendelkezik, annyira, hogy egy kétéves támadóhadjárat esetén is Nyugat-Oroszországtól függetlenül helytállhat. Beszélik, hogy a kormány eltökélt szándéka, itt oly nagy hadsereget tartani, hogy minden mandzsukuói japán katonára két szovjet katona jusson.

A Szovjetúnió nagy erőfeszítéseket tesz flottája kiépítésére. Megállapították, hogy jelenleg negyven tengeralattjáróval rendelkezik a Csendes-óceánon.

Vladivosztok és a keleti tartományok támaszpontjai egy meglehetősen nagy orosz légiflottának, mely bombázó- és vadászgépekből áll (állítólag 1500 egység) és melynek hatósugarába beleesnek a fából épített japán városok.

Amikor a diplomáciai szolgálatunkban álló Blake konzul Japánból nemrég ideérkezett, említette, hogy ottani kereskedelmi körökben állandó beszéd tárgya a veszély, melyet az orosz légiflotta Japánra nézve jelent.

Van egy veszélyes pont, mely igen súlyos kérdéssé fajulhat. Tudniillik, ha a Szovjetúnió a Komintern útján az USA belső ügyeibe avatkozna. Szerencsére ez a veszély, a Roosevelt elnök és Litvinov néphiztos között kötött 1934. évi egyezménnyel, bizonyos mértékig kikapcsolódott. A Komintern jelenleg szemmelláthatólag csekély tevékenységet fejt ki. A francia ügyvivő úgy nyilatkozott előttem, hogy a rendszer szívesen lazítaná kapcsolatait a világforradami erőkkel, de ennek ellentmond a tény, hogy a kormányzat a Kominternt a fegyveres védelem kiegészítésére óhajtja felhasználni egy esetleges támadóhadjárat esetén. Újabb tények is bizonyítják, hogy nem gondolnak a Komintern felszámolására. A vörös hadsereg és a titkosrendőrség fenntartásával egyidejűleg fennen lobogtatják az „egész világ munkásainak" zászlaját is, hogy Oroszországot megvédje egy esetleges fasiszta támadással szemben.

Meggyőződésem szerint az Egyesült Államok és a Szovjetúnió még sokáig közös gyékényen árulnak, amennyiben mindketten a világbéke fenntartásáért küzdenek.

Az én véleményem az, hogy az Egyesült Államokat innen nem fenyegeti kommunista veszély. Az itteni kormányzat, az önfenntartás hatása alatt, kénytelen kapitalista módszereket alkalmazni. Előre látom, hogy ez a

kormányzat, mint ez a multban is történt, a kommunista elv fenntartása mellett, a gyakorlatban mindinkább jobbra tart. Ha fennmarad, úgy idővel a Fabian Society programmjához hasonló arculatú szocializmus fejlődhet ki, amennyiben az állam a nagy ipari üzemeket bár a kezében tartja, azonban a mezőgazdaság és a kisebb üzletemberek a kapitalizmus, a magántulajdon és a nyereség törvényei szerint szabadon tovább működhetnek.

Összefoglalás

I.

A Szovjetúnió területi kiterjedése és természeti gazdagsága, a mezőgazdaság, az ásványi és talajkincsek, a vízierők, a halászat, a természetes víziutak, egyenesen elhivatottá teszik Oroszországot arra, hogy erőteljes gazdasági fejlődésnek és hatalomnak nézzen elébe.

II.

Tíz éven keresztül a rendszer az anarchia és a káosz határán mozgott; de az utolsó tíz év folyamán az ötéves terv hatása alatt rendkívüli volt a fejlődés a vízierők kihasználása terén, az iparban, a közlekedésügyben, a szociális gondoskodásban, a nevelés és oktatásban, valamint a hadseregfejlesztés területén is. Ez kétségtelenül a sztálini mozgatóerőnek köszönhető. Ez időszakot az jellemzi, hogy a gyakorlatban szakított a kommunista elvvel. Hogy a rendszert fenntartsák, kénytelenek voltak a profit elvéhez folyamodni.

III.

Az emberi természetet nem lehet két évtized alatt megváltoztatni. A rendszer ma tulajdonképpen államkapitalisztikus szocializmus. Tartósságáról és fejlődéséről nem lehet jóslásokba bocsátkozni, mivel túl sok hatótényezővel kell számolni, így például egy esetleges európai háborúval és egyebekkel. Az általános felfogás az, hogy ha bár a mai rendszer belülről omlana is össze, egy katonai diktatúra útján vagy akár más módon, az államszocializmus bizonyos fajtája mégis megmaradna, mivel a legutóbbi két évtized ifjúságát ezeknek az elveknek szinte vallásos tiszteletében nevelték fel.

IV.

Az uralkodó rendszer ereje Sztálin merész és bölcs vezetésén nyugszik. A hadsereget, a titkosrendőrséget, a sajtót, a rádiót és az iskolákat teljesen a kezében tartja. Szemmelláthatő, hogy Sztálin, Leninnel együtt, a tömegek előtt az „emberfölötti ember" eszményévé magasztosult. Pillanatnyilag Sztálin uralma erős gyökeret eresztett. Hacsak valami szerencsétlenség nem történik, — politikai gyilkosság, egy államcsínnyel karöltve, — úgy a mostani kormányzat hosszú életű lesz.

V.

A Szovjetúnió katonai ereje imponáló. Mind minőségileg, mind mennyiségileg a csapatok nagyszerűek. Az 1,500.000 főből álló sereg két önálló egységre oszlik: egy nyugatira és egy keletire. Az elsőhöz tartozik a hadsereg 70%-a, az utóbbihoz 30%. Fegyverekkel jól el vannak látva, kiválóan fegyelmezve és a kommunizmus fanatikus szolgálatára oktatva. Gépesített egységei nagyon jók. A légiflotta legénysége elsőrendű, a vadászgépek felszerelése igen jó, míg a bombázoké csekélyebb értékű. Számszerűleg a légiflotta valószínűleg erősebb bármely nagyhatalomnál. Technikai felszerelés dolgában a légihaderő, úgy látszik, két-három évvel elmaradt a nyugati hatalmak légiflottája mögött.

A kormányzat a legnagyobb bizalommal tekint egy kétoldalú támadás elé Németország és Japán részéről, mivel hisz annak eredményes elhárításában.

Rendkívül nehéz lenne a támadóknak mindezeket az erőket legyőznie, vagy akár megsemmisítenie, különösen ha figyelembe vesszük az oroszok szövetségesét, az orosz telet is.

Átmeneti nehézséget talán a második védelmi vonal fog okozni — itt főképpen a frontmögötti ipari termelésére gondolok és a finomabb petróleumtermékekkel való ellátásra.

VI.

Ez egybevágó körülmények jelentősége, Európa és az egész világ szempontjából, nagyon nagy. Közömbös, melyik rezsim, vagy melyik kormányzati rendszer van éppen felszínen, mert a szóbanforgó erők, egyesülve a mérhetetlen természeti kincsekkel, oly döntő jelentőségű gazdasági tényezővé fognak fejlődni, mely feltartóztathatat-

lanul érvényesíti majd befolyását Európában és a nemzetközi politikában.

VII.

Mindezek súlya az Egyesült Államokra nézve teljesen világos. Ha Japán megvadulna, úgy az a tény, hogy Oroszország őrzi a hátsó kijáratot, döntő fontosságú lehet.

A Szovjetúnió barátságosabb hozzánk, mint bármelyik másik államhoz. Ez tökéletesen nyilvánvaló.

Ha a Szovjetúniót ki is zárták a tervezett négyhatalmi paktumból (amiről külpolitikájának jelenlegi vezetői megvannak győződve), okunk van feltételezni, hogy elszigelten is fennmarad és pusztán saját erőire támaszkodva is végtelen fejlődés elé néz. Ez esetben lehetséges, hogy a világ gazdasági és politikai egyensúlyának nagy veszedelmévé válik.

A kommunizmus nem jelent komoly veszedelmet az Egyesült Államokra nézve. Jövőbeni barátságos kapcsolatok általában csak hasznosak lehetnek.

ZÁRÓJELENTÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÁLLAMTITKÁRÁNAK, AZ 1938 JÚNIUS 6-I JELENTÉS KIEGÉSZÍTÉSÉRE

Moszkva, 1938 június 6.

Sir,

amikor elhagyom itteni őrhelyemet, hogy eleget tegyek bruxellesi kötelességeimnek, feladatomnak vélem, hogy összefoglaló jelentést terjesszek Államtitkár Úr elé, mely tartalmazza az itteni helyzetből folyó következményeket, vázolja a függő kérdéseket és néhány megjegyzést tartalmaz ezek legelőnyösebb elintézési módjáról; végül felvázol egy elfogadható politikai magatartást, mely, figyelembe véve a helyzetet, véleményem szerint legjobban megfelel az Egyesült Államok érdekeinek. Így tehát bátorkodom a következőkről beszámolni.

Hivatkozom itt ez év június 6-án kelt 1341. sz. jelentésemre, mely általános áttekintést nyujt az anyag fölött. A mellékelt jelentés ennek kiegészítése és ezzel összefüggésben olvasandó.

Különleges függő kérdések

A két hatalom között még fennálló különleges függő kérdések a következők:

1. Oroszország tartozásának kiegyenlítése és javaslat

kölcsön kibocsátásáról az Egyesült Államok vagy állampolgárai részéről.*

2. a Komintern;

3. az amerikai állampolgárok védelme;

4. a Hrinkevics-eset;

5. a Rubens-eset;

6. a kereskedelmi kapcsolatok és a legtöbb kedvezmény elve.

A Komintern

Ami a Komintern kérdését illeti, nem hagytam kétséget a szovjetpolitika vezetőiben aziránt, hogy az USA elvárja tőlük a néki tett igéretek szigorú betartását.

Ezzel összefüggésben három tényező érdemel figyelmet, melyeket nem szabad szem elől téveszteni:

Először: A Szovjetúnió vezető személyiségei ma életfontosságúnak tartják a kapcsolatot a világforradalom külországbeli élesztőivel, mivel ez számukra a katonai védelem egyik eszköze is. (L. a francia ügyvivő erről szóló jelentését és megjegyzését.)

Másodszor: Sztálin kormányában még rövid idővel ezelőtt is megvolt a hajlandóság arra, hogy kapcsolatait a világforradalmi mozgalmakkal a multhoz képest lazítsa. A kormányzatnak a Kominternhez fűződő viszonya egyenes arányban áll az aggodalommal, melyet egy esetleges támadás gondolata nekik okoz. Ezért e kapcsolat ma újból megszilárdulóban van.

Harmadszor: Úgy látszik, a Komintern jelenleg igen csekély tevékenységet fejt ki az USA-ban.

Ezáltal a Komintern kérdése gyakorlatilag, az Egyesült Államok létérdekei szempontjából, pusztán akadémikus problémává csökkent. Hacsak a Komintern tevékenysége erősebb lángra nem lobban, úgy véleményem szerint az Egyesült Államok, elvi álláspontjuk szigorú fenntartása mellett, eltekinthetnek a kérdés további taglalásától, feltéve, hogy a Komintern működése nem vesz olyan fordulatot, mely nemzeti jólétünket veszélyeztethetné. Pillanatnyilag, a fennforgó körülményeket figyelembe véve, nem látszik tanácsosnak „verébre ágyúval vadászni".

---

* Az adósság és kölcsönügyek tárgyalását itt elhagyjuk, mivel ismétlés lenne.

Küldetésem ideje alatt éberen őrködtem az Egyesült Államok politikai hagyományai felett, melyek közé tartozik — mint azt Államtitkár Úr csak nemrégen is ismételten nyomatékosan hangsúlyozta — az amerikai állampolgárok erőteljes védelme. Jelenleg még két súlyosabb eset van függőben. A Hrinkevics- és a Rubens-ügy. Ezek az egyedüli amerikai állampolgárok, kik pillanatnyilag — politikai okokból — börtönben ülnek.*

Ez eseteket vizsgálva, figyelembe kell venni az orosz politikai viszonyok jelenlegi hátterét is. A kormányzat úgy érzi, hogy elszigetelve áll egy ellenséges világ közepette és az összes kapitalista hatalmak készen állnak arra, hogy ellene kardot rántsanak. A háborús hangulat élénk. Olyan ostromállapot-féle van. A kormány meg van győződve arról, hogy Németország és Japán részéről támadás fenyegeti. Hogy önmagát védje, energikusan jár el, miközben nem törődik holmi figyelmességekkel. Az itteni konzulátusokat kíméletlenül bezárták. Idegen állampolgárok ezreit letartóztatták, börtönbe vetették és őrizetben tartják, arra sem adva nekik alkalmat, hogy látogatókat fogadhassanak. Csak nemrégen értesültem az angol, francia, német, olasz, török, perzsa és afganisztán ügyvivőtől, még pedig mindegyiktől külön-külön, hogy egyetlen esetben sem kaptak alkalmat arra, hogy állampolgáraikkal, azok kihallgatása előtt, beszéljenek. Ezernyi görög, perzsa és afgán, sokszáz német és lengyel és nagyszámú angol és olasz van őrizetben ilyen körülmények között és ott is maradnak.

Az általános politikai magatartás

Tekintve az amerikai állampolgárok állandóan csökkenő számát a Szovjetunióban, de egyéb okoknál fogva is, talán azt mondhatnók, hogy az itt uralkodó viszonyok mellett a diplomáciai viszony fenntartása felesleges, sőt nem is tanácsos.

De ha a rendkívüli politikai és gazdasági lehetőségeket vesszük figyelembe, melyek kétségtelenül egyre fokozódó mértékben fogják befolyásolni az európai politikai és gazdasági helyzetet. és különösen, ha Japán csendes-

* Röviddel ezután Hrinkevicset előterjesztésemre szabadon bocsátották. Mrs. Rubens segítségünket visszautasította és nem vetett súlyt a hazatérésre, ahol őt talán, állítólagos útlevélhamisításáért, a szövetségi törvény megsértése miatt, bírói eljárás várta.

óceáni magatartására gondolunk, akkor oktalanságnak látszik a jelenlegi jogi kapcsolatokon változtatni és a diplomáciai viszony megszakítását fontolgatni — feltéve, ha súlyos kihívás ezt nem teszi szükségessé.

Véleményem szerint, itteni missziónk jelentőségét lebecsülni, vagy pedig a diplomáciai személyzet számát csökkenteni nem szabad.

A diplomáciai viszony fenntartásával egyenlő fontosságú az alkalmazandó módszerek kérdése a két állam között felmerülhető ügyekben. és az az általános magatartás, melyet a misszió a szovjetkormányzattal s annak képviselőivel szemben elfoglal.

A viszonyok változása az utolsó három évben

A viszonyok 1935 óta alaposan megváltoztak.

Kormányzatunk annakidején őszintén sajnálta, hogy a Szovjetúnió nem tartotta be az adósságok kiegyenlítéséről, a kölcsönről és a Kominternről szóló megállapodásunkat. Ilyen körülmények között természetes volt, hogy tiltakozásunk jeléül csökkentettük konzulátusaink számát, valamint a konzuli személyezetet. Akkor politikánk a szigorúan vett formai szükségszerűségnek szem előtt tartásával a kapcsolatok szűkítésére szorítkozott, hangsúlyozva, hogy kénytelenek vagyunk a Szovjetúniótól követelni vállalt kötelezettségei betartását mind betűszerinti értelemben, mind szellemükben. Magatartásunk rendíthetetlen kellett hogy legyen. Az utolsó másfél év alatt azonban a tartós béke előfeltételei alaposan megváltoztak. Az európai béke, a csendesóceáni, valamint a távolkeleti megegyezés ügye ma teljesen másképpen áll. Még három évvel ezelőtt a vonakodó magatartás és az ebből fakadó ingerlékenység nem járt volna említésreméltó következményekkel. Ma nagyobb problémák forognak kockán. Most már az orosz belső helyzet is más képet mutat. Az itteni kormányzat szemmelláthatólag válságon megy keresztül. A külföldiekkel szemben a hangulat rendkívül ellenséges. Hivatalos sajtóhangok azt állítják, hogy a támadókedvű nemzetek részére dolgozó kém- és hírszerző irodák a különböző diplomáciai és konzuli képviseleteknél raktak fészket, közvetlenül fenyegetve a szovjeturalmat. Sokezer afgán, görög és török állampolgárt, többszáz németet és lengyelt. tekintélyes számú japánt, sőt brit alattvalókat is őrizetbe vettek állítólagos földalatti tevékenységért és börtönben tartanak mind a mai napig. A külföldiek letartóztatását nem

hozzák nyilvánosságra. A diplomáciai képviseleteknek következetesen megtagadták, hogy alattvalóikkal kihallgatásuk előtt szót váltsanak.

Mindezek ellenére az egész idő alatt a szovjet kormányzat a legelőzékenyebb magatartást tanusította az Egyesült Államok iránt, szóbeli ígéreteit gyakorlatilag is alátámasztva. Világos példa erre mind a Hrinkevics-, mind a Rubens-ügy. Magasrangú szovjet hivatalnokok úgy nyilatkoztak előttem, hogy az Egyesült Államok iránti barátságot elébe helyezik a világ bármely más nemzetével való kapcsolatuknak.

Feltételezve, hogy az Egyesült Államok fenn óhajtják tartani diplomáciai kapcsolatukat a Szovjetúnió kormányával, véleményem szerint tanácsos, hogy missziónkat a legbarátságosabb és legharmonikusabb szellemben vezessük, összeegyeztetve a vállalt kötelességek teljesítéséhez való ragaszkodásunkkal. Természetes, hogy emellett éberen kell őrködnünk demokratikus intézményeink érintetlensége és a Szovjet ígéreteinek pontos betartása fölött. Azonban a viszonylag alárendelt jelentőségű függő ügyeknél alkalmazott magatartásunknak — sőt tulajdonképpen mindenkori magatartásunknak — nem szabad türelmetlennek vagy kritikusnak lennie, hanem toleráns szelleműnek, megértéssel azon nehézségekkel szemben, melyekkel a Szovjet hivatalnokainak meg kell küzdeniök. Soha nem szabad olyan magatartást tanusítanunk, mely bizalmatlanságot és ellenségeskedést szülhet. Viselkedésünk nem lehet oka annak, hogy miatta az „ellenséges hatalmak" közé sorozzanak bennünket.

Ilyen politikai vonalvezetés még semmiképpen sem jelentené a Szovjetúnió eszmevilágának elfogadását, de igenis jelentheti az önrendelkezési jog elismerését. Igazán gyakorlati értékű magyarázata lenne azoknak a fennkölt szellemű és mélyen keresztény nyilatkozatoknak, melyeket az elnök és Államtitkár Úr az Egyesült Államok külpolitikájáról ismételten tettek. A „jó szomszédság politikája" lenne és összhangzásban állna diplomáciai történelmünk legszebb hagyományaival.

Utolsó otthoni látogatásom alkalmával ezekről a kérdésekről eszmecserét folytathattam az Egyesült Államok elnökével és Államtitkár Úrral és törekedtem a kapott utasítások értelmében — remélvén, hogy helyesen fogtam fel azokat — a fent vázolt politikai magatartást kezdeményezni és a gyakorlatba is átültetni. Azt hiszem, eredményes volt. Nincs okunk kételkedni a Szovjetúnió őszin-

tén barátságos érzületében az Egyesült Államokkal szemben, mely ép az ellenkezője sok más nemzet irányában tanusított magatartásának s messze meghaladja bármely más ország iránt megnyilvánuló rokonszenvét. Tapasztaltam, hogyha a két ország között felmerülő kérdéseket a türelem, a megértés és a barátság szellemében igyekszünk rendezni, úgy erre gyors és nagyvonalú választ várhatunk az itteni kormányzat részéről, akik ez esetben mindig készen állnak arra, hogy a dolgok észszerű megoldása érdekében engedményeket tegyenek.

Most, mikor elhagyom őrhelyemet, azt hiszem elmondhatom, hogy bár hű maradtam politikai eszményeinkhez és kormányzati rendszerünkhöz, erőteljesen képviselvén az Egyesült Államok jogait és méltóságát, mindazonáltal történelmi hagyományainkat követtem, mikor kimélyíteni törekedtem azt a barátságot, mely az amerikai és az orosz népet régóta összefűzi.

NAPLÓ *1938 június 6.*

Élénken érdeklődöm minden iránt, amiből a Szovjet katonai erejére lehet következtetni. Hitler becslése orosz vonalon a következő:

„1. Oroszország 180 millió lelket számlál.

2. Oroszország területileg a támadók ellenében védett helyzetben van.

3. Oroszország blokáddal soha le nem győzhető.

4. Ipara légitámadások ellen védve van, mivel fontosabb ipari gócpontjai a határoktól 4—6000 km távolságra feküsznek."

Majd így folytatja: „E négy tény elegendő ahhoz, hogy mindenki felismerje, milyen veszedelmes hatalom ez az ország. Ehhez járul még a forradalmi eszme ereje és a hatalom urainak eltökélt szándéka, egy világforradalom életrehívására. E célból olyan haderőt alkottak, melynek technikai felkészültsége a lehető legtökéletesebb. Hasonló célokat szolgál a rabszolgabérekkel dolgozó dumping-politika is, mely alkalmas arra, hogy aláássa más országok gazdasági életét."

„Oroszország mostani fejlődése gondolkodásra késztet" — mondja továbbá. „1917-ben Oroszország a végét járta, 1920-ban pedig polgárháborúk alatt vérzett. 1924—25-ben, a vörös hadsereg megalkotásával mutatkoztak a gyógyu-

lás első jelei. 1927-ben megszületett az első ötéves terv, melyet később keresztül is vittek. Ezt követte 1932-ben a második ötéves terv, melynek végrehajtása most folyik. Oroszországnak biztos alapokon nyugvó kereskedelme van, valamint a világ legerősebb hadserege, tankcsapatai és légi ereje. Ezek olyan tények, melyek mellett nem lehet szó nélkül elhaladni."

Ezek részletek egy munkából, melyet Londonderry márki a napokban hozott Londonban nyilvánosságra. Nem sokat tartok Londonderry németbarát magatartásáról. De biztos vagyok benne, ha Londonderry az állítja, hogy Hitler ezeket mondta, akkor az igaz is.

A SZAKÉRTŐ SZEMÉVEL

DAVIES NAGYKÖVET FELTERJESZTÉSE
ÉS RÉSZLETES BESZÁMOLÓJA
AZ ASZERBAJDZSÁNI OLAJMEZŐKÖN,
A DONYEC-MEDENCÉBEN,
A KAUKÁZUSI IPARVIDÉKEN ÉS A
DÉLOROSZORSZÁGI KOLLEKTIV MEZŐ-
GAZDASÁGI TELEPEKEN TETT
KÖRÚTJÁRÓL,
MÁJUS 17-TŐL JÚNIUS 2-IG.

Szakértői jelentés Oroszország hadiiparáról

1. A szovjetkormány végrehajtó bizottsága alá rendelt osztályok újabb változásai hatást gyakoroltak az egész szovjetiparra. Ezt különösen meg lehetett érezni az iparnak közvetlenül a hadsereg szükségletét kiegészítő részében. Ezek az átállítások épúgy vonatkoznak új népbiztosságok szervezésére, mint a meglévő népbiztosságok hivatalainak és bizalmi állásainak személyi változásaira.

2. Ezen változások legfontosabbika a végrehajtóbizottság egy új osztályának felállítása volt a mult télen; a hadiszükséglet (lőszeripar) népbiztosságáé, a Vörös Hadsereg fegyvergyártásának irányítása céljából. Ez az átállítás az új alkotmányt előkészítő bizottsághoz intézett javaslatra történt, és Sztalin azt a szovjetek rendkívüli kongresszusának tett jelentése alkalmával fogadta el hivatalosan. A rendkívüli kongresszus az alkotmány utolsó fogalmazását fogadta el és hagyta jóvá.

3. Valamivel később, 1937 augusztus 23-án, különböző, a nehézipari népbiztossághoz csatolt hivatalokból új népbiztosságot alkottak: a gépgyártás iparának népbiztosságát.

4. Ez után az új szabályozás után minden ipar és tröszt, amely elsősorban a Vörös Hadsereget szolgáló lőszergyártásért felelős, a háborús szükséglet népbiztosságának van alárendelve. Idetartozik az egész repülőgépgyártás, az egész hajóépítési ipar, minden lőszergyár, a könnyű fémipar gyáraival és laboratóriumaival együtt és idetartoznak az acélipar osztályai is. A gépgyártás népbiztosságának ezután a traktorok, gépszerszámok,

mozdonyok, vasúti kocsik és mezőgazdasági gépek gyártása is alá van rendelve, továbbá minden gyár, amely a könnyű fémipar és az élelmiszeripar számára állít elő gépeket, végül a boilerek és turbinák gyártása, valamint az elektrotechnikai ipar.

5. Az átállításnak általános és különleges okai vannak. Általában, úgy látszik, felismerték, hogy oly hatalmas vállalkozás számára, mint amilyen a Szovjetunió állami ipara, a szigorú központi kezelés nem az ipar megszervezésének a legalkalmasabb válfaja. A szovjetipar kezdeti állapotában, amikor csak kisszámú orosz mérnök, akiket külföldi szaktanácsadók támogattak, rendelkezett tudással és tapasztalatokkal, s amikor lényeges követelmény volt az üzemek ellenőrzése, ez a szélsőségesen központosított kezelés elkerülhetetlennek bizonyult. Minél jobban terjedt a szovjetipar, annál nehezebbé vált a központosított üzemvezetés. Közben egyre több fiatal mérnök és technikus került ki a Szovjet technikai szakiskoláiból, kiknek megvolt a minősítésük ahhoz, hogy vállalkozásoknál és gyárakban felelős állásokat foglaljanak el. A decentralizáció végrehajtása tehát okvetlenül szükségessé vált, amint a személyzet száma ezt megengedte.

6. A szovjetipar mai állapotában általában egymás mellett működik a szigorúan központosított felsőbb igazgatás és a decentralizált üzemvezetés felügyelete. Bizonyítja ezt az ipari népbiztosságok számának emelkedése, s az ipari üzemek messzemenő alosztályozása trösztökbe és különálló gyárakba.

7. Az új gyárbiztosságok megalkotásának különleges oka állítólag a katonai hatóságok panasza, hogy a lőszeripar teljesítménye nem éri el a tervbevett mennyiséget, s ezenfelül sok gyártmánya kifogásolható.

8. Ami a szervezést illeti, úgy a szovjetkormány jelenlegi rendelkezéseit a lőszergyártás terén majdnem eszményieknek lehet mondani. Az előforduló nehézségek nem vezethetők vissza a szervezés hibáira. Inkább a technikai munkások elégtelen ügyességének és a szovjetmunkásság alacsony termelési kvótájának a számlájára írhatók, aminek ismét különböző okai vannak, így pl. nem megfelelő kiképzés, alacsony életszínvonal, s talán politikai ellenzékiség, szabotázs és belső ellenség titkos fondorkodása. Mindezek nyilván csak átmeneti jelenségek.

9. A lőszergyártásnak ez a majdnem eszményinek mondható megszervezése a szovjetélet politikai, katonai és gazdasági vezetőinek szoros együttműködésén alapul. A

kormány gondosan kidolgozott és állandóan ellenőrzött áttekintési táblázatok alapján pontosan ismeri az ország természetes segélyforrásait és a rendelkezésre álló nyersanyagokat. Az ipar legnagyobb fokban központosított legfelsőbb igazgatása folytán pedig a kormány abban a helyzetben van, hogy teljesen ismeri az ipar mindenkori teljesitőképességét és kiépítésének lehetőségét.

10. A Vörös Hadsereg vezérkarától a kormány megkapja a szükséges tájékoztatást, hogy bizonyos előrelátható katonai akció támogatására milyen fokban van szükség az ipar készenlétére. Ezen alaptényezők ismeretében a kormányzat főbb vonásokban úgy állíthatja be politikáját, hogy egyúttal számbaveszi, vajjon lehetséges-e és mily mértékben kierőszakolni ezt a politikát, ha a diplomáciai fáradozások sikerteleneknek bizonyulnak.

11. A Vörös Hadsereg vezérkara viszont, ha a kormánytól megkapja a különböző lehetséges stratégiai helyzetekre vonatkozó utasítást, amelyekbe bele kellene avatkoznia, kiszámíthatja, milyen igényeket kell teljesítenie, hogy katonai sikerre számíthasson. Ezekhez a kívánalmakhoz tartoznának, a csapatokon kívül a ruházat és a lőszer, továbbá a pénzügyi és az ipari támogatás, amely a szükségállapot előrelátható tartamára a lőszerellátást állandóan biztosítaná.

12. Ezeket az igényeket, melyekkel a vezérkar a mindenkor lehetséges hadászati helyzetben felléphet, a kormány kétségtelenül gondosan megvizsgálta. A lehetséges feltevésekhez tartozik természetesen a csak egy oldalról jövő invázió elleni védekezés esete is, továbbá egy ellenséges koalíció elleni védekezés és végül az egyik fronton megindítandó támadás összekapcsolása egy másik fronton való védekezéssel. Amint a kormány elfogadta a vezérkar ezen igényeit, tovább küldi azokat a nemzeti tervező hivatalokhoz, melyeknek a Vörös Hadsereg ipart érintő kívánalmainak a teljesítése a feladatuk. Az állami tervező bizottság ezek után elsősorban elégíti ki ezeket a kívánalmakat.

13. A tervező bizottságok az ipar központi irányítása folytán abban a helyzetben vannak, hogy elegendő mennyiségű nyersanyagot (tüzelőszert s villamosenergiát) juttathatnak a lőszeripamak, s megfelelő munkáról, továbbá pénzről gondoskodhatnak üzembentartásuk biztosítása végett. A biztosságok közül, melyek e tervek elkészítésében közreműködnek, a legfontosabbak: a hadiszükséglet népbiztossága, a nehéz- és könnyűfémipar biztossága, a

gépgyártás biztossága, az élelmiszeripari és a szállításügyi biztosság. A végrehajtó hatalomnak ezek az osztályai viselik a felelősség legnagyobb terhét az ipar készültségéért.

14. Jegyezzük meg végül, hogy a Szovjetúnió szocialista gazdasága az egész nemzeti ipar teljes ellenőrzésével az ipar részéről biztosítja a kormányzat minden katonai tervének támogatását. Ezt úgy szervezték meg, hogy az esetenként igényelt nyersanyagok, termények és munkaerők a nemzet összkészletéből kerülhetnek kiadásra. A Szovjetúnió ipari irányításának szigorúan központosított rendszere megengedi, hogy a végrehajtó hatalom saját elhatározása alapján a törvényhozó vagy más testület hozzájárulása nélkül minden termelési programot elfogadhat. A termelési tervezetek kivitelénél bizonyára előfordulhatnak nehézségek, de ezek valószínűleg műszaki vagy politikai természetűek, míg a Szovjetúnió ipari termelésének megszervezését egészségesnek mondhatjuk.

A leggazdagabb orosz vidék leltára

A moszkvai követségtől való elutazásom előtt egy jegyzéket állítottam össze a különböző gyárakról, amelyeknek meglátogatását tervbe vettük, s vacsora után az étkezőkocsiban Shiffer úr, a szovjetgazdaság követségi szakértője egy 30—40 perces előadást tartott arról, amit másnap látni fogunk.

Először Charkovban álltunk meg, egy 700.000 lakosú városban.

Az első világháború után Kiev lett Charkov helyett Ukrajna fővárosa, aztán megint Kievet választották székhelyül. Charkovnak az volt a híre, hogy a „legoroszabb" az orosz városok között. Nemrég készültek el egy csinos liget körül csoportosított központi kerülettel. Az épületek impozánsak, jókarban vannak, szépen berendezettek, s mondhatnám önmagukban véve közösséget alkotnak. Ehhez hasonló jellegzetességet találtam minden helyen, melyet Oroszországban meglátogattam. Nagyon gyorsan ment az építkezés. Itt Charkovban az új traktorgyárak egyikét akartuk megismerni, amelyek az ötéves terv egyik részét képezték. Nyolc-tíz mérföldnyire feküdt a várostól, széles, modernül aszfaltozott út mellett, amely a tág ukrajnai sztyeppbe vezetett. Ez a gyár évente 37.000 kerekes típusú traktort tudott előállítani,

s teljes üzem esetén 12.000 munkást foglalkoztatott. Látogatásunk idején a gyár nagy része hernyótalpas vontató gyártására volt átállítva, amelyből az érvényben lévő terv szerint 15.000 darabot tudott évente szállítani. Mindnyájan meg voltunk győződve, hogy itt hernyótalpas tankok készülnek a hadsereg részére.

A gyár terve az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Németország legjobb műszaki és építészmérnökeivel való tanácskozás után készült el. Az ötéves terv ideje alatt a szovjet kormány majdnem tékozló módon fizetett ki minden összeget, hogy a nyugati országok legjobb mérnökeit alkalmazhassa, s hogy a technikának és tervezésnek legértékesebb segédeszközeihez jusson. A szóbanforgó gyárat 1931-ben építették. Gépeinek 60%-a Amerikából származott. Közölték velünk, hogy jelenleg mintegy 9000 férfit és nőt foglalkoztat a gyár, köztük 121 különböző országokból származó technikust. Meglátogattuk még a traktorgyár mellett elterülő óriási lakótelepet, amely modern, tiszta lakóházakból állt. Jellegzetesek voltak az új típusú, modern munkáslakások, amelyekkel más orosz városokban is találkoztam. Megnéztük a lakásokat, s később a gyermekotthont is, ahol a munkásnők gyermekei, míg anyjuk a gyárban dolgozott, egy testvér felügyelete alatt maradtak. Az anyáknak a gyár megfelelő időt hagyott a szoptatásra.

A traktorgyár felszerelése és annak felhasználása a legújabb vívmányok alkalmazásáról tanuskodott. Csodálatra késztetett. A gépek úgy voltak felállítva, mint a river-rougei Ford-gyárban: az anyag automatikusan gurult tovább, amíg a termék el nem készült. Az ide-oda szállításra nem volt szükség. A munkafolyamat úgy volt elrendezve, hogy a nyersanyag ez alatt a folyamat alatt készáruvá vált. Amennyire csak lehetséges volt, a futószalag rendszer érvényesült. Ottlétünk ideje alatt csakugyan láttuk, hogyan keletkeznek traktorok ezen a futószalagon.

Az volt a benyomásunk, hogy a gyár kielégítően dolgozik. A gyorsaság és a serénység nem egészen az volt, amit országunk gépkocsigyáraiban megszoktunk. Az orosz technikusok ebben az időben azt jelentették, hogy az orosz munkásság, bár teljesítőképessége egyre nő, még csak 40%-át éri el az amerikai gépészek munkatempójának. Véleményem szerint csakugyan ebben a mértékben dolgoztak. A tényleges teljesítmény tehát még nem felelt meg a gyártelep tervezetének és berendezéseinek.

A vállalattal az ú. n. „tudományos-technikai szakosztály" állt összeköttetésben, egy gazdaságpedagógiai berendezés, amely a telep egyik nagy, csinos épületében volt elhelyezve. Előadótermekkel, vetítőteremmel, tanulószobákkal, műszaki könyvtárral, kiállítóhelyiséggel volt ellátva, s célja a gyári személyzet szakismeretének és képességének emelése volt. Az épületet egyenesen erre a célra tervezték. Minden falon grafikonok és táblázatok függtek, melyek lépést tartottak a gyártással, s megmutatták, hogyan vizsgálja folyton a gyárvezetőség a termelési teljesítmény tényezőit. Az ábrákon meglátszott a pontos nyilvántartás. Sokfajta adatot tartalmaztak, köztük a különböző osztályok munkaszemélyzetének teljesítőképességét és az akkordmunkások, vagy sztachanoviták számát.

A könyvtár különösen érdekes volt, mert mértéke a fiatal orosz technikusok és mérnökök komolyságának és buzgalmának.

Egy csinos fiatal leány igazgatta, aki nemcsak a technikai szakirodalom traktorokról szóló legjobb munkáinak a gyüjteményét mutatta meg büszkén, hanem katalógus- és cédularendszerét is. Az olvasóterem asztalán különböző nyelvű műszaki és kereskedelmi lapok és folyóiratok hevertek. Európa és az Egyesült Államok csaknem valamennyi ipari országa képviselve volt. Ebben az épületben esti tanfolyamokat is tartottak. A futószalagról lekerült traktorok jól megépítetteknek látszottak. Nem voltak sok műszerrel felszerelve, de azt a benyomást keltették, hogy jól megfelelnek a gyakorlati követelményeknek és ellenállóképesek. S valóban, sokat láttam közülük üzemben az orosz kollektív gazdaságokban, ahol nyilvánvalóan erősen használatba vették.

Tekintettel az óriási aranyértékre, melyet a szovjetkormány az iparra költött és még most is költ, érdekes volt ebben és más gyárakban is a munkabérskálát megismerni. A hadiszükséglet és egyéb szükségletek céljából való termelést nagy mértékben fokozzák az alacsony munkabérek, mert a korlátlan „emberanyag" Oroszország legerősebb természetes segélyforrásaihoz tartozik. Ebben a gyárban az átlagos havi munkabér pl. 230 rubel volt, ami a hivatalos árfolyam szerint 45 dollárra rúgott. Tanult munkások átlagbére ennek a kétszerese volt. A sztachanoviták maximális havi bére mintegy 160 dollár, s az alkalmazottak fel egészen az igazgatóig bezárólag nem kaptak évi 5000 dollárnál többet.

Charkov közelében egy dinamó- és egy elektrotechnikai telep is van, ahol a fém-, szén-, vasérc- és villanyerő-ipar számára gyártanak gépeket. Órákig tartott, amíg végigjártuk. 38.000 embert foglalkoztat. A gyár 2500 munkagépének, mondták, kb. a fele külföldről származik. A generátor évi teljesítménye 30 turbina, egyenkint 50.000 kilowattal. A kisebb gépeket itt is a gyárban kipróbált és legjobbnak talált futószalag-rendszerrel készítik. Az erőmű legnagyobb daruja 200 tonnát emel és szállít. Egy óriási, százezer kilowattos turbina elkészítésének útját ismertük meg. A 38.000 munkás és alkalmazott közül 1200 a gépészmérnök. Legmagasabb fizetésük évente 1200 dollár. Van ezenkívül 1500 külföldi szakember. A gyárvezetőség itt is nagyon büszke arra (ez jellemző az itteni vállalatok felelős vezetőire), hogy megmutathatta nekünk technikai és kémiai laboratóriumainak részleteit, beavathatott bennünket kalkulációs rendszerébe és végigvezethetett iskoláin.

Azután ismét vonatra szálltunk és Charkovból Szaporosjeba utaztunk, ami meglehetősen hosszú utazás volt. Vacsora után megint egy előadást hallgattunk végig a másnapi látnivalókról.

Szaporosjenek 125.000 lakosa van*, a Don-medence közepén fekszik és kifejlesztése a szovjetkormányzat óriási ipartervezetének egyik része. A vidék központja a Dnyeper-erőmű, nagy vasérc- és széntelepek közepette. Nagy Katalin ideje óta állandóan a Dnyeper hajózhatóvá tételén fáradoztak és töltéseket emeltek mellette ezen a helyen. Számos kudarc után végre megnyerte a szovjetkormány Cooper amerikai ezredesünket a mű számára, amit ez sikerrel létre is hozott. Az ú. n. Dnyepervagy Cooper-erőmű a Boulder-mű mellett a legnagyobb erőmű a világon. Ekörül a hatalmas elektromos erőtartály körül négy-öt év alatt óriási, különböző iparokat űző gyár keletkezett. Szaporosje, az új város, mondhatni, egy éjjelen át nőtt ki a földből.

Az épületek, célszerűségi okokból, nagyrészt hálóhelyiségekre oszlanak, három vagy négy emeletesek, tiszták és jól épültek. Az utcák, akárcsak egy jellegzetes amerikai prairie-városban, egymásra merőlegesen futnak. Az ú. n. Kultúr- és Pihenőkertben a szépítésre való törekvés is meglátszik. Garázsok is vannak és egy igen csinos moziépület. Az utcákat tisztán tartják.

---

* 1941-ben 350.000.

Szaporosjeben az erőműnek és a villany erejével táplált ipartelepeknek a viszonyát akartuk tanulmányozni. Saját szemünkkel akartuk látni a várost, a Cooper-műveket, az óriási, még épülőfélben lévő acélgyárat (részben már üzemben van, de más része még csak most épül) és meg akartuk tekinteni az aluminiumgyárat; utóbbi, hír szerint, Oroszországban egyedülálló és az egész világon is egyike a legnagyobbaknak. Körülkocsiztuk a hatalmas erőművet és több órát töltöttünk a turbinatermekben, amelyek üzemi vezetése szovjet-mérnökök kezében van. Ők nagy csodálattal és ragaszkodással beszéltek Cooper ezredesről. A völgyzárógát építése, mondták, 1927-ben kezdődött és 1932-ben készült el. Az erőmű 80.000 négyzetmérföldet lát el. A transzformátortól mért legnagyobb hatótávolság 500 mérföld. A téli időszakra kisegítő telepek is vannak. Mégsem ad a Cooper-mű az egész terület számára elegendő áramot. Ezért még további négy áramfejlesztő-telep terveit készítették el, közülük kettő már épül. Ezzel kapcsolatban érdekes megemlíteni, hogy a Cooper-telep több elektromos energiát termel, mint Európa többi része együttvéve és áramtermelés szempontjából csak az Egyesült Államok mögött marad el. A telephez 2000 alállomás tartozik a mezőgazdasággal foglalkozó területeken, ezek olyan elektrifikálási terv alapján osztják el az áramot, amelyek a mi amerikai TVA és REA programunkhoz hasonlók.

A vezető mérnökök foglalkozásukra jellemző típushoz tartoznak: fiatal, szerény, kiegyensúlyozott ember mind, ha bízhatom emberismeretemben. Az egész berendezés olyan tiszta, oly jó elrendezésű, mint egy csatahajó. Az Egyesült Államokban nem láttam erőműtelepeket, de nem tudom elképzelni, hogy hasonló mű külső képe jobb karbantartás vagy célszerűbb elrendezés és vezetés folytán ennél kedvezőbb benyomást tehessen.

Az erőműtelep mellett, a partmenti turbinateleppel szemközt áll a hatalmas, 1931 és 1932-ben épült aluminiumgyár. Az eredeti tervek szerint 20.000 tonna tiszta aluminius termelésére épült, de teljesítőképességét időközben sikerült megkétszerezni. Az USA teljes aluminiumtermelése, az igazgatóság adatai szerint, 45.000 tonna volt. A gyár, amelynek terveit francia mérnökök készítették a francia Aluminium-társasággal összeköttetésben, maga fogyasztja a Cooper-mű által termelt áram felét. A bauxitot, a legfontosabb nyersanyagot Leningrád körzetéből, azonkívül az Ural-hegységben lévő nagy telepekről

hozzák. A termelt aluminiumot különféle állami iparvállalatoknak adják el kábelek, repülőgépek, autók stb. előállítására. Az igazgató megjegyezte, hogy a szovjet nehézipar, ha igényeit kielégítenék, felhasználná a gyárban termelt összes aluminiumot, sőt még többet is.

Az igazgató mindnyájunkra nagy hatással volt. Hasonlított öreg barátomra, a Nemzetközi Aratógép Társaság Alec Logge-ára, csak egy kissé termetesebb, bizonyos mértékben olyan, mintha Alec Logge és William Knudsen barátaim keresztezése volna. Minden közösségben és minden helyzetben jelentős ember volna. Meglátszott gyárán, hogy ilyen személyiség vezeti. Kérdéseinkre felvilágosít, hogy a gyárat a haszon elve szerint vezetik. A központi bizottság megállapítja a teljesítménynormát, illetve kvótát. Minden ezt meghaladó nyereség osztalék a gyár és a vezetőség számára. Részben teljesítményprémiumként egyesek kapják meg, másrészben pedig a munkásság szociális berendezései javára fordítják. A lakásokat a munkásság a családibér 12—15%-ára rúgó lakbérért kapja; legényemberek, akik a hálóhelyiségekben laknak, bérük 3—5%-át fizetik. Feltűnt, hogy az elektromos-osztály gépeinek legtöbbje német eredetű.

A környék legnagyobb vállalata a vasgyár. Ez nyersvasat, acéldrótot, nagyértékű hullámlemez-gyártmányokat, acélötvözeteket és más hasonlókat állít elő. Látogatásunk időpontjában a telep még csak félig volt készen, de már üzemben volt. Az igazgató szerint az építési költségeket 1 milliárd rubelre becsülik. Elkészülte után a gyártelepnek négy nagyolvasztója, három acélműve és három hengerműve lesz.

Az eredeti tervek szerint a gyár 1,970.000 tonna nyersvasat, 1,800.000 tonna acélt és 1,800.000 tonna hullámlemezt fog előállítani. Egy amerikai cég akkor szerelt éppen egy folytonos üzemű acéllemez hengerművet, izzó- és hidegjáratokkal és egy készgyártmány-osztályt. Az ehhez az üzemrészhez szállított amerikai gépek maguk, az igazgató közlése szerint, 4,000.000 dollárba kerültek. Az egész földön csak két ehhez fogható acéllemez hengermű létezik. Azok is az Egyesült Államokban. Ha elkészült, akkor az acélmű 35.000 embert fog foglalkoztatni.

Szaporosjeból Dnyepropetrovszkba utaztunk, ez mintegy 250 mérföldnyire van keletre. Dnyepropetrovszk ódivatú, ukrán típusú, bájos város, széles fasorokkal, szép fákkal, barátságos épületekkel és lakóházakkal. Az új épületek viszont itt is jellegzetesen modernek, nagyrészt

közösségi életre berendezett házak és munkáslakások. A legfontosabb ipartelep, amelyet meg akartunk látogatni, egy 9000 munkást foglalkoztató acélcsőgyár volt. Ez acélcsöveket, csővezetékeket és más készgyártmányokat állít elő. Egy varratnélküli csöveket előállító új osztály még csak két éve van üzemben. Hozzá tartozik még egy lakatososztály, egy hengermű és három nagyolvasztó folytacél előállítására. Utóbbiak teljesítőképessége 440.000 tonna. Végigjártuk az egész üzemet és a viszonyok ugyanolyanoknak látszottak, mint Charkovban.

Itt is az igazgató személyisége volt a legérdekesebb az egész gyártelepen. Irodájában, a főépületben kerestük fel. Jól bútorozott, tárgyilagosan berendezett irodahelyiségeket láttunk, kb. olyan stílusban, amilyen hasonló amerikai vállalatoknál általános. Midőn az igazgató szobájához vezetnek bennünket, az ajtóban egy 35 év körüli fiatalember fogad és kifogástalan angolsággal üdvözöl: „Jó napot, nagykövet úr. Nagyon örülök, hogy nálunk üdvözölhetem." Arca símára borotvált, ő maga nagyon ápolt, öltönyének szabása hibátlan. Newyorkban könnyen néztük volna ügyvédnek vagy üzletembernek. Szokás szerint különféle műszaki, üzemi és üzemvezetési vonatkozású kérdéseket tettünk fel. Hátratámaszkodva ült üveglappal fedett íróasztalánál és nyiltszívűen, nyugodtan és érdeklődéssel felelt kérdéseinkre. A legtöbb feleletet hosszabb gondolkodás nélkül adta, időnként az íróasztala üveglapja alatt látható számadatokra és táblázatokra utalt. Ami ott nem volt meg, azt mellényzsebéből előhúzott jegyzőkönyvéből olvasta fel. Ez alighanem a gyárra és az üzemvezetésre vonatkozó apróbetűs feljegyzésekkel volt tele.

Amikor a varratnélküli csöveket előállító osztály üzembehelyzéséről beszélt, megkérdeztem, ismeri-e Smith Brothers Milwaukeeban működő gyárát, amelyben villamos gépek alkalmazásával a termelési költségeket jelentősen csökkenteni lehetett. Azt felelte, hogy ezt a telepet helyszínen, Milwaukeeban tanulmányozta, ugyanúgy egy másikat Ohióban, úgyhogy saját telepüket amerikai mérnökök tanácsai alapján, mindkettő eredményeit felhasználva építették meg. Hozzáfűzte, hogy véleménye szerint telepük jobb mintaképeik bármelyikénél. Mielőtt elbúcsúztunk volna, egedélyét kértem, hogy néhány, személyére vonatkozó kérdést tehessek fel, amire válasza az volt: „Természetesen!" Kiderült, hogy Dnyepropetrovszktól 25 mérföldnyire, parasztfiúnak született, egy 11 gyer-

mekes családból és olyan jellegzetes, primitív, agyagpadlós kunyhóban lakott, amilyenben Oroszország falusi népességének túlnyomó nagy része. Amíg csak Dnyepropetrovszkba iskolába nem került, nem volt cipő a lábán.

Ott államköltségen az egyetemre képesítő iskolába járt, majd a helybeli főiskolára, amelynek bányászati, fémipari és általános műszaki osztálya van. Ez, magyarázta, egy egyetemi jellegű műszaki iskola, olyastele, mint a Carnegie-technikum. Tanulmányai négy és fél évig tartottak. A főiskola nagysága iránt érdeklődöm. Azt feleli, hogy a főiskolának jelenleg 25.000 hallgatója van. Minden hallgató az államtól ösztöndíjat kap ruházkodásra, színházra, életfenntartásra stb. A helyi egyetemen végzett tanulmányai után Moszkva és Leningrád műszaki főiskoláin töltött bizonyos időt, majd Németországba, Fraciaországba és az Egyesült Államokba ment, hogy műszaki tudását külföldi módszerek megismerésével egészítse ki. Hét hónapig volt az USA-ban, meglátogatta Pittsburgot, Youngstownt, Clevelandot, Chicagót és Detroitot, hogy fogalmat alkothasson az amerikai módszerekről. Visszatérte után a gyárvezetőségben asszisztensi helyet kapott és 35 éves korára az egész vállalat élére került.

A mezőgazdasági gépek

Dnyepropetrovszkból a Don mellett a Fekete-tenger északi partján fekvő Rosztovba vezetett útunk. Itt egy kombinált mezőgazdasági gépeket előállító hatalmas gyártelep működik. Nem köztudomású, de valóság, hogy a Szovjetúnió több mezőgazdasági gépet állít elő, mint a föld bármely más országa, az Egyesült Államokat sem véve ki közülük. Versenytársaink — nagyonis komolyan veendő versenytársaink az egész Közelkeleten és Ázsiában. Ez a mezőgazdasági gépgyár a legnagyobb a maga nemében a Szovjetúnió területén. A városon kívül fekszik. A városnak, mellékesen megjegyezve, 500.000 lakosa van. A forradalom előtt a donparti Rosztov volt a doni kozákok katonai szervezetének középpontja. Ma a Donmedence egyik legnagyobb városa és nincs messze attól a vidéktől, melyben az ország legnagyobb szénbányái fekszenek, továbbá néhány a legnagyobb acélgyárak és vegyigyárak közül. A vidék antracitban és más szénfajtákban is gazdag, némelyik ezek közül kokszolásra kiválóan alkalmas. Ebben a kerületben volt akkor a Szovjetúnió nagyolvasztóinak 30%-a, továbbá 21 koksz- és vegyi-

gyár, valamint 5 különleges gyártelep, amely vegyi alapanyagokat állít elő. A mezőgazdasági gépeket gyártó ipartelep 180 hektár (446 hold) területen fekszik. Hernyótalpas vontatókat, aratógépeket, ekéket stb. készít. Itt is világos jeleit láttuk annak, hogy a vállalat hadiszükséglet kielégítésére állt át. Az öntőde, mondta az igazgató, „javítás miatt zárva". E szavaknál Demaree Bess rámkacsintott. Hisz egész Oroszország és nem utolsósorban mi magunk, a Szovjet élénk háborús készülődéseiről beszélt. Mindenféle futószalag-rendszer használatban van itt és úgy látszik, jól beválik. De a berendezés, a gépek felállítása és a gyár elrendezése szempontjából jobbat még nem láttam. Ezután felálltam egy mozgó járda egyik végére és néhány perc alatt ezzel hagytuk el a gyárépületet.

A gyár mechanikai osztályán észrevettük, hogy a legtöbb gép amerikai vagy német eredetű. Körsétánk közben valami érdekes történt. Amikor a famegmunkáló műhelyben voltunk, láttuk, hogy itt a legtöbb gép amerikai gyártmány. Bemutattak minket az 1000 munkást foglalkoztató osztály vezetőjének. „Nagykövet úr", szólít meg, „úgy-e ön Wisconsinba való?" És ezt hibátlan angolsággal mondta. „Úgy van", feleltem én, „miért?" „Két évig tanultam Wisconsin egyetemén, Madisonban", válaszolja. „Milyen nagyszerű az az egyetem és milyen elragadó a város!" Hozzátette azután, hogy műszaki tanulmányainak befejeztével az Egyesült Államok legtöbb nagy gépgyárát meglátogatta. Itt is megvannak a jelei a gyárvezetőség fiatalosságának és a fiatal vezető tisztviselők tehetségének. Amidőn az üzemet elhagytuk, nem hivatalos tanácsadóimnak, az ujságírók csoportjának egyöntetűen az volt a véleménye, hogy a gyár átalakulófélben van nagy tankok hernyótalp szerkezeteinek gyártására.

Események Odessza kikötőjében

Odessza a Fekete-tenger északnyugati részén egyike a Fekete-tenger legnagyobb orosz kikötőinek.

A hajóépítő-műhelyekben hat, úgy látszik, internált spanyol hajót láttunk és más feketetengeri kikötőben még mintegy további tucatot. A minapi odesszai látogatásom alkalmával azt mondták nekem, hogy a hajók spanyol legénysége, hír szerint, ellátáson kívül fejenként és havonta ötven rubelt kap a szovjetkormánytól; ennek ellenében mázolniok kell a hajókat és egyébként is kar-

ban kell tartaniok. Általában az a vélemény, hogy ez azért történik, mert a szovjetkormány végül a hajókat a szállítások ellenértéke fejében vissza akarja tartani. Azt is mondták, hogy a szovjetkormány görög és angol hajókat bérelt, hogy ebből a kikötőből árukat szállítsanak Spanyolországba. A dokkokban mintegy 200 orosz eredetű teherautót számláltam, ezek nyilván a spanyol kormánynak voltak szánva.

Május 17-én reggel érkeztünk meg Odesszába. Ezen a napon két szabadságos otthont és egy nagy parkból és strandfürdőből álló üdülőtelepet látogattunk meg.

A polgárságnak és arisztokráciának egykori tengerre néző lakóházait a város peremén szanatóriumokká és szabadságos otthonokká alakították át. Ezek feltűnnek falaik és kerítéseik friss mázolásával. A legnagyobb köztük egy kb. 60 holdas szép telep Odessza környékén, kilátással a Fekete-tengerre. Hajdan a város egyik leggazdagabb bankárjának az otthona volt. Most szív- és idegbetegek szanatóriuma. Most a vezetőség, személyzet és mintegy 200 beteg lakik benne. Tipp-topp állapotban levőnek látszik és az embernek az a benyomása, hogy nagyon jól vezetik.

Az odesszai kenyérgyár

Odesszában május 17-én tett látogatásom alkalmával módot találtam, hogy a Szovjetúnió egyik legnagyobb kenyérgyárát, az ú. n. Sztalin-kenyérgyárat megszemléljem.

Az üzem kizárólag egy meglehetősen durva, fekete kenyérfajta gyártására rendezkedett be. A jókora gyárépület impozáns látvány. Fehér és sárga színeit látva, az az érzése az embernek, hogy kívül és belül tisztaság és rend uralkodik. A vezetőség nagy jelentőséget tulajdonít tisztasági és egészségügyi óvintézkedések figyelembevételének. A látogatók tiszta köpenyt öltenek magukra, az alkalmazottak pedig munkahelyük elfoglalása előtt és távozásukkor zuhanyfürdőt kötelesek venni. A vezetőség igen büszke a laboratóriumra is, amely sorra vegyvizsgálat alá veszi a kemencékben a tésztát és a kész kenyeret is. A gépek részben angol, részben pedig szovjet gyártmányúak. Miként a legtöbb esetben, minden külföldi gépre több Oroszországban készült másolat esik. A vezető személyek itt is megnyerő hatást tettek, különösen a műszaki igazgató fiatalossága, amely komolysággal

és önbizalommal párosult. Ez a szovjet-mérnökökre jellemzőnek látszik.

A gyárvezetőség a szükséges nyersanyagokat termények eladásával szerzi be. A központi igazgatóságnak számadással tartozik. Az üzem a „normálteljesítmény" elvén épül fel, ennek nagyságát a központi igazgatóság határozza meg. Ha a „normálnyereséget" a gyár vezetőségének és munkásságának buzgalma folytán meghaladják, akkor a többlet prémiumként részben az igazgató rendelkezésére álló alapnak, részben pótlékként a munkásoknak és alkalmazottaknak, részben pedig a gyár egészének jut. Itt is jelentkezik tehát a nyereség-mozzanat, hogy teljesítményre és igyekezetre sarkaljon.

Batum kikötője, a szovjet növénykert és kisérleti állomás, citromültetvények, olajfák

Batum, a Szovjetúnió legfőbb petróleumkikötője, a Fekete-tenger délkeleti sarkában fekszik, a Szovjetúnió legkisebb köztársaságában, Adsarisztánban. Éghajlata szubtrópusi, lakóinak száma mintegy 75.000. Mellékelek egy emlékiratot, ez néhány Batumra vonatkozó alapvető adatot tartalmaz. A Szovjetúnió két legfőbb csővezetéke a Kaspi-tenger mellett fekvő Bakuból ebbe a kikötőbe vezet, mintegy 800—900 kilométer távolságra. Olaj és olajtermékek adják a kikötő teljes kiviteli forgalmának 53—90%-át. Az egyéb hajóforgalom jelentéktelen. Kiviteli cikke még a zöld tea, valamelyes épületfa és különféle egyéb termék. A kikötő áruforgalma 1913 óta megháromszorozódott. A város tiszta és ápolt. Tisztaság és rendezettség terén a Spanyol-Amerika hasonló szubtrópusi városaival való összehasonlítás Batum javára üt ki. Fő útvonalai aszfaltozottak és majd minden utcája kövezett. Sok jelét láthatjuk a város zölddel és szubtrópusi növényekkel való díszítésére irányuló igyekezetnek. A parkok igényt tarthatnak arra, hogy szépnek mondjuk őket és igen gondozottak. Az utóbbi években a város többé-kevésbé üdülőhellyé fejlődött. Azt mondják, hogy a dombvidéken, a hegyek nyúlványain, közvetlenül a város mellett szétszórva 15 szanatórium és üdülő van. Az emberek általában jobban öltözöttek és jobbmódúnak látszanak, mint Moszkva lakossága; szinte azt mondhatnók, hogy arckifejezésük is derűsebb.

Egy völgyben, kb. 12 mérföldre a várostól, kis dombsoron keresztül vezető hegyi út mentén fekszik a Szovjetúnió legnagyobb fűvészkertje. 1912-ben alapították, terü-

lete mintegy 100 hektár, azaz 247 hold. A tengertől egészen a hegyekbe nyúlik fel. A kertnek a dombsoron végigvezető autóútjáról gyönyörű kilátás nyílik a hegyekre, a tengerre és a városra.

A fűvészkert egyúttal mezőgazdasági kísérleti állomás is. A 120 alkalmazott közt kertészeken, mezőgazdasági munkásokon stb. kívül 21 tudós is van. Amikor ott jártunk, az igazgató és egy fiatal alkalmazottnő fogadott, akit mint főagronómust mutattak be. Erős alkatú volt és rendkívül intelligens, több nyelvet beszélt, köztük meglehetősen jól az angolt.

Az állomás teaültetvényekkel, citromtermelóssel, kínacserjékkel, gumifákkal, olajfák nevelésével kísérletezik, továbbá növényfiziológiai kísérleteket végez az éghajlat adta lehetőségek keretei közt. A kollektív és állami farmoknak gyakorlati segítséget, tanácsot és támogatást nyujt. A kert gondnoksága nagyon büszke a kivételesen szép japán kert japán és kínai növényeire.

Az egész vállalkozáson meglátszott a jó vezetés. Az élén álló személyiségek, valamint a tudósok komolysága és intelligenciája ismét nagy hatással volt mindannyiunkra.

A batumi olajfinomító- és petróleumgyár

Batum 75.000 lelket számláló város, a szovjet olaj és olajtermékek legnagyobb kiviteli kikötője. Az évi olajkivitel eléri az itteni teljes kivitel 53—90%-át. Alig egy mérföldre a kikötőtől van a Szovjetúnió legnagyobb olajfinomítója és petróleumgyára. A Szovjetúnió négy kőolajcsővezetéke közül kettő ebbe a gyárba és ebbe a kikötőbe vezet. Ezek hozzák a nyersolajat Bakuból, a Szovjetúnió olajtermelésének középpontjából. Ez a batumi gyár évente 2 millió tonnát dolgoz fel, vagyis a Szovjet 1937. évi 30,000.000 tonnás termelésének 7%-át.

A telepet 1929-ben egy amerikai cég építette. A gépek amerikai eredetűek. A cégtáblákon Winkler-Koch, Jenkins és Forster-Wheeler nevek olvashatók. A mellékletben egy általam fogalmazott memorandumot talál, valamint a gyárban 1938 május 22-én tett látogatásunk alkalmával folytatott beszélgetések szövegét.

Benyomásaimból leszűrt eredmények a következőkben foglalhatók össze:

1. Széleskörű olajkutató földtani vizsgálatok folytak. A belőlük adódó kilátások nem voltak olyan sokatígérők, mint várták volna, mégis a termelés szolgálatába lehetett

állítani néhány újabb olajmezőt. Hír szerint a legutóbbi hónapokban egy, napi 150 tonnát adó olajkutat tártak fel és ezzel Baku olajmezeje mintegy 20 hektárral (60 holddal) növekedett.

2. Noha bizonyos körök nagyon hangoztatták, hogy 1937-ben a szovjet ipar petróleumtermelése a „tisztogatást" követő változások folytán észrevehetően csökkent, mégis kétségtelen, hogy az 1937. év egész termelése, jóllehet jelentősen elmaradt a tervezett mennyiség mögött, mégis meghaladta az 1936. évi eredményt.

3. Az olajfinomítógyárak meglehetősen jók, de viszonylag avultak. 1923-ban Szerebrjakov, akit a Pjatakov-perben halálra ítéltek, ötéves tervet állított fel a Szovjet olajiparának modernizálására és újból való felszerelésére. Valamennyi gyár ehhez az évjárathoz tartozik, mondták nekem. A Szovjet technikusai és szakértői maguk panaszkodnak most nekem, hogy az olajipar felszerelése túlhaladott és a korszerű gépek hiánya nagy akadály. Ez okozza valószínűleg az U. S. A. csendesóceáni oldaláról történő jelentős behozatalt. Még ma sem gyártanak repülőgépmotorokhoz szükséges elsőrangú benzint.

4. E batui finomító és olajgyár jó teljesítőképesség jeleit mutatja. Az egyes telepek jókarban voltak és vezetésük szemmelláthatóan nagyon kielégítő. Az üzemvezetés fiatal emberek, műszaki és tudományos alkalmazottak kezében van. Ezek szovjet-egyetemeken tanultak, gyakorlati tapasztalataik is vannak és kitartóan és komolyan dolgoznak.

A munkásság, az életviszonyok és az alkalmazottak nyereségjelhetőségei nagyjából hasonlók az előző jelentéseimben leírtakhoz. Itt is megvan az „igazgató rendelkezési alap"-ja, csak kissé módosított formában. Természetesen itt is bíznak a nyereségmozzanatnak egyéni teljesítményt ösztönző hatásában. A munkások életszínvonala magasabbnak látszik, mint az általam megtekintett egyéb szovjet iparágban. A lakó és hálóhelyek a legjobbak, amit csak Oroszországban láttam.

A gyár kb. 1000 munkást foglalkoztat. Autóbenzint gyárt; azonkívül kerosint és ligroint, továbbá egyéb melléktermékeket. Valamennyi terméket hajóba rakják.

Az olajrakodást szolgáló kikötőberendezésben nincs semmi különleges. A dokkok 13 hajórekesze közül 5 tankhajók részére való. A kikötő e részében tett látogatás alkalmával itt éppen teletöltöttek egy tankhajót, láttuk a csővezetékek, szelepek stb. rendszerét, amelyeknek olyan

a berendezése, hogy az olajtermékek a gyárból vagy az olajvezetékből közvetlenül a hajó töltőnyílásába vezethetők lehessenek. A berendezés sem rendszerében, sem méretében nem volt különösen modern, vagy a szokottól eltérő.

Nem láttunk semmit, ami az olajkivitelt szolgáló berendezés bővítésére irányuló tervre vallana. Csupán az tűnt fel, hogy milyen kevéssé voltak tele az olajtartályok.

Mindent egybefoglalva, bizonyos biztonsággal jósolhatjuk, hogy a Szovjetúnió még egy ideig nem fog számbavehető olajmennyiséget exportálni. Az ország még hosszú ideig minden sajáttermelésű olajat fel tud használni még akkor is, ha a termelt mennyiség jelentősen növekszik. Az automobil- és teherautógyártás jelenleg csupán évi 250.000 drb lehet. És még ennek a viszonylag kis szükségletnek a kielégítése is csak szűkösen történhetik. Új országutak építését nagymértékben szorgalmazzák és a lakosság élénk érdeklődést tanusít a teherautón történő szállítások iránt. Minden valószínűség szerint a kereslet még egy ideig meg fogja haladni a kínálatot. Hozzájárulnak még ehhez a nehézipar igényei és a gépesített mezőgazdaság, amelyek máris túlzott követeléseket támasztanak az olajiparral szemben. A kormány viszont a legnagyobb erőfeszítéseket teszi, hogy olajtartalékokat gyüjtsön a szerinte elkerülhetetlen háborúhoz.

Mindezek a tényezők magának a Szovjetúniónak óriási és egyre továbbnövekvő szükségletére vallanak, amely még hosszú ideig szélsőséges igényekkel áll az orosz olajtermelés elé.

Mostani levelemhez tartozik még egy összefoglalás is, amelyet tanulmányútunk előkészítésével kapcsolatban kérésemre Mr. Gordon a missziónk aktái közt található valamennyi, az olajkérdést érintő jelentésből szerkesztett; idetartoznak a Rigából származó jelentések, valamint az újabban Mr. Chipmantól fogalmazott, e kérdésről szóló kitűnő táviratok.

Látogatás az olajfinomítóban és a petróleumgyártelepen

1938 május 22-én délután a nagykövet és útitársai, köztük volt e sorok leírója, dr. Spencer Williams is, az Amerikai-Orosz Kereskedelmi Kamarától, meglátogatták a Batum kikötője közelében levő olajfinomítót és petróleumgyárat. Az igazgató irodájába vezettek bennünket,

aki a nagykövetnek egy interjut adott és felelt kérdéseire. Az interju szövege a következő:

Nagykövet: Az ön tájékoztatására meg szeretném említeni, hogy az ön kormánya nekem, mint amerikai nagykövetnek alkalmat adott, hogy számos különböző vállalatukat megtekintsem; az a kívánságom, hogy az önök finomítóját és petróleumgyárát megismerjem, valamint az olajat és az olajtermékeiket hajóba szállító berendezéseiket. Szíves engedelmével néhány kérdést tennék fel. Ha valamelyik kellemetlen volna önnek, kérem, ne válaszoljon.

Kérdés: Ha jól értettem, a nyersolaj két csővezetéken érkezik a gyárba. Igaz ez?

Felelet: Igen, Bakuból vezetnek ide.

Kérdés: Mennyi nyersolaj megy az ön gyárán keresztül évente, tonnákban mérve?

Felelet: Az évi termelés kb. 2,000.000 tonna.

Kérdés: Kerosint, benzint és ligroint termelnek, — mind a hármat itt?

Felelet: Igen, mind a hármat.

Kérdés: Milyen arányban?

Felelet: Legtöbb a kerosin.

Kérdés: Mennyi a százalékos veszteségük benzinlepárlásnál?

Felelet: A nyersolaj 3.2%-a, de ez függ a nyersolaj minőségétől; további 9% a veszteség a „krakkolásnál".*

Kérdés: És hány százalék kerosinnál és ligroinnál?

Felelet: Ligroinnál 4%, kerosinnál 28%. A végső termékfinomítás és krakkolás után — átlag 65% — masut.

Kérdés: Milyen hosszú és milyen átmérőjű a bakui csővezeték?

Felelet: A hosszát nem mondhatom meg. Az átmérője 8—10 hüvelyk. (20—25 cm.)

Kérdés: Hány alkalmazottja van a gyárnak?

Felelet: Ezer, a műszaki személyzettel együtt.

Kérdés: Nőket is alkalmaznak?

Felelet: Igen, 150-et.

Kérdés: A munkások hány százaléka sztachanovista?

Felelet: 85%, az „udvarnik"-okat beleértve.

Kérdés: Mennyi az átlagos havi fizetés?

Felelet: 530 rubel.

Kérdés: És a sztachanovisták fizetése?

---

* Magas forráspontú kőolajtermékek átalakítása alacsony forráspontúvá, pl. benzinné stb.

Felelet: Képesítésüktől függ: kb. 700—800 rubel, de egyesek 2000 rubelre is felviszik.

Kérdés: Nem tudja véletlenül, hány olajfinomító- és petróleumgyár van a Szovjetunióban?

Felelet: Nem.

Kérdés: Mikor épült ez a gyár?

Felelet: 1929-ben.

Kérdés: Ki építette?

Felelet: Egy amerikai cég.

Kérdés: Eredetileg a Standard Oil azon technikai szakértői állították fel, akik a Szovjetunióban működtek?

Felelet: Forster—Wheeler és Winkler—Koch.

Kérdés: A munkáslakások ugyanakkor épültek?

Felelet: Igen.

Kérdés: A munkások készpénzfizetésükön kívül más javadalmazást is kapnak?

Felelet: Igen, a Szovjetunióban a munkásbiztosítás állami feladat.

Kérdés: Fizetnek a munkások a lakásukért?

Felelet: Igen.

Kérdés: Milyen alapon?

Felelet: Nem a bérük, hanem a lakott helyiségek alapján. De a lakbérük 80%-át a gyár fizeti, a munkás maga csak 20%-ot. A fűtést, vizet, világítást, takarítást és javítást díjtalanul kapják a gyártól.

Kérdés: Van a gyárnak kantinja?

Felelet: Igen.

Kérdés: Mibe kerülnek az étkezések?

Felelet: Reggeli és löncs 75—75 kopek; kétfogásos vacsora (leves vagy borst és különféle húsételek) 1.20 rubel.

Kérdés: Itt is van az igazgatóknak rendelkezési alapja?

Felelet: Igen.

Kérdés: Honnan van az alapnak jövedelme?

Felelet: Általában a normális mértéket meghaladó nyereségből.

Kérdés: Hogyan számítják a nyereséget és ki határozza meg, hogy mekkora lehet a költség?

Felelet: Ismerjük a nyersolaj árát, magunk kalkulálunk és állapítjuk meg a normákat és árakat.

Kérdés: Önök a nyersolajat bizonyos meghatározott áron kapják. Ezt ki állapítja meg? Egy tröszt vagy egy alosztály?

Felelet: Az „Azneft" (az aszerbeidsani szovjet olaj-

tröszt, ez rendelkezik Transzkaukázia teljes olajtermelésével), amely minket olajjal ellát.

Kérdés: Ez a tröszt írja önöknek elő a programot és a normát?

Felelet: A bakui tröszt megszabja a normát és a termelést, de mi a termelési költségek alapján kalkulálunk. Szállítják a nyersolajat és megterhelnek az árával.

Kérdés: Hogyan jön létre az igazgató rendelkezési alapja számára a nyereség? Megmagyarázhatná ezt nekünk egy példával?

Felelet: Fel kell tételeznünk, hogy a gyár jól termel. Akkor le kell számítani a nyersanyagok és az elhasználódás költségeit. Minden olyan megtakarítás, amely az anyag ügyes felhasználása vagy különleges munkateljesítmény folytán áll elő, adja a nyereséget.

Kérdés: Ha jól értettem, ha önök jobban dolgoznak, mint ahogy a terv előírja, többlet mutatkozik, ezért prémiumot kapnak és ez az igazgató rendelkezési alapja?

Felelet: Igen, annál többet kapunk a rendelkezési alapba.

Kérdés: Hogyan használják fel ezt az igazgatói rendelkezési alapot?

Felelet: A főcél a kulturális berendezéseknek és a munkásság életkörülményeinek a javítása.

Kérdés: Ad az alap prémiumokat az osztályvezetőknek és előmunkásoknak is teljesítményük mértéke szerint?

Felelet: Nem, a mi itteni rendszerünk szerint nem, ez a közvetlen munkabér feladata.

Kérdés: Kapnak az igazgatók, osztályvezetők és főemberek prémiumot, ha a teljesítmény jobban meghaladja az előírtat, mint más üzemben?

Felelet: Nem, az igazgatói rendelkezési alapból nem kapnak. De külön rendszerünk van a teljesítménytől függő skála szerinti bérfizetésre. Ez a rendszer mindenkire vonatkozik, kivéve három személyt: az igazgatót, a vezető mérnököt és a helyettes igazgatót.

Kérdés: Amit most ismertetett, az az ú. n. sztachanovista-rendszer?

Felelet: Nem, ez más és bizonyos határozott normák túllépésén alapul. A normát meghaladó teljesítmény díjazására egyaránt fennáll a sztachanovista- és a prémiumrendszer.

Kérdés: Vannak szállítási veszteségeik?

Felelet: Igen.

Kérdés: Hol vannak a legnagyobb veszteségek?

Felelet: Főképpen a vasúti szállításnál.

Kérdés: Milyen arányban kapják csővezetéken és vasúton a nyersolajat?

Felelet: Mindent csővezetéken kapunk.

Kérdés: Hová kerül az a nyersolaj, amely vasúton érkezik Batumba?

Felelet: Abba a szervezetbe kerül, amely az eladásról gondoskodik. Az olaj, amelynek vasútba rakását tegnap látta, másnak volt szánva: a Glavreftnek. Ez a nehézipar népbiztosságához tartozik és ez intézi a kikötőből történő olajexportot.

Kérdés: Exportálnak ebből a gyárból petróleumtermékeket, vagy mindent a Szovjetúnió használ fel?

Felelet: Terményeinket a Glavreftesszytnek (Szovjet trösztet a petróleum és petróleumtermékek elosztására) szállítjuk, amelynek itt Batumban irodája van.

Kérdés: Hol végezte műszaki tanulmányait?

Felelet: Felső szakképzettségemet a Donszkoj Politechnikai Intézetben kaptam, Novocserkaszkban.

Kérdés: Hány hallgatója volt akkor az intézetnek?

Felelet: 1929-ben 7000.

Kérdés: Mekkora a város?

Felelet: Nem kicsi. Régebben a doni kozákok fővárosa volt.

Kérdés: Hány évig tartott a műszaki kiképzése?

Felelet: Öt évig.

Kérdés: És előző tanulmányai?

Felelet: Tizenegy évig.

Kérdés: Hány éves ön?

Felelet: Harminchét.

Kérdés: Hány éve igazgató itt?

Felelet: Két éve.

Kérdés: Csak ebben a gyárban dolgozott?

Felelet: Igen, csak itt.

Kérdés: Vannak testvérei?

Felelet: Igen, egy fivérem.

Kérdés: Ő is tudományos pályán van?

Felelet: Ő bányamérnök.

Kérdés: Mik voltak a szülei?

Felelet: Apám vasúti kalauz volt.

Az igazgató kérdése: Mit mutassak meg önnek a gyárból?

A nagykövet: Szeretném, ha az egész üzemen végig-

vezetne és felhívná a figyelmemet arra, amit különösen érdekesnek tart.

Kérdés: Milyen benzinfajták készülnek itt?

Felelet: Autókhoz valók; elsőrangú nem készül.

Kérdés: Tárolnak is itt benzint?

Felelet: Igen.

Kérdés: Ki építette a krakkoló-berendezést?

Felelet: Egy amerikai cég, Forster—Wheeler. A gépeket Winkler—Koch és Jenkins szállította.

Kérdés: Meg van velük elégedve?

Felelet: Igen.

Ezután a szivattyúházon mentünk keresztül, itt a Jenkins-féle 4 lepároló-készüléket láttuk és a krakkoló-osztályt; ezután láttuk az áramfejlesztőtelep nagy épületét; a gyár elektromosáram szükségletét maga állítja elő.

Kérdés: Hány lepárolókészülékük van itt összesen?

Felelet: 4 Winkler—Kochtól, 4 Jenkinstől és 4 Forster—Wheelertől.

Kérdés: Dolgoznak önöknél amerikai technikai szakértők?

Felelet: Nem, hathónapi ittartózkodás után 1931-ben elutaztak.

Kérdés: Hogyan rakják hajóba a termékeiket?

Felelet: Az olajat tároló tartályokba szivattyúzzuk és onnan csővezetéken egyenesen a hajókba.

Kérdés: Készítenek itt repülőgépek számára való elsőrangú benzint?

Felelet: Nem.

Kérdés: Az a Szovjetúnió területén valahol másutt készül?

Felelet: Igen.

Kérdés: Ahhoz valamilyen különleges nyersolaj kell?

Felelet: Nem, az attól függ, hogy milyen gépeket használunk. Repülőgépek számára való elsőrangú benzin még egy második krakkoláson megy keresztül.

A nagykövet a kikötő bejáratánál diktálja: A kikötő bejáratát fegyveres katonák őrzik, ezeknek a főirodából kellett utasítást kapniok, mielőtt a kapun bemehettünk volna. Egy hajó éppen olajat rakodott. Csővezetékek egész hálója fut a dokkok mentén a tankhajók részére szolgáló, a kikötő két oldalán fekvő medencékhez. Az olajat a csővezeték meghosszabbodásán át egyenesen a hajókba szivattyúzzák.

A szovjetkormány egyik olyan működési területe, amelyre a vezetők különös gondot fordítanak, a munkások jóléte és egészsége, valamint a gyógyintézetek és üdülők, amelyeket a kormány a proletáriátus rendelkezésére bocsát.

A Fekete-tenger keleti partján fekvő Szocsit gyakran kürtölik világgá és propagálják mint „Kaukázusi Rivierát", amely a munkások egészségét és szabadságuk kellemes élvezését szolgálja. A cári uralom alatt, 1901-ben, a Szocsiktól 70 kilométerre levő Gagri falut építették ki fürdőhellyé. A szovjetkormány 1925 óta Szocsit tette meg szanatóriumpalotái és üdülői központjává. Itt van Sztalin nyári háza, dacsája is. Szocsit 1938 május 24-én látogattam meg.

A hely jellege és fejlődése teljes mértékben megfelel annak a gyorsaságnak, amellyel az utolsó években az építkezéseket előmozdították. A város úgyszólván újonnan épült. A hóborította kaukázusi hegyek nyúlványain fekszik, amelynek lejtői a Fekete-tenger partjait érik. Természetesen kikötője nincs. A város a tengerparton kezdődik és szétszórt épületekkel a dombok közt ér véget.

Az egész vidéken szerteszét nagy, újonnan épült és feltűnően festett fehér házak láthatók. Ezek az üdülők és szanatóriumok, amelyek vagy közvetlenül az államnak, vagy pedig a népbiztosságokkal kapcsolatban levő szakszervezeteknek birtokában vannak. Teljesen modern épületek egész seregét láthatjuk, mind fehér vagy fehér és sárga színű. Van még egy nagyon bizalomgerjesztő megjelenésű szálloda, egy új, nagy, szép operaház, valamint új, alighogy elkészült üzlethelyiségek egész sora. A főútvonal, amely a város egyik végén fekvő parktól az „új" kénesfürdőig vezet, nagyon mutatós, négysoros és beton pályateste mintegy 8 mérföld hosszúságban fut a tengerpart mentén. Hatalmas lámpaoszlopok „szappanbuborék"-lámpákkal és rendkívül csinos, fedett autóbusz váró- és megállóhelyek sorakoznak mellette. Ezek adnak az országútnak sajátos jelleget. Ahol dombos szakaszokat kellett átvágni az útszint megőrzésére, remek sziklafalak emelkednek. Határozottan úgy érzi az ember, hogy az egész valami kirakatidarab-féle, mely a Szovjetúniónak hatalmas érdemeit szemlélteti annak az érdekében, hogy a la-

kosságot szerencséssé s boldoggá tegye. A főútvonal kirakatai hívogatóan díszesek, a belső berendezés is csinos, az állványokon bőven van az olyan árú, amely az üdülővendégeket hívogatja. Ezek a legszebb üzletek, amelyeket a Szovjetunióban egyáltalán láttam. Tipikusnak nem mondhatók, de mindenesetre jellemzők arra, amit elérni szándékoznak és bizonyos körülmények közt már el is értek és a jövő lehetőségeire.

A helységnek úgyszólván minden lakóháza nyaraló vagy szanatórium. A május 25-től október 15-ig tartó „szezon" folyamán mintegy 70.000 beteg és üdülővendég tartózkodik itt. Az új szanatóriumok nagyon mutatósak. Legnagyobb részüket a kormánnyal együttműködő különféle szakszervezetek építették fel, amelyek ilyen üdülők építésében egymással versengeni látszanak. Köztük kettő különösen impozáns: a Vörös Hadsereg szanatóriuma és a nehézipar népbiztosságáé.

A terület, amelyen a Vörös Hadsereg szanatóriuma fekszik, a tengerparttól a dombokig terjed, körülbelül 700 méter hosszúságban, kereken 75 méter magasságig. A strandfürdő pavillonjától a legfelső térszinten fekvő főépülethez drótkötélpálya vezet. A tájhoz hangolt és rózsakertekkel díszített terraszok közül a legfelsőn fekszik, mint már említettük, a főépület. Patkóalakú. Ennek közepe szintén terraszos elrendezésű nyitott udvar. Az épület és az oldalszárnyak általában négyemeletesek. Az egészre jellemző a higiénikus fehérség és a minden emeleten látható ajtók, ablakok és verendák nagy száma.

Kívülről és belülről egyaránt célszerű, kellemes, egészségügyi szempontból kifogástalan, jól szervezett és látványos intézmény hatását kelti. További részletek a mellékelt emlékiratban olvashatók.

Az építési költségek hír szerint 20,000.000 rubelre rúgtak. Az építés, karbantartás és üzembentartás minden költségét a Vörös Hadsereg fedezi. Az egészet szanatóriumnak, szabadságos otthonnak és üdülőnek használja a Vörös Hadsereg tisztikara és azok családja. Egy évadban 6000 ember fordulhat meg benne, mégpedig egyszerre 500. A kijelölést hadseregrészenként egy-egy orvosi bizottság végzi. Klinika is van itt, valamint kénes fürdők. Másféle fürdők is vannak, valamint sportalkalmak, ú. m. tennisz, futball és hasonlók.

Az intézet összes alkalmazottainak száma 500, beleértve a kiszolgáló személyzetet is.

A vezetés és igazgatás elsőrendűnek látszik: ez jellemző a hadseregben uralkodó rendre és tisztaságra.

A szanatórium a Vörös Hadsereg tisztjeinek és családjainak csak igen kis százalékát tudja befogadni. Mégis be kell vallanunk, hogy az egész mögött rejtőző ideál, a proletárság egészségéről és jólétéről való gondoskodás — tiszteletet érdemel.

Novorosszijszk cementipara

A cementipar a Szovjetúnió számára életbevágó jelentőségű. Noha az első és a második ötéves terv folyamán a cementtermelés feltűnően emelkedett (1937-ben 25 százalékkal nagyobb, mint 1935-ben), a Szovjetúnió szükséglete még nagyobb. Ez az oka, legalábbis részben, hogy miért csökkentették a cement kivitelét és növelték a behozatalát. Az épülőfélben levő és a már elkészült építmények nagy hatással voltak rám. A mostani rendszer megítélésére egyik legfontosabb gazdasági tényező a kormány építkezési programjának mérete. Óriási mennyiségű cement kell a villamos vízerőműnek létesítéséhez és gyárépületek felépítéséhez, más épületekéhez, útépítéshez hasonlóképpen és rövid idő óta, úgy mondják, vasbeton erődítményekhez a határok mentén. A 41 kerület közül, amelyre az ország oszlik, csak 12 termel cementet. Ez főképpen az Szovjetúnió déli része, nem messze az itteni kikötőtől. Moszkvai illetékes körök közlése szerint a Szovjetúnióban termelt cement 30 százaléka magában Novorosszijszkban készül.

A 110.000 lakosú város a Fekete-tenger keleti partján fekszik. Kitűnő kikötője van, amelyet egy hullámtörővel egészítettek ki. Közvetlenül a kikötő mellett fekszik négy nagy cementgyár. Mögöttük emelkedik a nyersanyagkészletet tartalmazó hegy. A sziklákat kitermelik és leszállítják a tengerpartra; a szállítási távolság sehol sem több mint 2¾ kilométer.

1938 május 26-án meglátogattam a gyárak közül a legnagyobbat.

Ezt a telepet kb. 50 év előtt francia engedélyesek építették. A forradalom óta külföldi és néhány szovjetorosz géppel korszerűsítették. A nyersanyagot különleges gépekkel termelik ki és keskenyvágányú vasúton, óriási edényekben szállítják a gyárba. Ezeket kötélpálya segítségével rakják meg, amelyek a kőbányából a rakodó-

helyre vezetnek; a munka legnagyobb része gépesített. A gyárból a kész termékeket óriásdarúkkal és a dokkokra szerelt önműködő rakodószerkezetekkel töltik a hajók tartályaiba, minthogy a dokkok közvetlenül a gyárak mellé épültek. A telep jó elrendezésűnek, felszerelésűnek és jól szervezettnek látszik, úgyhogy célszerű egységet alkot.

A munkások átlagos fizetése 300—320 rubel havonta, a sztachanovista jövedelem eléri a havi 900 rubelt. Ez a gyár is nyereségre irányuló rendszer szerint dolgozik, amint ezt már a meglátogatott üzemekben megfigyeltem és előző táviratainban jelentettem.

A munkásság lakásberendezése és élelmezése az előző jelentéseimben leírt viszonyokhoz hasonló.

Általános következtetéseim: a gyár jónak mondható; egészbenvéve jelentős mennyiségű cementet termel. A messzemenően alkalmazott gépesítés következtében nem akadályozza annyira a termelést a munkásság járatlansága vagy a titkosrendőrség általános politikai működése, sok a nyersanyag és mindkét félre előnyös volna különleges amerikai gépek behozatalának lehetősége.

Az igazgatóval és a főmérnökkel folytatott beszélgetésem során elejtett megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy ez a gyár, épp úgy, mint más szovjet iparvállalat, szenvedett a mult év politikai megrázkódtatásai és tisztogatási eljárásai folytán.

Feltűnt nekem, hogy a gyárvezetőség összetétele jellemző lehet azokra a viszonyokra, amelyek az iparban a tisztogatási eljárás és az N. K. D. V. (belügyi népbiztosság vagy titkosrendőrség) általános politikai működése következtében előálltak. Az igazgató pl csak két hónapja volt a gyárnál, a főmérnök hét hónapja. Az aligazgató viszont 1921 óta volt ott. A mérnök a tisztán tudományos ember típusa volt. Bizonyára jól érti a mesterségét és nem látszott rajta, hogy a politika érdekelné. Az igazgató viszont egészen más anyagból volt gyúrva. Benyomásom szerint határozott politikai állásfoglalású személyiség. Okosan, élénk érdeklődéssel, önuralommal intézkedett és úgy látszott, hogy fontosabb számára kérdéseimre adott válaszai hatásának a szovjet ipar jó híre szempontjából való mérlegelése, mint bármi más. Egész utamon ő volt az első igazgató, aki egyik kérdésemre a választ megtagadta. De ezt is nagyon ügyesen csinálta. Minden valószínűség szerint nem régen, a párt képviselőjeként alkalmazták a gyárban, hogy a műszaki személyzet és a végrehajtó munkások tevékenységét ellenőrizze.

A Krim gyönyörű déli partján fekvő Jaltát az egykori cárok és a régi rendszer főnemessége gyönyörű nellyé építette ki. Az általuk épített összes szép, régi paloták most különböző szovjet népbiztossághoz tartozó szakszervezetek intézeteivé lettek. A vidék most egyik középpontja a Szovjet üdülőinek és szanatóriumainak.

III. Sándor és II. Miklós palotái a jókora „Livadia" uradalom közepén, a parton állanak, öt-hat mérföldnyire Jalta kikötőjétől. Hozzátartoznak a cár szőlői is, területük kb. 7000 hektár, azaz 16.000—17.000 hold. Ez Oroszország egyik leghíresebb borvidéke.

Ezeket a régi szőlőket most állami farmokként művelik. Masszandra csinos régi borháza, amelynek építését 1897-ben tejezték be s amelynek „II. Miklós szerencsés uralkodására" kell emlékeztetnie (a falra erősített bronztábla szövege szerint), most a szovjetkormány által kirendelt intézőséget uralja, amely üzemben tartja és igazgatónak egy szovjet „bortudóst" küldött oda. Ez egyetemi képesítését a Krim Mezőgazdasági és Borászati Intézetében szerezte, 34 éves és már 10 éves tapasztalata volt állami szőlőfarmok vezetésében, amikor mostani állását elfoglalta. Az általam diktált jelentésről, valamint az 1938 május 29-én történt látogatásom alkalmával lefolyt beszélgetésekről készült gyorsírói feljegyzéseket mellékelem.

A borház a dombvidéken fekszik, mintegy 12 mérföldnyire Jalta kikötőjétől. Nagyon tekintélyes, méltóságteljes épület. 50 személyt, köztük 15 nőt foglalkoztat, 80%-uk sztachanovista. Átlagos fizetésük 300—350 rubel havonta, a sztachanovistáké 400—600 rubel. Sokféle, 15 különböző fajta bor készül itt. Az igazgató szerint a vidék muskotályszőlője világhírű és a belőle készült bort ma is messze földön ismerik.

Egyik borospincében régi borok gyüjteményét őrzik, 1775-ből való is akad köztük. Modern európai borok gyüjteményével egyetemben egészbenvéve érintetlenül hagyják őket tudományos kísérletek és tanulmányok céljaira. Nagy értéket tulajdonítanak a kémiai vizsgálati módszereknek, ezek révén akarják a legkedvezőbb termelési módot elérni. Egyenes kérdésemre, hogy vajjon most megkísérlik-e a mesterséges borgyártást, élénken biztosítottak az ellenkezőjéről.

Az igazgató megemlítette, hogy mind az állami, mind

a kollektív szőlőgazdaságoknak a mezőgazdasági munkák gépesítése céljából traktorállomásaik vannak. Ezzel nagyon sok kézimunkát takarítanak meg s a teljesítmény is növekszik; a gépi munka csak szántásra és a gaz eltávolítására használható. De a szőlőt még mindig kézzel szedik.

Ismét nagy hatással volt rám az igazgató személyisége. Tíz évet töltött egy kollektív farmon és négy évet egy mezőgazdasági intézetben. Most igazgatója az egész Krim bortrösztjének. (A tröszt az a gazdasági szerv, amely kormány megbízásból az egyes vállalatokat üzemben tartja.) Izmos, férfiszépségnek mondható típus, arca finom, feje világos, tiszta. Olyan, mintha sok erő rejtőznék benne, szerény, komoly, belülről kiegyensúlyozott, mindez jellemző azokra a fiatal vezetőemberekre, akiket az általam meglátogatott iparüzemekben láttam.*

Látogatás a masszandrai borgyárban

Ma délután a nagykövet és útitársai Masszandrába mentek, az Élelmiszeripari Népbiztosság egyik Jalta mellett fekvő borházába.

Szobolev úr, az igazgató, végigvezetett az egész üzemen.

A nagykövet diktálja: Érkezésünkkor Szobolev úr, az igazgató és a helyettes igazgató fogad és végigvezetnek a gyáron. Csinos, régi épületbe lépünk be. A kapubejárat felett falba süllyesztett bronz emléktábla, amelybe az építés adatait „II. Miklós cár szerencsés uralkodása alatt" vésték be.

Kérdés: Hány ilyen folyosó van még a gyárban, mint ez, ahol éppen járunk?

---

* A borház és a borpincék meglátogatása után az igazgató meghívott a „borkóstolók" szobájába, ahol kitűnő löncsöt és sokfajta bort szolgáltak fel. A Szovjet érdemeitől, valamint attól a vágytól ösztönözve, hogy a Szovjet nevében vendégszeretetről tegyen tanubizonyságot, házigazdánk ragaszkodott ahhoz, hogy minden bort megkóstoljunk, sőt igyunk belőlük. Nos, kedvünket leltük benne és mindent végigpróbáltunk, vagy legalább is egy részt; és ezt olyan mértékben, amely a társaság egyes tagjait akrobata kötéltáncos mutatványokra késztette az udvaron álló boroshordók tetején. Köztünk többeknek viszont olyan volt a hangulatunk, mint Sandy McNab skótjának:

Ettünk nagyot, ittunk sokat,
kóstoltunk finom borokat
s végül öreg és fiatal
egyre szónokolni akart...

Felelet: Hét ilyen alagút, mindegyik 150 m. hosszú.

A nagykövet diktálja: Az alagutak mindkét oldalán van hely a hordósorok részére, három-három hordó van mindenkor egymás fölött. A folyosó majd négy méter magasnak látszik. A hordóknak jó 130 cm. az átmérőjük.

Igazgató: Az ezekben a hordókban lévő bor 1937-es évjáratú.

Kérdés: Melyik évből való a legrégebbi bor az ön pincéiben?

Felelet: 1775.

A nagykövet diktálja: Egy kis, keskenyvágányú vasút vezet az egyes pincékbe, illetve folyosókba, szemmel láthatóan e nagy hordók szállítására szolgál.

Kérdés: Hány hordó van ezekben a folyosókban?

Felelet: 800 minden alagútban.

Kérdés: Mennyi bor van egy hordóban?

Felelet: 50 dekaliter (500 liter).

Kérdés: Mit jelent ez a felirat itt?

Felelet: Minden alagútnak van ilyen felirata.

A nagykövet diktálja: Az egyik sor a bor sorszáma, itt 35-től 89-ig. A másik a hordó száma, a következőkben a hordó ürtartalma literekben.

Kérdés: Honnan kapják a szőlőt?

Felelet: Hét állami farmról.

Kérdés: Ezek a cárok régi farmjai?

Felelet: Igen.

A nagykövet diktálja: Az egyik folyosóban, illetve alagútban, amelyen keresztüljöttünk, négy óriási, mintegy 3 méter átmérőjű hordó volt.

Kérdés: Mire használják ezeket?

Felelet: Borok keverésére.

Kérdés: Ha a bor keverése megtörtént, akkor ezekből az óriási Oxhoft-hordókból kisebb hordókba fejtik át a bort?

Felelet: Igen.

Kérdés: Hány különböző bort kevernek itt?

Felelet: Nagyon sokfélét; összesen 35-öt.

Kérdés: Összesen hány hektár szőlő van a hét farmon?

Felelet: Közel 7000 hektár.

Kérdés: A szőlőben a munkát kézzel végzik?

Felelet: Mindent gépesítettünk és a munkát traktorok végzik.

Kérdés: Hány kollektív mezőgazdasági üzemük, traktorállomásuk van a szőlőfarmokon?

Felelet: Az állami farmoknak saját traktorállomásuk van.

Kérdés: Sok kézimunkát takarítanak meg ezzel?

Felelet: Ó igen, nagyon sokat.

Kérdés: Milyen arányban van a szőlőművelés gépesítésének haszna a búzatermelés gépesítéséhez? Szőlőműveléshez a traktorok ugyanolyan előnyösen használhatók, mint pl. a búza vetésére?

Felelet: Nem; a szüretelés kézzel történik, mert a fürtöket szedni kell a tőkéről; de a földmunkát és a gaz irtását gépek végzik és ezzel takarítunk meg sok munkáskezet.

Kérdés: Melyek az e gyárban alkalmazott eljárások? Megmutathatná, hogy merre jön be a szőlő és az útját a gyártás folyamán?

Felelet: Pincészetünknek az a különleges sajátsága, hogy nem sajtolunk bort; a szőlőnedv készen, hordókban érkezik hozzánk. Csak keverjük és palackozzuk.

Kérdés: Futódarut látok itt. Mire használják?

Felelet: Van egy palackmosógépünk. A daru a Szovjetunióban készült, de a palackmosógép külföldi gyártmány.

Kérdés: Mire való ez a kis gép itt?

Felelet: Ez dugaszolja a palackokat, miután megtöltötték és idehozták őket.

Kérdés: Hol töltik a palackokat?

Felelet: A töltés nem géppel, hanem kézzel történik.

Kérdés: Két kis gépet látok itt. Ezek mire valók?

Felelet: Öt dugaszgyártó gépünk van.

Kérdés: Mindegyik gép kiszolgálására külön személy kell?

Felelet: Igen.

Kérdés: A gép működését a kiszolgáló személy kézmozdulata egészíti ki?

Felelet: Igen.

Kérdés: Ez a személy veszi ki a palackot a ládából?

Felelet: Minden gépet kiszolgáló asszony mellett van egy láda. Ha a palackok tele vannak, akkor kerül sor a dugaszolásra.

Kérdés: Hány munkást foglalkoztat ez a gyár?

Felelet: 50-et.

Kérdés: Hány nőt és hány férfit?

Felelet: 15 nőt és 35 férfit.

Kérdés: Hány sztachanovistát?

Felelet: 40 sztachanovistát.

Kérdés: Mennyit keresnek ezek havonta?

Felelet: 400—600 rubelt.

Kérdés: Mennyi a nemsztachanovisták átlagos keresete?

Felelet: Kb. 300—350 rubel.

Kérdés: Ez az üzem az élelmiszernépbiztosság alá tartozik — Mikojanhoz?

Felelet: Igen, de nem Mikojan, hanem Ilinszky.

Az igazgató: Sokkal többet vittünk véghez, mint amit a tervek előírnak.

Kérdés: Mennyi ideig fekszik itt a bor, — mennyi ideig tart az erjedés a fahordókban?

Felelet: Az a must minőségétől függ.

Kérdés: Hányféle borfajtát dolgoznak fel itt?

Felelet: 15—20 félét.

Kérdés: Milyen gép ez itt?

Felelet: Francia gyártmányú borszűrő.

A nagykövet diktálja: Az igazgató egy földalatti pincébe vezet. Ez egy 10—15 méter magas és 6 méter széles járat, mindkét oldalán cementtartályok vannak. Mélységük több mint 1 méter, ugyanolyan magasak és jó 1½ méter szélesek. Ezeket 15—30 cm vastag cementtámaszok tartják. A padló és a tető félmagasságában mintegy 2 láb széles járda húzódik végig, ezt oldalt korlát szegélyezi. A járat közepét szemmel láthatóan nagyon nagy Oxhofthordók elhelyezésére használják, az ilyeneket négyesével rakják egymásra.

Kérdés: Az e járatban található bor régi vagy új?

Felelet: Ez a bor már 3—7 éve fekszik itt.

Kérdés: E folyosók alatt vannak még hasonló alagutak? És mennyi?

Felelet: Igen, még hét.

A nagykövet diktálja: Most egy másik pincében vagyunk. Ebben a szélen és középen négy tartály helyett csak kettő van. Minden ilyen részben más és más bor van, 1775-ös évjárattól napjainkig.

Kérdés: Melyik itt a fehér Bordeaux-ihoz hasonló legjobb bor?

Felelet: Fehér muskotály; Livadia.

Kérdés: Milyen korú?

Felelet: 1897 és 1910.

Kérdés: Melyik a legjobb évjárat?

Felelet: Azt hiszem, 1919.

Kérdés: Ez forgalomban van még?

Felelet: Nem, a különleges fajták gyüjteményéhez tartozik.

Kérdés: Mire tartogatják ezeket?

Felelet: Tudományos kutatás céljaira. Kinyitunk egy-egy üveget, hogy lássuk, mi történt vele és megvizsgáljuk a bort bizonyos határozott szempontok szerint.

Kérdés: Hány különféle bort tartanak itt raktáron?

Felelet: Több mint százat.

Kérdés: Melyik a legrégibb fajta?

Felelet: Az 1775-ös.

A nagykövet diktálja: Az igazgató régi üveget mutat. Piros címkéjén a következő felirat olvasható: „Vino de Jerez Imperial" és az 1775. évszám. Spanyol bor, üvegén a spanyol címer.

Kérdés: Jó még ez a bor, vagy már dugóízű? Más szóval eláll-e még hosszú ideig?

Felelet: Mindeddig még nem vizsgáltuk meg és meg sem kóstoltuk.

A nagykövet: Megmutatná most kérem a legrégebbi orosz bort?

A nagykövet diktálja: Az igazgató most egy alul négyszögletes üveget mutat, benne 1888-ból való bor. Mindkét oldalát korona és címer díszíti. Egyik oldalán az üvegbe vésett vagy fújt rózsa látható, — megemlékezésül II. Miklós koronázására.

Kérdés: Milyen bor ez?

Felelet: Pinogri bor.

Kérdés: Milyen bor ez az 1895-ös ebben a különleges alakú üvegben?

Felelet: Portói.

A nagykövet diktálja: Egyik gyüjtőtartályban különféle újabb keletű spanyol borfajtát vettünk észre. Megmagyarázzák, hogy a saját üzem szempontjai szerint történő tudományos kutatás és elemzés céljaira kell ezeket megőrizniök. Köztük van egy 1841-es Masszandra-bor is.

Kérdés: Mik ezek a Benediktiner-re emlékeztető, különleges alakú üvegek?

Felelet: „A hetedik mennyország." A Gallicin-címert láthatja rajtuk.

A nagykövet diktálja: Ebben a pincében csupa újabb szovjetorosz eredetű bor van.

Kérdés: Hány fajta?

Felelet: Tizenöt.

Kérdés: Milyen évjáratokból?

Felelet: 1931 óta.

A nagykövet tovább diktál: Az újabb borok üvegeit néha az üvegbe vésett vagy fújt minták díszítik. Egy állványon próbacsöveket látok, alul számozva.

Kérdés: Mi ez és mit jelentsenek a próbacsövek?

Felelet: Az üvegek dugaszolása előtt borpróbát veszünk. Ez az eljárás a dugaszolás és címkézés előtt.

Kérdés: Van itt borsajtójuk is?

Felelet: Nincs, az csak az állami farmokon van.

Kérdés: Mennyire vannak ezek ide?

Felelet: 6-tól 150 kilométernyire.

Most a társaság a lépcsőn megint a földszintre megy fel.

Kérdés: Most milyen helyiségben vagyunk?

Felelet: Ide a különböző szőlőgazdaságok borkóstolói jönnek a bor megízlelésére. Ez a tanácskozóhelyiségük.

Kérdés: Nincs itt az egyik állami farm igazgatója, nem beszélhetnék vele?

Felelet: Nincs, farmjaikon tartózkodnak.

Kérdés: Hány embert foglalkoztat a 7 állami farm?

Felelet: 7000-et.

Kérdés: Mennyi köztük a sztachanovista?

Felelet: Körülbelül 32%.

Kérdés: Megmondhatná nekem átlagos keresetüket?

Felelet: Havi 500 rubel, vagy több, az állami farmokon; egy sztachanovista, ha traktort kezel, 1000 rubelre is felviheti.

Kérdés: És a nemsztachanovisták?

Felelet: 250—350 rubel; ez akkordmunka.

Kérdés: Az évnek hány hónapjában van munkájuk?

Felelet: Az egész évben.

Kérdés: Az állami farmok lakást is adnak nekik?

Felelet: Minden évben építési hitelt kapunk a kormánytól.

Kérdés: Az igazgató rendelkezési alapjából?

Felelet: Igen, felerészben. A másik fele az Élelmiszeripari Népbiztosságtól való.

Kérdés: A munkások a lakások köbtartalma szerint fizetnek bért?

Felelet: Bérükből 35 kopeket fizetnek lakásuk négyzetméteréért.

Kérdés: Van az üzemnek étkezdéje?

Felelet: Igen, minden állami farmon van közös konyha, óvoda, klubhelyiség stb.

Kérdés: Mibe kerül a főétkezés az állami farmon?

Felelet: Az ebéd ára 1.20 rubel és 4—5 rubel közt

ingadozik. Külön rendelés többe kerül, mint a kész menü.

Kérdés: És mibe kerül a főétkezés kész menüje?

Felelet: 1.50.

Kérdés: Hány fogás?

Felelet: Kettő.

Kérdés: És a reggeli vagy vacsora?

Felelet: 45 kopek a reggeli, 65 a vacsora.

Az igazgató: Kezdjük a bórkóstolást fehér- és vörösborral; utánuk következnek az édes borok, végül a deszszertborok.

Kérdés (nevetve): Ha mindezt a sok bort megkóstoljuk, hová jutunk akkor?

Felelet: Akkor pihenésre lesz szükségük.

Kérdés: Ön igazgató, vagy „tudós"?

Felelet: Tanulmányaimat egy mezőgazdasági szakintézetben végeztem. Tíz évig vezettem egy állami farmot és azután az állami Mezőgazdasági és Szőlészeti Intézetet látogattam Krimben, majd a Nikicky-kertészetet még négy évig.

Kérdés: Ott csak szőlészetet és borászatot tanult?

Felelet: Dohánytermelést, szőlőtermelést és hasonlókat.

Kérdés: És azután?

Felelet: Most az egész krimi bortröszt igazgatója vagyok.

Kérdés: Hány éves?

Felelet: 34.

Az igazgató: Milyen borfajtákat óhajt megkóstolni? Ez a bor (Cabernet) könnyű és száraz, emlékeztet a burgundira. Vörösbor és nagyon jót tesz a gyomornak. Nevét Cabernet francia várostól kapta.

Kérdés: A bort sajtolás után hordóba töltik és idehozzák?

Felelet: A mustot a présházban megszűrik és azután hozzák ide.

Kérdés: Ott nem tartanak mustot?

Felelet: Legfeljebb hat hónapig. Az első erjedés ott történik.

Kérdés: Mikor ideérkezett, más hordóba töltik át?

Felelet: Itt megkóstoljuk, ha kell, megszűrjük és azután töltjük át.

Kérdés: Azután ugyanabban a hordóban marad?

Felelet: Nem, más hordóba töltjük.

Kérdés: Mennyi időbe telik, amíg leülepszik?

Felelet: 3—7 évig.

Kérdés: És ez idő alatt történik vele valami?

Felelet: Áttöltjük a bort és bizonyos technológiai eljárásoknak vetjük alá; zselatinnal és glikozeval (szőlőcukor) való kezelésnek.

Kérdés: Mire jó mindez?

Felelet: Ez kémiai folyamatot indít meg és ennek következtében felhős csapadék válik ki, ez leülepszik és elöntjük; ez már tisztulási folyamat.

Kérdés: Hányszor fejtik le a 3—7 év alatt?

Felelet: 7 év alatt 15—16-szor.

Kérdés: Tehát minden alkalommal fogy, el is párolog, azután feltöltik?

Felelet: Nem, csak egyszer töltjük fel. Vagy, ha szükséges — ez a bor fajtájától is függ — még másodszor is.

Kérdés: Honnan lehet tudni, hogy itt az ideje a palackozásnak? Portói és muskotály 4—5 évig tisztul; akkor megkóstolják, palackba fejtik és használatig hozzá se nyúlnak?

Felelet: Palackozás után még egy félévig ülepszik, akkor kihúzzuk a dugót, az üledéket eltávolítjuk és a bort visszatöltjük. A lefejtés után újra üvegbe kerül és mégegyszer ülepszik.

Kérdés: Ha már mindezen a folyamaton végigment, mennyi idő kell még, hogy piacra kerülhessen? Akkor még raktározzák vagy teljesen készen van?

Felelet: Még egy hónap raktározás és szállításra kész a bor. Van gyárunk Moszkvában, Leningrádban, Kievben, ott is töltenek palackokat.

(Most mindannyian megízleljük a 83. számú 1932-es szovjet-Madeirát.)

Kérdés: A bor minősége inkább a szőlőfajtától vagy a talaj stb. minőségétől függ?

Felelet: A környék egyik nem távol fekvő részén termett muskotályszőlőből készült bor a világ legjobb muskotálybora és minősége a talajtól, az időjárástól és az éghajlat általános jellegétől függ.

A nagykövet: Kérem, mondja meg az igazgatónak és jelenlévő munkatársainak, hogy nagy hálára vagyunk nekik mindnyájan kötelezve szeretetreméltóságukért és nagyra értékeljük a fáradságukat, amellyel látogatásunkat érdekessé tették.

Az igazgató: Amerikában még érvényben van a „száraz"-törvény?

A nagykövet: Nem, a birodalmi törvényhozás már érvénytelenítette.

Az igazgató: A kommunista párt és kormányunk azon van, hogy a bor minőségét a legmagasabb fokra emelje.

A nagykövet: Mikojan népbiztos, aki az önök Élelmiszeripari Népbiztossága élén áll, kb. egy év előtt részletesen elmesélte, hogy mi történik itt és nagyon örülök, hogy alkalmam volt az itteni üzemüket megtekinteni.

(Közben a 80. számú portóit is megkóstoljuk.)

Kérdés: Mikojan azt mondta nekem, hogy nem raktározzák a boraikat; az eredményt szintétikus úton érik el.

Felelet (nagy nyomatékkal): Nem, csak természetes úton; itt nincs szükség szintétikus eljárásokra.

Kérdés: Exportálják is ezeket a borokat?

Felelet: Még két év előtt sok bort exportáltunk, most már nem.

Az igazgató: Az egykori Miklós cár is itt volt egyszer borkóstolásra, de hamarosan nem lehetett megtalálni, egy hordó mögött feküdt.

Kérdés: Hol készülnek ezek a különleges alakú üvegek?

Felelet: Konsztantinovszkiban van a gyár.

Az igazgató: A földön 15.000 különféle borfajta van.

A nagykövet néhány üveggel vett négyféle borból, mégpedig:

1. Cabernet,
2. 80. számú portói,
3. 83. számú Madeira,
4. 84. számú Muskotály (Livadia).

Kérdés: Hol terem az országban muskotályszőlő?

Felelet: Csak a Krimben; Alucsában, Jalta közelében.

Az igazgató felköszöntőt mondott az Egyesült Államok népe és a Szovjetúnió népe közt fennálló barátságra, valamint Davies nagykövetre és Mrs. Davieere.

A nagykövet a következő szavakkal viszonozta a felköszöntőt:

„A nagy orosz nép egészségére! Az Egyesült Államoknak és Oroszországnak népei 200 éve barátok. Oroszország megtagadta 1776-ban, hogy Angliát az északamerikai államok ellen segítse; az amerikai polgárháborúban Oroszország megtagadta a segítséget a felkelőktől. Wilson elnök a világháború után ragaszkodott Oroszország önrendelkezési jogához és az Amerikai Vöröskereszt segített Oroszországon az éhinségben. Több mint 150 évig tartott népeink hagyományos barátsága. Ürítem poha-

ram az orosz nép nagyszerű alkotására és mindarra a jóra, amit Sztalin teremtett és az ilyen jó berendezések folytatására a jövőben!"

Nyaralótelep a szovjetifjúság részére

Oroszország jövő fennállása szempontjából nagy jelentősége lesz a szovjetkormány által életrehívott és fenntartott ifjúsági szervezeteknek. Ezeket az Egyesült Államok fiú- és leánycserkészcsapataihoz lehetne hasonlítani. Hallomásom szerint ezek úgyszólván a kommunista párt kiképzőtelepei. Az „oktobristák" szervezete az első lépés az ifjúság megszervezésében, tagjai a 6—10 éves gyermekek. „Pionírok" a tíztől tizenöt-tizenhat évesek. Itt készítik elő a gyermekeket a Komszomol (kommunista ifjúság) tagságára, hogy később ezek sorából toborzódjék a kommunista párttagok nagy része.*

Minden nagyobb városnak megvan a maga pionírháza. Egy Charkovba vezető tanulmányutam alkalmával, az elmúlt esztendőben, felkerestem az ottani pionír-házat (ez azok közé tartozik, amelyről az egész országban a legtöbbet beszélnek) és az 1937 március 12-én kelt 116. számú táviratom számol be az ott megfigyelt tevékenységről.

Az egész Szovjetunióban vannak, hallom, pionírtáborok, amelyek hasonlítanak az Egyesült Államok szünidei táboraihoz. A legfontosabb és legnagyobb feltűnést keltett ifjúsági tábor Jalta mellett, Gurszufban van, a „Medvehegy" lábánál, a krimi partokon.

Május 29-én felhasználtam az alkalmat a tábor meglátogatására. Egy nagy, kb. 800 hektár (1900 hold) kiterjedésű birtokon épült, a sziklás part gyönyörű részén. A tábor négy részre oszlik, ebből kettő a dombvidéken, kettő pedig a strandon van. Mindegyik élén egy-egy „doktor" áll, de ezekkel szervezés szempontjából a központi igazgatóság rendelkezik. A tenger partján fekvő táborok csak nemrég épültek. Tiszták, csinosak, jól építettek, hívogatók. A dombon épült két tábor az egykori burzsoázia két szép villája körül csoportosul, egy nagyon nagy kiterjedésű, a táj képébe szépen beilleszkedő parkban. Mind a négy táborban vannak sport- és szabadtéri játszóterek és strandfürdők. Egyiknek 2500 személyt befogadó stadionja is van.

---

* Egyik legfontosabb körülmény, melyet a Szovjetunióban megfigyeltem, hogy miképpen és mennyire gondoskodnak, törődnek az ifjúsággal.

A négy táborban 900, mindkét nembeli 10—15 éves gyermeknek és ifjúnak van hely. A Szovjetúnió minden részéből gyűlnek össze és 40 napig maradnak. A tábor egész évben nyitva van; de a főidény május 15-től október 15-ig tart. Részvételi joga annak a gyermeknek van, aki tanulmányi versenyen csoportja legjobbjának bizonyul. A gyermekek a mi cserkészeinkéhez hasonló egyenruhát viselnek, matrózgallérral és piros kendővel nyakuk körül. Ezeket fémgyűrű tartja össze, rajta a pionírok jelszava: „Légy résen!"

A gyermekek, szórakoztatásunkra, minden táborban bemutatókat rendeztek, sok szellemmel és fantáziával: labdajátékokat, énekszámokat és szavalatokat.

Ezek a fiúk és lányok olyan rostálás alapján kerültek ide, amely a Szovjetúnió legszorgalmasabb, legelevenebb, legintelligensebb tanulóit választotta ki. A gyermekek megjelenésén és viselkedésén meglátszott, hogy a válogatás eredményes volt. Valamennyi rendkívül jó megjelenésű, testileg hibátlanul fejlett, arcvonásaik vonzók és jóérzésről és tiszta, világos fejről tanuskodók. Mindegyikük makkegészségesnek látszott. Az igazi oroszok többségben voltak ugyan, de megtalálható volt minden típus: fehérorosz, mongol, örmény, zsidó stb. Csupa igyekezet, csupa lelkesedés volt mindegyik és nagyon barátságosan közeledtek az „Amerikanszki"-khoz. A gyermekek érzelmeit jól példázza a következő kis élmény. Egyik tízéves gyermek megkérdezte, hogy honnan jövünk és mikor meghallotta: „az Egyesült Államokból", már fel is tette a következő kérdést: „Miért nem engedik az Egyesült Államok, hogy a spanyol köztársasági kormánynak fegyvereket küldjenek a fasiszták ellen viselt nemes harcához?" Egy 12 éves kislány magaköltötte forradalmi verset adott elő.

Az apróság a verset a stadionban szavalta el, ott ültünk körben 200—300 gyerekkel és az igazgatósággal együtt. Kitűnő volt; tartózkodó és természetes és mégis szívvel és drámai erővel. Olyan jelenség, amelyet otthon „őstehetségnek" mondanánk.

A gyermekek közt volt spanyol menekült gyermekeknek egy 51 főnyi csoportja is, fiúk és lányok, egészségeseknek és boldogoknak látszottak és a szovjet-gyermekekkel szemmelláthatóan jól megbarátkoztak.

A szovjetkormány azt állítja, hogy e nyár folyamán 2,000.000 szovjet iskolásgyermeket fog az országszerte szétszórt táborokban elhelyezni. Ezenkívül nagyon sok

gyermeket látnak el a szakszervezetek intézményei is. A népbiztosságok a folyó évre 203,300.000 rubelt engedélyeztek pionír-táborok és gyermekszanatóriumok céljaira. A teljes összegből 140,000.000 jut a táborok karbantartására, 20,000.000 a szervezésre és felszerelésre és 40,000.000 azon gyermekek ápolására, akik különleges kezelésre szorulnak. Ehhez a szakszervezetek még 30,000.000 rubellel járulnak hozzá, ebből fedezik a gyermekek táborban tartózkodásának költségeit. Érdekes azonban, hogy a moszkvai sajtóban, a hírek közt a következőt olvashatjuk:

Ha városi szülők gyermekeiket táborba akarják küldeni, tapasztalhatják, hogy a táborok száma egyre növekszik, a költségek viszont a szülők jövedelméhez igazodnak.

Ha a mostani irányzat uralmon tud maradni és az utóbbi tíz év óriási tőkebefektetéseit új vagyonok teremtőjévé tudja tenni, és ha ez az irányzat továbbra is rányomja ezt a bélyegét a nevelésre és egyúttal csakugyan gondoskodik az ifjúságról, akkor nagyon érdekes helyzet fog kialakulni. Mert akkor az ország embergazdagságának még fel nem tárt millióiból a tehetségnek és zseninek hallatlan tömege fog kiemelkedni. Ez olyan tényező, amelyben határtalan lehetőségek rejtőznek.

Kollektív farmok Ukrajnában

1938 június 2-án alkalmam nyílt arra, hogy meglátogassak egy kolchoszt (kollektív farmot) Kievtől, Ukrajna fővárosától mintegy 60 kilométerre. A szovjet hatóságok előkészületeket tettek, hogy éppen ezt a farmot látogathassam meg. Valószínű, hogy ez a környék mintafarmja.

A vidék, amelyen az autó velünk keresztülrobog, Ukrajna leggazdagabb és legtermékenyebb kerületének szívében fekszik: a Dnyeper völgyében. A vidék enyhén hullámos, fenyvesek és ringó búzamezők tárulnak az utazó elé, ameddig csak a szem ellát.

Tudjuk, hogy Ukrajna a föld egyik leggazdagabb és legtermékenyebb vidéke. Területe több mint 443.000 négyzetkilométer, lakosainak száma 32,000.000. A farmokon üzemben levő traktorok és kombinált mezőgazdasági gépek 14 százaléka van a kievi kerületben. Ez a szám azért olyan alacsony, mert ezen a vidéken a mezőgazdasági termelés nagymértékben differenciálódott és különösen sok cukorrépát termelnek, viszont a síkságnak a gabona a főterménye. A kievi kerület adja a Szovjetúnió gabonatermésének 3 százalékát és az ukrán köztársaság legnagyobb és legfontosabb mezőgazdasági területe. Az itt

levő farmüzemek közül kb. 92-t művelnek kollektív módon és úgyszólván mindegyiknek van traktorállomása.

Az általunk meglátogatott kolchosz egy 1328 emberből álló közösség, amely 1800 hektár (kb. 4500 hold) területet művel meg. A lakók közül 675 a munkás, éspedig 375 nő és 300 férfi. Összesen 317 család él itt együtt.

A farmon sokféle növényt termelnek. Mintegy 300 holdon búzát, rozsot és árpát, 1800 hold legelő, 130 hold gyümölcsös, 125 holdon pedig főzelékféléket termeltek. A legutóbb említett részen melegházakat és gyeppel fedett, raktározásra és a termés megóvására szolgáló pincéket láttunk.

Egy nagyon célszerűen megépített istállóban 221 ló áll. Ez 1933-ban épült, 70 méter hosszú és kb 18 méter széles. 120 lovat mezőgazdasági munkára használnak, a többi tenyészcélokat szolgál. Volt köztük néhány telivér, egyik pl egy hidegvérű Percheron csődör. Ez a többitől elkülönítve állott az istállóban. Láttunk néhány jóalakú kancát is, ezeket részben a hadsereg részére nevelték.

Egy új, az előbbihez hasonló istállóban 85 tehén részére van hely. A teheneket kézzel fejik.

A fejőhelyiség tiszta volt, csak kissé kezdetleges. A tejet a farmon nem sterilizálják és nem is pasztőrözik.

Gépi erővel itt csak szántanak és általában a talajt művelik. A kolchoszt, 24 másikkal együtt, egy közeli traktorállomás szolgálja ki.

Noha látogatásunkat a szovjethatóságok előkészítették és azt mondták nekem, hogy a kolchosz vezetője fog bennünket fogadni, megérkezésünkkor mégis az derült ki, hogy az igazgató nincs ott, hanem „éppen elutazott". Csak némi nehézséggel sikerült egy vagy két személytől, akiket aligazgatóknak mondtak, felvilágosításokat kapnunk. Végre megjelent a helyettes igazgató és kijelentette, hogy ő hivatott velünk beszélni. Mind a három szemmelláthatóan zavarban volt és látszott rajtuk, hogy szívesebben nem beszélgetnének velünk. A minket kísérő szovjet tisztviselő tiltakozása ellenére sem engedte meg a helyettes igazgató, hogy az épületekről fényképfelvételeket készítsünk. Hosszas időbe tellett és sok fáradságba, míg a végül mégis megkapott felvilágosításokat belőle kiszedtük. Ebből a szempontból látogatásunk nagymértékben ki nem elégítő volt, de más távlatból annál tanulságosabb. Bebizonyította, hogy a Kreml hatalma száz és száz mérföldre, mélyen a mezőgazdasági kerületekbe is elér. De az is lehet a magyarázat, hogy a kormány nemrégen sajtókampányt

indított a kollektív farmok vezetői és igazgatói ellen. Azt írta ezekről a szovjetsajtó, hogy jelentős összegeket költöttek a feleslegekből igazgatási célokra és újításokra és így a munkásságot évi jövedelmében megrövidítették. Midőn a helyettes igazgató megkérdezte, hogy milyen kormányt képviselünk és a válaszból értesült, hogy az Egyesült Államokét, fagyossága látszólag kissé felengedett.

A legértékesebb felvilágosítások, melyeket az igazgatóhelyettesből kiszednünk sikerült, a kolchosz tagjainak keresetére vonatkozó adatok voltak, mert így képet alkothattunk havi jövedelmük és a városlakó gyárimunkásoknak jövedelme közt fennálló arányról. E kollektív üzem farmere nem fizet lakbért; a kormány fel nem mondható lakást és háromnegyed hektár földet bocsát rendelkezésére. Van továbbá 1—3 tehene és néhány gyümölcsfája. Fizetése akkordbér, jövedelme tehát teljesítményétől függ. Készpénzjövedelme átlag napi 1.43 rubel. Ehhez járulnak még természetben bizonyos mennyiségű gabona, széna, szalma és a kollektív gazdaság más termények, és maga termeli főzelékféléit és gyümölcsét. A helyettes igazgató és munkatársai becslése szerint egy farmer átlag havonta 150—200 rubelt keres, a sztachanovisták 200—300 rubelt és ez valamivel elmarad a városi munkás átlagos havi keresete mögött.

Mellékelem a látogatás alkalmával diktáltakról Mr. Gordon gyorsírói feljegyzését és a további részletekre vonatkozóan erre utalok.

Midőn a nagyövet és utitársai a farmra érkeztek, bemutatták őket Primar úrnak, a mezőgazdasági munkák felügyelőjének. Ő végigkísért a farmon tett körutunkon és a nagykövet kérdéseire a következő felvilágosításokat adta:

Kérdés: Mikor rendezték be ezt a farmot?
Felelet: 1930-ban.
Kérdés: Hány hektár a területe?
Felelet: 1823 hektárt művelnek.
Kérdés: Mit termelnek rajta?
Felelet: Különfélét. Van rétgazdaság, van gabona és van főzelék- és gyümölcskertészet.
Kérdés: Alma?
Felelet: Igen és körte. De lent is termelünk.
Kérdés: Búza és rozs?
Felelet: Inkább különlegességeket: lent, kelvirág kü-

lönleges fajtáit, vetőmagvakat stb.; és sok melegágyi növényt.

Kérdés: Hány család él itt a kolchoszban?

Felelet: 317.

Kérdés: Hány munkás?

Felelet: 675. Összesen 1328 lakos.

Kérdés: Mennyi a nő és mennyi a férfi a munkások közt?

Felelet: 375 nő és kereken 300 férfi.

Kérdés: Mennyi a sztachanovista?

Felelet: 95 személy.

Kérdés: Mindenkit akkordban fizetnek?

Felelet: Igen, itt csak akkordfizetés van.

Kérdés: Gépeket is használnak?

Felelet: Nem, itt minden kézimunka.

Kérdés: Támogatja önöket a traktorállomás?

Felelet: Igen.

Kérdés: Milyen módon?

Felelet: Minden géppel végezhető munkát átvesz tőlünk; szántást, cséplést, stb., az évszak szerint. Az állomás 8 kilométerre van ide.

Kérdés: Az eredmény hány százalékát kapja a traktorállomás?

Felelet: 5—10%-át, végzett munkája szerint.

Kérdés: Hány százalékot kap az állam?

Felelet: 7—8%-ot, az aratástól függ.

Kérdés: Ez a lóistálló, amelyen éppen keresztülmegyünk, 1933-ban épült?

Felelet: Igen, 1933-ban.

A nagykövet diktálja: 65—75 méter hosszú, 18 méter széles, boxok négyes sorokban elrendezve, részben nyitott, részben egyes állások; belül minden meszelt. Az egyes állásokban tenyészmének, köztük egy Picheron- és egy telivér csődör.

Kérdés: Hány tenyészményjük van itt?

Felelet: Mintegy 42.

Kérdés: Fajlovakat tenyésztenek?

Felelet: Igen, eladásra.

Kérdés: Hány tehenük van összesen?

Felelet: A kollektív farmnak 95 fejőstehene van. De minden farmernek megvan a maga tehene is, némelyiknek kettő vagy három.

Kérdés: És hány lovuk van?

Felelet: 221.

Kérdés: Valamennyi ló a föld megmunkálására kell?

Felelet: 120 a munkaállat, a többi tenyésztésre van itt.

Kérdés: A hadsereg részére tenyésztik őket?

Felelet: Igen, 20—30 kancánk van.

Kérdés: Vannak itt a lótenyésztésben különlegesen képzett tudósaik is?

Felelet: Igen, van egy állatorvosunk, egy zoológusunk stb.

Kérdés: Mesterséges termékenyítéssel is tenyésztenek?

Felelet: Nem.

Kérdés: Szeretnék többet tudni a bevételek elosztásáról. 5—10%-ot kap a traktorállomás, 10%-ot az állam. Ez összesen 20%. Mi történik a fennmaradó 80%-kal?

Felelet: Erre nem válaszolhatok.

Kérdés: Hol tartják a teheneket?

Felelet: A szarvasmarhák részére külön istállónk van.

Kérdés: Milyen épületeket látok még ott?

Felelet: Javítóműhelyek, raktárak és hasonlók.

Kérdés: A kolchósz valamennyi lovát patkolják?

Felelet: Igen.

Kérdés: Hány kovácsuk van?

Felelet: 6.

Kérdés: És hány gépjavítójuk?

Felelet: Csak egy mechanikus. Közepes tudású ember.

Kérdés: Kapáláshoz lovakat vagy traktort használnak?

Felelet: Fogatokat.

Kérdés: A traktorokat főleg szántásra használják?

Felelet: Igen.

Kérdés: Hány hektárt vetettek be gabonával?

Felelet: 100 búza, 200—200 árpa és rozs, 40 zab, 783 takarmány; összesen az egész farmon 1823 hektárt művelünk.

Kérdés: Hány hektár gyümölcsös?

Felelet: 55.

Kérdés: Mennyi a konyhakert?

Felelet: 45 hektár.

Kérdés: A többi burgonya és zöldfőzelék?

Felelet: Igen.

Kérdés: Vannak új munkáslakóházaik?

Felelet: Nem, csak a régiek. A klubház és az iskola új.

Kérdés: Ott látok egy bekerített csinos házat. Ki lakik ott?

Felelet: Régebben egy kulak; most szanatórium lesz belőle.

Kérdés: Hány hektárja van egy-egy családnak magánhasználatra?

Felelet: Egyharmad hektár.

Kérdés: Hol van a kolchosz bazárja?

Felelet: Öt kilométerre innen. De terményeinket Kievben is árusítjuk.

Kérdés: Főzelékfélét szállítanak Kievbe?

Felelet: Igen.

Kérdés: Van a kollektív farmnak közös étkezőhelyisége, vagy minden család külön gondoskodik magáról?

Felelet: Nincs közös konyhánk.

Kérdés: Hány tantító tanít az iskolában?

Felelet: 15-en tanítanak 350 gyermeket és az iskoláztás 10 évig tart.

Kérdés: Van még olyasmi, amit mint különösen érdekeset meg óhajt mutatni?

(A helyettes igazgató a tehénistállóba vezet bennünket.)

Kérdés: Valamennyi tehenet kézzel fejik?

Felelet: Igen.

Kérdés: Hány kollektív farmot szolgál még ki az a traktorállomás, amely önöknek is dolgozik?

Felelet: Még 24-et. 43 traktora és 4 kombinált mezőgazdasági gépe van.

Kérdés: Hány alkalmazottat foglalkoztat a traktorállomás?

Felelet: Azt nem tudom.

Kérdés: Mi történik fejés után a tejjel?

Felelet: Valamelyes mennyiséget a kormánynak kell adnunk, a többi a bazárunkba kerül.

Kérdés: Sterilizálják a tejet?

Felelet: Nem, frissen küldjük szét.

Kérdés: A tejeskannákat hideg vagy meleg vízzel mossák?

Felelet: Forró vízzel.

Kérdés: Itt melegítik a vizet?

Felelet: Igen, három bolierünk van erre a célra.

Kérdés: A melegházak itt még a forradalom előtt épültek?

Felelet: Nem, 1930-ban, a kollektív rendszerre való áttéréskor.

Kérdés: Mennyi volt az elmúlt évben egy közönséges munkás fizetése?

Felelet: Munkanaponként 1.43 rubel készpénzben. Ehhez jött még 2.6 kg gabona, 8 kg burgonya, 1.5 kg széna.

és 1.5 kg szalma. Azonkívül mindegyik termel magának főzelékféléket és gyümölcsöt. De amije nem terem, azt mindenkor megkaphatja a farmon.

Kérdés: Mennyit jelent mindez együtt, ha az ipari munkássággal akarjuk összehasonlítani?

Felelet: A gyárimunkás többet keres, mint a kolchosz mezőgazdasági munkása.

Kérdés: Körülbelül mennyit kap itt a kollektívfarm közönséges munkása egy hónapban?

Felelet: 150—200 rubelt, az itteni árakon számítva.

Kérdés: És a sztachanovisták?

Felelet: 200—300 rubelt.

Kérdés: Az ipari munkáshoz képes tehát a kolchosz munkása 100—300 rubelt keres?

Felelet: Igen.

Kérdés: A kolchosz munkásai fizetnek lakbért?

Felelet: Nem, a lakást díjtalanul kapják a kormánytól és nem lehet nekik felmondani.

Kérdés: A jövedelem becslésénél beszámította a munkás saját telkene tejének az értékét is?

Felelet: Nem, mindaz, ami a saját területén terem, külön számít.

Kérdés: Ezek itt milyen vetemények?

Felelet: A melegágyak részére valók.

Kérdés: Uborkákat láttunk, sok sorban, 1½ m szélességben és 10—12 m hosszban ültetve, üveg alatt. Hány ilyen üvegházuk van itt?

Felelet: 1030.

A nagykövet diktálja: 12 egy sorban, összesen 100 sor. Vannak itt 3 méteres földdel fedett pincék is, 18 m hosszú és 10—11 m széles mindegyik. A termés raktározására valók. Itt fekszik egy halom tégla is, ebből majd további melegházak épülnek.

Kérdés: Mekkorák lesznek a tervezett melegházak?

Felelet: Hosszuk 23.6 m, szélességük 6.9 m lesz. Ebben az évben még kettőt akarunk felépíteni.

Kérdés: Milyen gyümölcsök teremnek itt a gyümölcsöskertben?

Felelet: Alma, körte, cseresznye stb.

Kérdés: A fák között minden évben felszántják és felássák a földet?

Felelet: Igen, de idén ez még nem történt meg.

Kérdés: Permetezni szokták a fákat?

Felelet: Igen, kétszer egy évben.

Kérdés: Amott méhkasokat látok. Mennyi a mézhozam évente?

Felelet: 32 kg kasonként. 180 méhcsaládunk van.

Kérdés: Kik vezetik a kolchoszt az igazgatón kívül?

Felelet: Hárman vagyunk: az igazgató, a helyettese és a mezei munkák felügyelője.

Kérdés: Ha már minden kiadásra van fedezet és a szükséges javítások is megtörténtek, akkor a többletet kiosztják a munkások közt?

Felelet: Ha a traktorállomásnak és a kormánynak járó részt kiadtuk, akkor a végzett munka arányában osztozunk.

Kérdés: Ki határoz, hogy mi történjék a fennmaradt pénzzel?

Felelet: A kolchosz tagjainak közgyűlése határoz.

Kérdés: Ez határoz az akkordmunka egységárairól is? Vagy más?

Felelet: A vezetőség.

Kérdés: És azután a többletből mindenki munkája arányában részesedik?

Felelet: Igen.

Kérdés: Igy a jobb munkás viszonylag nagyobb részt kap, mint a többi?

Felelet: Igen, teljesítőképességük arányában.

Nyolcadik rész

EURÓPA ŐRHELYÉN

1938 július 6 ~ 1939 november 29

SAKKJÁTSZMA VAGY POLITIKAI EGYENSÚLY?

NAPLÓ *A tengeren, 1938 július 6.*

Elutazás a Queen Mary-n, belgiumi új beosztásom elfoglalására.

LEVÉL V. M. MOLOTOV ÚRNAK

Bruxelles, Belgium, 1938 szeptember 10

Kedves Miniszterelnök úr!

Roszoff úr valószínűleg közölte Önnel tárgyalásaink eredményét, valamint bizonyára átadta Önnek szóló üzenetemet is.

Ebből megállapíthatta Miniszterelnök Úr, hogy az adósságtörlesztés egész kérdéscsoportjának azonnali felgöngyölése bizonyos előítéleteket keltett volna.

Az elnökkel és államtitkárunkkal való megbeszélésem alapján meg vagyok győződve, hogy a kongresszus összeülése után mindkét kormányzat részéről lehetséges lesz valamilyen tervezet kidolgozása. Elnökünk és államtitkárunk nagy súlyt vet az ügyre, mélyen meghatva attól a szellemtől, mellyel eltelve az Önök kormánya a kérdést megint felszínre hozta. Az Ön szavával élve, még ha nem is érünk el konkrét eredményeket, az eszmék kicserélése a két nagyhatalom kormányzata és vezetőszemélyiségei között, máris kölcsönös megértést eredményezett és feltételezhető, hogy ez a jövőben még fokozódni fog. Ha a jövőben esetleg szolgálatukra lehetnék valamilyen nézeteltérés áthidalásával, úgy szívesen állok rendelkezésre.

Oroszországi tartózkodásomra annak a barátságnak őszinte nagyraértékelésével tekintek vissza, melyet a nagyszerű orosz nép részéről tapasztaltam, valamint a szeretetreméltóság és baráti érzület iránti hálával is, amelyeknek a Szovjetúnió képviselői oly sok tanujelét adták.

Külön borítékban, kézírásos ajánlásommal ellátott példányát küldöm annak a katalógusnak, mely oroszországi képeim jegyzékét tartalmazza. Ezt a gyüjteményt az Önök

segítségével állíthattam össze, hogy ajándékképpen felajánljam egykori alma materemnek, a wisconsini egyetemnek.

Itteni lakásunk elragadó és biztos vagyok benne, hogy a bruxellesi élet még sok örömet tartogat a számunkra; azonban Moszkvát nagyon nélkülözöm és már előre boldog vagyok, hogy időnként oda visszatérhetek, megszemlélni azokat a nagy változásokat, melyeket Ön tervei keresztülvitelével bizonyára elér.

LEVÉL SZTALIN JÓZSEF ÚRNAK

Bruxelles, Belgium, 1938 szeptember 10.

Kedves Sztalin úr!

Megbeszélésünk nagy megelégedéssel töltött el. Különösen azért, mert sikerült kölcsönös kimagyarázkodás útján az előzetes félreértések csíráit kiküszöbölni. Meg vagyok róla győződve, hogy elősegítette a megértést a két nagy ország vezető körei között és jobb kapcsolatokat eredményezett. Nagyon bölcsen mondta Molotov miniszterelnök búcsúzásunk alkalmával: bármit is eredményezzen ez a megbeszélés a szóbanforgó kérdésre nézve, a kölcsönös jóakarat mindenesetre már önmagában igen jelentős vívmány. Büszkeséggel tölt el, hogy a Szovjetunióban töltött szolgálati időm alatt, de nem kevésbé az Ön kiváló külügyminiszterének, Litvinov úrnak képességei és nyiltsága folytán, a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatai olyanok lettek, hogy minden eddigit felülmúló mértékben alapot nyujthatnak a kölcsönös megértésre.

Roszoff úr útján, aki állandóan buzgólkodott a kérdés körül, a tárgyalt adósságügyre vonatkozó üzenetet intéztem Önhöz. Kétségtelen, hogy ezt már jelen levelem beérkezése előtt kézhez vette és megértette belőle álláspontomat. Sajnálatos, hogy országom jelenlegi helyzete olyan, hogy tanácsos a tárgyalások ideiglenes felfüggesztése.

Mondhatom, hogy mind az elnök, mind az államtitkár mélyen hatása alatt állnak annak a szellemnek, mellyel Ön és a Szovjetunió kormánya a Roosevelt—Litvinov-féle egyesség pontos betartását magukévá tették. Az elnök bízik benne, hogy későbbi időpontban lehetséges lesz olyan szabályozást kidolgoznunk, mely mindkét kormányt teljesen kielégíti.

Ilyen értelemben tartom nyilván a kérdést, minden-

kor készen állva arra, hogy alkalmas időpontban szempontjainkat, a kölcsönösen előnyös megoldás érdekében, közös nevezőre hozzám. Addig is mind a javaslatokra, mind pedig a megbeszélésekre vonatkozó aktákat kormányom szigorú titokként kezeli.

Nagy megnyugvással tölt el, hogy a hadihajók ügye megnyugtató módon megoldódott.

Ha Trojanovszki nagykövet és felesége még Moszkvában lennének, úgy kérem, hogy nekik Mrs. Davies és a magam részéről a legszívélyesebb üdvözletetünket átadni szíveskedjék.

LEVÉL F. D. ROOSEVELT ELNÖKNEK

Bruxelles, 1939 január 18.

Kedves Elnök úr!

Véleményem szerint a szovjetkormányzat és hadserege lényegesen erősebb, mint ahogy azt Európa bizonyos részeiben szeretnék tudni. Ez a kormányzat, ma még legalább, a világbéke eszméjét szolgálja. Sőt tovább megyek ennél: a gazdasági szükségszerűség még hosszú időre békét parancsol, feltéve, hogy ez lehetséges.

A Szovjet vezetői úgy nyilatkoztak előttem, hogy a világon csak egy hatalom van, amellyel szemben bizalommal viseltetnek és ez az Egyesült Államok az Ön vezetése alatt.

Ha egy olyan iszonyatos katasztrófa bekövetkezne, mint amilyen egy világkonfliktus lenne a fasiszta és a demokratikus hatalmak között, úgy véleményem szerint a szovjetkormányzat sokkal hatalmasabb tényező és sokkal nagyobb értékkel bír, mint ahogy azt Európa reakciós körei tudomásul venni hajlandók.

LEVÉL HONORABLE HARRY HOPKINSNAK

Bruxelles, 1939 január 18.

Kedves Harrym!

Utolsó otthoni tartózkodásom alatt, a George Holme házában folytatott beszélgetésünk után szerettem volna Veled újból találkozni. Kerestelek is, de távollétedben kénytelen voltam anélkül elutazni, hogy láthattalak volna.

Ami itt van, az maga a pokol. A Chamberlain-béke nem való semmire. Itteni diplomáciai körökben ez az általános vélemény. Chamberlain és Hitler Münchenben

valószínűleg szabályozták a gyarmatok kérdését. De evés közben jön meg az étvágy. A hamarosan fellépő legközelebbi válság majd a lengyel korridort vagy Ukrajnát fogja érinteni. A legszörnyűbb az egészben az, hogy az európai civilizációt és békét nem védelmezi sem egyetemleges biztonság, sem politikai egyensúly.

Úgy látszik, hogy Angliában hiányzanak az igazi vezetők, akik az ilyen megegyezés ellen felsorakoztatnák a közvéleményt. Egy jogász, aki önmagának sem vallja be az igazságot és nem ismeri fel ellenfelében a gazembert, nem nyerheti meg a pört. Más szavakkal, ha a vezető nem áll a tömeg élére, úgy az mindig ingadozó marad. Franciaország darabokra van szaggatva. Az eredmény az, hogy Európában csak a fasiszta államoknak vannak igazi vezetőik.

Az elnök felemelte a Chamberlaintől elhullatott fáklyát és a zsidókkal szemben követett bánásmódot elítélő sajtónyilatkozata a világ közvéleményének és a demokratikus népek erkölcsi felháborodásának vitathatatlan vezetőjévé tették. De a diktátorok ezzel nem törődnek.

Azt hiszem, egyetlen lehetséges teendőnk: Oroszországot bátorítani, nehogy kedvét szegje az egyetemes biztonságért és a békéért vívott harcban. Anglia és Franciaország reakciós körei vesztegzárövezetet vontak Oroszország köré. Az aggodalom, hogy Németország vesztett háború esetén a kommunizmus martalékává esne, nem más, mint szappanbuborék. Németország szociálisabb vágányokra lépne, vagy átalakulna egy némileg észszerű katonai önkényuralommá. Ez esetben Lengyelország és Románia még mindig gátot alkothatnak. Ezenkívül a Szovjetnek elég tennivalója van még a saját országában is. Sztalin politikája ez: békére van szükségük, hogy helyzetüket gazdaságilag megerősíthessék és tudja, hogy álláspontjának helyessége beigazolódik. Négy héttel ezelőtt, a csehszlovák válság idején, Oroszország azzal lepte meg a világot, hogy visszalépett a lengyel megnemtámadási egyezménytől, csak azért, hogy Franciaország iránti kötelezettségeinek eleget tehessen, ugyanakkor Anglia és Franciaország hamis ígéretekkel biztatták Csehszlovákiát, hogy ezt az országot blokkjukba csalogathassák. Chamberlain politikája, mellyel Olaszországot, Lengyelországot és a magyarokat Hitler karjaiba dobja, azzal végződhet, hogy a Szovjet ettől meghökkenve, gazdasági szövetségre és eszmei fegyverszünetre léphet

Németországgal. Ez az elgondolás a lehetőségek és valószínűségek határain belül fekszik.

Eszmefuttatásom célja ez: az elnök gátat vethetne ennek a törekvésnek, ha azonnal egy „erős embert" nevezne ki Oroszországba nagykövetnek. Utolsó látogatásom alkalmával megegyeztem vele abban, hogy egy nyilteszű, eredményes multú üzletember, határozott liberális nézetekkel, lenne a legmegfelelőbb. Bizalmasan szólva, felhatalmazásom volt arra, hogy a tisztséget valakinek felajánljam, aki azonban, sajnos, nem volt abban a helyzetben, hogy azt el is fogadhassa.

E távolabbi elgondolásoktól eltekintve is, közös érdeke a Szovjetnek és kormányunknak, hogy — Japán miatt — a két hatalom egymással jó viszonyban álljon.

Nemsokára Anglia és Franciaország reakciósai versenyeznek majd egymással a Szovjet segítségéért, de akkor — amikor a Szovjet bizalmát már teljesen elvesztette — talán késő is lesz.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 január 30*

Éppen most hozták nyilvánosságra a Szovjet harmadik ötéves tervét. (1938—1942.) Nagy mértékben jellemző, hogy a terv nem a házi használatra szánt áruk továbbtermelésére fekteti a súlyt, hanem arra, hogy az országot a nehézipar és a fegyvergyártás legfontosabb ágaiban önellátóvá tegye. Nyilvánvaló, hogy a lázas védelmi programm, melynek két év előtt Moszkvában tanuja voltam, sem nyugovóra nem jutott, sem nem csökkent.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 február 2.*

Az orosz sajtóügynökség, a Tass, ma hivatalosan közölte, hogy Litvinov külügyi népbiztos Magyarország tudomására juttatta a diplomáciai viszony megszakítását. A felhozott indokolás szerint Magyarország az antikomintern egyezményhez való csatlakozásával elvesztette „függetlenségét és tárgyalási szabadságát". Hangsúlyozta „bizonyos hatalmak" nyomását is.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 február 6.*

A brit nagykövet, lord Clive, ma felkeresett és közölte, hogy Mr. Hudson, a kereskedelemügyi minisztérium

osztályfőnöke Belgiumon keresztülutazva, beszélni szeretne velem. Azonnal teára hívtam őket. Hudson, aki egy brit missziót vezetett Moszkvába, nagy súlyt vetett reá, hogy Oroszországról beszélgessen velem. Nyiltan közöltem vele a tényeket, úgy, amint én látom azokat. Meglepettnek, sőt megdöbbentnek látszott. Azt mondta: „Ez mégis csak különös. Miért nem kapunk Moszkvából a mieinktől is ilyen jelentéseket?" Ezt feleltem: „Lehet, hogy nekik van igazuk és én tévedek. Én egyszerűen csak leszögezem a saját szememmel látott tényeket. Viszont Ön ebből levonhatja a saját következtetéseit". Ha megkérdezte volna, hogy miért térnek el egymástól annyira a jelentéseink, okul hoztam volna fel, hogy nem vagyok hivatásos diplomata, hanem üzletember és jogász, aki súlyt vet arra, hogy a szembeszökő és nyilvánvaló tényeket hamisan ne értelmezze. Eszembe sem jutott, hogy megjegyzéseket kockáztassak meg a moszkvai brit nagykövetségről és kiváló tisztviselői karáról, annál kevésbé, mivel lord Chilstonnak őszinte csodálója vagyok; de nem kevésbé hallgathattam el, hogy a bürokrácia természetében rejlik, hogy a főnök mindig olyan jelentést kap, amilyet éppen kíván magának. — Ez talán kissé gorombán hangzott, de az angolok becsületes emberek, kik értékelni tudják a nyiltságot és az őszinteséget. Kereken megmondtam, hogy borzalmas csapás lenne a béke ügyére nézve, ha Nagybritannia és Franciaország nem tudnának Hitler ellen egy közös védelmi frontban egyesülni.

NAPLÓ *Bruxelles. 1939 március 3.*

Végre kimúlt a boldogtalan spanyol benemavatkozási bizottság. A szovjet kormány megbízottját visszahívta Londonból. A jelentés magán viseli Litvinov jellegzetes kijelentéseinek bélyegét. Okul azt hozta fel, hogy a bizottság megszűnt működni, sőt „elvesztette a saját jogosultságába vetett hitét is". Az egész idő alatt, míg az olasz és a német megbízottak kisded játékaikat űzték — senkisem szenvedett többet, mint Litvinov és a szovjet hivatalnokok, az „intelligenciájuk elleni merénylet" miatt.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 március 11.*

A tegnapi moszkvai rádió és a mai sajtótudósítások közlik Sztalin beszédét, amelyet a 18. pártkongresszus

előtt tartott a Szovjetúnió külpolitikájáról. A nyilatkozat nagy fontosságú. Világos figyelmeztetés volt a francia és az angol kormányokhoz címezve, hogy a Szovjet megúnta a támadókkal szembeni „elméleti síkon mozgó" ellenállást.

Sztalin beszéde körülbelül a következőket tartalmazta: 1. Minden országgal békét és barátságos kapcsolatokat óhajtunk; éppen így kívánjuk — amennyire csak lehetséges — kereskedelmi kapcsolataink megerősítését is. 2. Keressük más népek barátságát, különösen a szomszéd államokét. 3. A megtámadott nemzeteket támogatjuk függetlenségük megőrzéséért folytatandó harcukban. 4. Mi magunk nem félünk a támadástól s készek vagyunk arra, hogy akár keletről, akár nyugatról jövő támadás esetén kétszeres erővel üssünk vissza.

A „nem támadó államok", különösen Anglia és Franciaország — folytatta — „mindinkább visszahúzódnak", amennyiben „egyik engedményt a másik után teszik" a diktátoroknak. Tökéletesen feladták — mondta tovább — az egyetemes biztonság és a „békebontó" elleni közös arcvonal politikáját.

De még fontosabb, hogy vádat emelt a két ország ellen, amelyek szerinte saját érdekükben Németországot a Szovjetúnió megtámadására uszítják; szándékaik önzőek, mert a harcoló felek kimerülésekor „a béke érdekében közbelépve", olyan békefeltételeket akarnának diktálni, amelyek saját érdekeiket kielégítik.

Azt is mondta továbbá, hogy Franciaország és Anglia kiszolgáltatták Ausztriát Németországnak; Csehszlovákiának tett ígéreteiket nem tartották be, sajtójukban állandóan „hazugságokat hirdettek" az orosz hadsereg állítólagos gyöngeségéről és a Szovjetúnióban uralkodó rendetlenségről, csak azért, hogy Németországot a Szovjetúnió ellen háborúba kergessék, abban a hiszemben, hogy Oroszország majd könnyű zsákmány lesz.

Sztalin így fejezte be beszédét: „Minden látszat amellett szólt, hogy a támadót bátorítani akarták".

Ahogy Oroszországot ismerem, mindez nagyon lehangoló és rossz előjel azokra a tárgyalásokra nézve, melyek a brit külügyminisztérium és a Szovjetúnió között megindultak a Lengyelországnak és Romániának német támadás esetén adandó biztosítékok ügyében.

Kétségtelen, hogy eddig ez volt a legélesebb vészjel, mely tudomásomra jutott. Végzetes lenne, ha a demokrá-

ciák a rendelkezésükre álló erőket támadás esetén nem használnák fel Hitler ellen.

LEVÉL RICHARD S. WHALEY FŐBÍRÓNAK

Bruxelles, 1939 március 20.

Kedves Richard!

Az elkövetkezendő napokban majd nyilvánvalvá lesz, hogy melyik ajtót óhajtja Hitler maga mögött becsapni: a keletit, vagy a nyugatit. A német stratégiának alaptörvénye, hogy Németország nem viselhet két arcvonalon háborút. Hogy passzív magatartásával rövidesen felhagy, az többé nem kétséges. Azok a jelentések, melyeket a német vezérkar szakfolyóirataiban nyilvánosságra hozott az orosz hadsereg erejéről és kiválóságáról, úgylátszik eltérítik Hitlert a „Drang nach Osten"-tól. Igen felelősségteljes és véleményem szerint nagyon megbízható forrásokból származó értesüléseim szerint Hitler kétségbeesett erőfeszítéseket tesz azirányt, hogy Sztalint Franciaországtól és Angliától elidegenítse. Félek, hogyha az angolok és a franciák nem ébrednek fel idejében, úgy ez sikerülni is fog. Ha ez bekövetkezik, úgy Nyugat-Európa ellen fordulhat, anélkül, hogy egy keleti támadástól tartania kelljen.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK CHAMBERLAIN „TÉTLENSÉGÉRŐL"

Bruxelles, 1939 március 24.

Sir!

A kisebb nemzetek itteni képviselői általában utalnak arra, hogy bár Chamberlain miniszterelnök birminghami beszédében elítélte Németország bevonulását Csehszlovákiába, ennek ellenére a brit kormány — jóllehet azóta egy hét telt el — még mindig nem hozta létre Anglia, Franciaország és a Szovjetúnió közös frontját, ami éppen az ellenkezője Hitler gyors balkáni eljárásának.

NAPLÓ *London, 1939 április 3.*

Hétvégére tegnap ideérkeztem, hogy Winston Churchillt falusi birtokán felkeressem. Ma reggel pedig hosszasan beszéltem Joe Kennedyvel. Nagyon behatóan meg-

tárgyaltuk az európai helyzetet. Kennedy igen pesszimista. Én is.

Ez alkalommal alaposan megvizsgáltuk az orosz kérdést és megkértem Kennedyt, mondaná meg nevemben Chamberlainnek, hogyha nem vigyáznak, úgy Sztalint Hitler karjaiba kergetik. Nagybritannia és Franciaország megsértették akkori szövetségesüket, Oroszországot, azáltal, hogy kizárták a müncheni egyezményből; a Szovjet most már bizalmatlan és fél, hogy Anglia és Franciaország úgy kapartatnák ki vele a gesztenyét, hogy a németek elleni harcban magára hagynák. Sztalin semmit sem óhajt inkább Oroszország számára, mint békét és a biztonság kedvéért könnyen Hitlerre fogadhat, legalább is pillanatnyilag. Arra a kérdésemre, hogy olvasta-e a „Tények hivatalos leírása" című dolgozatomat, melyből részére egy kivonatot küldtem, igenlőleg felelt. Azt mondta, hogy elismeri Oroszország jelentőségét a katonai helyzet szempontjából; akárhogyan is lesz, Oroszország a saját érdekében harcolni fog Lengyelországért és Romániáért, függetlenül attól, vajjon fennáll-e egyessége Franciaországgal és Angliával. Azt feleltem, hogy véleményem szerint ez az elmélet helytelen. Oroszországban alaptörvény: a cél mindenekelőtt. A Szovjet kétségbeesetten küzd azért, hogy a háborútól távol maradhasson, ámbár jól tudja, hogy, hála fölényének, a Franciaországgal és Angliával való egyesülése esetén Hitlert megverhetné, vagy a háború megkezdésétől visszariaszthatná, értésére adva, hogy egyszerre lenne mindhármukkal dolga. A fontos és megbízható források légiója arra a meggyőződésre hangolt, hogy Hitler semilyen erőfeszítést nem sajnál azért, hogy Sztalint Franciaországtól és Angliától elcsalja, mivel a katonai siker szempontjából életfontosságú számára, hogy keleti ajtaja bezáródjék, még mielőtt a nyugati arcvonalon támadást kockáztatna. — De bármi is legyen ennek az oka, bizonyos, hogy a londoni légkörben lehetetlen ma hatást elérni.

Itt körülbelül Winston Churchill az egyetlen, aki a fenyegető szerencsétlenséget felbecsüli. Megnyugtató volt tőle hallani, hogy ez év közepéig „megszünik ez az átkos, zsaroló légkör, mert addigra felkészülünk".

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK LLOYD GEORGE VÉLEMÉNYÉRŐL AZ OLASZ HELYZETTEL KAPCSOLATBAN

Bruxelles, 1939 április 4.

Sir!

Mr. Lloyd George kijelentéseivel kapcsolatban ezeket mondja a jelentés:

Életszükséglet, hogy Anglia minden hátsógondolat nélkül és haladéktalanul, a legenergikusabb eszközökkel megnyerje Oroszország együttműködését világosan körülírt és részletezett kölcsönös katonai segélynyujtásra.

Beszélt „Neville"-lel (Chamberlainnel) Itáliáról és azt hiszi (már mint Lloyd George), hogy Mussolini csak arra vár, hogy Hitler Franciaország figyelmét magára vonja, hogy aztán katonai előretörést hajthasson végre Afrikában. Ezt valószínűleg a Földközi-tengernek a csapatszállítások elől való elzárása követné, ez esetben pedig Franco Spanyolországával karöltve a hadihajók és csapatszállítóhajók útvonalait, melyek a Szudán és Dél-Afrika felé irányuló katonai hadműveleteket szolgálják, atlanti-óceáni spanyol támaszpontokról kiinduló német tengeralattjárók veszélyeztetnék.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 április 15.*

Az elnök ma egyenesen megkérdezte Hitlert és Mussolinit: „Hajlandók-e biztosítékot nyujtani aziránt, hogy haderejükkel nem támadják meg a felsorolt következő független államokat s nem kísérelnek meg betörni azok területére?" A felsorolt huszonkilenc állam között szerepel Oroszország is. Az elnök hozzáfűzte, hogy kedvező válasz esetén hajlandó erről értesíteni az érdekelt országokat, aminek következménye kétségenkívül kölcsönös megnemtámadási szerződések létrejötte lenne.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 április 17.*

A mai sajtó jelenti, hogy Kalinin, a Szovjetúnió elnöke ezt táviratozta az elnöknek: „Szerencsekívánataim és mély rokonszenvem a fennkölt szellemű felhívásért, melyet Hitlerhez és Mussolinihez intézett".

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 április 18.*

Ma az elnökhöz és az államtitkárhoz eljuttattam személyes üzenetemet, mely szerint Hitler elhatározása arról, vajjon e nyáron a béke vagy a háború uralkodnak-e Európában, attól függ, sikerül-e Angliának és Franciaországnak végleges megegyezésre jutnia Oroszországgal. Ez esetben a Szovjet e két hatalomnak lengyelországi német támadás esetén katonai segítségét biztosítaná.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 május 3.*

A német lapokban megjelent tiltakozások tajtékoznak a Lengyelország iránti gyűlölettől. Tehát Lengyelország megtámadása elháríthatatlanul bekövetkezik. Nagybritannia nyiltan biztosította Lengyelországot segítségéről, támadás esetén. Sőt Anglia fenntartotta magának elhatározási szabadságát az események további fejlődéséhez mérten. Kénytelen lesz magatartását egyedül Lengyelország elhatározásához szabni. Ez nagyon veszélyes helyzet, tekintve, hogy Danzig és a lengyel korridor forr a német boszorkányüstben. Mindenesetre rendben lenne a dolog, ha az angoloknak és a franciáknak biztos katonai egyezményük volna a Szovjettel, mert azon esetben, ha Németország megkísérelné Lengyelország megsemmisítését, egyszerre két fronton lenne kénytelen felvenni a küzdelmet. De amíg ilyen egyezmény nem jön létre, addig Nagybritannia veszélyes kockázatot vállal magára. Az események valószinűleg azt jelentik, hogy a tárgyalások az angolok, franciák és a Szovjet között Moszkvában eredményesen záródtak.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 május 4.*

Amíg a brit külügyminisztérium abban a hitben él, hogy „egyoldalú szerződések", melyekben Nagybritannia az európai államoknak biztosítékokat nyujt a támadóval szemben „egyetemleges biztonságot" eredményeznek, Hitler a „kezdeményezés" erejéből profitál és ujját a „fegyver ravaszán tartja", amennyiben a balti és skandináv államokat felszólította megnemtámadási szerződések kötésére. Valószínűleg úgy gondolja, hogy egyeseket közülük „meg-

foghat". Mindezek a kis államok most halálos rémületben élnek. A német presztizs hatalmasan megnőtt, míg az a hit, hogy a nyugati demokráciák képesek és akarnak biztonságot és valódi segítséget nyujtani, nagyon gyorsan alábbszállott. Reakciójuk a német nyomásra, egyenes arányban áll majd a Németországhoz való közelségükkel és a félelemmel, amelynek hatása alatt állanak. Minden valószínűség szerint Dánia, Észtország és Lettország semmit sem tudnak majd a német nyomással szemben latba vetni.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
LITVINOV KÜLÜGYMINISZTER TÁVOZÁSÁRÓL

Bruxelles, 1939 május 10.

Sir!

az említett esemény itteni megítéléséről bátorkodom a következőket jelenteni:

A Litvinov külügyminiszter távozásáról szóló hír az itteni diplomáciai testületben a szenzáció erejével hatott.

Oroszországgal szomszédos két állam képviselői, akikről azt hiszem, hogy a Szovjetúnió helyzetével tisztában vannak, a következő elméletet fejtették ki előttem:

a) Sztalin nem bízik Franciaországban vagy Nagybritanniában s attól fél, hogy egy európai háborúba keveredhetik és „egyedül marad a porondon", miatt a többiek megmentik az irhájukat.

b) Sztalin az elmult márciusban, a 18. kommunista pártkongresszus előtt tartott beszédében, világosan és félreérthetetlenül megmondta, hogy ami Európát illeti, a további együttműködésről lemond és a legnagyobb óvatossággal kíván eljárni, „nehogy a háborús uszítók, akik megszokták, hogy másokkal kapartassák ki a sültgesztenyét, országukat háborús viszályba keverjék".

c) A Szovjet mind eszmei, mind gazdasági okokból határozott békepolitikát folytat.

d) A szovjetkormányt a türelmetlenségig felháborítja az utóbbi időben követett elkenési eljárás és lándzsát tör amellett, hogy a támadók semilyen más nyelvet nem értenek meg, mint határozott jellegű, drasztikus katonai szerződéseket, melyek egyedül alkalmasak a béke megóvására.

e) Az utóbbi két év alatt Litvinov minden erőfeszítése, hogy a nyugati hatalmakat ez álláspont helyességéről meggyőzze, sikertelen maradt.

f) Ezért új külügyminiszternek kell jönnie, aki képes

lesz szilárd, reális állásfoglalásra ezeknél a diplomáciai tárgyalásoknál, melyek eredménye nem lehet más, mint a támadóval szemben megfelelő gyakorlati ellenállás biztosítása vagy pedig a Szovjetúnió visszahúzódása az ügyektől.

A szóbanforgó itteni két külképviselet vezetői meg voltak róla győződve, hogy Litvinov távozása a függőben lévő diplomáciai tárgyalásokban beállott nehézségekről tanuskodik és hogy a kísérlet sikertelensége, hogy Oroszországot bevonják a háborúba, nagyon komoly kihatással lesz az európai békére és Hitler gyors eljárását eredményezheti Lengyelország ellen. Nagyon félek attól, hogy ez az álláspont helyes. De még mindig reménykedem, hogy Anglia és Franciaország valamilyen megoldást találnak.

Európában határozottan hajlanak arra, hogy az Oroszország erejével és katonai hatalmával kapcsolatos tényeket kétségbe vonják. A lord Londonderry könyvében nyilvánosságra jutott hitleri nyilatkozatokat, melyekben Hitler nagy tisztelettel emlékezik meg Oroszország erejéről és katonai hatalmáról, valamint a német és egyéb szakértőknek a nyilvánosság számára ugyancsak hozzáférhető megállapításait, Európában nem hiszik el.

KIVONAT A BRUXELLESI NAGYKÖVETSÉG JELENTÉSÉBŐL A VON RINTELEN SZÁZADOSSAL TARTOTT MEGBESZÉLÉSRŐL

Bruxelles, 1939 május 17.

Németország kétségbeesett kísérletet tesz Oroszország semlegességének megtartására, hogy a török esethez hasonló balsiker megismétlődését elkerülje. Azt mondta, hogy Szirovicsot, a hajdani csehszlovák tábornokot, Hodzsa utódját a miniszterelnökségben, a nácikhoz való átállása után Hitler kétszer Moszkvába küldte követségbe, hogy az ottani barátokkal és tisztekkel érintkezést keressen, Hitler minden eszközt felhasznál, hogy a brit-szovjetorosz szövetséget megakadályozza. Rintelen* annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy könnyen lehetséges Németország és Oroszország megegyezése. Hozzáfűzte továbbá, hogy a nyugati demokráciákra

* Von Rintelen százados, az elmúlt háború ismert német ügynöke az USA-ban, ma megbeszélésre kért fel. Erősen antinácistának és anglofilnek látszott. Sok mindenről beszéltünk. Fentebb csak az Oroszországgal kapcsolatos megjegyzéseit közlöm.

nézve döntő jelentőségű lenne, hogy Nagybritannia azonnal egyezzen meg Oroszországgal.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 május 27.*

Sajtójelentések szerint a brit és francia nagykövetek egybehangzó emlékiratot nyujtottak át Molotov miniszterelnöknek a három állam közt most tárgyalásra kerülő kölcsönös segélynyujtási egyezményről.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 május 29.*

Molotov állítólag fogadta a brit nagykövetet, aki pár órát nála töltött, hogy az angol-francia javaslatok néhány pontját, melyekre nézve Molotov magyarázatot kért, megvilágítsa.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 május 31.*

A moszkvai rádió és a sajtó Molotov beszédét közli a Szovjet külső kapcsolatairól. A beszéd lényege a tudósítások szerint ez volt:

A szovjetkormány nem ringatja magát ábrándokban a nemzetközi helyzetet illetően, mely a valóságban nagyot romlott.

A müncheni megállapodást erősen bírálta.

Ezt mondta: „A béke mellett és a támadások ellen vagyunk, de nem felejtjük el Sztalin figyelmeztetését, hogy nem lehet célunk **mások számára kikaparni a tűzből a sültgesztenyét.**“ **Majd pontosan felsorolta a minimális előfeltételeket, melyek mellett Franciaországgal és** Angliával a Szovjetúnió **hármas szerződést kötne. 1.** Azonnal védelmi jellegű szerződést kell kötni **a három fél** között kölcsönös segélynyujtásra. **2. Mindhárom** félnek biztosítékot kell adnia aziránt, **nehogy valamely** támadó állam egy nemtámadó kelet- vagy középeurópai államot megtámadhasson. Ezeket a biztosítékokat kivétel nélkül és pontosan körülírva ki kell terjeszteni **az** Oroszországgal határos kisebb európai országokra is. **3.** Határozott, konkrét és körülírt egyezménynek kell létrejönnie a három állam között, amelyben pontosan felsorolandó, hogy milyen módon, milyen mértékben, milyen **formában** és mikor kell segítséget nyujtani a támadó ellen.

A franciák és angolok javaslatai nem vállalják a tökéletes kölcsönösséget és a kötelezettségek egyenlőségét. Nem tartalmaznak olyan megállapodást, hogy Nagybritannia és Franciaország Oroszország segítségére sietnének, ha ez utóbbit megtámadnák; másodszor nem tartalmaznak biztosítékokat a Szovjetúnió kisebb peremállamai számára, époly kevéssé, mint az északnyugati határon fekvő kisállamok védelmére sem, azon esetre, ha ezek egyike nem lenne képes semlegességét megőrizni.

Az angol-francia javaslat annyira körülbástyázza függelékekkel a kölcsönösségi elvnek tett engedményeket, hogy „csupán látszólagos haladásnak mondható".

Szerinte az új javaslatok egyáltalán nem nyujtanak az eddiginél nagyobb biztosítékokat a balti államoknak. Molotov végül megállapítja, hogy Nagybritannia és Franciaország azt követelték a szovjetkormánytól, hogy egyedül kötelezettségeket vállaljon magára olyan öt középeurópai állam védelmére, melyeknek biztonsága Franciaország és Anglia szempontjából is fontos. A Szovjetúnió kénytelen ezt a felelősséget elhárítani magától mindaddig, amíg Nagybritannia és Franciaország nem vállalnak hasonló kötelezettséget a három balti állammal szemben, melyek biztonsága és semlegessége viszont a Szovjetúnió számára nagyfontosságú.

Molotov beszédét egy ominózus célzással fejezte be, amolyan gyengéd figyelmeztetéssel, amely nyilván határozott célt szolgált: „Szívesen megjavítjuk Németországgal kereskedelmi kapcsolatainkat. A tárgyalások fonalát talán újból felvesszük."

KIVONAT A BRUXELLESI NAGYKÖVETSÉG JELENTÉSÉBŐL EGY ÉRDEKES DIPLOMÁCIAI NYILATKOZATRÓL

Bruxelles, 1939 június 21.

Kérdésemre, hogy mi a véleménye egy nyári háború lehetőségéről, ... úr úgy nyilatkozott, hogy ezt a legnagyobb mértékben valószínűtlennek tartja, ha Oroszország az Angliával és Franciaországgal való megegyezéstől távoltartható, ellenben egy háromhatalmi egyezmény létrejötte Oroszország, Nagybritannia és Franciaország között majdnem biztosan siettetné a háború kitörését. Gondolatmenete ebben a kérdésben — jobban mondva az előttem feltárt gondolatmenete — ez volt: Oroszország nem lenne visszatartható attól, hogy rend-

szeresen válságokat hozzon létre, melyektől ezideig távolmaradt. Az érvelésnek ez a módja, egybevetve .... úr nyilatkozatával, világossá tette előttem, hogy a fasiszta államok — jobban, mint bármi egyébtől — tartanak egy szilárd front képződésétől az orosz hatalom részvételével, a totális támadószellem ellenében. Szinte naivnak tűnt a mód, ahogy .... úr éreztette velem kormányának aggodalmát Oroszország irányában és leleplezte állhatatosan táplált reményüket aziránt, hogy Moszkva nem fogja felhasználni befolyását a demokratikus védőfal megerősítésére. Megkérdezett, hogy mit tartok Oroszország erejéről a jelenlegi kormányforma alatt, amire azt válaszoltam, hogy az orosz katonai és gazdasági hatalom, akár kommunista vagy más politikai alakzatban is jelentkezzék, — mérhetetlen lesz.

Befejezésül megjegyzem, hogy .... úrral folytatott beszélgetésből azt a benyomást nyertem, hogy országa meleg rokonszenvet táplál Németország és Itália politikája és érdekei iránt, sőt az is lehetséges, hogy formális mális egyezmény keretében együttműködik velük.

LECSAP A BOMBA

NAPLÓ *Newyork, 1939 július 17.*

A Queen Mary ma ideérkezett és legnagyobb örömömre Marjorie és leányaink a kikötőben vártak. Este mindannyian együtt vacsoráztunk a világkiállítás belga pavillonjában. Ezután az éjféli vonattal Washingtonba utaztam, hogy az elnöknek és az államtitkárnak azonnal jelentést tegyek. A külügyminisztérium hívására tértem vissza, hogy néhány konferencián résztvegyek.

NAPLÓ *Washington, 1939 július 18.*

12.30-kor löncsön voltam az elnöknél. Megkérdezte, hogy mire alapítom nézetemet, hogy a háború Hitler támadóakciója folytán közvetlenül küszöbön áll és vagy Hindenburg születésnapja előtt augusztusban, vagy szeptemberben a nürnbergi pártnap előtt ki fog törni. Pontos részleteket tártam fel előtte, melyeket olyan belgáktól hallottam, akiknek Németországban gyáraik vannak és nemzetiszocialista vezetőkkel kapcsolatokat tartanak fenn; továbbá németországi érdekeltségekkel bíró amerikai üzletemberektől kapott közléseket, melyeket még egy héttel ezelőtt Belgiumban hallottam; ezek nácivezetőktől, első kézből kapták értesüléseiket arról, ami a levegőben van. Ezek az általa is ismert emberek valamennyien közismertek voltak egészséges és józan ítélőképességükről.

Eléje tártam ezeket és egyéb részletes közléseket is. Egy részük magasrangú nemzetiszocialista diplomatáktól származott. Különösen az tett reá erős benyomást, amikor bruxellesi diplomatakollégáim véleményét tártam fel előtte, akik őszintén reménykedtek a semlegességi törvény megváltoztatásában, abban a hiszemben, hogy ennek létrejötte Hitlert a háborútól visszatartja, vagy legalább is a kitörését késleltetheti.

A közlések nem lepték meg. Csupán mély pesszimizmusát látszottak megerősíteni. Azt mondta, hogy jelenté-

sem egyszerűen csak megerősíti azt, amit már más forrásokból is tudott.

Megkérdeztem, hogy a semlegességi törvény ügyében milyen szolgálatokat tehetek. Véleménye szerint jó volna, ha beszélnék egyes vezető szenátusi tagokkal.

Ezután az angol-francia-orosz tárgyalások felől érdeklődött. Nyiltan megmondtam, hogy miattuk nyugtalan vagyok. Bruxellesi diplomáciai körökben széltében-hosszában beszélik: Hitler semmit sem mulaszt el, hogy Sztalint a nyugati hatalmaktól elidegenítse. Egy magasrangú európai személyiségtől tudom: Hitler és Ribbentrop biztos remélik, hogy Sztalint Angliától és Franciaországtól elfordíthatják. Az elnök azt felelte, hogy Umanszki nagykövetet moszkvai elutazása alkalmával megbízta, mondja meg Sztalinnak, hogy a kétszerkettőnél biztosabb, hogy Hitler, miután Franciaországot legyőzte, Oroszország ellen fordul. Engem is megkért, hogy ezt az üzenetet, ha tudom, juttassam el Sztalinhoz és Molotovhoz.

Majd felvetette a kérdést, hogy egy esetleges villámháború milyen következményekkel járna és milyen hatással lenne a világra. Ami a német hadsereg hatalmas gépesített erejét illeti, nem ringatta magát ábrándokba.

Löncs után azonnal a Kapitolba mentem és Halsey ezredes irodájában beszéltem régi barátaimmal, Allen Barkleyvel, Jim Byrnesszel, Key Pittmannal, Burt Wheelerrel, Joe Guffeyvel, Claude Pepperrel és másokkal. Pittman szenátor, a szenátus külügyi bizottságának elnöke megkért, hogy jöjjek el másnap megint s beszéljek bizottságának tagjaival.

NAPLÓ *Washington, 1939 július 19.*

Tegnap este konferenciára jöttek össze mindkét párt vezetői, az elnökkel és Hull államtitkárral, hogy közös alapot találjanak a semlegességi törvény megváltoztatásának elfogadtatására. Sajtójelentések szerint az elnök tájékoztatta őket a nyári háború kitörésének közvetlen veszélyéről és figyelmükbe ajánlotta a semlegességi törvény elfogadását, mivel ez a háború kitörésének valószínűségét csökkentheti. A konferencián Borah szenátor kijelentette, hogy Európában saját információs forrásai vannak és e nyáron nem fenyeget a háború kitörésének veszélye. Az elnök azt válaszolta, hogy ez esetben a szenátornak viselnie kell a felelősséget. A republikánus párt

vezetői biztosra vették, hogy Hitler nem fog támadni és ezért a döntés a semlegesség kérdésében nem sürgős. Megegyeztek abban, hogy a törvényhozást nem sürgetik és a kongresszus széjjelmehet anélkül, hogy az ügyben tett valamit.

Ennek ellenére Key Pittman hivatali szobájában együtt löncsöltem a szenátus külügyi bizottságának néhány tagjával. Elhalmoztak kérdésekkel az európai helyzetről általában, de különösen Oroszország felől. Vázoltam nekik a helyzetet, úgy, amint én látom. George és Gillette szenátorok kereken megmondták: nagyon sajnálják, hogy ezeket az információkat nem hallották a tegnap esti ülés előtt. Pittman szenátor úgy gondolta, hogyha ezeket a közléseket tizennégy nappal a teljes bizottság ülése előtt tehettem volna meg, úgy a semlegességi törvény már elfogadott lenne. A tények mindenesetre szédítőek.

NAPLÓ *Washington, 1939 július 27.*

Sol Bloom, a Fehér Ház külügyi bizottságának kiválóan tevékeny és munkabíró elnöke — éppen akkor, amikor Pittman szenátor, a szenátus külügyi bizottságának chairman-je összejövetelemet a szenátusi tagokkal előkészítette — szintén felkért rá, hogy bizottsága előtt is megjelenjek. Ámbár a semlegességi törvény megváltoztatását elvetették, mégis boldog voltam, hogy a Fehér Ház bizottsági tagjaival beszélgethettem. Jelen voltak: Sol Bloom elnök, a republikánus Luther Johnson Texasból, John Kee Nyugat-Virginiából, James P. Richards Dél-Karolinából, Ed. V. Izac Kaliforniából, Robert Allen Pennsylvániából, Pete Jarman Alabamából, Laurence F. Arnold Illinoisból, W. O. Burgin Észak-Karolinából, George Holden Tinkham Massachusettből, Bruce Barton Newyorkból, Robert J. Corbett Pennsylvániából, Robert B. Chiperfield Illinoisból, John M. Vorys Ohióból és Andrew C. Schiffler Nyugat-Virginiából.

A bizottsági tagok nagy megértésről tettek tanuságot. A vita magas színvonalon mozgott, minden pártszíneződés nélkül. „Mindannyian túl vagyuk már azon a ponton, ahol a pártérdekek még szerepet játszhatnak."

A következő tárgyakat érintettem: Oroszország ipari és katonai erejét, — amit csodálkozással, sőt hitetlenkedve hallgattak; ezt teljesen érthetőnek találtam, hiszen

magam sem hinném mindezt, ha nem láttam volna a saját szememmel; Hitler erőfeszítéseit, hogy Sztalint Angliától és Franciaországtól elidegenítse és a diplomáciai küzdelmet Moszkvában; egy európai nyári háború kitörésének bizonyosságát; Franciaország és Nagybritannia kétségbeejtő katonai helyzetét és a veszélyt, amibe vereségük minket is taszítana.

A magammal hozott londoni ujságok háborús térképei nyomtatott tanui voltak a demokráciák katonai gyengeségének. Sokat idéztem olyan könyvekből, mint Ernst Henri *Hitler Európa felett* és *Hitler és Oroszország* című munkája, továbbá Fritz Sternberg *Az államok katonai ereje,* Kolnai Aurél *A nyugati háború* és Fritz Sternberg *Németország és a villámháború* című művei, amelyek nemcsak a nemzetiszocialisták katonai fenyegetődzését bizonyították, hanem azt az elrettentő sorsot is, mely a nemzetiszocialisták nyilt bevallása szerint a föld népeire vár. A külügyminisztériumhoz intézett jelentésem értelmében vázoltam az okokat, amelyek Hitlert — egyedüli megoldásként — a háború felé taszítják.

Őszintén és nyiltan közöltem velük mindazokat az értesüléseket, melyeket már az elnök és az államtikár előtt is feltártam és hangoztattam meggyőződésemet, hogy Hitler vagy augusztus 28. előtt (Hindenburg születésnapja), vagy pedig szeptember 8. előtt (nürnbergi pártnap) — megüzeni Lengyelországnak a háborút, hozzáfűzve még, hogy mindezt az elnök utasítására mondom el, mint ahogy ez így is volt.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A MOLOTOV—RIBBENTROP-EGYEZMÉNYRŐL

Newyork, 1939 augusztus 22.

Kedves Államtitkár úr!

A fent vázolt eseményekkel kapcsolatban, úgy gondolom, talán értékes lehet mind az Ön, mind pedig a külügyminisztérium számára, ha oroszországi szolgálatom és európai tapasztalataim alapján megkísérlem egy diagnózis és prognózis felállítását a legújabb helyzetről.

Mint az Ön és a külügyminisztérium tudomására juttatott írásbeli s szóbeli jelentéseimből látható, az orosz-német megnemtámadási szerződéssel lezárult fejlődés nem ért váratlanul. Amint ezt az uóbbi két év alatt Moszkvából küldött tudósításaim világossá tehették Ön előtt, nem fért kétség hozzá, hogyha Európa „békét" akar, úgy ez

a diktátorok által reakényszerített „fasiszta béke" lesz, hacsak Anglia és Franciaország az „egyensúly helyreállításával" nem alkotnak Oroszország bevonásával egy nyugat-keleti tengelyt, mely az erőtényezők kölcsönös kiegyenlítésével a békét biztosítja.

Emellett mindig világos volt, mint azt jelentéseimben is kifejtettem, hogy Németország és Oroszország együttműködése mindkettőjüknek sok előnyt biztosít. Tíz éven át együtt dolgoztak és ezt újból megtehetik. Ezt a lehetőséget a tények tárgyilagos megítélésénél nem szabad szem elől téveszteni.

Mely események járultak hozzá a Szovjet mostani magatartásához?

Bizonyos, hogy Litvinov hivatali ideje alatt a külügyi népbiztosság Hitler hatalomra jutása óta erős, erkölcsileg indokolt ellenséges érzéssel viseltetett Németországgal és a támadó hatalmakkal szemben. Véleményem szerint ez idő alatt a szovjetkormány kitartóan és erőteljesen szorgalmazta egy közös front létrejövetelét a támadók ellen és őszintén követte az „osztatlan béke" elvét.

Litvinov jól átgondolt harca a békéért és a demokratikus eszmék érvényesüléséért a Népszövetségben, valamint energikus magatartása, mellyel késznek mutatkozott arra, hogy Csehszlovákiáért harcba szálljon, szándékainak mély őszinteségét és azt a fenkölt szellemet bizonyították, mely a szovjetkormányt eltöltötte.

München óta, de már azelőtt is, szaporodtak az események, melyek a szovjetkormányt lassanként addigi magatartása megváltoztatására késztették.

Moszkvai hivatali időm alatt mély benyomást tett rám, hogy a nyugati hatalmak diplomáciai missziói az oroszokat az érezhetően szándékos „tűszúrások" egész sorával, tartózkodó politikával és vállveregetéssel ingerelték. Az oroszok büszkék és nagyon érzékenyek.

Az események olyan láncolata kezdődött, melyek a szovjetkormány és a nyugati demokráciák közötti viszonyt megnehezítették.

Azáltal, hogy a müncheni tárgyalásokba nem vonták be, a Szovjetet „megalázták" és „mélyen megsértették".

A „megbékélés" politikája miatt a szovjetkormány részéről mély bizalmatlanság támadt a Chamberlain—Daladier-kormányok képességeivel, szándékaival, sőt „adott szavával" szemben is.

A Szovjet javaslatait egy „reális szövetség" kötésére, mely Hitlernek megállást parancsolt volna, a Chamber-

lain-kormány a lengyelek és a balti államok érzékenységére való tekintettel elvetette.

A szovjet-brit-francia tárgyalások alkalmával, melyekhez hozzátartozik a Strang-féle misszió és a moszkvai katonai küldöttség is, ez a bizalmatlanság még fokozódott azáltal, hogy a megbízottak nem rendelkeztek meghatalmazással egy végleges, világosan körülírt és reális szövetség megkötésére.

Mindinkább nőtt a gyanú, hogy Nagybritannia és Franciaország olyan diplomáciai játékot folytatnak, mely Oroszországot arra kényszerítheti, hogy egyedül szálljon harcba a németek ellen.

Ezután jöttek a Hudson-javaslatok Németország gazdasági rehabilitációja érdekében, amelyek a Szovjet szempontjából megint csak a megbékélés politikáját, a Chamberlain-féle „megbékélési politikát" jelentették. Majd következett a brit parlament elnapolása a Chamberlain-kormány alatt, anélkül, hogy Oroszországgal végleges szerződés létrejött volna, végül pedig a szovjet-vezetők felfedezése, hogy brit gazdasági küldöttség érkezett Dániába, állítólag Chamberlain áldásától kísérve, hogy tanulmányozza a Hudson által lefektetett politika alapján a gazdasági megbékélés lehetőségeit.

Ehhez járult, hogy Franciaország és Anglia kitartóan vonakodtak az oroszokkal olyan félremagyarázhatatlan szerződést kötni, mely fontos életérdekeik megvédésére segítséget nyujt (azaz meggátolja a balti államok „felszívódását a belső fronton"), ezzel szemben Oroszország késznek mutatkozott Nagybritanniának és Franciaországnak minden hátsó gondolat nélkül segítségére sietni, ha őket egy belgiumi vagy hollandiai német támadás életérdekeikben sértené, tekintet nélkül arra, hogy milyen fajta támadásról van szó.

Ezek az események elegendők voltak ahhoz, hogy táplálják a gyakorlati érzékkel megáldott szovjet-vezetők és így Sztalin gyanúját is és felkeltsék elégedetlenségüket. Nyilvánvalóan elvették attól a kedvüket, hogy az európai ügyekbe való beavatkozással ellenszegüljenek a támadóknak; ez jellemző módon az ellenkező véglethez vezetett, amennyiben elhatározták, hogy saját helyzetük biztosítására Németországgal megnemtámadási szerződést kötnek, mely az európai háborús lehetőségtől függetlenül, legalább egy időre Oroszországnak biztosítja a békét.

Ime tényekre és benyomásokra alapított elméletem arról, hogy milyen okok vezettek a mai helyzethez.

Kérdéses, milyen közvetlen hatása lesz ez újabb fejlődésnek az európai békére. Szerintem Hitler, miután a keleti falat biztosította, most már nemcsak Danzig, hanem a korridor birtoklására is tör, ámbár diplomáciai formák között, de mégis minden vita vagy engedmény nélkül, szinte egy ultimátum formájában. Lengyelország valószínűleg engedni fog, abban a reményben, hogy később még felveheti a harcot. Ha ez valóban így lesz, úgy a háború ez évben még valószínűleg elkerülhető. Azonban ha Lengyelország nem enged és harcolni fog, akkor felmerül a kérdés, vajjon Anglia és Franciaország segítségére sietnek-e. Lehetséges, hogy az események gyorsasága Anglia és Franciaország közbelépését elkerülhetetlenné teszi. Ha így lesz, akkor „kigyullad a ház".

Bármilyen nézőpontból szemléljük azonban az eseményeket, világos, hogy Hitler lesujtó diplomáciai győzelmet aratott. Európa egész jövője a mérleg serpenyőjében van. A brit birodalomra és Franciaországra történelmük legsúlyosabb presztizsvesztesége vár. Az európai békét — még ha fennmarad is — az a veszély fenyegeti, hogy a diktátorok parancsolta béke lesz, olyan feltételek mellett, melyek az összes kisállamokat árnyékában való megbúvásra kényszerítik; feltételek, amelyek mellett — mint ezt két év előtt Önnek előre megmondtam, — ha lesz is még hatalmi koncert, a karmesteri pálcát majd Hitler ragadja meg.

A tulajdonképpeni veszély a jövő és a civilizáció számára abban rejlik, hogy Németország és Oroszország úgy találhatják, hogy terjeszkedési igényeik kölcsönösen kiegészítik egymást. Gazdaságilag összeköttetésük nagyon kedvező. Oroszország gazdasága természeti kincsekben kiegészítheti a német ipar teljesítőképességét és Németország tudományos és ipari szervezetét.

Reméljük, hogy az események majd siettetik az északamerikai államok szolidaritását és ha lehetséges, a délamerikaiakét is. Komorabban mint valaha, előttünk lebeg a fasiszta világuralom veszélye.

NAPLÓ *Newyork, 1939 augusztus 26.*

Sajtótudósítások szerint az angolok és a lengyelek egymással megnemtámadási szerződést kötöttek. A kocka már el van vetve. A mai napig az angolok részéről adott

biztosíték egyoldalú volt. Beck a mult év tavaszán Londonban „kitöltetlen csekket" kapott. Litvinov gyakorlati javaslatát az összes „békés szándékú" államok összehívására egy konferencia keretében a lengyel és a román kormányzat mesterkedései következtében elvetették.

Szemléltetően bizonyítja ez a tragikus balítéletet az európai erőviszonyok felől. Chamberlain túlságosan bízott a Beck-féle lengyel kormányzatban és lebecsülte a Szovjet erőit. Kétségtelen, hogy a lengyel bátor és lovagias nép, de minden értesülésem szerint, nagyon is igaz a megállapítás, hogy Lengyelország alapjaiban — faji és egyéb kisebbségei miatt — gyenge, amint két évvel ezelőtt a danzigi német Gauleiter ezt előttem olyan nyiltan kifejtette. Megbízható helyről azt jelentik, hogy Lengyelországnak csak nyolcszáz repülőgépe van. A modern katonai követelmények mértékével mérve, Lengyelország gépesített és egyéb felszerelése alig jön számításba. Bruxellesi jól értesült körökben nem igen bíznak a lengyel rezsimben, mivel Beckkel szemben bizalmatlanok.

Nagyon jellemző, hogy még az elmúlt év tavaszán is Beck egyik legmagasabb rangú hivatalnoka, ... miniszter úgy nyilatkozott előttem, hogy kormánya soha semilyen körülmények között nem tárgyal Németországgal a korridorról és Danzigról. Akkori általános vélemény szerint, a Vatikán tett ilyen javaslatokat, hogy egy utolsó, kétségbeesett kísérlettel a háborút elhárítsa. Nagyon felháborodottan nyilatkozott arról, amit a német katonai hatalom szokásos túlhajtásának nevezett. A lengyel kormány — azt mondta — majd megmutatja a világnak; három héttel a háború kitörése után a lengyel csapatok Berlinben lesznek. A „West-wall" és a „Siegfried-vonal" nem egyebek, mint papírmasé-falak. Lengyelországnak nincs szüksége orosz segítségre, egyedül is könnyen elbánik a németekkel.

Minden reális érzéke hiányzott a német erő felbecsüléséhez. Már akkor csodálkoztam rajta és még ma is bámulatba ejt. Észrevéve meglepetésemet, véleményem felől érdeklődött és én nyiltan megmondtam, hogy tévesen ítéli meg Németország erejét. Félek, hogy eljöhet még az idő, amikor Lengyelország kétségbeesetten keres majd segítő kezet, akár a Szovjetét is, hogy önmagát megmentse és a belátás hiányának tartom, ha valaki az égő ház előtt visszautasítja a vizet, mely a tüzet elolthatná, csak azért, mert attól fél, hogy nedves lesz a lába és esetleg meghűlhet.

AZ „OROSZ MEDVE" BOSSZÚT ÁLL

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 szeptember 16.*

Sajtójelentések szerint, tizennégy nappal a Németországnak szóló brit-francia hadüzenet után az oroszok és japánok megegyeztek abban, hogy a távolkeleti határ kérdésében fegyverszünetet kötnek. Ily módon Hitler nemcsak Európa keleti kapuját torlaszolta el, hanem hozzájárult ahhoz, hogy a Japán és Oroszország közötti távolkeleti ellentétek elsimultak.

A Ribbentrop—Molotov-egyezmény Németország diplomáciai győzelme volt, messzeható következményekkel.

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 szeptember 25.*

A moszkva-berlini szerződés végzetes szerencsétlenség volt. Valószínűleg a legnagyobb diplomáciai vereség, melyet a brit Empire valaha is elszenvedett. Most — persze későn — homályosan dereng valami felismerés Oroszország hatalmáról és jelentőségéről. Most már tartanak attól, hogy esetleg Németország kiapadhatatlan nyersanyagforrása lehet. A blokád lehetősége megszűnt. Immár az idő Hitlernek, és nem ellene dolgozik.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
A RUBININ SZOVJETKÖVETTEL
FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSRŐL,
A SZOVJET-NÉMET KAPCSOLATOK ÜGYÉBEN

Bruxelles, 1939 október 10.

Sir,

Néhány nappal ezelőtt meghívást kaptam Rubinin úrtól, a belgiumi szovjetkövettől, — aki, amint ismeretes, több évig a washingtoni szovjetkövetség attaséja volt, —

hogy egy csöndes diné keretében töltsem vele és feleségével az estét. Beszélgetésünk lényege, amely a háromórás együttlét legnagyobb részét kitöltötte, a következő volt:

Megkísérelte, hogy a moszkva-berlini eseményeket a következő módon igazolja: éveken át fáradozott a Szovjet, hogy a nyugati demokráciákkal való együttműködés útján az európai békét helyreállítsa, de segítő készségét lábbal tiporták és viszautasították. Nos, a Szovjetúnió most ugyanezt teszi azáltal, hogy Németországgal együttműködik; Kelet-Európa és a Balkán népi, gazdasági és politikai tényezői reálpolitikai alapon — mely egyedül biztosíthatja a tartós békét — könnyen összhangba hozhatók Németország és a Szovjetúnió érdekeivel. Részletekben erről a következőket mondta. A Szovjetúnió éveken át síkra szállt a „kollektív biztonság" és az „osztatlan béke" elvéért olymódon, hogy gyakorlati kapcsolatokat igyekezett létrehozni Európa békés szándékú államai között, azért, hogy Németországot kordában tarthassa. Litvinov ezeket az erőfeszítéseket a Népszövetségben, a spanyol kérdés megoldása érdekében, a londoni benemavatkozási bizottságban folytatta. A szovjetkormány hivatalosan közölte Lengyelországgal, hogy csehszlovákiai német betörés esetén a Lengyelországgal kötött megnemtámadási szerződést felmondja (36 nappal München előtt) és kész harcolni Csehszlovákiáért. Ez év áprilisában Chamberlain kérdésére azt válaszolta a Szovjet, hogy lengyelországi vagy romániai német támadás esetén hajlandó az ellenálláshoz csatlakozni és a békés szellemű államok konferenciáját javasolta egy közös cselekvési eljárás kidolgozására, mivel ez „az egyetlen nyelv, amelyet Németország megért". Chamberlain személyesen elrepült Berchtesgadenbe, míg Moszkvában csak alárendelt meghatalmazottat küldött teljhatalom nélkül és egy katonai bizottságot éppen ily csekély illetékességgel, csupán „megbeszélés" végett. Az angolok és franciák vonakodtak biztosítékot nyujtani a balti államok ellen irányúló „belső támadás" esetén, ami azt jelentette, hogy ha ez bekövetkezik, a Szovjet egyedül szállhatna harcba a németek ellen. A románok és lengyelek is makacsul visszautasították a Vörös Hadsereg minden anyagi segítségét egy invázió esetében stb., stb. Az eredmény az lett, hogy a Kreml felelős tényezői belátták, hogy a franciákkal és angolokkal minden együttműködés kilátástalan.

A kölcsönös támogatási egyezményt már hónapokkal

ezelőtt meg kellett volna kötni. Most csak súlyosbítja a helyzetet. A kocka el volt vetve, amikor Hitler a keleti kaput elreteszelte és Ribbentrop néhány nap előtt Moszkvába repült. Az olajat ráöntötték a tűzre. Mindenki tudja Európában, hogy Németország máris mozgósított egy Lengyelország elleni azonnali támadásra. Sőt a németek dicsekedtek vele, — ezt olyan belga üzletemberektől hallottam, akiknek Németországban gyáraik vannak, — hogy Lengyelországgal három hét alatt „végeznek". És bárkivel is beszélt, senki sem bízik benne, hogy ez nem fog bekövetkezni.

Kérdésemre, vajjon Oroszország hozzájárulna-e ahhoz, hogy Németország a Fekete-tengeren — Constanzánál, vagy a Dardanellákon — megvesse a lábát, azzal felelt, hogy véleménye szerint ez lehetetlen és ellenkezne Oroszország létérdekeivel.

További kérdésemre kijelentette, hogy véleménye szerint a Szovjet nem fogja katonáit a nyugati frontra küldeni, mivel nem érdeke Nagybritannia és Franciaország megsemmisítése.

Ezután kimerítően kifejtette, hogy tanácsos lenne a status quót elismerni és a hadviselőfelek konferenciájának sürgős összehívásával a békét Európában helyreállítani. Megkérdezett, hogy véleményem szerint, miképpen viselkednének ez esetben az Egyesült Államok? Azt válaszoltam, hogy hivatalosan nem nyilatkozhatom sem a kormányom, sem az Egyesült Államok nevében. Ha azonban személyes nézetemre kíváncsi, úgy azt szívesen vázolom előtte. Röviden és velősen ez így hangzik: amennyire a közvéleményt ismerem, általánosságban szólva népünk azt vallja, hogyha egy hódító államcsoport, miután erőszakhoz nyúlt, most a status quo alapján kárpótlás nélküli békét kínál, akkor az nem egyéb, mintha egy pár csavargó, legyilkolva két ártatlan, idős hölgyet, a békét és közrendet oltalmazó rendőrség barátságát keresi azért, hogy bebizonyítsa: ők sem nem rablók, sem nem gyilkosok, hanem törvénytisztelő polgárok. A kérdés egyszerűen az, hogy vajjon az európai nemzetek élhetnek-e egymás mellett úgy, hogy az államok közötti ellentétek nem brutális erőszakkal, hanem törvényes jogi úton küszöböltetnek ki. Ellenvetése az volt, hogy nézete szerint e pillanatban a világuralomra törő brit birodalom és Németország közötti viszályról van szó, mely utóbbi követeli a jogát, hogy az egyenrangúság alapján szabadon fejlődhessen.

Rubinin követ nagytudású és intelligens ember.

Nem látom tisztán, nem volt-e vajjon megbízása arra, hogy kitapogassa az Egyesült Államok állásfoglalását. Lehetséges, hogy kormányának ösztönzésére cselekedett, annak a békeoffenzívának egy láncszemeként, melyet most olyan élénken kezdeményeznek. Mindenesetre nagyon nyomatékosan utaltam rá, hogy kormányom ebben a kérdésben szigorú semlegességet tanusít és nem avatkozik bele európai ügyekbe; minden véleménynyilvánítás részemről csupán személyes jellegű és kormányom álláspontjára ezek alapján a legcsekélyebb következtetés sem vonható le.

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
AZ EURÓPAI HELYZET
URALKODÓ ÁRAMLATAIRÓL

Bruxelles, 1939 október 12.

Kedves Államtitkárom!

Az orosz viszonyok ismeretében az a véleményem, hogy Oroszország még sokáig nem lesz abban a helyzetben, hogy Németországnak tekintélyes mennyiségű olajat szállítson. Ottani tartózkodásom alatt Oroszország 460.000 traktorral rendelkezett, melyeket a kollektív mezőgazdaságban használtak fel és az egész olajtermést elnyelték. A csőhálózatot még fejleszteni kell, a szálltiási lehetőségek is korlátozottak. A hadviselés szempontjából az olaj döntő jelentőségű és ha jól tudom, az orosz szállítások legfeljebb a német szükséglet 20%-át fedezhetik. Mindazonáltal Ben Smith Newyorkból, aki az olajüzletet keresztül-kasul ismeri s éppen most tért haza Németországból, arról értesített, hogy a világ olajviszonyainak egyik legkiválóbb ismerője szerint, Németország még legalább egy és egy negyedévre el van látva olajjal. Azt is elmagyarázta, hogy az olajszakértők felfogása az, hogy az oroszországi Baku-kormányzóság olajtermése magasnyomású módszerek alkalmazásával még tekintélyes mértékben növelhető.

Az itteni diplomáciai testület és a hivatalos körök a legnagyobb figyelemmel tekintenek újabban Moszkva felé. Az orosz medve iszonyú bosszút állt, amiért „kidobták" Münchenből. Finnország az egyetlen keleti-tengeri állam, mely mancsainak még ezideig ellent mert állni. A török külügyminiszter alapos, hideg zuhanyt kapott és

ugyanolyan bánásmódot tapasztalt Molotovtól, amilyet annakidején Henderson Ribbentroptól Berlinben. Az elnök üzenete a szovjetkormányhoz itt a legnagyobb örömet keltette. Itteni diplomáciai körökben az az általános vélemény, hogy a moszkva-berlini egyezmény a hadihelyzet szempontjából a legnagyobb tragédia. A régi német veszedelem mellett most még újabb rém nehezedik Európára: Oroszország árnyéka, mely az északi blokktól Lengyelországon át a Balkánig húzódik. Sokat emlegetik, hogy új üstökös tűnt fel a világképben s ennek következtében a hatalmi csoportosulás teljesen megváltozik. Általános a nézet, hogy Sztalin és Hitler nagyon határozott, konkrét és reális megállapodást kötöttek egymással, mely mindkettőjük életérdekeivel megegyezik.

Magam részéről inkább hajlok azon felfogás felé, hogy az oroszok pontosan azt a politikát követik, amelyet hirdetnek, nevezetesen az európai békét igyekeznek helyreállítani és azt különösen határukon megóvni, ezzel egyidejűleg saját segédforrásaikat olyan mértékben felfokozni, hogy a nyugati kapitalista hatalmak támadásai ellenében védelmet nyujtsanak. Ezért a Szovjet szempontjából természetesen kívánatos, hogy nyugati határaikat, amennyire csak lehetséges, Moszkvától és a Donmedencétől távolabbra tolják, hogy Németország egy esetleges támadása ellen védve legyenek. Ugyanígy a stratégiai védelem, valamint a Szovjetúnió gazdasági és nemzeti fejlődése érdekében fontos, hogy kijáratukat a tengerhez egész éven át jégmentes kikötők biztosítsák, ami megmagyarázza a keleti-tengeri államok irányában követett politikájukat. Nagyon valószínű, hogy a Szovjet őszintén ígéri ezeknek a különböző államoknak a teljes függetlenségét és önrendelkezést, önkormányzat formájában, egyidejűleg azonban flotta-támaszpontokat kíván ott magának szerezni, hogy jövőbeli német támadás esetén képes legyen őket meg is védeni. A Szovjet azt hiszi, hogyha gazdasági élete a legközelebbi években az eddigihez hasonló iramban továbbfejlődik, úgy az alacsonyabb életszínvonalú határmenti államok lelkesen kérik majd felvételüket a Szovjetunióba. Magatartása Törökországgal szemben a Dardanellák ügyében, valamint a constanzai és általában a fekete-tengeri kérdés felvetése jól összeegyeztethető békés szándékaival és nem szabad neki Németország támogatását szolgáló háborús célokat tulajdonítani. Sztalin főtörekvése 1926 óta olyan belső gazdasági rendszer megteremtése, mely az országot önellátóvá

teszi és olyan szocialista-kommunista közösséget alkot, hogy a világnak példaképül szolgáljon. Ő maga mondta nekem, mind ő, mind munkatársai ezt tekintik legfőbb életcéljuknak, a legnagyobbnak, amit elérhetnek, anélkül, hogy a világuralom céljaik közé tartozna.

Kilencedik rész

AMERIKA FELESZMÉL

1940 január 15 – 1941 október 28.

OROSZORSZÁG ELZÁRJA AZ UTAT HITLER ELŐL

NAPLÓ *Bruxelles, 1939 november 28.*

Három hónap telt el azóta, hogy Anglia megüzente a „hadiállapotot".

Ezalatt sok meglepetés történt. Összefoglalva körülbelül így folyt le:

A németek betartották ígéretüket, hogy három hét alatt megsemmisítik Lengyelországot. Némelyeket ez meglepett.

Pillanatnyilag az a helyzet, hogy a Németországgal kötött moszkvai szerződés lényeges pontja a cári Oroszország földrajzi és politikai határainak teljes visszaállítása, sőt, ennél több: a német-balti kultúra feladása és gyökereinek kitépése, valamint Fehéroroszország és Ukranja Lengyelországba bekebelezett részének visszaolvasztása a Szovjetunióba. A Szovjet magára vállalta a világ és a „világkommunisták" közvéleményének nehezteléséét, amiért Finnországot megtámadta azért, hogy leningrádi megerősített flottatámaszpontja védelmét egy jövőbeni esetleges ellenség támadásával szemben tökéletesítse. Ez a feltételezett ellenség pedig nem lehet más, mint jelenlegi szövetségese: Németország. Néhány hónap előtt még mindez anakronizmusnak hatott volna.

Éppen ilyen kevéssé hitték volna még két hónappal ezelőtt a beavatottak, hogy Németország, keleti kapujának bezárásáért, — mielőtt Lengyelországot megtámadja, — ilyen magas árat fizetett Oroszországnak.

Ribbentropnak moszkvai nyilatkozatában Angliához és Franciaországhoz intézett közvetett fenyegetése, mely szerint „tanácskoztak a szükséges lépésekről" azon esetre, ha a nyugati hatalmak nem hagyják abba Németország ellen a háborút, — a Molotov-féle szerződésben nyilvánvalóan minden alapot nélkülöz. A „szükséges lépések" nem következtek be, vagy pedig balul sikerültek. Ehelyett Molotov kijelentette, hogy a Szovjetunió politikája szigorúan semleges. Így Hitler igen magas árat fizetett egyik keleti kapujának bezárásáért.

Véleményem szerint kétségtelen, hogy Sztalin nem bízik — nem is bízhat Hitlerben. Az orosz paktum teljes értéke pedig attól függ, sikerül-e azt Németországnak technikai és szervezési eszközökkel az orosz termelés felfokozása érdekében gyümölcsözővé tenni. A finnországi események következtében mindkettőjük viszonya máris megváltozott. Kétségtelen, hogy Hitler a lehetetlent is megkísérelte azzal, hogy finnországi és balkáni kártyáinak kijátszásával Sztalinra nyomást gyakoroljon, azért, hogy német mérnökök és technikusok közreműködésével a Szovjetunió németországi szállításait fokozza. Vannak olyan jelek, hogy fáradozásai sikerültek és Németország ma katonai és ipari szakemberekkel rendelkezik Oroszországban. Véleményem szerint az orosz gazdaság német közreműködéssel — a Szovjet beleegyezését ehhez feltételezve — Hitler számára nagyon értékes. Annak ellenére, hogy a bakui olajkutak Weygand palesztinai légitámaszpontjaihoz rendkívül közel fekszenek és egy légitámadás veszélye a kutak ellen igen nagy, az orosz olajtermelés lehetősége — a fejlődésre kétéves időtartamot számítva — óriási.

Oroszország—Finnország

Kétségtelen, hogy a finnek nagyon hősiesen küzdenek Oroszország ellen. Megegyezéses béke lehetősége ma Oroszország és Finország között, véleményem szerint, nagyon csekély. Az orosz hadsereg a kommunisták szemében valami Istenhez hasonló. Az amour-propre és talán az önfenntartás törvénye is azt követeli az orosz hatalom birtokosaitól, hogy teljes erejüket harcba vessék a hadsereg elveszett presztizsének helyreállítására. Ilyen háborús gépezetnek Finnország nem tud majd ellenállni. Azután sor kerül majd a békére, természetesen orosz feltételek mellett.

Magyarországot közvetlenül fenyegeti a német veszedelem

Oroszország az elmúlt nyáron máris Bulgária dobrudzsai (Románia) igényeinek szószólójává szegődött és feltételezhető, hogy amint Finnországgal végez, figyelmét Románia és Besszarábia felé fordítja.

E keleti országok némelyike — akárcsak Lengyelország, — nagyon bízik önmagában. De Lengyelország

szomorú példa és félek, hogy Finnország is az lesz. Úgy sejtem, hogy Károly király az elérhető legjobb feltételek mellett igyekszik majd a békét megvásárolni és rövidesen eljön az idő, amikor Hitler és Sztalin vazallusává válik.

Úgy hallatszik, hogy Oroszország követelésekkel lépett fel Törökországgal szemben, többek között katonai támaszpontokat kérve, ahonnan — keletitengeri támaszpontjaihoz hasonlóan — a Dardanellák felett uralkodna. Ez lehetséges. Bulgária most végképpen kommunista befolyás alá került; Magyarországot közvetlenül fenyegeti a német veszedelem és Jugoszlávia Németország és Itália harapófogójában vergődik.

Hitler jelenlegi helyzete

Mindez együttvéve nem teszi túlságosan előnyössé Hitler helyzetét. Feladta a Baltikumot és belenyugodott egy négyszázéves német kultúra gyökértelenítésébe és átültetésébe, sőt elzárta az utat Ukrajna felé is; csupán Románia felett gyakorol gazdasági hatalmat, ezenkívül befolyással bír Bulgáriában és Magyarországon. Az orosz medve nem tűri a németeket a Fekete-tenger mellett. Az „élettér" eredeti, grandiózus eszméje, melyet Hitler népének és a világnak hirdetett, aránylag igen kis térre zsugorodott össze. Úgy látszik, egyedüli kivezető utat a jövőben csak a Nyugaton találhat. Ezek a körülmények bizonyos mértékig megmagyarázzák a berlini tervek szembeötlő bizonytalanságát; minderre bizonyíték, hogy a német támadási terveket a fegyverszüneti hírekre való tekintettel az utolsó pillanatban megváltoztatták, valamint a kezdeményezés késlekedése a nyugati fronton. Ez a másik és némileg komikus oldala ennek a „hallótávolságig terjedő háborúnak".

Minden attól függ, mi rejlik a Sztalin—Hitler-féle egyezmény hátterében. Ha valóban egy mélyreható szerződésről van szó és Hitlernek lehetőség arra, hogy mérnökeit és tudományosan képzett embereit Oroszországba küldje — amint ezt Itáliában módja volt megtenni — és a Szovjet hajlandó valóban az együttműködésre, úgy az orosz paktumból hatalmas előnyöket húzhat. Azonban inkább úgy látszik, mintha az oroszok nem kívánnák az együttműködést és a Szovjet saját érdekeit követve önálló politikát űz, amitől Hitler nincs túlságosan elragadtatva.

NAPLÓ *Washington, 1940 január 15.*

A külügyminisztérium utasítására ma visszatértem Washingtonba, hogy, mint az államtitkárnak az előre nem látott háborús kérdések és politikai problémák intézésével megbízott segítőtársa, helyemet elfoglaljam. Ezért belgiumi nagyköveti és luxemburgi teljhatalmú megbízotti állásomról lemondtam.

NAPLÓ *Washington, 1940 február 16.*

Romániai jelentés szerint Odesszába kétezer német érkezett, hogy az ottani és más fekete-tengeri orosz kikötőkben aknákat helyezzenek el.

Egy éppen onnan visszatért vezető belga üzletember, aki a balkáni helyzetet alaposan ismeri, arról értesített, hogy értesülései szerint a moszkvai szállodák zsúfolva vannak német ügynökökkel, kereskedelmi utazókkal és mérnökökkel; de igen megnehezítik az ipari üzemekkel való érintkezésüket, mivel a Szovjetúnió nem hajlandó az együttműködésre.

NAPLÓ *Washington, 1940 március 30.*

Molotov miniszterelnök és külügyminiszter beszédében, melyet a Szovjetunió legfelsőbb tanácsa előtt március 29-én tartott, a következő jelentős nyilatkozatot találtam: „Meg kell őriznünk semlegességünket és óvakodnunk részt venni a nagyhatalmak háborújában. Ez a politika nemcsak a Szovjetúnió érdekeit szolgálja, hanem mérséklőleg hat azokra a kísérletekre is, amelyek a háborús lázt és a háború kiterjesztését kívánják Európában. Ha a közelmult időket szemügyre vesszük, úgy találjuk, hogy nem csekély eredményeket értünk el országunk biztonságának a megőrzésében. Ezt a politikát a jövőben következetesen folytatni fogjuk".

Ez újabb biztosítása az orosz semlegességnek nagyon jelentős. Ellene mond Ribbentrop őszi fenyegetésének, hogy amennyiben Nagybritannia és Franciaország nem szüntetik be a háborút, úgy Németország és a Szovjetúnió tanácskozásra ül össze. Mindez Hitler részére nem lehet nagyon megnyugtató.

NAPLÓ *Washington, 1940 június 26.*

Molotov állítólag jegyzéket nyujtott át a moszkvai román követnek, melyben huszonnégy óra alatt Besszarábia és Észak-Bukovina átengedését követeli.

Orosz sajtóhangok ezt úgy magyarázzák, hogy ezzel huszonkét éves viszály zárul le Oroszország és Románia között és hozzátartozik a versailles-i szerződés „helyreállításához", amely az európai béketervnek egy részét képezi.

NAPLÓ *Washington, 1940 augusztus 1.*

Molotov beszéde, amelyet Moszkvában a legfelsőbb tanács előtt tartott, a következő fordulatot tartalmazza Franciaország vereségével és Itália hadbalépésével kapcsolatban: „Mindezek az események nem okoztak változást a Szovjetúnió politikájában. Békepolitikájához és semlegességéhez híven, a Szovjetúnió nem vesz részt a háborúban". Az európai események semmiképpen sem gyöngítették meg a szovjet-német megnemtámadási szerződés erejét, ellenkezőleg, még jobban aláhúzták fennállásának és kiépítésének jelentőségét. Külföldi spekulációkkal ellentétben, amelyek a két fél közötti nézeteltérésekben reménykednek, kapcsolataik mindinkább a szerződő felek életbevágó érdekein alapulnak.

NAPLÓ *Washington, 1940 november 14.*

Molotov és hatvanöt főből álló vezérkara ma elhagyta Berlint, miután kimerítő megbeszéléseket folytatott Göringgel, Hesszel és más ipari szakértőkkel és egy második hosszú konferenciát tartott Hitlerrel és Ribbentroppal. A hivatalos kommüniké nem világítja meg, hogy mi történt, kivéve, hogy „Németország és a Szovjetúnió érdekeit szolgáló összes fontos kérdésekben megegyeztek"*

Minden valószínűség szerint jóval több van emögött, mint ami kiviláglik. A Szovjetúnió megint kiemelte,

* Ez a hivatalos kommüniké nem egészen egyezik meg Hitler beszédével, melyet 1941 október 3-án a Sportpalastban tartott, amelyben az alapvető differenciákat és Molotov állítólagos követeléseit ecsetelte.

külpolitikájának szegletkövét, abszolút semleges politikáját és az európai háborútól való távolmaradását. A Németországgal kötött megállapodás ismét nem egyéb, mint egy megnemtámadási paktum. A moszkvai sajtó az utóbbi hónapokban újból kimerítően tárgyalta az angol légihaderő teljesítményeit és a brit katonáknak — kik majdnem mind szervezett munkások — kiváló tulajdonságait.

NAPLÓ *Washington, 1941 január 10.*

Ma érkezett meg Berlinből a jelentés, hogy az úgynevezett „orosz-német barátsági szerződést" aláírták. A hivatalos szóvivő kijelentette, hogy ez véget vet „az ostoba fecsegésnek" a Szovjetunió és Németország kapcsolatainak romlásáról és megerősíti a tényt, hogy a felek változatlanul barátságos összeköttetésük javításán és megszilárdításán munkálkodnak. Többek között újból megtárgyalják benne a balti államok annexiójával és a lengyel határproblémákkal összefüggő kérdéseket.

NAPLÓ *Washington, 1941 február 18.*

A Szovjet nem akar kockáztatni semmit. Az új ötéves terv előkészítő bizottságának főnöke Moszkvában közzétette, hogy Oroszországnak minden erejével folytatnia és fokoznia kell a tankok, repülőgépek és hadihajók gyártását, azért, hogy az országot bármilyen lehetőséggel szemben készenlétbe helyezze.

NAPLÓ *Washington, 1941 március 3.*

A Szovjet a Balkánon figyelemreméltó tevékenységet folytat. A moszkvai rádió jelentette a múlt hónapban, hogy hála Oroszország, Görögország és Anglia közvetítésének, létrejött a török-bolgár paktum. A szovjet hírmagyarázó azt mondta, hogyha Németország át akar vonulni egy semleges államon, úgy számolnia kell azzal, hogy fegyverrel kell magának utat törnie; Németország ne felejtse el, hogy Törökország és Nagybritannia között barátsági szerződés áll fenn. Valamivel később, ugyanabban a hónapban, jelentette a hivatalos szovjet-hírügynökség, a Tass, hogy a német törekvésekről szárnyrakelt

fenti hír — mely egy svájci laptól eredt — nem felel meg a tényeknek. Ehhez járul, hogy a moszkvai külügyi népbiztosság most formális nyilatkozatot tett közzé, mely szerint a bolgár kormány közölte, hogy beleegyezését adta német csapatoknak Bulgáriába való bevonulásához, azért, „hogy a Balkánon a béke megszilárduljon". A Szovjet külügyi népbiztossága tudatta a bolgár követtel, hogy ezt az eljárást nem tartja korrektnek, mivel ez nem a békéhez, hanem a háború kiterjesztéséhez vezet és a szovjet-kormány, békepolitikájának megfelelően, Bulgáriát ennek a politikának a keresztülvitelében nem támogathatja.

Mindez meglehetősen erős ellenállásra mutat Hitler terveivel szemben.

NAPLÓ *Washington, 1941 március 24.*

A török kormány ma Istanbulban hivatalos nyilatkozatot tett közzé, mely a külföldi sajtó egy hírére utal. E hír szerint, ha Törökországot háborúba kényszerítenék, úgy a Szovjet, kihasználva a helyzetet, Törökországot megtámadná. A török magyarázat szerint a szovjetkormány formálisan kijelentette, hogy ez nem áll fenn és nyomatékosan hozzáfűzte, hogyha Törökország szembeszállni kényszerülne egy támadással, úgy számíthat Oroszország szigorú ragaszkodására a két állam között fennálló megnemtámadási szerződéshez és semlegességhez. Mindezt Moszkva is megerősítette. Mind Törökországnak, mind a Szovjetúniónak létérdeke, hogy a német katonaságot a Dardanellák elérésében meggátolja.

NAPLÓ *Washington, 1941 április 5.**

A Szovjetúnió Jugoszláviával megnemtámadási és barátsági szerződést kötött, amely a következő különös kijelentést tartalmazza: „Ha a szerződő felek egyikét egy harmadik hatalom megtámadná, úgy a másik kötelezi magát arra, hogy barátsági politikájához ragaszkodik." A szerződést öt évre kötötték és további öt évvel meghosszabbodik, ha egy évvel előbb fel nem mondják. Természetesen világos, hogy harmadik hatalom alatt nemcsak Itáliát értik, hanem Németországot is, Oroszország szövetségesét.

* Másnap Németország bevonult Jugoszláviába.

NAPLÓ *Washington, 1941 április 29.*

Moszkvai hírek azt mondják, hogy a Pravda tudósítása szerint egy finnországi kikötőbe négy csapatszállító gőzös érkezett, a fedélzetén 12.000 emberrel, tankokkal és tüzérséggel.

NAPLÓ *Washington, 1941 május 17.*

A moszkvai külügyi népbiztosság a külföldi diplomatáknak és konzuli tisztviselőknek megtiltotta, hogy kifejezett jóváhagyása nélkül a határzónák valamelyikébe utazzanak. Állandóan hírek keringenek nagy német csapatösszevonásokról Romániában, Lengyelországban és Finnországban, a szovjethatár közelében. Megbízható helyről úgy értesülök, hogy ezeket hivatalosan megerősítették.

A VÖRÖS HADSEREG

NAPLÓ *Washington, 1941 június 23.*

Madisonbe utaztam látogatóba és régi egyetemem, a wisconsini főiskola felavatási ünnepélyére. Az elnöknél és Mrs. Dykstranál laktam.

Az alapítványi ebéd és rádióbeszédem után, visszatérve az elnök lakásába, éppen be akartunk menni a házba, amikor egy fiatalember szaladt felénk a gyepen. Az United Press levelezője volt. Ő közölte velünk az izgalmas hírt, hogy Hitler megtámadta a Szovjetuniót. Mintha bomba csapott volna közénk. Véleményemet akarta hallani. Kifejtettem, hogy a nyugati demokráciák számára ez mennyire előnyös. Kérdésére kijelentettem: meggyőződésem, hogy a Vörös Hadsereg ellenállóereje a világot bámulatba fogja ejteni; még ha Hitler Ukrajna nagy részét birtokba is venné, igazi nehézségei — véleményem szerint — majd csak akkor kezdődnek. Nekünk egyenesen a józan emberi értelem parancsolja, hogy a Szovjetnek minden lehetséges támogatást megadjunk, mivel biztonságunk legnagyobb veszedelme ellen harcolnak, ami nem egyéb, mint Hitler támadósszelleme és sóvárgása a világuralomra. Ez a nyilatkozat bejárta a sajtót, mivel — hogy úgy mondjam — az összes jobb katonai szakértők felfogásának ellentmondott. Kijelentésem mindazonáltal nem hallomásból táplálkozott, hanem a saját tapasztalataimból. A következőkben közreadok néhány tényt és benyomást, amelyek jelentéseimben nem szerepelnek.

Megjegyzések a vörös hadseregről

Oroszországi tartózkodásom idején — 1937-ben és 1938-ban — meglehetősen sokat érintkeztem a Vörös Hadsereg vezetőivel és hallottam tőlük egyet-mást az orosz csapatok felől.

A szovjetkormányzat katonai szempontból is nagyon figyelembe veszi az ifjúságot. Az ifjúság igénybevétele katonai célokra, egyik jellemvonása a rezsimnek. Állandóan a helyi katonai hatóságok ellenőrzése alatt állottak.

Mind a lányok, mind pedig a fiúk hatodik életévük elérésekor az úgynevezett „októbrista" szervezetek tagjaivá váltak, melyeket az állam erőteljesen támogatott. Innen más egyesülésekbe léptek: az „ifjú pionírok" (12—16 évig), majd a „konszomolok" egyesületébe (ifjú kommunisták szövetsége, 16—24 évig, körülbelül hasonló a mi cserkészeinkhez).

Charkovban láttam egy tipikus „ifjú pionírklubot" Olyan felszereléssel volt ellátva, mellyel az ifjúság szabadidejében képességeit kifejleszthette. Voltak laboratóriumai, ahol technikusok vezetése mellett dolgozhatott. Láttam, amint miniatür repülőgép, tank, lokomotiv, vasúthálózati stb. modelleket építettek. A katonai hatóságok élénken érdeklődtek e foglalkoztatásuk iránt.

De figyelmük legnagyobb részét a „komszomol"-oknak, a 16—24 évesek szervezetének szentelték. Sokoldalú testi kiképzésben részesültek, katonai fegyelmet tanultak, gyakorolták az éleslövészetet, igen behatóan az ejtőernyőugrást, a siklórepülést, a testgyakorlás minden fajtáját, alkalmuk volt kézügyességek elsajátítására stb. Az egésznek olyan a jellege, mintha a mi ifjúsági szervezeteink az első évektől kezdve előkészítő intézmények lennének az USA hadseregének szolgálatára.

Ilyen kiképzés után 1,500.000 ifjú kerül évenként a zászlók alá. Alkalmam volt, hogy a Vörös-tér katonai parádéin és egyéb látványosságain a haderő egyes fegyvernemeinek mintegy a keresztmetszetét megfigyeljem. Természetesen válogatott csapatok voltak. Ennek ellenére hozzásegített egy bizonyos összbenyomás megalkotásához.

A legénység — a gyalogság

A legénység kivétel nélkül nagyon jó hatást keltett. Különösen a gyalogság tűnt ki, amint a Kreml nézőtribünjei előtt a sokezer főből álló csapatok elvonultak; a csípőkig csupaszon, símára borotvált fejjel, dióbarnára égetett testtel, a legtöbben magasnövésű, erőtől duzzadó emberek, az atléták ütemes lábdobbanásával. Nehéz lett volna bárhol is testileg alkalmasabb csoportot vagy szabatosabban masirozó csapatokat találni, mint ezek, amint zárt alakulatokban, feszes vállakkal, arcvonaluk irányában egyenesen maguk előtt tartott szuronnyal előttünk elvonultak. Azt a benyomást ébresztették, hogy egyszer még nehéz lesz a „senki földjén" keresztülhatolva elkészülni ezekkel a csapatokkal.

A proletár lövészhadosztályok

A Vorosilov marsall előtt tisztelgő katonai egységek között felvonult egy körülbelül 6000 főből álló polgári alakulat is, amelynek tagjai fegyveres századokba osztva, valamennyien különböző, meglehetősen viseltes civilruhát hordtak. Ez előképe volt a szervezett gerillabandáknak, amelyeket a Vörös Hadsereg most igénybe vesz, hogy az úgynevezett „hátsó védekezés" segítségével a németek összekötővonalait szétrombolja, miáltal a szovjet-stratégák meg akarják előzni a villámháborút. Jellemző vonása az is, hogy a Kreml felelős férfiai már 1937-ben előre látták, hogy a német offenzíva lerohanja majd Nyugat-Oroszországot és megtették az előkészületeket arra, hogy ezeket a proletárlövészeket mint a „felperzselt föld" stratégiájának egyik alkotóelemét és mint a polgári védekezés formáját a német vonalak mögött vessék a küzdelembe.

A gépesített egységek

Amennyire észrevehettem, a Vörös Hadsereg gépesített egységei kibírják az összehasonlítást más nagy európai hadseregek gépi felszerelésével. Akkor állítólag 4000 különböző fajtájú és teljesen használható harckocsi fölött rendelkeztek és abból következtetve, amit a nehézipar gyáraiban magam láttam és jól értesült forrásokból merítettem, meggyőződtem róla, hogy a Szovjet a tömegtermelés segítségével a legnagyobb gyorsasággal még több tankot tudna előállítani. Későbbi események igazolták megállapításomat. A Vörös Hadsereg napján, 1938-ban, 480 harckocsi pihent meg a Vörös-téren, részben óriás nagyok, részben könnyebb fajtájúak, valamennyien ijesztő sebességre képesek, — óránkénti teljesítőképességük 24—65 mérföld. A katonai szakértők szerint a felvonulás igen jól sikerült.

Azt is megjegyezték, hogy a tankok bevonulása a városba és átvonulásuk a Vörös-térre feltűnően kevés forgalmi akadállyal járt és géphibának alig volt nyoma.

Az orosz ifjúság lelkesedése a repülés iránt

A Szovjet repülésügyének megítélésénél figyelembe kell venni az orosz nép rajongását a repülés iránt. Minden szovjetorosz városban, nagyban vagy kicsinyben, van egy úgynevezett „kultúr- és üdülőpark" és mindezek a helyek egyéb szórakoztató alkalmatosságok mellett magas

tornyokkal is el vannak látva az ejtőernyőugrás gyakorlására. Ezek a tornyok az összes „pihenőnapokon" (szünet- vagy ünnepnapok) hemzsegtek a gyermekektől és a fiatalságtól, akik valamennyine meg akarták kísérelni az ejtőernyőugrást. Moszkvában állítólag többszázezer fiatalember van (számukat rendesen egymillióra becsülik), akik hivatalos sportjelvényüket úgy szerezték, hogy repülőgépről — 600 méter vagy nagyobb magasságból — ejtőernyővel leereszkedtek. Emlékszem egy szemléltető példára: egy lönes alkalmával, amelyet Litvinov külügyminiszter a diplomáciai testület tagjai részére adott. 18 éves leánya, elragadóan bájos teremtés, lélekszakadva az ebédlőbe rontott és az örömtől túláradó hangon ujságolta, hogy harmadik leereszkedése sikerült és így elnyerhette az anynyira óhajtott tagságot az ejtőernyösök testületében.

A tisztek és legénység kiképzése

1939-ben jelentette Vorosilov a szovjetkongresszusnak, hogy a Vörös Hadsereg számos új katonai nevelőintézetet létesített a Frunzetől a huszas években alapított katonaiskolák mintájára, úgyhogy most már hatvanhárom kiképzőiskola áll a szárazföldi katonaság rendelkezésére, melyekben tízezernyi középiskolát végzett fiatalembert készítenek elő a tiszti hivatásra. Ez iskolák sikeres elvégzése a hadnagyi rangra képesít. Harminckét repülő-, valamint műszaki iskolában pedig — így folytatta — légügyi szakértőket és repülőszemélyzetet képeznek ki. A magas parancsnoki tisztségekre alkalmasak tizennégy akadémián és katonai egyetemen részesülnek továbbképzésben. Ezeken a főiskolákon esti tanfolyamokat is tartanak 15.000 főnyi magasabb parancsnoki vagy egyéb főtiszti hallgatóság előtt. A stratégiai kérdésekkel foglalkozó szovjetirodalom — mint mondják — nagy tekintélyt vívott ki magának külföldi szakkörökben, különösen Németországban.

Szigorú felvételi vizsgák

Moszkvai katonai szakértők közölték velem abban az időben, hogy a felsőbb katonai iskolákba való felvételi vizsgákat és próbákat az utóbbi években rendkívül megszigorították, komoly tudományos képzettséget követelnek és a válogatás rendkívül alapos. A magasabb tisztikart versenyvizsgák révén a legalkalmasabb és legtehetségeseb várományosok állandóan szükebbre vont köréből

egészítik ki, melyhez az emberanyagot a teljes haderő tartaléka szolgáltatja.

A tisztek és a csapatok erkölcsi színvonala

1937 és 1938-ban a volt cári tisztek száma, akiket más jelöltek hiányában parancsnoki állásokkal bíztak meg a Vörös Hadseregben — rohamosan csökkent. Fiatalabbakkal pótolták őket, olyanokkal, akik elvégezték a Frunze és Vorosilov által alapított számtalan katonai nevelőintézetek egyikét. 1937-ben a Vörös Hadsereg jellemző tiszti típusa olyan ember volt, aki fegyvernemének valamelyik szakiskoláját elvégezte, majd a magasabb parancsnoki állásokra és a vezérkari szolgálatra képesítő katonai főiskolák vagy akadémiák egyikén bizonyos minősítést ért el. Mint kisebb egységek parancsnoka, katonai képességei elsőrangúak voltak. Magasabb állásokra való alkalmasságáról azonban még bizonyosságot kell tennie. Rendesen jómegjelenésű, nagyravágyó, energikus és zúgolódás nélkül visel el olyan fáradalmakat és nélkülözéseket, melyek más hadsereg tisztjének nemigen jutnak osztályrészül.

Az uralkodó hatalom még idejében észrevette és sohasem tévesztette szem elől, hogy kormányzásának sikere végső fokon a hadsereg lojális támogatásától függ. A nép széles rétegei és a kormány szemében semmi sem túlságosan drága, ha arról van szó, hogy a Vörös Hadseregnek áldozzon. Semilyen fáradságot nem sokaltak, hogy a tisztekben és a legénységben a kormányzat és a haza iránti hűséget istápolják. Állítólag a katonai iskolák tantervének 60%-a katonai ismeretekből, míg 40 százaléka kommunista szaktárgyakból áll.

Beszélték, hogy a tisztogatás után megürült számos magasabb parancsnoki állást túlnyomórészt fiatalabb tisztekkel töltötték be, akik ha nem is rendelkeztek elődeik tapasztalataival, ezt a hiányt a kormányzat iránti hűséggel, odaadással és valószínűleg nagyobb energiával pótolták. Azt is hallottam, hogy ez a változás az egyszerű katonában a biztonság és a bizalom érzését keltette, mivel hozzá közelebb álló, őt jobban megértő tisztek kezében tudta magát és nem a „trockijista árulókéban, akik elnyerték méltó büntetésüket".

A „morális erő" kérdését vizsgálva, tudnunk kell, hogy az átlagkatona harminc évesnél fiatalabb. Más szavakkal: 1917-ben, a Szovjet születésekor legfeljebb hétéves

volt. A legzsengébb ifjúkortól kezdve, minden eszköz felhasználásával gondoskodik a szovjet-kormányzat arról, hogy a gyermekekbe a kommunizmus eszméjét és alaptörvényeit beoltsa és Szovjetoroszország nagyságát és a bolsevizmussal való sorsközösséget gondolkozásuk alapjává tegye.

Többnyire nem gondoljuk meg eléggé, hogy ilyen körülmények között a kommunizmus egyfajta vallásos hitté lesz és hogy a kommunista párt legfőbb alaptörvénye a feltétlen odaadás a pártgondolat és szünetnélküli hűség a választott vezetők iránt. Az akkori körülmények között ez a Sztalin iránti hűséget jelentette. A kormány kétségtelenül tett akkor lépéseket a hadsereg hűségének megszilárdítására. A tiszti fizetéseket lényegesen emelték. A Szovjet rohamosan bővülő védelmi programja számtalan alkalmat nyujtott a parancsnoki képességek és a felelősségérzet kibontakozására.

Éppen így tekintetbe kell venni azt is, hogy az összes propagandaeszközök, — úgymint a sajtó, a hirdetőoszlopok, a színház, a mozi, az iskolák, a könyvek, a folyóiratok a kormányzat felügyelete alatt állnak és egy célt szolgálnak: ez a cél az odaadás a kormánvzat s a kommunizmus iránt, a félelem a külső háborútól, valamint az orosz nacionalizmus ébrentartása és a szeretet „anyácskánk, Oroszország" iránt.

A Vörös Hadseregnek ezidőtájt a japánok felett aratott győzelmei a Hanau-tónál és az Amurnál, megerősítették a katonai erkölcsöket. A Kreml sohasem felejtette el, hogy keleten a szamurájokkal, míg nyugaton a nemzetiszocialistákkal van dolga. Hogy eme kettős arcvonal követelményeinek eleget tegyen, két egymástól teljesen különálló seregtestet alkotott, egyet Európában és egyet Szibériában, melyek mindegyike önellátó és rendeltetésük, hogy a másik mindennemű támogatása nélkül harcolhassanak. Biztosítottak róla, hogy a távolkeleti „Vörös Zászló" sereg négyszázezer főt számlál és két évre elegendő munícióval és élelmiszertartalékkal rendelkezik. Az összes haderő túlnyomó része akkoriban a Szovjet nyugati határának közelében állomásozott. A tisztogatási válság idején nyilt először alkalma a japán hadseregnek, hogy a keleti-orosz sereg erejét „kipróbálja". Az összeütközés eredménye a tengelyhatalmak számára nem volt nagyon vigasztaló. Akkoriban mondta nekem egy magasrangú japán hivatalnok, hogy a gépesített egységek s a gyalogság ereje és teljesítőképessége mély benyomást

keltett és japán katonai körökben tekintélyes mértékben emelte a Vörös Hadsereg hatalmának tiszteletét.

Kevéssel München előtt voltunk akkor és Hitler több százezernyi munkás segítségével, lázasan építette a Westwallt. Abban az időben közölte hivatalosan a szovjetkormány Lengyelországgal, hogy csehszlovákiai német támadás esetén eleget óhajt tenni szövetségesével, Franciaországgal szemben fennálló kötelezettségeinek és harcolni fog a csehszlovák köztársaságért és ez esetben a szerződés feltételeinek megfelelően, a megnemtámadási egyezményt megszüntnek tekinti. Minden újabb válság fokozta Moszkvában a háborús hangulatot és a háború állandóan a „levegőben lógott". Ezekkel az eseményekkel karöltve tudvalevőleg nagyon gyökeres intézkedéseket foganatosítottak a Szovjetunió véderejében és harci szervezeteiben. A tisztogatási akciók az egész haderőt megrázták és el kellett viselnie az erősebb központi ellenőrzés érdekében történő újjászervezését. Az ausztriai bevonulás után és a csehszlovák válság miatt újból beosztották a katonai kerületeket. Japánnal a helyzet kiéleződött és kiváltképpen az Amur-menti incidens után igen komolyra vált. A „Vörös Zászló"-sereget a Távolkeleten közigazgatási szempontból két részre osztották. A tüzérhadosztályok létszámát 13.000 főről 18.000-re emelték. München előtt és után a határ sebezhető pontjait lázasan megerősítették, kiterjesztették a megerősített zónákat és betonfedezékeket építettek. A tankok és tankegységek, valamint egyéb gépesített alakulatok számát felemelték.

Ez a hatalmas védelmi terv és a hadsereg megerősítése világosan mutatkoznak ez évek költségvetésének hadi és tengerészetei kiadásaiban. Becslés szerint 1937-ben a hadsereg és a flotta kormányzati kiadásai 23 milliárd rubelre rúgtak. 1938-ban az államháztartási előirányzat a következő évre ez összeg dupláját helyezte kilátásba, tudniillik 40 milliárd rubelt a hadseregre s a tengerészetre és további 25 milliárd rubelt az ipari védekezésre, tőketartalékolásra és egyéb hadicélokra. Az 1939. évben a védelmi költségvetés 82 milliárdnyi összeget igényelt a következő évre és 1940-ben a kormány összesen körülbelül 105 milliárdot követelt a hadsereg, a flotta és a hadiipar számára.

Röviden, e három év alatt átlagosan 8 milliárd dollárt használtak fel évenként háborús célokra, oly összeget, mely túlhaladja a brit szigetek teljes adóbevételeinek összegét és eléri az Egyesült Államok kormányának a szövetségi adókból származó adóbevételeit is.

1938 végén közölte Vorosilov, hogy a páncélkocsik száma 1934-hez viszonyítva a hét és félszeresére emelkedett; a harckocsik pedig megháromszorozódtak. A légelhárító- és tankelhárítóágyúk száma rohamosabban szaporodott, mint bármelyik más fegyverfajta, úgyszintén a tanktüzérség is. A vegyiharcra kiképzett csapatok megduplázódtak. Nyilvánosan közhírré tették, hogy a légelhárítás hordképessége kétszerese a réginek. Ugyancsak nyilvánosan közölte Vorosilov, hogy a vadászgépek megháromszorozódtak. A fényszóró és géperejű szállító-osztagokat, valamint egyéb fegyvernemeket is mennyiségileg és minőségileg teljesen újjászervezték. A bombázógépek rakományának bombatere a háromszorosára nőtt. A pártkongresszushoz intézett egyik jelentésében szerepel az a csodálatos megállapítás, hogy a vadászgépek sebessége óránként 500—1000 km, míg elérhető magasságuk 14—15.000 m körül mozog.*

A szovjetvezetők nemcsak a technikáját ismerték fel világosan Hitler és Mussolini támadó taktikájának, hanem tulajdonképpeni céljait is. 1937 és 1938 ugyanaz volt Szovjetoroszország számára, ami az Egyesült Államoknak a katonai készülődés terén 1940 és 1941. Csehszlovákiát akkor hasonló viszony fűzte Oroszországhoz, mint Nagybritanniát ma mihozzánk. A csehszlovák erődítmények eleste után, mikor Franciaország Hitler parancsára szövetségesének a müncheni konferencián való részvételét megtagadta, Oroszország minden reményét elvesztette, hogy mások közreműködésével megvédheti magát. Ezért hagyták jóvá az óriási összegeket és készítettek még szélesebb körű új terveket tank-, repülőgép- és hadianyaggyárak alapítására és megnagyobbítására, nemcsak a Don-medence, hanem a távoli belső országrészek számára is.

---

* Jellemző, hogy akkoriban sokan akadtak Moszkvában, akik ezeket a bejelentéseket egy kézlegyintéssel elintézték. A Beaverbrook- és Harrimann-féle misszió azóta nyilvánosságra hozott jelentései azonban igazolni látszanak azt, hogy Vorosilov egyáltalán nem túlzott.

VÁNDORLÓ IPARTELEPEK

NAPLÓ *Washington, 1941 július 7.*

Legnagyobb csodálkozásomra azt olvastam, hogy Lindbergh barátom kijelentette volna, miszerint a nemzetiszocializmust előnyben részesíti a kommunizmussal szemben. Ámbár a hír jó forrásból származott, alig hiszem, hogy ilyent mondana. Ha mégis igaz, úgy nagyon sajnálom. Mert akkor sem családi hagyományaihoz nem maradt hű, sem pedig atyjára nem ütött.

A különbségek a két kormányforma között igen nagyok. A mi kormányformánk a legjobb, amit ember csak kigondolhat és a demokrácia nem halott. Hogy milyen erőtartalékok lakoznak benne, azt bebizonyította a dunquerquei válság idején, majd a mult év szeptemberében Londonban és nálunk is, ahogyan népünk Hitler támadócselekedeteire reagált. Előttem nem jó amerikai, hanem defetista az, aki a kettő közötti választásról beszél. Sohasem szabad elismernünk, hogy egy ilyen választás szükséges, vagy akár csak lehetséges is. A legjobb kormányzati forma nekünk a mi demokráciánk.

Igaz, hogy mind Németország, mind Oroszország totális. Mégis oly élesen különböznek egymástól, mint a fekete a fehértől. Ezt igen egyszerű bebizonyítani. Ha Marx, Lenin vagy Sztalin hívő keresztények lennének — mellékes, hogy katolikusok avagy protestánsok — és hála ennek a körülménynek, a kommunista kísérletet erre az alapra fektették volna, úgy történelmi szempontból nézve az eseményeket, művüket a legegyszerűbb erőfeszítésnek tartanók, hogy a Krisztus evangéliumában hirdetett keresztény önzetlenséget, a testvériség ideálját, a cselekvő szeretetet valamilyen kormányzati formába átültessék. Szilárd hitem szerint a keresztény vallás a kommunista alaptörvényekre ráépíthető, anélkül, hogy gazdasági és politikai céljai csorbát szenvednének, hiszen ezek elsősorban az „emberi testvériség" eszméjén nyugszanak. Ha ugyanezt a nemzetiszocializmusra alkalmazzuk, úgy a különbség szembeötlő. A kereszténység

alaptörvényei nem egyeztethetők össze a nemzetiszocialista világnézettel anélkül, hogy államának politikai alapjai össze ne dőljenek. Mert a nemzetiszocialista világnézet szerint az állam a vallás fölött áll, sőt már maga is vallásnak számít. Ezért kísérelte meg, hogy a kereszténységet üldözéssel semmisítse meg. A nemzetiszocialista bölcselet olyan kormányzatot alkotott, mely a kereszténység altruista alapgondolatainak a tagadásán nyugszik. A nemzetiszocialisták az államot istenítik. Előttük a legfőbb erény a háború. Testvéri szeretet, könyörületesség, igazságosság szerintük a gyöngeség és elkorcsosulás jelei, ha az állam szükségleteivel ellentétbe kerülnek. Az állam a templom és a gyóntatószék. Erőszak, erő és hatalom, mint egy északi és faji vallás megnyilvánulásai, képezik a nemzetiszocialista tanítás alapját.

A keresztény vallás a nemzetiszocializmussal összeegyeztethetetlen. Ez utóbbi teljesen erkölcsellenes.

Ez a különbség. A kommunista szovjetállam főcélja — az emberi testvériség szolgálata — találkozik a kereszténységgel. A kommunista ideál szerint az állam szükségtelen és el kell tünnie oly mértékben, ahogyan az ember a tökéletes testvériség eszményét megközelíti. A nemzetiszocialista ideál ennek éppen az ellenkezője — amennyiben legfőbb érték az állam önmagában.

NAPLÓ *Washington, 1941 július 7.*

Ma Sumner Welles-szel löncsöltem, aki Hull távollétében az ügyvezető államtitkár. Az orosz kérdést szerettem volna vele megbeszélni. Churchill éppen tudatta, hogy Nagybritannia Oroszországnak, mint szövetségesének széleskörű segítséget nyujt, tekintet nélkül az ideológiai különbségekre és a háború utáni kérdésekre. Azon igyekeztem, hogy az Egyesült Államok ugyanezt tegyék, de erőteljesen és haladéktalanul. Még pedig két okból: először is Oroszország minden katonai ereje és gazdagsága ellenére — mint erről véleményemet jelentéseimben lefektettem —, mégis bizonytalan, hogy második védelmi vonala — a gépesített hadianyag gyártása — hosszabb időre lépést tarthat-e a német hadiiparral és végül is Oroszországnak szüksége lesz a mi hadianyagszállításainkra. Másodszor, az orosz nép büszke és nagyon érzékeny. Franciaország és Anglia 1938-ban és 1939-ben elkövették a nagy hibát, hogy a Szovjetet lekicsinylően kezel-

ték, azzal a végzetes következménnyel, hogy átterelték őket Hitler táborába. Szerintem Hitler támadása a nemtámadó államok szempontjából valósággal Isten ajándéka és a Szovjet ellenállását minden lehetséges módon ösztönözni kell. Ha Hitlernek Ukrajnában részletsikerei lennének, úgy kétségtelenül békeajánlatot tesz majd a status quo alapján. Nem szabad, hogy olyan helyzet álljon elő, hogy a Szovjet a mi kizsákmányoltunknak érezze magát, aki csak arra jó, hogy nekünk a gesztenyét a tűzből kikaparja. Az emberi természet, mindig csak emberi természet marad. Ahogyan meggyőződtem, a Szovjet vezetői éppen olyan reálisan gondolkodó és makacs emberek, mint a többi európai államférfiak és kénytelenek lesznek ilyen békeajánlatot visszautasítani, mivel tudják, hogy Hitler ígéreteiben nem bízhatnak. Aki egyszer megégette magát, az fél a tűztől. Mivel síkra szálltak a hitlerizmus ellen, segítségük elfogadásában ne legyünk kicsinyesek.

Welles gondolkodása pontos, mint egy svájci óra. Ámbár ízig-vérig individualista és demokrata, és természetes ellenszenvet érez a kommunizmussal szemben, de szívvel-lélekkel azon van, hogy szükség esetén hazáját egy nemzetiszocialista győzelem rémétől megmentse. Megmondta, hogy átérzi érveim helyességét és kíváncsi volt, vajjon röviddel ezelőtt nyilvánosságra hozott nyilatkozatát — mely az én gondolatmenetemmel párhuzamos síkon mozog — olvastam-e? Ezideig még nem került a kezembe. Elvileg — így szólt —, egyek vagyunk, mert a Szovjet harca Hitler ellen, az Egyesült Államok védelmét és biztonságát is jelenti és ez nemcsak vallásos világnézetünk szempontjából helytálló, hanem az általános politikai helyzetből is adódik.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 július 8.*

Öreg barátom, Jim Byrnes a legfelsőbb szövetségi törvényszék bírája lett s felkért, jöjjek át a Fehér Házba, hogy jelen legyek eskütételénél. Dick Whaley, a föllebbezési bíróság főbírája, a szenátor egy másik régi ismerőse s legrégibbb barátaim egyike, eskette meg. Az ünnepség az elnök hivatalszobájában folyt le. Harry Hopkins is ott volt, s a szertartások befejezte után azonnal hozzá mentem a Fehér Házban lévő szobájába, hogy az orosz helyzetről beszélgessek vele. Mindent kifejtettem előtte s felszó-

lítottam, tanulmányozza maga a kérdést; régi jelentéseim sok tényt hoznak tudomására, melyek nem „vágyálmokon" alapulnak, hanem saját szememmel láttam azokat. A falon Európa nagy haditérképe függött. Megmutattam neki rajta, hol helyezték el már az Ural mögött 1937-ben az orosz hadiipar különböző gyárait. Indítványozni akarom az elnöknek, mondtam neki, küldjön közvetlen üzenetet Sztalinnak, hogy az Egyesült Államok minden lehető segítséget megad Oroszországnak a Hitler elleni háborúban.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 július 9.*

Umanszki nagykövet ma nálam villásreggelizik. Megkérdeztem, vajjon abban az esetben, ha Leningrád a németek kezébe esne, fennállana-e a veszély, hogy hatalmukba kerítik a hadiipari műveket. Azt felelte, hogy határozott értesülései szerint előkészületek történtek a hadiipar egész gépezetének használhatatlanná tételére, vagy eltávolítására, még jóval mielőtt közvetlen veszély fenyegetne.

Egy népi jellemvonás, mely Moszkvában nagyon feltűnt nekem, az energia lökésenkinti kitörése volt, amellyel bizonyos munkálatokat befejeztek. Ez mutatkozott pl. abban a gyorsaságban, melyet kifejtettek, amikor a hídakat elkészítették a Vörös-tér közelében a Vörös Hadsereg napjának ünnepén és sok egyéb alkalommal. Taylor, aki velünk jött Moszkvába és a követség épületét igazgatta, panaszkodott hébe-hóba az orosz háziszolgák restségére, de gyakran mondta, ha egyszer nekilátnak a munkának, akkor háromszor annyit dolgoznak, mint a mieink odahaza. Az ideg- és testierőtartalékoknak ez az oroszokra jellemző megindítása és működése történik nyilvánvalóan az ipartelepekkel való „bakugrásoknál" is, ami hozzátartozik a „felperzselt föld" Sztalintól elhatározott politikájához.

Umanszki nagykövet elismerte, hogy Hitler hadseregei talán „lerohanják" Ukrajna egy részét, de úgy vélte, csak egy kis részét.

Kérdésemre azt válaszolta, a kormánynak és a hadseregfőparancsnokságnak kétségtelenül készenlétben vannak a tervei erre az eshetőségre. A szovjetkormány már most lefektetett tervei előre gondoskodnak a kormányszékhelynek az ország belsejébe való áthelyezéséről arra

az esetre, ha Moszkvát megszállnák, s e tervekhez még egy független és önmagát ellátó hadsereg biztosítása is hozzátartozik, elegendő készletekkel, amely tartalékot képezne egy ilyen új bázis számára. A szovjet hadászok által kidolgozott haditerv nem számol döntő ütközettel a nyugati fronton — amitől, úgy látszik, nálunk hadászaink és katonai szakértőink némelyike tart — s egyáltalán fel se tételezi ezt a lehetőséget. Sőt határozottan visszavonulást vettek tervbe, mely az ellenséget az ország belsejébe vonja; összekötő- s utánpótlási vonalai ezáltal meghosszabbodnának s az ellenséges hadierők felmorzsolódnának, amikor is minden egyes előnyomulásért mindig magasabb árat kellene fizetniök.

Azután azt mondta még, hogy a szovjetvédelem sikerei a német hadigépek támadásaival szemben bámulatosak. Az orosz harcászat által végrehajtott páncélos és légvédelmi stratégiával új fejezet kezdődött a hadművészetben.

Nagyon felvillanyozta az elnök kifejezett kívánsága, hogy a Szovjetúniónak Hitler elleni küzdelmében gyors és közvetlen segítséget nyujtsanak. Az azóta elmúlt idő, ha ez talán elkerülhetetlen is, mindenesetre igen nyugtalanítja, mert amíg a hadianyag a Vörös Hadsereg kezeihez jut, „naponta emberek halnak meg".

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 július 12.*

Villásreggeli Umanszki nagykövetnél.

Golikov tábornok, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének helyettese, mondta Umanszki, ide szándékozik repülni s néhány nap mulva megérkezhet.

Közölte velem, hogy a Vörös Hadseregnek új repülőgépe van, MIG—3, harci repülőgép, melyet nemrég kezdtek gyártani. Azt gondolja, hogy ez a gép mind szerkezetileg, mind kivitelben elismerten felülmúlja a brit Hurricanokat, vagy Spitfireket s teljesítőképessége jelentékenyen nagyobb, mint a német Messerschmitteké, vagy a nyugati front más harci repülőgépeié. Leírta páncélos bombázóink új típusát is, az ú. n. Stormovikokat. Csúcsmagasságot, gyorsaságot és páncélvédelmet illetően ez a típus mindent felülmúl, ami eddig a hadszíntéren megjelent. Gyorsasága és védelmi berendezései képessé teszik, hogy vadászkíséret nélkül terjedelmes bombázórepüléseket hajtson végre.

Umanszki éjjel-nappal dolgozik, hogy elkészítse táblázatait és lajstromait a Szovjet által azonnal szükségelt anyagokról és a hadügyminisztériumunktól kívánt felvilágosításokat. Nagyon aggódik az anyag elszállításának késedelme miatt.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 július 15.*

Hull államtitkár távollétében Sumner Welles ügyvezető titkárt kerestem fel. Fejtegetéseimet azzal a megjegyzéssel vezettem be, hogy érzésem szerint most a háború egyik fordulópontján vagyunk, s Oroszországnak minden lehető támogatást oly gyorsan, amint csak lehet, meg kell kapnia. Az ügy számomra oly fontos, hogy az itteni szovjetkövetségnek, természetesen önként, amennyire tudok, segítségére szeretnék lenni. Magától értetődőleg ezt csak akkor tenném, ha a külügyminisztériumot meggyőzhetem arról, hogy ezt csak személyileg teszem, anélkül, hogy közreműködésem kormányunkat bármiben is kötelezné s emellett tudnám, hogy eljárásommal a minisztérium teljesen egyetért. Welles azt mondta, hogy megért és biztos abban, hogy a külügyminisztérium nem fogja cselekvésmódomat félremagyarázni. Mind ő, mind az ügyosztály teljesen bízik abban, hogy minden, amire vállalkozom, mindig elsősorban az Egyesült Államok, azután az elnök és a külügyminisztérium politikája iránti feltétlen hűség jegyében történik. Természetesen így is van.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 július 16.*

Hosszú beszélgetés az elnökkel, irodájában.

Steinhardt kitűnő munkát végzett Moszkvában, mondta, mint a jelentések igazolták. Azt is hallani kívánta, hogyan ítélem meg a helyzetet. Megjegyzésem, hogy az orosz hadsereg ellenállása „a világot bámulatba ejti", mint megfigyelte, bejárta a sajtót. Ez a nézet ellentétben áll a legtöbb olyan katonai szakértő és más személy megítélésével, aki Oroszországot ismeri. Részletesen kifejtettem előtte indokaimat, s kitértem bizonyos tényekre, melyek nincsenek megemlítve Washingtonba küldött jelentésemben.

Washington, 1941 július 18.

Kedves Harrym!

Ezennel megküldök Neked egy rövid memorandumot az általunk megbeszélt kérdésekről. A tények hivatalos leírásának másolata, melyet Oroszországból való elutazásom előtt, 1938 július havában fogalmaztam meg, nincs a kezemnél. A külügyminisztérium aktái közt van, ahonnan kérésedre szívesen rendelkezésedre bocsátják. Úgy tudom, az akkori szovjeturalom és szovjethadsereg meglehetősen pontos áttekintését tartalmazta.

Felteszem, ha egy félóra alatt átolvasod, kiveheted belőle a lényegeset. Azt képzelem, hasznodra fog válni a mostani helyzet felbecsülésénél.

Memorandum az orosz helyzetről

Az orosz hadsereg ellenállása eddig sikeresebb volt, mint azt általában várták. Az eredmény minden valószínűség szerint a légi fegyvernemtől fog függeni. Ha Hitler ura lenne a levegőnek, hihetőleg ugyanaz történne, mint Flandriában és Franciaországban, vagyis a földi haderőnek nem állna majd módjában a levegőből kapott védelem nélkül a repülőgépek, harcigépek és a gyalogság kombinált támadásának ellenállni.

Ha így történnék, akkor Hitler birtokába venné Fehéroroszországot, Moszkvát és Ukrajnát, ami azt jelenti, hogy rendelkeznék Oroszország gazdasági és ipari termelésének 60—60%-ával.

Amikor Oroszországban voltam, s már több évvel ezelőtt is, mint most biztosan tudom, a Vörös Hadsereg nagyon jelentékeny része „őrt állt" keleten, Japán ellenében. Illetékes orosz helyeken megtudtam 1938-ban, hogy ez a hadsereg teljes önellátásra van berendezkedve és egy két évig tartó hadjárathoz szükséges készletekkel és segédeszközökkel van ellátva, ha el is vágnák Nyugat-Oroszországtól.

Ehhez járult még az ú. n. Volga-hadsereg, amely szintén az ország belsejében volt, 400—500 ezer főnyi reguláris csapatokból állt, melyet tartaléknak tekintettek s a küzdelembe vethettek szükség esetén.

Egyidejűleg Szibéria belsejében is hatalmas acél- és repülőgépműveket állítottak fel, Moszkvától mintegy 1000 mérföldnyire keletre. Ha Sztalin kénytelen lenne keletre visszanyulni, akkor ebben a kényszerhelyzetben

hihetőleg ezek a haderők is rendelkezésére állanának. Az Ural és a Kaukázus hegyláncai nagyon erős korlátok gépesített fegyverekkel való támadás esetére.

Ha Hitler, ami elgondolható, Fehéroroszország és Ukrajna birtokába jut és Sztalint az ország belsejébe dobja vissza, akkor Hitler három főpróba előtt fog állni.

1. Gerillaháború és szakadatlan partizántámadás;

2. a lakosság szabotázsa, amely Oroszországnak, a „Szent Anyácskának" megtámadását nem tudja elfeledni és

3. a kényszerűség előtt, hogy rendet teremtsen s ismét termelőképessé tegye az elfoglalt területet.

Hasonló körülmények között, 1918-ban Ukrajnában, a németek kénytelenek voltak azt tapasztalni, hogy a mezőgazdasági és egyéb termékek 30%-át sem érték el a várt hozamnak.

Világos, hogy ilyen viszonyok mellett Hitler béketapogatózásra gondolna s Sztalint olyan kiegyezésre igyekezne kényszeríteni, amely a status quo-n alapul s Sztalinra bízza egy déli és keleti kijárat keresését Kína, esetleg India felé.

De még akkor is, ha feltesszük, hogy Hitler befészkelné magát Ukrajnába és Fehéroroszországba, Sztalin minden valószínűség szerint az Ural mögött még jó darabig tartani tudná magát.

Megfigyeléseim és összeköttetéseim alapján azt hiszem, hogy 1936 óta a világ egy kormánya se látta oly tisztán Hitler fenyegető magatartását a békével szemben s a nemtámadó államok szövetségének szükségességét a kollektív biztonság érdekében — az Egyesült Államok elnökének kivételével —, mint a szovjetkormányzat. Ez a kormányzat kész volt Csehszlovákiáért harcolni. Felmondta a Lengyelországgal kötött megnemtámadási egyezményt *München előtt*, mert szabaddá akarta tenni Lengyelországon át a csapatok útját, hogy szükség esetén szerződéses kötelezettségeit teljesítve, Csehszlovákia segítségére siethessen. Sőt még München után is, a 1939 tavaszán, késznek nyilatkozott a szovjetkormányzat a Nagybritanniával és Franciaországgal való szövetségre, ha Németország Lengyelországot vagy Romániát megtámadná. Csak ahhoz ragaszkodott, hogy a nemtámadó államok értekezlete létrejöjjön s tárgyilagosan és reális alapon döntsön az egyes nemzetek teendői felett s azután értesítse Hitlert a közös akarattal elhatározott ellenállásról. Azt állította, ez az egyedüli, ami megállást paran-

csolna Hitler támadásainak az európai béke ellen. Chamberlain nem fogadta el az indítványt, azzal az indokolással, hogy Lengyelország és Románia nem kívánják Oroszország bevonását. Nagybritannia ezután megkötötte szerencsétlen szerződéseit.

A Szovjetúnió 1939 egész tavaszán azon fáradozott, hogy egységes fellépés és közös katonai terv alapján végleges megállapodást hozzanak létre Hitler esetleges támadásai ellen.

Közben aggódtak, nehogy a „majom" szerepébe szorítsák őket, mely „mások számára kaparja ki a gesztenyét a tűzből", más szóval, nehogy egyedül maradjanak a Hitler elleni harcban.

Még 1939 augusztusában francia és angol bizottságok jártak evégett Oroszországban. De Nagybritannia megtagadta, hogy Oroszországnak a keletitengeri országok védelmére ugyanazokat a biztosítékokat nyujtsa, mint amelyeket Oroszország adná Franciaországnak és Angliának Belgium vagy Hollandia megtámadása esetén. A szovjetekben, nem ok nélkül, az a meggyőződés érlelődött meg, hogy Franciaországgal és Nagybritanniával nem lehet hatásos, közvetlen, általános és gyakorlati megállapodásra jutni. Ezért kötöttek megnemtámadási szerződést Hitlerrel.

A Szovjetúnió kezdettől fogva, ingadozás nélkül támogatta Kínát.

A Népszövetségben teljesített munkájának egész ideje alatt a Szovjetúnió erőteljesen és bátran az élén állt a kis nemzetek védelméért folytatott harcnak. Így történt Abesszínia és Spanyolország esetében.

Egy kormány se látta tisztábban, vagy fejezte ki pontosabban, mit tett Hitler és mi volt a szándéka, s mit kell tenni a béke megőrzése érdekében és a háború kitörésének megakadályozása végett, mint a Szovjetúnió. Ez bizonyos, függetlenül attól, hogy eszmei természetű indokokból történt-e vagy pedig saját biztonsága védelmének érdekében.

Szovjet vezető körökben az Egyesült Államok iránt valódi barátságot találtam, melynek mélyebb oka talán az a körülmény volt, hogy nekik semmijök sincs, amit mi kívánunk és nekünk semmink sincs, amit ők elvehetnének tőlünk; így mindkét nép számára adva volt az „élni és élni hagyni" politikának az alapja. Nagybritannia és Franciaország leereszkedő magatartása a Szovjetúnió

iránt a Kreml köreit elkeseredéssel töltötte el, megerősítette bizalmatlanságukat és Hitler táborába hajtotta őket.

Japánnal szemben bizonyára érdekünk, hogy egy iránt tunk barátságosan érző Oroszországot tudjunk Japán hátában. Az a véleményem, hogy a Szovjetnek nem szándéka a kommunizmust az Egyesült Államokban elterjeszteni, s kétlem, hogy a háború után egyáltalán s még évek mulva is lehetséges lesz-e, hogy a Szovjetúnió, ha kívánná is, a kommunizmust az Egyesült Államokban elterjeszthesse, vagy akár csak Európában is győzelemre segítse.

Pontosan szólva, félek, ha a szovjetkormány azt a benyomást nyerné, hogy az Egyesült Államok csak kihasználja s ha az az érzés uralkodna s jutna kifejezésre, hogy az Egyesült Államok szintén csak egy kapitalista ellenség, akkor ez annyi, mint Hitlernek a kezére játszani; s biztosak lehetünk, hogy ő ezt ki is használná a fegyverszünet, vagy a béke létrehozásának érdekében az orosz fronton, amint birtokába venné Ukrajnát és Fehéroroszországot. Közvetlen üzenetet kellene Sztalinnak küldeni, hogy magatartásunk abban a szilárd elhatározásban áll: Hitlert meg kell verni, s Oroszország iránti történelmi barátságunk most is eleven és áldozatkész.

A FELPERZSELT FÖLD POLITIKÁJA

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 július 31.*

A Fehér Ház hivatalos helyiségeiben ma Filip I. Golikov tábornokkal találkoztam, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének helyettesével, aki éppen az orosz frontról érkezett meg Londonon keresztül. Tipikus orosz. Nem magas, de nagy testi erő benyomását kelti; ha beszél, erős belső életteljességet érez az ember, amelyet egy bizonyos nyugodt tartózkodás csak megerősít. Nem beszél angolul. Azok után, amiket Umanszki nagykövettől hallottam, mindenekelőtt erősen hiszek az orosz védelem erejében. Hitler a legcsekélyebb előzetes figyelmeztetés nélkül támadott; a Vörös Hadsereg hírszolgálata azonban észrevette mozgósítását és minden eshetőségre készen állt. Hitlernek eleinte nagy stratégiai előnye volt, mert meglepő támadásával előre tudott ugrani. Becslés szerint Hitler kb. 30 ezer tankot indított el; de „a Vörös Hadsereg is nagyszámú tankkal rendelkezett".

A szovjet vezérkar, hála franciaországi megfigyeléseinek, pontosan tisztában volt a gépesített páncélos támadás technikájával s úgy vélte, hogy helyes védekezésmódot készített elő ellene. A hadászati visszavonulásnál, melyet a Vörös Hadsereg a balti államokon át hajtott végre, ezt próbálták ki. Jelentékeny veszélyekkel járt, de ezeket, úgy gondolták, vállalni kell. Egyszerűen kifejezve annyit jelentett: meg kell engedni ezeket a gépesített „betöréseket" az orosz vonalba, s azután nyomban utánuk kell dobni az orosz erőket, végül a saját támadómódját kell alkalmazni a támadó ellen. Számoltak azzal, hogy a hadsereg nagyobb részét körülzárhatják, de arra számítottak, hogy keresztülvágja magát s bizonyos veszteségeket elkerülhetetlennek tartottak.

Minden ilyen esetben utolsó emberig harcoltak. A legfelsőbb parancsnokság tervei egy erős tartalék hadseregre épültek fel, s egy önmagát fenntartó gazdaságra a Volga mögött és az Uralban, az odahelyezett kormány

támogatására arra az esetre, ha Hitler Ukrajna jelentékeny részét elfoglalná. A tábornok igazolta Umanszki nyilatkozatát, hogy az oroszok már lebontották gyáraikat a veszélyeztetett zónákban és keletre szállították gépeiket.

Megbecsülést tanusított a reguláris német hadsereg iránt. Jól harcolt, de véleménye szerint nem olyan jól, mint az orosz legénység. A német tartalékok fiatalabb emberekből állanak, kevésbé jók s nem bírják a szuronytámadásokat.

NAPLÓ *Washington, 1941 szeptember 3.*

Hosszú beszélgetés Umanszki nagykövettel. Kormánya elrendelte, hogy Moszkvába kísérje a delegációt és ott mint az orosz bizottság tagja teljesítsen szolgálatot.

Umanszki nem hiszi, hogy mint nagykövet visszatérjen az Egyesült Államokba. Úgy véli, aki frissen érkeznék ide, többet vihetne végbe. A legutóbb itt töltött időt is, amikor kormánya megkötötte Németországgal az egyezményt, igen kényesnek érzi. Ez a körülmény szükségképpen különösen megnehezíti, hogy annyit érhessen el, mint egy „új ember". Nagyon személytelen s így egyénileg igen finom magatartást tanusít a dologban.

Ezekben az utolsó hetekben Umanszki nagyot nőtt a szememben. Nehéz dolga volt az amerikai nyilvánossággal már Moszkvában is mint sajtócenzornak, és itt a „kedvetlenség" legutóbbi napjaiban. Őszintének találtam, nem voltak hátsó gondolatai és jól megértettük egymást. Magatartását tisztelnem kell, azt bizonyítja, hogy derék ember volt. Kifejeztem reményemet, hogy abban az esetben, ha Umanszki nem jönne vissza, Litvinov lesz az itteni nagykövet.*

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 szeptember 3.*

Tegnap este férfi-diné Will Claytonnál. Rendkívül tehetséges üzletember, finom közéleti érzékkel s egyike országunk kiváló férfiainak, kiket Jesse Jones a kritikus időben itteni hivatalos szervezetének szolgálatába állíthatott. A kiviteli kérdést dolgozta fel, melynek hitellel

* Tekintettel a tudósítására, hogy Umanszki nagykövet nem jön vissza, feljogosítva érzem magamat ezt a naplórészletet nyilvánosságra hozni.

való támogatására Oroszország kötelezettséget vállalt, hogy fedezze közvetlen háborús vásárlásait. Rajtam kívül Harry Hopkins, Averell Harriman, Jesse Jones és Jim Forestall voltak az estélyre meghíva. Harriman éppen munkája magaslatán állt, vagyis utak és módok kidolgozásán fáradozott, hogy haladéktalnul szállítmányokat juttathasson Oroszországba. Egy hét mulva utazik el küldöttségével.

Az Amtorg szovjetügynökség csaknem kimerítette a rendelkezésére álló készpénzkészletet s azelőtt a választás előtt áll, eleget tegyen-e folyó kötelezettségeinek, vagy leépítse az amerikai árukért történő azonnali fizetések rég elért rekordját? Umanszki nagykövetnek sikerült hozzájutni némi előleghez, amelyeket az Oroszországból az Egyesült Államokba útban lévő aranyrakományokra nyujtottak. De ez nem volt elég. Harriman Jones titkárával és Claytonnal dolgozott együtt a problémák megoldásán. Harry Hopkinst egyéb ügyek kötötték le és nem segíthetett. Harriman jól kezében tartja az ügyet. Moszkvában jó eredményeket fog elérni. A Szovjet minden gyanakvása gyorsan el fog múlni „kapitalista multja" miatt, ha munkában fogják látni.

NAPLÓ *Washington, 1941 szeptember 10.*

Ma délután koktél-partit adtam három híres orosz repülő tiszteletére, akik éppen most érkeztek Washingtonba. Negyven más repülőtől kísérve, saját gépeiken Alaszkába, onnan San Franciscóba repültek: Michael Gromov dandártábornok, Andrej Jumachev és Georg Baidukov ezredesek. Mid a hárman a Szovjetúnió legmagasabb kitüntetéseit viselték, — „a Szovjetúnió hősei"-nek rendjelét. Egyenesen az arcvonalról jöttek. Meghívtam a kormány vezető személyiségeit, a sajtót és számos urat a diplomáciai testületből, hogy megismerkedjenek ezekkel a kiváló repülőkkel. Nem beszéltek jól angolul, ezért megkérdeztem őket, nem kellemetlen-e nekik, ha a jelenlévők tapasztalataikról kérdéseket intéznének hozzájuk? Szeretetreméltóan tagadó választ adtak. Umanszki nagykövet volt a tolmács. Körülötte leheveredtünk a szabadban a gyepre, mintegy nyolcvanan s kérdéseink igen érdekes felvilágosításokat gyümölcsöztek. Mindnyájan nagyon jó megjelenésű férfiak. Gromov tábornok nemcsak kitűnő katona és repülő, hanem hivatásos tudós is.

Ügyesen beszéltek, nyugodtan és szerényen. A kérdezők Barkley és Guffey szenátorok, Standley admirális, Davis, a Vörös Kereszt elnöke, Monroe Johnson és még sokan mások. Az ez alkalommal kapott legérdekesebb tájékoztatásokhoz tartozik a következő:

A Szovjetúnió új, éppen most gyártott harci repülőgépe a modern aviatika legutolsó vívmánya, csakugyan felülmúlja az angol Spitfire s német Messerschmidt-gépek teljesítményeit, tette hozzá szerényen a tábornok, mert éppen ebben a pillanatban készült el. A Szovjet új bombázógépét, mondta, páncéllapok védik s ennek folytán felülmúl minden német gépet. Felsőbbsége a sebesség, a csúcsmagasság és a páncélzat tekintetében oly nagy, hogy vadász- vagy harcirepülő kíséret nélkül is vállalkozhat repülésekre. Eddig ezt nem érte el senki. Úgy vélekedett, hogy a németek nem fognak ezekkel a repülőgépekkel légi harcba bocsátkozni, hacsak ezt elkerülhetik.

A Sztalin-vonalat és a „mélységből való védelmet" oly stratégiának írta le, mint amelyet a Szovjetúnió a Franciaországból szerzett tapasztalatokból tanult, válaszként Hitler páncélosainak gépesített támadásaira. A német hadifogságba került oroszok számára vonatkozó kérdésünkre azt felelték, gondoljunk arra, hogy a németek egész falvakat ürítettek ki s ezek orosz lakosságát fogolyként Németországba hurcolták. Számadataikban ezek az emberek is szerepelnek. A régi gárda német harcosai, mondta a tábornok, elsőrendű katonák, de rám azt a benyomást tették, hogy fáradtak és kimerültek. A fiatalabb tartalékok nem ilyen jók s a szuronyharcokban nem állták meg a helyüket. Az orosz katonák nem adják meg magukat. Ha bekerítenék őket, keresztül vágnák magukat, vagy elesnének ott helyben. Ezt a megjegyzést nyugodtan tette a tábornok, mint valami magától értetődő megállapítását. Ezek a finom, megjelenésükben szerfölött férfias jelenségek kétségkívül erős benyomást tettek a jelenlévőkre.

TÁVIRAT KONSTANTIN UMANSZKI NAGYKÖVETNEK

Washington, 1941 szeptember 11.

Egy korábbi megbeszélés, sajnos, megakadályoz, hogy önnel együttlegyek és tiszteletemet fejezzem ki az elnök miszkvai bizottsága iránt, őszinte elégtételül szolgál, hogy ön, nagykövet úr, ezeket az urakat, mint szakterü-

leteiken országunk vitathatatlan és kiváló vezetőférfiait bemutathatja kormányának. Harriman elnököt sok év óta úgy ismerem, mint az amerikai üzleti élet egyik nagy vezetőszemélyiségét, aki mindig a haladó szabadelvű eszmék embere volt és jelentékeny szervező teljesítményekkel tüntette ki magát. Bizonyos vagyok abban, hogy vezetése alatt ezen amerikai küldöttség minden egyes tagjának hozzájárulása a közös háborús fáradozáshoz, melyet ön az angol és a szovjet bizottságban tevékenykedő kiváló kollégáival tervez, rendkívül értékesnek fog bizonyulni, orosz férfiaik és asszonyaik bátorsága, vitézsége és idealizmusa ugyanazzal a csodálattal tölti el a világot, mint nagy vezetőjük előrelátása és a szovjet kormány rettenthetetlen és hatásos ellenállása egy áruló szomszéd támadásával szemben. Az egész világ szabadságszerető férfiai örülnek, hogy az önök nagy népe és kormánya szövetkezett a demokrata népekkel, hogy ellenálljon a támadó szellemnek, a becstelenségnek és a gonoszságnak, amely megkísérli a világközösség békeszerető nemzeteinek leigázását vagy megsemmisítését. Sok szerencsét kívánok önnek a küldöttség kíséretében való Moszkvába repüléshez.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 szeptember 20.*

S ha most már Moszkvát kiürítenék, s a német csapatok megszállnák Ukrajna lényeges részét — ami nem lehetetlen — mi történnék akkor?

Ha Leningrádtól Rosztovig egy vonalat húzunk és elképzeljük, hogy ezt a területet a német csapatok megszállják s ha ez a megszállás egészen a Volgáig terjedne, úgy körülbelül 700.000 négyzetmérföld területet ölelne fel. Ezen a területen rendet tartani a lakosság ellenséges millióinak közepette, a gerilla-csapatok és fegyveres polgári alakulatok százai, ezrei között, amelyek a szabotázs és a barrikádharc minden válfajában iskolázottak, gyakorlottak és ügyesek — ez szinte megoldhatatlan feladat lehet. Talán egymilliónyi főből álló hadsereg fenntartását követelné meg. Ezt a termékeny földet lovak nélkül, ellenséges érzületű lakosságtól vezetett gépekkel termelőképesen tartani, még hozzá a szabotázs minden lehetősége mellett, amelyre ilyen viszonyok között egy hazája megtámadása miatt felbőszült szláv nép könnyen kapható, — mindez mérhetetlenül megnövelné az ősi ellenségnek, a német hadseregnek a fel-

adatát. Ami a nagy ipartelepeket illeti, úgy feltehető, hogy azok gépi felszerelését a németek megérkezése előtt messzire elszállíthatják. Elképesztő munka Hitler számára ennek a területnek rendes igazgatása. Idővel ez inkább teher lesz, mint haszon. Egy ilyen területnek már csak a megszállása is a csapatok és a gazdasági erők hatalmas igénybevételét jelenti. Nagy bátorság kellene ahhoz, hogy száz és száz mérföldnyi távolságra az otthoni bázistól, fenntartsák az összekötő- és hadtápvonalakat. Mikor a németek az első világháborúban megszállva tartották Ukrajnát, keserű tapasztalatokból tanulták meg, hogy az élelmiszer- és nyersanyagmennyiségnek, amelynek beszolgáltatását a hatóságok megígérték, csak csekély százalékát voltak képesek behajtani.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 október 1.*

„A felperzselt föld" fogalma a benyomulók elleni küzdelemben, nem új az orosz történelemben. Jellemző, hogy a katonaság már 1937-ben és 1938-ban — egyidejűleg azon fáradozásaival, hogy védelmi eszközöket helyezzen készenlétbe a légitámadások és gáztámadások ellen — szervezeteket létesített és segélyezett a polgári védelem kiépítésére. Már akkoriban mozgalmat indítottak, hogy különböző akciókra készítsék elő a vidéki munkásságot és az egyéb foglalkozású embereket, akik a hadsereg mellé állva invázió esetén elősegítették volna ennek műveleteit és ellenállás céljából nyilvános tömegmozgalmat hívhattak volna életre. Kétségkívül ezek a szervezetek működnek ma és teszik lehetővé Sztalin politikájának, „a felperzselt föld" harcmódjának a megvalósítását.

Június 23-án azt mondták az állítólag jól értesültek: a németek Moszkvában lesznek három napon, vagy legkésőbb három héten belül. A német villámháború 10 nap alatt tört magának utat Franciaországon keresztül az abbevillei tengerpartig, ami 185 mérföld. A német páncélos hadosztályok, támogatva a világ akkoriban leghatalmasabb légihaderejétől, tizennyolc nap alatt 65 mérföldnyire nyomták vissza Flandriába a vitéz belgákat, a pompás angol csapatokat és a francia hadsereget. Amikor ezeket írom, október 1-én, 14 hét mult el s az orosz hadsereg még mindig tartja állásait. A Vörös Hadsereg megmutatta, hogy nem könnyen és nem hosszú időre engedi át a németeknek a kezdeményezést, hanem szilárdan áll a lábán és újra meg újra támadásba lendül.

A rövidhullámú készülék mellett hallottam Hitler beszédét a Sportpalotából. Jelentős az a körülmény, hogy elismerte az orosz katonai előkészületek és a Vörös Hadsereg ereje lebecsülésének veszedelmes hibáját. Nyilvánvalóban szükségét érezte megmagyarázni népének: miért harcolnak még mindig az orosz hadseregek, miután ő, vagy legfelsőbb hadvezetősége az elmúlt 10 hét alatt folytonosan azt hangoztatta, hogy megsemmisültek.

Ez más Hitler volt, nem az, akit én négy év óta rövid hullámhosszon hallgatni szoktam. Sok német előtt „kolosszálisnak" fog tűnni, hogy a Führer, aki isteni sugallat alapján önmagát nevezte ki a német nép isteni gondviselésének, elismerje, hogy hibát követett el. Ez az első hasadás, amit Hitler hasonlíthatatlan önbizalmán észrevettem. Bizalom az erkölcs kvintesszenciája, akár katonai körökről, akár polgárokról legyen szó. Ha ez az erkölcs a csúcson, a vezetőkben meghasad, úgy az a veszély áll fenn, hogy ez a hasadás hamarosan terjedni fog lefelé. Hitler erkölcsének ez a hasadása nagyobbfokú német gyengeséget árul el, mint amilyet a szovjetek, mint ellenség, tulajdonítanak Németországnak. Hitler első súlyos katonai hibája az Oroszországba való betörés volt. A közeledő hideg tél küszöbén a Vörös Hadsereg még együtt van, s „tél tábornok" és „szétmorzsolódás tábornok" kéz a kézben fog dolgozni a szovjetek főparancsnokságával.

FELJEGYZÉSEK *Washington, 1941 október 15.*

Nem kérdés, hogy a Don-medence és Nyugat-Oroszország német megszállása nagy mértékben megfosztja a szovjetkormányt az ipari segédeszközöktől. Emellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Volgától keletre még egy nagyterjedelmű országrész és egy iparilag nagyon fejlett terület van. Jobban hasonlít a Mississippi völgyének messzi elnyúló, termékeny lapályaihoz, mint mondjuk Pennsylvániához. Ez a Volgától keletre eső térség gazdag vasércben, szénben és egyéb nyersanyagokban. Mondhatni, úgy viszonylik a Donecmedencéhez, mint St. Louis, Gary és Detroit a clevelandi és pittsburgi iparvidékekhez, hogy saját országunkból vegyünk hasonlatot. Az oroszok maguk Magnitogorszk-ot csakugyan a Szovjetúnió Garyjának nevezik. Ez a város a nagybecsű mágneses vasércet tartalmazó bányától

kapta a nevét, mely az ottani óriási vasműveket látja el. Ezeket a hatalmas gyártelepeket amerikai társaságok és mérnökök tervezték s szerelték fel a legmodernebb kohókkal, acél- és hengerművekkel. Tovább nyugatra fekszik — s Magnitogorszkkal vonat köti össze — a Kuzsnyec-medence, hol túlontúl gazdag kokszkészletek vannak. A „vetélő" két végén fekszenek a hatalmas acélművek; a vasércet az egyik irányba szállítják, a kokszot az acéliparrészére, a másik irányba.

Az amerikai-orosz kereskedelmi kamara tudósítása szerint 1938-ban az ottani acélművek egy sor műhelyből álltak, amelyek az acélgyártás egész körforgását egyesítették, a nyersanyagtól a készáruig. Ezekhez járultak még a kiegészítő és szerelő gyártási műveletek műhelyei. A magnitogorszki hengermű a legújabb amerikai módszer szerint, futószalag-rendszerrel dolgozik. Az 1938-ik évben ezek a művek 1,800.000 tonna nyersvasat, egymillió hatszázezer tonna acélt és 1,260.000 tonna hengeracélból készült gyártmányt szolgáltattak.

Az Ural szívében fekszik Cseljabinszk városa, mintegy 100.000 lakossal. Az amerikai-orosz kereskedelmi kamara 1939. évi jelentése szerint traktorgyára kereken 15.000 traktort termel évente. A kormány lázas védelmi előkészületei folytán, az utóbbi három évben ez a mennyiség kétségtelenül tetemesen fokozódott. A százezer lakosú UFA-motorgyára, ugyane forrás szerint, 10.000 motort készített évente. Ugyanebben a kerületben, Permben, nagy gyárak vannak, melyek Wright szabadalma alapján Cyclon-motorokat állítanak elő. Itt már három évvel ezelőtt fennállt a lehetőség, hogy tízezer tankot gyártsanak évente. Nem lehet kétségbevonni, hogy ez az iparterület az utóbbi három év védelmi programjának keretein belül erősen kiépült.

Szverdlovszk, e kerület fővárosa, hatalmas gép- és fegyvergyárakkal rendelkezik. 1938-ban azzal dicsekedtek a szovjetmérnökök, hogy ezek a gyárak elérik a németországi híres Krupp-művek termelését, sőt meg is tudják azt duplázni. Ugyanebben a kerületben fekszenek Beresniki és Szolikoneszk rendkívül fejlett vegyipari művei.

NAPLÓ *Newyork, 1941 október 27.*

„Bill" Batt éppen most ért vissza Oroszországból. A Szovjetunióba indított különleges elnöki küldöttség tagja volt miniszteri ranggal az anyag és a fel-ze-

relés ügyében. A termelésvezetőség (Office of Production Management — OPM) irodájában Batt az igazgató teendőit látja el, feladata: biztosítani a honvédelem részére szükséges készítmények és anyagok szolgáltatását. Ő, egyike az ország vezető nagyiparosainak, a honvédelem ügyére beállítva, erélyessége, személyisége és egészséges felfogásával erős benyomást keltett Washingtonban. Mint a küldöttség tagja, mindennel dolga akadt, ami a szovjeteknek szükséges anyagokhoz és felszerelésekhez tartozott. Megkérdeztem, lefestené-e nekem az orosz helyzetet, úgy, amint látja és megítéli, amit én aztán szívesen közölnék Oroszországról szóló könyvemben. Hozzátettem, hogy sok olvasó szeretné megismerni „keresztmetszetét", amellyel kiegészítené a küldöttség más tagjainak nyilvánosságra hozott magyarázatait. A következőképpen nyilatkozott:

„Oroszországi látogatásunk alatt tanultunk egyetmást, ami rendkívül fontos az amerikai nyilvánosság számára. Jelentősek ezek a dolgok, mert kapcsolatban állnak országunk kritikus kérdésének eldöntésével: menynyire menjünk a nemzetiszocialisták ellen védekező Oroszország megsegítésében? Rövid tartózkodásunk alatt számomra egy alapvető tény tökéletesen világossá vált: pontosan annyira kell mennünk, amennyire termelési lehetőségeink, s Nagybritanniával és Kínával szemben vállalt kötelezettségeink határain belül elmehetünk".

„Hogyan jöttem erre az elhatározásra, s miért gondolom, hogy ez az eljárás a legközelebbi és a legbiztosabb, amit a mostani időpontban követhetünk? Mert az orosz kormány vezetőit, a tiszteket és nemkevésbé a népet teljesítőképesnek, bizakodónak és harcrakésznek találtam. Ez a nép elhatározta, hogy kitart és megveti még a gondolatát is a Németországgal kötendő különbékének. Mert mindazok után, amit láttam és tapasztaltam, az orosz katonai felszerelés általában kitűnő és az adott kereteken belül előnyösen használják fel. Mert jól vezetett, bámulatos nagyságú orosz gyárakat láttam, amelyekben intelligens művezetők és ügyes munkások tevékenykedtek. Mert azzal az erős érzéssel hagytam el az országot, ha mi oly keményen és gyorsan dolgozunk, amint csak birunk, úgy hathatósan támogatni tudjuk majd Oroszországot, még mielőtt a nemzetiszocialista felszerelés tisztán számbeli túlerejének nehéz súlya azok javára billentené a mérleget."

„Ha Oroszország fizikai erejének és derekasságának e tényeit és benyomásait világosan szemügyre vesszük, úgy más problémák másodrendűvé vagy jeletéktelenné válnak mögöttük. Az a tény, hogy az ő kormányzati rendszerük és a miénk alapjában véve különbözik egymástól, ne tévesszen meg bennünket. Az a körülmény, hogy saját országunk felszerelésének megerősítésére használni *tudnánk* azokat a felszerelési cikkeket, melyeknek Oroszországba való küldését elvállaltuk, rövidlátó indokolása volna az azonnali segítség megtagadásának".

„Bizonyos körülmények összefüggő és kényszerítő sora áll előttem, mint amit egyedül érdemes figyelemre méltatni: az oroszok vitézül és jól harcolnak, jól fel tudják használni az általunk nekik ígért anyagokat és felszerelési tárgyakat, s ameddig harcolnak, minden időkre távol fogják tartani a háborút partjainktól. Ezért azt mondom, szállítsunk nekik árut, szállítsunk nekik azonnal, s szállítsunk nekik, bármily áldozatokba kerüljön is s bármily eszközöket vegyen igénybe a szállítás. Megítélésem szerint az Amerikai Egyesült Államok jól felfogott érdekében ez a döntés okos, előrelátó és praktikus lenne".

NAPLÓ *Newyork, 1941 október, 28.*

A „Dutch Treat Club" meghívására ma villásreggelin nemhivatalosan felszólaltam tegnapi előadásommal kapcsolatosan, amelyet a Madison Square Gardenben tartottam Oroszország segélyezésének javára. Clarence Buddington Kelland elnökölt s én mintegy húsz perc hosszat tényeket tártam a jelenlévők elé Szovjetoroszországról és a kommunizmusról. Ezután kérdések következtek.

„Végig ki tud-e tartani Oroszország?"

„Van-e vallásszabadság Oroszországban?"

„Különbékét fog-e kötni Sztalin Németországgal?"

E legutóbbi kérdés ujjmutatás volt számomra, mily tökéletesen tévesen látják idehaza az orosz helyzetet. A döntő jelentőségű mai kérdés inkább így hangzik: „Kényszeríteni fogjuk-e *mi* Sztalint, hogy még egyszer békét kössön Hitlerrel?" Mi, helyesebben az európai demokráciák 1939 augusztusában Hitler karjaiba kergették Sztalint. Mi, azaz ezúttal Anglia és Amerika megint Hitler karjaiba kergethetik Sztalint, ha azt kell gondolnia, hogy cserbenhagyjuk, a szovjethadsereget csak az ismert gesztenye miatt használjuk ki és bolonddá tartjuk, mint

ezt Chamberlain és Daladier tették München előtt és után s a mostani Armageddon előestjéig.

Sztalin realista. Ő épp úgy ismeri a teutonok ősi négyszázéves harcát a szlávok ellen, mint az orosz nép, s tudják, milyen sors jutott Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Lengyelországban szláv testvéreiknek Hitler nemzetiszocialistáinak kezei között osztályrészül. Mint a tegnapi gyülekezet előtt mondtam, meg vagyok győződve, hogy az oroszok „inkább mint szlávok halnak meg, semhogy mint rabszolgák éljenek Hitler alatt". Se Sztalin, se az orosz nép, amely most az áldozatkészség szellemében, az orosz nacionalizmustól feltüzelve a hazáért és „Oroszország Anyácskáért" kétségbeesetten harcol a nemzetiszocialista betörés ellen, nem tűrne meg semmiféle „csillapító politikát" a Kremlben.

Csak egyetlen egy lehetséges megfontolás tudná Sztalint vagy egy más okos embert a jelen körülmények között arra indítani, hogy békét kössön Hitlerrel. Az a feltevés, hogy a további ellenállás reménytelen, mert az Egyesült Államok és Nagybritannia nem küldi vagy nem akarja küldeni azokat az árucikkeket, amelyek a harc folytatását lehetővé tennék és ezáltal céltalan lenne a védekezés folytatása. Ilyen feltevés mellett a létfenntartási ösztön megtalálhatná a kétségbeesett kiutat: békét kötni, abban a reményben, hogy később folytathatják a harcot.

Ha ki akarjuk kapcsolni egy új orosz-német szerződés, vagy orosz-német különbéke minden lehetőségét, akkor nézetem szerint ezt kell tennünk: lábhoz a fegyvert és szállítani az árukat. Nem számolhatunk tovább azzal, hogy más nemzetek felbátorodnak és követni fogják meggyőződéseinket. Biztosítanunk kell a Szovjetúniót, hogy gyakoroljuk is, amit a nemzetek önrendelkezési jogáról prédikálunk. Ez azt jelenti, hogy a háború alatt és azután is az orosz népnek odaítéljük a jogot, hogy maga válassza meg azt a kormányformát, melyet kíván. Ha ezt tesszük, akkor megtartjuk és megérdemeljük bizalmát. Ezzel megvilágíthatjuk hitünket, hogy az amerikai és az orosz nép egy oly világban, amely a béke felé fordul, barátokként tudnak majd élni.

NAPLÓ *Washington, 1941 október 28.*

Az előző oldalakon megpróbáltam becsületesen és tárgyilagosan leírni azt, amit Oroszországban átéltem.

gántulajdont és egyénileg vezetett termelést őrizzünk meg, vagy állítsunk ismét helyre, amennyi az észszerű fejlődéssel összeegyeztethető. Ez lesz próbakövünk. Saját nemzedékünk és az utánunk következő nemzedéknek szembe kell néznie ezzel a problémával, ha nem akarja, hogy a hajó a rakományával együtt elvesszen.

Az eltolódás balra élesen érezhető lesz ez után a háború után és valóban fenn fog állni a veszély, hogy túl gyors s túl heves lesz. De nem lehet meg, ha a tapasztalat, mely eredménye volt az orosz forradalmi kísérletnek, lefékezné ezt a törekvést. Az orosz „laboratóriumnak" meg kell érlelnie minden becsületes és intelligens emberben, aki a gyökeres megoldás felé hajlik, a megértést, hogy biztos haladás csak lassú fejlődés útján jöhet létre. Öröklött, az ideg- és a mirigyrendszeren alapuló reakciókat nem lehet egy nemzedéken belül megszüntetni. Túlgyorsan alkalmazott gyógyszerek nagyobb bajokat okozhatnak, mint azok, melyeket meg kellett volna szüntetniök.

A brit birodalom, a két Amerika, Oroszország és vele együtt Kína a nagy, egymást kiegészítő hatalmai a világnak. Érdekeik, kormányeszméik és céljaik nem állnak ellentétben egymással. Sőt több ennél: egyesített természetes segélyforrásaik, emberanyag, szárazföldi és tengeri haderő, hadászati nyersanyag, ipari termelés és összegyűjtött vagyontartalék tekintetében uralkodnak a nemzetközi helyzet fölött. Ezek az országok természetes tengelyt alkotnak, amely elég erős ahhoz, hogy a fasiszta hatalmakkal dacolni tudjon. Közös akarattal és szándékkal nemcsak legyőzheti a fasiszta hatalmakat, de segíthetne a legyőzött népeken is saját kormányaik átalakításában, hogy minden ember tisztességes világban élhessen, amelynek polgárai civilizált emberek.

Ebben a „zárószó"-ban ugyanazt szeretném mondani, mint az előszóban. Azok után is, amiket Oroszországban láttam, hálás vagyok saját kormányformánkért. Az élet és vagyonbiztonság lehető legmagasabb mértékét juttatja minden egyes embernek, még magával az állammal szemben is. A polgári és vallásszabadság maximumát biztosítja. Minden férfinak és nőnek egyforma gazdasági lehetőséget és munkabért nyujt, mindenkinek teljesítménye és tehetsége szerint, az emberi gondolkodás és cselekvés minden területén. A keresztény vallás alapfogalmain nyugszik. Végső fokon a kormányzat nem ura, hanem szolgája a népnek. A Konfuciustól Krisztusig terjedő erkölcsi rend-

De az az érzésem, hogy az olvasó az elébe tálalt „Hivatalos tudósítások" kiegészítéseképpen tudni szeretné, mik az én személyes, általános következtetéseim. Röviden így hangzanak:

Lenin ás Trockij Oroszországa — a bolsevista forradalom Oroszországa — már nem létezik. A fejlődés lassú, szigorú és gyakran kegyetlen irányításával a kormányzat megteremtette a jelenlegi államszocializmus rendszerét, amely részben kapitalista elveket követ és mindinkább jobboldali irányban halad.

A kísérlet életképessége végett engedményeket kellett tenni az emberi természetnek. A mostani kormányzat elméletileg a demokráciához tartozónak vallja magát. Mind gyakorlati, mind eszmei okokból, erről meg vagyok győződve, őszintén a békének hódol. Ezenkívül a mostani kormányzat állítja és hirdeti a polgári és vallásszabadság alkotmányos védelmét. Az ilyen alkotmányos védelem hatásai nem minden területen nyilvánulnak meg tökéletesen és pedig politikai és személyes természetű okok miatt nem, mint ezt saját országunkban szerzett tapasztalatokból is tudjuk. Meggyőződésem szerint az orosz nép olyan, mint az orosz kormány s a szovjetvezetők végeredményben altruista szándékoktól vannak áthatva. Eltökélték, hogy előmozdítják a testvériséget az emberek között és megjavítják az egyszerű emberek sorsát. Olyan társadalmat szeretnének teremteni, amelyben egyenlő jogú, erkölcsi eszményektől vezetett emberek élnek. Óhajtják a békét. Nagy áldozatokat hoztak e szellemi törekvések megvalósítása érdekében. Most a mi harcunkat harcolják a hitlerizmus ellen, s meg kell kapniok minden lehető segítséget, gyorsan és a baráti együttműködés szellemében.

Az általunk ismert civilizáció állandó engedmények eredménye az egyéni jogok terhére és egy központi hatalom javára a közjólét érdekében. Az ú. n. haladás ugyanolyan iramot tartott, amilyen mértékben ez a helyzet szerkezetileg kialakult. Országunk, s általában a demokratikus világ megérte, hogy egyre több magánvállalkozás lesz közérdekű jelentőségű, miért is az állam hatalmába keríti és ellenőrzi azokat. A háborús szükség hajtóereje sietteti most ezt az irányzatot, s a kormány ma többször veszi át a magánvállalkozás irányítását, mint bármikor ezelőtt. Ez után a háború után fel fog merülni a probléma, hogy az individualizmus értelmében annyi ma-

szerek azon épültek fel, amelyek a mi civilizációnkat teremtették meg. Ez a kormányforma a legvégső és legfőbb reménye a személyes és politikai szabadságnak egy fenyegetett világban.

Bízom benne, hogy minden állampolgárunk abban a törekvésben egyesül, hogy megőrzi és megvédi ezt a kormányformát.

Tizedik rész

FÜGGELÉK

LITVINOV A KIS NEMZETEKRŐL

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
SANDLER SVÉD KÜLÜGYMINISZTER
MOSZKVAI LÁTOGATÁSÁRÓL

Moszkva, 1937 július 28.

Sir!

Nem hivatalos beszélgetés közben Sandler moszkvai látogatása felől érdeklődtem Litvinovnál. Litvinov kijelentette, hogy Sandler többek közt azzal indokolja a népszövetségi egyezmény 16. cikkelyének olyan értelmű megváltoztatását, hogy az ne legyen alkalmazható a kis nemzetekre, mert egy ilyen intézkedés az Egyesült Államoknak lehetővé tenné a Népszövetségbe való belépését. Az Egyesült Államok ebben az esetben a közös akciókra vonatkozó kötelezettség nélkül tehetné meg ezt a lépést. Azt feleltem, hogy ezt az indokolást nagyon erőszakoltnak tartom és véleményem szerint a jelen pillanatban semmiféle meggondolás nem indíthatná az Egyesült Államokat arra, hogy a Népszövetség tagja legyen, még akkor sem, ha a 16. cikkelyt törlik.

Litvinov Sandler álláspontjának értékelésénél nagyon türelmetlenül és erőteljesen fejezte ki magát: „Német propaganda" eredményének mondta ezt a magatartást.

Litvinov úgy véli, hogy a kis nemzetek közül néhányan szabadulni szeretnének a 16. cikkely alkalmazásától, mert ez egy közös népszövetségi akcióval járhatna Németország ellen, miután közülük már többen nagyon megszenvedtek a 16. cikkely alapján Olaszország ellen alkalmazott intézkedések (szankciók) elrendelése következtében. Ha Svédország ennél az eljárásnál elvállalná a vezető szerepét, akkor, vélte Litvinov, Németország érdekében kísérletezik. Ő azt hiszi, hogy Hitler valamennyit, egyik országot a másik után meg fogja semmisíteni és a háború „valahol Európában" azt jelenti majd, hogy „mindenütt háború", mert „a béke oszthatatlan".

Ebben, azt hiszem, teljesen igaza van. Egy reális katonai szövetség Nagybritannia, Franciaország és Orosz-

ország között Hitler és Mussolini ellen, lenne valószínűleg az egyedüli, ami Hitlert visszatartaná attól, amit ő maga olyan vakmerően szándékának nyilvánított.

Semmiféle alapom sincs az itt Sandlernek tulajdonított magatartás bizonyítására, Litvinov fenti közlésének kivételével. Bizonyos, hogy Sandlernek sem Moszkvában tartott beszédében, sem stockholmi sajtónyilatkozatában nincs olyasmi, amiből azt lehetne következtetni, hogy Svédország az egyezmény gyengítését javasolja, vagy — legalább elméletileg — eltérne a kölcsönös segélynyujtást célzó regionális egyezmények megkötését ellenző politikájától.

Litvinovot alighanem az kedvetleníti el, hogy Svédország nyilvánvalóan lebecsüli a regionális kölcsönös segély-egyezményeket, s a béke fenntartása leghatásosabb s legcélszerűbb eszközének a skandináv országok egymásközötti megegyezését tartja a Népszövetség keretei között. Svédország ellenállása az ilyen külön egyezményekkel szemben szemmelláthatólag épp úgy nem tetszik Litvinovnak, mint az Egyesült Államok távolmaradása a Népszövetségtől. Ezt még tetézi Sandler stockholmi sajtónyilatkozatának azon fordulata: a skandináv országok közös megegyezésének célja „nem az, hogy baráteságtalan viszonyokat teremtsen, hanem ellenkezőleg, hogy jobb kölcsönös megértést hozzon létre Északeurópában és jótékonyan hasson a Népszövetségen belül".

Érdekelni fog, ha jövő hónapban svédországi látogatásom alkalmával ezt a helyzetet még közelebbről megvizsgálhatom.

FINNORSZÁG TRAGÉDIÁJA — ELŐJÁTÉK

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
FINNORSZÁGI LÁTOGATÁSOMRÓL

Helsingfors, 1937 augusztus 2.

Sir!

Tervemhez híven, három napot töltöttem Finnországban. Alkalmam volt ott Cajander miniszterelnök úrral, dr. Holsti külügyminiszterrel és több kormányférfival személyesen beszélgetni, s az ország néhány kimagasló üzletemberét is megismertem.

Finnország a nagy jólét időszakában él. Az ipari termelés, a mezőgazdaság, a hajózás, a munkaszerzés és a kereskedelmi tevékenység — mindez hatalmasan fellendült, a kivitel emelkedett, az adóbevétel szintén.

Finnország legfőbb vásárlója Anglia. Részben bizonyára ez az oka annak, hogy európai külpolitikájának vezetését Angliára bízza. Behozatalának nagyobb részét Finnország azonban Németországban vásárolja. Azt mondják, a német befolyás itt nagyon erőszakos.

Még emlékszünk, hogy dr. Holsti a Szovjetúniót mult tavasszal meglátogatta. Mint annakidején jelentették, az amerikai nagykövetség fogadást rendezett tiszteletére.

Finnország be akart lépni a skandináv blokkba (Norvégia és Svédország), melynek főcélja, hogy Dániával, s legújabban Belgiummal együtt megőrizze a békét, s katasztrófa esetén saját országaik biztonságát. Finnország megtudta, hogy „az oslói blokkban" való részvételét Svédország nem látja szívesen, mert fél attól, hogy Finnország és a Szovjetúnió között feszült a viszony. Tudjuk, hogy évek óta kedvetlenség van a két ország között Karélia miatt, amelynek lakossága részben finn, de a Szovjetúnió egyik köztársasága. A szovjetkormány nagyszabású erődítményeket épített a finn határon, s ezekkel összefüggő katonai előkészületeket tett. Emellett a Szovjetúnió arra gyanakodott, hogy Németország megegyezett Finnországgal arra az esetre, ha német-balti támadás indulna meg a Szovjetúnió ellen.

Úgylátszik, ezek a viszonyok tették indokolttá a finn külügyminiszter látogatását. Finnország helyzete a két hatalmas szomszéd közt nem irigylésreméltó. Néhány nappal ezelőtt a német flotta kilenc-tíz hajója barátságos látogatást tett Helsinkiben. A moszkvai hivatalos sajtó támadó hangnemben írt a finn-német barátság ezen kinyilvánításáról. A finn lapok viszont azért látszottak ingerülteknek, mert a Szovjetúnió azt hiszi, hogy előírhatja országuknak, mennyire mehetnek udvariasságuk kifejezésében egy baráti szomszéd állam irányában. Ez szemlélteti a túlérzékenységgel telített légkört.

A skandináv blokk, véleményem szerint, igen közel áll a brit külügyminisztériumhoz.

A finn politikában van valami, amit a Németország iránt táplált baráti érzések hátterének nevezhetnek. Ezeknek az érzéseknek történelmi okuk van, s arra a segítségre vezethetők vissza, melyet Németország Finnországnak nyujtott Oroszország elleni függetlenségi harcában.

Ámde a finn lényegében erős, demokratikus, szabadságszerető, független nép. Különböző emberekkel folytatott beszélgetéseimből azt az egyértelmű és igen erős benyomást nyertem, hogy Finnország alkotmányánál és kormánya természeténél fogva ellentétben áll Hitler világnézetével és kormánypolitikájával. Finnország ösztönösen nem németbarát.

Finnország politikája azonban, ilyen meggondolásoktól teljesen függetlenül, nagyon kényes földrajzi és stratégiai helyzetének felismerésén nyugszik, amennyiben két hatalmas ország közé van beékelve, továbbá azon az elszántságon, hogy gyakorlati eszközökkel, amennyire lehetséges, mindkét fél kihívását elkerülje, de mindenesetre mindent megtegyen azért, hogy ne legyen harctér, mert ez esetben elvesztené politikai függetlenségét, gazdasági szabadságát, s jólétét.

LETTORSZÁG, AZ ÜTKÖZŐ ÁLLAM

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK LETTORSZÁGI LÁTOGATÁSOMRÓL

Riga, Lettország, 1937 augusztus 15.

Sir!

A lett kormány érthető okokból odaadó híve a Népszövetségnek. Az ország egész külpolitikája azon a kívánságon alapul, hogy megőrizze a nemzet függetlenségét és sértetlenségét. Ennek életfeltétele a béke. Ezért is Németországgal, Lengyelországgal és a Szovjetunióval való állandó egyezkedés és teljes semlegesség parancsoló szükségessége ennek az országnak. Lettország védekező és támadó szövetségben áll Észtországgal. Tagja az ú. n. balti blokknak. Amennyire megítélhettem, a kormány tagjai barátságosabb érzésekkel viseltetnek Lengyelországgal, mint Németországgal, vagy a Szovjetunióval szemben. Anglia Lettország legnagyobb vásárlója és lényeges befolyása van.

Az elnök, dr. Ullmanis, egy ideig magántanára volt a nebraskai egyetem mezőgazdasági kollegiumának. Munters, a külügyminisztérium titkára, harminc éves fiatalember (nagyanyja skót nő volt), négy nyelven kívül oroszul is folyékonyan beszél. Kivételesen tehetséges, okos és pompás férfi. A legkiválóbb három ember a többiek közül látszólag Balodis tábornok, a hadügyminiszter, aztán a pénzügyminiszter és a kereskedelemügyi miniszter. Mindegyikkel folytattam megbeszéléseket, az elnök kivételével aki szabadságon volt.

Ha Anglia és Franciaország békét kötne Németországgal és Olaszországgal és egy „nyugati Locarno"-t határozna el* Oroszország bevonása nélkül, vélte Munters ál-

* Bizonyára emlékezünk, hogy a locarnói szerződés (1925) kísérlet volt Nyugateurópa békéjének biztosítására. Meghatározta, hogy Nagybritannia és Olaszország minden támadással szemben biztosítják Belgium, Franciaország és Németország határait. Az érdekelt kormányok arra is kötelezték magukat, hogy nem támadják meg egymást. A szerződés választott bírósági eljárásról is gondoskodott arra az esetre, ha Németország és a többi résztvevő állam — Franciaország, Belgium, Lengyelország és Csehszlovákia — közt ellentétek merülnének fel.

lamtitkár, akkor ez nem jöhetne létre anélkül, hogy megfontolt és gyakorlati intézkedéseket ne tennének Keleteurópa békéjének biztosítása végett. Ebben az összefüggésben megjegyezte, hogy néhány hónappal ezelőtt hosszasan beszélt Newille Chamberlain-nel, s ez kifejtette az eszmét: a keleteurópai béke biztosítása egy Németország, a balti államok, Lengyelország és Románia közötti megegyezéssel jöhet létre, amikor is Németország ezekkel az állmokkal ugyanolyan egyességet kötne, mint amilyet ezek az államok Oroszországgal kötöttek. Ilyen megnem támadási szerződésekkel, s a támadó világos meghatározásával biztosítani lehetne a békét, amennyire azt szerződések biztosíthatják. Ezáltal „tető" épülne Németország és Oroszország fölött anélkül, hogy ezeknek közvetlenül kellene megegyezniök egymással, mert feltehető, „hogy Hitler jelenleg semmi körülmények között nem írna alá egy Szovjetunióval való szerződést. Egy ilyen elrendezés, mondta, kivezető út lehet, s legalább egyidőre biztosítaná Keleteurópa békéjét".

LITVÁNIA RETTEGÉSBEN ÉL

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
LITVÁNIAI ÉS MEMELI LÁTOGATÁSOMRÓL

Memel, Litvánia, 1937 augusztus 16.

Sir!

Litvánia a Szovjetúnió és Németország közötti veszedelmes zóna közepén fekszik. Bár szigorúan korrekt kapcsolatokat szeretne Németországgal fenntartani, mégis a Szovjetúnióval határos európai országok közül a legbarátságosabb érzés tölti el Oroszország irányában. Természettől fogva németellenes. Egyetlen és valódi kijárata a tengerhez: Memel (Klaipeda) s állandóan aggódik, hogy a nemzetiszocialista kormánynak esetleg ismét Memel Németországhoz való csatolása lehet a szándéka. A kormányt és az egész népet keserű és ellenséges érzések töltik el Lengyelország iránt. 1920 októbere óta ez a helyzet még kiélesedett, amikor egy Litvánia és Lengyelország közötti megegyezéssel ellentétben Vilnát (Litvánia akkori fővárosát) a lengyelek megszállták, s azóta is megszállva tartják. Ez az elkeseredett ellenséges indulat sűrű katonai védelmi vonalakban és a két ország közötti határ teljes lezárásában nyilvánul meg. Nem érintkeznek egymással. Így pl. számomra is lehetetlen volt, hogy Memelből egy táviratot küldjek Biddle nagykövetnek Varsóba. A Szovjetúnió ezért többé-kevésbé Litvánia természetes szövetségese Lengyelországgal és Németországgal szembeni ellenséges magatartása folytán.

Külpolitikájának két közvetlen célja:

1. Vilnának, a most lengyel tulajdonban lévő egykori fővárosnak újbóli visszacsatolása;

2. Memel kikötőjének megtartása Németország ellenére is.

Litvánia tagja az ú. n. balti blokknak, s együttműködik két északi szomszédjával, Lett- és Észtországgal, de a blokk többi tagjával való közös eljárás egyöntetűségét mindig zavarja a Lengyelország iránti gyűlölet. Egy másik tényező, amely ezt a szövetséget megbénítja, az a

körülmény, hogy mind Lettország, mind Észtország félnek a szovjet érdekkörbe való túlságos bevonástól és félnek valószínűleg egy túlszoros litván kapcsolattól is, attól tartva, hogy ez visszavonhatatlanul a Szovjetunióra támaszkodik s ennek merő eszközévé válik. Végső fokon, legalább pillanatnyilag valószínű, hogy két bevallott ellenséggel szemben az önvédelem érdeke maradt felül és Litvánia, ha Lengyelországgal és Németországgal háborúba keveredik, a Szovjetunióban talál leghatalmasabb segítőre.

Memelt, mint közvetlenül Németország és Litvánia közötti elintézés alatt álló problémát tekintve, a helyzet jelenleg jobbnak látszik, mint az utolsó két évben. Az utolsó választások 1934-ben voltak Memelben. Akkor Hitler Tilsitben mutatkozott tüntetőleg közvetlenül a határon, s azt állítják, 25.000 embere áll ott fegyverben. Az a benyomásom, hogy a litvániai választások egészen tisztességes módon folytak le. Az eredmény az volt, hogy az összesen 29 tagból álló kormányba csak öt litvánt választottak be. A kikötőváros lakossága túlnyomórészt német, s forró rokonszenvvel viseltetik Németország iránt. Azt hallottam, hogy Litvánia kormánya az utóbbi hónapokban megbízhatóan arról értesült, hogy „Hitlernek pillanatnyilag nincsenek támadó szándékai Memellel szemben".

DINAMIT DANZIGBAN

JELENTÉS AZ ÁLLAMTITKÁR ÚRNAK
DANZIG SZABADÁLLAMBAN TETT LÁTOGATÁSOMRÓL

Danzig, 1937 augusztus 18.

Sir!

Rendkívül érdekes megbeszélésem volt Frank szenátorral és dr. Blumeval. Az utóbbi 40 év körüli férfi, szellemes és elmés. Összeköttetésben áll a külügyminisztériummal és titkárféle szolgálatot teljesít az elnök mellett. Nagyon nyiltan beszélt. Danzig szabadállam tarthatatlan állapotát semmiképpen sem látja megoldhatónak. Egyetlen megoldást hozhat a jövő, s azt is „Isten tudja, mikor". Kifejtette ennek a kivezető útnak az eszméjét. Leírta, milyen veszedelmeket okozhat a lengyel kormányak az ország népességének komoly és általános nyugtalankodása. Ezeket a különböző lengyel társadalmi osztályok elviselhetetlen egyenetlenkedései okozzák, továbbá az a körülmény, hogy nagy csoport ukrán s fehérorosz lakott Lengyelországnak Oroszországgal határos területein. Ha ezek a tekintélyes lengyelországi orosz kisebbségek, mondta, a Szovjetúnió és a kommunizmus hatásaival annyira telítődnek, hogy más lengyel forradalmi elemekkel együtt forradalmat indítanak meg, akkor majd belátja Lengyelország, hogy valódi érdekei Németországhoz fűzik, s hogy a német birodalom igazi barátja. Ilyen körülmények között, vélte, Danzig megint német fennhatóság alá kerülhet, ahová tartozik, s ez helyre fogja állítani a város gazdasági és politikai jogait. Danzig szabadállam kormányára vonatkozólag azon a véleményen volt, ha megkérdezné valaki Danzig egyszerű embereit, hogy mit óhajtanak, akkor nemcsak azt felelnék, hogy szabadítsák meg őket a lengyel uralomtól, hanem azt, hogy a lengyel korridort is meg kell szüntetni. Belátta azonban, hogy ez egy ideig még lehetetlen, mert a Német Birodalom megegyezése Lengyelországgal 1944-ig érvényes.

Danzig szabadállam hivatalos személyiségei nem igen érdeklődtek a Szovjetúnió iránt és nem törődtek azzal, ami ott történik. Lengyelország vezető embereit azonban

nagyon érdekelték ezek a dolgok és sok kérdést intéztek hozzám. A Szovjetunióval szembeni magatartásuk határozottan bíráló volt és ellenséges, bár elővigyázatosak voltak, amikor megjegyzéseiket nem hivatalosaknak jelentették ki, s bizonygatták, hogy Lengyelországnak, ha függetlenségét meg akarja őrizni, szigorúan korrekt semlegességet kell tanusítania Németországgal és a Szovjetunióval szemben.

Mindezek számomra azzal az eredménnyel jártak, hogy az itteni helyzet mesterséges és ingatag voltát felismertem és megtudtam, hogy az valószínűleg nyugtalanságok gócpontja lesz.

KÉT LEVÉL

FRANKLIN D. ROOSEVELT ELNÖK
LEVELE DAVIES NAGYKÖVETNEK

Washington, 1940 január 22.

Kedves Joe!

Hogy lehetővé tegyem új hivatalának átvételét, mint az államtitkár rendkívüli tanácsadója, elfogadom lemondását a belgiumi nagykövetségről és luxemburgi követségről január 16-ig visszaható érvénnyel.

Annál kevésbé sajnálom ezt, mert a minisztériumi új beosztása következtében továbbra is előnyét látjuk bőséges európai tapasztalatainak és az események kritikai értékelésének. —

Mivel most hivatalosan is elhagyja brüsszeli és luxemburgi állomáshelyét, biztosítani szeretném arról, hogy mennyire nagyrabecsülöm az ott végzett kitűnő munkáját; és annak is idejét látom, hogy külön is kijelentsem, új helyéről éppen úgy, mint előzőleg Moszkvából küldött beszámolói rendkívül értékesek voltak.

Ön szerencsés adottsággal értékelte a pillanat eseményeit és ritka pontossággal határozta meg befolyásukat az elkövetkező fejleményekre. Egészségesek és megbízhatók voltak ítéletei emberekről és intézkedésekről. Ezért különleges szerencsének érzem, hogy tanácsainak előnyét külügyi kérdésekben vezető állásából kaphatjuk meg.

Készséges híve

Franklin D. Roosevelt.

SUMNER WELLES ÁLLAMTITKÁR
LEVELE DAVIES NAGYKÖVETNEK

Washington, 1941 július 20.

Kedves Mr. Davies!

Amint tegnap Önnek mondottam, azoknak a tényeknek a nyilvánosságra hozatala, amelyeket a Szovjetunióban és az európai helyzet terén megfigyelt és amelyeket jelentéseiben és leveleiben rögzített, valószínűleg

nagy jelentőségű annak az ügynek az érdekében, amelyért a politikában és a háborúban küzdünk és határozottan közérdekű.

Ezért a minisztérium nevében örömmel közölhetem, hogy ez Önnek teljesen rendelkezésre bocsátja valamennyi itt található jelentését és a minisztérium megengedi, hogy belőlük tetszése szerint idézzen, bízva a közlés helyességéről alkotott ítéletében.

Maradok

készséges híve

S. Welles

EGY TÁVIRAT

A TASS SZOVJETOROSZ TÁVIRATI ÜGYNÖKSÉG
JELENTÉSE A VILÁG SAJTÓJÁNAK

Moszkva. 1945 május 21.

A Szovjetúnió legfőbb tanácsának elnöksége Lenin-renddel tüntette ki Joseph E. Daviest, az Északamerikai Egyesült Államok volt moszkvai nagykövetét, azért a gyümölcsöző tevékenységért, amely megszilárdította a szovjet—amerikai baráti viszonyt és a két ország népe között fokozta a kölcsönös megértést és bizalmat.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT

1936

NOVEMBER

3. Roosevelt elnököt megválasztják egy második hivatali időszakra, Maine és Vermont kivételével minden államban szótöbbséggel.
6. Egyezmény aláírása Nagybritannia és Olaszország között, amely gazdasági kapcsolatukat megint abba az állapotba helyezné vissza, melyben az Etiópia megtámadása miatti szankciók alkalmazása előtt volt.
14. A német kormány közli a versaillesi egyezményt aláíró hatalmakkal, hogy nem érzi magára nézve kötelezőknek a legfontosabb német víziutak ellenőrzéséről szóló határozmányokat.
15. Franco tábornok elővéde benyomul Madrid egyetemi negyedébe.
18. Roosevelt elnök Buenos Airesbe utazik, hogy résztvegyen egy békekongresszuson.
23. Egy orosz bíróság agyonlövésre ítéli E. I. Strickling német mérnököt, egy orosz szénbányában elkövetett szabotázs vádja alapján. Nyolc orosz mérnököt szintén elítéltek. Strickling büntetését tízévi börtönre változtatták át.
25. Sztalin a szovjetek nyolcadik általános kongresszusa elé terjeszti az új szovjet alkotmány tervezetét.

DECEMBER

1. Roosevelt elnök kijelentette az amerikaközti békekonferencián Buenos Airesben, hogy az új világ nemzeteinek vállvetve együtt kell haladniok a régi világ támadása esetén.
11. A brit képviselőház ratifikálta VIII. Eduard király lemondását.
14. VI. György, Anglia királya első üzenetét küldi a brit képviselőháznak.
15. Roosevelt elnök visszatér délamerikai útjáról.

16. A béke fenntartását célzó amerikaközi konferencia egyhangúlag a kollektív biztonság, a szerződések és benemavatkozási előírások mellett foglal állást.

1937

JANUÁR

2. Nagybritannia és Olaszország aláírják a földközi-tengeri egyezményt.
6. Roosevelt elnök a kongresszus előtt:, „A jogszolgáltatástól is elvárja a nép, hogy hozzájáruljon a demokrácia sikeréhez".
8. Roosevelt elnök aláírja a kongresszus határozatát a spanyolországi hajószállítmányok zárlatának ügyében.
23. A Radek és mások elleni per kezdete Moszkvában.
30. Hitler kijelenti, hogy Németország elutasítja a versaillesi egyezmény háborús adósságról szóló cikkelyét.

FEBRUÁR

5. Roosevelt elnök a kongresszus elé terjeszti a legfelsőbb szövetségi törvényszék kibővítéséről szóló tervezetét.
8. Malaga városa, a Földközi-tenger partján, megadja magát Franconak.

MÁRCIUS

5. A kommunista párt központi végrehajtó bizottsága kihirdeti a titkos választójog bevezetését s Rykovnak és Bucharinnak kizárását a kommunista pártból.
25. A brit kormány felmenti Franciaország kérésére Belgiumot a locarnói egyezmény alapján vállalt anyagi kötelezettségei alól.

ÁPRILIS

19. Brit. francia, német és olasz hadihajók megkezdik cirkálásukat a spanyol partok mentén a benemavatkozási egyezmény értelmében.

MÁJUS

1. Roosevelt elnök aláírja a semlegességi okmányokat.
12. VI. Györgyöt királlyá és császárrá koronázzák.

17. Juan Negrin új kormányt alakít a köztársasági Spanyolországban Largo Caballero és a kommunisták együttműködése kudarcot vallott.
28. Neville Chamberlain Stanley Baldwin utóda lesz a brit miniszterelnöki székben.
29. A spanyol köztársaságiak bombázzák a *Deutschland* német cirkálót a Baleari-szigetek mellett.
31. A német hadihajók bombázzák Almeria spanyol kikötőt a *Deutschland* bombázásának megtorlásaként.

JÚNIUS

11. Tuchacsevszki marsallt és hét más orosz tábornokot golyóáltali halálra ítélték házaárulás miatt.
20. Franco csapatai elfoglalják Bilbao nagy baszk tengeri kikötőt és gyárvárost Észak-Spanyolországban.
20. Franciaországban visszalép Léon Blum népfrontkormánya.
22. Camille Chautemps új francia kormányt alakít Leon Blummel mint miniszterelnökhelyettessel.
23. Németország és Olaszország kiválnak a spanyolparti négyhatalmi ellenőrző flottabizottságból.
29. A francia kormány beszünteti a kifizetéseket aranyban és külföldi valutában.

JÚLIUS

2. A szovjetkormány visszavonja járőreit és hadi gyorsnaszádait az Amur szigeteiről, melyeknek tulajdonát Japán vitatja.
17. Nagybritannia aláírja a tengeri fegyverkezés korlátozásáról szóló egyezményt Németországgal és Oroszországgal.
27. A német kormány lefoglalja az egész búza- és rozstermést.
29. Az első légitámadás a Japán és Kína közötti hadüzenet nélküli háborúban: Japán bombázók megtámadják Tiencint.

AUGUSZTUS

9. A japánok bevonulnak Pekingbe, Kína régi fővárosába.
12. Roosevelt elnök Black szenátort nevezi ki bírónak Van Devanter helyébe, akit a legfelsőbb törvényszékhez helyezett át.

25. Roosevelt elnök aláírja a legfelsőbb törvényszék perrendtartásának módosításáról szóló ügydarabokat.
26. Japán repülők gépfegyverlövésekkel megsebesítik a kínai brit nagykövetet.
28. Hull államtitkár közli Japánnal és Kínával, hogy az Egyesült Államok a háborús veszélyeket illetőleg magának és állampolgárainak minden jogát fenntartja.
29. A kínai kormány megnemtámadási egyezményt köt a Szovjetunióval.

SZEPTEMBER

6. A szovjetkormány azzal vádolja Olaszországot, hogy két Spanyolországnak szánt hajót elsüllyesztett.
7. Hitler kijelenti Nürnbergben az NSDAP kongresszusán, hogy Németország, Olaszország és Japán szövetséget kötöttek, hogy Európát megmentsék a „kaotikus őrültségtől".
10. Nagybritannia, Franciaország, Oroszország és hat kisebb földközitengeri hatalom kijelenti, hogy tengeralattjárók ezentúl csak saját veszélyükre operálhatnak a Földközi-tengeren. Németország, Olaszország és Albánia visszautasítják a nyon-i konferencián való részvételt, ahol az említett kijelentést tették.
14. Roosevelt elnök közli, hogy az Egyesült Államok kereskedelmi hajói hadianyagot szállíthattak Kínába és Japánba.
25. Mussolini meglátogatja Hitlert Münchenben és megszemléli másnap Berlinben a hadgyakorlatokat.
28. Mussolini kijelenti Berlinből egy rádióbeszédben a Róma—Berlin tengely szolidaritását.

OKTÓBER

5. Roosevelt elnök egy chicagói beszédében vesztegzárat követel a „támadó nemzetek" ellen.
7. Az Egyesült Államok külügyminisztériuma elítéli a kilenchatalmi egyezmény és a háborút elítélő Kellogg-paktum japán részről történt megsértését.
9. Olaszország visszautasítja az angol-francia felszólítást, hogy megbeszéljék csapatainak visszavonását Spanyolországból.
13. Németország kötelezi magát, hogy a belga semlegességet minden körülmények között tiszteletben tartja.

29. Németország visszautasítja Belgium meghívását a kilenchatalmi konferenciára Brüsszelben, ahol a kínai háború kérdéseit beszélnék meg.

NOVEMBER

6. Olaszország belép a német-japán antikomintern-paktumba.
28. A spanyol felkelőkormány — Franco kormánya — bejelenti a köztársaságiak kikötőinek ostromzár alá vételét.
29. Olaszország elismeri Mandzsukuó függetlenségét.

DECEMBER

12. Japán bombázók elsüllyesztik az Egyesült Államok *Panay* nevű ágyúnaszádját a Jangce-folyón.
14. Japán új kínai látszatkormányt állít fel Nankingban.
24. Az Egyesült Államok tiltakozására a *Panay*-eset miatt Japán azt válaszolja, hogy tiszteletben fogja tartani az amerikai jogokat. Másnap a külügyminisztérium kielégítőnek jelenti ki ezt a választ.

1938

JANUÁR

12. A szovjet képviselőház első ülését megnyitották Moszkvában.

12. Schuschnigg osztrák szövetségi kancellár Berchtesgadenben Hitlerrel tárgyal, s beleegyezik, hogy öt nemzetiszocialistát felvegyen a kormányába.
21. Eden Anthony külügyminiszter kilép Chamberlain kormányából, mert a kormányelnök ragaszkodott ahhoz, hogy Mussolinivel megegyezést kössön, annak ellenére, hogy Olaszország megsértette a Spanyolországra vonatkozó benemavatkozási szerződést.

MÁRCIUS

9. Schuschnigg osztrák szövetségi kancellár március 13-ára népszavazást hirdet az osztrák függetlenség megőrzése, vagy a Németországhoz való csatlakozás kérdésében.

11. Schuschnigg szövetségi kancellár visszalép a miniszterelnökségtől, hogy megelőzze Németország azonnali fegyveres beavatkozását. Seyss-Inquart, az új miniszterelnök német csapatokat hív az országba és kijelenti március 13-án Németország és Ausztria egyesülését.

ÁPRILIS

16. Nagybritannia és Olaszország megegyezést írnak alá, amelynek feltétele az olasz csapatok visszavonása Spanyolországból.
24. Konrad Henlein, a Szudétaföld nemzetiszocialistáinak vezetője nyilvánosságra hozza nyolc pontból álló „Karlsbadi program"-ját, a csehszlovák kormányhoz intézett követelésekkel.

MÁJUS

20. A csehszlovák hadsereg mozgosít, feleletül a cseh határon történő német mozgósításra.

JÚLIUS

2. A csehszlovák kormány több szudétanémet követelést elutasít.

AUGUSZTUS

3. Lord Runciman, mint Anglia „békéltetője és közvetítője" a csehszlovák válságban, Prágába érkezik.
15. Németországban szokatlan méretű hadgyakorlatok kezdődnek és egész hónapon át tartanak.
22. A Szovjetúnió közli a moszkvai német nagykövettel, hogy Oroszország 1935-ben tett ígéretének értelmében támadás esetén segítséget nyujt Csehszlovákiának.

SZEPTEMBER

12. Hitler kijelenti a nürnbergi kongresszuson, hogy a szudétanémetség cseh elnyomásának meg kell szünni.
15. Chamberlain Berchtesgadenbe repül, hogy Hitlerrel tanácskozzék. Daladier miniszterelnök és Bonnet külügyminiszter Londonban tárgyalnak az angolokkal és kijelentik, hogy egyetértenek Csehszlovákia feldarabolásával.
22. A csehszlovák kormány elfogadja az angol-német fel-

tételeket, amelyek egyértelműek a Németország előtt való meghódolással.

24. Chamberlain a Hilerrel való gadesbergi találkozóról a Csehszlovákiának szóló német követelések új jegyzékét hozza magával, amely messzi felülmulja mindazt, amire a franciák és az angolok a cseheket szorították.

29. Mussolini, Hitler, Daladier és Chamberlain találkoznak Münchenben és megegyeznek Csehszlovákia felosztásának feltételeiről.

30. A csehszlovák kormány a müncheni konferencia feltételeit elfogadja.

OKTÓBER

10. Német csapatok és Gestapo-ügynökök befejezik a Csehszlovákiától elszakított szudéta területek megszállását s több helyen átlépik a Münchenben kijelölt határokat.

NOVEMBER

7. Ernst von Rathot a párisi német követségen agyonlövi Herschel Grünspan, egy 17 éves lengyel zsidó, miután minden lengyel zsidót kiutasítottak a német birodalomból.

13. Göring kijelenti, a német zsidóknak meg kell téríteniök a károkat, amelyeket Rath agyonlövése után a német csőcselék okozott nekik, s ezenfelül egymilliárd márkát kell engesztelésül kifizetniök Rath haláláért. Roosevelt elnököt ez arra indítja, hogy jelentéstételre visszahívja Washingtonba Hugh Wilson nagykövetet. A németek is visszahívják Washingtonból diplomáciai képviseletüket.

1939

JANUÁR

25. Franco tábornok csapatai elfoglalják Barcelonát.

FEBRUÁR

2. A Szovjetúnió megszakítja diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, mert rövid idővel ezelőtt aláírta az antikomintern paktumot.

7. Több mint egymillió spanyol menekülő lépte át a

francia határt a köztársasági csapatok állandó visszavonulása miatt.

28. Chamberlain közli, hogy Nagybritannia törvényesnek ismeri el a Franco-kormányt.

MÁRCIUS

10. Sztalin beszédet mond a Szovjetúnió tizennyolcadik pártkongresszusán, s bírálja a békéltető politikát, azzal a figyelmeztetéssel, hogy Oroszország nem fogja más nemzetek számára a gesztenyét kikaparni a tűzből.
13. Hitler Berlinbe hívja Hacha elnököt, Eduard Benes, Csehszlovákia elnökének utódát. Tiso páter Szlovákiát önálló államnak jelenti ki.
15. Hitler kiterjeszti protektorátusát egész Csehszlovákiára; a német csapatok Prágába való bevonulása folytán megszűnik a köztársaság.
20. Románia kereskedelmi szerződést köt Németországgal.
21. Litvánia kiszolgáltatja Memel városát Németországnak.
29. A köztársasági Spanyolország maradványa meghódol Franco előtt.
31. Nagybritannia biztosítékot nyujt Lengyelországnak egy esetleges támadás esetére.

ÁPRILIS

7. Olasz csapatok bevonulnak Albániába s öt nappal később II. Viktor Emanuel király fejére teszi az albán koronát.
15. Roosevelt felszólítja Hitlert és Mussolinit, kötelezzék magukat tíz évi békére s felsorol 27 országot, melyeknek meg nem támadását meg kell ígérniük.
28. Hitler visszautasítja Roosevelt békeajánlatát, s visszalép az angol-német flottaegyezménytől, valamint a Lengyelországgal megkötött megnemtámadási szerződéstől.

MÁJUS

5. Maxim Litvinov külügyi népbiztos, szovjet részről a kollektív biztonság gondolatának fő zászlóhordozója, leköszön állásáról. Vjacheszlav Molotov lép a helyére.
10. Chamberlain miniszterelnök első kijelentése az Oroszországgal való együttműködésre irányuló titkos és eredménytelen fáradozásairól.

JÚNIUS

7. William Strang, az angol külügyi hivatal osztályfőnöke Moszkvába megy, hogy megkísérelje egy angol-orosz megegyezés kidolgozását.
22. György király és Erzsébet királyné visszaérkeznek kanadai és egyesültállamokbeli látogatásukról.

AUGUSZTUS

13. Danzig elleni, hónapokig tartó izgatás és Danzig „német erőkkel való áthatásának" hirdetése után Hitler saját követeléseit is messze meghaladva, meghívja dr. Burckhardt danzigi népszövetségi biztost Berchtesgadenbe tárgyalásra.
22. Ribbentrop német külügyminiszter Moszkvába repül, hogy aláírja a Szovjetunióval kötött tízéves megnemtámadási szerződést.
25. Angolok és lengyelek kölcsönös segélynyujtási paktumot írnak alá Londonban.
27. Hitler elutasítja Daladier felhívását, hogy ismét tárgyalást kíséreljen meg Lengyelországgal. Indokolása: Danzignak és a lengyel korridornak vissza kell kerülnie a birodalomhoz.
28. Franciaország lezárja a német határt.
30. Hitler elutasítja az angol felszólítást a Lengyelországgal való tárgyalásra, nem közli Lengyelországgal a feltételeket, melyeket a berlini angol követ javasolt.

SZEPTEMBER

1. Német csapatok hadüzenet nélkül betörnek Lengyelországba. A berlini angol és francia nagykövet kijelenti, ha a német csapatokat nem vonják azonnal vissza, akkor kormányaik teljesíteni fogják Lengyelországgal iránti segélynyujtási kötelezettségüket.
3. Egy kétórás ultimátum lejárta után Anglia d. e. 11 órakor hadat üzen Németországnak, a francia hadüzenet d. u. 5 órakor következik be. Winston Churchill mint az admiralitás első lordja belép a kormányba, s Anthony Eden a dominiumok államtitkára lesz.
8. Roosevelt elnök kihirdeti a nemzeti szükségállapotot, „amily mértékben ez az Egyesült Államok semlegességének megfelelő megóvására és honvédelmünk meg-

erősítésére a békeidőkre szóló felhatalmazás keretében szükséges".

15. A Szovjetúnió és Japán fegyverszünetet köt a távolkeleti fronton.

28. Molotov és Ribbentrop aláírja a Lengyelország felosztásáról szóló megegyezést.

OKTÓBER

6. Lengyelországi győzelme után Hitler „utolsó békeajánlatát" teszi a szövetségeseknek.

19. Nagybritannia, Franciaország és Törökország kölcsönös segélynyujtási egyezményt ír alá azzal a záradékkal, hogy Törökországot nem szabad az Oroszország elleni harcra kényszeríteni.

NOVEMBER

4. Roosevelt elnök aláírja a semlegességi okmány módosítását, amelyben megszűnik a fegyverek kiviteli zárlata, helyette azonban életbe lép a Cash and Carry záradék.

28. A Szovjetúnió érvénytelennek nyilvánítja a Finnországgal kötött megnemtámadási egyezményt s két nappal ezután szovjet csapatok vonulnak be Finnországba, míg szovjet repülők bombákat dobnak finn városokra.

DECEMBER

17. Berlin parancsára személyzete elsüllyeszti az új német „zsebcsatahajót", a *Graf Spee*-t, Montevideo előtt.

1940

JANUÁR

26. Az orosz csapatok megkezdik a Mannerheim-vonal áttörését.

FEBRUÁR

12. Ausztráliából és Újzélandból megérkeztek az első csapatok Szuezbe.

MÁRCIUS

12. Oroszország és Finnország fegyverszünetet köt, Finnország nyugati része a Szovjetúnióhoz kerül.
19. Paul Reynaud a Daladier-kormány helyén egy szavazat többséggel új kormányt alakít.

ÁPRILIS

7. A szövetségesek figyelmeztetést bocsátanak ki a norvég vizeken történő aknalerakások miatt.
9. Német csapatok ellenállás nélkül szállják meg Dániát és kikötnek Norvégiában, Narwikban és Oslóban.

MÁJUS

3. O. B. Getz ezredes, Norvégia parancsnoka fegyverszünetet és a béketárgyalások megindítását kéri Németországtól, mert az angolok tovább vonulnak vissza.
8. Chamberlain többsége 81 szavazatra süllyed az alsóházban, mert a konzervatív párt 130 tagja tartózkodott attól, hogy a kormánynak bizalmat szavazzon.
10. Német csapatok bevonúlnak Hollandiába, Belgiumba és Luxemburgba. Az angol hadsereg előrenyomul Észak-Belgiumba. Chamberlain leköszön a miniszterelnökségről és a király felkéri Winston Churchillt, hogy új kormányt alakítson.
11. Churchill új kormányt alakít, melyben Halifax és Chamberlain tovább is bentmaradnak, de a kormányba belép a munkáspárt három tagja, akik eddig megtagadták a kormányzatban való részvételüket. Arita japán külügyminiszter kijelenti, hogy kormánya nem tűrne tulajdonváltozást Holland-Indiában.
14. Hollandia megadja magát Németországnak.
16. A német csapatok átvonulnak Sedanon, aminek következtében megpecsételődik Franciaország sorsa.
18. Reynaud miniszterelnök Pétain marsallt helyettesévé nevezi ki. Weygand tábornok Gamelin tábornok utóda lesz, mint vezérkari főnök.
20. Angol csapatok belga kikötőket ürítenek ki.
22. A brit parlament elfogadja a védelmi szükségtörvényt, amely korlátlan felhatalmazást ad a Churchill-kormánynak a háború tartamára.
28. Lipót belga király megadja magát 500.000 főből álló hadseregével a németeknek.

29. Dunkerque (Dünkirchen) nagyszabású angol kiürítése megkezdődik.

JÚNIUS

4. Dunkerque kiürítése befejeződött: 350.000 megmentett, 30.000 sebesült.
10. Ciano külügyminiszter közli, hogy Olaszország hadiállapotban lévőnek tekinti magát Franciaországgal s Angliával. Roosevelt elnök mondja: „A kéz, amely a tőrt tartotta, szomszédjának a hátába döfött vele".
14. Német csapatok megszállják Párist, melyet a franciák nyilt városnak nyilvánítottak.
16. Reynaud miniszterelnök visszalép. Utóda Pétain.
17. Pétain marsall békét kér.
22. Francia küldöttség aláírja a Németországgal kötött fegyverszüneti szerződést.
29. Oroszország követelésére Románia átengedi Besszarábiát és északi Bukovinát a Szovjetúniónak.

JÚLIUS

3. Nagybritannia átveszi az összes francia hadihajókat az angol kikötőkben, s Oran-nál harcképtelenné teszi a francia flotta egy részét, miután a francia parancsnok elutasította az angol ultimátumot.
4. Romániában németbarát kormány alakul.
5. A Pétain-kormány megszakítja Angliával a diplomáciai kapcsolatokat.
12. Az angolok beleegyeznek, hogy a burmai utat három hónapra elzárják a kínai fegyverszállítmányok elől.

AUGUSZTUS

16. Többheti fokozódó légitevékenység után az angolok a német hadirepülők egyik hullámát a másik után kergetik vissza, s három nap alatt 217 repülőgép veszteséget okoznak az ellenségnek.
22. A német repülőgépek első éjszakai tömegtámadása London ellen.
31. Románia Erdély kétharmadrészét átengedi Magyarországnak.

SZEPTEMBER

3. Az Egyesült Államok Nagybritanniának cserében 50 elavult rombolót enged át atlantióceáni flotta- és repülőbázisok 99 esztendős bérletének fejében.

6. Károly, Románia királya leköszön.
8. Göring marsall átveszi az angliai légitámadások feletti főparancsnokságot.
15. Az Anglia elleni német légitámadások elérik csúcspontjukat, amikor a R. A. F. 185 német repülőgépet semmisít meg.
23. De Gaulle tábornok és a szabad Franciaország haderői visszavonulnak Dakar-ból, miután hiába szólították fel csatlakozásra a Pétain-kormány ottani képviselőjét.
27. Németország, Olaszország és Japán kölcsönös segélynyujtási egyezményt írnak alá tízévi időtartamra.

OKTÓBER

27. Olasz repülők Albániából kiindulva megtámadják Görögországot, miután a görögök elutasították a háromórás olasz ultimátumot.

NOVEMBER

12. A brit légierő meglehetősen súlyosan megrongál több nagy olasz hadihajót Tarento kikötőjében.
13. Molotov, a szovjetek külügyi népbiztosa, meglátogatja Berlint.
16. A német légierő éjjeli tömegtámadást hajt végre Coventry város ellen. Az olaszok megkezdik albán bázisuknak, Koritzának kiürítését.

DECEMBER

6. A görögök elfoglalják Porto-Edda-t és Badoglio marsall olasz vezérkari főnök leköszön.
10. Az angolok Líbiában és Egyiptomban megkezdik offenzívájukat az olasz csapatok ellen.
15. Az angolok kiűzik az olaszokat Egyiptomból és Líbia határáig üldözik őket.
23. Lord Halifax az Egyesült Államok angol nagykövete lesz, a december 12-én meghalt Lord Lothian utadaként.

1941

JANUÁR

6. Brit csapatok elfoglalják Tobrukot.

FEBRUÁR

6. A brit csapatok megszállják Bengázit.
10. Nagybritannia megszakítja Romániával a diplomáciai kapcsolatokat.

MÁRCIUS

2. Bulgária csatlakozik a tengelyhez.
11. Roosevelt elnök aláírja a bérleti és kölcsöntörvényt.

ÁPRILIS

3. A tengely szárazföldi hadereje megkezdi a brit csapatok üldözését Líbiában.
6. Német csapatok bevonulnak Jugoszláviába.
13. A Szovjetúnió és Japán aláírják a semlegességi és megnemtámadási egyezményt.
14. A tengely rohama a brit-északafrikai haderő ellen, egészen Egyiptomig hatol.
19. Irak tengelybarát miniszterelnöke felkelést szít, melyet az angolok május 31-én végleg elnyomnak.
27. Német csapatok bevonulnak Athénbe.

MÁJUS

10. Rudolf Hess, Hitler helyettese, a nemzetiszocialista ranglista „harmadik férfia" Nagybritanniába repül és Skóciában száll le.
20. Az olasz főhaderő megkezdi visszavonulását Etiópiából, s június 1-én átengedi az országot Angliának.
27. Roosevelt elnök kihirdeti a korlátlan nemzeti szükségállapotot.

JÚNIUS

1. Kréta brit kiürítése végetér.
8. Brit és szabadfrancia harci erők benyomulnak Szíriába.
18. Törökország és Németország szerződést és megnemtámadási egyezményt köt.
22. A Szovjetúnióba betörnek a német csapatok.

JÚLIUS

7. USA-csapatok megszállják Izlandot.
12. Brit és szabadfrancia csapatok befejezik Szíria elfoglalását.
16. A németek azt állítják, hogy elfoglalták Szmolenszket és áttörték a Sztalin-vonalat.
25. Roosevelt elnök elrendeli a japán pénzek „befagyasztását". Anglia másnap követi példáját.

AUGUSZTUS

14. Roosevelt elnök és Churchill kormányelnök nyilvánosságra hozza nyolc pontból álló béketervét.
28. Irán megszünteti az ellenállást az angol és szovjet-orosz megszálló csapatokkal szemben.

SZEPTEMBER

11. Roosevelt elnök parancsot ád, hogy az USA védelmére fontos vizeken lévő amerikai hadihajók leadhatják az első lövést a tengely hadihajóira.

OKTÓBER

3. Adolf Hitler közeli hatalmas, új offenzívát hirdet Oroszország ellen.
17. Az Egyesült Államok hajóhada közli, hogy a „Kearny" rombolót megtorpedózták Izland körüli őrjárata közben.
19. Sztalin kihirdeti Moszkva ostromállapotát.

1945

MÁJUS

21. A Szovjetunió Legfőbb Tanácsa Lenin-renddel tünteti ki Daviest, az Északamerikai Egyesült Államok volt moszkvai nagykövetét.

24. Truman, az Egyesült Államok elnöki székében Roosevelt utóda és politikai módszereinek követője, Londonba küldi Daviest, a két nappal előbb Lenin-renddel kitüntetett volt moszkvai nagykövetet, hogy tárgyaljon Churchill angol miniszterelnökkel és „más brit vezető emberekkel, bizonyos Amerikát és Nagy-Britanniát közösen érdeklő ügyekről, amelyek a háborúból adódnak".

(VÉGE)

TARTALOMJEGYZÉK

		Oldal
A kiadó az olvasóhoz		7
A szerző az olvasóhoz		9
Hogyan kerültem Moszkvába?		11
Első rész:	A küldetés kezdete	19
	Előkészületek — utazás	21
	Megérkezés Moszkvába	28
	Első benyomások	29
	Kalinin, a Szovjetúnió elnöke	37
	A moszkvai per	43
	A német támadás veszedelme	61
	Értékes tapasztalatok	71
	Leningrád és az iparvidék	89
	A kollektív biztonság	101
	Vallás és alkotmány	107
Második rész:	Washington és Points East	123
Harmadik rész:	Tragikus események	137
	Ismét Moszkvában	139
	Oroszország és Japán	145
	Az orosz medve	155
	Miért lőtték agyon Tuchacsevszkit?	163
	A balti és a skandináv blokk	175
Negyedik rész:	A vihar előtt	185
	Körutazás Európában	187
	A forradalom születésnapja	195
	Közeledik a háború	203
Ötödik rész:	A nagy per	217
	A Bucharin-per	219
Hatodik rész:	Hitler elindul	233
	Az Ausztria elleni támadás	235
	A Szovjetúniót semmi sem állíthatja meg	247

Olda

Művészet és művészek a Szovjetunióban 255
Ukrajna és a Krim kincsei 265
Szemtől szemben Sztalinnal 270
Búcsú Moszkvától 285
Magyarország mint kísérleti léggömb 297

Hetedik rész: Moszkvai jelentés 303

Áttekintés a Szovjetunióról 305
A szakértő szemével 341

Nyolcadik rész: Európa őrhelyén 387

Sakkjátszma vagy politikai egyensúly? 389
Lecsap a bomba 405
Az „orosz medve" bosszút áll 413

Kilencedik rész: Amerika feleszmél 419

Oroszország elzárja az utat Hitler elől 421
A Vörös Hadsereg 429
Vándorló ipartelepek 437
A felperzselt föld politikája 447

Tizedik rész: Függelék 461

Litvinov a kis nemzetekről 463
Finnország tragédiája — előjáték .. 465
Lettország, az ütköző állam 467
Litvánia rettegésben él 469
Dinamit Danzigban 471
Két levél 473
Egy távirat 475
Időrendi táblázat 477

Minden jog — így a fordítás és az üzletszerű kiköl-csönzés joga is — fenntartva.